

CERNIȘEVSKI

CE-I DE FĂCUT ?

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

DESPRE ROMANUL LUI CERNIȘEVSKI
„CE-I DE FĂCUT ?”

„...Vrei să afli cum va trăi omenirea atunci cînd sora mea, cea crescută de mine, va domni peste toți ? o întrebă pe Vera Pavlovna eroina viselor ei. Privește !

O clădire măreață, o clădire uriașă, așa cum nu se găsesc decît doar cîteva prin cele mai mari capitale — ba chiar deocamdată nu există nici una întocmai ! Clădirea este înconjurată de holde, de pășuni, de livezi și de crînguri. Holdele parcă ar fi ca ale noastre, dar nu sînt totuși ca la noi, ci mai dese și mai bogate... Pajiștile sînt ca ale noastre, dar asemenea flori nu se găsesc acum la noi decît la florării... Pădurile sînt ca ale noastre : stejari și tei, arțari și ulmi ; într-adevăr, pădurile par a fi la fel ca cele de acum, numai că se bucură de cele mai bune îngrijiri ; n-au nici un copac bolnav. Pădurile au rămas aceleași ; numai ele au rămas aceleași... Noi să fim oare ? Țara noastră să fie ? Am auzit un cîntec de-al nostru ; oamenii vorbesc rusește. «Da, uite colo, nu prea departe, este un rîu : e Oka ; dar oamenii aceștia sîntem chiar noi, rușii, așa cum ești tu, cum sînt eu rusoaică» !

Aceste rînduri inspirate despre viitor, despre noua înfățișare a țării, despre oamenii care se bucură de munca lor liberă în sunetele unor cîntece mărețe și slobode, au fost scrise de marele cugetător rus în celula sinistră, întunecoasă și igrasioasă, de la fortăreața Petropavlovskiaia. Ce suflet măreț și cît devotament față de ideile sale și față de poporul său trebuie să fi avut întemnițatul pentru a crea acolo, în celula închisorii, și știind că țarismul se pregătește a se răfui crunt cu el, o operă nemuritoare, năzuind cu întreaga sa ființă către un viitor lu-

minos și plin de bucurie („Pentru toți, primăvară și vară eternă, veșnică bucurie !“) și chemînd, în condițiile asupririi țariste, la luptă pentru făurirea acestui viitor.

V. I. Lenin a scris cu mîndrie despre marii luptători pentru libertate și socialism pe care națiunea velicorusă i-a dat omenirii. Cu nesfîrșită dragoste și recunoștință amintea el numele marelui gînditor și revoluționar N. G. Cernîșevski.

N. G. Cernîșevski (1828—1889) și-a pus întreaga viață în slujba patriei, în slujba poporului rus. Încă din anii studiilor universitare, concepția pe care Cernîșevski și-o forma despre lume a luat un caracter revoluționar, socialist. După absolvirea universității din Petersburg și după doi ani de activitate pedagogică la Saratov, în ținutu-i de baștină, el s-a consacrat îndeletnicirii de scriitor și publicist, devenind în curînd îndrumătorul și inspiratorul revistei *Sovremennik*¹, în jurul căreia se grupau forțele democratice ale țării.

Figura uriașă a lui Cernîșevski s-a ivit în cadrul unei mari perioade, una dintre perioadele cele mai complexe și mai bogate în evenimente ale istoriei ruse. Înfîngerea țarismului în războiul Crimeii (1853—1856) a dezvăluit pe deplin starea de putreziciune a orînduirii iobăgist-autocrate și a adîncit criza sistemului economic feudal. Lenin a arătat că în anii 1859—1861 s-a creat în Rusia o situație revoluționară. Țara era zguduită de sute de răscoale țărănești. Cu groază, moșierii se așteptau la o nouă izbucnire a „pugaciiovismului“. Problema dezrobirii țăranilor și a căilor de dezvoltare socială a țării se impunea atunci cu toată acuitatea. Cernîșevski cunoștea temeinic Rusia, cunoștea starea poporului; el a înțeles în mod profund raportul de forțe dintre clasele sociale din țară și s-a pus în fruntea mișcării democrat-revoluționare, exprimînd năzuințele țăranimii înrobite. Toată activitatea lui Cernîșevski, cu aspecte atît de bogate și multilaterale, era îndreptată spre un țel unic și măreț — eliberarea poporului.

Cel mai de seamă reprezentant al mișcării revoluționare din perioada „raznocinților“, Cernîșevski a atacat cu pasiune și cu

¹ *Sovremennik* — „Contemporanul“, revistă lunară științifică, politică și literară, fondată de Pușkin; a apărut la Petersburg între 1836 și 1866. La revistă au colaborat: Bielinski, Cernîșevski, Dobroliubov și alții. Oglîndind năzuințele democrației revoluționare, *Sovremennik* este, în Rusia, cea mai progresistă revistă din acea vreme. În 1866 a fost interzisă de guvernul țarist, (N, red. rom.)

mărea-i capacitate de cugetător orînduirea iobăgistă și pe apărătorii ei, precum și pe liberalii pe care îi considera drept cei mai înverșunați dușmani ai poporului. În curs de șapte ani, între 1855—1862, Cernîșevski a condus revista *Sovremennik*, pe care a transformat-o într-un organ militant al gîndirii progresiste. El a fost ideologul și inspiratorul democrației revoluționare, pe care a pus-o în fruntea luptei împotriva reacțiunii iobăgiste și a liberalismului. Înriurirea lui asupra societății ruse a fost covîrșitoare, din această pricină forțele sumbre ale reacțiunii se temeau atît de mult de el.

„Reforma“ din 19 februarie 1861, aplicată în concordanță cu interesele iobăgiștilor și tot cu mîinile lor, a stîrnit violenta indignare a maselor populare. Răscoalele țărănești au izbucnit în diferite părți ale țării.

Cernîșevski, după cum a arătat Lenin, a făcut un mare pas înainte în comparație cu Herzen — care, în perioada pregătirii reformei agrare, înclina cu oarecare șovăială spre liberalism — dezvoltînd cu stăruință și fără cruțare adevăratul caracter al reformei, ce îmbogățea pe moșieri și înrăutățea starea țăranimii, făcînd-o și mai de nesuportat. El a chemat poporul la o acțiune organizată, făcînd apel de-a dreptul la țărani și la soldați în remarcabila sa chemare, intitulată: „Țăranilor iobagi, din partea aceloră care le doresc binele — plecăciune“. Trecînd peste obstacolele și barierele cenzurii, el a răspîndit în mod consecvent și cu iscusință ideea revoluției țărănești, ideea luptei maselor pentru răsturnarea tuturor autorităților vechi. În fața acestei situații, guvernul a luat sîngeroase măsuri represive împotriva mișcării maselor populare, iar reacțiunea a căutat să influențeze opinia publică. În *Russki vestnik*¹, Katkov a pornit o campanie împotriva lui Cernîșevski, iar *Otecestvennîie zapiski*² și ziarul

¹ *Russki vestnik* — „Mesagerul rus“, revistă reacționară apărută în 1856 sub conducerea lui Katkov, a dus o susținută campanie de pungere și discreditare a tineretului revoluționar. (N. red. rom.)

² *Otecestvennîie zapiski* — „Analele patriei“, revistă la care a colaborat Bielinski începînd din 1839. În jurul anilor reformei, revista a avut o orientare retrogradă. Din 1868 a trecut sub conducerea scriitorilor Nekrasov, Saltîkov-Șcedrin și alții, grupînd în jurul ei intelectualitatea democrat-revoluționară. În 1884 a fost interzisă de guvernul țarist. (N. red. ruse.)

slavofililor, Den¹, au publicat o serie de pamflete care nu erau în fond decît niște delațiuni fătîșe.

În mai 1862 au izbucnit la Petersburg numeroase incendii, care aveau un vădit caracter provocator. Provocatorii și spionii au început să răspîndească zvonul că revoluționarii și studenții ar fi aceia care pun la cale incendiile. Ministrul de interne, Valuev, care îl numea pe Cernîșevski „dirijorul radicalilor“, a dat ordin să se folosească incendiile ca pretext pentru arestarea revoluționarilor de vază, „arătîndu-se legătura ce există între aceste incendii și proclamațiile ațîțătoare“.

Guvernul a dispus suspendarea pe timp de opt luni a revistei *Sovremennik*. De asemenea s-au făcut o serie de percheziții și arestări. Împreună cu raportul pe care șeful jandarmeriei, Dolgorukov, l-a prezentat lui Alexandru II, s-a înaintat și o listă de persoane la care „urma să se facă în același timp o riguroasă percheziție“, în fruntea listei figurînd numele lui Cernîșevski, și arătîndu-se că Cernîșevski „este bănuît de a fi întocmit apelul Velicorusul, de a fi participat la redactarea celorlalte apeluri și de a fi ațîțat mereu sentimente dușmănoase împotriva guvernului“.

Încă din octombrie 1861 se luase măsura ca Cernîșevski să fie îndeaproape supravegheat de către agenții secreți. Din martie 1862 pînă în ziua arestării lui Cernîșevski, agenții au depus o sută treisprezece rapoarte. O parte din personalul de serviciu din casa lui Cernîșevski — bucătăreasa și portarul — fuseseră cumpărați de poliție. Cu toate acestea, aptitudinile de conspirator ale lui Cernîșevski, care se purta totdeauna foarte prudent, n-au dat jandarmeriei putința de a strînge dovezile necesare pentru arestarea și incriminarea lui. În pofida acestui fapt, în ziua de 7 iulie 1862, Nikolai Gavrilovici a fost arestat și încarcerat în reduta Alexeevski din fortăreața Petropavlovskaja.

Înscenarea procesului lui Cernîșevski constituie una dintre cele mai mîrșave crime ale absolutismului țarist. Negăsînd probe, guvernul a plăsmuit o serie de scrisori false atribuindu-le lui Cernîșevski și a pus la cale o seamă de depoziții mincinoase. Astfel au fost folosite falsele depoziții ale degeneratului vîndut,

¹ Den — „Ziua“, gazetă săptămînală; a fost editată la Moscova din 1861 pînă în 1865 de către I. S. Aksakov, promovînd teoria slavofililor care pledau pentru întoarcerea la formele de viață vechi, patriarhale, și în mod indirect susțineau ideea că iobăgia e starea firească pentru poporul rus. (N. red. rom.)

V. Kostomarov, elementele principale ale acestei înscenări fiind în prealabil cercetate și aprobate de către Alexandru II.

Cu stăpînire de sine și cu bărbăție a dus marele revoluționar îndrîjită-i luptă împotriva comisiei de anchetă, dovedind caracterul neîntemeiat și mincinos al învinuirilor ce i se aduceau. El își dădea seama cît de mare este primejdia și știa că guvernul, căutînd să se răfuiască cu dînsul, nu se va lăsa intimidat de nimic.

În octombrie 1862 Cernîșevski scria soției sale: „Viața... noastră aparține istoriei: vor trece sute de ani și numele noastre vor continua să fie iubite de oamenii care își vor aminti de noi cu recunoștință. Așadar, trebuie să nu știrbim cu nimic din tăria noastră de caracter, compromițîndu-ne în fața oamenilor care ne vor studia viețile“.

Activitatea literară a lui Cernîșevski, desfășurată în decursul luptei lui zilnice cu comisia de anchetă, a constituit un mare act de curaj, o dovadă a forței lui spirituale, a stăpînirii de sine și a voinței sale. Cernîșevski a scris în închisoare romanul Ce-i de făcut?, nuvela Alferiev, romanul Mai multe nuvele într-o singură nuvelă. A tradus Confesiunile lui Rousseau și a făcut o seamă de însemnări biografice, a scris o serie de articole privind probleme de economie politică și de istorie, un amplu studiu despre războiul Crimeii și a mai tradus cîteva lucrări istorice și economice ale oamenilor de știință din Apus. A făcut planul unor lucrări de mare amploare: Istoria vieții materiale și spirituale a omenirii, Enciclopedia științei și a vieții, Dicționarul critic al ideilor și faptelor. Peste trei mii de pagini de tipar au constituit rodul titanicei activități a cugetului său în timpul unui an și zece luni de reclusiune.

Cernîșevski a început romanul Ce-i de făcut? la 14 decembrie 1862 și l-a terminat la 4 aprilie 1863. În „Nota pentru A. N. Pipin și N. A. Nekrasov“, el a înfățișat tema părții a doua a romanului. Scriitorul lucra fără răgaz. La 5 aprilie Cernîșevski începe să scrie nuvela Alferiev.

Începutul romnului Ce-i de făcut? a fost publicat în numărul din martie 1863 al revistei Sovremennik, atrăgînd atenția tuturor oamenilor progresiști, punînd stăpînire pe mintea și inima lor. Numerele 3, 4 și 5 din 1863 ale acestei reviste, în care s-a publicat romanul, au stîrnit atîta interes încît treceau din mînă în mînă. Apariția acestei opere s-a datorat într-ade-

văr unui fericit concurs de împrejurări. Comisia de anchetă cerceta ea însăși manuscrisul și, convingându-se că acesta nu cuprinde nimic referitor la ancheta în curs, trimitea ea însăși fragmentele la redacția revistei *Sovremennik*, urmînd ca ulterior cenzurarea să se facă din nou, potrivit măsurilor cu caracter general privitoare la tipărituri. Cenzorul revistei însă, citind manuscrisul romanului după ce președintele comisiei de anchetă, prințul Golițin, îl trimisese revistei, n-a mai îndrăznit să-l oprească. „Văzînd sigiliul comisiei pe manuscris, precum și șnururile respective, cenzorul revistei *Sovremennik* s-a lăsat impresionat de acest fapt, cum se și cuvenea, și a dat drumul manuscrisului fără a-l mai citi.“

După apariția romanului însă, cenzorul Beketov, care avea îndatorirea de a controla conținutul revistei *Sovremennik*, a fost imediat destituit, iar romanul interzis. Dar era prea tîrziu. Nobila și înflăcărata chemare a scriitorului revoluționar la lupta pentru o orînduire socială dreaptă, pentru societatea socialistă, avusese un răsunet nespus de mare. Marea circulație a romanului în straturile înaintate ale societății dovedește răsunetul de care se bucura. Romanul și-a întins influența binefăcătoare pînă departe de hotarele Rusiei.

La 7 februarie 1864, senatul a rostit sentința de condamnare a lui Cernîșevski. Marele gînditor și revoluționar a fost condamnat la paisprezece ani muncă silnică, urmînd să rămînă apoi toată viața cu domiciliul forțat în Siberia. La 7 aprilie, Alexandru II a sancționat sentința, reducînd în mod fățarnic la jumătate durata pedepsei de muncă silnică. Se știe că după împlinirea termenului, Cernîșevski a fost surghiunit într-un loc și mai depărtat, și mai sălbatic, la Viliuisk.

Sentința a fost comunicată lui Cernîșevski la 4 mai 1864 și, după batjocoritoare îndeplinire a procedurii de „execuție civilă“ (la 19 mai 1864), el a fost trimis la ocnă în ziua de 20 mai. Dar și în regiunea aspră a Siberiei, scriitorul a continuat cu aceeași dîrzenie și cu același curaj lupta pentru interesele poporului.

Din amintirile contemporanilor lui Cernîșevski, care au stat cu el în ocnă, cunoaștem neîntrepută și încordată activitate literară pe care a desfășurat-o în acești ani. Cernîșevski a scris cîteva romane, piese de teatru, povestiri. O parte din cele scrise, printre care romanul *Prologul*, el a reușit să le expedieze prie-

tenilor săi „cu o ocazie“, în 1871. Prologul este una dintre remarcabilele opere ale literaturii ruse revoluționare, în care apar o seamă de tablouri sugestive ale vieții sociale din perioada înfăptuirii reformei țărănești. Acolo sînt descriși reprezentanții forțelor în conflict: de o parte, susținătorii iobăgiei și liberalii, care alcătuiau un lagăr unic, potrivit poporului, iar de alta, lagărul democrației revoluționare, care li se opunea cu îndârjire.

Abia în octombrie 1883, după douăzeci și unu de ani de închisoare, ocnă și surghiun, Cernîșevski a fost mutat la Astrahan, și abia în iunie 1889 a izbutit să obțină autorizația de a se stabili la Saratov, locul său natal, unde a murit la 29 octombrie 1889, rămînînd pînă la sfîrșitul zilelor credincios principiilor înaintate ale concepției sale revoluționare.

În împrejurările unei nespuse de grele opresiuni politice, economice și spirituale, reprezentanții progresiști ai poporului rus se străduiau să rezolve în interesul celor mulți problemele radicale ale dezvoltării sociale. Prin ideile lor, ei fecundau și promovau știința, cultura și literatura rusă și mondială. Marx îl numea pe Cernîșevski „marele savant și critic rus“.

Cernîșevski a fost un socialist-utopist... „El nu vedea, și nu putea să vadă în deceniul al șaptelea al secolului trecut, că numai dezvoltarea capitalismului și a proletariatului e în stare să creeze condițiile materiale și forța socială necesare pentru înfăptuirea socialismului“¹. În Rusia de atunci, înapoiată economic, el nu putea să vadă rolul clasei muncitoare ca fiind conducătoare a tuturor forțelor revoluționare ale societății, și nici să înțeleagă că răscoala țărănească nu poate izbuti decît imbinată cu mișcarea revoluționară a proletariatului. El își punea toate speranțele în revoluția țărănească, pregătind stăruitor în vederea ei elementele progresiste ale societății ruse. Exproprierea moșiilor și stăpînirea lor în comun i se păreau lui Cernîșevski temelia viitoareii societăți socialiste. În planurile lui de transformări socialiste, rolul fundamental îl avea obștea țărănească.

„Dar Cernîșevski n-a fost numai un socialist-utopist. El a fost și un democrat-revoluționar, care a știut să exercite o influență

¹ V. I. Lenin — Opere, E.S.P.L.P., vol. 17, pag. 104.

în spirit revoluționar asupra tuturor evenimentelor politice ale epocii sale”¹.

Marele merit al lui Cernîșevski îl constituie lupta lui dîră și necruțătoare împotriva iobăgiștilor și liberalilor. În articolele sale, din care adia, după cum spunea Lenin, suflul luptei de clasă, Cernîșevski i-a atacat în mod consecvent și cu convingere pe adversari, i-a biciuit cu o violență nimicitoare pe liberali ca pe niște trădători ai cauzei poporului, ca pe niște dușmani ai democrației și ai libertății. El preconiza că lupta trebuie să se sprijine pe mase. Profunda cunoaștere a stării de spirit a maseilor populare, credința sa în popor îi dădeau dirzenia, consecvența și neînfricarea în luptă.

Lenin a arătat genialitatea lui Cernîșevski, care a știut să înțeleagă cu atîta limpezime caracterul fundamental burghez al reformei țărănești. Rezolvarea revoluționară a problemei țărănești el a formulat-o cît se poate de limpede în romanul Prologul: „Toată puterea este a țăranilor; deci, nici un fel de răscumpărare! Cărați-vă, moșieri, cît mai sînteți în viață!” Cuvintele lui remarcabile: „Drumul istoriei nu este trotuarul bulevardului Nevski... Cine se teme să se umple de colb și să-și murdărească cizmele, să nu se apuce de activitate socială!” au fost citate cu prețuire de către Marx și Lenin.

Încă din adolescență, Cernîșevski a prezis o răscoală a întregului popor și visa să ia parte la ea.

Articolele sale cuprind geniale idei cu privire la folosirea experienței pe care o oferă operațiile militare pentru organizarea luptei revoluționare. Nu întîmplător, printre altele, a acordat el o atenție atît de mare problemelor pur militare. El a știut „pînă și prin articolele controlate de cenzură să educe adevărați revoluționari”². Există o seamă de date ce ne permit să deducem că el a participat și la activitatea ilegală, în cadrul organizației revoluționare „Zemlea i Volea”³, cea mai întinsă organizație revoluționară din cîte au existat după zdrobirea decembriștilor.

¹ Op. cit., pag. 104.

² V. I. Lenin — Opere, vol. 5, Ed. P.M.R., pag. 26.

³ „Pămînt și libertate” — organizație revoluționară ilegală (1862—1864), care chema la luptă împotriva autocrației; a fost întemeiată de democrații-revoluționari care colaborau la revista *Sovremennik*. Din această organizație făceau parte Herzen, Ogariov și alții. (N. red. rom.)

Formulînd cerințele mișcării revoluționare ruse, el a dat asemenea răspunsuri la problemele imperioase ale luptei de clasă, încît acestea dovedeau vădita lui superioritate față de reprezentanții mișcării socialiste din Occident, care sperau în transformarea pe cale pașnică a societății. El s-a apropiat de socialismul științific mai mult decît toți cugetătorii din perioada premarxistă.

Cernîșevski a fost un deschizător de drumuri noi în domeniul filozofiei. Cercetarea moștenirii filozofice a lui Cernîșevski arată cît de mincinoase sînt aserțiunile burghezo-cosmopolite, care îl înfățișează ca un imitator al filozofilor apuseni, și mai cu seamă al lui Feuerbach. Dacă Cernîșevski a fost la curent cu toate cuceririle științei europene, în schimb el nu s-a manifestat ca un imitator, ci ca un cugetător independent, care a contribuit cu tot curajul la progresul științei universale.

El a văzut limpede caracterul de clasă al filozofiei și a dovedit că idealismul este o concepție proprie claselor dominante, exploatare. Ducînd o luptă aprigă cu adversarii săi din tabăra idealiştilor și a reacțiunii, Cernîșevski a propagat și a dezvoltat înaintata concepție materialistă asupra lumii.

El a fost acela care, urmîndu-l pe Bielski, a supus unei profunde critici filozofia idealistă a lui Hegel, scofînd în evidență caracterul ei echivoc și contradictoriu. Dîndu-și seama de toată însemnătatea metodei dialectice, el a arătat pe de altă parte că sistemul hegelian este reacționar, că Hegel este „un sclav al prezentei stări de lucruri“, al orînduirii sociale existente. Aceeași poziție de superioritate o dovedește Cernîșevski și față de filozofia lui Feuerbach, al cărei caracter materialist îi era apropiat. Feuerbach nu înțelegea importanța dialecticii. Materialismul acestuia era o concepție metafizică, pasivă, contemplativă asupra lumii, situîndu-se departe de lupta socială, pe cînd dimpotrivă, pentru Cernîșevski, filozofia, ca și oricare altă știință, era o armă a luptei revoluționare.

Cernîșevski n-a reușit să-și dezvolte cu consecvență pînă la capăt dialectica sa revoluționară. N-a izbutit să extindă materialismul său asupra tuturor domeniilor științei, rămînînd un idealist în explicarea fenomenelor vieții sociale. Totuși, întreaga-i viață a fost dușmanul neîmpăcat al sistemelor filozofice antiștiințifice și reacționare. A criticat cu asprime agnosticismul lui Kant, teoriile idealiste care negau cognoscibilitatea lumii, arătînd că practica este criteriul cunoașterii.

„Cernîșevski, scria Lenin, este singurul scriitor rus cu adevărat mare care a știut, începînd din al șaselea deceniu al secolului trecut și pînă în 1888, să se mențină la nivelul unui materialism filozofic integral, respingînd jalnicele absurdități ale neokantienilor, pozitiviștilor, machiștilor și ale tuturor celorlalți confuzioniști.“ „Cernîșevski însă n-a știut — mai exact, nu a putut ști — din pricina stării de înapoiere a vieții din Rusia, să se ridice pînă la materialismul dialectic al lui Marx și Engels¹.“

Marele cugetător a elaborat o seamă de strălucite studii economice și istorice în care a arătat antagonismele societății burgheze contemporane, a demonstrat incompatibilitatea dintre interesele de clasă ale burgheziei și acelea ale clasei muncitoare.

Cernîșevski a lămurit în mod magistral cauzele falimentului economiei politice burgheze. El a dezvăluit adîncă decădere a științei economice burgheze, l-a demască pe Malthus cu teoria sa canibalică, așa-numita „lege a creșterii populației“, a făcut o critică tăioasă „legii fertilității regresive a solului“ și a demonstrat că pauperizarea maselor în societatea capitalistă nu se datorește creșterii excesive a populației și nici secăturii solului, ci stăpînirii egoiste, prădalnice, a capitaliștilor exploataatori.

Lui Cernîșevski însă nu i-a fost îndeajuns de limpede rolul hotărîtor al producției în întreaga viață socială; el nu a sesizat relațiile care se formează în procesul de producție capitalist; aceste chestiuni nu și-au aflat explicația deplină și profundă decît în operele lui Marx și Engels. Cu toate acestea, lui Cernîșevski îi revine pentru totdeauna marele merit de a fi luat o atitudine potrivnică istoricilor și economiștilor burghezi, de a fi dezvăluit natura vicioasă a relațiilor capitaliste, de a fi susținut cu pasiune necesitatea înlocuirii capitalismului cu o altă orînduire socială, o orînduire dreaptă, socialismul.

Cernîșevski vedea marea importanță a maselor populare în dezvoltarea societății. Își bătea joc de istoricii care confundau istoria cu descrierea activității țărilor și a comandanților de oști. Istoria trebuie să se ocupe de soarta maselor populare, care „cu mîna lor produc toate bogățiile naționale“. Aceasta nu înseamnă că Cernîșevski nu înțelegea importanța activității unor personalități izolate, dar sublinia că personalitatea este slujitoarea timpului și a necesității istoriei. „Necesitatea istorică

¹ V. I. Lenin — Opere, vol. 14, Ed. P.M.R., 1953, pag. 355.

îndeamnă oamenii să activeze și să dea forță activității lor, dar necesitatea istorică nu se supune nimănui și nu se schimbă de dragul nimănui.“ „Timpul își cere slujitorii săi“, scria Cernîșevski.

El a criticat cu asprime ploconirea servilă față de Occident, cultivată de clasele stăpînitoare ostile poporului. El scria că gîndirea rusească nu se închină în fața autorității părerilor străine, ci merge curajos înainte, călăuzindu-se după interesele maselor populare. Prin întreaga lui operă, Cernîșevski a dovedit forța, adîncimea și independența gîndirii filozofice ruse.

Printre problemele soluționate cu o prioritate de netăgăduit de către cugetătorii ruși și, mai cu seamă, de către Cernîșevski, sînt și problemele din domeniul esteticii.

Cernîșevski a apărut, a dezvoltat și a îmbogățit moștenirea estetică a lui Bielinski. După moartea lui Bielinski, slugoii literari ai reacțiunii au încercat să îngroape și moștenirea lăsată de marele critic. Ei propagau teoria reacționară a „artei pure“, a „aristocratismului“ în creație; luptau pentru o artă desprinsă de viață și de lupta socială, și străină de orice „didacticism“, după cum numeau criticii liberali de tipul lui Drujinin și Dudîșkin orientarea socială a artei. Sub masca lozincii „artă pentru artă“, reprezentanții cercurilor reacționare încercau, într-un moment grav și complicat din viața țării, să dezarmeze arta, s-o oprească de a mai participa la lupta pe care poporul o dădea pentru viitorul său.

Cernîșevski și-a îndreptat nimicitoarele-i lovituri asupra taberei susținătorilor „artei pure“. Și în aceasta, marele cugetător și critic a fost însuflețit de adînci imbolduri patriotice. Poporul avea nevoie de o artă veridică și curajoasă, reflectînd în mod profund viața și chemînd la transformarea ei revoluționară. Poporul avea nevoie de o artă pătrunsă de încredere în omul de rînd, în forțele maselor muncitoare, în posibilitatea de a se ajunge la un viitor luminos. Cernîșevski a arătat cum trebuie să se făurească frumosul, nu dintr-o visare încețoșată, ci din viața însăși, cum trebuie dusă lupta pentru acest frumos, și astfel a formulat principiile de bază ale artei realiste. El a rezolvat în chip materialist problema raportului dintre artă, ca formă a conștiinței, și realitate, înglobînd natura și societatea omenească.

În vremea aceea, temelia teoretică a artei idealiste o constituia sistemul lui Hegel, care nu vedea în artă decît o manifes-

tare a „ideii absolute“, negîndu-i legătura cu realitatea concretă. Cernîșevski a nimicit edificiul acestui sistem, nelăsînd piatră pe piatră. Frumosul nu este o idee abstractă, o fantomă creată de imaginația noastră, susținea el; frumosul este o însușire a realității obiective. „Frumosul este viața“, iar țelul artei nu stă în încercarea de a se suprapune vieții, de a se situa deasupra vieții, după cum propovăduiesc esteticienii reacționari, ci în a reda frumusețea realității, care „cuprinde nu numai natura inertă, ci și viața omenească; nu numai prezentul, ci și trecutul, în măsura în care trecutul e exprimat prin fapte, și viitorul, în măsura în care este pregătit de prezent“.

Față de înjosirea realității, întreprinsă de estetica burghezo-nobiliară, el opune slăvirea entuziastă a vieții, într-o continuă dezvoltare și luptă. Gîndirea lui Cernîșevski se distinge prin caracterul ei activ, eficient.

„Frumoasă este acea ființă în care vedem viața așa cum trebuie să fie după concepția noastră; frumos este acel obiect în care vedem viața sau care ne amintește de viață.“

Unii din „comentatorii“ moștenirii lăsate de Cernîșevski au răspîndit o falsă interpretare cu privire la caracterul, chipurile imitat după alții, al învățăturii sale estetice. Chiar și Plehanov privea operele lui Cernîșevski ca o simplă transpunere a lucrărilor lui Feuerbach, pe cînd, de fapt, Cernîșevski, care găsea la Feuerbach, multe lucruri de preț, recunoștea în același timp aspectul incomplet și învechit al lucrărilor lui și necesitatea de a elabora „un sistem de noțiuni mai exacte și mai complete decît celea care sînt expuse de către Feuerbach“.

Feuerbach evita lupta socială; concepția lui asupra lumii avea un caracter pasiv și contemplativ. Cernîșevski spunea că arta nu se limitează doar la redarea realității, că ea totodată și explică viața, adesea pronunțînd sentințe asupra fenomenelor vieții, adică aprobîndu-le sau respingîndu-le.

Astfel, arta se leagă nemijlocit de lupta pentru fericirea lumii muncitoare, de lupta împotriva a tot ce împiedică viața să fie așa cum trebuie, după concepțiile omului muncitor.

Îmbinarea cunoașterii adînci și largi a realității cu o atitudine activă, revoluționară, față de fenomenele ei, cu năzuința de a se așeza pe poziția unui grup social determinat, a dat esteticii lui Cernîșevski o deosebită forță și importanță.

Ca puțini alții, Cernîșevski a știut să înțeleagă rădăcinile naționale ale artei. În lucrările sale de critică Studii despre perioada gogoliană a literaturii ruse, Alexandr Sergheevici Pușkin sau în articolele despre Tolstoi, Ogariov, Șcedrin și alții, el a arătat în mod stăruitor rădăcinile naționale ale creației celor mai de seamă scriitori ruși.

Marele critic a fost mîndru de rolul înaintat al literaturii ruse, de caracterul ei veridic, curajos, combativ, realist; el s-a ridicat împotriva reacționarilor cosmopoliți care rupeau arta de viața poporului.

Cernîșevski nega principial noțiunea de sublim, promovată de estetica idealistă ca ceva opus obișnuitei vieți cotidiene. Marele gînditor rus dărima zidul, în aparență de netrecut, dintre omul de seamă și cel „obișnuit“, deschizînd calea spre marile înfăptuiri oricărui om care tinde spre ele. „...De omul însuși depinde în ce măsură va ști să-și făurească o viață frumoasă și măreață... Numai oamenii incolori pot avea o viață lipsită de conținut și incoloră.“

Estetica lui Cernîșevski afirmă existența elementului eroic în om; ea este în întregime pătrunsă de optimism, de credință în masele populare, care luptă și înving.

Estetica lui Cernîșevski este, în adevăratul sens al cuvîntului, rodul furtunoasei epoci în care a trăit. Spiritul poporului angajat în luptă se reflectă în curajul, forța și larga ei cuprindere, în statornicul ei revoluționarism.

Democrații-revoluționari dădeau lupta pentru o artă înaltă, demnă de un popor mare și minunat, și se ridicau împotriva oricărei viziuni înguste și unilaterale. Cernîșevski susținea că cei pe care îi preocupau problemele estetice pentru motivul că arta are o mare importanță în viață... tocmai ei exercitau influența hotărîtoare asupra dezvoltării literaturii — și asta nu numai în ceea ce privește conținutul, dar și în ceea ce privește forma artistică — pe cînd criticii care luau în considerație în primul rînd problemele artistice nu reușeau să aibă, nici unul, o asemenea influență. Reprezentanții lagărului advers îi imputau lui Cernîșevski că el ar prețui pe scriitori, chipurile, numai „pentru tendințele“ din operele lor, desconsiderîndu-le talentul artistic. Cernîșevski însă scria limpede: „Despre necesitatea talentului nici nu este nevoie să vorbim; nu-i nevoie să mai spunem că un muncitor neputincios nu este un muncitor, că un orb nu

poate fi pictor, că un șchiop nu poate fi dansator, că un om lipsit de talent poetic nu-i poet". El îi sfătuia pe scriitori să fie foarte exigenți față de ei înșiși și protesta împotriva operelor neînchegate, dezlînate, împotriva personajelor rău conturate, împotriva unei limbi inexpresive și sărace.

Luptînd împotriva literaturii înstrăinate de popor și lipsite de un conținut adînc, Cernîșevski chema scriitorii și pictorii să creeze opere vii și adînci, care să înregistreze laturile cele mai semnificative ale vieții poporului, fenomenele și caracterele cu adevărat tipice pentru societatea rusă.

Tot ce prezintă un interes general în viață : iată conținutul artei. Cernîșevski s-a străduit nespun de mult să descătușeze arta de sub înrîurirea parazitare a ideologiei a intereselor mărunte și a tendințelor meschine, egoiste și trîndave. Artei, spunea el, „i se cere o temeinică reproducere a unor anumite aspecte ale vieții și nu a vreunei întîmplări privită izolat". Tocmai în aceasta constă menirea poeziei : reproducînd viața, ea este chemată să înfățișeze „nu mărunțișuri întîmplătoare, fără nici o valoare, ci ceea ce este esențial și caracteristic în viață".

Teoria estetică a lui Cernîșevski cerea crearea unor caractere tipice, îndărătul cărora se află însemnate fenomene sociale. Tipicul însă nu există în afara individualului, în afara concretului. Arta care se limitează la generalități nu va dezvălui niciodată bogățiile realității ; în domeniul artei, „nu există idei abstracte, ci individualități concrete". Artistul trebuie „să știe cum să înțeleagă esența caracterului unui om real".

Pe măsura intensificării mișcării revoluționare, marele revoluționar, împreună cu Nekrasov și cu Dobroliubov, a concentrat forțele înaintate ale literaturii pe pozițiile unei arte combative și cu adevărat patriotice. De-a lungul mai multor generații, estetica lui Cernîșevski a fecundat arta democratică, arta revoluționară rusă.

În romanul *Ce-i de făcut ?* sînt întruchipate în mod strălucit concepțiile politice, filozofice și estetice ale marelui revoluționar și gînditor.

Înainte de apariția artei proletare, literatura universală nu a cunoscut o carte atît de răscolitoare și înălțătoare ca romanul

Ce-i de făcut ?, într-adevăr o creație excepțională prin putere de afirmare a mărețului ideal socialist.

Gorki făcea observația că literatura rusă a fost literatura marilor probleme : „Ce-i de făcut ?“, „Cum să procedăm ?“, „Încotro s-o luăm ?“, se întreba ea. Romanul lui Cernîșevski a constituit o încercare genială de a da răspunsul la aceste întrebări. Chemînd la o revoluție populară, țărănească, Cernîșevski dădea răspuns la problemele esențiale legate de transformarea societății. Romanul său nu numai că a demască forțele reacționare, dar a oferit o riguroasă orientare cititorilor, trezind în conștiința lor năzuința spre acțiune și stimulîndu-le combativitatea.

Acțiunea romanului se desfășoară pe trei linii tematice. Acestea sînt : tema muncii liber consimțite, pe bază socialistă ; tema emancipării femeii și, în fine, tema principală, care determină toate aspectele romanului, dar care nu putea fi formulată într-o scriere supusă cenzurii decît prin aluzii vagi, tema activității revoluționare ilegale și a revoluției, care se apropia din ce în ce.

Scriitorul a arătat în ce condiții de luptă anevoioasă și complicată, necesitînd uriașe forțe și o mare dîrzenie, își croiește drum noul.

Cernîșevski descrie cu o mare forță și pătrundere realistă pe reprezentanții vechii societăți burghezo-nobiliare, bazată pe proprietatea privată, și a cărei rezistență aveau s-o înfrunte oamenii noi. În galeria de personaje a romanului au o mare importanță oameni ca Maria Alexevna, Michel Storeșnikov și mama lui, sau „reprezentantul ocîrmuirii“ care se amestecă în activitatea magazinului deschis de către Vera Pavlovna.

Figura Mariei Alexevna, mama Verei Pavlovna, ne este înfățișată cu o deplină putere de convingere psihologică. Această femeie are o explicație cu bucătăreasa servindu-se de pumni, își „educă“ fata cu ajutorul scatoalcelor, îi scoate ochii pentru fiecare ban, calcă în picioare orice înclinație firească și tinde să stîrpească din caracterul fiicei cea mai mică umbră de independență. Ea este exponenta unei anumite filozofii a vieții, pe care o și dezvăluie cum nu se poate mai sincer fiicei sale : cît a fost cinstită, a dus-o rău ; „numai cei necinstiți și răi trăiesc bine pe lume“. Vechea orînduire te învață să jefuiești și să înșeli, și nici un fel de orînduire nouă nu există și nu poate exista. Prin gura Mariei Alexevna grăiește întregul egoism al fi-

listinei societăți burgheze, bazată pe proprietatea privată, întreaga ei „experiență vulgară”. Aceasta este morala societății care trăiește după legea junglei: homo homini lupus¹. Aceasta este morala care înrobește și desfigurează personalitatea omului, nimicindu-i năzuințele și avânturile cele mai bune și făcând-o obiectul unor speculații mîrșave. Descriind trăsăturile respingătoare ale Mariei Alexevna, Cernîșevski afirmă în același timp că nu această femeie este vinovată, ci mediul, condițiile sociale în care și-a format ea părerile despre viață. „Mijloacele de care te-ai folosit au fost urite — observă scriitorul, adresîndu-i-se — însă mediul dumitale nu-ți oferea altele. Mijloacele folosite aparțin mediului în care viețuiești, și nu numai dumitale personal.”

Cernîșevski a înfățișat apăsarea pe care o exercitau forțele reacționare atît în cadrul relațiilor obișnuite ale vieții de toate zilele, cît și în sfera activității de stat: „bărbatul luminat” al ocîrmuirii care apără cu strășnicie principiile ce stau la baza societății și care silește noul „să se închircească”, este un personaj nespus de semnificativ.

Scriitorul pare a ne spune: nu se poate trăi sub jugul relațiilor promovate de proprietatea privată; nu se poate trăi în mijlocul acestei bestiale bătălii pentru îmbogățire, în mijlocul mizeriei unora și al trîndăviei și luxului altora. „Vreau ca oamenii să ajungă oameni”, îi spune Verei Pavlovna „logodnica tuturor logodnicilor” — iubirea de oameni — care îi apare în vis.

Cernîșevski își dădea seama că nu i se va îngădui să înfățișeze un vast tablou critic al lumii vechi într-o scriere supusă controlului cenzurii și pe deasupra, într-o perioadă în care reacțiunea guvernamentală își arunca toate forțele împotriva mișcării democrat-revoluționare. Dar chiar cu aceleași mijloace cu care a reușit să contureze mediul oamenilor avuți și egoiști, el a dat în vileag nedreptatea orînduirii sociale și parazitismul claselor dominante, a dezvăluit necesitatea și temeinicia luptei împotriva forțelor retrograde ale reacțiunii.

Scriitorul a înfățișat cu atîta stăruință asupriră de care a avut parte Vera Pavlovna tocmai pentru a arăta că această

¹ Omul față de semenul său e lup. (În limba latină.) Maximă a poetului roman Plaut (251—184 î.e.n.) folosită pentru a exprima caracterul relațiilor sociale din societatea împărțită în clase antagoniste. (N. red. rom.)

fată curată și nobilă nu putea să nu se răzvrătească împotriva unei astfel de vieți, că acțiunea oamenilor noi nu este rodul lecturilor și nici al împrumutării vreunei teorii străine, ci produsul firesc și necesar al adevăratelor relații sociale din realitatea rusească.

Morala liberală pretindea „împăcarea cu viața”, cu orînduirea existentă. Cernîșevski însă era un înflăcărat propovăduitor al luptei revoluționare. „Toate lucrurile bune din prezent se dobîndesc numai prin lupta și jertfele celor care le pregătesc, iar un viitor mai bun nu se pune la cale decît tot la fel.”

Scriitorii ruși din prima jumătate a secolului al XIX-lea au adus în literatură o seamă de figuri, reprezentanți ai intelectualității progresiste din rîndurile nobilimii, potrivnici orînduirii iobăgiste. Observînd superioritatea acestora față de mediul parazitar și superficial al nobilimii, scriitorii își dădeau seama că aceste spirite progresiste erau totuși și ele departe de popor, nefiind legate de lupta lui. Erau în fond niște oameni de prisos în societatea rusă.

Cel mai mare merit al lui Cernîșevski este însă acela de a fi creat chipuri de eroi noi, de adevărați luptători pentru cauza poporului (în acest sens, romanul are un subtitlu, caracteristic : Din povestirile despre oamenii noi. Acești eroi nu mai sînt niște oameni de prisos, ci, dimpotrivă, privesc viața cu ochi lucizi și știu ce trebuie să facă.

Pușkin, Gogol, Lermontov, Turgheniev au urmărit cu un viu interes viața poporului ; ei n-au putut să nu vadă tendința de protest împotriva împilatorilor, tendință care își croia drum în rîndurile poporului. În poeziile lui Nekrasov sînt înfățișați exponenții poporului rus, ai spiritului acestuia ; poetul a înfățișat în mod veridic, cu o mare simpatie, figura inspirată a lui Bielinski ; a descris pe țăranul care ia calea luptei revoluționare împotriva asupritorilor și susținătorilor iobăgiei.

Prin romanul *Ce-i de făcut ?*, literatura rusă a chemat pe oamenii progresiști la activitatea revoluționară de transformare a societății. Pentru prima dată, perspectiva acestei activități apare într-o lumină atît de vie și optimistă, și este peste tot pătrunsă de o înflăcărată credință în victorie.

Scriitorul a pătruns noul, care de-abia se năștea în viața socială a Rusiei, și l-a redat prin ființa eroilor săi. Eroii roma-

nului sînt raznocinți¹; „Amîndoi, în egală măsură, s-au deprins să-și croiască drumul prin propriile lor forțe, fără să aibă nici un sprijin dinafară“.

Indeosebi la raznocinți, scriitorul constată înalta conștiință a propriei lor demnități, mîndria lor de democrați, iscusința de a se apăra. Acest lucru le ajută să-și afirme în viață propria personalitate, nelăsîndu-se umiliți de cei suspuși și bogați.

Acești oameni cunosc viața nu în veșmintele-i de sărbătoare, ci așa cum este; ei cunosc prea bine situația omului în societate și sînt nevoiți să îndure toate greutățile vieții, care distrug iluziile și învață pe om să privească realitatea cu mai multă luciditate; ei știu că omul nu poate rămîne la reverii deșarte, nici la acea abstractă „năzuință spre ideal“, care nesocotește cu semeție prozaismul vieții. Ei știu că fiecare ban, fiecare bucățică de piine se cîștigă prin muncă. Oamenii de acest fel nu se mai lasă atrași în discuții sforăitoare despre „telurile sublime“, ci, prin acțiunile lor, prin comportarea lor, ei răspund la întrebarea „ce-i de făcut“.

„Fiecare dintre ei, scrie Cernîșevski, este un om curajos, care nu șovăie și nu dă îndărăt, care știe să se apuce de o treabă și, dacă se apucă odată de ea, nu se lasă pînă n-o duce la bun sfîrșit: acesta este unul din aspectele însușirilor lor. Pe de altă parte, fiecare din ei este un om de o cinste fără cusur, atît de vădit, încît nici nu-ți trece prin cap să te întrebi: «Oare pot să mă bizui cu totul pe omul acesta?» Aceasta este tot atît de limpede ca și faptul că el are o inimă care bate; atîta timp cît inima îi bate în piept, ea rămîne caldă și fidelă; odihniți-vă cu încredere fruntea la pieptul unui astfel de om.“

Pentru scriitor este deosebit de important faptul că acest tip de om nu mai constituie o excepție; oamenii noi nu sînt niște indivizi izolați, care se simt neputincioși în fața vieții. Numărul lor sporește mereu; simțul practic, spiritul activ, îmbinate cu credința în înaltele principii, constituie trăsăturile tipice pe care ei le capătă de-a dreptul de la viața în mijlocul căreia apar din ce în ce mai mulți oameni noi.

Oamenii noi slujesc cu credință și fără preget ideile progresiste, găsindu-și în aceasta o mare mulțumire morală. Kirsanov,

¹ Raznocinți — reprezentanții culți ai burgheziei liberale și democrate din Rusia — în a doua jumătate a secolului al XIX-lea — care aparțineau funcționărilor, mișcării burgheziei, negustorimii și țărănimii. (N. red. rom.)

Lopuhov și cei asemenea lor nu văd în activitatea științifică un mijloc de îmbogățire ; pentru ei, profesiunea reprezintă un mijloc pentru împlinirea năzuințelor și ideilor înaintate.

Și dacă Serge, întruchiparea „conformismului“, leneș și lipsit de caracter, spune : „zadarnic am încerca să spargem zidurile cu capul“ și, însușindu-și acest „principiu“, trăiește fără să-și complice viața cu nici un fel de îndoieli, oamenii noi știu că edificiul lumii vechi, întemeiat pe proprietatea privată, poate fi nimicit și trebuie nimicit, și acționează în așa fel, încât să-i grăbească prăbușirea.

În lucrările sale economice, Cernîșevski a arătat în mod strălucit ireconciliabilele contradicții lăuntrice ale capitalismului, starea lui falimentară, iar în romanul *Ce-i de făcut?* el arată necesitatea înlocuirii societății vechi prin orînduirea socialistă, care corespunde nevoilor și cerințelor poporului.

Scriitorul știe să-l transporte pe cititor în splendidul viitor socialist. El îi arată cum pământul rusesc se transformă în mod minunat, cum deșerturile, lipsite cîndva de orice suflare omenască, sînt cucerite de oameni și acoperite de holde pline de spice și cu grădini roditoare ; munca a devenit ușoară și plăcută, deoarece mașinile îndeplinesc aproape totul în locul omului. S-au schimbat și oamenii, acum sînt mai înzestrați din punct de vedere spiritual. Privirea le este senină, frunțile și le țin ridicate cu mîndrie, graiul le este sigur și liber, rîsul voios și fără grijă. Ei sînt acum ștăpînii soartei lor.

Imaginile făurite de Cernîșevski sînt pătrunse de spiritul unei geniale previziuni. În zilele noastre, cînd oamenii sovietici transformă natura, iar mașinile îl eliberează tot mai mult pe om de munca grea, înțelegem mai deplin măreția ideii lui Cernîșevski.

Legînd vremea sa cu viitorul însořit și luminos, scriitorul afirmă că orînduirea socialistă, în care oamenii vor avea parte de o viață liberă, nu este o visare fără temei, ci o năzuință cu totul realizabilă... „Viitorul va fi luminos și frumos. Iubiți-l, năzuiviți spre el, munciți pentru el, faceți-l să se apropie, aduceți din el în prezent cît puteți mai mult.“

Munca este temelia vieții și, pentru ca omenirea să devină liberă, în primul rînd munca trebuie să fie dezrobită. Tema des-cătușării muncii cu ajutorul unor asociații socialiste de producție are în roman un loc deosebit. Atelierele Verei Pavlovna

sînt opera unor oameni noi ca Lopuhov, Kirsanov, Merțalov și a tovarășilor lor de idei. Această inițiativă oferă oamenilor posibilitatea de a se convinge cu propriii lor ochi de foloasele organizării socialiste a muncii.

În aceste ateliere, croitoresele sînt stăpîne pe propria lor muncă și fiecare își primește partea de beneficii. Lucrînd pentru ele, muncesc mai repede și mai cu rîvnă: „Cu sistemul nostru, se obține... un câștig de două ori mai mare, iar câștigul este folosit într-un mod de două ori mai avantajos“.

Acolo, „în loc de sărăcie e bunăstare; în loc de murdărie, nu numai curățenie, dar și un oarecare lux prin odăi; în locul neciopliirii — bună creștere și cultură“.

Cernîșevski arată de asemenea cum viața de la atelierul-comună are o influență binefăcătoare asupra moralului și culturii lucrătoarelor: ele încep să cunoască literatura și istoria, merg la teatre, vizitează expozițiile de pictură. Pentru folosul lor se țin cursuri; ele citesc o seamă de cărți noi, sfera intereselor și noțiunilor lor devine incomparabil mai largă și mai variată, gradul de dezvoltare este „proporțional cu timpul de cînd fiecare dintre ele lucrează în atelier“.

În acest colectiv domnește o atmosferă morală cu totul nouă. Toți sînt interesați în reușita acțiunii ce o întreprind luolaltă și nimeni nu-l invidiază pe celălalt. Fiecare se poartă față de celălalt cu căldură și grijă; individualismul și dezbinarea sînt biruite, datorită puterii de înrîurire pe care o are colectivul. Relațiile dintre fetele care lucrează acolo sînt calde și prietenești. Principiul socialist s-a înrădăcinat în felul lor de viață, făcîndu-le mai luminoasă, mai limpede viața de fiecare zi, și asta în întreaga ei desfășurare.

Pentru Cernîșevski este deosebit de important că lucrătoarele iau ele însele parte la conducerea atelierului și cu foarte bună reușită. Vera Pavlovna nu a avut decît un rol de organizatoare, iar acum lucrul merge „numai datorită minții și priceperii croitoreselelor însele“.

Cernîșevski însă își dădea seama că, sub neadormita supraveghere a paznicilor orînduirii burghezo-iobăgiste, existența unor asemenea cămine socialiste nu era cu putință. El nu se înșela în privința atitudinii pe care o avea statul burghezo-nobiliar față de germenii vieții noi. Să nu uităm cu cîtă neîncredere și ciudă privește „bărbatul luminat“, reprezentantul autorităților admi-

nistrative, atelierele Verei Pavlovna. El consideră cuvîntul „muncă“, aflat pe firma magazinului, ca o lozincă revoluționară și cere izgonirea spiritului socialist din ateliere. „A trebuit să ne închircim în noi înșine și să ne înghesui“, conchide Kirsanov. Iar Vera Pavlovna spune cu părere de rău: „Păcat că nu există posibilități de dezvoltare pentru aceste ateliere de croitorie; ce minunat ar fi înflorit ele“. Vera Pavlovna visa zece-douăzeci de asemenea ateliere. Ea nu avea de gînd să se mărginească la un experiment izolat. Însă amestecul oficialității a stîmjenit activitatea magazinului.

Socialiștii utopiști din Apus credeau într-un compromis între muncă și capital pentru a se înfăptui orînduirea socialistă a societății. Owen și Fourier așteptau din partea capitaliștilor și aristocraților acordarea unor subvenții pentru organizarea de colonii socialiste. Istoria celor șapte ani de existență a atelierelor Verei Pavlovna constituie un caz caracteristic, mai ales datorită faptului că nici la înființarea și nici în dezvoltarea lor capitalul nu a avut nici un amestec. Atelierele au fost înființate, în strictul sens al cuvîntului, cu sărăcăcioasele mijloace, agonisite prin muncă, ale membrilor comunei. Cernîșevski își dădea seama că organele puterii de stat și clasele dominante nu pot decît să împiedice dezvoltarea noului și că numai lupta revoluționară deschide calea viitorului.

Astfel, prin acest exemplu cu caracter particular se dovedește cu prisosință temeinicia celor scrise de Lenin, anume că Cernîșevski nu a fost numai un utopist, ci a fost și un democrat revoluționar, care știa să propage ideea revoluției țărănești dincolo de toate piedicile și barierele cenzurii țariste.

Cernîșevski arată cît de nobile și profund umane sînt relațiile dintre oamenii noi, arată cîtă înțelegere și delicatețe dovedește purtarea eroilor romanului. Această purtare este determinată de adîncă lor stimă pentru om, pentru părerile și cerințele lui.

Povestind „viața personală“ a eroilor săi, Cernîșevski a pornit de la viața reală, în care oamenii noi începuseră să-și dezvoltă aptitudinile.

Prototipurile eroilor romanului au existat în realitate.

O. S. Cernîșevskaia susținea: „Verocika sînt eu“. Într-adevăr, personajul Vera Pavlovna, prin vioiciunea ei, cu mintea ei ageră și chiar prin înfățișarea ei, are multe trăsături comune cu Olga Sokratovna. Viața chinuită a Verei Pavlovna în casa părintească

seamănă în multe privințe cu tratul pe care l-a dus acasă, pînă la căsătorie, Olga Sokratovna. În crearea acestui personaj, Cernîșevski s-a folosit însă și de unele împrejurări din viața fiicei generalului Obruceov, M. A. Obruceova. Aceasta a luat lecții cu medicul P. I. Bokov, prietenul lui N. G. Cernîșevski. Dorind s-o scape pe Maria Alexandrovna de viața de acasă, Bokov a contractat cu ea o căsătorie fictivă, care, după scurt timp, a devenit reală. M. A. Obruceova-Bokova manifesta mult interes pentru medicină și se pregătea pentru o activitate științifică în acest domeniu. Pe cînd frecventa cursurile Academiei de medicină militară, ea a făcut cunoștință cu Secenov. Dragostea care s-a înfiripat între aceștia a dus la o nouă căsătorie a ei, fără ca din această pricină să se strice relațiile prietenești dintre Secenov¹ și Bokov.

Asemenea exemple confirmau faptul că în viața rusă existau deja oameni care își croiau viețile pe temeiul unor noi principii morale, respingînd regulile moralei oficiale. Acest lucru le dădea putința de a trece peste complicatele conflicte ale vieții care, mai înainte, păreau de nerezolvat.

În roman se precizează noile temeuri, noile principii pe care se sprijină adevăratul umanism al „oamenilor noi”. Unul din aceste principii este „egoismul rațional”.

Cernîșevski năzuia ca relațiile dintre oameni să se bazeze pe o atitudine conștientă în fața fenomenelor vieții. Este necesar a se înțelege cum se cuvine adevăratele interese ale omului, subordonîndu-se interesele mărunte intereselor mai însemnate. La un om nou, năzuințele cinstite și faptele nobile sînt ceva firesc, ceva necesar firii lui și fac parte integrantă din firea lui. Numai o comportare cinstită și mărinimoasă îi permite omului să se dezvolte pe deplin, dezvoltînd întreaga sa bogăție spirituală, tot ce conține mai bun firea lui. Așa trebuie să-și înțeleagă oamenii propriile lor „interese”.

Sublinierea cuvîntului „interes” dovedește încă o dată raționalismul iluminist al lui Cernîșevski; dar am putea zice că nu

¹ Secenov Ivan Mihailovici (1829—1905) — mare savant și gînditor materialist, întemeietorul fiziologiei ruse. Ideile materialiste înaintate ale lui Secenov în domeniul filozofiei și științelor naturii sînt strîns legate de convingerile sale politico-sociale progresiste, formate sub influența directă a mișcării revoluționare din Rusia deceniului al 5-lea — al 7-lea, și a ascutitei lupte ideologice din acea perioadă. (N. red. rom.)

avem decît să comparăm raționamentele privitoare la interesele Mariei Alexevna cu ideile lui Lopuhov, pentru a înțelege că teoria „egoismului rațional“ nu urmărește în esență decît să confirme morala nouă, cu adevărat omenoasă, și să respingă comportarea egoistă, care are la bază spiritul de proprietate. La baza moralei oamenilor noi stau convingerile patriotice, înțelegerea țelului revoluționar în acțiunile omenești.

Dimpotrivă, egoismul oamenilor din lumea veche este un sentiment meschin, aproape mîrșav, un sentiment de proprietar; acest egoism opune „eu“ propriu celorlalți oameni, înăbușind în ființa omului aspirațiile și gîndurile cele mai bune. Spre deosebire de acestea, teoria egoismului rațional cere ca fireștile interese personale să nu se opună interesului comun, ci să fie armonios îmbinate cu acest interes comun, iar omul să-și găsească satisfacția personală în lupta sa „ca toți oamenii să o ducă bine“.

„Folosul personal al oamenilor noi coincide cu folosul comun, iar egoismul lor cuprinde într-însul cea mai mare dragoste pentru umanitate“, scria, pe bună dreptate, D. I. Pisarev.

Caracteristicile moralei oamenilor noi se dezvăluie cum nu se poate mai limpede în purtarea lor față de femeie. Cernîșevski se dovedește continuatorul luptei pentru emanciparea femeii, dusă de către democrații-revoluționari Bielinski și Herzen. Revista *Sovremennik* dădea o mare importanță chestiunii privitoare la drepturile femeii. Printre altele, revista a publicat articole de Dobroliubov și de M. Mihailov, care propagau ideea emancipării femeii.

A dezrobi femeia înseamnă a o face independentă și în muncă, și în mediul familiei. „Nu există fericire deplină fără o independență deplină.“

Vera Pavlovna și Katerina Polozova nu sînt numai femei care iubesc sau sînt iubite, ci ele participă cu drepturi egale la lupta pe care oamenii noi o duc pentru o viață mai bună. Vera Pavlovna dă lecții, lucrează în ateliere și se pregătește pentru a profesa medicina. Polozova, la rîndul ei, se ocupă îndeaproape de ateliere. Tinerele croitorese se simt alte ființe, în primul rînd pentru că s-au descătusat de munca înrobitoare. Și tocmai aceasta constituie sensul neatîrnării lor spirituale. Scriitorul își dă însă limpede seama că numai revoluția, numai radicalele

transformări sociale vor asigura femeii locul meritat în societate.

Scăpînd de asuprire, femeia capătă drepturi egale în familie, în căsnicie. Iubirea este astfel purificată de înrîurirea hidoasă a egoismului. Pentru oamenii noi, iubirea nu constituie numai o fericire proprie, ci, înainte de toate, năzuința spre fericirea ființei iubite. Cînd tînărul învățător Cernîșevski mărturisea în jurnalul său sentimentele ce le avea pentru Olga Sokratovna Vasilieva, de sub pana lui izbucnea înfocata exclamație : „Fii fericită“.

Aceleași idei luminoase și nobile le găsim și în romanul *Ce-i de făcut ?* : „Ce înseamnă a iubi o ființă ? Înseamnă a te bucura de ceea ce este spre binele ei, înseamnă să te bucuri a face tot ceea ce-i necesar pentru ca să-i fie mai bine.“

Dragostea nu-i limitează pe eroii lui Cernîșevski la îngusta și mica lume a sentimentelor intime, ci dezvăluie toate aptitudinile lor omenești, făcîndu-i să-și trăiască viața mai deplin.

„...sînt cum îmi sporesc de pe urma dragostei facultățile intelectuale și morale.“

„Numai acela iubește al cărui gînd se limpezește și ale cărui brațe se întăresc prin iubire.“

În visul simbolic al Verei Pavlovna, frumoasa femeie a viitorului zice : „Sînt liberă, pentru că n-am în ființa mea nici înșelăciune nici prefăcătorie... Nu rostesc nici o vorbă fără s-o simt și nu dau nici o sărutare fără dragoste.“

Cernîșevski nu nîmăi că oșîndea căsătoriile lipsite de iubire și în care cei doi soți nu erau egali, căsătorii atît de caracteristice mediului burghezo-nobiliar, ci preamărea familia nouă, creată pe temelia unei iubiri trainice și profunde, nedespărțită de sentimentul tovarășesc și de respectul pentru om, preamărînd bucuriile și fericirea maternității.

Sentimentul eliberat de influența legilor nedrepte, monstruoase, ale societății bazate pe proprietatea privată devine într-adevăr frumos și înalt, fiind cu adevărat demn de oamenii noi, care luptă pentru făurirea noii societăți socialiste. În cărțile lui George Sand și Dickens, pe care le citea Vera Pavlovna, reflecțiile asupra libertății și fericirii femeii nu erau decît niște vise încețoșate, pe cînd în romanul lui Cernîșevski răsună peste tot convingerea nezdruincată că noile relații, ce se ivesc în mediul oamenilor progresiști, se vor dezvolta și întări fără contenire.

Cernîșevski n-a avut puțința de a înfățișa imaginea activității politice a oamenilor noi = Kirsanov, Lopuhov și a tovarășilor

de idei ai acestora. Dar atitudinea lor față de Rahmetov, eroul principal și cel mai semnificativ al romanului, revărsă o lumină vie asupra convingerilor politice ce le împărtășeau.

Rahmetov este centrul spre care converg toate firele romanului. El este un „om deosebit”. Partea esențială, cea mai însemnată și mai grea a activității sale, se petrece în afara câmpului vizual al cititorului; aceasta este propriu-zis munca lui revoluționar-organizatorică.

Om cu minte îndrăzneată și independentă, cu o voință de fier, cu o excepțională perseverență în urmărirea țelului, el se subordonează cu totul mării și sfintei cauze a revoluției. Viața aspră pe care o duce, renunțarea la sentimentele personale și la orice confort sînt manifestări ale rarei stăruințe revoluționare în îndeplinirea țelului.

Caracterul lui Rahmetov s-a format sub înrîurirea impresiilor căpătate din contactul cu viața poporului și sub înrîurirea ideilor înaintate, revoluționare, materialiste. Cernîșevski arată atitudinea atît de conștientă față de realitate a lui Rahmetov.

Rahmetov nu este un raznocineț, ci porcede din mediul nobiliar. A rupt relațiile cu acest mediu, și-a dăruit întreaga avere pentru cauza comună și a trecut în rîndul revoluționarilor. Unii critici l-au așezat pe Rahmetov în tradiționala galerie a figurilor de „nobili pocăiți”. A judeca astfel înseamnă însă a nu înțelege tocmai ceea ce este principial nou și propriu chipului de erou revoluționar. Rahmetov n-are trăsăturile caracteristice unui nobil pocăit, acele reflecții interminabile sau conștiința unei vinovății personale, care se cere răscumpărată. Cernîșevski consideră revoluția ca cea mai largă mișcare a întregului popor, o mișcare capabilă să cuprindă și să atragă totodată și pe cei mai huni reprezentanți ai claselor dominante, care au rupt legăturile cu mediul lor. Deci logica comportării eroului este determinată de mișcarea revoluționară a întregului popor și nu de conflicte de ordin moral și psihologic ale oamenilor din nobilime.

Critica reacționară îi imputa lui Cernîșevski că figura lui Rahmetov ar fi neverosimilă, referindu-se mai ales la episodul în care Rahmetov este înfățișat dormind pe cuie. Dar încercările fizice, cărora se supunea Rahmetov, nu erau o pedeapsă pentru păcatele părinților și nici autochinuirea vreunui suflet rătăcit. El știa că există Departamentul 3, cu beciurile de tortură și cu călăii săi și că trebuia să fie pregătit pentru întîlnirea cu ei. „Am

făcut o experiență. Trebuia... era necesară pentru orice eventualitate. Văd că pot.“

Se cuvine să amintim că scriitorul a început să creeze chipul lui Rahmetov în zilele când, pentru întâia oară în istoria mișcării revoluționare ruse, el făcea greva foamei în semn de protest. Încercarea puterii de voință în lupta cu dușmanii nu avea pentru Rahmetov o valoare teoretică, ci una practică.

Noi știm din amintirile multor revoluționari din deceniile al optulea și al nouălea ale secolului trecut că și ei se gîndeau la încercările care îi amenințau. Iată însă un document dintr-o perioadă cu totul diferită și care întărește caracterul deplin rațional al unei asemenea purtări. Muncitorul P. A. Zalomov de la uzinele din Sormovo, care a servit ca prototip pentru construirea personajului Pavel Vlasov din romanul „Mama“ de Maxim Gorki, povestește cum, la intrarea sa în organizația ilegală social-democrată, la începutul celui de al zecelea deceniu al secolului trecut, era iscodit de chinuitorul gînd : „Am eu oare dreptul să pășesc în rîndurile luptătorilor pentru cauza proletariatu-lui ? Voi putea oare rezista la torturi, cînd mi se va pretinde să-mi trădez tovarășii ?“ Și Zalomov își provoca intenționat tot felul de dureri pentru a ști dacă le va putea îndura : își strivea, ca din întîmplare, degetul cu ciocanul, își stropea mîna cu apă clocotită, își rănea piciorul cu hormașina.

„Astfel, m-am convins în mod definitiv de puterile mele. Mai tîrziu, asemenea experiențe le făceau cu mine dușmanii revoluției.“

Cu ajutorul chipului lui Rahmetov, scriitorul parcă vrea să arate cîtă putere de voință, cîtă dîrzenie, cîtă hotărîre de a învinge orice încercare trebuie să aibă acela care pășește în rîndurile revoluției.

Rahmetov este înfățișat într-un moment excepțional — în ajunul unor mari evenimente revoluționare, pe care le aștepta țara. Firește, Cernîșevski n-a putut vorbi despre ele decît prin vagi aluzii. „Știu despre Rahmetov mai mult decît spun“, scria el, gîndindu-se la activitatea organizatorică revoluționară a eroului. Rahmetov este un profesionist al revoluției, un conducător al poporului, un militant al unei organizații ilegale și, de aceea, el a înlăturat din viața sa tot ceea ce ar fi putut să-l împiedice în momentul hotărîtor al luptei, numai și numai spre a se devota în întregime cauzei întregului popor.

Creînd chipul unui conducător de neclintit, Cernîșevski mai semnaleză și o altă trăsătură în caracterul lui Rahmetov. Vera Pavlovna scrie : „Am avut o lungă discuție cu fiorosul Rahmetov — ce om duios și bun e !“ Intr-adevăr, Rahmetov este atent și inimos față de tovarășii săi de luptă. Nu întîmplător Lopuhov, luînd hotărîrea de a dispărea spre a-i reda Verei Pavlovna libertatea, se duce tocmai la Rahmetov ca să-i spună situația grea și chinuitoare în care se află ; și tocmai pe el îl însărcinează să ducă soției vestea cea bună.

În alte condiții, cînd vor crește și se vor oțeli alți tovarășii de luptă, care vor împărtăși cu Rahmetov greutățile conducerii marii cauze și cînd revoluția va birui, el nu va mai fi nevoit să-și înfrîneze atît de mult sentimentele și năzuințele personale. Potrivit planului pentru cel de al doilea volum al romanului, lui Rahmetov, eliberat de către Kirsanov și Lopuhov, îi era dat să cunoască fericirea unei iubiri împărtășite. El urma să nu mai pară un „monstru fioros“, ci să devină, întocmai 'ca și doamna în doliu, „o ființă pașnică“ ; biruința ar fi îngăduit să iasă la iveală întreaga bogăție a sentimentelor sale care, în timpul greu al bătăliilor hotărîtoare, trebuie subordonate singurului țel măreț.

Prin persoana lui Rahmetov, Cernîșevski părea a spune că în Rusia ideile revoluționare prinseseră rădăcini atît de adînci, se răspîndiseră atît de larg, încît problema frunțașilor, a organizatorilor și conducătorilor acțiunilor revoluționare se punea în întreaga-i amploare. Rahmetov însă nu era o excepție, deoarece scriitorul a avut prilejul să întîlnească „opt exemplare din această specie“. „Ei sînt puțini, dar datorită lor înfloresc viețile tuturor. Fără ei, viața ar lîncezi, ar mucegai ; sînt puțini, dar ei sînt aceia care dau tuturor oamenilor putința de a respira. Fără ei, oamenii ar pieri înăbușiți. Există mulți oameni cinstiți și buni, dar oameni ca Rahmetov sînt puțini ; ei însă sînt printre ceilalți ceea ce este teina în ceai și buchetul la un vin nobil. Ei dau celorlalți vlaga și seva. Ei sînt floarea celor aleși, sînt motorul tuturor motoarelor și sarea sării pămîntului.“

Cu personajul Rahmetov, Cernîșevski a creat chipul generatizat al revoluționarului de profesie. De aceea este nedrept să se creadă că acest personaj ar fi avut doar un singur prototip. Contemporanii au găsit la Rahmetov unele din trăsăturile de

caracter ale lui N. A. Dobroliubov, cu concepția sa revoluționară formată în mod independent, și ale ofițerului S. Serakovski care pentru participarea la răscoala polonezilor din 1863 a fost spânzurat de călăii țarului. De asemenea, în purtarea lui Rahmetov sînt oglindite și unele momente din viața unui moșier de prin părțile Saratovului, P. A. Bahmetiev, renumit pentru viața lui de ascet. Bahmetiev a călătorit prin toată Rusia, iar odată l-a vizitat pe Herzen la Londra, oferindu-i bani pentru editarea operelor sale. Sînt destule temeiuri de a găsi în personajul lui Rahmetov și unele trăsături biografice ale autorului însuși.

Luînd din viață, din practica luptei revoluționare trăsăturile eroului său, scriitorul le-a îmbogățit cu ideile și sentimentele sale și le-a dat din nou viață.

Prin modul consecvent cu care își urmărea scopul și prin energia sa, prin claritatea ideilor și purtării sale, prin devotamentul său față de cauza poporului, ca și prin renunțarea la tot ce este mărunț și personal, Rahmetov a exercitat o uriașă influență asupra mai multor generații de revoluționari. Despre influența acestei figuri asupra formării unor caractere de militanți ai mișcării de eliberare au scris mulți revoluționari; însemnătatea acestui personaj a fost reliefată de Plehanov, care întîlnise trăsăturile caracterului lui Rahmetov aproape la toți revoluționarii cunoscuți de el.

Unul dintre contemporanii lui Cernîșevski a consemnat în amintirile sale : „Prin acest personaj al său, tainic, nebulos, care dădea imbold imaginației noastre, Cernîșevski, pe atunci scos din sfera-i de activitate, parcă ne-ar fi sugerat : iată un om adevărat, de care are nevoie în momentele acestea Rusia ; luați pildă de la el, iar cine se simte în stare se cuvine să-i urmeze drumul, deoarece este singurul drum care ne poate duce la scopul dorit. Și astfel chipul lui Rahmetov ni s-a întipărit în minte, ni s-a impus cu toată tăria, atunci cînd noi înșine căutam cu înfrigurare căi mai bune și mai drepte în viață, ajutîndu-ne și încurajîndu-ne să facem pasul hotărîtor.“

Intr-una din replicile lui Cernîșevski, adresate „cititorului pătrunzător“, se învederează însemnătatea lui Rahmetov. Autorul subliniază că Kirsanov, Lopuhov, Vera Pavlovna sînt oameni obișnuiți din generația nouă, cu toate că ei nu alcătuiesc deocamdată decît o minoritate, iar majoritatea este încă mult

inferioară acestui tip de om. „La înălțimea lor pot să se ridice, trebuie să se ridice toți oamenii.“ Rahmetov însă este superior „oamenilor obișnuiți“ ai generației noi.

Liberalii, slujitori fățarnici ai „artei pure“, sînt aceia care au acreditat falsa părere cu privire la caracterul nespus de sec, aspru și rațional al oamenilor noi. Cernîșevski însă a arătat că revoluția, lupta pentru descătușarea omului, îl înalță pe cel care participă la această luptă, dezvăluie cele mai bune însușiri ale sale, scoate la iveală cele mai largi posibilități de dezvoltare ale personalității omenești. Lupta revoluționară aduce nu sărăcirea, nici declinul, ci, dimpotrivă, dezvoltarea multilaterală și îmbogățirea spirituală a omului!

Critica antipatriotică afirma că literatura rusă nu a fost în stare să creeze chipul unui erou pozitiv; ea considera figurile din romanul *Ce-i de făcut?* — printre care și pe aceea a lui Rahmetov — ca niște figuri întâmplătoare, netipice, negînd semnificația lor socială și artistică. Prin asemenea afirmații, această critică n-a făcut decît să-și dovedească dependența față de cele mai absurde și mai antiștiințifice „concepții“ ale istoriei burgheze a literaturii.

Din punct de vedere artistic, *Ce-i de făcut?* constituie un fenomen cu totul remarcabil. Este un roman social-filozofic, despre care se poate spune ceea ce a spus Bielinski, caracterizînd proza lui Herzen: „Acest roman nu face parte din seria acelor opere datorite doar inteligenței și în care un autor lipsit de fantezie își dezvoltă, ca într-o disertație, ideile și concepțiile în cutare sau cutare chestiune morală și unde nu există nici personaje, nici acțiune. Autorul romanului *Cine-i de vină?* a izbutit într-un chip minunat să apropie rațiunea de poezie, să prefacă ideile în personaje vii și să treacă rodul observațiilor sale într-o acțiune plină de dramatism“. „Ideea apare la scriitor ca un sentiment, ca o pasiune. Această idee s-a făcut una cu talentul său; în ea îi stă puterea.“

Romanul lui Cernîșevski — remarcabil prin riguroasa-i orientare ideologică, prin tendențiozitatea lui, în sensul cel mai bun și cel mai înalt al acestui cuvînt — este în același timp lipsit de didacticismul sec sau de plictisitoarele îndrumări morale. Cernîșevski înțelegea perfect acea lege, după care „toate

noțiunile generale în domeniul artei trebuie să se înfățișeze sub forma unor personaje vii și să se exprime prin evenimente și simțăminte“.

Eroii romanului nu sînt niște megafoane abstracte de idei, ci sînt caractere vii, fiecare avîndu-și propria lui individualitate. Lopuhov, o fire reținută, întrucîtva închisă, se deosebește de Kirsanov, care este mai blind, mai emotiv; caracterul Verei Pavlovna — năvalnic, pasionat, activ — se deosebește de caracterul visător și mai impresionabil al Katerinei Polozova. Nu mai vorbim de caracterele atît de vii ale unor personaje ca Maria Alexevna, soțul ei, Storeșnikov și alții. Fiecare personaj își are felul său de comportare, atitudinea sa proprie față de ceilalți oameni, precum și un fel de a vorbi caracteristic.

Cernîșevski îl prețuia pe Tolstoi pentru adîncă sa pătrundere psihologică, pentru priceperea sa de a dezvălui dialectica sufletului. Cernîșevski avea el însuși un talent rar de a pătrunde în adîncul conștiinței și al sentimentelor omenești, priceperea de a dezvălui cu finețe și putere de convingere cele mai complicate stări sufletești, de a analiza un sentiment abia născut, o idee abia în formare. Este de ajuns să amintim capitolele în care descrie drama personală a Verei Pavlovna, frămîntările sufletești ale lui Lopuhov, „discuția teoretică“ dintre Lopuhov și Kirsanov.

Personajele principale sînt arătate în plină dezvoltare, în acțiune; ele se formează în lupta pentru statornicirea unor relații sociale mai drepte.

Condițiile aspre impuse de cenzură l-au silit pe Cernîșevski să aducă în primul plan al povestirii nu problemele luptei revoluționare, ale nimicirii vechii orînduiri — aceste teme fiind nevoit să le camufleze sau să le exprime prin vagi aluzii — ci temele „obișnuite“ romanelor contemporane: destinul personal al eroilor, viața de familie, dragostea. Autorului i se cerea, așadar, o deosebită măiestrie artistică pentru ca întreaga construcție a romanului, dezvoltarea temelor personale și a caracterelor personajelor să ajute în cele din urmă la exprimarea clară și răspicată a temei sociale, și de fapt tema fundamentală a romanului — eliberarea poporului și revoluția.

Ce-i de făcut? este un roman construit cu măiestrie în ceea ce privește compoziția. Lupta necruțătoare și fără preget a oamenilor cu idei înaintate împotriva forțelor lumii vechi, pentru

afirmarea noilor relații, ce constituie fundamentul romanului, unește într-un mănunchi toate liniile tematice ale operei. Acțiunea este impetuoasă și energică și contribuie la dezvoltarea caracterului personajelor.

În desfășurarea narațiunii și pentru lămurirea ideilor filozofice ale romanului, o mare însemnătate au visele Verei Pavlovna. În ele sînt formulate ideile fundamentale ale autorului și se determină perspectiva narațiunii, marcîndu-se parcă dezvoltarea acțiunii ce va urma. În primul vis, care precede descătușarea Verei Pavlovna din atmosfera apăsătoare a mediului familial, se exprimă năzuința spre libertate, se dezvoltă năzuința de căpetenie a eroinei. Totodată, lupta ei pentru eliberarea personală este de pe atunci legată de lupta pentru eliberarea întregului popor. „Așadar, ține minte că mai sînt încă multe ființe care zac în robie, multe încă netămăduite“, îi amintește „logodnica tuturor logodnicilor“, iubirea de oameni. Al doilea vis este o analiză originală a primilor pași din activitatea Verei Pavlovna în mediul oamenilor noi; el lămurește că nu se poate ajunge la adevărata eliberare și regenerare decît prin muncă, printr-o activitate efectivă. Parazitismul, trîndăvia, inactivitatea sînt înfierate ca izvorul tuturor viciilor; de asemenea se subliniază că binele se dezvoltă în lupta cu răul.

Cel de al treilea vis dezvoltă caracterul relațiilor dintre Lopuhov și Vera Pavlovna, pregătindu-ne în mod poetic să aflăm deznodămîntul relațiilor familiale ale eroilor și arătîndu-ne noblețea relațiilor dintre oamenii noi; astfel visul acesta constituie un prolog direct la „discuția teoretică“ dintre Lopuhov și Kirsanov. În fine, cel de al patrulea vis este o vastă viziune pe mai multe planuri a dezvoltării societății, culminînd cu zăugăvirea viitoare a societății socialiste. Înfățișînd succesiunea epocilor din istoria civilizației și ilustrînd-o prin modul cum s-a format și a evoluat personalitatea feminină, demnitatea ei umană și independența ei, Cernîșevski aruncă o privire îndrăzneată asupra viitorului, asupra zilei de mîine a omenirii, îndemnînd pe cititori să îndrăgească viitorul luminos și minunat și să grăbească înfăptuirea lui printr-o intensă activitate revoluționară.

Stilul romanului este caracteristic prin aspectul său polemic. Întreaga operă este presărată cu discuții, adresate ba adversarilor („cititorului pătrunzător“), ba cititorilor prieteni, cu

invective împotriva reprezentanților lumii vechi, cu apeluri patetice adresate adeptilor noului, toate acestea mărind încordarea acțiunii și făcînd pe cititor să urmărească atent desfășurarea ideii artistului.

În *Ce-i de făcut*? există unele capitole scrise în spiritul satirei realiste, sînt o seamă de scene care redau cu toată finețea și adîncimea ideea filozofică; sînt o seamă de digresiuni polemice; toate acestea se îmbină într-un tot artistic, deosebit de armonios. Sîntem în fața unui roman cu caractere bine conturate și cu o acțiune dramatică, la baza căruia sălășluiește marea și luminoasa idee a unei radicale transformări a relațiilor sociale, ideea renașterii omului prin luptă și în focul revoluției.

Romanul *Ce-i de făcut*? a fost întîmpinat cu furie de către presa reacționară, de către presa conservatoare. O asemenea propovăduire înflăcărată a socialismului, o asemenea viguroasă profesiune de credință a noii generații revoluționare nu putea fi trecută sub tăcere, astfel că presa reacționară s-a năpustit cu furie asupra romanului, căznindu-se a-i discredita ideile înaintate. Critica dușmănoasă nega și calitățile artistice, contesta existența oricăror merite literare ale romanului *Ce-i de făcut*?

Împotriva romanului s-au coalizat și iohăgiștii, care își manifestau fățiș atitudinea, scribii năimiți ai autocrației și liberalii, care curînd și-au pierdut măsura și sobrietatea raționamentelor și, plini de furie, nu se mai deosebeau de cei mai înveterați iohăgiști.

Unul din publiciștii reacționari a mers pînă acolo, încît a cerut în revista *Domașnea* a beseda¹ ca propagandiștii noilor idei, cu soțiile lor emancipate, să fie trimiși în case de corecție, să fie închiși în mînăstiri etc. Reacțiunea a încercat să stăvilească influența romanului și în străinătate.

Îndată după apariția romanului — care, după cum se știe, a fost posibilă datorită unui concurs de împrejurări neprevăzute — acesta a fost interzis; el a mai fost publicat doar în străinătate de către emigranții revoluționari; în Rusia n-a putut fi publicat în mod legal decît în 1905.

¹ Convorbiri familiale. (N. trad.)

Totuși, reacțiunea s-a dovedit neputincioasă să stăvilească înrîurirea nemaipomenit de puternică pe care o exercita romanul. Țitovici, autorul unui mîrșav pamflet îndreptat împotriva romanului Ce-i de făcut?, recunoștea plin de mînie neputincioasă: „În cei șaisprezece ani cît am frecventat universitatea, nu mi s-a întîmplat să întîlnesc vreun student care să nu fi citit acest roman, vestit încă de pe vremea cînd eram în liceu“.

Tineretul îl citea cu pasiune, străduindu-se să-și construiască viața după pilda eroilor lui. S-au înființat zeci de comune, ai căror membri căutau să traducă în viață principiile oamenilor noi.

Critica progresistă, mai ales prin D. I. Pisarev, a salutat apariția romanului, subliniind că valoarea lui constă în temeinica reflectare a noilor fenomene de viață, în priceperea autorului de a generaliza și interpreta aceste fenomene. „În roman, scria el, se simte peste tot prezența celei mai arzătoare iubiri pentru oameni; în el sînt adunate și analizate sfioasele străfulgerări ale noilor și înaltelor năzuinți; în el, autorul privește depărtările cu o speranță înflăcărată și deplin conștientă, care nu există la publiciștii noștri, la romancierii și la toți ceilalți... îndrumători ai societății noastre.“

Publicația democrat-revoluționară Iskra¹ a ripostat la critica reacționară prin articolul Cititorii pătrunzători (Din povestiri despre oamenii vechi), în care se sublinia că principiile care călăuzesc pe eroii romanului Ce-i de făcut? sînt principiile de conduită ale tuturor oamenilor înaintați, cu adevărat conștienți.

Personajele romanului au contribuit la formarea mai multor generații de revoluționari.

Cernîșevski considera arta ca un manual, îndrumător al vieții; tocmai de aceea romanul său a constituit un asemenea manual, care îndemna cititorii să pășească fără frică și cu hotărîre pe făgașul slujirii poporului.

Se știe că în cel de al zecelea deceniu al secolului trecut, romanul, interzis de cenzură și copiat de mîină, era răspîndit în cercurile ilegale marxiste.

¹ E vorba de revista satirică rusă, care a apărut la Petersburg în 1859—1873. A jucat un rol important în educarea ideologică a intelectualității democratice. Avînd o atitudine necruțătoare față de reacționari și liberali, a fost mereu prigonită de cenzura țaristă. (N. red. rom.)

„Cine n-a citit și n-a recitat această celebră operă? scria Plehanov. Cine n-a fost fermecat de ea, cine n-a devenit mai curat, mai bun, mai viguros și mai îndrăzneț sub înrîurirea ei binefăcătoare? Cine n-a fost impresionat de puritatea morală a personajelor principale? Cine, în urma citirii acestui roman, nu s-a gândit la propria lui viață, n-a supus unui sever examen propriile năzuințe și înclinații? Cu toții am sorbit din el forța morală și credința într-un viitor mai bun.“

În timp ce Cernîșevski tînjea la ocnă și în surghiunul din îndepărtata Siberie, vocea lui răsuna, inspirînd și unind laolaltă tot ce era tînăr, cinstit și progresist.

Vladimir Ilici Lenin, care a avut o înaltă prețuire pentru scrierile lui Cernîșevski din domeniul filozofiei, istoriei și al economiei, a acordat o mare însemnătate și romanelor sale Ce-i de făcut? și Prologul. N. K. Krupskaia a povestit că Vladimir Ilici cunoștea Ce-i de făcut? pînă în cele mai mici amănunte și era atent la cele mai subtile detalii ale acestei opere.

Romanul a avut o largă răspîndire în afara hotarelor Rusiei. Tradus în numeroase limbi — germană, franceză, engleză, olandeză, italiană — el s-a bucurat de un mare ecou în presa din străinătate, care vedea în această lucrare o dovadă a rolului în creștere și a influenței din ce în ce mai mari a mișcării revoluționare ruse, care aducea idei noi și o morală nouă. Romanul a căpătat o apreciere deosebit de înaltă în țările slave surori.

Eminentul revoluționar bulgar G. M. Dimitrov, luptător dîrz pentru cauza socialismului, a povestit că, încă de pe la sfîrșitul secolului al XIX-lea, romanul Ce-i de făcut? produsese o impresie de neșters asupra lui, pe atunci tînăr muncitor bulgar, care abia pornea pe calea mișcării revoluționare.

„...Nici înainte și nici după aceea n-am cunoscut vreo operă literară care să fi avut o înrîurire atît de puternică asupra educației mele revoluționare ca romanul lui Cernîșevski. Eroul meu preferat era Rahmetov. Îmi propuneam să fiu ferm, neînfricat, să-mi oțlesc voința și caracterul în lupta cu greutățile și lipsurile, să-mi subordonez viața personală intereselor măreței cauze a clasei muncitoare — într-un cuvînt, să fiu așa cum îmi apărea acest erou fără de cusur al lui Cernîșevski.“

Noi trăim în vremuri fericite, cînd poporul revoluționar a înfăptuit năzuințele lui Cernîșevski. Socialismul a devenit o rea-

litate. Poporul sovietic pășește plin de siguranță înainte, clădind edificiul comunismului. Dar chiar și în zilele noastre romanul lui Cernîșevski nu prezintă numai un interes istoric. El ne învață să ne iubim cu o dragoste sfântă și vie patria și poporul, ne învață să fim principiali și perseverenți în urmărirea țelului nostru, să dovedim dârzenie și bărbăție în lupta pentru marea cauză a fericirii poporului; el propagă noi relații între oameni — relații curate și nobile.

Experiența luptei sociale a dovedit temeinicia optimismului istoric al marelui revoluționar, a credinței în poporul său, dar, totodată, ea a dezvăluit părțile slabe din concepția marelui revoluționar rus cu privire la căile concrete de dezvoltare socială ale Rusiei. Aceasta nu ne împiedică însă de a avea o înaltă prețuire pentru operele acestui scriitor, care a propagat cu atât curaj, în condițiile autocrației țariste, lupta pentru socialism.

Cernîșevski deține un loc de cinste în sfera preocupărilor spirituale ale omului sovietic. Mintea luminoasă și îndrăzneată a acestui luptător neînfricat, dragostea față de patrie și față de poporul său — toate acestea le sînt dragi și găsesc răsunset în sufletul oamenilor sovietici. Operele lui Cernîșevski stimulează patriotismul sovietic, adevărata dragoste de patrie, mîndria națională a poporului rus.

Cernîșevski și-a închinat viața marii lupte pentru fericirea și libertatea poporului său. Și oamenii sovietici își amintesc cu recunoștință de marele fiu al poporului rus, de genialul gînditor și revoluționar, de eminentul scriitor, ale cărui idei nemuritoare trăiesc și participă, împreună cu ei, la marea luptă istorică pentru construirea comunismului.

B. RIURIKOV

I

UN NĂTARĂU

În dimineața zilei de 11 iulie 1856, personalul unui mare hotel petersburghez din preajma gării de unde porneau trenurile spre Moscova, era nedumerit și chiar îngrijorat. În ajun, pe la nouă seara, sosise un domn cu un geamantan, luase o cameră, își predase pașaportul pentru înregistrare, ceruse un ceai și un cotlet și rugase să nu fie deranjat, fiind obosit și vrînd să doarmă, dar stăruind să fie neapărat trezit a doua zi dimineața la opt, deoarece avea treburi urgente. Încuiase ușa și după ce personalul hotelului auzi zăngănitul furculiței, al cuțitului și al serviciului de ceai, se făcu liniște ; de bună seamă că noul venit adormise.

La opt dimineața, omul de serviciu bătu la ușa camerei celui sosit în ajun ; călătorul însă nu răspunse. Omul bătu mai tare, apoi tare de tot, dar călătorul nu răspunse nici de data aceasta. Era se vede obosit rău. Omul de serviciu așteptă un sfert de ceas, apoi încercă din nou să-l trezească, dar zadarnic. Atunci se duse să se sfătuiască cu ceilalți oameni de serviciu și cu bufetierul. „Nu cumva i s-o fi întîmplat ceva ?“ „Trebuie să spargem ușa.“ „Nu, nu se poate așa ; trebuie să fie de față poliția.“ Hotărîră cu toții să mai încerce o dată și ceva mai stăruitor, iar dacă tot nu se va trezi, atunci să trimită după poliție. Mai făcură și această din urmă în-

¹ Olga Sokratovna Cernîșevskaia (1833—1918) — soția scriitorului. (N. red. ruse.)

cercare, dar nu izbutiră, și acum așteptau să vadă ce are să se întâmple când va veni poliția.

Pe la zece dimineața, sosi un comisar de poliție, bătu și el la ușă, porunci servitorilor să facă la fel, dar rezultatul fu același. „N-avem ce face, băieți, spargeți ușa !“

Sparseră ușa. Odaia era goală. „Ia uitați-vă sub pat !“ Călătorul nu se afla însă nici sub pat. Comisarul se apropie de masă și zări o foaie de hîrtie, pe care era scris cu litere mari :

„Plec la 11 seara și nu mă mai întorc. Veți afla despre mine la podul Liteinîi, între orele 2 și 3 noaptea. Nu aruncați bănuiala pe nimeni !“

— Asta-i va să zică ! Acum cazul este limpede. Și noi care nu ne dumeream de loc ! zise comisarul.

— Dar ce s-a întîmplat, Ivan Afanasievici ? întrebă bufetierul.

— Dați-mi un ceai și vă spun.

Povestirea comisarului de poliție pricinui fel de fel de interpretări și discuții însuflețite din partea celor de la hotel. Iată despre ce fel de întîmplare era vorba :

Pe la ceasurile două și jumătate noaptea — era întineric beznă și cerul înnorat — pe podul Liteinîi, chiar la mijloc, scînteie o luminiță și se auzi detunătura unui pistol. Niște gardieni se repezică spre locul de unde se auzise împușcătura ; puținii trecători alergară și ei, dar nu văzură nimic și pe nimeni. A, va să zică, nu era un omor, ci se împușcase cineva. Se găsiră cîtiva care să se arunce în apă ; peste puțin timp se aduseră niște cîngi și chiar un năvod ; oamenii se scufundară, cercetară apa, pescuiră vreo cincizeci de bucăți de lemn, dar nici pomeneală de vreun cadavru ; așa că n-avură ce să scoată din fluviu. De altfel, cum să-l găsești — era întineric beznă. Poate că în aceste două ceasuri, cadavrul ajunsese în mare. Mai caută-l acolo, dacă îți dă mîna. Se iviră însă cîtiva care fură de altă părere — progresiștii care respinseră versiunea de la început, zicînd : „Dar poate că nici nu-i vorba de vreun cadavru ! Poate că vreun bețiv sau vreun poznaș ne-a jucat festa : a tras un foc și îndată a spălat putina, ori te pomenești că

se află acum în mijlocul mulțimii neliniștite și râde de alarma pe care tot el a stîrnit-o.“

Majoritatea însă, ca de obicei conservatoare ori de cîte ori judecă mai pe îndelete lucrurile, susținea vechea părere : „Ce festă ? Și-a zburat creierii. Asta-i !“ Progresiștii fură înfrînți. Totuși, așa cum se întîmplă totdeauna, partida învingătoare se dezbină îndată după triumful ei. „Bine ; s-a împușcat, dar de ce ?“ „Era beat“, își dădură cu părerea unii dintre conservatori. „S-a ruinat“, afirmară alții din aceeași tabără ; „Un nătărău și nimic mai mult !“ opină cineva. Cu toții căzură de acord asupra acestei păreri — „un nătărău și nimic mai mult !“ — chiar și aceia care respinseseră ipoteza sinuciderii. Într-adevăr, ori că-i vorba de un bețiv sau de un om ruinat care s-a împușcat, ori că-i vorba de un poznaș, care nici pomeneală să se fi împușcat, ci a făcut doar o farsă, totuna e : o glumă proastă, isprava unui nătărău.

Astfel se încheiară cele petrecute noaptea pe pod. Dimineața, la hotelul din preajma gării Moscova, se descoperi că nătărăul nu făcuse nici o glumă, ci se împușcase. Dar și așa, rămase un element cu care erau de acord pînă și cei învinși și anume : chiar dacă nu era vorba de o glumă ci de o sinucidere, tot nătărău fusese acela care se împușcase. Concluzia aceasta, multumitoare pentru toată lumea, era perfect valabilă tocmai prin aceea că bătea în struna conservatorilor. Într-adevăr, ia gîndiți-vă și dumneavoastră : dacă cineva trage în glumă un foc de pistol pe un pod oarecare, atunci încă mai poate fi o umbră de îndoială dacă este un nătărău sau un șugubăț oarecare. Din moment însă ce s-a împușcat pe pod, se naște întrebarea : cum se poate ca cineva să-și facă seama tocmai pe un pod ? Cum vine asta : tocmai pe un pod ? De ce tocmai acolo ? Ce neghiobie, tocmai pe un pod ! Sigur, nu poate fi vorba decît de un nătărău.

Unii fură din nou cuprinși de îndoială : individul acela s-a împușcat pe pod ; oamenii nu se împușcă de obicei pe poduri ; prin urmare, nu s-a împușcat. Spre seară, însă, personalul hotelului fu chemat la secție, ca să i se arate o șapcă găurită de un glonț și care fusese scoasă

din apă. Toți recunoscură într-un glas că era tocmai șapca pe care o purtase cel care trăsesse la hotel. Deci omul se împușcase, fără doar și poate, așa că spiritul de negare cât și spiritul progresist fură învinse pe de-a-ntregul.

Toți parcă fuseseră de acord că era vorba de „un nătărău” și acum toată lumea începu să discute : tocmai pe pod ? Grozavă ispravă ! Va să zică a făcut-o cu chibzuință, așa ca să nu se chinuiască mult, dacă nu va izbuti să nimerească bine : strașnic a mai chibzuit lucrurile ! În orice caz s-ar fi rănit și ar fi trebuit să cadă în apă, murind acolo, înainte de a-și mai da seama ce-i cu el... Da, de aceea tocmai pe pod... A procedat ca un om inteligent.

Acum, însă, nu se mai putea pricepe chiar nimic : era și nătărău, și inteligent.

II

CEA DINTII URMARE A UNEI ISPRĂVI DE NĂTĂRĂU

În aceeași zi, cam pe la amiază, o tânără doamnă ședea într-una din cele trei odăi ale unei vilișoare de pe insula Kamenîi, cosea și îngîna un cîntec francez, plin de voioșie și de îndrăzneală :

„Sîntem săraci, zicea cîntecul, dar sîntem oameni muncitori și avem mîini zdravene. Învățați nu sîntem, dar nici proști, și vrem lumină. Să învățăm și știința ne va descătușa ; să muncim și munca ne va îmbogăți. Are să meargă strașnic ; cine va trăi va vedea :

Ça ira ;

Qui vivra verra !

Sîntem grosolani, dar tot noi suferim de pe urma grosolăniei noastre. Sîntem plini de prejudecăți, dar tot noi suferim din pricina lor și ne dăm bine seama. Să căutăm fericirea și vom ajunge la omenie și ne vom face buni. Are să meargă strașnic ; cine va trăi va vedea.

Munca fără știință este stearpă ; fericirea noastră este cu neputință fără fericirea celorlalți. Să ne luminăm mințile și ne vom îmbogăți, vom fi fericiți și vom fi frați și surori. Are să meargă strașnic ; cine va trăi va vedea.

Să învățăm și să muncim, să cîntăm și să iubim ; vom aduce raiul pe pămînt. Așadar, să fim voioși, căci viața va fi frumoasă ; toate vor merge strașnic, vor veni repede și vom apuca să le vedem cu toții.

*Donc vivons,
Ça bien vite ira,
Ça viendra,
Nous tous le verrons !*¹

Cîntecul era îndrăzneț și sprinten, cu o melodie plină de voioșie ; se auzeau și vreo două-trei note triste, dar erau acoperite de caracterul general al motivului, care era luminos ; notele triste dispăreau în refren, dispăreau în tot cupletul final sau, cel puțin trebuiau să dispară, să se risipească, și cu siguranță că așa ar fi fost dacă doamna s-ar fi aflat în altă stare sufletească. Acum însă aceste puține note triste sunau la ea ceva mai accentuat decît celelalte. Cînd își dădea seama, parcă tresărea, cobora glasul, îngînîndu-le, și apoi intona mai tare notele mai vesele care urmau. Dar iată că se lăsa furată iarăși de gîndul ei și sunetele triste începeau din nou să domine. Se vedea că tînăra doamnă nu avea obiceiul să se lase copleșită de tristețe ; se mai vedea însă că tristețea nu voia s-o slăbească, în pofida străduințelor ei. Totuși, și atunci cînd acest cîntec vesel căpăta o umbră de tristețe, și atunci cînd își relua caracterul lui voios, așa cum se cuvenea într-adevăr, doamna cosea cu foarte multă sîrguință. Se pricepea la cusut.

În odaie intră slujnica, o fată tînără.

— Ia uite, Mașa, cît am cusut ! Sînt aproape gata cu mînecuțele pe care mi le fac pentru nunta dumitale.

— Da, dar nu sînt așa de frumos brodate ca acelea pe care mi le-ați făcut mie !

¹ Text din *La Carmagnole*, cîntec popular francez din epoca Revoluției Franceze (1789—1793).

— Cred și eu ! Se poate ca mireasa să nu fie cea mai gătită dintre toți nuntașii ?

— Vera Pavlovna, v-am adus o scrisoare.

O umbră de nedumerire se ivi pe chipul Verei Pavlovna, în clipa cînd începu să deschidă scrisoarea : plicul purta ștampila poștei locale. „Cum asta ? Doar e la Moscova !“ Desfăcu în grabă scrisoarea și păli ; mîna care ținea scrisoarea îi căzu în jos. „Nu, nu-i așa, n-am citit bine ; nici nu scrie așa ceva !“ Ridică din nou mîna în care ținea scrisoarea. Trecură doar două clipe. Dar acum, pentru a doua oară, ochii ei priviră țintă și îndelung puținele rînduri ale scrisorii. Și acești ochi senini se tulburară, se înnegurară din ce în ce. Din mîinile fără vlagă, scrisoarea căzu jos pe măsuta de lucru. Ea își acoperi fața cu mîinile și izbucni în plîns. „Ce-am făcut !... Ce-am făcut !...“ Și din nou hohote de plîns.

Un bărbat tînăr intră în odaie, cu pași repezi, dar ușor, fără zgomot.

— Verocika, ce s-a întîmplat ? Știu că n-ai obiceiul să plîngi. Niciodată nu te-am văzut așa. Spune, ce este ?

— Citește... Uite, pe masă...

Nu mai plîngea, dar ședea nemișcată, abia răsufîind.

Tînărul luă scrisoarea ; păli și el ; mîinile începură să-i tremure și lui ; privi îndelung scrisoarea, cu toate că nu era nevoie de mult timp ca s-o citești ; nu cuprindea decît vreo douăzeci de cuvinte :

„Vă tulburam liniștea. Părăsesc scena. Să nu vă pară rău ; vă iubesc atît de mult pe amîndoi încît sînt foarte bucuros de hotărîrea mea nestrămutată. Adio.“

Tînărul rămase pe loc, frecîndu-și fruntea ; pe urmă se apucă să-și răsucească mustața ; se uită la mîneca hainei și, în cele din urmă, izbuti să-și adune gîndurile. Făcu un pas înspre tînăra femeie care ședea tot nemișcată, abia respirînd, ca în letargie. Îi luă mîna :

— Verocika !

În clipa cînd îi atinse mîna, ea sări în picioare și scoase un țipăt de groază de parcă ar fi străbătut-o un curent electric, se dădu îndărăt și îl respinse pe tînăr cu un gest spasmodic :

— Pleacă de aici ! Să nu te atingi de mine ! Ești plin de sânge ! Ești mânjit cu sângele lui ! Nu pot să te mai văd în ochi ! Am să plec de la tine ! Plec ! Du-te de aici !

Dădu cu deznădejde din mâini, tot respingînd ceva în aer ; apoi deodată se clătină, se prăbuși într-un fotoliu și își ascunse fața în palme.

— Și eu sînt pătată de sângele lui ! Și eu ! Tu nu ești de vină, eu singură sînt de vină, numai eu ! Ce-am făcut ! ? Ce-am făcut ! ?

Și iar hohoti, înecîndu-se de plîns.

— Verocika... rosti el încetișor și sfios, draga mea !

Ea își trase cu greu răsufarea și îi zise cu glas potolit, dar puțin tremurător, abia în stare să îngîne ceva :

— Dragul meu, acum lasă-mă ! Vino peste un ceas. Pînă atunci am să mă liniștesc. Dă-mi un pahar cu apă și du-te !

El se supuse în tăcere. Se duse în odaia lui, se așeză din nou la biroul unde cu un sfert de oră mai înainte șezuse atît de liniștit și de mulțumit, și luă din nou condeiul... „Tocmai în asemenea clipe, trebuie să știi să te stăpînești... Am voință... și totul are să treacă... are să treacă...” și penița fără voia și fără știrea lui începu să scrie în mijlocul nu mai știu cărui articol : „Va putea îndura oare ? E groaznic — s-a dus fericirea...”

— Dragul meu ! Sînt gata să stăm de vorbă ! se auzi o voce din odaia de alături. Glasul tinerei femei răsuna înăbușit, însă hotărît. Dragul meu, trebuie să ne despărțim. M-am hotărît. E greu, dar ne-ar fi și mai greu să rămînem împreună. Sînt o ucigașă. L-am omorît pentru tine.

— Bine, Verocika, dar cu ce ești tu vinovată ! ?

— Nu mai spune nimic și nu mă apăra, dacă vrei să nu te urăsc. Eu, eu port toată vina. Iartă-mă, dragul meu, că iau o hotărîre atît de dureroasă pentru tine, dar și pentru mine este la fel ! Nu pot însă face altfel. Peste puțin timp ai să-ți dai și tu seama că așa trebuia să procedăm. Hotărîrea mea este neclintită, dragul

meu. Așadar, ascultă-mă. Am să părăsesc Petersburgul. Am să mă simt mai bine departe de locurile care mi-ar aduce mereu aminte de trecut. Îmi voi vinde lucrurile ; cu banii pe care îi voi lua, voi putea trăi câțva timp ; unde ? — la Tver, la Nijni — nu știu, mi-e totuna. Am să încerc să dau lecții de canto, deoarece mă stabilesc într-un oraș mare ; sper că voi căpăta lecții. Dacă nu găsesc elevi, mă fac guvernantă. Sper că n-am să trăiesc în mizerie, dar la nevoie voi apela la tine ; așadar, pentru orice întâmplare, ai grijă să pui deoparte ceva bani pentru mine ; știi și tu că am o seamă de nevoi și multe cheltuieli, cu toate că sînt chibzuită ; dar nu mă pot lipsi de nimic. Auzi ? Nu renunț la ajutorul tău ! E o dovadă că-mi ești mereu drag ! Iar acum, să ne despărțim pentru totdeauna ! Pleacă de acasă... chiar acum, numaidecît ! Are să-mi vie mai ușor cînd am să rămîn singură. Mîine n-am să mai fiu aici, și atunci poți să te întorci. Plec la Moscova ; acolo am să văd în ce oraș de provincie aș putea căpăta niște lecții. Îți interzic să mă petreci la gară ! Rămîi cu bine, dragul meu ! Dă-mi mîna să ți-o strîng la despărțire, pentru cea din urmă oară.

El voi s-o îmbrățișeze, ea însă îl opri :

— Nu, nu trebuie, nu se poate ! I-am aduce o jignire. Dă-mi mîna să ți-o strîng. Vezi cît de tare ți-o strîng. Și acum rămîi cu bine !

El nu-i lăsă mîna.

— Ajunge, pleacă. Ea își trase mîna ; el nu îndrăzni să se împotrivească. Rămîi cu bine.

Aruncîndu-i o privire plină de duioșie, plecă hotărît în odaia ei și nu se mai uită îndărăt la dînsul.

Multă vreme, el își căută pălăria, cu toate că o luă de vreo cinci ori în mînă, fără să-și dea seama ce face. Era ca năuc. În cele din urmă, își dădu seama că are în mînă tocmai pălăria pe care o căuta, ieși în vestibul și își puse paltonul ; era acum aproape de poartă : „Cine aleargă după mine ? Desigur că e Mașa... probabil că i-e rău !” Se întoarse. Vera Pavlovna i se

aruncă de gît, îl îmbrăţişă, îl sărută cu toată puterea :

— Nu, dragul meu, n-am putut să rezist ! Iar acum rămîi cu bine, pentru totdeauna !

Fugi în casă, se prăbuşi pe pat şi o podidiră lacrimile pe care atîta timp şi le reţinuse.

III

PREFAȚĂ

„Subiectul povestirii de față este dragostea, personajul principal, o femeie ; ăsta-i un lucru bun, chiar dacă povestirea în sine ar fi proastă“, ar zice o cititoare.

— Așa este, i-aș răspunde eu.

Un cititor însă nu s-ar mulțumi cu asemenea concluzii ușoare ; se știe doar că bărbații au darul de a gândi mai adînc lucrurile și și-au dezvoltat mai mult decît femeile capacitatea de a gândi. Asta ar putea-o spune cititorul, iar cititoarea probabil că ar gândi și ea la fel, dar n-ar socoti necesar să spună ce crede, și de aceea n-am nici un motiv să intru în discuții cu ea. Prin urmare, cititorul este gata să-ți spună : „Eu știu că acest domn sinucigaș nu s-a împușcat“. În acest caz, eu m-aș agăța de vorba „știu“ și i-aș zice : nu știi, pentru că deocamdată nu ți s-a spus acest lucru, iar dumneata trebuie să știi numai ceea ce ți se spune ; în fond, dumneata încă n-ai habar de nimic, nici măcar nu ți-ai dat seama că te-am jignit, că te-am umilit prin felul meu de a-mi începe povestirea. Nu-i așa că nu ți-ai dat seama ? Ei, află că așa este.

Da, cele dintîi pagini ale povestirii mele arată că am o foarte proastă părere despre publicul cititor. Am întrebuințat obișnuitul șiretlic al romancierilor : mi-am început povestirea cu niște scene de efect scoase de la mijlocul sau de la sfîrșitul ei și le-am învăluit în ne-gură. Voi, cei din publicul cititor, sînteți oameni buni, foarte buni, și de aceea nu aveți putere de discernămînt

și nici pătrunderea necesară. E greu de crezut că cineva este în stare să vadă, chiar de la primele pagini ale unei povestiri, dacă ea merită să fie citită ; slaba lui intuiție are nevoie de ajutorul unor anumite mijloace și aceste mijloace sînt două la număr : ori numele autorului, ori puterea de atracție a felului său de a scrie. Deocamdată, cititorule, îți prezint cea dintîi povestire scrisă de mine, iar dumneata încă nu te-ai convins că autorul este înzestrat cu talent artistic (știi doar atît de mulți scriitori, căroră te-ai apucat să le atribui talent literar !), și semnătura mea încă nu te ispitește. De aceea am fost nevoit să-ți arunc o undiță cu o momeală de mare efect. Nu mă osîndi pentru acest lucru : tot dumneata ești de vină ; naivitatea dumitale neghioabă m-a silit să mă înjosesc pînă la această banalitate. Acum însă te am în mînă și pot merge mai departe cu povestirea, așa cum trebuie, așa cum știu eu, adică fără nici un fel de tertipuri. În cele ce urmează nu va fi nimic misterios și vei descoperi, cu douăzeci de pagini înainte, deznodămîntul fiecărei situații, dar deocamdată, îți voi arăta și deznodămîntul întregii povestiri : află că totul se va sfîrși cu veselie, cu pahare pline și cîntece ; nu vor mai fi nici situații de efect și nici un fel de artificii. Bunul meu cititor, află că autorului nu-i arde de artificii, deoarece el se gîndește la haosul din capul tău, la atîtea și atîtea suferințe de prisos, pricnuite fiecărui om de această confuzie cumplită a noțiunilor. Mi-e milă, dar totodată îmi vine să și rîd privind-te : ești atît de neputincios și atît de răutăcios, tocmai din pricina cantității nespuse de mari de absurdități din capul tău.

Sînt supărat pe tine fiindcă ești atît de rău față de lume, dar lumea ești tot tu ; așadar, de ce ești atît de rău față de tine însuși ? De aceea te și cert. Tu ești însă rău din pricina lipsei tale de agerime, și de aceea, certîndu-te, am îndatorirea de a te ajuta. Cum să încep să te ajut ? Poftim, voi începe chiar cu lămurirea întrebării care îți trece acum prin minte : dar cine o fi

scriitorul acesta care vorbește cu mine atît de necuviincios ? Iată, îți voi spune ce fel de scriitor sînt.

N-am nici umbră de talent artistic. Chiar și în ce privește stilul, nu stau bine. Nu face însă nimic : citește-mă, preabunul meu public cititor ! Îți va prinde bine. Adevărul este un lucru bun : el împlinește neajunsurile scriitorului, care vrea să-l slujească. De aceea îți zic : dacă nu te-aș fi prevenit, povestirea ți-ar fi putut părea scrisă într-un chip artistic și ai fi putut crede că autorul posedă un mare talent de poet. Te-am prevenit însă că n-am talent și de pe acum știi că toată valoarea povestirii mele provine numai de la veridicitatea ei.

De altfel, bunul meu public cititor, trebuie să-ți spun pînă la capăt tot ceea ce am de spus, ori de cîte ori stau de vorbă cu tine : deși îți place grozav să ghicești ceea ce nu este exprimat, nu prea strălucești în această îndeletnicire. Cînd spun despre mine că n-am nici urmă de talent artistic și că povestirea mea, ca realizare artistică, este foarte slabă, să nu care cumva să crezi că prin asta vreau să afirm că sînt mai prejos de povestitorii aceia ai tăi pe care îi socotești mari și că romanul meu este mai prost decît lucrările lor. Nici prin gînd nu-mi trece să spun așa ceva. Eu declar că povestirea mea este foarte slabă, ca realizare, în comparație cu operele unor oameni într-adevăr talentați ; în ceea ce privește însă operele slăvite ale celebrilor tăi scriitori, să știi că poți pune fără teamă povestirea mea alături de ele, chiar mai presus de ele, cît privește realizarea ei artistică, și n-ai să greșești. Cîtuși de puțin ! Oricum ar fi, povestirea mea are mai mult spirit artistic ; în această privință poți să fii cu totul liniștit.

Așadar, spune-mi o vorbă de recunoștință, căci ești gata să faci plecăciuni în fața acelor care te înfruntă ; deci, fă-mi și mie o temenea.

Totuși, publicule cititor, există și în sînul tău un număr oarecare de oameni — destul de mare acum — pentru care am respect. Cu tine, dacă te privesc în co-

vîrșitoarea ta majoritate, sînt însă necuviincios și pînă acum am vorbit cu această majoritate și numai cu ea. Dimpotrivă, cu oamenii despre care am pomenit chiar acum, aș vorbi cu modestie, chiar cu sfială. Lor n-aș fi avut nevoie să le dau nici o explicație. Țin la părerile lor și știu dinainte că ele îmi sînt prielnice. Nu-i mult de cînd voi, cei buni și tari, cei cinstiți și destoinici, ați început să vă iviți în mijlocul nostru, iar acum nu mai sînteți puțini, și numărul vostru crește mereu. Dacă întreg publicul cititor ar fi ca voi, nici n-ar mai trebui să scriu ; iar dacă n-ați exista, atunci n-ar avea nici un rost să mai scriu. Voi însă nu reprezentați încă întreg publicul cititor, ci de-abia o parte din acest public și de aceea trebuie să scriu și pot să scriu.

Capitolul întâi

VIAȚA VEREI PAVLOVNA ÎN CASA PĂRINTEASCĂ

I

Vera Pavlovna căpătase o educație foarte obișnuită. Viața ei, înainte de a-l fi cunoscut pe studentul în medicină Lopuhov, avusese unele momente mai interesante, însă nu neobișnuite. În faptele ei însă a fost întotdeauna ceva neobișnuit.

Vera Pavlovna crescuse într-o casă cu mai multe caturi de pe Gorohovaia, între Sadovaia și podul Semionovski. Astăzi, această casă își are numărul ei convenit, dar în anul 1852, când asemenea numere nu existau, ea purta inscripția : „Casa lui Ivan Zaharovici Storeșnikov, consilier de stat, în funcțiune“. Așa glăsuia tăblița, dar Ivan Zaharîci Storeșnikov murise încă din 1837 și de atunci încoace proprietar al casei rămăsese fiul său, Mihail Ivanovici. Așa glăsuiau actele. Locatarii casei însă știau că Mihail Ivanovici nu e decît fiul proprietăresei, iar proprietăreasa casei este Anna Petrovna.

Și pe atunci casa era mare, cu două porți, cu patru scări principale dînd la stradă și cu trei curți în fund. În 1852, proprietăreasa și cu fiul ei ocupau cel mai bun apartament de la parter, așa cum îl ocupă și astăzi. Anna Petrovna este și acum o doamnă arătoasă, așa cum fusese și odinioară. Mihail Ivanovici este și acum un ofițer arătos, cum fusese și mai înainte, un ofițer impunător și chipeș.

Nu știu cine locuiește acum în apartamentul ce avea cea mai murdară dintre toate scările din fund, tocmai

la etajul al treilea, pe dreapta, dar în 1852 şedea acolo intendentul casei, Pavel Konstantinîci Rozalski, om trupeş, arătos şi el, cu soţia sa Maria Alexevna, o femeie cam slabă, dar vînjoasă şi înaltă, cu fiica lor, de vîrsta măritişului (chiar ea este Vera Pavlovna), şi cu fiul lor Fedea, în etate de nouă ani.

În afară de funcţiunile lui de intendent al casei, Pavel Konstantinîci era ajutor de şef de birou la un departament oarecare. Nu trăgea profituri de pe urma serviciului ; ca intendent, avea el ceva foloase, dar nu prea mari, şi un altul ar fi cîştigat mai mult. Pavel Konstantinîci, însă, chiar după spusele lui, avea obraz ; şi proprietăreasa era foarte mulţumită de dînsul. În cei paisprezece ani de slujbă ca intendent, el îşi agonisise un capital de vreo zece mii. Din toată suma aceasta, cel mult trei mii fuseseră cîştigate de pe urma proprietăresei, în timp ce restul era rezultatul unor operaţiuni făcute fără nici o pagubă pentru ea : Pavel Konstantinîci dădea bani pe amanet.

Maria Alexevna avea şi ea o brumă de capital — vreo cinci mii — după cîte spunea ea cumetrelor ; de fapt, era ceva mai mult. Cheagul capitalului îl făcuse cu vreo cincisprezece ani în urmă, cînd Maria Alexevna vînduse o şubă de raton, nişte haine şi mobile ce-i rămăseseră de la fratele ei, care fusese funcţionar. După ce scosese astfel vreo sută cincizeci de ruble, ea le folosisese tot pentru împrumuturi cu amanet, lucrase cu mai multe riscuri decît bărbatul ei şi avusese de cîteva ori ghinion ; un derbedeu îi luase cinci ruble, dîndu-i zălog actul de identitate, care de fapt fusese furat de la cineva, aşa că Maria Alexevna trebuise să mai pună de la ea vreo cincisprezece ruble, ca să scape de bucluc ; un alt potlogar îi dăduse zălog pentru douăzeci de ruble un ceas de aur, care se dovedise a fi fost furat de la un om ucis, şi Maria Alexevna dăduse şi atunci o sumă bunicică, pentru ca să iasă basma curată. Totuşi, dacă suferea pagube de care nu avea parte soţul ei, mai prudent în acceptarea amanetelor, în schimb, cîştigul ei sporea mai iute. Mai erau şi alte prilejuri de a cîştiga bani. Într-o zi, pe cînd Vera Pavlovna era încă fetiţă (faţă de o fiică de măritat, Maria Alexevna n-ar fi făcut aşa ceva, dar atunci ce motiv avea să n-o facă ? Doar copilul nu pricepe ! Şi

Într-adevăr Verocika n-ar fi priceput singură, dar, slavă domnului, bucătăreasa o lămurise cu tot tilcul și, de fapt, nici bucătăreasa nu și-ar fi dat drumul limbii, că, de, nu se cădea să afle copilul ; dar așa se întâmplase, căci n-o mai răbdase sufletul, după mama de bătaie ce-o căpătase de la Maria Alexevna pentru isprăvile de dragoste cu amantul ei — de altfel, Matriona avea întotdeauna cîte un ochi garnisit cu o vînătaie, pricinuită nu de Maria Alexevna, ci de către amant, și asta era bine, fiindcă o bucătăreasă cu vînătăi la ochi e mai ieftină)... așadar, într-o zi sosise la Maria Alexevna o doamnă, o cunoștință de-a ei, care nu mai fusese pînă atunci în casă — o femeie bine îmbrăcată, chipeșă și durdulie. Venise și rămăsese la dîșii. O săptămînă stătuse liniștită. Doar un civil, om chipeș și el, venea mereu la dînsa și îi dădea Verocikăi bomboane, ba și niște păpuși și două cărți, amîndouă ilustrate ; una avea niște poze frumoase, cu animale și vederi de orașe ; cealaltă carte, Maria Alexevna i-o luase Verocikăi îndată după plecarea musafirului, așa că Verocika nici nu văzuse pozele din ea, decît o dată, în fața lui, căci tot el i le arătase. Așadar, doamna aceasta stătuse la ei vreo săptămînă și în casă fusese o neobișnuită liniște. Toată săptămîna Maria Alexevna nu se apropiase de dulăpiorul unde se afla carafa cu votcă și pe care îl încuia cu o cheie ce n-o încredința nimănui, și nici n-o mai bătuse pe Matriona sau pe Verocika și nici nu ocărîse pe nimeni cu glas tare. Apoi, într-o noapte, pe Verocika o treziseră de nenumărate ori țipetele groaznice ale musafirei, umbletul și tărăboiul din casă. Dimineața, Maria Alexevna se dusesese la dulăpior și zăbovise mai mult ca de obicei în preajma lui, spunînd într-una : „Slavă domnului că s-a sfîrșit cu bine, slavă domnului !” Apoi o chemă și pe Matriona la dulăpior și îi ură : „Să-ți fie de bine, Matrionușka, te-ai trudit și tu destul !” Și după aceea nu numai că nu mai bătu și nu mai ocărî pe nimeni, așa cum făcuse altădată, după fiecare vizită la dulăpior, dar se duse frumos la culcare, sărutînd-o pe Verocika. Apoi, fu iarăși liniște în casă vreo săptămînă ; doamna nu mai țipa, atîta numai că nu ieșea din odaie. Apoi plecă. La două zile după plecarea ei, veni un civil

— dar altul, nu acela care fusese mai înainte — și aduse poliția cu el, și o certă strașnic pe Maria Alexevna, dar nici Maria Alexevna nu-i rămase datoare cu nici o vorbă și îi tot dădea zor cu : „Nu știu nimic despre isprăvile voastre. N-aveți decît să vedeți din cartea de imobil cine anume a stat la mine în gazdă : a fost Savastianova, o negustoreasă din Pskov, prietenă cu mine, și atîta tot !“ În cele din urmă, sătul de gîlceavă, civilul plecă și nu mai veni a doua oară. Toate acestea le văzuse Verocika atunci cînd avea opt ani, iar cînd împlini nouă, Matriona o lămuri despre ce anume fusese vorba. De altfel, nu mai avusese parte de-o asemenea întîmplare ; mai trecuse prin altele, dar de alt soi și nu prea multe.

Cînd Verocika împlinise zece ani, se duse într-o zi cu mama ei la hala de vechituri și, deodată, pe neașteptate, la încrucișarea străzii Gorohovaia cu Sadovaia, căpătă de la mamă-sa o palmă peste ceafă o dată cu povața : „Te zgîiești la biserică, toanto, dar de ce nu-ți faci cruce? Doar vezi că toată lumea face așa !“

Cînd Verocika împlini doisprezece ani, începu să meargă la pension și pe lîngă aceasta mai venea să-i dea lecții acasă un profesor de pian, un neamț bețiv, însă cu inimă foarte bună și tare vrednic pedagog. Era plătit foarte ieftin, din pricina metehnei ce-o avea.

La vîrsta de paisprezece ani, ea cosea pentru toată familia ; de altfel familia nu era mare.

Cînd Verocika mergea pe șaisprezece ani, mama se răstea la ea cam așa : „Spală-ți mutra, nu vezi că-i neagră ca la o balaoacheșă ? Dar tot n-are să fie curată. Parcă ești o momîie, nu știu cu cine semeni !“ Multe mai pățea Verocika de la mamă-sa din pricina chipului ei oacheș, așa încît se obișnuise să se creadă urîțică. Mai înainte, mamă-sa o purta aproape în zdrențe ; acum însă începuse s-o îmbrace mai cu îngrijire. Gătita astfel, Verocika mergea cu mamă-sa la biserică și își zicea în gînd : „Alteia i-ar sta bine rochiile astea, dar eu, tot țigancă, tot sperietoare rămîn, orice aş pune pe mine, rochie de stambă, ori rochie de mătase. Ce bine e să fii drăguță ! Cum aş vrea să fiu și eu frumușică !“

Cînd Verocika împlini șaisprezece ani, nu mai luă lecții de la profesorul de pian și nu mai urmă la pension ;

începu acum să dea ea singură lecții la pensión ; mai pe urmă, mama îi găsi și alte lecții.

Mai trecu vreo jumătate de an. Mama n-o mai făcea pe Verocika țigancă și momîie, și începu s-o îmbrace mai frumos decît pînă atunci ; iar Matriona (era a treia slujnică pe care o aveau cu acest nume : cea dintîi umbla mai totdeauna cu o vînătaie la ochiul stîng, pe cînd asta din urmă avea falca stîngă cam vătămată, deși nu întotdeauna), așadar Matriona aceasta nouă îi spuse Verocikăi că superiorul lui Pavel Konstantinîci și un alt șef cu vază, cu o decorație la gît, aveau de gînd să o ceară în căsătorie. Într-adevăr, micii slujbași de la departament spuneau că șeful serviciului la care Pavel Konstantinîci își făcea slujba, devenise binevoitor față de dînsul și cînd stătea de vorbă cu oameni de rangul lui, le mărturisea că ar vrea să aibă o nevastă tare frumoasă, fie și fără zestre, și mai spunea că Pavel Konstantinîci este un funcționar destoinic.

Nu se știe unde ar fi ajuns cu intențiile lui, dar șeful de serviciu era un om prudent și nu se prea grăbea să ia o hotărîre ; între timp însă, se ivi o altă ocazie.

Fiul proprietăresei trecu într-o zi pe la intendent, ca să-i spună că proprietăreasa îl roagă pe Pavel Konstantinîci să facă rost de niște mostre de tapete, dat fiind că vrea să-și tapeteze din nou apartamentul. Mai înainte, asemenea dispoziții se dădeau prin majordom. Desigur, lucrul bătea la ochi chiar și pentru alți oameni mai puțin încercați decît Maria Alexevna și soțul ei. Cu prilejul vizitei sale, fiul proprietăresei zăbovi mai mult de o jumătate de ceas, binevoi să ia un ceai (de flori). Chiar a doua zi, Maria Alexevna dăruî fiicei sale un pandantiv rămas nerăscumpărat și comandă pentru ea două rochii noi, foarte bune ; numai stofa costase patruzeci de ruble pentru una și cincizeci și două pentru cealaltă, iar în totul, cu furnituri, cu panglicile și cu lucrul, cele două rochii costaseră o sută șaptezeci și patru de ruble ; cel puțin așa spusese Maria Alexevna bărbatului ei, dar Verocika știa că mamă-sa cheltuisese mai puțin de o sută de ruble ; cumpărăturile doar se făcuseră cu ea de față. Totuși, chiar și cu o sută de ruble se pot face două rochii foarte bune. Verocika era bucuroasă de rochii și de pan-

dantiv, dar mai ales era încântată că mama, în sfîrșit, catadicsise să-i cumpere ghetete de la Koroliov : ghetete luate de la hala de vechituri sînt atît de urîte, pe cînd cele lucrate de Koroliov vin minunat de bine !

Rochiile își făcură efectul : fiul proprietăresei începuse acum să se abată cam des pe la intendent și, bineînțeles, stătea de vorbă mai mult cu fata decît cu intendentul și cu jumătatea lui, care, desigur, nu știau cum să-l mai răsfețe. În vremea aceasta, mama dădea tot soiul de sfaturi fetei. Toate se făceau așa cum se cuvenea, încît nici nu este nevoie să le descriem, căci sînt lucruri știute de toată lumea.

Într-o după-amiază, mama zise :

— Verocika, îmbracă-te cu tot ce ai mai bun. Ți-am pregătit o surpriză : mergem la Operă, am luat o lojă de rangul al doilea, acolo unde vin toate generălesele. Asta numai pentru tine, prostuțo ! Îmi dau și ultimul ban. Tatăl tău are să ajungă muritor de foame, așa de mult a cheltuit pentru tine ! Cît bănet ne-a costat numai pensionul, doamne, și cît a mai păpat și neamțu' cela cu claviru' ! Tu nu vezi nimic din toate astea, n-ai nici un pic de recunoștință ; nu, se vede că n-ai suflet în tine, nesimțitoare ce ești !

Atîta rosti Maria Alexevna și nu-și mai ocări fata, că doar asemenea vorbe nu-s chiar de ocară ! De altfel, Maria Alexevna nu mai vorbea cu Verocika decît în acest chip ; de mult n-o mai ocăra și nici n-o mai bătuse de cînd cu zvonurile despre șeful de serviciu.

Se duseră la Operă. După actul întîi veni în lojă fiul proprietăresei împreună cu doi prieteni : unul civil, uscățiv și foarte fercheș, iar celălalt militar, trupeș și cu maniere mai simple. Se așezară, rămaseră în lojă și discutară mult în șoaptă între ei, mai mult feciorul proprietăresei și cu civilul ; ofițerul vorbea puțin. Maria Alexevna trăgea cu urechea, prindea aproape fiecare cuvînt, dar nu prea pricepea, fiindcă ei vorbeau numai franțuzește. Înțelegea ea vreo cîteva boabe din graiul lor : *belle, charmante, amour, bonheur*¹ ; dar ce folos ?

¹ Frumoasă, fermecătoare, dragoste, fericire (în limba franceză). (N. trad.)

De mult Maria Alexevna tot auzea că țiganka ei era *belle* și *charmante*. *Amour* ! — Maria Alexevna vedea și ea că el era plin de *amour* pînă la urechi ; iar dacă era vorba de *amour*, atunci se înțelege că trebuie să fie și *bonheur* — ce rost mai au asemenea vorbe ? Dar oare cînd are de gînd s-o ceară în căsătorie.

— Verocika, ești o nerecunoscătoare, curat nerecunoscătoare, îi zise în șoaptă fiicei sale Maria Alexevna ; de ce tot îți întorci mutra de la dînșii ? Ce, nu cumva te-au supărat că au venit ? Ei îți fac cinste, proastă ce ești ! Cum se zice pe franțuzește la nuntă, Verocika ? Mariaj, nu ? Dar cum se zice logodnic și logodnică, cum se zice la cununie ?

Verocika răspunse.

— Nu, nu prea se aud asemenea vorbe... Mi se pare, Vera, că nu mi-ai spus vorbele așa cum sînt ! Ia vezi ! Bagă de seamă !

— Ba le-am spus așa cum sînt, numai că n-ai să auzi asemenea vorbe la ei. Să mergem, nu mai pot rămîne aici.

Ochii Mariei Alexevna se înroșiră de furie :

— Cum ? Ce-ai zis, nemernico ?

— Să plecăm. Pe urmă, fă cu mine tot ce vrei, dar eu nu mai rămîn. Am să-ți spun de ce... Măicuțo, rosti ea cu glas tare, mă doare grozav capul. Nu mai pot sta. Te rog !

Verocika se sculă în picioare. Cavalerii se alarmară.

— Are să-ți treacă, Verocika, rosti Maria Alexevna pe un ton sever, dar cumpănit, plimbă-te pe coridor cu Mihail Ivanovici, și are să-ți treacă.

— Nu, n-are să-mi treacă ; mă simt foarte rău. Hai mai repede, măicuță.

Cavalerii deschiseră ușa, se oferiră s-o conducă pe Verocika la braț, dar afurisita de fetișcană refuză. Tot ei le aduseră hainele, le însoțiră pînă la trăsură. Maria Alexevna se uita cu mîndrie la lachei : „Priviți, mîrlanilor, ce cavaleri avem, iar acesta are să-mi fie ginere. Am să țin și eu niște mîrlani ca voi. Și tu, nemernico, să nu te mai prind că faci nazuri, că îți arăt eu ție !” Dar ia stai : drăguțul de ginere spune ceva fetișcanei acesteia scîrboase, în timp ce o ajută să se urce în trăsură. *Santé*, asta parcă înseamnă sănătate ; *savoir*, știu ;

visite, la fel ca la noi ; *permettez*, îngăduiți. Aceste vorbe n-avură darul să domolească mînia Mariei Alexevna, dar ea trebui să le ia în seamă. Trăsura porni.

— Ce ți-a spus cînd te-ai suit în trăsură ?

— A spus că are să treacă mîine dimineată să se intereseze de sănătatea mea.

— Mîine ? Nu minți ?

Verocika tăcea.

— Mare noroc mai ai !

Totuși, Maria Alexevna nu se putu stăpîni și o trase pe fiică-sa de păr ; numai o dată și ușurel.

— Bine, bine, n-am să mă ating de tine, dar bagă de seamă, mîine să fii veselă ! La noapte să dormi, proasto ! Vezi, să nu care cumva să plîngi. Să nu te văd mîine palidă sau cu ochii plînși... De cîte ori nu ți-am trecut cu vederea... dar acum n-am să te mai iert ! N-am să-ți mai cruț mutra ta drăguță, că tot are să se prăpădească fără rost ; așa, cel puțin, am să-ți arăt eu ție !

— Doar știi și dumneata că de mult nu mai plîng.

— Așa, așa, și să fii ceva mai vorbăreată cu el.

— Da, mîine am să stau de vorbă cu el.

— Bine, așa să faci, e și timpul să-ți bagi mințile în cap. Teme-te de dumnezeu și ai milă de mama ta, nerușinato !

Trecură vreo zece minute.

— Verocika, să nu fii supărată pe mine. Te ocărăsc pentru că îmi ești dragă și îți doresc numai binele. Tu nu știi cît ține o mamă la copiii ei. Te-am purtat nouă luni în pîntece ! Verocika, fii recunoscătoare, fii ascultătoare și ai să vezi și tu că-i spre binele tău. Să te porți așa cum te sfătuiesc eu și chiar mîine are să te ceară în căsătorie.

— Te înșeli, măicuță ! Nici nu se gîndește să mă ceară. Vai, măicuțo ! De-ai ști ce-au vorbit între ei !

— Știu ; dacă n-au vorbit de înșurătoare, apoi știu eu despre ce-au vorbit. N-au găsit însă pe cine să păcălească. Îl strîngem noi cu ușa. Am să-l aduc la biserică într-un sac, am să-l duc de păr la „Isaia dănțuiește“ și are să-i pară bine că a scăpat numai cu atîta. Dar nu-ți mai spun nimic, că tot ți-am spus prea mult. Fetele

nu trebuie să știe chiar toate ; asta e treaba mamei. Fata trebuie numai să asculte, ea nu pricepe încă nimic. Spune : ai să vorbești cu el așa cum îți poruncesc ?

— Da, am să vorbesc.

— Și tu, Pavel Konstantinîci, ce stai ca un buștean ! Spune-i și tu, ca tată, că îi poruncești să asculte de mamă-sa, că mamă-sa n-are s-o învețe de rău.

— Maria Alexevna, ești o femeie deșteaptă, 'numai că afacerea asta e cam primejdioasă ; nu ți se pare că sari peste cal ?

— Prost mai ești ! Cum se poate să vorbești așa și încă față de Verocika ! Îmi pare rău că te-am urnit din loc. Adevărat zice zicătoarea : nu te atinge de scîrnă, că pute ! Ce prostie ! Nu mai face pe deșteptul și spune numai : e datoare o fiică să asculte de mamă-sa ?

— Sigur că e datoare ! Ce să mai vorbim, Maria Alexevna.

— Ei, atunci, poruncește-i ca un părinte !

— Verocika, ascult-o în toate pe mamă-ta. E o femeie deșteaptă, o femeie cu experiență. N-are să te învețe de rău. Îți poruncesc ca tată !

Trăsura se opri la poartă.

— Ajunge, măicuță, am spus o dată că am să vorbesc. Sînt foarte obosită. Aș vrea să mă odihnesc.

— Bine, du-te la culcare. N-am să te supăr. Trebuie să te pregătești pentru mîine. Du-te și odihnește-te bine.

Într-adevăr, în timp ce urcau scara, Maria Alexevna nu mai scoase o vorbă. Dar cît de greu i-a venit ! Și de cîtă stăpînire de sine avu nevoie, de asemenea, atunci cînd Verocika se duse de-a dreptul în odaia ei, spunînd că nu vrea ceai ! Cîte sfortări îi trebuiră Mariei Alexevna ca să rostească cu glas dulce :

— Verocika, ia vino încoace. Fata veni. 'Vreau să te binecuvîntez înainte de culcare. Verocika, apleacă-ți capșorul. Fata se aplecă. Dumnezeu să te blagoslovească, Verocika, așa cum te blagoslovesc eu.

Și își binecuvîntă fiica de trei ori și îi întinse mîna să i-o sărute.

— Nu, măicuță. Ți-am spus demult că nu-ți mai sărut mîna. Acum lasă-mă să mă duc. Nu mi-e bine de loc.

Vai, ce flacără se aprinse o clipă în ochii Mariei Alexevna ! Totuși se stăpîni și rosti cu blîndețe :

— Du-te și te odihnește !

Îndată după ce Verocika își scoase paltonul și îl așază frumușel — ceea ce de altfel ceru mult timp, deoarece se lăsa mereu furată de gînduri — își scoase brățara și rămase o bucată de vreme cu ea în mînă, își desprinse un cercel și rămase iar nemișcată și gînditoare ; după acestea nu trecu mult pînă cînd își dădu seama că era atît de obosită, încît abia putea să stea în fața oglinzii și, lăsîndu-se istovită pe un scaun, se gîndi că se afla în odaia ei și că trebuia acum să se dezbrace cît mai repede și să se bage în pat. Îndată după ce Verocika se băgă în pat, Maria Alexevna intră în odaie cu o tavă pe care era ceașca cea mare a tatei și o grămadă de pesmeți.

— Mănîncă, Verocika ! Mănîncă și să-ți fie de bine ! Uite, chiar eu ți-am adus ceaiul ; vezi că mama are grijă de tine ! Stăteam și mă tot gîndeam : cum se poate să se culce Verocika fără să ia ceaiul ? Bea ceaiul și mă tot gîndeam. Și-atunci ți-am adus și ție. Bea ceaiul, fetițo dragă !

Glasul mamei i se păru ciudat Verocikăi : într-adevăr, avea un ton de blîndețe și de bunătate pe care nu i-l știuse niciodată. Se uită cu nedumerire la mamă-sa. Maria Alexevna avea obrajii aprinși și ochii îi jucau în cap.

— Bea și mănîncă, am să stau cu tine pînă isprăvești. După aceea, îți mai aduc o ceașcă.

Ceaiul, amestecat din belșug cu frișcă groasă și gustoasă, îi trezi Verocikăi pofta de mîncare. Se ridică într-un cot și începu să soarbă din ceai. „Ce gustos e ceaiul cînd e proaspăt și tare și are mult zahăr și frișcă ! Strașnic de gustos ! Nu seamănă de loc cu ceaiul pe care-l beau de obicei, slab, cu o singură bucățică de zahăr și care e chiar dezgustător. Cînd oi avea banii mei, am să beau numai ceai din ăsta.“

— Mulțumesc, măicuță.

— Să nu adormi, că-ți mai aduc o ceașcă.

Și Maria Alexevna se întoarse, aducînd încă o ceașcă de ceai, tot așa de bun.

— Bea, și eu am să mai stau cu tine.

Tăcu o clipă, apoi începu să vorbească într-un chip cam neobișnuit, cînd repezit, cînd trăgănîndu-și cuvintele :

— Văd că mi-ai mulțumit, Verocika ! N-am auzit de mult de la tine o vorbă de mulțumire. Tu crezi că sînt rea ? Da, sînt rea, numai că nu se poate să fiu altfel ! Și nu mai am putere ca înainte, Verocika ! Uite, am băut trei pahare de *punch* și gata — m-am muiat. Și doar nu sînt așa de bătrînă ! Tu, Verocika, mi-ai făcut mult sînge rău astă-seară, m-ai mîhnit ! De asta mă simt acum fără vlagă. Ce viață grea duc eu, Verocika ! Nu vreau să trăiești și tu la fel. Vreau să ai parte de o viață îmbelșugată. Cîte chinuri n-am îndurat eu, Verocika, va-ai ! Cîte chinuri și cîte griji ! Tu nu poți ține minte cum am trăit noi, eu și taică-tău, pe vremea cînd încă nu era intendent ! Am trăit în sărăcie, va-ai în ce sărăcie ! Pe vremea aceea, Verocika, eram cinstită ! Acum nu mai sînt — nu, nu vreau să vorbesc cu păcat, n-am să mint în fața ta, n-am să spun acum că sînt cinstită ! Cîtuși de puțin ! De mult s-au dus vremurile acelea ! Tu, Verocika, ești o fată învățată ; eu nu sînt, dar știu tot ce scrie în cărțile voastre ; acolo scrie că nu trebuie să se facă ceea ce s-a făcut cu mine. „Ești o femeie necinstită !“ zice lumea. Iată și taică-tău ; ție ți-e tată, dar Nadenkăi nu i-a fost. Un tîmpit și jumătate ! Mereu își bătea joc de mine și mă făcea de două parale ! Și atunci m-a apucat ciuda. Bine, zic, dacă voi spuneți că nu sînt cinstită, atunci am să fiu așa cum spuneți. Așa s-a născut Nadenka. Ei și ce-i dacă am născut-o ? Cine m-a învățat să fac una ca asta ? Cine a primit o slujbă ? Păcatul acesta al meu a fost mai mic decît al lui. Mi-au luat fetița cu de-a sila și au dat-o la azil. Nici măcar n-am putut să aflu unde este. N-am mai văzut-o de-atunci, și habar n-am dacă mai trăiește... Poate că nici nu mai trăiește ! Să fi fost eu atunci cum sînt azi, nici că mi-ar fi păsă, însă pe vremea aceea nu mi-a venit prea ușor. M-a cuprins ciuda, mai rău ca înainte ! Și atunci m-am făcut rea. Apoi toate au mers strună. Cine i-a făcut rost de slujbă tîmpitului de taică-tău ? Eu. Cine l-a făcut intendent ? Eu l-am făcut ! Și așa am început să trăim

mai bine. Dar de ce ? Pentru că m-am făcut necinstită și rea. Știu, Verocika, ce scrie în cărțile voastre, că numai cei necinstiți și răi au parte de trai bun pe lume. Și e adevărat, Verocika ! Iată, acum și taică-tău are bani, eu i-am făcut rost ; am și eu bani, poate chiar mai mulți decît el ; mi i-am cîștigat singură, mi-am asigurat o bucată de pîine pentru bătrînețe. Și taică-tău, prostul de el, a început să mă respecte, să stea smirnă în fața mea. Eu l-am muștruluit ! Altădată însă mă lua la goană, își bătea joc de mine. Și pentru ce, mă rog ? Atunci n-avea pentru ce, dar făcea așa, Verocika, pentru că nu eram rea. În cărțile voastre, Verocika, scrie că oamenii nu trebuie să trăiască așa — crezi tu că nu știu asta ? În cărțile voastre însă mai scrie că dacă oamenii nu se cade să trăiască așa, atunci totul trebuie să se facă într-un chip nou, fiindcă după rînduiala de astăzi nu e cu putință să trăiești așa cum cer cărțile. Bun ! Dar atunci de ce nu se face rînduiala cea nouă ? O-of, Verocika, crezi tu că nu știu ce fel de rînduieli noi sînt scrise și zugrăvite în cărțile voastre ? Știu, că sînt rînduieli bune... Numai că noi, eu și cu tine, n-avem să le apucăm ; lumea e tare neghioabă ; cum să faci rînduieli bune cu o asemenea lume ? Așadar, să trăim după rînduielile cele vechi. Să trăiești și tu tot după ele. Și cum e vechea rînduială ? La voi, în cărți, scrie că vechea rînduială este să jecmănești și să înșeli lumea. Și asta-i adevărat, Verocika. Prin urmare, dacă nu există o rînduială nouă, atunci se cuvine să trăiești tot după cea veche : jecmănește și înșală, ți-o spun cu toată dra... Hrrr...

Maria Alexevna își lăsă capul în piept și începu să sforăie.

II

Maria Alexevna știa ce se discutase la teatru, dar nu știa încă ce urmări avea acum convorbirea aceea.

În timp ce ea, necăjită din pricina fiică-si, sforăia de mult, de pe urma prea marii cantități de rom pe care și-o turnase în *punch*, Mihail Ivanîci Storeșnikov supă

într-un restaurant la modă, împreună cu ceilalți cavaleri, care veniseră cu dînsul în lojă. În societatea lor, se mai afla o a patra persoană, o franțuzoaică, venită împreună cu ofițerul. Supeul era pe sfîrșite.

— *Monsieur Storéchnic* ! Storeșnikov fu în culmea bucuriei : era a treia oară cînd franțuzoaica vorbea cu el în timpul acestui supeu, *Monsieur Storéchnic* ! Îmi permiți să-ți zic așa, sună mai plăcut și se pronunță mai ușor. Nu m-am așteptat să fiu singura doamnă în societatea dumneavoastră ; speram s-o văd aici și pe Adèle ; mi-ar fi făcut plăcere, o văd așa de rar.

— Din nefericire, Adèle s-a certat cu mine.

Ofițerul vru să spună ceva, dar nu spuse nimic.

— Să nu-l crezi, *mademoiselle* Julie, zise cel în haine civile ; i-e teamă să-ți dezvăluie adevărul ; crede că dumneata ai să te superi dacă vei afla că a părăsit o franțuzoaică de dragul unei rusoaice.

— De fapt, nici nu știi de ce am venit și noi aici ! zise ofițerul.

— Cum, Serge ? De ce ? Dacă ne-a rugat Jean ! Și e o mare plăcere pentru mine să fac cunoștință cu *monsieur Storéchnic* ! Dar, *monsieur Storéchnic*, fi, ce lipsă de gust ! N-aș avea nimic de obiectat, dacă ai fi părăsit-o pe Adèle pentru gruzina aceea, la care ai fost în lojă, împreună cu dumnealor doi... dar să schimbi o franțuzoaică pe o rusoaică... îmi închipui ce trebuie să fie ! Niște ochi spălăciți, un păr incolor și rar, un chip șters, fără expresie... pardon, nu șters, ci sînge cu frișcă, așa cum ziceți voi, adică o gustare pe care nu pot s-o ia în gură decît eschimoșii voștri ! Jean, dați-i o scrumieră acestui om care păcătuiește împotriva grațiilor : să-și toarne cenușă pe capul lui cel vinovat !

— Ai îndrugat atîtea prostii, Julie, încît nu el, ci tu însăși ar trebui să-ți torni cenușă în cap, obiectă ofițerul. Află că aceea pe care ai socotit-o gruzină, chiar ea este rusoaica despre care-i vorba.

— Rîzi de mine ?

— Rusoaică neaoșă, afirmă ofițerul.

— Imposibil !

— Greșești dacă socoți, dragă Julie, că națiunea noastră are un singur tip de frumusețe, așa cum are a voastră. De altfel, și la voi sînt multe blonde. Noi însă, Julie, sîntem un amestec de neamuri diferite, de la oameni cu păr bălan, cum sînt finezii („Da, da, finezii!“ își zise franțuzoaica) pînă la oameni cu păr negru, mult mai negru decît al italienilor — aceștia sînt tătarii, mongolii. („Da, mongolii, știu“, își zise franțuzoaica.) Toți aceștia și-au amestecat sîngele cu al nostru. La noi, blondele pe care le urăști tu, nu sînt decît unul dintre tipurile locale, cel mai răspîndit, nu și cel predominant.

— Interesant ! Dar fata aceea e splendidă ! De ce nu face teatru ? De altfel, domnilor, eu nu vorbesc decît despre ce-am văzut. Mai rămîne o chestiune foarte importantă : ce picior are ? Mi se pare că marele vostru poet Karasen a spus că în toată Rusia nu există cinci perechi de picioare mici și zvelte.

— Julie, lucrul acesta nu l-a spus „Karasen“, adică Karamzin, pentru că așa-l chema ; Karamzin este un istoric și nici n-a fost rus, ci tătar ; și asta e încă o dovadă a varietății tipurilor de la noi. Despre piciorușe a vorbit Pușkin ; versurile lui au fost bune pentru timpul său, dar acum și-au pierdut o mare parte din valoare. Fiindcă veni vorba, eschimoșii trăiesc în America, iar sălbaticii noștri, care beau sînge de ren, se numesc samoiezi.

— Mulțumesc, Serge ! Karamzin e un istoric ; pe Pușkin îl știu ; eschimoșii trăiesc în America ; ruși — samoiezi ! Samoiezi, dar știi că sună foarte drăguț : samo-iezi ! Acum am să țin minte. Eu, domnilor, îi cer lui Serge să-mi spună toate acestea cînd sîntem singuri sau cînd nu ne aflăm printre oameni de teapa noastră. E foarte util pentru conversație. De altfel, știința e pasiunea mea ; m-am născut, domnilor, ca să fiu o Madame de Staël. Dar aceasta-i altă chestie. Să ne întoarcem la întrebarea mea : cum e piciorul ei ?

— Dacă-mi permiteți, *mademoiselle* Julie, să vii mîine la dumneavoastră, voi avea cîntea să vă aduc un pantof de-al ei.

— Adă-l, am să-l încerc. Mă faci curioasă.

Storeșnikov era în culmea fericirii : cum de nu ? El abia se putea măsura cu Jean, Jean abia se putea măsura cu Serge ; Julie era una dintre cele mai de seamă franțuzoaice din societatea lui Serge ; era o cinste, o mare cinste !

— Piciorul este satisfăcător, întări Jean, însă eu, ca om iubitor de lucruri concrete, mă interesez de ceva mai esențial. Eu m-am uitat la bustul ei.

— Are un bust foarte frumos, zise Storeșnikov, încurajat de aceste păreri măgulitoare despre obiectul gustului său și gîndindu-se că ar putea, cu prilejul acesta, să facă un compliment Juliei, lucru pe care nu și-l îngăduise încă pînă atunci. Bustul ei este fermecător, cu toate că, bineînțeles, este un sacrilegiu să lauzi aici bustul vreunei alte femei.

— Ha, ha, ha ! Domnul vrea să-mi facă un compliment pentru bustul meu ! Nu sînt o fățarnică și o înșelătoare, *monsieur Storéchnic* ; nu mă laud și nu pot suferi să mă laude alții pentru ceea ce am mai nereușit. Slavă domnului, mi-au mai rămas destule lucruri cu care mă pot lăuda pe bună dreptate. Bustul meu însă, ha, ha, ha ! Jean, dumneata mi-ai văzut bustul, spune-i ! Taci, Jean ? Mîna dumată, *monsieur Storéchnic* — ea îl apucă de mîna — simți acum că nu-i sînul meu ? Mai încearcă și aici, și aici. Ei, acum știi ? Port sîni falsi, așa cum port rochie, fustă, cămașă, nu pentru că mi-ar plăcea — după mine, ar fi mai bine fără asemenea subterfugii — ci pentru că așa se obișnuiește în societate. Dar o femeie, care a trăit cît am trăit eu — și ce viață, *monsieur Storéchnic* !... Acuma sînt o sfîntă, o călugăriță, față de ceea ce am fost ! — o asemenea femeie nu poate să-și mențină bustul ! Și deodată, izbucni în plîns. Bustul meu ! Castitatea mea ! O, doamne, pentru ce m-am născut pe lume ! Mințiți, domnilor ! strigă ea, sărind în picioare și izbind cu pumnul în masă. Clevețiți în zadar ! Sînteți niște oameni josnici ! Nu-i amanta lui ! Vrea s-o cumpere ! Am văzut cu ochii mei cum își întorcea privirile de la dînsul, cum spumega de indignare și de ură ! Este o mîrșăvie !

— Da, rosti civilul, întinzându-se alene, te-ai cam grăbit să te lauzi, Storeșnikov : încă n-ai ajuns la nimic cu dînsa și ne-ai și spus că trăiești cu ea, ba chiar că te-ai despărțit de Adèle și asta numai ca să ne păcălești mai ușor. Da, ne-ai descris-o foarte frumos, însă ne-ai descris ceva ce încă n-ai văzut. N-are însă nici o importanță : acum o săptămînă, sau de azi într-o săptămînă, totuna e. Și n-ai să rămîi dezamăgit față de descrierea pe care ai făcut-o din închipuire : ai să găsești totul mai bine chiar decît crezi. Am cercetat-o cu atenție, ai să fii mulțumit !

Storeșnikov turba de furie .

— Nu, *mademoiselle* Julie, îmi permit să vă asigur că ați tras o concluzie greșită ; iertați-mă că vă contrazic, însă e amanta mea. A fost o ceartă obișnuită între amanți, din pricina geloziei ; a văzut că am stat tot actul întîi în loja domnișoarei Mathilde. Asta a fost tot.

— Minți, dragul meu, minți, replică Jean și căscă.

— Ba nu, nu mint.

— Dovedește. Sînt un om practic și nu cred dacă nu mi se dau dovezi.

— Dar ce fel de dovezi vrei să-ți dau ?

— Ei, vezi ! Dai îndărăt și îți divulgi minciuna. Ce fel de dovezi ? Ce, parcă-i așa de greu să le găsești ? Uite, mîine avem să supăm tot aici. *Mademoiselle* Julie va fi atît de bună să-l aducă pe Serge, eu am s-o aduc pe Berta, iar tu ai s-o aduci pe ea. Dacă o aduci înseamnă că am pierdut și plătesc eu supeul ; dacă nu, vei fi izgonit în mod rușinos din cercul nostru !

Jean trase cordonul soneriei ; un chelner intră.

— Fii bun, Simon, și pregătește pe mîine un supeu pentru șase persoane, ca atunci cînd m-am cununat la voi cu Berta. Ții minte ? În ajunul crăciunului — și în aceeași cameră.

— Cum să nu țin minte un supeu ca acela, *mon-sieur* ? Totul va fi așa cum trebuie !

Chelnerul ieși.

— Ticăloși ce sînteți ! Mi-e scîrbă ! Am fost doi ani de zile femeie de stradă la Paris, am locuit o jumătate de an într-o casă unde se adunau pungașii, dar nici acolo

n-am întîlnit trei oameni atît de mîrşavi strînşi toţi la un loc ! Doamne, cu cine am fost silită să mă înhăitez ! Pentru ce, doamne, am parte de atîta necinste ? Julie căzu în genunchi. Doamne ! Sînt o femeie slabă ! Mă învătaşem să rabd de foame, dar iarna la Paris era așa de frig ! Frigul era atît de cumplit, iar ispitele atît de viclene ! Vroiam să trăiesc, vroiam să iubesc, doar aceasta nu-i păcat, doamne ! Dar atunci pentru ce mă pedepsești atît de rău ? Smulge-mă din mijlocul acestor oameni, scoate-mă din această mocirlă ! Dă-mi puteri să mă fac din nou femeie de stradă la Paris, nu-ți cer nimic altceva, nu sînt vrednică de altceva, dar scapă-mă de ei, de oamenii aceștia mîrşavi.

Sări în picioare și veni în fugă la ofițer :

— Serge, oare și tu ești la fel ? Nu, tu ești mai bun decît ei („Mai bun“, confirmă ofițerul, cu un aer flegmatic). Spune, nu-i o ticăloșie ?

— Așa e, Julie.

— Și tu taci ? Admiți ? Consimți ? Iei parte ?

— Așază-te pe genunchii mei, draga mea Julie ! începu el s-o mîngîie și Julie se domoli. Cît de mult te iubesc în asemenea clipe ! Ești o femeie de treabă ! Spune, de ce nu vrei să te măriți cu mine ? De cîte ori te-am rugat ! Primește !

— Căsătorie ? Jug ? Prejudecați ? Niciodată ! Ți-am interzis să mai spui astfel de prostii. Nu mă supăra. Dar... Serge ! Dragul meu Serge ! Nu-i da voie ! El se teme de tine... Salveaz-o !

— Julie, fii mai calmă. E cu neputință ! Dacă nu va fi el, va fi altul, e același lucru. Uită-te și tu : Jean se gîndește chiar de pe acum să i-o sufle, și tu știi că oamenii de speța lui Jean se numără cu miile. N-ai cum s-o ferești de toată lumea, din moment ce mama vrea să-și vîndă fata. Nu poți sparge zidul cu fruntea — așa zicem noi rușii. Sîntem un popor înțelept, Julie. Vezi ce viață liniștită duc eu, de vreme ce am acceptat acest principiu al nostru, rusesc ?

— Niciodată ! Tu ești rob, franțuzoaica e liberă. Franțuzoaica luptă ; ea cade, dar luptă ! N-am să permit asta ! Cine este ea ? Unde șade ? Îi cunoști adresa ?

— O cunosc.

— Să mergem la ea. Am s-o previn.

— Acum, aproape de unu noaptea ? Hai mai bine să mergem la culcare. La revedere, Jean. La revedere, Storeșnikov. Bineînțeles, pe noi, pe Julie și pe mine, să nu ne așteptați la supeul vostru de mâine : vedeți cît e de mînioasă. De altfel, ca să spun drept, povestea asta nu-mi place nici mie. Dar vouă, fără îndoială, puțin vă pasă de părerea mea. La revedere !

— Ce franțuzoaică turbată ! zise civilul, întinzîndu-se și căscînd, după ce plecă ofițerul cu Julie. E o femeie foarte picantă, dar de data aceasta exagerează. E tare plăcut să vezi îmbufnată o femeie drăguță, însă eu n-aș fi în stare să mă înțeleg cu ea nici măcar patru ceasuri, darmite patru ani ! Bineînțeles, Storeșnikov, nu vom renunța la supeul nostru din pricina mofturilor ei. Am să-l aduc pe Paul cu Matilda în locul lor. Și acum, hai acasă ! Trebuie să mai trec și pe la Berta, și pe urmă și pe la Lotchen, care e foarte simpatică.

III

— Foarte bine, Vera. N-ai ochii plîși. Văd că ți-ai dat seama că mamă-ta are dreptate, că pînă acuma erai ca un cal nărăvaș (Verocika făcu un gest de nerăbdare). Bine, bine, n-am să mai vorbesc, nu te mai necăji. Aseară, am adormit la tine în odaie ; am cam vorbit vrute și nevrute ? Nu eram în apele mele. Să nu crezi tot ce ți-am spus la beție, auzi ? Să nu crezi !

Verocika o vedea din nou în fața ei pe Maria Alexevna așa cum fusese totdeauna. În seara trecută, i se păruse că de sub înfățișarea-i de fiară se întrezăreau trăsături de om ; acum însă avea înaintea ei din nou un chip de fiară și atît. Verocika se silea să-și stăpînească dezgustul pricinuit de mamă-sa, însă îi era cu neputință. Pînă atunci n-avusese decît un sentiment de ură față de dînsa ; în seara din ajun se gîndise că această ură va începe să dispară și va fi înlocuită cu

mila ; acum însă simțea iarăși ură, cu toate că în sufletul ei domnea și un simțămînt de milă.

— Îmbracă-te, Verocika, acuși trebuie să vie. Cercetă cu multă grijă înfățișarea fetei. Dacă ai să te porți cu dibăcie, am să-ți dăruiesc niște cercei cu smaragde mari. Au un model cam vechi, dar, dacă-i prefaci, are să iasă o broșă bună. Au rămas amanet pentru o sută cincizeci de ruble, sau două sute cincizeci de ruble cu dobîndă cu tot, dar fac peste patru sute. Auzi ? Am să ți-i dăruiesc !

Sosi Storeșnikov. În noaptea ce trecuse și-a bătut mult capul, neștiind cum să facă față obligației pe care și-o luase cu atîta nechibzuință. De la restaurant a plecat acasă pe jos și s-a gîndit tot drumul. Cînd a ajuns acasă, era foarte liniștit. Născocise ceva și acum era mulțumit.

Se interesă de sănătatea Verei Pavlovna. Ea îi spuse : „Sînt bine, sănătoasă“. El răspunse că-i pare bine, apoi începu să spună că omul trebuie să profite de sănătate : „Bineînțeles că da, trebuie să profite“, și Maria Alexevna adăugă : „Și de tinerețe, la fel“. Storeșnikov fu și el de aceeași părere și spuse că ar fi bine să facă chiar „în seara aceea o plimbare afară din oraș. E ger și drumul e minunat.“ „Dar pe cine vrea să ia ?“ „Numai noi trei ; dumneavoastră, Maria Alexevna, Vera Pavlovna și cu mine.“ Dacă-i așa, Maria Alexevna, este cu totul de acord, dar acum are să se ducă să pregătească o gustare și o cafea, iar în vremea asta Verocika are să cînte ceva. „Verocika, nu vrei să cînți ceva ?“ întrebă ea pe un ton, care nu suferea nici o împotrivire. „Da, am să cînt.“

Verocika se așeză la pian și cîntă *Troika*¹ ; pe vremea aceea, cîntecul abia fusese compus pentru pian. Maria Alexevna care stătea după ușă, se gîndi că alesese un cîntec potrivit : o fată căreia i se scurg ochii după un ofițer. Uite ce șireată e Verka asta cînd vrea ! După puțin Verocika se opri din cîntat. Da, da, e bine, chiar așa îi spusese și Maria Alexevna : să-i cînte puțin și pe urmă să stea de vorbă. Verocika stătea de vorbă, însă,

¹ Poezia lui Nekrasov *Troika* („De ce te uiți cu dor la drum“) se bucura pe vremea aceea de o mare popularitate în rîndurile tineretului democratic. (N. red. ruse.)

spre necazul Mariei Alexevna, vorbea franțuzește : „Vai, ce proastă sînt ; am uitat să-i spun să vorbească rusește... Dar Vera vorbește încetișor... zîmbește... va să zică, merge bine ! Dar el de ce stă cu ochii holbați ? În sfîrșit prostul tot prost rămîne, nu știe decît să stea cu ochii holbați ! Tocmai de aceștia ne trebuie. Uite că Vera îi întinde mîna. Deșteaptă te-ai mai făcut Vera ! Așa te vreau.“

— *Monsieur Storeșnikov*, trebuie să-ți vorbesc serios. Aseară ai luat o lojă ca să mă prezinți prietenilor drept amanta dumitale. N-am să-ți spun că este o purtare necîștită ; n-ai fi procedat așa, dacă ai fi fost în stare să-ți dai seama. Te previn însă că dacă vei îndrăzni să te apropii de mine la teatru, pe stradă, oriunde, am să-ți dau o palmă. Mama are să mă omoare (aici zîmbise Verocika) dar poate să mi se întîmple orice, mi-e totuna ! Diseară ai să primești un bilet de la mama cum că nu mai putem merge la plimbare fiindcă sînt bolnavă.

El stătea, holbîndu-și năucit ochii, ceea ce observase și Maria Alexevna.

— Vorbesc cu dumneata, cum aș vorbi cu un om fără nici un pic de onoare. Dar poate că nu ești încă stricat cu totul. Dacă-i așa, atunci te rog : nu mai veni pe la noi. În acest caz, am să-ți iert calomnia. Dacă primești, atunci dă-mi mîna.

Și ea îi întinse mîna ; el i-o luă, fără să-și dea seama de ceea ce face.

— Îți mulțumesc. Acum, pleacă. Spune că trebuie să te duci ca să pregătești caii pentru plimbare.

Storeșnikov rămase cu ochii holbați. Ea însă se întoarse la pian și începu iarăși să cînte *Troika*. Păcat că nu era acolo și un cunoscător în ale muzicii ; ar fi ascultat-o cu mult interes și ar fi mărturisit că rar i-a fost dat să audă un cîntec interpretat cu atîta simțire — chiar cu prea multă simțire, în dauna efectului pur artistic.

Peste o clipă, Maria Alexevna intră, urmată de bucatăreasă care aducea o tavă cu gustări și cafea. În loc

să se așeze la cafea, Mihail Ivanîci se retrăgea de-a-n-daratele spre ușă.

— Dar unde te duci, Mihail Ivanîci ?

— Mă grăbesc, Maria Alexevna, vreau să văd de cai și de sanie.

— Dar mai ai timp, Mihail Ivanîci.

Mihail Ivanîci însă nu mai era în odaie.

Maria Alexevna se repezi din antret în salon, cu pumnii ridicați :

— Verka, ce-ai făcut, afurisito ! Ce-ai făcut ?

Afurisita de Verka însă nu mai era în salon. Mama se năpusti după ea, însă ușa de la odaia Verocikăi era încuiată ; mama o împinse cu tot trupul, cu gîndul s-o spargă, dar ușa nu se clinti. Și blestemata de Verka zise :

— Dacă spargi ușa, atunci sparg și eu geamul și strig ajutor. Nu mă las vie în mîinile dumitale.

Maria Alexevna mai răcni mînioasă o bucată de vreme, dar nu sparse ușa. În sfîrșit, osteni de atîta țipat. Atunci Verocika îi zise :

— Mămico, mai înainte nu te iubeam, și atîta ; de aseară mi s-a făcut milă de mata. Ai suferit mult în viață și de aceea te-ai făcut așa cum ești. Pînă acum n-aș fi vorbit cu mata ; acum vreau să vorbesc, dar numai cînd ai să fii mai liniștită. Atunci avem să stăm binișor de vorbă, așa cum n-am stat niciodată.

Bineînțeles, Maria Alexevna nu prea puse la inimă vorbele acestea ; totuși nervii obosiți cer odihnă și Maria Alexevna începu să se gîndească : nu cumva ar fi mai bine să intre în tratative cu fiică-sa, din moment ce ea, nemernica, nu mai vrea s-o asculte de loc ? Doar fără ea nu-i nimic de făcut : fără dînsa, cum să și-l facă ginere pe nătărăul de Mișka ? Și pe urmă, nici nu știa ce anume i-a spus ea. Și-au dat mîna. Ce-o mai fi însemnînd și asta ?

Și astfel, Maria Alexevna ședea obosită, tot gîndindu-se și șovăind între mînie și viclenie, cînd deodată se auzi soneria. Erau Julie cu Serge.

— Spune-mi, Serge, mama ei știe franțuzește ? fură primele vorbe rostite de Julie, cînd se trezi din somn.

— Habar n-am ; tot nu ți-ai scos din cap gîndul acela ?

Nu, nu și-l scosese. După ce se gîndiră bine la toate cele observate la teatru, ajunseră la concluzia că, probabil, mama fetei aceleia nu vorbește franțuzește. Julie îl luă pe Serge cu ea, ca să-i servească de tălmaci. De altfel, așa era soarta lui ; chiar dacă mama Verocikăi ar fi fost un al doilea Cardinal Mezzofante, tot ar fi trebuit să meargă, dar el nu-și căina soarta, ci se ducea peste tot cu Julie ca o confidentă a unei eroine din Corneille.

Julie se sculă tîrziu, se abătu în drum pe la Wihman, apoi pe la alte patru magazine, unde avea treabă, cu toate că nu se aflau în cale. În acest chip, Mihail Ivanîci avusese timp să se explice, Maria Alexevna să turbeze și să stea singură, înainte ca Julie și cu Serge să ajungă din Liteinaia în Gorohovaia.

— Dar ia stai o clipă : sub ce pretext venim ? Ti, ce scară dezgustătoare ! Nici la Paris n-am văzut una la fel !

— Indiferent. Spune ce-ți trece prin cap. Mama ei dă bani cu împrumut pe amanet ; scoate-ți broșa. Sau nu, am găsit ceva mai bun : fata dă lecții de pian. Să spunem că ai o nepoată care vrea să ia lecții de pian.

Pentru întîia oară în viața ei, Matrionei îi fu rușine de falca ei nenorocită, cînd zări uniforma lui Serge și, mai ales, pe Julie în toată splendoarea ; nu văzuse niciodată de aproape o doamnă atît de impunătoare. Maria Alexevna fu și ea cuprinsă de același respect dus pînă la venerație și de aceeași nemaipomenită uimire, cînd Matriona anunță că domnul colonel N. cu soția, au binevoit să poștească la ea. Mai ales, aceste vorbe : „Cu soția“ ! Cea mai înaltă pătură socială ale cărei bîrfeli ajungeau pînă la Maria Alexevna nu trecea de aceea a consilierilor de stat, pe cînd bîrfelile adevăratei aristocrații se iroseau în spațiu, la jumătate de drum de urechile Mariei Alexevna. Iată de ce ea înțelese, într-un

sens perfect legitim, titlurile de „soț“ și „soție“, pe care și le atribuiam Serge și Julie, după obiceiul parizian. Maria Alexevna își potrivea în pripă ținuta și fugi în întâmpinarea lor.

Serge se declară foarte bucuros de prilejul ivit în ajun etc. și adăugă că soția sa are o nepoată etc..., că soția sa nu știe rusește și că de aceea el este interpretul ei.

— Da, mulțumesc lui Dumnezeu, răspuse Maria Alexevna. Verocika are un mare talent să dea lecții de pian ; va fi o mare fericire pentru mine dacă ea va fi primită într-o asemenea casă, numai că profesoara mea nu se simte tocmai bine.

Maria Alexevna vorbea deosebit de tare, pentru ca Verocika s-o audă și să-i interpreteze vorbele ca un început de armistițiu ; în același timp, ea nu contenea să se uite țintă la musafiri cu tot respectul ce-l nutrea pentru dînșii.

— Nu știu dacă are să fie în stare să vină pînă aici și să vă dea o probă la pian ; Verocika, draga mea, poți veni pînă aici sau nu ?

„E lume străină, deci nu-mi va face nici o scenă ; de ce să nu mă duc ?“

Și Verocika deschise ușa, se uită la Serge și, de rușine și de minie, se aprinse la față.

Chiar și cei cu vederea slabă n-ar fi putut să nu observe, iar ochii Juliei erau, poate, chiar mai ageri decît ai Mariei Alexevna. Franțuzoaica începu fără ocol :

— Scumpa mea copilă, ești mirată și indignată văzînd un om în fața căruia ai fost ieri atît de grav jignită și care, probabil, a luat și el parte la jignirea ce ți s-a adus. Bărbatul meu este ușuratic ; totuși este mai bun decît ceilalți ștregari. Iartă-l pentru mine ; am venit la dumneata cu intenții bune. Lecțiile pentru nepoata mea nu sînt decît un pretext, pe care trebuie să-l menținem. Cîntă-ne o bucată, ceva mai scurtă, apoi să trecem în odaia dumată și să stăm de vorbă. Fă așa cum spun eu, draga mea.

Să fie cu adevărat aceeași Julie pe care o cunoaște tot tineretul aristocrat al Petersburgului ? Julie, ale cărei glume îi fac chiar și pe oamenii cei mai stricați să

se înroșească ? Nu, e o prințesă, la ale cărei urechi n-a ajuns niciodată vreo vorbă cît de cît grosolană.

Verocika se așeză la pian, Julie rămase lingă ea, în timp ce Serge stătea de vorbă cu Maria Alexevna, ca să afle care erau relațiile lor cu Storeșnikov. După cîteva minute, Julie o opri pe Verocika, o luă de mijloc, se plimbă de cîteva ori cu ea prin salon, apoi o duse în odaia ei. Serge spuse că soția sa este mulțumită de modul cum cîntă Verocika, dar dorește să mai stea de vorbă cu ea, deoarece vrea să cunoască și firea profesoarei ș.a.m.d. După aceea, aduse iar vorba despre Storeșnikov. Toate bune și frumoase, dar privirile Mariei Alexevna deveneau tot mai atente și mai bănuitoare.

— Draga mea, începu Julie intrînd în odaia Verocikăi, mama dumitale este o femeie foarte rea. Totuși, ca să știu în ce chip să-ți vorbesc, te rog să-mi spui cum și pentru ce ai venit aseară la teatru ? Știu totul de la soțul meu, dar, din cele povestite chiar de dumneata, voi vedea ce caracter ai. Nu-ți fie teamă de mine.

După ce o ascultă pe Verocika, Julie zise :

— Da, cu dumneata se poate sta de vorbă, dumneata ai caracter.

Apoi, alegînd cele mai delicate expresii și cu multe precauții, ea vorbi despre rămășagul din ajun ; drept răspuns, Verocika îi spuse de propunerea cu plimbarea.

— Ce crezi, avea de gînd s-o înșele pe mama dumitale, sau amîndoi au complotat împotriva-ți ?

Verocika susținu cu căldură că mama ei nu era o femeie chiar atît de rea, ca să ia parte la o asemenea urzeală.

— Am s-o văd îndată, zise Julie. Stai aici ; nu-i nevoie să vii.

Julie se întoarse în salon și îi spuse lui Serge :

— Serge, el le-a și invitat pe amîndouă diseară la plimbare. Spune-i despre supeul plănuît aseară.

— Fiica dumitale i-a plăcut soției mele ; acum n-avem decît să ne înțelegem asupra onorariului și probabil că nu vom avea mult de discutat. Dă-mi voie, însă, să isprăvim convorbirea despre cunoscutul nostru comun, Îl lauzi foarte mult. Dar știi ce vorbește despre

relațiile lui cu familia dumitale, sau, de pildă, cu ce scop ne-a invitat aseară în loja dumneavoastră ?

În ochii Mariei Alexevna, care pînă atunci se uitase iscoditor la musafir, licări o expresie care zicea : „Aha; va să zică asta e !“

— Nu sînt o bîrfitoare, replică ea cu nemulțumire în glas, nu port vorbe de la unul la altul și nici nu prea le ascult ! (Din aceste cuvinte nu lipsea o nuanță veninoasă, în ciuda venerației ei față de musafiri.) Tinerii trăncănesc multe, dar nu face să luăm în seamă tot ce spun.

— Bine ! Dar și unui asemenea lucru ai să-i zici bîrfeală ?

Și Serge îi povesti despre supeul din seara trecută. Maria Alexevna însă nu-l lăsă să continue : abia rosti el cea dintîi vorbă despre rămășag, că ea sări ca arsă și țipă cu furie, uitînd cu desăvîrșire că avea de-a face cu niște musafiri de soi.

— Va să zică asta era ! Tîlharul ! Ticălosul ! De asta ne poftea la plimbare ! Ar fi vrut să ne ducă afară din oraș, să mă trimită pe mine pe lumea cealaltă și să necinstească o fată fără apărare ! Mîrșavul ! Și așa mai departe. După aceea, începu să mulțumească musafirului pentru că ei îi salvase viața, iar fiicei sale, onoarea. Așa e, am bănuir eu chiar de la început că n-ați venit degeaba, că lecțiile sînt lecții, dar că aveți alt scop. Mă gîndeam însă la altceva : credeam că aveți pentru el o altă logodnică și că vreți să ni-l suflați. Am păcătuit față de dumneavoastră, iertați-mă, fiți mărinimoși. Da, pot mărturisi, mi-ați făcut un bine pe care n-am să-l uit pînă la mormînt etc...

Ocările, vorbele de mulțumire, scuzele curgeau amestecîndu-se într-un șuvoi neconținut.

Julie nu stătu mult să asculte aceste efuziuni fără sfîrșit, al căror înțeles era limpede pentru ea, după intonații și după gesturi. După primele vorbe rostite de Maria Alexevna, franțuzoaica se sculă și se duse la Verocika.

— Nu, mama dumitale nu i-a fost complice și acum e furioasă pe el. Eu cunosc însă bine oamenii de soiul mamei dumitale. La ei, nici un sentiment nu rezistă

prea mult în fața lăcomiei de bani. Are să înceapă din nou să-ți vîneze un logodnic și dumnezeu știe ce poate să mai iasă. În orice caz, va fi foarte greu pentru dumneata. La început, are să te lase în pace, dar să știi că nu pentru multă vreme. Ce ai de gînd să faci acum ? Ai rude în Petersburg ?

— Nu.

— Păcat. Ai un amant ?

Verocika nu știa ce să-i răspundă și doar o privi cu ochii larg deschiși.

— Scuză-mă, scuză-mă, se cunoaște că nu, dar — cu atît mai rău. Prin urmare, n-ai nicăieri un adăpost. Ce-i de făcut ? Uite ce. Nu sînt ceea ce ai crezut. Nu sînt soția lui Serge, ci metresa lui. Sînt cunoscută în tot Petersburgul ca o femeie de cel mai rău soi. Totuși, sînt o femeie cinstită. Dacă ai veni la mine, ar însemna să-ți pierzi reputația. Pentru dumneata este destul de primejdios chiar și faptul că am venit aici ; și dacă aș mai veni odată, ar însemna să te compromit cu totul. Totuși, trebuie să te mai văd, poate chiar de mai multe ori, bineînțeles numai dacă ai încredere în mine. Da ? Bun, acum spune-mi cînd poți fi liberă mîine ?

— Cam pe la douăsprezece, răspunse Verocika.

Julie zise că pentru dînsa era cam devreme, dar nu face nimic, are să spună s-o trezească la timp și se va întîlni cu Verocika la capătul străzii ce dă din Gostinîi dvor spre Nevski Prospekt ; strada aceasta fiind mai scurtă decît celelalte, e ușor să se întîlnească, și pe acolo nimeni n-o cunoaște.

— A ! Mai am o idee ! Dă-mi niște hîrtie. Am să-i scriu nemernicului aceluia, ca să-l am la mînă.

Julie scrisese : „*Monsieur Storeșnikov*, te afli probabil într-o mare încurcătură ; dacă vrei să scapi de ea, vino la mine la orele 7. M. Le Tellier.“

— Și acum, la revedere !

Julie îi întinse mîna, dar Verocika i se aruncă de gît, plîngînd și sărutînd-o. Julie, obișnuită și mai puțin decît Verocika să-și stăpînească sentimentele, nu putu să-și țină lacrimile. Era mișcată de bucuria și de mîndria de a fi făcut o faptă nobilă ; o apucă entuziasmul,

vorbi mult, mult, tot printre lacrimi și sărutări, și isprăvi cu o exclamație :

— Prietena mea, draga mea copilă ! O, să nu dea Dumnezeu să simți și tu ceea ce simt eu acum, cînd după atîția ani, niște buze curate ating buzele mele. Mai bine să mori decît să dai vreo sărutare fără iubire !

V

Planul lui Storeșnikov nu era chiar atît de criminal, pe cît și-l închipuise Maria Alexevna ; potrivit cu felul ei de a gîndi, ea dăduse lucrurilor o interpretare prea mîrșavă, cu toate că le ghicise dedesubtul. Storeșnikov avea de gînd să-și ducă doamnele ceva mai tîrziu la restaurantul la care trebuia să aibă loc supeul : fără îndoială că toți trei vor fi înghețați de frig și le va fi foame, deci vor trebui să se încălzească și să ia cîte un ceai ; el va turna puțin opiu în ceașca sau în paharul Mariei Alexevna ; Verocika se va zăpăci tare, văzînd-o pe mama sa în nesimțire ; el o va atrage în salonul unde se va da supeul și așa va cîștiga rămășagul, iar mai departe fie ce-o fi. Poate că Verocika, în zăpăceala ei, nu va pricepe nimic și va primi să rămîină în compania unor oameni necunoscuți ; și chiar dacă va pleca imediat, tot nu va fi nimic, i se va ierta acest lucru, că doar abia acum pășise ea pe calea aventurilor și firește, la început e rușinoasă. Mai pe urmă, el va aranja totul cu Maria Alexevna, cu ajutorul banilor, că tot nu avea încotro.

Dar acum ce mai putea face ? Își blestema lăudăroșenia, de care dăduse dovadă în fața prietenilor, și neputința de a născoci ceva pe care o arătase față de împotrivirea neașteptată și hotărîită a Verocikăi. Îi venea să intre în pămînt. Și iată că tocmai în aceste clipe de tulburare și de frămîntare, i-a venit scrisoarea Juliei — un balsam tămăduitor pentru rana lui, o rază de mîntuire în beznă de nepătruns, un drum solid sub picioarele aceleia care se îneca într-o mocirlă fără fund. O, ea are să-l ajute, este o femeie foarte cumsecade !

E în stare să găsească o ieșire din orice impas ! Ce femeie aleasă !

Pe la șapte fără zece se și afla la poarta ei. „Conița binevoiește să vă aștepte și a poruncit să fiți primit.“

Ce atitudine maiestuoasă are și cât de aspre îi sînt privirile ! Abia a dat din cap la plecaciunea lui. „Foarte bucuroasă că te văd. Ia loc, te rog.“ Nici un mușchi nu tresare pe chipul ei. Are să-i dea un perdaf cumplit, dar nu face nimic. Ceartă-mă cât pofești, dar salvează-mă...

— *Monsieur Storéchnic*, începu ea domol, pe un ton rece, dumneata îmi cunoști părerea în privința chestiunii pentru care ne vedem acum și pe care, prin urmare, nu mai am nevoie să o caracterizez din nou. Am văzut-o pe tînăra persoană, despre care a fost vorba aseară, am aflat despre vizita dumitale, deci știu tot și sînt bucuroasă că asta mă scutește de neplăcuta obligație de a-ți pune întrebări. Situația dumitale este pentru mine tot atît de limpede ca și pentru dumneata. („Doamne ! Mai bine m-ar certa !“ se gîndește acuzatul.) Mi se pare că nu poți ieși din ea fără ajutor și că nu poți să te aștepti la un ajutor folositor din partea nimănui, în afară de mine. Dacă ai ceva de obiectat, te ascult. Deci (după o pauză) crezi, ca și mine, că nimeni altul nu este în stare să te ajute ; așadar, ascultă ceea ce pot și vreau să fac pentru dumneata ; dacă sprijinul pe care ți-l ofer are să-ți pară îndestulător, am să-ți spun condițiile în care sînt dispusă să ți-l acord.

Și, folosind același stil tărăgănat, de expunere oficială, ea spuse că ar putea să-i trimită lui Jean o scrisoare în care să arate că s-a răzgîndit și că vrea să ia parte la supeu, dar că pentru astă-seară are alte angajamente, așa că roagă pe Jean să-l înduplece pe Storoșnikov să amîne supeul ; are să se înțeleagă ea mai tîrziu cu Jean cînd va avea loc supeul. Îi citi textul scrisorii, care parcă ar fi lăsat să se înțeleagă că Storoșnikov ar putea să cîștige rămașagul și că i-ar părea rău să-i amîne triumful. Ar fi de ajuns această scrisoare ? Bineînțeles. În acest caz, continuă Julie pe același ton tărăgănat, de raport oficial, ea va trimite scri-

soarea cu două condiții : „Ești liber să le primești sau nu ; dacă le accepți, expediez scrisoarea ; dacă refuzi, atunci o arunc în foc“ ș.a.m.d., zise ea pe același ton plicticos. În sfârșit, veniră și condițiile. Erau două : „Întîi : dumneata ai să încetezi cu totul s-o mai urmărești pe tînăra persoană despre care vorbim ; al doilea : n-ai să-i mai pomenesci numele“. „Atîta tot ? se gîndea obiectul măsurilor de salvare, și eu care credeam că îmi va pretinde cine știe ce drăcovenie ! Aș fi fost dispus să accept orice.“ Storeșnikov fu de acord și, față de ușurința condițiilor, chipul său radia de fericire, dar Julie nu se lăsa înduioșată de nimic și vorbea mereu pe același ton tărăgănat, și-i tot explica : „Cel dintîi lucru este necesar pentru ea ; cel de al doilea, tot pentru ea, dar pentru dumneata și mai mult ; voi amîna supeul cu o săptămînă, apoi cu încă una, și chestiunea va fi uitată, dar dumneata îți dai seama că ceilalți n-o vor putea uita decît numai dacă nu vei aminti dumneata însuși, făcînd vreo aluzie la adresa tinerei persoane, despre care...“ etc. Și totul fu explicat, și pus la punct, chiar și faptul că Jean va primi scrisoarea la timp. M-am informat : Jean ia masa la Berta... etc.“ „Are să se ducă la dumneata, după ce-și va fuma țigara“... etc., toate frazele rostindu-le la fel, ca de pildă : „Deci scrisoarea se expediază, sînt foarte bucuroasă. Fii bun și o recitește : nu mă bucur de încrederea dumitale și nici n-o cer. Ai citit-o ? Uite plicul, fii bun și lipește-l singur. Acuma sun. Paulina, ai grijă să predai această scrisoare“ etc. „Paulina, azi nu l-am văzut pe *monsieur Storéchnic*, n-a fost pe aici, mă înțelegi ?“ Chinuitoarea salvare ținu vreun ceas. În cele din urmă, scrisoarea fu expediată, cel salvat răsuflă ceva mai ușurat, dar era ud learcă de sudoare, iar Julie continua :

— Peste un sfert de oră, va trebui să pleci acasă, pentru ca Jean să te găsească acolo. Mai poți însă dispune de un sfert de oră și am să-l folosesc ca să-ți spun cîteva vorbe : dumneata ești liber să urmezi sfatul pe care ți-l dau sau să nu-l urmezi, dar să te gîndești bine la el. N-am să vorbesc despre îndatoririle unui om cinstit față de o fată al cărei nume l-a pătât ; cunosc

prea bine tineretul nostru monden ca să mă aștept la vreun rezultat, dacă cercetăm chestiunea din acest punct de vedere. Sînt însă de părere că ar fi folositor pentru dumneata dacă te-ai căsători cu tînăra persoană despre care este vorba. Ca o femeie sinceră ce sînt, am să-ți arăt cu toată claritatea motivele care mă fac să cred acest lucru, cu toate că unele vor fi cam usturătoare pentru urechile dumitale ; de altfel, o singură vorbă din partea dumitale va fi de ajuns ca să mă opresc. Ai un caracter slab, riști să cazi în mrejele unei femei rele, care are să te chinuiască și are să se joace cum o pofti cu dumneata. Verocika însă e bună și mărinimoasă și deci nu i-ar trece prin gînd să-ți pricinuiască vreo neplăcere. Cu toată originea ei modestă și cu toată sărăcia ei în comparație cu dumneata, ea ar putea contribui mult la cariera dumitale ; dacă ar fi introdusă în lumea mare, ea, cu frumusețea și inteligența ei, cu tăria caracterului ei și cu mijloacele dumitale materiale, ar ocupa acolo un loc strălucit ; avantajele unei asemenea situații sînt lesne de înțeles pentru orice bărbat. În afară însă de foloasele, de care ar avea parte orice alt bărbat din partea unei asemenea femei, dumneata, prin particularitățile firii dumitale, ai mai mult ca oricare nevoie de colaborare ; sau, și mai exact, de conducere. Mi-am cîntărit fiecare cuvînt ; totul se bazează pe observațiile ce le-am făcut asupra ei. Nu-ți cer să-mi dai imediat crezare, dar te rog să te gîndești la sfatul meu. Tare mă îndoiesc că ea ți-ar primi cererea în căsătorie ; dar dacă ar primi-o, ar fi foarte bine pentru dumneata. Nu te mai rețin, trebuie să pleci cît mai repede.

VI

Bineînțeles, Maria Alexevna nu mai avu nici o pretenție față de refuzul Verocikăi de a face o plimbare cu sania, după ce văzu că Mișka prostul nu era de loc prost și că, dimpotrivă, era oît pe-aci s-o tragă pe sfoară. Verocika fu lăsată în pace și a doua zi se duse nestînjinită în Gostinîi dvor.

— Aici e frig și mie nu-mi place frigul, zise Julie, trebuie să mergem undeva. Dar unde ? Stai puțin să iau ceva de la magazinul acesta. Și cumpără un voal des pentru Verocika. Pune-l, și atunci poți să vii la mine fără nici un risc, Numai să nu ridici voalul pînă cînd nu rămînem singure. Paulina este foarte discretă, dar vreau ca nici ea să nu te vadă. Vreau cu orice preț să te păzesc, copila mea !

Într-adevăr, Verocika își pusese paltonul și pălăria cameristei și acum purta și un voal des. După ce Julie se încălzi și ascultă toate noutățile aduse de Verocika, îi împărtăși ce vorbise cu Storeșnikov.

— Acum, draga mea, nu mai încape nici o îndoială că te va cere în căsătorie. Asemenea oameni se îndrăgostesc foarte tare cînd văd că întîmpină împotrivire. Dar știi, copila mea, că ai procedat ca o femeie cochetă și cu experiență ? Cochetăria — vorbesc despre adevărata cochetărie și nu despre imitațiile stupide, lipsite de spirit și care sînt hîde, ca orice imitație proastă a unui lucru bun — cochetăria înseamnă iscusința și tactul aplicate la relațiile dintre femeie și bărbat. Iată de ce unele fete cu totul naive se poartă, fără să vrea, ca niște cochete cu experiență, dacă au inteligență și tact. Poate că și argumentele mele vor avea oarecare înrîurire asupra lui, dar lucrul de căpetenie este caracterul dumitale hotărît. Oricum ar fi, el te va cere în căsătorie și te sfătuiesc să accepți.

— Cum, dar chiar dumneata mi-ai spus ieri : mai bine să mori, decît să dai o sărutare fără iubire ?

— Draga mea copilă, am spus aceste lucruri într-o clipă de înflăcărare ; în asemenea clipe, ele sînt bune și drepte ! Dar viața este proză și calcul.

— Nu, niciodată, niciodată ! E un om mîrșav și ar fi ceva respingător ! N-am să mă înjosesc pînă într-atît ; dacă mă vor sili, mă voi arunca pe fereastră, voi pleca de acasă și mă voi face cerșetoare, dar să mă căsătoresc cu un om nemernic și josnic — asta nu, mai bine mor !

Julie începu să-i arate avantajele : „Ai să scapi de persecuțiile mamei ; ești în primejdie ca ea să te vîndă oricui ; Storeșnikov nu e rău, ci numai mărginit, iar pentru o femeie inteligentă și de caracter un bărbat

mărginit și bun este preferabil oricărui altul ; ai să fii stăpînă în casă“. Și ea descrie în culori vii situația actrițelor și a dansatoarelor, care în dragoste nu se supun bărbaților, ci îi stăpînesc. „Pentru o femeie, asta e cea mai bună situație din lume, afară doar de situația în care, la această independență și la această putere, se mai adaugă recunoașterea formală a legalității ei de către societate, adică atunci cînd soțul se poartă cu soția așa cum se poartă un bărbat față de actrița pe care o admiră.“ Julie vorbi mult, Verocika vorbi și ea mult și amîndouă se înflăcărară. În cele din urmă, Verocika exclamă cu patos :

— Dumneata zici că sînt o fantezistă și mă întreb ce anume aștept de la viață ? Nu vreau nici să stăpînesc, nici să mă supun ; nu vreau nici să înșel, nici să mă prefac, nu vreau să țin seama de părerea altora, să mă silesc să obțin lucruri cu care mă îmbie alții și de care n-am nevoie. Nu sînt obișnuită cu bogăția : n-am nevoie de ea ; așadar, pentru ce să alerg după bogăție ? Numai pentru că lumea crede că bogăția este ceva foarte însemnat în viață și prin urmare trebuie să fie și pentru mine la fel ? N-am făcut parte din protipendadă, nu știu ce înseamnă a străluci acolo și nu mă sînt încă ispitită să strălucesc ; așadar, de ce să jertfesc ceva pentru o situație strălucită ? Numai fiindcă altora li se pare plăcută ? Pentru ceea ce nu-mi trebuie mie personal n-am de gînd să jertfesc nimic și mai ales n-am să mă jertfesc pe mine însămi ; n-am să-mi sacrific nici chiar cel mai neînsemnat capriciu. Vreau să fiu independentă și să-mi trăiesc viața în felul meu ; sînt gata să primesc ceea ce-mi trebuie mie, dar, încă o dată, nu vreau ceea ce nu-mi trebuie. Nu știu de ce voi mai avea nevoie, dumneata spui că sînt tinăra, fără experiență, că mă voi schimba cu timpul ; bine, atunci am să mă schimb, dar acum nu vreau, nu vreau, nu vreau nimic care să nu-mi fie pe plac ! Atunci, ce vrei în clipa de față ? m-ai întreba dumneata. Nici eu nu știu. Să iubesc un bărbat ? Nu știu. Iată, ieri dimineață, cînd m-am trezit din somn, nu știam că te voi iubi pe dumneata. Cu cîteva ore înainte de a fi simțit că te iubesc, nici nu știam că te

voi iubi și nu știam ce sentimente voi încerca atunci cînd se va întîmpla aceasta. Tot așa și acum, nu știu ce voi simți cînd voi iubi un bărbat; știu numai că nu vreau să cedez nimănui; vreau să fiu liberă și să nu mă simt cu nimic datorare cuiva, pentru ca nimeni să nu îndrăznească să-mi spună: ești datorare să faci cutare sau cutare lucru pentru mine! Vreau să fac numai ceea ce-mi face plăcere. Și alții să facă la fel! Nu doresc să cer nimănui nimic, nu caut să stînjenez libertatea nimănui, dar vreau să fiu și eu liberă.

Julie o ascultă, îngîndurată. Apoi, îmbujorată la față — nici nu putea să nu se aprindă cu o asemenea vîlvătaie lîngă dînsa — sări în sus și zise cu glas întretăiat:

— Așa e, copila mea, așa e! Și eu aș simți ca și tine, dacă n-aș fi atît de stricată! Nu sînt stricată în sensul în care se spune despre o femeie că este pierdută. Nu sînt depravată prin ceea ce am pățimit, am răbdat și am suferit; nu sînt depravată prin faptul că mi-am lăsat trupul să fie pîngărit, ci din pricină că m-am deprins cu trîndăvia, cu luxul, din pricină că n-am puterea să trăiesc prin mine însămi și am nevoie de alții, făcîndu-le pe plac, făcînd ceea ce nu vreau — asta înseamnă depravare! Să nu te iei, copila mea, după ceea ce ți-am spus. Era cît pe ce să te stric. Ce chin pentru mine! Nu pot să mă ating de ceva curat, fără să-l pîngăresc; fugi de mine, copila mea, sînt o femeie rea. Ferește-te de lumea înaltă! În lumea înaltă toți sînt răi, chiar mai răi decît mine; acolo unde este trîndăvie este și mîrșăvie; acolo unde este lux, este și ticăloșie! Fugi, fugi!

VII

Storeșnikov începu să se gîndească din ce în ce mai des: „Într-adevăr, ce-ar fi dacă m-aș însura cu ea!“ I se întîmplase un lucru foarte obișnuit nu numai pentru oameni cu un caracter atît de nehotărît ca al lui, dar chiar și pentru oameni cu un caracter neatîrnat și

hotărît. Chiar şi în istoria popoarelor se întâmplă aşa ceva, după cum se vede din operele lui Hume, a lui Gibbon, a lui Ranke şi a lui Thierry ; oamenii se zburciumă şi se reped într-o parte, doar pentru că nu li se spune : „Hai, fraţilor, ia mai încercaţi şi în partea cealaltă !“ Dacă aud însă acest îndemn, atunci deodată se întorc şi o pornesc în acea parte. Storeşnikov ştia din văzute şi din auzite că mulţi tineri bogaţi îşi iau de amante fete drăguţe fără avere şi de aceea vroia să facă din Verocika ibovnica lui. La altceva nici nu se gândise. Acum auzise de însurătoare. Şi el începu să mediteze pe tema „soţiei“, aşa cum meditase mai înainte pe tema „amantei“.

Prin această caracteristică generală, Storeşnikov reprezenta într-un chip foarte satisfăcător nouă zecimi din istoria speciei umane. Istoricii şi psihologii spun însă că în fiecare caz particular, cauza generală se „individualizează“ (după expresia lor) prin forţa condiţiilor de loc, timp, naţionalitate şi a condiţiilor proprii persoanei respective, şi că tocmai ele, aceste condiţii deosebite, ar avea însemnătatea cea mai mare. Cu alte cuvinte, deşi toate lingurile sînt linguri, fiecare îşi ia supa sau ciorba cu lingura pe care o are în mînă, şi tocmai această lingură trebuie cercetată îndeaproape. În definitiv, n-au decît să cerceteze.

Lucrul principal fusese rostit de Julie (ca şi cum ar fi citit romanele ruseşti, care toate pînă la unul pomenesc despre acest lucru !) : rezistenţa atîta pofta. Storeşnikov se obişnuise să viseze în ce chip are s-o „posede“ pe Verocika. Întocmai ca Julie, prefer şi eu să le spun lucrurilor brutale pe nume, aşa cum sînt exprimate în limba grosolană şi trivială în care gîndim şi vorbim mai toţi, aproape întotdeauna. Timp de mai multe săptămîni, Storeşnikov nu făcuse altceva decît să şi-o închipuie pe Verocika în diferite atitudini şi vroia ca aceste închipuiri să i se împlinească aidoma. Acum era vădit că ea nu i le-ar fi putut împlini în calitate de amantă, ci ca soţie. Foarte bine : e acelaşi lucru : principalul nu constă în ce calitate o va avea, ci în atitudinile ei, adică în faptul posesiunii. Ce mîrşavie ! Adevărată mîrşavie ! „A poseda !“ Dar cine ar

îndrăzni să posedă într-adevăr o ființă umană ? Poți să posezi un halat sau niște papuci. Vorbe goale, căci aproape fiecare dintre noi, bărbații, posedăm pe vreuna, dintre voi, surorile noastre ! Dar și astea sînt vorbe goale ! Ce fel de surori ne sînteți, mă rog ? Ne sînteți doar slujnice ! Unele dintre voi — chiar multe — ne stăpînesc, dar ce-are a face ? Nu sînt și lachei care își domină stăpîinii ?

După cele petrecute la teatru, imaginea atitudinilor ei devenise în mintea lui Storeșnikov mai puternică decît oricînd. Arătîndu-le prietenilor o amantă a fanteziei lui, el constatasese că amanta aceasta era cu mult mai de soi decît crezuse el. Majoritatea oamenilor apreciază frumusețea, inteligența și orice altă însușire umană, numai potrivit cu vreo părere general recunoscută. Fiecare vede că un chip frumos este frumos ; dar cum ai putea să-ți dai seama în ce măsură, de vreme ce măsura frumuseții nu este stabilită prin nici o diplomă ? Desigur, pe Verocika nimeni n-o observase atunci cînd ședea la galerie sau în stalul al treilea ; cînd însă apăruse într-o lojă de rangul al doilea, multe binocluri se îndreptaseră spre ea. Cîte laude la adresa ei n-auzise Storeșnikov cînd, după ce o condusesese pînă la trăsură, se dusesese în foaier ! Dar Serge ? O, acesta este un om cu gusturi foarte fine ! Dar Julie ? Nu, cînd îți cade o asemenea plească, nu mai face să-ți bați capul în ce calitate anume ai putea s-o „posezi“.

Pe lîngă pofta trupească, i se ațîțase și amorul propriu. Dar amorul propriu îi fusese zgîndărit și din alt punct de vedere : „Nu prea cred ca ea să te ia în căsătorie“. Cum ? Să nu-l vrea pe el, cu uniforma lui, cu casa lui ? Minți, franțuzoaico ; are să mă vrea ! Are să mă vrea ; are să mă vrea ca soț !

Mai era încă un motiv asemănător : bineînțeles, mama lui Storeșnikov se va împotrivi la căsătorie. În asemenea cazuri, mama reprezintă vederile lumii. Pînă atunci, lui Storeșnikov îi cam fusese frică de mamă-sa și, bineînțeles, îndura cu greu această dependență față de dînsa. Unui om fără caracter îi place foarte mult să-și zică : „Nu mi-e frică, am caracter“.

Bineînțeleș, Storeșnikov mai dorea și o soție care să contribuie la cariera lui mondenă.

La toate acestea se mai adăuga și faptul că Storeșnikov nu mai îndrăznea să se înfățișeze Verocikăi în rolul său de pînă acum, dar, în același timp, ținea foarte mult s-o mai vadă.

Într-un cuvînt, Storeșnikov se gîndea tot mai mult la însurătoare și peste vreo săptămînă, într-o duminică — Maria Alexevna abia se întorsese de la biserică și se gîndea cum ar face să-l prindă în laț — Storeșnikov se înființă singur și o ceru pe Verocika în căsătorie. Verocika nu ieși din odaia ei, așa că el nu putu să vorbească decît cu Maria Alexevna. Bineînțeleș Maria Alexevna răspunse că în ceea ce-o privește, socoate că cererea lui este o mare cinste pentru ea, dar, ca mamă iubitoare ce este, are datoria să afle părerea fiicei ei și îl roagă să poftească după răspuns a doua zi dimineța.

— Deșteaptă fată mai e Vera mea ! zise bărbatului ei Maria Alexevna, mirată de grabnica întorsătură a lucrurilor. Ia uite cum a pus mîna pe craidonul acesta ! Și eu care mă gîndeam și mă gîndeam și habar n-aveam cum s-o scot la capăt. Credeam că voi avea multă bătaie de cap pînă voi izbuti să-l momesc din nou ; îmi închipuiam că s-a stricat totul, dar uite că Verocika, drăguța de ea, nu numai că n-a stricat nimic, dar a dus totul la bun sfîrșit. A știut ea cum să potrivească lucrurile ! E isteată, n-am ce zice !

— Dumnezeu luminează și mintea pruncilor ! zise Pavel Konstantinîci.

Rareori i se întîmpla acestuia să joace vreun rol în viața casnică. Maria Alexevna însă era o aprigă păstrătoare a bunelor datine și, într-o împrejurare atît de însemnată ca aceasta, oînd fiica trebuia anunțată că Storeșnikov o cere în căsătorie, ea îi rezervă soțului rolul de onoare, rol care aparține de drept capului de familie și stăpînului casei. Pavel Konstantinîci și Maria Alexevna se așezară pe divan, ca într-un loc plin de solemnitate, și trimiseră pe Matriona s-o roage pe domnișoara să poftească pînă la ei.

— Vera, începu Pavel Konstantinîci, Mihai Ivanîci ne face onoarea să-ți ceară mîna. Noi i-am răspuns, ca părinți iubitori ce sîntem, că nu te vom sili, dar că, în ceea ce ne privește, sîntem bucuroși. Tu, ca o fiică bună și ascultătoare, așa cum te-am știut întotdeauna, bizuie-te pe experiența noastră și nu uita că noi nici n-am fi îndrăznit să ne rugăm lui Dumnezeu să ne trimită un asemenea mire. Primești, Vera ?

— Nu, răspunse Verocika.

— Cum se poate, Vera, strigă Pavel Konstantinîci. Lucrul era atît de clar încît nici nu mai era nevoie să aștepte directivele soției !

— Ai înnebunit, proasto ? Îndrăznește să mai spui încă o dată nu, ticăloasă neascultătoare ce ești ! strigă Maria Alexevna, ridicîndu-se și repezindu-se cu pumnii strînși la fiică-sa.

— Dă-mi voie, mămico, zise Vera, sculîndu-se. Dacă mă atingi măcar cu un deget, plec din casă, și dacă mă închizi, mă arunc pe fereastră. Știam cum ai să te porți cînd vei auzi că spun nu, așa că m-am gîndit bine la tot ce am de făcut. Stai liniștită, că altfel plec.

Maria Alexevna se așeză, gîndindu-se : „Vai ce prostie am făcut : ușa de la antret nu-i încuiată ! Trage repede zăvorul, fuge și pe urmă prinde-o dacă poți ! E turbată rău !“

— Nu mă mărit cu el. Nimeni n-are să mă cunune fără voia mea.

— Vera, ai înnebunit ! rosti Maria Alexevna cu glasul sugrumat.

— Cum se poate una ca asta ? Ce-o să-i răspundem mîine ? întrebă tatăl ei.

— N-aveți nici o vină față de el, dacă eu nu primesc.

Scena ținu vreo două ceasuri. Maria Alexevna turba de mînie. De vreo douăzeci de ori încercase să țipe și să se repeadă cu pumnii strînși la ea, dar Verocika nu spunea decît atît : „Stai jos, că altfel plec“. Toate sforțările făcute pentru a ajunge la o înțelegere fură zadarnice. În cele din urmă, Matriona intră și întrebă dacă poate să dea la masă. Plăcinta se și uscăse.

— Cumpănește pînă diseară, Vera, și răzgîndește-te, proasto ! zise Maria Alexevna, și apoi îi șopti ceva Matrionei.

— Mămico ! Mata vrei să faci ceva cu mine — să iei cheia de la ușa odăii mele, sau altceva. Să nu faci nimic, că are să iasă mai rău.

Maria Alexevna zise bucătăresei : „Nu mai e nevoie“. Și se gîndi : „Afurisită dihanie, Verka ! Dacă Storeșnikov n-ar fi cerut-o pentru mutra ei, ar merita s-o bat pînă la sînge, dar așa, cum poți să te atingi de ea ? E în stare să se pocească singură, afurisita !“

Sé așezară la masă. Mîncară în tăcere. După masă, Verocika se duse în odaia ei ; Pavel Konstantinîci trase un pui de somn, după cum îi era obiceiul. N-avu însă parte de somn : abia ațipi și Matriona intră și zise că a venit un servitor al proprietăresei care îl roagă pe Pavel Konstantinîci să poftească numaidecît la dînsa. Matriona tremura ca varga. De ce tremura oare ?

VIII

Cum să nu tremure, cînd toate relele se iscaseră tocmai din pricina ei ? Îndată după ce o chemase pe Verocika, Matriona dăduse fuga la nevasta bucătarului proprietăresei, ca să-i spună : „Conașul vostru a pețit-o pe duduia noastră“. Femeia chemă pe cea de a doua cameristă a proprietăresei și o muștră că nu s-a purtat ca o prietenă și nu i-a spus nimic. Camerista zise că nu pricepe ce i se impută și se jură că nici ea nu auzise nimic ; atunci soția bucătarului îi ceru iertare pentru că pe nedrept o învinuise că ar fi tăinuit niște noutăți atît de însemnate. Aflînd vestea, camerista se duse fuga s-o spună primei cameriste. Aceasta zise : „Dacă eu n-am auzit nimica, înseamnă că dumnealui a lucrat pe ascuns, ca să nu afle mamă-sa ; că eu doar știu tot ce știe și Anna Petrovna“. Și se duse să dea de veste cucoanei. Iată ce bucluc stîrnise Matriona ! „Afurisita de limbă a mea, multe rele mi-a mai cășunat ! își zicea ea în gînd. Maria Alexevna are să

afle cine a spus.“ Chestiunea însă luă o altă întorsătură, așa încît Maria Alexevna uită să cerceteze cine vorbise.

Anna Petrovna țipă, oftă, leșină de două ori în fața primei cameriste — semn de mare necaz — apoi trimise să-l cheme pe fiu-său. Acesta veni numaidecît.

— Michel, e adevărat ceea ce am auzit ? (Acesta pe un ton de suferință minioasă.)

— Ce-ai auzit, *maman* ?

— Că ai cerut-o în căsătorie pe fata aceea... pe fiica intendentului nostru ?

— Da, am cerut-o, *maman*.

— Fără s-o întrebi pe mamă-ta ?

— Mă gîndeam să-ți cer consimțămîntul, după ce-l voi obține pe al ei.

— Cred că de consimțămîntul ei puteai fi mai sigur decît de al meu.

— *Maman*, așa e acum obiceiul : mai întîi capeți consimțămîntul fetei și abia după aceea vorbești cu rudele.

— Așa-i obiceiul azi, zici tu ? Poate că, după tine, o mai fi și obiceiul ca băieții de familie să se însoare cu vreo fată oarecare și mamele să încuviințeze, nu ?

— *Maman*, Verocika nu-i o fată oarecare ; cînd ai s-o cunoști și mata, ai să-mi dai dreptate că am ales-o.

— „Cînd am s-o cunosc !“ — dar n-am s-o cunosc niciodată ! „Să-ți dau dreptate !“ Nu-ți dau voie nici măcar să te mai gîndești la dînsa ! Auzi : nu-ți dau voie !

— *Maman*, azi nu mai este obiceiul așa. Nu sînt copil mic, ca să mai trebuiască să mă duci de mîină. Știu singur încotro să merg.

— Ah ! Și Anna Petrovna închise ochii.

Mihail Ivanîci se dăduse bătut în fața Mariei Alexevna, a Juliei, a Verocikăi, căci acestea erau femeii inteligente și cu caracter ; dar acum, în ceea ce privește inteligența, forțele erau egale, iar dacă în privința caracterului mama avea un mic avantaj față de fiu, acesta se ținea solid pe picioare ; pînă acum, prin puterea obișnuinței, se temuse de mamă-sa, dar amîndoi știau

bine că, de fapt, proprietăreasa nu era proprietăreasă, ci mama proprietarului, atîta și nimic mai mult, iar fiul proprietăresei nu era fiul proprietăresei, ci proprietarul. Iată de ce la început proprietăreasa nu se grăbise să rostească hotărît : „Nu-ți dau voie !” și tărăgănase discuția, nădăjduind că va izbuti să-l zăpăcească pe fiu și să-l dezarmeze înainte de o sfadă în toată legea. Fiul însă mersese atît de departe, încît nu mai putea să dea îndărăt, așa că trebuia să se țină tare pe poziție, prin forța necesității.

— *Maman*, te asigur că n-ai putea avea o noră mai bună.

— Monstrule ! Vrei să-ți ucizi mama !

— *Maman*, hai să judecăm lucrurile cu sînge rece. Mai devreme sau mai tîrziu, tot trebuie să mă însor, și un om căsătorit are cheltuieli mai mari decît un holtei. Aș putea lua una care să-mi ceară ca toate veniturile casei să le folosim numai eu și cu dînsa. Verocika, însă, are să fie față de dumneata o noră respectuoasă și vom putea sta cu toții împreună, ca pînă acum.

— Monstrule ! Ai să mă omori cu zile ! Piei din fața mea !

— *Maman*, nu te supăra ; n-am nici o vină.

— Se însoară cu o nenorocită și cică n-are nici o vină !

— *Maman*, acum plec fiindcă așa vreau eu. Nu pot îngădui nimănui să-i spună astfel în fața mea.

— Ai să mă omori cu zile ! Anna Petrovna leșină din nou, iar Michel plecă, mulțumit că rezistase cu hotărîre la cea dintîi scenă, care de obicei este cea mai grea dintre toate.

Văzîndu-l că pleacă, Anna Petrovna își întrerupse leșinul. Hotărît, fiu-său îi scapă din mîini ! Ea îi spune că nu-i dă voie — și el îi răspunde că-i stăpînul casei. Anna Petrovna se mai gîndi, își vărsă necazul în fața primei cameriste, care împărtășea pe deplin disprețul stăpînei ei față de fiica intendentului, se sfătui cu ea și trimise după intendent.

— Pavel Konstantinîci ! Pînă acum am fost foarte mulțumită de dumneata, dar acum, anumite intrigî, la care poate că nici n-ai luat parte, pot să mă facă să mă cert cu dumneata.

— Înaltă doamnă, dumnezeu mi-e martor că n-am nici o vină.

— Știam de mult că Michel îi face curte fiicei dumitale. Nu m-am opus, fiindcă un om tînăr nu poate trăi fără distracții. Sînt îngăduitoare față de pozele tinerilor. Dar n-am să admit ca familia mea să fie înjosită. Spune, cum a îndrăznit fiica dumitale să-și bage în cap asemenea pretenții ?

— Înaltă doamnă, dar ea n-a îndrăznit nimic. E o fată respectuoasă, așa cum am crescut-o noi.

— Atunci, ce este ?

— Înaltă doamnă, ea n-are să îndrăznească niciodată să meargă împotriva voinței dumneavoastră.

Anna Petrovna nu-și credea urechilor. Nici nu se putea mai mare fericire !

— Bine. Iată care-i voința mea. Nu pot consimți la o astfel de căsătorie ciudată, aș putea chiar să spun necuviincioasă.

— Așa ne gîndim și noi, înaltă doamnă, și Verocika gîndește și ea la fel. Chiar așa a spus : nu îndrăznesc să supăr pe domnia sa.

— Cînd a spus asta ?

— Iată cum a fost, înaltă doamnă : Mihail Ivanovici a venit la soția mea și i-a spus ce gînduri are, și atunci soția mea i-a răspuns : uite ce, Mihail Ivanovici, eu nu pot să-ți spun nimic în privința aceasta pînă mîine dimineată. Dar noi, adică eu și cu soția, aveam de gînd să venim la domnia ta și să-ți raportăm totul, fiindcă acum, la ceasul acesta, nu îndrăzneam să vă supărăm. După ce Mihail Ivanovici a plecat, noi am vorbit cu Verocika și ea ne-a spus : tăticule și mă-mico, eu sînt cu totul de părerea dumneavoastră că nici nu trebuie să ne gîndim la așa ceva.

— Văd că este o fată înțeleaptă și cinstită !

— Da, înaltă doamnă, e o fată modestă.

— Ei, atunci îmi pare bine că putem rămîne prieteni mai departe. Am să te răsplătesc pentru aceasta. Sînt

gata să te răsplătesc numaidecît. Apartamentul de la etajul al doilea, de pe scara principală, acolo unde şade croitorul, este liber ?

— Peste trei zile va fi liber, înaltă doamnă.

— Ia-l dumneata. Poţi să cheltuieşti pînă la o sută de ruble cu amenajarea lui. Îţi mai sporesc şi leafa cu două sute patru zeci de ruble pe an.

— Înaltă doamnă, daţi-mi voie să vă sărut mîna !

— Bine, bine. Tatiana !

Prima cameristă intră :

— Adu-mi paltonul de catifea albastră. Îl dăruiesc soţiei dumatiale. Costă o sută cincizeci de ruble (optzeci şi cinci de ruble), nu l-am pus decît de două ori (peste douăzeci de ori). Şi iată ceva pentru fiica dumatiale. Şi Anna Petrovna întinse intendentului un ceas mititel de damă. L-am plătit trei sute de ruble (o sută douăzeci de ruble). Ştiu să mulţumesc şi n-am să vă uit nici în viitor. Sînt îngăduitoare faţă de isprăvile tinereţii.

După ce-l lăasă pe intendent să plece, Anna Petrovna o strigă din nou pe Tatiana.

— Pofteşte-l pe Mihail Ivanîci să vină la mine — sau nu, mai bine mă duc eu la el. Îi era teamă că Tatiana îi va povesti lacheului convorbirea ei cu intendentul, iar la rîndul său, lacheul va comunica fiului ei toate aceste lucruri, făcîndu-le să-şi piardă din tărie şi să nu-l mai lovească drept în faţă.

Mihail Ivanîci şedea culcat şi, destul de mulţumit de sine, îşi răsucea mustaţa. „Oare de ce a venit ? Că doar n-am oţet aromatic pentru leşinurile ei“, se gîndi el, sculîndu-se, cînd o văzu pe mamă-sa intrînd. Văzu însă pe faţa ei o expresie de triumf dispreţuitor.

Ea se aşeză şi zise :

— Ia loc, Mihail Ivanîci ; să stăm de vorbă. Îl privi îndelung, cu un zîmbet pe buze şi, în sfîrşit, spuse : Sînt foarte mulţumită, Mihail Ivanîci ; ia ghiceşte, de ce sînt mulţumită ?

— Nu ştiu ce să spun, *maman* ; începi așa de ciudat...

— Ai să vezi că nu-i de loc ciudat. Gîndeşte-te bine, poate că ai să ghiceşti.

Iar o pauză lungă. El se pierdu în fel de fel de presupuneri, în timp ce ea își savura triumful.

— Văd că nu poți ghici. Bine ! Atunci am să-ți spun eu. E foarte simplu și firesc : ai ghici, dacă ai avea cât de cât un simțămînt mai nobil. Amanta dumitale — în discuția dinainte Anna Petrovna argumenta pe ocolite, dar acum nu mai era nevoită să procedeze așa, deoarece adversarul nu mai avea nici un mijloc de a o învinge — amanta dumitale... Nu sări degeaba, Mihail Ivanîci, că doar singur ai trîmbițat pretutindeni că fata aceasta este amanta dumitale... Această ființă de jos, cu o creștere josnică și avînd purtări josnice, pînă și această ființă vrednică de dispreț...

— *Maman*, nu vreau să aud asemenea expresii despre fata care îmi va fi soție.

— Nici nu le-aș folosi, dacă aș crede că ea îți va fi soție. Dar am început așa, tocmai ca să-ți explic că acest lucru nu se va întîmpla și de ce anume nu se va întîmpla. Lasă-mă să isprăvesc. Vei putea să-mi impuți anumite expresii care, după părerea dumitale, sînt nelocul lor, dar deocamdată lasă-mă să isprăvesc. Vreau să spun că amanta dumitale, această ființă fără nume ales, fără educație, fără purtări bune, fără simțire... pînă și ea te-a umilit, pînă și ea și-a dat seama de toată necuviința intențiilor dumitale...

— Ce ? Cum, *maman* ? Vorbește !

— Dacă nu mă lași ! Vroiam să spun că pînă și ea, înțelegi ! Pînă și ea a știut să-mi înțeleagă și să-mi aprecieze sentimentele ; pînă și ea aflînd de la mama ei că ai cerut-o în căsătorie, a trimis pe tatăl ei să-mi spună că ea nu se va împotrivi voinței mele și nu ne va necinsti familia cu numele ei pătat.

— Mă amăgești, *maman* !

— Din fericire pentru mine și pentru dumneata, nu. Ea spune că...

Dar Mihail Ivanîci ieșise deja din odaie și acum își punea în grabă mantaua.

— Oprește-l, Piotr, oprește-l ! strigă Anna Petrovna.

Piotr rămase cu gura căscată, uimit de o poruncă atît de neobișnuită, în timp ce Mihail Ivanîci cobora în fugă treptele,

— Ei, ce e ? întrebă Maria Alexevna pe soțul ei, care se ivise în prag.

— Minunat ! Aflase deja tot și cum m-a văzut m-a și întrebat : cum de ați îndrăznit una ca asta ? Atunci eu i-am răspuns : noi nici nu ne-am gândit, înaltă doamnă, și Verocika a și refuzat.

— Cum ? Ce ? Chiar așa ai spus ? Așa de proteste, măgarule ?

— Maria Alexevna...

— Măgarule ! Nemernicule ! M-ai omorît cu zile ! M-ai nenorocit ! Na ! Și bărbatul căpătă o palmă, și încă una ! Și mai înghiți o palmă. Așa, trebuie să te-nveți minte, nerodule ! Apoi îl apucă de păr și începu să-l zgâlțîie. Lecția ținu cam mult, așa încît Storeșnikov, care dădu buzna în odaie, după lungile și edificatoarele comunicări ale mamei sale, o găsi pe Maria Alexevna cu totul absorbită de măsurile ei corecționale.

— Măgarule ! Nici măcar n-ai încuiat ușa. Ia te uită în ce hal ne găsește lumea ! Să-ți fie rușine, dobito-cule ! atîta mai găsi de spus Maria Alexevna.

— Unde e Vera Pavlovna ? Trebuie s-o văd pe Vera Pavlovna chiar acum ! Se poate oare să mă refuze ?

Împrejurările erau atît de neprielnice, încît Maria Alexevna în loc de orice răspuns dădu numai din mîini. Tot așa a pățit și Napoleon, după bătălia de la Waterloo, cînd mareșalul Grouchy s-a dovedit prost ca Pavel Konstantinîci, iar Lafayette a început să facă nazuri, ca și Verocika. Napoleon se zbătuse cît se zbătuse și făcuse minuni în arta militară, dar totul fusese în zadar, așa că nu-i mai rămăsese decît să dea disperat din mîini și să spună : renunț la orice, întîmplă-se ce s-o întîmpla cu toți și cu mine !

— Vera Pavlovna ! Nu primești cererea mea ?

— Judecă și 'dumneata dacă pot să primesc...

— Vera Pavlovna, te-am jignit groaznic, sînt vinovat, merit orice pedeapsă, dar nu pot îndura refuzul dumitale... și așa mai departe, și așa mai departe.

Verocika îl ascultă cîteva minute ; în cele din urmă, se gîndi că trebuie să-l oprească ; îi era silă să-l mai asculte.

— Nu, Mihail Ivanîci, încetează, ajunge. Nu pot primi.

— Bine, dacă așa stau lucrurile, atunci îți cer o singură favoare ; jignirea este prea de curînd... Nu-mi da răspunsul acum ; oferă-mi un răgaz, ca să mă fac vrednic de iertare ! Îți par josnic, ticălos, dar uite, poate că mă voi îndrepta ; îmi voi da toate silințele ca să mă îndrept ! Ajută-mă, nu mă respinge acum, lasă-mi timp, am să te ascult ! Vei vedea cît de ascultător sînt : poate că vei găsi și ceva bun în mine ; dă-mi timpul necesar.

— Mi-e milă de dumneata, zise Verocika, îmi dau seama că dragostea dumitale e sinceră (Verocika, aceasta nu-i dragoste, ci un amestec de murdărie și de ticăloșie ; dragostea este altceva ; nu orice om care-i înciudat că a fost refuzat de o femeie este îndrăgostit de acea femeie ; dragostea este cu totul altceva, dar Verocika încă nu știe acest lucru și este mișcată). Dumneata vrei să nu-ți dau acum nici un răspuns ? Bine, fie. Te previn însă că această amîinare este zadarnică : n-am să-ți dau niciodată un alt răspuns decît acesta pe care ți l-am dat acum.

— Am să mă fac vrednic de un alt răspuns ! Mă salvezi ! Îi luă mîna și începu să i-o sărute.

Maria Alexevna intră în odaie și, năpădită de emoții, voia să-i binecuvînteze pe dragii ei copii, fără formalități, adică în lipsa lui Pavel Konstantinîci ; apoi să-l cheme și pe el și să le dea o binecuvîntare cu tot fastul cuvenit. Storeșnikov însă îi strică pe jumătate bucuria, explicîndu-i printre sărutările de mîini că Vera Pavlovna, e drept n-a consimțit, dar nici n-a refuzat, ci numai și-a amînat răspunsul. Asta nu era bine, dar tot mai bine decît ceea ce fusese pînă atunci.

Storeșnikov se întoarse acasă biruitor. Chestiunea casei fu iarăși pusă în discuție și Annei Petrovna nu-i mai rămase decît să leșine.

Maria Alexevna nu mai știa ce să creadă despre Verocika. Aceasta vorbea și se purta parcă înadins îm-

potriva intențiilor ei. Pe de altă parte, însă, vedea că fiică-sa biruise toate greutateile pe care ea, Maria Alexevna, nu fusese în stare să le biruie. Judecînd după cum merg lucrurile, Verocika are aceeași dorință ca și ea, Maria Alexevna, numai că Verocika, ființă cu carte și fină, tratează chestiunea într-un alt chip. Dar, dacă așa stau lucrurile, atunci de ce nu-i spune Mariei Alexevna : mamă, vreau același lucru ca și dumneata, fii liniștită ! Sau poate că este atît de mînioasă pe mamă-sa încît vrea să descurce fără dînsa chiar și o chestiune în care ar trebui să lucreze amîndouă cu forțe unite ! Că Verocika își tot amîină răspunsul, Maria Alexevna înțelege foarte bine : vrea să-l muștruluiască pe logodnic așa de strașnic, încît el să nu îndrăznească nici măcar să mai răsufle fără voia ei, și s-o silească totodată pe Anna Petrovna să se dea bătută. Verocika este mai isteată chiar decît maică-sa. La concluzia aceasta ajungea Maria Alexevna ori de cîte ori cîntărea mai pe îndelete lucrurile. Dar ochii și urechile îi aduceau mereu mărturii contrarii. Dacă totuși părerea ei este greșită, dacă fiică-sa nu vrea într-adevăr să se mărite cu Storeșnikov ? Nici nu știi cum să îmblînzești o dihanie ca ea. E mai mult decît probabil că nemernica de Verka nu vrea să se mărite ; cu siguranță că-i așa. Maria Alexevna avea un simț al realității prea puternic ca să creadă că Verocika se pricepe chiar atît de bine să tragă sforile. Fără îndoială, fata asta face lucrurile în așa chip, încît, dacă vor ieși bine (dracu' știe ce are în cap, poate chiar și asta), atunci ea va ajunge să-l stăpînească pe bărbatu-său, pe mama lui și toată casa. Deocamdată, nu are altceva de făcut decît să aștepte și să privească ; altceva nu poate face. Acum Verka nu vrea, dar cînd se va deprinde cu ideea, va voi singură, fără să mai facă nazuri, și poate că atunci va mai putea s-o amenințe cu ceva... numai să nu scape momentul ! Acum însă nu poate decît să aștepte.

Și Maria Alexevna aștepta. Totuși, gîndul că Verka împinge lucrurile spre măritiş era ispititor pentru dînsa, deși rațiunea ei respingea acest gînd. Totul, afară de vorbele și faptele Verocikăi, îi întărea gîndul acesta.

Pretendentul se purta cum nu se poate mai ascultător. Mama pretendentului luptă vreo trei săptămîni, dar fiul o învinse cu chestia casei și ea începu să se resemneze. Își exprimă dorința de a o cunoaște pe Verocika. Aceasta nu se duse la ea. La început, Maria Alexevna se gîndi că dacă ar fi fost în locul Verocikăi, s-ar fi dus ; dar, după ce se gîndi mai temeinic, văzu că era mai bine să nu se ducă. Șireată fată ! Și într-adevăr : după două săptămîni, Anna Petrovna veni singură, sub pretext că vrea să vadă cum s-au instalat în noul apartament. Se purtă rece și cu o amabilitate usturătoare. După ce proprietăreasa spuse două-trei fraze tăioase, Verocika se retrase în odaia ei. La început, Maria Alexevna se gîndi că Verocika nu face bine că pleacă și că ar trebui să răspundă la vorbe tăioase tot cu vorbe tăioase, dar, după ce fata ieși din odaie, mamă-să văzu că e mai bine așa. Mai bine că s-a dus. Pe proprietăreasă are s-o ia la rost fiu-său. Mai bine așa. Mai trecură vreo două săptămîni și Anna Petrovna trecu din nou pe la ei, fără să mai invoce nici un pretext ; spuse numai că a venit să-i vadă și de data aceasta nu mai rosti lucruri usturătoare față de Verocika.

Timpul trecea. Pețitorul îi făcea cadouri Verocikăi prin Maria Alexevna și, bineînțeles, rămîneau la Maria Alexevna, așa cum rămăsese și ceasul Annei Petrovna ; dar nu rămăseseră chiar toate. Maria Alexevna îi dădu Verocikăi unele din ele, cele mai ieftine, spunîndu-i că sînt niște lucruri amanetate și nerăscumpărate. Trebuia ca pretendentul să vadă la fata pețită măcar o parte din lucrurile ce i le oferise. El le văzu și se convinse că Verocika se hotărîse să-l accepte ca soț — dacă n-ar fi fost așa, nu i-ar fi primit cadourile — dar atunci, de ce mai zăbovește cu răspunsul ? Se dumeri însă și singur, iar Maria Alexevna îi întări convingerea că Verocika așteaptă pînă ce el o va domoli cu totul pe Anna Petrovna. Cu o rîvnă îndoită, el continuă s-o muștruluiască pe mamă-sa, și această îndeletnicire îi procura destulă plăcere.

În acest timp, Verocika era lăsată în pace și toată lumea căuta să-i ghicească din ochi dorințele. Ei însă îi era scîrbă de o asemenea slugărnicie cînească și

căuta să stea cît mai puțin cu maică-sa. Aceasta nici nu mai cuteza să intre la ea în odaie și, cînd Verocika se afla acolo, adică aproape toată ziua, nimeni n-o mai supăra. Din cînd în cînd, ea îi îngăduia lui Mihail Ivanîci să vină și în odaia ei. Era ascultător față de ea, ca un copil. Verocika îi porunci să citească, și el începu să citească zelos, ca și cum s-ar fi pregătit pentru examene. Nu prea avea mare folos de pe urma lecturii, dar tot se alegea cu cîte ceva. Ea căuta să-l ajute cu vorba : vorbele ei erau mai pe înțelesul lui decît cărțile. Începu să facă oarecare progrese, mici și încete, dar tot le făcea. Începu chiar să se poarte ceva mai cuviincios cu mamă-sa, preferînd s-o țină în frîu, în loc s-o chinuiască cu dresajul.

Astfel trecură trei-patru luni. Era o stare de armistițiu, de liniște, dar o furtună se putea dezlănțui oricînd. Verocika era cu inima strînsă. Azi, mîine, ori Mihail Ivanîci, ori Maria Alexevna o vor asalta, cerîndu-i să accepte căsătoria. Nu puteau să aștepte la infinit. Dacă aș scrie o poveste de efect, aș da acestor lucruri un deznodămînt furtunos, dar în realitate nu s-a produs un astfel de deznodămînt. Dacă aș vrea să-l momesc pe cititor cu elemente neprevăzute, n-aș spune chiar de pe acum că nu s-a petrecut nimic din toate acestea. Eu însă scriu fără trucuri, și de aceea spun dinainte : nu se va produce nici o explozie, situația va avea un deznodămînt fără furtuni, fără tunete și fără fulgere.

Capitolul al doilea

CEA DINTĂI IUBIRE ȘI CĂSĂTORIA

I

Este știut ce sfârșit aveau în trecut asemenea situații : o fată cumsecade dintr-o familie josnică, un logodnic impus cu de-a sila, om trivial care nu-i este pe plac, care are o fire vrednică de dispreț și care se face treptat tot mai de disprețuit, însă, ținându-se scai după ea, i se supune și, încetul cu încetul, începe să devină un om oarecare, nici bun, dar nici rău. Fata începe prin a spune că nu-i va fi soție, dar se obișnuiește treptat să-l aibă la picioarele ei și, convingându-se că între două rele, adică între un asemenea bărbat și o familie ca a ei, bărbatul este un rău mai suportabil, se mărită în sfârșit cu dînsul. La început, ea se simte scîrbită, descoperind ce înseamnă să te căsătorești cu un om pe care nu-l iubești. Soțul însă este ascultător, deci trebuie puțină răbdare și dragostea va veni mai tîrziu. Și fata se transformă într-o cucoană oarecare, de treabă, adică într-o femeie poate nurea de felul ei, dar care s-a împăcat cu meschinăriile vieții și nu se știe pentru ce mai trăiește. Așa se întîmpla în trecut cu multe fete minunate și cu mulți băieți strașnici, care deveneau cu toții niște oameni oarecare, și te întrebai pentru ce mai trăiesc. Așa stăteau lucrurile în trecut, fiindcă oameni de ispravă erau prea puțini ; așa de rari erau pe întinsul lumii încît se aflau la mari depărtări unii de alții. Cum nu poți să-ți trăiești stingher ori stingheră

viața fără să nu te ofilești, aceștia sau se ofileau, sau se împăcau cu meschinăriile vieții.

Acum, însă, sînt din ce în ce mai dese altfel de cazuri, căci oamenii de ispravă au început să se cunoască între ei. Și cum s-ar putea ca acest lucru să nu devină tot mai frecvent, dacă numărul oamenilor de ispravă sporește cu fiecare an ce trece? Cu timpul asemenea cazuri vor fi foarte obișnuite, iar mai tîrziu nu vor mai fi de loc alte cazuri decît de acestea, căci toți oamenii vor fi oameni de ispravă. Atunci va fi foarte bine.

Verocika o duce bine și acum. Tocmai de aceea (cu consimțămîntul ei) vă povestesc viața sa, fiindcă, după cîte știu, este una dintre cele dintîi femei care și-a găsit rostul în viață. Cele dintîi cazuri prezintă totdeauna un interes istoric. Sosirea primei rîndunici îi interesează îndeosebi pe locuitorii ținuturilor nordice.

Întîmplarea, datorită căreia viața ei a intrat pe un bun făgaș, a fost următoarea. Fratele mai mic al Verocikăi avea nevoie de un preparator, ca să intre la liceu. Tatăl său începu să se intereseze pe la colegii de birou, rugîndu-i să-i recomande un preparator care să nu ceară prea mulți bani. Unul dintre ei îi recomandă pe Lopuhov, student în medicină.

Lopuhov făcuse vreo cinci sau șase lecții cu noul său elev, înainte de-a o vedea pe Verocika. El învăța cu Fedea într-o aripă a apartamentului, ea stătea în altă aripă, în odaia ei. Fiindcă acum i se apropiau examenele, el schimbă ora de meditație și o puse seara în loc de dimineața, fiindcă dimineața trebuia să studieze. Cînd veni seara, găsi toată familia la ceai.

Pe sofa ședeau cei pe care îi cunoscuse: tatăl și mama elevului. Acesta ședea și el pe un scaun, lîngă mamă-sa. Puțin mai încolo, se afla o persoană necunoscută; o fată înaltă și zveltă, oacheșă la față, cu păr negru — „are un păr des și frumos“, ochi negri, „are ochi frumoși, chiar foarte frumoși“, un chip cu înfățișare sudică: „parcă ar fi din Malorusia¹ sau, mai curînd, din Caucaz!“ „Are o față foarte frumoasă, dar

¹ Denumirea oficială a Ucrainei, înainte de 1917. (N. red. rom.)

prea rece, nu în felul celor din sud ; se bucură de o sănătate strașnică : noi medicii ne-am cam împuțina la număr, dacă toată lumea ar fi la fel ! Da, obrații îi sînt rumeni de sănătate și are un piept larg, care nu va trebui cercetat cu stetoscopul. Cînd va apărea în societate, va stîrni senzație. Dar, de altfel nu mă interesează.“

La rîndul ei, ea se uită la preparator. Nu mai era un adolescent ; avea o statură mijlocie, chiar ceva mai înaltă, păr castaniu-închis, trăsături regulate, chiar frumoase, o înfățișare mîndră și semeată : „Nu-i urît și, probabil, are un suflet bun, dar prea e serios“.

Ea nu adăugă în gînd : „De altfel, nu mă interesează“, pentru că nici nu se gîndea să se intereseze de dînsul. Fedea îi vorbise atîta de el încît i se urîse să-l mai asculte. „E bun, Verocika, dar nu prea îi place să vorbească. Eu i-am spus că mata ești frumoasă și atunci a zis : «Ei, și ?» Și atunci eu i-am spus : «Dar pe fetele frumoase le iubește toată lumea», iar el : «Toți proștii le iubesc» ; atunci i-am zis : «Dar dumneata nu le iubești ?» Și el mi-a răspuns : «N-am vreme». L-am întrebat : «Dumneata nu vrei s-o cunoști pe Verocika ?» Și el mi-a zis : «Am destule cunoștințe și așa».“ Fedea povestise toate acestea după cea dintîi oră de meditație și apoi a trîncănit mai departe în același chip, cu fel de fel de adăugiri : „Verocika, i-am spus azi că atunci cînd mergi undeva, toată lumea se uită la mata, și el a răspuns : «Bravo ei». L-am întrebat : «Dar dumneata nu vrei să te uiți la ea ? » Și el a zis : «Mai este vreme să mă uit la ea». Sau, altă dată i-am spus ce mînuțe gingașe ai mata și el a zis : «Dacă ai chef de vorbă, nu poți găsi un subiect mai interesant ?»“

Tot astfel află și preparatorul de la Fedea ceea ce trebuia să știe despre sora acestuia. Nu-l lăsa pe Fedea să pâlăvrăgească despre ce se întîmpla în casă ; dar cum să împiedici pe un copil de nouă ani să-ți povestească toate pe nerăsuflăte, dacă n-ai cu ce să-l sperii ? La al cincilea cuvînt, izbutești să-l întrerupi, dar este prea tîrziu ; copiii încep fără nici o introducere, intrînd direct în fondul lucrurilor, așa că, o dată cu o puzderie de amănunte privind tot felul de chestiuni de

familie, preparatorul mai auzea și de acestea : „Verocika are un logodnic bogat ! Da'mămica spune că logodnicul e un prost ! Cîtă grijă are mămica de logodnic ! Mămica zice : «Strașnic l-a mai prins în laț, Verocika ! » Mămica zice : «Sînt eu șireată, dar Verocika mă întrece ! » Mămica zice : «Pe mama logodnicului am s-o dau afară din casă» “ și așa mai departe.

Firește, cu asemenea informații asupra lor, tinerii nu prea aveau poftă să se cunoască. Totuși, deocamdată știm numai că acest lucru era firesc pentru Verocika : ea n-ajunsese la stadiul în care să-i vină cheful „să îmblînzească un sălbatic“, sau „să domesticească un urs“, și nici nu-i ardea de așa ceva : era bucuroasă că e lăsată în pace. Era ca o ființă rănită și chinuită care, întinsă pe pat, izbutise să-și găsească o poziție mai comodă, așa încît să nu-și mai simtă fractura brațului și durerea din coaste, și căreia îi era teamă să facă vreo mișcare, ca să nu-și stîrnească iarăși durerile în toate încheieturile. De asta îi ardea ei acum ? Să caute cunoștințe noi, mai cu seamă oameni tineri ?

Da, așa stau lucrurile cu Verocika ; dar ce se petrecea cu el ? Să fie chiar așa de sălbatic, cum apărea din cele povestite de Fedea ? Și cu capul împuiat nu mai de cărți și de preparate de anatomie, care constituie cea mai plăcută desfătare, cea mai dulce hrană sufletească pentru un bun student în medicină ? Ori mințise Fedea ?

II

Nu, Fedea nu mințise. Într-adevăr, Lopuhov era un student cu capul împuiat de cărți — și vom constata din cercetările bibliografice ale Mariei Alexevna cu ce fel de cărți — și de preparate de anatomie ; nu poți să fii profesor fără să-ți umble prin cap tot felul de preparate, iar Lopuhov voia să ajungă profesor. De-oarece noi, pe temeiul celor povestite de Fedea, constatăm că el n-o cunoscuse tocmai bine pe Verocika, tragem concluzia că și cele povestite de Fedea despre

preparator au nevoie de completări, spre a-l cunoaște mai bine pe Lopuhov.

Ca stare materială, Lopuhov făcea parte din infima minoritate a studenților în medicină externi, adică a celor ce nu se bucură de întreținere din partea statului și nu sînt chinuiți de foame și de frig. Cum și din ce trăiește majoritatea studenților, Dumnezeu știe ; noi, oamenii, însă nu putem ști. Dar povestirea noastră nu vrea să descrie niște oameni care nu au ce mânca ; de aceea nu vom spune decît cîteva cuvinte despre timpul cînd Lopuhov se afla într-o asemenea situație necuviincioasă.

De altfel, el nu fusese în situația aceasta decît puțină vreme — vreo trei ani, chiar și mai puțin. Înainte de a intra la Academia de medicină, avusese parte de o hrană mai îmbelșugată. Tatăl său, tîrgoveț din Reazan, trăia destul de bine pentru situația sa, ceea ce înseamnă că familia lui n-avea numai duminica borș de carne și că lua ceaiul în fiecare zi. De bine, de rău, tatăl fu în stare să-și dea feciorul la liceu ; e drept că de la cincisprezece ani feciorul îl ușură oarecum, dînd meditații. Mijloacele tatălui erau insuficiente pentru întreținerea băiatului la Petersburg ; totuși, în cei dintîi doi ani, Lopuhov primea de acasă cam vreo treizeci și cinci de ruble pe an, și cam tot atîta cîștiga cu transcrierea actelor, în calitate de copist extern la o secție din sectorul Vîborg. Numai pe vremea aceea o dusesese mai greu. Dar vina era tot a lui. Fusese admis să fie întreținut de stat, dar se certase cu cineva și fusese nevoit să plece și să se întrețină singur. Cînd ajunsese în anul al treilea, treburile începură să se îndrepte : subcomisarul de secție îi făcu rost de niște meditații ; după aceea el găsi altele, și acum trecuseră doi ani de cînd scăpase de nevoi și locuia de un an și mai bine în același apartament cu un alt om norocos, Kirsanov, dar nu amîndoi în aceeași încăpere, ci fiecare în camera lui. Așadar, nu trăia în sărăcie. Lopuhov și cu Kirsanov erau foarte buni prieteni. Din tinerețe, se obișnuiseră amîndoi să-și croiască drum singuri, fără nici un sprijin, și în genere aveau atîtea trăsături asemănătoare, încît, priviți separat, s-ar fi părut că aveau

amîndoi același caracter. Cînd îi vedeai împreună, îți dădeai totuși seama că, deși amîndoi erau oameni serioși și foarte sinceri, Lopuhov era puțin mai închis, pe cînd tovarășul său mai comunicativ. Deocamdată, nu-l vedem decît pe Lopuhov ; Kirsanov va apare mult mai tîrziu. Ceea ce spunem însă despre Lopuhov i se potrivește și lui Kirsanov. Astfel, actuala preocupare a lui Lopuhov era să-și rînduiască viața după terminarea studiilor pînă la care nu mai avea decît cîteva luni, ca și Kirsanov, iar planurile lor pentru viitor erau aceleași.

Lopuhov știa în mod sigur că va ajunge medic la un spital militar din Petersburg — ceea ce era socotit ca un mare noroc — și că va obține repede o catedră la academie. Nu vroia să practice medicina. Ne aflăm în fața unui fenomen curios : de vreo zece ani încoace, se constată că unii dintre cei mai buni studenți în medicină iau hotărîrea ca, după terminarea studiilor, să nu practice medicina, să renunțe la clientelă — care numai ea asigură unui medic un trai mai îndestulat — să se lase la cel dintîi prilej de medicină și să se apuce de vreo știință auxiliară : fiziologie, chimie sau altceva asemănător. Totuși, fiecare dintre acești oameni știe că, practicînd medicina, ar avea la treizeci de ani un bun renume, la treizeci și cinci și-ar asigura existența pentru toată viața, iar la patruzeci și cinci bogăția. Ei însă judecă altfel și spun că medicina se află într-un stadiu incipient, așa că deocamdată nu trebuie să lecuiești, ci să pregătești materialele necesare medicilor din viitor, pentru ca ei să poată lecu cu adevărat. De dragul științei iubite — deși sînt grozav de dispuși să ocărasească medicina, îi dedică totuși toate forțele lor — renunță la bogăție, chiar la o viață mai lesnicioasă, și lucrează prin spitale făcînd observațiuni interesante pentru știință, ciopîrțesc broaște, disecă sute de cadavre pe an și își improvizează la prima ocazie laboratoare de chimie. Bineînțeles, rigurozitatea cu care ei își pun în aplicare o asemenea hotărîre sublimă atîrnă de modul în care își înjghebează viața de familie. Dacă nevoile celor din preajmă nu o cer, ei nu practică medicina, adică se condamnă singuri aproape la mizerie ; dacă

Însă nevoile familiei o cer, ei își exercită profesiunea, dar numai atîta cît cer aceste nevoi, adică în limite foarte restrînse, și nu tratează decît pe pacienții care sînt cu adevărat bolnavi și care pot fi într-adevăr îngrijiți cu mijloacele actuale și încă rudimentare ale științei, adică pacienți care nu le aduc un prea mare cîștig. Lopuhov și Kirsanov făceau parte tocmai din această tagmă. În cursul anului, urmau să-și termine studiile și declaraseră că își vor trece (sau, după expresia celor de la academie, își vor da) examenele pentru obținerea titlului de doctor în medicină; acum, amîndoi lucrau la tezele lor de doctorat și ucideau puzderie de broaște; amîndoi își aleseseră ca specialitate sistemul nervos și lucrau împreună, dar își împărțiseră în așa fel materia, încît fiecare consemna în problema ce-l interesa pentru teză rezultatele observațiilor făcute împreună.

Acum însă este în sfîrșit timpul să nu vorbim decît de Lopuhov. Chefuise cam mult într-o anumită perioadă a vieții lui. Asta, pe vremea cînd i se întîmpla să rămînă fără ceai, ba uneori și fără cizme. O asemenea stare de lucruri este foarte prielnică pentru cheful și nu numai din pricina înclinării către beție, ci și din pricină că te costă mai ieftin să bei decît să mănînci și să te îmbraci. Chefurile însă erau doar o urmare a suferințelor sufletești, provocate de o mizerie de neîndurat, și numai atît. Acum însă n-ai putea găsi un om care să ducă o viață mai cumpătată și nu numai în ceea ce privește băutura. Mai înainte, Lopuhov avusese destule aventuri de dragoste. O dată, de pildă, se îndrăgostise de o dansatoare aflată în turneu. Cum să se descurce? Chibzuise, stătuse pe gînduri și se dusesse la ea acasă. „Ce poștești dumneata?” „Sînt trimis de contele cutare cu o scrisoare“. Fără să-și bată capul, servitorul luă uniforma de student drept haină de furier sau de ordonanță. „Dă încoace scrisoarea. Aștepti răspuns?” „Da, contele mi-a poruncit să aștept.“ Sluga se întoarse plină de uimire: „A poruncit să te poftesc la dumneaei“. „Va să zică dumneata erai? M-ai aplaudat și ai strigat atît de tare, încît îți recunoșteam glasul chiar din cabină. Ia spune, de cîte ori ai fost dus la poliție

pentru nebunii în cinstea mea ? “ „De două ori.“ „Cam puțin. Și acum de ce ai venit ? “ „Doream să te văd.“ „Minunat. Și mai departe ? “ „Nu știu. Cum dorești dumneata.“ „Bine, eu știu ce doresc. Doresc să prînzesc. Uite, masa e pregătită. Ia loc și dumneata.“ Se mai puse un tacîm. Ea rîdea de dînsul, el rîdea de sine însuși. Era tînăr, nu tocmai urît și nici tocmai prost — de ce să nu se distreze cu el ? Petrecu cu el vreo două săptămîni, apoi îi zise : „Hai, acum cară-te ! “ „Foarte bine ; asta vroiam și eu, dar mi-era rușine să ți-o spun.“ „Atunci ne despărțim prieteni ? “ Se mai îmbrățișară o dată și totul se isprăvi cu bine. Acestea însă se întîmplaseră demult, cu vreo trei ani în urmă, iar de vreo doi ani încoace se lăsase cu totul de ștregării.

În afară de colegi și de vreo doi sau trei profesori, care vedeau într-însul un viitor om de știință, Lopuhov nu cunoștea decît familiile la care dădea meditații. Și aici însă se ferea ca de foc de relații prea strînse și se purta prietenos numai cu micii lui elevi, fiind foarte rece față de ceilalți.

III

Așadar, Lopuhov intră în odaie, zări lumea strînsă în jurul mesei cu ceai, inclusiv pe Verocika. Bineînțeles și lumea, inclusiv Verocika, îl văzu pe preparator intrînd în odaie.

— Ia loc, te rog, îl pofti Maria Alexevna. Matriona, mai adu un pahar.

— Dacă e pentru mine, atunci vă mulțumesc, nu iau nimic.

— Matriona, nu mai trebuie paharul. (Ce tînăr bine crescut !) Dar de ce ? Poate că iei totuși ?

El se uită la Maria Alexevna, dar chiar în clipa aceea, din întîmplare, se uită și la Verocika — ori s-o fi uitat chiar dinadins ? Poate că Lopuhov băgă de seamă că Verocika dădu ușor din umeri : „A observat că m-am înroșit“.

— Mulțumesc, iau ceaiul numai acasă.

„Dar nu-i de loc sălbatic : a intrat și a salutat cum se cuvine, cu ușurință“, iată observațiile care fură făcute la un capăt al mesei, în timp ce, la celălalt capăt, Lopuhov își zicea : „O fi o fată stricată, dar cel puțin i-e rușine de grosolănia mamă-si“.

Fedea își bău repede ceaiul și se duse la lecție. Astfel, cel mai important rezultat al întâlnirii din seara aceea fu numai părerea prielnică despre preparator pe care și-o făcu Maria Alexevna văzînd că zaharnița ei nu va suferi cine știe ce prăpăd, din pricină că ora de meditație era acum seara.

Peste două zile, preparatorul găsi din nou familia la ceai, refuză din nou ceaiul oferit, liniștind-o astfel pe deplin pe Maria Alexevna. De data aceasta, însă, zări la masă încă o persoană, un ofițer față de care Maria Alexevna era cum nu se poate mai prevenitoare. „A, trebuie să fie logodnicul !“

Potrivit cu uniformă sa și cu clasa lui, logodnicul socoti că nu se cuvine să se uite la preparator într-un chip obișnuit, ci, zărindu-l, să-l măsoare din cap pînă în picioare cu o privire nepăsătoare, care aluneca încet de sus în jos și de jos în sus, așa cum se obișnuiește în lumea bună. Dar îndată ce el începu să-l măsoare, simți numaidecît că preparatorul nu făcea la fel, ci ceva și mai nepotrivit : îl privea drept în ochi și cu atîta atenție, încît logodnicul, în loc să continue cu măsuratul, rosti :

— Cred, *monsieur* Lopuhov, că ai o specialitate grea, vreau să spun, specialitatea de medic.

— Da, e într-adevăr grea.

Și Lopuhov îl privea mereu drept în ochi.

Logodnicul simți cum mîna lui stîngă, fără să vrea, pipăia al doilea și al treilea nasture de sus de la uniformă. Cînd văzu că a ajuns la nasturi, își dădu seama că nu mai exista nici un alt mijloc de salvare decît să-și bea cît mai repede paharul, ca s-o roage pe Maria Alexevna să-i dea încă unul.

— Dacă nu mă înșel, dumneavoastră purtați uniformă regimentului X ?

— Da, îmi fac serviciul în regimentul X, răspunse Mihail Ivanîci.

- Și de mult sînteți în serviciul militar ?
- De nouă ani.
- Ați intrat de-a dreptul în regimentul acesta ?
- Da, de-a dreptul.
- Sînteți comandant de companie, sau încă nu ?
- Încă nu. (Dar ce-i asta ? Mă cercetează de parcă aș fi o ordonanță !)
- Nădărduiți să primiți în curînd comanda vreunei companii ?
- Deocamdată, nu.
- Hm...

Preparatorul se socoti satisfăcut și încetă interogatoriul, după ce mai privi țintă încă o dată în ochii închipuitei ordonanțe.

„Și totuși, totuși... se gîndește Verocika : ce fel de totuși ? “ În sfîrșit, își dădu seama ce era cu acest „totuși“ : totuși, el se poartă ca și Serge acela, care a venit atunci cu Julie. Nu, nu-i de fel sălbatic ! Bine, dar de ce vorbește așa de ciudat despre fete, de ce spune că fetele frumoase sînt iubite doar de nătărăi și... și... ce „și“ ? Dar se lămuri și asupra acestui „și“. „Și de ce, mă rog, n-a vrut să asculte nimic despre mine, de ce a spus că nu-l interesează ? “

— Verocika, ai face bine să cînți ceva la pian, ca să te ascultăm — Mihail Ivanîci și cu mine ! — propuse Maria Alexevna, după ce Verocika mai puse o ceașcă pe masă.

— Bine, voi cînta.

— Poate că ai să ne cînți ceva și din gură, Vera Pavlovna, adăugă Mihail Ivanîci, cu glas implorător.

— Bine.

„Dar acest «bine» sună ca și cum ar fi zis : «Bine, sînt gata s-o fac numai ca să scap mai repede»“ se gîndește preparatorul. Observase că de cinci minute, de cînd era el acolo, ea nu se uitase la logodnicul ei decît numai acum cînd îi răspunsese. Și acum se uitase la el așa cum se uita la tatăl său, la mamă-sa, cu o privire rece și de loc prietenoasă. „După cum se vede, nu prea merg toate așa cum spunea Fedea. De altfel, este foarte probabil că această fată, cu adevărat mîndră și rece, vrea să intre în înalta societate, ca să domine și să stră-

lucească ; îi pare rău că nu și-a găsit un alt logodnic, mai potrivit pentru acest scop, dar, disprețuindu-și logodnicul, ea îi acceptă totuși mîna, pentru că nu există altă mîna care s-o conducă acolo unde năzuiește. E foarte interesant.“

— Fedea, bea-ți mai repede ceaiul, zise mama.

— Nu-l zori, Maria Alexevna, vreau să ascult și eu, dacă îmi dă voie Vera Pavlovna.

Verocika făcu la nimereală cîteva acorduri, deschise caietul cu note tot la nimereală, fără măcar să se uite la ceea ce îi căzuse în mîna, și începu să cînte, fiindu-i indiferent ce anume, numai ca să scape cît mai repede. Dădu totuși peste o bucată cu miez, ceva dintr-o lucrare serioasă, și curînd fata începu s-o cînte cu mai multă însuflețire. După ce isprăvi, vru să se scoale de la pian.

— Vera Pavlovna, ai făgăduit să ne cînți și din gură; aş îndrăzni să te rog să cînți ceva din „*Rigoletto*“ (în iarna celui an *La donna e mobile* era la modă).

— Cu plăcere.

Verocika cîntă *La donna e mobile*, se sculă și se duse pînă în odaia ei.

„Nu, nu-i o fată rece și fără suflet. Interesant.“

— A cîntat frumos, nu-i așa ? zise Mihail Ivanîci preparatorului, dar acum cu un glas simplu și cu o privire care nu mai lăsa impresia că-l măsoară. Nu trebuie să te pui rău cu oameni care te cercetează ca pe o ordonanță — așadar, de ce să nu stai de vorbă cu un preparator, ca să nu mai fie supărat pe tine ?

— Da, a cîntat frumos.

— Te pricepi în muzică ?

— Așa și așa.

— Și faci muzică ?

— Puțintel.

Maria Alexevna, care le asculta convorbirea, avu în-dată o idee fericită.

— Dar la ce cînți, Dmitri Sergheici ? întrebă ea.

— La pian.

— Pot să te rog să ne faci plăcerea să ne cînți ceva ?

— Da, desigur.

El execută o bucată oarecare. Nu cînta cu cine știe ce talent, dar nici prea prost ; poate chiar binișor.

Cînd își termină ora de meditație, Maria Alexevna veni la el și îi spuse că a doua zi vor avea o mică petrecere, fiind ziua de naștere a fiicei ei, și îl roagă să poftească și el.

Nu era greu de înțeles. Era lipsă de dansatori — lucru obișnuit la toate seratele de acest soi. Nu face însă nimic, cu acest prilej o va vedea mai de aproape pe fata aceasta : e ceva interesant cu ea sau în cele ce se petrec în jurul ei. „Vă mulțumesc foarte mult, voi veni.“ Preparatorul însă se înșela. Maria Alexevna avea alt scop, mai însemnat pentru ea decît pentru fetele iubitoare de dans.

Bineînțeles, cititorule, dumneata știi de pe acum că la această serată se va ajunge la o explicație. că Verocika și cu Lopuhov se vor îndrăgosti unul de altul. Așa și este.

IV

Maria Alexevna avea de gînd să dea de ziua Verocikăi o mare serată, dar Verocika o rugase stăruitor să nu invite nici un fel de musafiri ; cea dintîi voia să prezinte pe logodnic ca la o expoziție ; pentru cealaltă această expoziție era penibilă. În cele din urmă, se învoiră să facă o petrecere modestă, să nu invite decît cîțiva cunoscuți mai intimi. Invitară cîțiva colegi de-ai lui Pavel Konstantinîci (bineînțeles, dintre cei cu grade și funcții mai înalte), două prietene de-ale Mariei Alexevna și trei fete, prietene mai apropiate ale Verocikăi.

Privind atent pe musafiri, Lopuhov constată că dansatori erau destui : pe lîngă fiecare fată se găsea cîte un tînr, logodnic sau pe punctul de a fi. Prin urmare, el, Lopuhov, nu fusese invitat ca dansator : atunci pentru ce oare ? După ce se gîndi puțin își aduse aminte că invitația fusese precedată de încercarea aptitudinilor lui de pianist. Deci fusese poftit pentru reducerea cheltuielilor, ca să nu fie nevoie de un muzicant cu

plată. „Bine, îşi zise el, dacă-i așa, să avem iertare, Maria Alexevna !” — şi se apropie de Pavel Konstantinîci :

— Nu eşti de părere, Pavel Konstantinîci, că ar fi timpul să facem o partidă de whist ? Mi se pare că domnii de colo se cam plictisesc.

— La ce miză preferi dumneata ?

— Oricare vrei.

Partida fu constituită pe dată şi Lopuhov se aşeză la joc. Academia din sectorul Vîborg este o instituţie clasică, în ceea ce priveşte jocul de cărţi. Acolo, nu rareori se întâmplă ca jocul într-o cameră, ocupată de studenţi bursieri, să ţină vreo treizeci şi şase de ore în şir. Trebuie să mărturisim că sumele ce figurează pe mesele de joc de acolo sînt cu mult inferioare celor disputate la Clubul englez ; în schimb, iscusinţa jucătorilor este cu mult superioară. Lopuhov jucase şi el destul de mult pe vremuri, adică în perioada cînd nu prea avea bani.

— Ce-i de făcut, *mesdames* ? Cine are să ne cînte la pian ? Să cîntăm pe rînd ? Bine, dar atunci nu rămînem decît şapte, are să lipsească mereu sau un cavaler sau o doamnă pentru cadrul.

Cea dintîi partidă de cărţi era pe sfîrşite, cînd una dintre fete, cea mai dezgheţată, veni în zbor la Lopuhov :

— *Monsieur* Lopuhov, dumneata ar trebui să dansezi !

— Cu o condiţie, răspunse el, sculîndu-se şi făcînd o plecăciune.

— Care anume ?

— Îţi cer cel dintîi cadrul.

— Cel dintîi zău că l-am dat ; dacă vrei, al doilea.

Lopuhov făcu din nou o plecăciune adîncă. Doi cavaleri cîntară pe rînd la pian. Lopuhov o pofti pe Verocika la cel de al treilea cadrul ; pe cel dintîi ea îl dansase cu Mihail Ivanîci, pe cel de al doilea, Lopuhov îl dansase cu fata aceea dezgheţată.

Lopuhov o cercetă pe Verocika şi se convinse în mod definitiv de greşeala ce o făcuse socotind-o o fată fără suflet care se mărită din calcul cu un om pe care îl dispreţuieşte : acum vedea în faţa lui o fată ca multe

altele, care dansa și rîdea din toată inima ; da, spre rușinea Verocikăi, trebuie să spunem că era o fată ca multe altele și căreia îi plăcea să danseze. Ea stăruise să nu se facă nici o serată, dar serata se organizase totuși, fără mari pretenții și fără expoziție. Așadar, nu era o pacoste pentru ea și, contrar așteptărilor, își uită necazul. La vîrsta ei, ai atît de puțină poftă de necazuri și, în schimb, vrei atît de mult să alergi, să rîzi și să fii vesel, încît pînă și cea mai mică posibilitate de a-ți alina pentru un timp durerea, te face chiar s-o uiți. Lopuhov avea acuma o părere mult mai bună despre dînsa, dar tot nu putea pricepe ceva.

Situația ciudată în care se afla Verocika îl interesa mult.

— *Monsieur* Lopuhov, nu m-am așteptat de loc să te văd dansînd, începu ea.

— Dar de ce ? E așa de greu să dansezi ?

— În general, bineînțeles că nu ; dar pentru dumneata, desigur că da.

— De ce tocmai pentru mine ?

— Pentru că îți cunosc taina ; taina dumitale și a lui Fedea : dumneata disprețuiești femeile.

— Fedea nu mi-a înțeles tocmai bine taina : eu nu disprețuiesc femeile, ci le evit, și știi de ce ? Am o logodnică foarte geloasă, care mi-a dezvăluit secretul lor, ca să mă facă să le ocolesc.

— Ai o logodnică ?

— Da.

— Ce surpriză ! Student, și deja logodit ! E drăguță ? O iubești ?

— Da, e frumoasă și o iubesc foarte mult.

— E brună sau blondă ?

— Nu pot să-ți spun. E un secret.

— Bine, lasă atunci, dacă e un secret. Dar ce fel de secret al femeilor ți-a dezvăluit ea, ca să te facă să le eviți ?

— A observat că mie nu-mi place să fiu rău dispus și mi-a împărtășit un secret al lor, care m-a făcut să nu mai pot vedea o femeie fără să mă simt rău dispus — și de asta ocolesc femeile.

— Nu poți să vezi o femeie fără să te simți rău dispus ? Dar știi că nu prea te pricepi la complimente !

— Cum să mă exprim altfel ? A avea milă de cineva, înseamnă a fi rău dispus.

— Oare să fim noi atât de vrednice de milă ?

— Nu ești femeie ? E de ajuns să-ți amintesc cea mai sinceră dorință a dumitale și ai să fii de acord cu mine. Este dorința pe care o au toate femeile.

— Spune, spune.

— Iat-o : „Ah, ce n-aș da să fiu bărbat !” N-am întâlnit o femeie care să nu nutrească în taină această dorință. Dar de cele mai multe ori, nici nu trebuie să căutăm a o descoperi, căci taina se dă singură în vileag chiar fără nici o pricină anumită. Ori de câte ori o femeie este necăjită, o auzi îndată spunînd : „Ce ființe nenorocite sîntem noi femeile !” sau : „Bărbatul este cu totul altceva decît femeia”, sau chiar, fără nici un ocol : „Ah, de ce nu sînt bărbat !”

Verocika zîmbi : e adevărat, poți să auzi asemenea vorbe de la orice femeie.

— Ei, vezi ce vrednice de milă sînt femeile ? Dacă s-ar împlini dorința cea mai sinceră a fiecăreia, atunci n-ar mai rămîne nici o femeie pe lume.

— Da, cam așa este, încuviință Verocika.

— Tot așa, n-ar mai rămîne pe lume nici un sărac dacă s-ar împlini cea mai arzătoare dorință a fiecărui sărac. Vezi dar ce vrednice de milă sînt femeile ? Tot atât cît și săracii. Cui îi face plăcere să vadă oameni săraci ? Așa nu-mi place mie să văd femei, de cînd le-am aflat secretul. Geloasa de logodnică mi l-a dezvăluit chiar în ziua logodnei. Pînă atunci, îmi plăcuse foarte mult să stau de vorbă cu femeile, dar după aceea n-am mai avut nici o poftă. Logodnica m-a lecut.

— Logodnica dumitale este o fată bună și inteligentă ; da, într-adevăr noi, femeile, sîntem niște ființe vrednice de milă, sărmanele de noi, răspunse Verocika. Dar cine e logodnica dumitale ? Vorbești atât de enigmatic...

— E un secret al meu pe care Fedea n-are să ți-l spună. Împărtășesc pe deplin dorința săracilor de a nu mai fi săraci, și, într-o bună zi, dorința li se va împlini ;

mai devreme sau mai târziu, noi vom ști să orînduim viața în așa chip, încît să nu mai existe săraci ; dar...

— Să nu mai existe ? îl întrerupse Verocika. Și eu cred că nu vor mai exista, dar cum anume se va ajunge la acest lucru, nu-mi pot închipui. Poate îmi spui dumneata.

— Asta n-aș ști s-o spun, numai logodnica mea știe. Fără ea nu pot spune decît că ea se ocupă de aceasta și este foarte puternică, cea mai puternică din lume. Dar nu era vorba de ea, ci de femei. Sînt cu totul de acord cu dorința săracilor, ca să nu mai existe săraci pe lume, fiindcă logodnica mea are să facă și acest lucru. Nu sînt însă de acord cu femeile, cînd ele doresc să nu mai existe femei pe lume, căci dorința nu li se poate îndeplini, iar eu nu admit decît ceea ce este realizabil. Nutresc însă o altă dorință : aș dori ca femeile să se împrietenească neapărat cu logodnica mea. Ea se îngrijește și de ele, așa cum se îndeletnicește cu multe alte lucruri, în fond cu de toate. Dacă femeile s-ar împrieteni cu ea, n-aș mai avea nici un motiv să-mi fie milă de ele, iar ele n-ar mai spune niciodată : „Ah ! de ce nu m-am născut bărbat !” Dacă ar cunoaște-o, femeile n-ar duce un trai mai rău decît bărbații.

— *Monsieur* Lopuhov ! Încă un cadril ! Neapărat !

— Ești foarte amabilă ! Și el îi strînse ușor mîna, dar cu un aer calm și serios, ca și cum el i-ar fi fost o prietenă, sau ea vreun coleg. Care ? continuă el.

— Ultimul.

— Bine.

În timpul acestui cadril, Maria Alexevna trecu repede de mai multe ori pe lîngă ei.

Ce-ar fi zis Maria Alexevna despre o asemenea discuție, dacă ar fi auzit-o ? Noi, cei care am ascultat-o toată, de la început pînă la sfîrșit, vom recunoaște cu toții că un asemenea schimb de vorbe în timpul unui cadril este foarte ciudat.

Începu și ultimul cadril.

— Am vorbit mereu despre mine, începu Lopuhov, dar nu-i de loc politicos din parte-mi să vorbesc numai despre mine. Vreau acum să fiu politicos, Vera Pavlovna, și să vorbesc despre dumneata. Știi că eu aveam despre

dumneata o părere mai proastă decît dumneata despre mine ? Dar despre asta, cu altă ocazie. Totuși mărturisesc că nu pot găsi răspuns la o întrebare ce mi-o pun. Răspunde-mi dumneata. Cînd faceți nunta ?

— Niciodată.

— Chiar așa am crezut și eu, în ultimele trei ore de cînd m-am ridicat de la masa de joc. Dar atunci de ce este socotit logodnic ?

— De ce este socotit logodnic ? De ce ! Nu pot să ți-o spun, mi-e prea greu. Pot însă să-ți spun altceva : mi-e milă de el. Mă iubește așa de mult ! Dumneata ai să zici că trebuie să-i spun fără ocol ceea ce cred despre căsătoria noastră. Da, am vorbit cu dînsul și el mi-a răspuns : nu vorbi așa, aceste vorbe mă ucid, mai bine taci.

— Acesta este prin urmare al doilea motiv. Primul, pe care nu poți să mi-l spui, ți-l pot spune eu : este îngrozitoare situația pe care o ai în familie.

— Acum e mai lesne de suferit. Nu mă mai necăjește nimeni. Toți sînt în așteptare și mă lasă, sau aproape mă lasă în pace.

— Lucrurile însă nu pot dura mult timp așa. Vor începe să te zorească. Ce-ai să faci atunci ?

— Nimic. M-am gîndit la asta și am ajuns la convingerea că trebuie să fug de aici. Aș putea să mă fac actriță. Ce viață de invidiat ! Independentă ! Independentă !

— Și aplauze.

— Da, și aplauzele sînt plăcute. Dar, mai ales, independența ! Să fac ce vreau, să trăiesc cum poftesc, fără să cer voie nimănui, să nu cer nimănui nimic ! Să n-am nevoie de nimeni, de nimeni ! Am atîta poftă de viață !

— Asta-i bine ! Acum, te voi ruga ceva : îmi dai voie să mă interesez ce anume trebuie să faci ca să-ți îndeplinești dorința și cu cine trebuie să vorbești ?

— Mulțumesc. Verocika îi strînse mîna. Fă-o cît mai repede ; aș dori să scap cît mai grabnic din această situație urîcioasă, de nesuferit, umilitoare ! Spun eu că sînt liniștită și că o duc relativ bine, dar oare este într-adevăr așa ? Parcă nu văd ce lucruri se pun la cale în numele meu ? Parcă nu știu ce părere au despre mine

toți cei care se află aici ? Mă văd ca o intrigantă, care face pe șireata, care vrea să fie bogată și să ajungă în societatea înaltă ca să strălucească ; are să-și țină soțul sub papuc, are să se joace cu el cum o pofti, are să-l înșele... Parcă nu știu că toată lumea așa crede despre mine ? Nu vreau să trăiesc așa, nu vreau. Căzu deodată pe gânduri. Apoi urmă : Să nu rîzi de ceea ce ți-am spus : mi-e milă de dînsul, mă iubește așa de mult !

— Te iubește ? Se uită la dumneata așa cum mă uit eu, sau nu ? Se aseamănă privirea lui cu a mea ?

— Dumneata ai o privire dreaptă, sinceră. Privirea dumitale nu mă jignește.

— Vezi, Vera Pavlovna, e așa, fiindcă... În sfîrșit, te privește și el tot așa ?

Verocika se înroși și nu răspunse.

— Atunci înseamnă că nu te iubește. Asta nu-i dragoste, Vera Pavlovna.

— Bine, dar... Verocika se opri fără să-și continue fraza.

— Ai vrut să zici : dar atunci ce este, dacă nu este dragoste ? În sfîrșit, spune-i cum vrei. În curînd însă tot dumneata vei zice că asta nu-i iubire. Pe cine iubești cel mai mult — nu vorbesc despre dragostea asta — dar dintre rude, dintre prietene ?

— Mi se pare că nu iubesc pe nimeni în mod deosebit. N-am o dragoste puternică pentru nici unul dintre ei. Ba da, acum de curînd am întîlnit o femeie foarte ciudată. A vorbit foarte urît despre ea însăși și nu m-a lăsat să mă duc pe la dînsa — ne-am cunoscut într-o ocazie cu totul deosebită — și mi-a spus să mă adresez ei atunci cînd voi fi la mare nevoie, cînd nu mi-ar mai rămîne nici o altă ieșire. Dar numai și numai în acest caz. Am îndrăgit-o foarte mult.

— Ai admite ca ea să facă pentru dumneata ceva care în schimb să fie neplăcut sau vătămător pentru dînsa ?

Verocika zîmbi.

— Dar cum s-ar putea una ca asta ?

— Da. Închipuie-ți că ai avea o mare, foarte mare nevoie ca ea să facă ceva pentru dumneata, iar ea ți-ar spune : „Dacă aș face-o, aș suferi foarte mult“. I-ai mai

cere atunci acel lucru, ai mai putea să stăruie în cererea dumitale ?

— Mai bine aş muri.

— Vezi : dumneata singură ai spus acuma ce-i dragostea. Dar această dragoste este numai un sentiment şi nu o pasiune. Dar ce este oare dragostea — într-adevăr pasiune ? Prin ce se deosebeşte pasiunea de un simplu sentiment ? Prin intensitatea ei. Prin urmare, dacă în cazul unui sentiment simplu, slab, prea slab faţă de pasiune, dragostea te pune într-o astfel de situaţie faţă de un om, încît dumneata spui : „Mai bine aş muri decît să-i pricinuiesc vreun chin“, dacă un simplu sentiment grăieşte astfel, atunci ce-ţi va porunci pasiunea, care este de o mie de ori mai puternică ? Ea ţi-ar porunci : „Mai bine aş muri decît să-l las pe omul acesta să facă pentru mine un lucru neplăcut lui, şi cu atît mai puţin aş îndrăzni să i-l cer, să insist ; mai bine aş muri decît să ştiu că din pricina mea suferă sau se lipseşte de vreun lucru“. Vezi, o pasiune care glăsuieşte astfel înseamnă adevărata dragoste. Iar dacă pasiunea nu se manifestă astfel, atunci este doar o pasiune şi nicidecum dragoste. Şi acuma trebuie să plec, Vera Pavlovna. Am spus tot ce aveam de spus.

Verocika îi strînse mîna.

— La revedere. Dar de ce nu-mi faci nici o urare ? Doar astăzi e ziua mea de naştere.

Lopuhov se uită la ea.

— S-ar putea, s-ar putea ! Dacă nu te-ai înşelat, atunci, cu atît mai bine pentru mine.

V

„Ce repede s-au petrecut toate, aşa pe neaşteptate !“ se gîndeşte Verocika după terminarea seratei, singură în odaia ei. O singură dată am vorbit împreună şi ne-am apropiat unul de altul aşa de mult ! Cu o jumătate de ceas mai înainte nici nu ne cunoşteam bine şi iată că după un ceas ne-am împrietenit aşa de mult. Foarte ciudat !“

Nu, Verocika, nu-i de loc ciudat. Oamenii de felul lui Lopuhov cunosc niște vorbe magice, care atrag orice ființă necăjită și obidită. Chiar logodnica lor îi învață astfel de cuvinte. Dar, Verocika, ceea ce este într-adevăr ciudat — însă nu pentru mine și pentru tine, ci pentru alții — e faptul că ești atît de liniștită. Lumea crede că de obicei dragostea este un sentiment neliniștit. Tu însă ai să adormi liniștită, ca un copil, și nici un fel de visuri nu-ți vor tulbura somnul. Poate cel mult vei visa numai niște jocuri vesele de copii, te vei juca de-a prinselea. Sau vei visa un joc cu gajuri, sau că dansezi, dar tot numai dansuri vesele și fără grijă. Pentru alții, asta-i ciudat, dar tu nu-ți dai seama că-i ciudat ; și eu știu că nu este ciudat. Neliniștea nu constituie esența dragostei ; neliniștea nu face parte neapărat din dragoste ; dragostea este veselă și fără grijă.

„Ce ciudat, își zicea Verocika ! Și eu m-am gîndit la ceea ce spunea el despre săraci, și despre femei, și despre felul cum trebuie să iubești. De unde am scos toate acestea ? Poate din cărțile pe care le-am citit ? Nu, acolo este altceva : acolo toate se spun cu îndoieli sau cu rezerve, și toate par să fie niște lucruri de necrezut, lucruri cu neputință ! Ca și cum ar fi niște visuri frumoase, care nu se pot înfăptui niciodată ! Mie însă mi se păreau simple, tot ce poate fi mai simplu ; mi se părea că sînt lucrurile cele mai obișnuite, fără de care nici nu se poate, că toate se vor petrece astfel, asemenea celor mai sigure lucruri din lume ! Și continuam să le socot cele mai bune cărți. Uite-o, de pildă, pe George Sand : este atît de bună, atît de morală, dar la ea toate sînt numai visuri. Sau la ai noștri. Nu, la ai noștri nu se găsește nimic din toate acestea. Sau la Dickens : la el se găsesc, numai că el parcă n-are speranța că lucrurile vor fi așa cum le dorește ; le dorește numai, fiindcă este bun, însă știe că sînt cu neputință. Dar cum se poate să nu știe oamenii aceia că nu se poate trăi fără de asemenea lucruri și că ele se vor înfăptui neapărat, că nimeni nu va mai fi sărac și nenorocit ? Dar ei n-o spun. Inima le este plină de milă, dar ei cred că de

fapt toate vor rămîne la fel — poate ceva mai bine în viitor, dar cam tot la fel. Ei însă nu vorbesc de lucrurile la care mă gîndeam eu. Dacă ar fi vorbit, atunci eu aş fi prins de veste pînă acuma că aşa gîndesc oamenii deştepti şi buni. Aveam impresia că numai eu gîndesc aşa, fiindcă sînt o fată naivă, şi că, în afară de mine, nimeni nu mai gîndeşte la fel, nimeni nu crede că aşa va fi. El însă spune că logodnica lui le-a explicat tuturor acelora care o iubesc că toate vor fi întocmai cum le vedeam eu, şi le-a arătat atît de limpede încît toţi au început a se strădui ca aceasta să se întîmple cît mai curînd. Ce deşteaptă e logodnica lui ! Dar oare cine o fi ? Voi afla, voi afla neapărat. Da, ce bine va fi atunci cînd nu vor mai fi săraci, cînd nimeni nu va mai asupri pe alţii, cînd toţi vor fi veseli, buni, fericiţi...“

Cu acest gînd Verocika adormi, şi dormi bine, fără să viseze nimic.

Nu, Verocika, nu este de loc ciudat că te-ai gîndit la toate acestea şi le-ai pus la inimă — tu, o fată simplă, care nici n-ai auzit măcar de numele acelora ce au început să arate aceste lucruri şi au dovedit că aşa trebuie să fie, că aşa va fi neapărat, că nici nu se poate să fie decît aşa. Nu-i ciudat că tu ai înţeles şi ai pus la inimă aceste gînduri, pe care cărţile tale nu puteau să ţi le ofere într-o formă limpede. Cărţile tale au fost scrise de nişte oameni care au cunoscut aceste idei atunci cînd nu erau decît idei. Ideile păreau uimitoare, ademenitoare — şi atît. Acum, Verocika, aceste idei se şi întrezăresc de-a binelea în viaţă ; şi există alte cărţi scrise de alţi oameni care găsesc că aceste idei sînt bune, însă n-au în ele nimic uimitor. Şi acum, Verocika, aceste idei plutesc în aer, întocmai ca miremele pe cîmp atunci cînd înfloresc florile. Aceste idei îşi fac drum peste tot ; le-ai auzit chiar de la mama ta cînd era beată şi îţi spunea că trebuie să trăieşti din înşelăciune şi din furţişag şi de ce trebuie. Ea voia să combată gîndurile tale, dar n-a făcut decît să ţi le întărească. Le-ai mai auzit de la o franţuzoaică neruşinată şi stricată, care îşi tîrăşte amantul după ea ca pe o cameristă, face tot ce

vrea dintr-însul, și totuși, îndată ce-și vine în fire, ea găsește că n-are o voință proprie, că este nevoită să facă pe placul altora, călcîndu-și pe inimă și că îi vine foarte greu să fie așa. S-ar părea că trăiește mulțumită cu Serge al ei, care e bun, delicat și blînd. Și totuși ea spune : „Chiar și pentru mine, cît sînt de stricată, asemenea condiții de viață sînt nesuferite“. Acum, Verocika, nu-i greu să întîlnești idei ca ale tale. Dar pe cînd alții nu le pun la inimă, tu le-ai pus, și e bine ce ai făcut. Și nu-i de loc ciudat. Cum să fie ciudată dorința ta de a fi liberă și fericită ? Doar această dorință nu-i cine știe ce descoperire grozavă, nu-i cine știe ce faptă eroică.

Ceea ce-i ciudat, Verocika, este faptul că se mai găsesc oameni care n-au această dorință, care împărtășesc cu totul altfel de dorinți, și poate că lor le va părea ciudat să vadă cu ce gînduri tu, prietena mea, adormi în cea dintîi seară a iubirii tale, că, de la gîndul la tine, la iubitul tău, la dragostea ta, ai trecut la gîndul că toți oamenii trebuie să fie fericiți și că trebuie să-ți dai obolul ca aceasta să se înfăptuiască cît mai curînd. Tu nu știi dacă lucrul este sau nu ciudat, dar eu știu că nu-i ciudat, că numai și numai acest lucru este firesc și omenesc. „Simt bucurie și fericire“ ; aceasta înseamnă : „Vreau ca toți oamenii să fie bucuroși și fericiți“. Vorbind omenește, Verocika, aceste două gînduri înseamnă unul și același lucru. Ești o fată bună, nu o fată rea, dar, iartă-mă, nu găsesc nimic uimitor la tine ; poate că jumătate din fetele pe care le-am cunoscut și le cunosc, sau poate chiar mai mult de jumătate din ele — nu le-am numărat, că sînt prea multe ca să le numeri ! — nu sînt mai rele decît tine, iar unele, iartă-mă, sînt și mai bune.

Lui Lopuhov i se pare că ești o fată uimitoare, asta așa-i ; dar nu-i de mirare că i se pare astfel : doar s-a îndrăgostit de tine ! Și nu-i de loc de mirare că s-a îndrăgostit, pentru că ești o fată de care se poate într-adevăr îndrăgosti cineva. Și dacă el te iubește cu adevărat, nici nu se poate să-i pari altfel.

Maria Alexevna trecuse mereu în fugă pe lângă fiică-sa și pe lângă preparator, în timpul primului lor cadril, dar în timpul celui de al doilea, ea nu se mai ivise în preajma lor, fiind absorbită de îndatoririle ei de gazdă și ocupată cu pregătirea unei gustări care să țină loc de cină. După ce isprăvi cu aceste îndatoriri, îl căută din ochi pe preparator, dar preparatorul nu mai era acolo.

Peste două zile, preparatorul veni din nou la meditație. Se aduse samovarul, ceea ce se întâmpla totdeauna în timpul meditației. Maria Alexevna intră în odaia în care preparatorul lucra cu Fedea, pe care Matriona îl chema de obicei la ceai. Preparatorul vroia să rămână în odaie, spunând încă o dată că nu dorește ceai și că va controla între timp caietul lui Fedea, dar Maria Alexevna îl rugă să poftască la ei, pentru că vrea să-i spună ceva. Lopuhov veni la masa de ceai.

Maria Alexevna începu să-l întrebe despre aptitudinile lui Fedea, îi ceru părerea despre cel mai potrivit liceu pentru el, se interesă dacă n-ar fi mai bine să-l dea pe băiat la internat. Toate aceste întrebări erau foarte firești, numai că, poate, cam timpurii. În timpul acestei convorbiri, ea îl rugă atît de stăruitor și de amabil pe preparator să ia un ceai, încît Lopuhov consimți să-și calce regula și luă un pahar. Verocika tot nu apărea. În cele din urmă, se ivi și ea. Se salutară, înclinîndu-se, ca și cum n-ar fi fost nimic între ei. Maria Alexevna continua să vorbească despre Fedea. Apoi deodată schimbă conversația, referindu-se la persoana preparatorului. Începu să-l descoasă cine este, ce neamuri are, ce avere au ele, ce fel de viață duce, ce planuri nutrește pentru viitor. Preparatorul răspunse scurt și vag că are neamuri și că locuiesc în provincie, că nu sînt bogate, că el trăiește din meditații și are de gînd să rămână ca medic în Petersburg; într-un cuvînt, toate acestea n-o lămuriră prea mult. Văzînd o asemenea îndărătnicie, Maria Alexevna intră mai de-a dreptul în fondul chestiunii:

— Spui că vrei să rămîi ca medic aici. Doctorii de aici, slavă domnului, au cu ce trăi. Nu te gîndești să

întemeiezi o familie ? Sau poate că te-ai și gândit la vreo fată ?

Ce-o fi asta ? Preparatorul uitase de logodnica lui fantezistă și tocmai vroia să spună „nu, nu m-am gândit“, dar deodată își zise : „Sigur că a tras cu urechea !“ Avu poftă să rîdă : ce-i venise să ticluiască o asemenea fantasmagorie ? Nu și-ar fi închipuit că va avea asemenea urmări. Se zice că propaganda este vătămătoare și aici se vede bine ce efect are propaganda asupra unui suflet curat și nevinovot. A tras desigur cu urechea și a înțeles. N-are nici o importanță !

— Cum să nu, m-am gândit, răspunse Lopuhov.

— Și ești logodit, sau încă nu ?

— Sînt logodit.

— Logodit în toată regula sau numai v-ați înțeles așa ?

— Sînt logodit în mod formal.

Sărmana Maria Alexevna ! Ea auzise într-adevăr vorbele : „logodnica mea“, „logodnica dumitale“, „o iubesc foarte mult“, „e frumoasă“, și se liniștise în ceea ce privește încercările de flirt din partea preparatorului, așa încît în timpul celui de-al doilea cadril putuse să se ocupe în voie de pregătirea unei gustări care să țină loc de cină. Acum însă ea dorea să afle amănunte cu privire la această descoperire liniștitoare și urmă mai departe cu întrebările. O conversație din care află lucruri liniștitoare este întotdeauna plăcută, și conversația de acum era pe lîngă toate și interesantă, foarte interesantă. Preparatorul răspundea deslușit, cu toate că se exprima cam pe scurt, după obiceiul său. „O fi frumoasă logodnica ?“ „Foarte frumoasă.“ „Are zestre ?“ „Acum nu, dar are să primească o mare moștenire.“ „Mare ?“ „Foarte mare.“ „Cît de mare ?“ „Foarte mare.“ „Dar cît anume ?“ „Ce să mai vorbim, destul că-i mare.“ „În bani ?“ „Și în bani.“ „Poate că are să aibă moșii ?“ „Da, și moșii.“ „În curînd ?“ „În curînd.“ „Și pe cînd nunta ?“ „În curînd.“ „Chiar așa se și cade, Dmitri Sergheici : totul trebuie făcut înainte de a veni moștenirea, că atunci nu mai răzbești, or să răsară prea mulți pretendenți.“ „Foarte adevărat.“ „Dar cum i-a dat Dumnezeu atîta noroc ? Și cum nu i l-au

sufolat alții ?“ „Păi, așa se întâmplă ; deocamdată, aproape nimeni nu știe că are să-i pice o moștenire.“ „El o fi aflat ?“ „A aflat.“ „Dar în ce chip ?“ „Ca să spun drept, am cercetat mai înainte.“ „Și ce ai aflat este cu adevărat sigur ?“ „Cum să nu ! Am controlat singur actele.“ „Singur ?“ „Singur. Chiar cu asta am și început.“ „Chiar cu asta ai și început ?“ „Sigur ; un om chibzuit nu face nici un pas fără acte.“ „Adevărat, Dmitri Sergheici, nu face. Ce noroc ! Asta-i pentru că părinții dumitale s-au rugat lui Dumnezeu.“ „Probabil că de asta !“

Preparatorul îi plăcuse și mai înainte Mariei Alexevna, fiindcă nu se servea cu ceai ; se vedea după toate semnele că era un om serios, un om așezat. Vorbea cam puțin — cu atât mai bine ; asta însemna că nu era un flusturatic, dar ceea ce spunea, spunea bine, mai ales în ce privește banii. După serata de acum două zile, ea își dăduse seama că preparatorul era chiar un om foarte prețios, avînd în vedere că nu obișnuia să facă ochi dulci fetelor de prin casele pe unde dădea lecții. Rar întâlnești la tineri o asemenea rezervă. Acum era deplin mulțumită de dînsul. Într-adevăr, ce om serios ! Nici nu s-a lăudat că are o logodnică bogată. A trebuit să-i scoată fiecăre cuvînt cu cleștele. Și cum a găsit-o ! Se vede că și-a pus de mult în gînd să-și găsească o logodnică bogată. Despre un om ca acesta poți spune că știe să-și facă treburile. Și chiar de la început s-a dus să vadă actele. Și ce bine s-a exprimat el : „Un om chibzuit nu face nimic fără acte“. Mai rar un tînăr atât de serios !

La început, Verocika își stăpînea zîmbetul prea vădit, dar încetul cu încetul începu să-i pară (cum așa ? — nu, nu-i așa ! — ba da, așa-i !) că Lopuhov, cu toate că îi răspundea Mariei Alexevna, nu vorbea cu Maria Alexevna, ci cu ea, cu Verocika, și că el cam glumea cu maică-sa și nu vorbea serios decît cu dînsa, cu Verocika, spunîndu-i numai ei adevărul și numai adevărul.

I se părea Verocikăi, sau așa era într-adevăr ? Cine știe ? Oricum, el știa, și mai tîrziu a aflat și ea. Dar noi, la drept vorbind, nici n-avem nevoie să știm ; nouă ne trebuie doar faptele. Și fapt este că Verocika, as-

cultîndu-l pe Lopuhov, mai întîi zîmbitoare, apoi sèrioasă, începu cu tot dinadinsul să creadă că el nu stătea de vorbă cu Maria Alexevna, ci cu ea, și că nu vorbea în glumă, ci spunea adevărul ; Maria Alexevna, care-l ascultase de la început cu toată seriozitatea pe Lopuhov, se întoarse către Verocika și îi spuse : „Verocika, draga mea, dar de ce stai așa ursuză ? Acum îl cunoști pe Dmitri Sergheici ; cîntă ceva și roagă-l să te acompanieze.“ Vorbele aveau următorul înțeles : „Noi, Dmitri Sergheici, te stimăm foarte mult și dorim să devii un prieten al familiei noastre ; iar tu, Verocika, să nu fii sălbatică față de Dmitri Sergheici ; eu îi voi spune lui Mihail Ivanîci că e logodit, iar Mihail Ivanîci nu va mai fi gelos“. Aceste cuvinte erau destinate Verocikăi și lui Dmitri Sergheici ; acum, Maria Alexevna, chiar și în gînd nu-i mai spunea „preparator“, ci „Dmitri Sergheici“. Pentru ea însăși vorbele ei aveau și un al treilea înțeles, cel mai firesc și cel mai adevărat : „Trebuie să fim drăguți cu el ; este o cunoștință care poate să ne fie de folos mai tîrziu, cînd va fi bogat, hoțomanul“. Acesta era sensul general al vorbelor Mariei Alexevna, destinat ei însăși ; dar pe lîngă acest sens general vorbele ei mai conțineau și unul special : „După ce ne vom purta drăguț cu el, mereu îi voi aminti că nu sîntem bogați, că ne vine greu să plătim o rublă lecția“. Iată, deci, cîte înțelesuri aveau vorbele Mariei Alexevna. Dmitri Sergheici spuse că mai întîi va termina lecția și după aceea va cînta bucuros la pian.

VII

Vorbele Mariei Alexevna aveau multe înțelesuri și tot atît de multe consecințe. În privința înțelesului lor special, destinat ei însăși, adică cel referitor la plata meditațiilor, Maria Alexevna izbuti să obțină un succes mai mare chiar decît cel nădăjduit : după două meditații, cînd ea aduse vorba despre situația lor de oameni nu tocmai bogați, Dmitri Sergheici începu să se toc-

mească. Se tocni cu îndîrjire și stăruie să fie plătit cu șaptezeci și cinci de copeici. Maria Alexevna nu spera să obțină o scădere de preț mai mare decît atît, dar, contrar așteptărilor, izbuti totuși să coboare prețul pînă la șazeci de copeici. S-ar fi părut că înțelesul ascuns al vorbelor ei, nădejdea ei de a scădea prețul era în contradicție cu părerea ei despre Dmitri Sergheici (nu Lopuhov, ci Dmitri Sergheici) pe care, în sinea ei, îl socotea un pehlivan hrăpăreț, căci, într-adevăr, cum se putea ca un om atît de lacom să lase mai ieftin, ținînd seama de sărăcia lor ? Așadar, dacă Dmitri Sergheici lăsa din preț, Maria Alexevna ar fi trebuit de fapt să-și schimbe părerea despre el, socotindu-l nechibzuit și, prin urmare, un om de nimic. Bineînțeles, chiar așa ar fi judecat ea în cazul altora. Firea omului este însă astfel alcătuită că îi vine greu să judece treburile lui proprii după o regulă generală și mereu îi place să facă excepții în favoarea lui însuși ! Cînd Ivanov, secretarul de colegiu¹, îl asigură pe Ivan Ivanîci, consilierul de colegiu², că îi este devotat trup și suflet, Ivan Ivanîci știe din proprie experiență că îndeobște nu te poți aștepta la nimeni să-ți fie într-adevăr devotat trup și suflet și cu atît mai puțin în cazul acesta, fiindcă Ivanov este un om care și-a vîndut nu o dată, ci de vreo cinci ori tatăl — și încă pe un preț de nimic, întrecîndu-l astfel pînă și pe el — Ivan Ivanîci, care n-a izbutit să-și vîndă tatăl decît de trei ori, și de aceea Ivan Ivanîci, deși nu crede că Ivanov este într-adevăr devotat, se poartă binevoitor cu dînsul ; deci, în ciuda faptului că nu-l crede, preferă să se lase prostit și astfel, deși nu îl crede, îl crede totuși. De, așa-i inima omului și nu a-i ce-i face ! O fi bine, o fi rău, asta este ; nici Maria Alexevna nu era, din păcate, lipsită de această slăbiciune de care suferă aproape toți profitorii, toți pehlivanii și oamenii de nimic. De această slăbiciune nu sînt lipsiți decît oamenii care fac parte din cele două categorii extreme ale lumii morale. În prima categorie,

¹ Funcționar de categoria a noua, conform tabelului de ranguri în vigoare în Rusia țaristă și care cuprindea paisprezece categorii, ultima fiind cea mai mică. (N. red. rom.)

² Funcționar de categoria a șasea. (N. red. rom.)

ar intra, de exemplu, un om care ar fi un nemernic fără pereche, o a opta minune a lumii în ceea ce privește ticăloșia, unul ca Ali-pașa din Ianina, ca Gezzar-pașa din Siria sau ca Mehmet-Ali din Egipt, care știau cum să-i tragă pe sfoară pe diplomații europeni și chiar pe însuși Napoleon cel Mare (Gezzar), de parcă ar fi fost niște copii; așadar, un om îmbrăcat într-o platoșă de mîrșavie atît de groasă și de tare, încît nu-i chip să-i pătrunzi nici o slăbiciune omenească: ambiție, orgoliu, sete de putere sau amor propriu. Dar asemenea eroi ai mîrșaviei sînt nespuse de puțini; aproape că nu se găsesc în țările europene, în care virtuozitatea ticăloșiei este alterată de numeroase slăbiciuni omenești. De aceea, dacă vi se arată un om șiret și vi se spune: „Pe omul acesta nimeni nu va izbuti să-l tragă pe sfoară“, puneți cu tot curajul rămășag — zece ruble contra una — că dumneavoastră, nefiind nici măcar un om șiret, îl veți trage pe sfoară pe acest șiret, numai să vreți; sau, mai bine, puneți chiar o sută de ruble contra una că el singur se va trage pe sfoară într-o privință oarecare. Aceasta este trăsătura de caracter cea mai obișnuită și mai comună a celor șireți: să se tragă singuri pe sfoară, într-un fel sau altul. În privința acesta, Louis-Philippe și Metternich au fost niște maeștri în toată puterea cuvîntului, și uitați-vă cît de frumusețel s-au tras singuri pe sfoară, ștergînd-o din Paris și din Viena¹ în alte locuri mai pașnice și mai mănoase, ca să se desfete cu prîveliştea idilică a ținuturilor în care au fost surghiuniti. Cît de șiret a fost Napoleon I — mai șiret decît ei, ba se spune că, pe lîngă șiretenie, mai avea și o minte genială — și, totuși, cu ce măiestrie s-a tras el pe sfoară pînă a ajuns în insula Elba! I s-a părut că este puțin, a vrut să ajungă mai departe și a izbutit, a izbutit atît de frumos, încît s-a tîrît pînă la Sf. Elena. Și cîte greutate n-a avut de înfruntat! Îi era aproape cu neputință și, totuși, a izbutit să biruie toate obstacolele ce le avea în drumul către Sf. Elena! N-aveți decît să citiți *Istoria campaniei din 1815* de

¹ Aluzie la fuga în Anglia a regelui Franței, Louis-Philippe, și a cancelarului austriac Metternich în timpul revoluției din 1848. (N red. rom.)

Charras : zelul și arta cu care se trăgea el singur pe sfoară sînt chiar înduioșătoare ! Din păcate, nici Maria Alexevna nu era lipsită de această pornire vătămătoare.

Puțini sînt oamenii cărora desăvîrșita lor pricepere în a înșela pe alții le oferă o platoșă împotriva înșelăciunii celorlalți. În schimb, foarte numeroși sînt oamenii pe care inima lor simplă și cinstită îi ajută cu toată nădejdea în privința aceasta. După mărturiile unor persoane ca Vidocq¹ sau Vanka, cel poreclit Kain², nimic nu-i mai greu decît să tragi pe sfoară un om cinstit și fără șiretenie, dacă el este înzestrat cu puținică rațiune și cu experiența vieții. Luați individual, oamenii cinstiți, și care nu sînt proști, nu se lasă amăgiți. Ei prezintă însă un alt aspect al acestei slăbiciuni, tot atît de vătămător : se lasă amăgiți cînd sînt mai mulți laolaltă. Un coțcar nu-i în stare să tragă pe sfoară pe fiecare om cinstit în parte, dar pe toți laolaltă — da ; și astfel aceștia sînt totdeauna la cheremul lui. Iar coțcarii care, atunci cînd îi iei în parte, se arată slabi de înger, nu-i poți trage pe sfoară atunci cînd sînt uniți. În aceasta constă tot secretul istoriei universale.

Noi însă socotim că-i de prisos să mai facem incursiuni în istoria universală ; dacă te-ai apucat de povestit, povestește și vezi-ți de treabă.

Cel dintîi rezultat al celor spuse de Maria Alexevna a fost ieftinirea meditațiilor. Al doilea rezultat s-a manifestat astfel : în urma ieftinirii meditațiilor preparatorului (adică nu ale preparatorului, ci ale lui Dmitri Sergheici), Maria Alexevna își întări tot mai mult părerea favorabilă despre dînsul ; considerîndu-l om pozitiv, ea ajunse chiar la concluzia că pentru Verocika conversația cu dînsul n-ar putea fi decît folositoare și că tocmai el va avea darul s-o înduplece pe Verocika să se mărite cu Mihail Ivanîci ; o asemenea concluzie era strașnică și Maria Alexevna n-ar fi putut ajunge la ea numai cu mintea ei, dacă n-ar fi avut prilejul să

¹ *Fr. Vidocq* — șef al poliției judiciare franceze la începutul secolului al XIX-lea. (N. red. ruse.)

² *Ivan Osipov Kain* (poreclit în lumea interlopă Vanka Kain) — vestit ca hoț, apoi ca detectiv în slujba poliției moscovite pe la mijlocul secolului al XVIII-lea. (N. red. ruse.)

aibă o dovadă atît de elocventă, datorită căreia nu se putea să nu-și dea seama de influența binefăcătoare a lui Dmitri Sergheici asupra Verocikăi. Vom vedea îndată în ce chip a ajuns la această dovadă.

Al treilea rezultat al celor spuse de Maria Alexevna fu, bineînțeles, acela că Verocika și cu Dmitri Sergheici începură să stea destul de mult împreună ; cu încuviințarea și chiar din îndemnul ei. După ce-și termina meditația, cam pe la opt seara, Lopuhov mai zăbovea la familia Rozalski încă două-trei ceasuri : juca cărți cu mama, cu tata și cu logodnicul, stătea de vorbă cu dîșii, cînta la pian, iar Verocika cînta din gură sau ea cînta la pian, iar el ședea și o asculta ; cîteodată stătea de vorbă și cu Verocika, iar Maria Alexevna nu-l împiedica, nu-l privea chiorîș, cu toate că bineînțeles nu renunța la supraveghere.

O, se înțelege de la sine că nu-l lăsa de capul lui, deoarece, cu toate că Dmitri Sergheici era un tînr foarte cumsecade, nu degeaba spune zicătoarea : paza bună trece primejdia rea și hoțului nu trebuie să-i dai prilej. Nu încăpea nici o îndoială că Dmitri Sergheici era un hoțoman — nu în sens rău, ci într-unul de laudă : de-ar fi fost altfel, ce rost ar fi avut să-l stimezi și să-l faci bun prieten al casei ? Oare merită să legi prietenie cu proștii ? Sigur, trebuie să te împrietenești și cu proștii, dar numai dacă ai vreun folos de pe urma lor. Deocamdată însă, Dmitri Sergheici n-are nimic ; prin urmare, poți să te împrietenești cu dînsul numai pentru calitățile ce le are, adică pentru deșteptăciunea lui, pentru firea lui serioasă și chibzuită, pentru priceperea cu care își aranjează treburile. Iar dacă nici dracu' nu știe ce gînduri ascunse are îndeobște omul, ce să mai zici despre un om deștept ? Prin urmare, Dmitri Sergheici trebuia supravegheat și urmărit. Iar Maria Alexevna îl și supraveghea cu mult zel. Cercetările ei însă n-aveau decît darul de a dovedi seriozitatea și buna-credință a lui Dmitri Sergheici. Iată, de pildă, după ce semne poți să-ți dai seama dacă un tînr este îndrăgostit sau nu ? După faptul că se uită sau nu la corsaj. Iată, chiar acum : Verocika cîntă la pian, Dmitri Sergheici stă și ascultă și Maria Alexevna îl obser-

vă : nu cumva se uită la talia fetei ? Nici pomeneală ! Uneori nici nu se uită la Verocika, iar alteori se uită drept înaintea lui sau dacă se uită uneori la ea, atunci se uită numai la fața ei, așa, ca un nesimțitor — îți dai imediat seama că nu se uită la ea decît din politețe, iar de gîndit se gîndește la zestrea logodnicei lui. Și ochii nu i se aprind cum i se aprind lui Mihail Ivanîci. Încă ceva : prin ce se arată amorul ? Prin vorbe de amor, bineînțeles. Dar la ei nu auzi nici un fel de vorbe de amor ; stau de vorbă foarte puțin ; el vorbește mai mult cu Maria Alexevna. Dmitri Sergheici începu să-i aducă Verocikăi cărți. Într-o zi, cînd Verocika se dusesese la o prietenă, veni Mihail Ivanîci. Maria Alexevna luă cărțile și le duse lui Mihail Ivanîci :

— Ia uită, Mihail Ivanîci ! Acesteia franțuzești aproape că-i înțeleg și eu titlul : „*Destinée*“, adică un manual de maniere frumoase ; dar celei nemțești nu-i înțeleg titlul.

— Nu, Maria Alexevna, nu-i un manual ; „*Destinée*“ înseamnă soartă.

— Ce fel de soartă o fi ? O fi vreun roman, de se cheamă așa sau vreo carte de vise ?

— O să vedem îndată, Maria Alexevna, chiar din carte.

Mihail Ivanîci frunzări mai multe file :

— Aici, Maria Alexevna, se vorbește mai mult despre serii ; este o carte de știință ¹.

— Despre serii ? E bine ; cum, adică, să-ți mînuiești banii ?

— Da, chiar așa, Maria Alexevna.

— Dar asta nemțească ce-i ?

Mihail Ivanîci citi încet :

— *Despre religie*, de Ludwig ²... e de Ludovic al

¹ E vorba de cartea socialistului utopic francez V. Considérant *La destinée sociale* — „Destinul social“, 1838, în care se dezvoltă doctrina asociațiilor de muncă libere, privite ca baza societății socialiste a viitorului. Asociațiile de muncă se împart în serii ; fiecare serie se ocupă cu un anumit fel de muncă. (N. red. ruse.)

² Este vorba de cartea filozofului materialist german Ludwig Feuerbach (1804—1872) *Esența creștinismului*. În acea epocă cenzura țaristă interzicea menționarea numelui lui Feuerbach în presă. (N. red. ruse.)

XIV-lea, Maria Alexevna ; a fost un rege al Franței, tatăl aceluia pe al cărui tron s-a așezat Napoleon cel de acum.

— Va să zică, vorbește despre lucruri sfinte.

— Despre lucruri sfinte, Maria Alexevna.

— Asta îmi place, Mihail Ivanîci. Știu că Dmitri Sergheici e un tânăr serios, dar, ca orice om, trebuie supravegheat și iar supravegheat !

— Se vede că n-are gânduri rele, dar tot îți sînt foarte recunoscător, Maria Alexevna, că-l supraveghezi.

— Nici nu se poate altfel, Mihail Ivanîci. Îl supraveghez ; doar asta e datoria unei mame, să-și păstreze nepătată fiica, și eu pot pune mîna în foc pentru Verocika. Dar uite la ce mă gîndesc eu, Mihail Ivanîci : regele acela al Franței de ce credință o fi fost ?

— Catolic, desigur.

— N-o fi vrînd cumva să ademenească pe oameni la credința papistașilor ?

— Nu cred, Maria Alexevna. Dacă ar fi scris asta vreun episcop catolic, atunci da, ne-am putea teme de așa ceva. Dar un rege n-are să se apuce de lucruri de-astea : un rege, ca un conducător și politician înțelept ce este, nu impune supușilor săi decît frica de Dumnezeu.

Maria Alexevna nu putea să nu vadă că Mihail Ivanîci, cu toată mintea lui mărginită, judeca acum în chip foarte temeinic ; totuși, peste vreo două sau trei zile, ea lămuri lucrurile cum nu se poate mai limpede. Se întoarse deodată spre Lopuhov pe cînd ședea cu el și cu Mihail Ivanîci la o partidă de *préférence* și îi zise :

— Aș vrea să te întreb ceva, Dmitri Sergheici : e adevărat că tatăl fostului rege franțuz, al aceluia pe tronul căruia s-a așezat Napoleon cel de astăzi, a poruncit oamenilor să se boteze în credința papistașilor ?

— Nu, Maria Alexevna, n-a poruncit așa.

— Dar cum e credința papistașilor, Dmitri Sergheici ? O fi dreaptă ?

— Nu, Maria Alexevna, nu-i o credință dreaptă. Șapte de caro.

— Te-am întrebat, Dmitri Sergheici, așa, din curiozitate, că, de, sînt o femeie fără multă știință, dar tot e bine să știi. Dar multe puncte ți-ai trecut, Dmitri Sergheici.

— Nu se poate altfel, Maria Alexevna ; așa ne învață la academie. Un medic n-are voie să nu știe să joace cărți.

Pentru Lopuhov a rămas o enigmă chiar și pînă în ziua de azi pentru ce vroia Maria Alexevna să știe dacă Philippe Égalité a poruncit ca toată lumea să treacă la catolicism.

După toate acestea, Maria Alexevna ar fi putut să nu se mai ostenească supraveghindu-l în fiecare clipă. Va să zică : Lopuhov nu se uita la corsajul fetei, ședea ca un nesimțitor lîngă dînsa și îi aducea cărți religioase. S-ar fi părut că era destul. Dar nu. Maria Alexevna nu se simți mulțumită cu supravegherea, ci puse la cale chiar o probă, de parcă ar fi învățat „logica“ pe care am tocit-o și eu cîndva și în care spunea : „Observarea fenomenelor care se produc singure urmează a fi verificată prin experiențe făcute după un plan chibzuit, avînd ca scop cea mai adîncă pătrundere în misterele raporturilor respective“. Și ea organizează cu pricepere această probă, ca și cum l-ar fi citit pe Saxo Grammaticus¹ care ne povestește cum Hamlet a fost pus la încercare într-o pădure prin mijlocirea unei fete.

VIII

INCERCAREA LUI HAMLET

Într-o zi, la ceai, Maria Alexevna spuse că o doare capul ; după ce servi ceaiul și încuie zaharnița, plecă și se culcă. Vera și Lopuhov rămaseră în odaia unde luaseră ceaiul, alături de dormitorul în care se dusesese Maria Alexevna. După cîteva minute, bolnava chemă pe Fedea : „Spune-i Verocikăi că nu pot adormi de

¹ Saxo Grammaticus (1140—1208) — scriitor-cronicar danez, autorul *Istoriei Danemarcei*, [N. red. ruse.]

vorba lor ; să se ducă în altă odaie. Dar spunele-o cu-
viincios, ca să nu-l superi pe Dmitri Sergheici ; doar
știi cîtă grijă are de tine.“ Fedea se duse și spuse :
„Uite ce vă roagă mămica“. „Să mergem în odaia mea,
Dmitri Sergheici ; e departe de dormitor și de acolo nu
se aude vorba.“ Bineînțeles, atît aștepta Maria Alexevna.
Peste un sfert de ceas, fără ghete, numai în ciorapi, ea
se duse tiptil pînă la ușa odăii Verocikăi. Ușa era în-
tredeschisă ; între ușă și ușori rămăsese o crăpătură
destul de mare. Maria Alexevna își apropie un ochi de
ea și își încordă auzul.

Iată ce zări :

În odaia Verocikăi erau două ferestre, iar între ele se
afla o masă de scris. Lîngă o fereastră, la un capăt al
masei ședea Verocika și împletea o vestă de lînă pentru
tată-său, îndeplinind cu sfințenie porunca Mariei Ale-
xevna ; lîngă cealaltă fereastră și la celălalt capăt al me-
sei ședea Lopuhov, rezemat cu cotul de masă. Într-o
mînă ținea o țigară de foi, cealaltă mînă și-o vîrîse în
buzunar ; distanța între el și Verocika era de vreo doi
arșini, dacă nu mai mult. Verocika se uita mai ales la
lucrul ei ; Lopuhov se uita mai mult la țigară. O atitu-
dine liniștitoare.

Ea auzi următoarele :

— ...Oare viața trebuie privită astfel ?

De la aceste cuvinte începu Maria Alexevna să asculte.

— Da, Vera Pavlovna, așa trebuie.

— Prin urmare, oamenii reci, practici, care spun că
omul este îmboldit numai de calcularea profitului, spun
adevărul.

— Da, spun adevărul. Ceea ce se numesc înalte senti-
mente, năzuințe ideale, toate acestea sînt cu totul neîn-
semnate în mersul general al vieții față de dorința
fiecăruia de a trage foloase personale și, în fond, au
la rădăcina lor aceeași năzuință spre util.

— Dar dumneata, de exemplu, ești oare un astfel de
om ?

— Desigur, Vera Pavlovna. Ascultă numai care mi-e
țelul de căpetenie al vieții. Pînă în prezent, rațiunea de
a fi a vieții mele consta în aceea că studiam, că mă
pregăteam să ajung medic. Foarte frumos. Pentru ce m-a

dat tata la liceu și îmi spunea mereu : „Învăță, Mitea, ai să ajungi funcționar, ai să mă ajuți pe mine și pe mamă-ta și ai s-o duci tu bine !“ ? Iată de ce am învățat : fără această socoteală, tata nu m-ar fi dat la școală : familia avea nevoie de cineva care să muncească. Și chiar eu, crezi că mi-aș fi părăduit timpul cu învățătura, cu toate că am îndrăgit-o, dacă nu m-aș fi gândit că această părăduială mi se va restitui cu dobândă ? După ce am isprăvit liceul, l-am înduplecat pe tata să mă lase să intru la Academia de medicină, în loc să mă fac slujbaș. Cum s-a întâmplat ? Noi, adică eu și cu tata, vedeam că medicii o duc mult mai bine decât micii funcționari și chiar decât șefii de birou — fiindcă mai mult decât atât n-aș fi ajuns. Iată, asta e cauza pentru care am intrat și am rămas la academie : o bucată de pâine asigurată. Fără această socoteală, n-aș fi intrat la academie și nici n-aș fi rămas.

— Bine, dar ai găsit plăcere în învățătură la liceu și mai târziu când ai făcut medicina !

— Da. Dar plăcerea asta era numai un accesoriu care contribuia la reușita cauzei. De obicei însă, cauza se poate lipsi de acest accesoriu, dar nu și de un scop practic. Dragostea pentru știință a fost numai rezultatul, dar nu motivul ; motivul n-a fost decât unul singur : interesul.

— Să admitem că dumneata ai dreptate ; da, ai dreptate. Toate faptele pe care le pot analiza se motivează prin interes. Dar această teorie este brutală.

— Teoria, în sine, trebuie să fie brutală. Rațiunea trebuie să judece la rece lucrurile.

— Dar rațiunea e necruțătoare.

— Față de fanteziile deșarte și vătămătoare.

— E prozaică.

— Una-i știința și alta-i poezia.

— Prin urmare, această teorie pe care nu pot să n-o admit, îi osîndește pe oameni la o viață lipsită de căldură, necruțătoare și prozaică ?

— Nu, Vera Pavlovna, această teorie e brutală, crudă, dar ea îl învață pe om cum să-și facă rost de căldură. Chibritul e rece, marginea cutiutei de care se freacă chibritul e rece și ea, lemnele sînt reci, dar

ele dau naștere focului care încălzește pe om și îl fierbe mîncarea. Această teorie este necruțătoare, dar, urmînd-o, oamenii nu vor mai fi un obiect de compătimire superficială. O lanțetă nu trebuie să se îndoaie din milă față de pacientul care nu se va vindeca de pe urma compătimirii noastre. Această teorie este groaznică, dar ea dezvăluie adevăratele motive ale vieții; iar poezia constă în adevărul vieții. De ce Shakespeare este cel mai mare poet? Pentru că la el găsești mai mult adevăr al vieții și mai puțină amăgire decît la ceilalți poeți.

— Atunci, Dmitri Sergheici, și eu am să fiu necruțătoare, rosti Verocika zîmbind, să nu te amăgești cu gîndul că ai avut în mine o adversară îndărătnică a teoriei dumitale cu privire la calcularea foloaselor și că ai cîștigat acum o nouă adeptă. Ceea ce scrie în cartea pe care mi-ai dat-o și ceea ce îmi spui dumneata acum nu-i nou pentru mine. De mult gîndesc și eu la fel. Credeam însă că sînt niște idei personale de ale mele, că oamenii inteligenți și învățați gîndesc altfel — iată de unde venea șovăirea. Ceea ce am citit mai înainte era scris într-un spirit opus, plin de invective, de sarcasm față de tot ce observi în tine și în alți oameni. Natura, viața, rațiunea te duc într-o parte, cărțile te atrag în alta și îți spun că cutare lucru e urît și josnic. Trebuie să știi că obiectiile pe care ți le-am adus adineauri mi s-au părut mie însămi ridicole.

— Chiar sînt ridicole, Vera Pavlovna.

— Observ, zise ea rîzînd, că ne facem niște complimente strașnice. Eu îți spun: te rog să nu fii închipuit; dumneata îmi spui: ești ridicolă cu șovăielile dumitale, Vera Pavlovna!

— Ce să-i faci, replică el, zîmbind la rîndul lui; nu avem nici un motiv să ne spunem lucruri amabile și de aceea nu ni le spunem.

— Bine, Dmitri Sergheici; oamenii sînt egoiști, nu-i așa? Uite, ai vorbit despre dumneata și eu vreau acum să vorbesc despre mine.

— Așa și trebuie: fiecare se gîndește mai mult la el însuși.

— Bine. Să vedem dacă ai să fii de aceeași părere cînd va fi vorba de chestiuni care mă privesc numai pe mine.

— S-auzim.

— Am un pretendent bogat, dar nu-mi place. Trebuie oare să-i primesc propunerea ?

— Gîndește-te la ceea ce ar fi mai de folos pentru dumneata însăși.

— Ce-ar fi mai de folos pentru mine ! Dumneata știi că nu sînt de loc bogată. Pe de o parte, n-am nici o simpatie pentru acest om ; pe de alta, l-aș domina, aș avea o situație frumoasă în societate, bani și un roi de admiratori.

— Chibzuiește și alege-ți ceea ce este mai util pentru dumneata.

— Și dacă voi alege bogăția soțului și un roi de admiratori ?

— Voi spune că ți-ai ales ceea ce ți se părea mai potrivit cu interesele dumitale.

— Și atunci, ce va trebui să se spună despre mine ?

— Dacă ai procedat cu sînge rece, chibzuind totul în chip rațional, va trebui să se spună că ai procedat chibzuit și că, probabil, nu-ți va părea rău de acest lucru.

— Dar nu cumva alegerea mea ar merita dezaprobarea ?

— Oamenii care trîncănesc tot felul de fleacuri n-au decît să zică așa cum le place, dar acei care privesc serios viața vor spune că ai procedat așa cum trebuia ; dacă ai făcut așa, înseamnă că așa era personalitatea dumitale și că, în asemenea împrejurări, nu se putea să procedezi altfel ; ei vor spune că ai procedat potrivit cu necesitatea lucrurilor, că, de fapt, nu puteai să alegi altceva.

— Și nu mă va mustra nimeni pentru fapta mea ?

— O dată ce există un fapt, cine are dreptul să critice urmările acestui fapt ? Personalitatea dumitale în împrejurările de față este un fapt ; acțiunile dumitale sînt urmările necesare ale acestui fapt, pricinuite de natura lucrurilor. Dumneata nu răspunzi pentru ele, iar a le critica ar fi o prostie.

— Văd că nu renunți la teoria dumitale. Va să zică, nu voi merita o muștrare din partea dumitale, dacă voi primi propunerea pretendentului meu ?

— Aș fi un neghiob, dacă te-aș muștra pentru asta.

— Prin urmare, dumneata încuviințezi, poate chiar aprobi, sau poate chiar mă sfătuiești să procedez așa cum spun ?

— Sfatul meu rămîne mereu același : chibzuiește și vezi ce este util pentru dumneata ; din moment ce urmezi acest sfat, încuviințarea vine de la sine.

— Îți mulțumesc. Acum, chestiunea mea personală este rezolvată. Să revenim la cea dintîi, la cea generală. Noi am început prin a spune că omul procedează după porunca necesității, că acțiunile lui sînt determinate de împrejurările în care se produc ; influențele mai puternice triumfă asupra celorlalte. Cînd am ajuns la această idee, am rămas cu părerea că în cazul cînd o faptă are o importanță vitală, aceste imbolduri se numesc foloase, iar jocul lor în mintea omului se cheamă calcularea foloaselor, că de aceea omul procedează totdeauna calculîndu-și foloasele. Redau corect înlănțuirea ideilor ?

— Da.

— Vezi ce elevă bună sînt ? Acum, această chestiune particulară cu privire la acțiunile care sînt de o importanță vitală este rezolvată. În chestiunea generală însă mai rămîn cîteva dificultăți. Cartea dumitale spune : Omul se comportă după necesități. Există însă cazuri în care mi se pare că modul meu de a proceda într-un chip sau altul depinde de bunul meu plac. Iată, de pildă : cînt la pian și întorc filele notelor cînd cu mîna stîngă, cînd cu mîna dreaptă. Să zicem că le-am întors cu dreapta : nu puteam oare să le întorc cu stînga ? Nu depinde oare de bunul meu plac ?

— Nu, Vera Pavlovna : dacă le întorci, fără să te gîndești cu care mînă anume, atunci le întorci cu mîna cu care îți vine mai ușor și nici aici nu există bunul plac ; dacă ți-ai pus în gînd : „Hai să le întorc cu dreapta“, atunci ai să le întorci sub influența acestui gînd, dar acest gînd nu s-a ivit după bunul plac al dumitale : el s-a născut în mod necesar din altele...

Aceste vorbe, Maria Alexevna nu le mai ascultă : „Acum s-au apucat să facă filozofie ; nici nu mă pricep și nici nu-mi trebuie. Ce tînăr deștept, serios, poți să spui chiar nobil ! Ce reguli înțelepte o învață pe Verocika ! Iată ce înseamnă un om cu carte : uite, și eu pot să-i spun aceleași lucruri — dar ea nu mă ascultă și se supără — nu pot să-i vorbesc cum trebuie, pentru că nu știu limba oamenilor învățați. Dar cînd îi vorbește ca un învățat, ea îl ascultă, vede că este adevărat și îi dă dreptate. Da ; nu degeaba se zice : ai carte, ai parte. Uite eu : dacă aș fi femeie cu carte, aș mai fi așa cum sînt acum ? Pe bărbatu-meu mi l-aș face general și l-aș pune la un post la aprovizionare sau altceva de soiul acesta. Bineînțeles, eu aș învăț toate afacerile cu furnizorii în locul lui, că-i cam slab de minte ! Aș avea o casă mai strașnică decît asta. Cîte mii de țărani nu mi-aș cumpăra ! Dar așa cum e acum, nu pot. Înainte de toate, trebuie să te faci cunoscut în lumea generalilor. Dar eu, cum aș reuși, cînd nu știu nici o boabă franțuzește sau vreo altă limbă de-ale lor ? Au să zică despre mine : n-are maniere ; nu-i bună decît să înjure la Fînărie. Așa că nu mă potrivesc. N-ai carte, rămîi în întuneric. Ai carte, ai parte.“

Convorbirea aceasta o convinse pe Maria Alexevna că discuțiile lui Dmitri Sergheici cu Verocika nu numai că nu erau vătămătoare pentru Verocika — așa crezuse și pînă atunci — dar chiar îi vor fi de folos și de ajutor ca s-o facă pe Verocika să lase la o parte gîndurile ei neghioabe de fată fără experiență și să-și încheie cît mai curînd, prin căsătorie, relațiile cu Mihail Ivanîci.

IX

Raporturile între Maria Alexevna și Lopuhov seamănă cu un vodevil și de aceea Maria Alexevna apare într-o lumină caraghioasă. Și unul și altul din aceste lucruri s-au petrecut cu totul împotriva voinței mele. Dacă aș vrea să respect ceea ce se cheamă la noi spirit artistic, aș lăsa la o parte purtarea Mariei Alexevna

față de Lopuhov, purtare care dă o nuanță de comedie acestei părți a romanului. Ar fi ușor s-o las la o parte. În esență, mersul lucrurilor ar fi limpede și fără ea. Ce lucru de mirare ar fi dacă preparatorul, chiar și fără să fie prieten cu Maria Alexevna, ar avea prilejul din oînd în cînd, deși destul de rar, să schimbe o vorbă cu fata în casa căreia dă lecții? Parcă e nevoie de multe vorbe ca să se nască o iubire? Pentru un dezno-dămînt ca acela pe care l-a avut întîlnirea dintre Verocika și Lopuhov, nu era de loc nevoie de concursul Mariei Alexevna. Eu însă nu relatez lucrurile așa cum ar fi trebuit să fie, spre a-mi cîștiga o faimă de artist, ci așa cum au fost în realitate. Ca romancier, mă supărate că am scris cîteva pagini care ajung să capete o nuanță de comedie.

Intenția mea de a prezenta lucrurile așa cum au fost, și nu așa cum mi-ar veni mai ușor să le povestesc, îmi pricinuieste încă o neplăcere: sînt foarte nemulțumit că Maria Alexevna se înfățișează sub un aspect caraghios cu părerile ei despre logodnica închipuită a lui Lopuhov, cu interpretarea tot atît de fantezistă a conținutului cărților pe care Lopuhov i le dădea Verocikăi, cu întrebările ei — dacă nu cumva Philippe Égalité convergea pe oameni la catolicism și ce fel de opere scria Ludovic al XIV-lea. Oricine poate greși, iar greșelile pot fi absurde, dacă omul își dă cu părerea despre lucruri de care n-are habar. Ar fi însă nedrept să se tragă din nesăbuitele boroboate ale Mariei Alexevna concluzia că atitudinea ei binevoitoare față de Lopuhov era bazată numai pe aceste năzbîtii; nu, nici un fel de fantezii cu privire la logodnica cea bogată și la evlavia lui Philippe Égalité nu i-ar fi întunecat nici măcar o clipă judecata sănătoasă, dacă ea ar fi putut desprinde din acțiunile și vorbele lui Lopuhov ceva suspect. Dar el, într-adevăr, se purta așa cum, după părerea Mariei Alexevna, se putea purta numai un om care gîndea ca și ea: el, om tînăr și dezghețat, nu se uita la corsajul unei fete foarte drăgute, n-o urmărea la fiece pas, juca fără nici o obiecție cărți cu Maria Alexevna, nu spunea niciodată: „Mai bine aș sta cu Vera Pavlovna“, judeca lucrurile într-un mod care îi

convenea Mariei Alexevna, ba chiar ca ea ; ca și dînsa, el spunea că toate lucrurile din lume se fac în vederea unui folos ; că în cazul cînd un hoț face prădăciuni, nu trebuie ca cineva să-și iasă din sărite și să vorbească despre principiile de onoare pe care hoțul ar trebui să le respecte ; că nici el, hoțul, nu este hoț din întîmplare, ci trebuie să fi ajuns așa din pricina împrejurărilor ; că ar fi lucru nesăbuit, ba pur și simplu o prostie din partea lui să nu fie hoț, fără să mai vorbim de imposibilitatea acestui lucru. Da, Maria Alexevna avea dreptate cînd găsea că are multe trăsături comune cu Lopuhov.

Îmi dau seama cît de compromis este Lopuhov în ochii cititorilor culti datorită acestei simpatii a Mariei Alexevna pentru felul său de a gîndi. Nu vreau însă să cruț pe nimeni și nu ascund acest fapt atît de dăunător pentru reputația lui Lopuhov, cu toate că am dovedit că aș fi putut ascunde o latură așa de urîță a purtării sale în familia Rozalski. Mai mult decît atît : voi explica pentru ce el chiar meritase bunăvoința Mariei Alexevna.

Într-adevăr, din convorbirea lui Lopuhov cu Verocika rezultă că felul său de a gîndi avea mai multe șanse de a părea frumos unor oameni de teapa Mariei Alexevna decît partizanilor elocvenți ai ideilor frumoase¹. Lopuhov vedea lucrurile exact așa cum se înfățișează ele întregii omeniri, exceptînd pe adepții ideilor frumoase. Dacă Maria Alexevna putea cu plăcere să repete în numele ei sfaturile pe care Lopuhov le dăduse Verocikăi în chestiunea propunerii făcute de Storeșnikov, el, la rîndul său, ar fi putut scrie cu plăcere : „Adevărat“, sub mărturisirea pe care ea i-o făcuse la beție Verocikăi. Asemănarea între părerile lor era atît de mare, încît savanții și nobilii romancieri, ziariștii și alți povățuitori ai publicului nostru de mult ar fi putut proclama : „Oameni ca de-alde Lopuhov nu se deosebesc prin nimic de cei de teapa Mariei Alexevna“. Dacă niște scriitori atît de culti și de nobili n-ar putea

¹ Cernîșevski face aluzie la „liberali“, care își camuflează cu idei frumoase atitudinea dușmănoasă față de popor. (N. red. ruse.)

înțelege decît într-un asemenea chip pe oamenii de felul lui Lopuhov, putem oare noi s-o ținem de rău pe Maria Alexevna că ea n-a observat nimic la Lopuhov, în afară de ceea ce au observat la oamenii de felul său cei mai buni scriitori, cugetători și povățuitori ai noștri ?

Bineînțeles, dacă Maria Alexevna ar fi știut măcar pe jumătate din ceea ce știu acești scriitori, ea ar fi avut destulă minte pentru a-și da seama că Lopuhov nu este un bun tovarăș pentru ea. În afară însă de faptul că este o femeie fără cultură, eroarea ei mai găsește o scuză : Lopuhov nu ducea discuțiile cu dînsa pînă la capăt. El era un propagator, însă nu făcea parte din tagma acelor iubitori de idei frumoase care caută să facă pe niște ființe ca Maria Alexevna să îmbrățișeze concepțiile nobile susținute de ei înșiși. El avea o judecată destul de sănătoasă, ca să nu mai caute să îndrepte trunchiul unui copac ajuns la vîrsta de cincizeci de ani. Și el și ea înțelegeau la fel faptele și le discutau. Fiind înzestrat cu o cultură teoretică, el era în stare să tragă din diferitele fapte o seamă de concluzii, la care n-ar fi putut niciodată ajunge oamenii de teapa Mariei Alexevna, care nu cunosc nimic în afară de grija vieții de toate zilele și de oarecare aforisme de largă circulație, expresii ale înțelepciunii oamenilor obișnuiți și comune tuturor popoarelor din lume : proverbe, maxime, și alte zicale vechi și străvechi, învechite și uzate. În vorbele lor însă, ei nu ajungeau la concluzii. Dacă, de pildă, el s-ar fi ostenit să-i explice ce este „folosul“ despre care discuta cu Verocika, poate că Maria Alexevna ar fi strîmbat din nas, găsind că folosul acestui folos nu prea i-ar fi și ei de folos. Lopuhov însă nu-i explica nimic Mariei Alexevna, iar o astfel de explicație lipsise de asemenea și din convorbirea lui cu Verocika, deoarece Verocika știa ce înțeles avea acest cuvînt în cărțile despre care vorbeau ei. Și bineînțeles la fel de just ar fi fost dacă, scriind „adevărat“ sub spovedania făcută de Maria Alexevna cînd se îmbătase, Lopuhov ar mai fi adăugat : „Întrucît, chiar după propria dumitale mărturie, Maria Alexevna, noile orînduiri sînt

mai bune decît cele vechi, admit ca aceia care găsesc o plăcere în instaurarea noilor orînduiri să se ocupe ei de ele. În ceea ce priveşte prostia poporului pe care dumneata o socoţi ca o piedică în calea instaurării unor noi orînduiri, ea este într-adevăr o piedică. Dar nici dumneata, Maria Alexevna, nu vei nega că oamenii se deşteaptă destul de repede cînd îşi dau seama că interesul lor propriu le cere să se deştepte, lucru care, mai înainte, nu li se părea de trebuinţă. De asemenea, vei fi de acord cu faptul că altădată ei nici n-aveau putinţa să se deştepte ; pe cînd acum, dacă le dai această posibilitate, te pomeneşti că se vor şi folosi de ea.“ Lopuhov însă nu ajunsese atît de departe în convorbirile-i cu Maria Alexevna ; n-o făcea din prudenţă, cu toate că era prudent, ci, pur şi simplu, pentru că era îndemnat de acelaşi bun simţ şi de aceeaşi bună-cuviinţă care-l opreau să vorbească cu ea latineşte sau să-i ostenească auzul cu discuţii despre cele mai recente realizări ale medicinei, care însă pentru el însuşi erau foarte interesante. Avea destulă judecată şi destulă delicateţe ca să nu necăjească oamenii cu vorbe pe care ei nu le înţeleg.

Toate acestea însă nu le spun decît pentru a justifica lipsa de veghe a Mariei Alexevna, care n-a izbutit să-şi dea la timp seama de firea lui Lopuhov şi nicidecum pentru justificarea lui Lopuhov însuşi ; pe aceasta nu mi-ar şede bine să-l apăr şi se va vedea mai jos de ce anume ; nici chiar cei care ar dori — în virtutea iubirii de oameni — să-l scuze, fără să-l justifice totuşi, tot n-ar putea-o face. Desigur, ei ar putea invoca, de pildă, scuza că Lopuhov era medic şi se ocupa cu ştiinţele naturale, ceea ce te predispune la concepţii materialiste. O asemenea scuză însă ar fi foarte nepotrivită. Cîte ştiinţe, mă rog, n-au darul de a te predispune la aceleaşi concepţii ? Şi cele matematice, şi cele istorice, şi cele sociale şi, de fapt, toate ştiinţele. Dacă-i aşa, atunci se pune întrebarea : toţi geometrii, istoricii, economiştii, juriştii, scriitorii şi ceilalţi oameni de ştiinţă sînt neapărat materialişti ? Nu, în nici un caz nu. Prin urmare, Lopuhov nu scapă de vină. Unii, mai înţelegători, care nu-i justifică pur-

tarea, dar ar dori să-l scuze, ar putea spune că el nu era cu totul lipsit de anumite calități laudabile ; luase în mod conștient și cu dîrzenie hotărîrea de a renunța la orice fel de profituri și onoruri pentru a munci în folosul altora, găsind că cel mai mare profit pentru dînsul constă în a se bucura de activitatea depusă în acest sens. Se uita la o fată frumoasă de care era îndrăgostit, cu o privire mai neprihănită decît aceea cu care un frate se uită la o soră. Dar, împotriva acestor scuze ce i s-ar acorda în numele materialismului său, trebuie să se spună că nu există om lipsit de orice urmă de calități bune, iar materialistii, oricum ar fi ei, rămîn mereu materialști ; și chiar prin aceasta se poate stabili și dovedi că ei nu sînt decît niște oameni josnici și imorali, care nu pot fi scuzați, deoarece a-i scuza ar însemna să facem concesii materialismului. Prin urmare, pe Lopuhov nu putem să-l scuзам, fără ca totodată să-i justificăm purtarea. Pe de altă parte, nu se cade nici să-i justificăm purtarea, deoarece adepții ideilor frumoase și apărătorii mărețelor năzuințe care i-au proclamat pe materialști oameni josnici și imorali, s-au arătat în ultimul timp atît de minunați la minte și caracter — și asta în ochii tuturor oamenilor cumsecade, materialști sau nematerialști — încît e zadarnic să aperi pe cineva împotriva criticii lor și e un lucru necuviincios să dai atenție vorbelor ce le spun ei.

X

Bineînțeles, subiectul principal al convorbirilor dintre Verocika și Lopuhov nu-l constituia întrebarea : care fel de a gîndi trebuie considerat cel drept. În general, ei discutau destul de puțin, iar discuțiile lor mai lungi, de altfel destul de rare, atacau numai teme abstracte, ca felul de a gîndi și alte subiecte asemănătoare. Doar ei știau bine că sînt supravegheați de doi ochi foarte ageri. Iată de ce nu schimbau decît cîte o vorbă cu privire la subiectul principal care îi interesa : de obicei, în clipa cînd căutau notele de pian

și de canto. Și acest subiect principal, care deținea atît de puțin loc în convorbirile mai lungi și nu tocmai dese, și care nu ocupa decît un neînsemnat loc în convorbirile mai scurte, acest subiect nu-l constituiau sentimentele ce le nutreau ei unul față de altul. Nu. După cele dintîi aluzii vagi, făcute cu prilejul petrecerii din seara aceea, nu mai vorbiseră despre sentimentele lor, deoarece nu aveau cînd. În cele două-trei minute alese pentru un schimb de păreri și fără teamă de a fi auziți, abia de izbuteau să discute vreun alt subiect, care nu le lăsa nici răgazul, nici pofta de explicații sentimentale. Subiectul acesta îl alcătuiau grijile și chibzuiriile cu privire la chipul și momentul în care Verocika va izbuti să scape din groaznica ei situație.

Chiar a doua zi după cea dintîi convorbire avută cu ea, Lopuhov începu să se informeze ce anume trebuia să facă Verocika pentru a ajunge actriță. Știa că o fată care vrea să apară pe scenă se poate aștepta la o seamă de neplăceri și primejdii, dar presupunea că, datorită caracterului ei dîrz, ea ar putea să răzbească pe un drum drept. Constată însă că lucrurile se înfățișau altfel. Două zile mai tîrziu, cînd veni la meditație, fu nevoit să-i spună Verocikăi : „Te sfătuiesc să renunți la gîndul de a te face actriță“. „Dar de ce?“ „Ar fi mai bine să accepți propunerea pretendentului dumitale.“ Acestea fiind zise, convorbirea luă sfîrșit. Vorbiseră în clipa cînd căutaseră împreună niște note — el pentru pian, ea pentru canto. Verocika se necăji rău și făcu mai multe greșeli ca de obicei, deși cînta o bucată pe care o cunoștea foarte bine. După ce isprăviră și se pregăteau să cînte o altă bucată, Verocika zise : „Mi se părea că ar fi fost cea mai bună soluție. Îmi pare rău să aud acum că este cu neputință. Bine, voi duce o viață mai grea, dar tot voi putea trăi. Am să mă fac guvernantă.“

După alte două zile, cînd el veni din nou, ea îi spuse :

— N-am găsit pe nimeni care să-mi caute un loc de guvernantă. Îngrijește-te dumneata, Dmitri Sergheici ; în afară de dumneata, n-am pe nimeni.

— Păcat numai că am prea puțini cunoscuți care mi-ar putea fi de folos într-o asemenea chestiune. Toți cei la care dădeam sau dau lecții nu sînt oameni bogați și cunoscuții lor sînt aproape cu toții la fel. Totuși, vom încerca.

— Prietene dragă, regret că îți răpesc din timp, dar n-am încotro.

— Vera Pavlovna, să nu mai vorbim despre timpul meu o dată ce-ți sînt prieten.

Verocika zîmbi și se înroși în același timp : fără să-și dea seama, înlocuise pe „Dmitri Sergheici“ cu „prietene dragă“.

Lopuhov zîmbi și el :

— Vera Pavlovna, n-ai vrut să-mi spui așa cum mi-ai spus ; de aceea poți să-mi retragi acest titlu, dacă îți pare rău.

Verocika zîmbi :

— E prea tîrziu. Apoi se înroși. Nu, nu-mi pare rău. Și se înroși și mai mult.

— Dacă va fi nevoie, vei vedea că într-adevăr îți sînt prieten credincios.

Își strînseră mîinile.

Iată deci care au fost cele dintîi convorbiri după seara aceea.

Două zile mai tîrziu, în *Monitorul Poliției* apărură un anunț, în care se arăta că „o fată nobilă, vorbind franțuzește și nemțește etc., caută post de guvernantă ; informații despre ea se pot căpăta la funcționarul cutare, în Kolomna, strada N., casa nr. X“.

Într-adevăr, Lopuhov trebuia acum să-și piardă mai mult timp ca să aranjeze treburile Verocikăi. În fiecare dimineată se ducea, de cele mai multe ori pe jos, din cartierul Vîborg în Kolomna, la prietenul său, a cărui adresă era dată în anunț. Era un drum cam lung, dar nu găsisese un cunoscut care să fi stat ceva mai aproape de cartierul Vîborg ; un asemenea cunoscut trebuia să întrunească o seamă de condiții : să aibă o locuință arătoasă, o familie de condiție, o înfățișare respectabilă. O locuință sărăcăcioasă ar fi avut drept rezultat, pentru guvernantă, condiții de angajare dezavantajoase, iar fără

înfățișarea respectabilă și fără un mediu familial vădit bun al aceluia care recomanda, nimănui nu i-ar face o impresie favorabilă fata recomandată. Se înțelege de la sine că Lopuhov n-ar fi putut să-și dea adresa lui în anunț : ce impresie ar fi produs o fată neavînd alt protector decît un student ! Urmarea tuturor acestor lucruri era că Lopuhov avea de făcut în fiecare zi un drum destul de lung. După ce lua de la funcționar adresele celor ce veneau în căutarea guvernantei, el își continua drumul ; funcționarul spunea tuturor că el nu este decît un neam îndepărtat al fetei și nu poate face decît legătura cu un nepot al ei și acesta va veni a doua zi să dea informații mai amănunțite. Nepotul nu sosea cu trăsura, ci venea pe jos, se uita atent la oameni și, bineînțeles, rămînea de cele mai multe ori nemulțumit de mediu : într-o casă, lumea era prea îngîmfată, în alta, mama era bună, dar tatăl un tîmpit, într-a treia invers, și așa mai departe. În unele familii, s-ar fi putut trăi bine, dar se puneau condiții inacceptabile pentru Verocika : ba se cerea limba engleză și ea nu știa engleza ; ba se căuta, de fapt, nu o guvernantă, ci o dădacă ; ba oamenii erau buni, însă erau săraci și în casă nu exista altă încăpere pentru guvernantă decît doar odaia unde locuiau doi copii mai măricei împreună cu alți doi mai mititei, cu dădaca și doica la un loc. Totuși, anunțurile continuau să apară în *Monitorul Poliției*, cei doritori să angajeze o guvernantă continuau și ei să vină, iar Lopuhov nu-și pierdea speranța.

Aceste căutări au ținut vreo două săptămîni. În a cincea zi de încercări, pe cînd Lopuhov, întors din alergătura lui prin Petersburg, stătea culcat pe canapea, Kirsanov îi zise :

— Dmitri, te-ai făcut un rău tovarăș de muncă. În fiecare zi dispari pentru toată dimineața, iar o dată la două zile dispari și seara. Te-ai încărcat cu prea multe lecții, nu-i așa ? Păi tocmai acum ți-ai găsit să le ieși ? Eu am de gînd să mă las și de acelea pe care le am. Am vreo patruzeci de ruble ; îmi vor ajunge pentru cele trei luni cîte mai sînt pînă la terminarea

studiilor. Și tu ai strâns ceva bani — mai mult ca mine ; mi se pare, cam vreo sută de ruble, nu ?

— Mai mult : cam vreo sută cincizeci. Dar la mine nu-i vorba de lecții ; am renunțat la toate, în afară de una. Sînt ocupat cu ceva. După ce voi isprăvi, n-ai să te mai plîngi că rămîn în urma ta la studii.

— Și ce treabă ai ?

— Uite ce e : familia unde dau meditații este foarte urîcioasă, dar în familia aceea am găsit o fată cumsecade. Vrea să se facă guvernantă, ca să poată scăpa de familie. Și îi caut un post.

— E o fată bună ?

— Bună.

— Atunci e bine. Caută.

Cu aceste vorbe, convorbirea lor luă sfîrșit.

Vai, domnule Kirsanov și domnule Lopuhov, sînteți oameni culți, dar tot n-ați ghicit care este cel mai bun lucru dintre toate ! De fapt, chiar și ceea ce ați vorbit e un lucru bun. Kirsanov nici nu s-a gîndit să întrebe dacă fata este drăguță, iar lui Lopuhov nu i-a trecut prin cap să pomenească despre acest lucru. Lui Kirsanov nici nu i-a trăsnet prin cap să întrebe : „Dar nu cumva, frate, te-ai îndrăgostit de ea, de-ți bați capul atît cu dînsa ?“ Și nici Lopuhov nu s-a gîndit să-i spună : „Trebuie să știi că ea mă interesează foarte mult“, ba nici măcar nu s-a gîndit să adauge pentru preîntîmpinarea unei asemenea concluzii : „Să nu-ți închipui, Alexandr, că m-am îndrăgostit“. În fond, iată cum stăteau lucrurile : amîndoi erau de părere că atunci cînd e vorba să scapi un om dintr-o situație grea, n-are nici o importanță dacă omul acela are chip frumos, chiar dacă ar fi o fată ; iar în ceea ce privește dragostea, despre asta nici pomeneală. Ei nici nu-și dădeau seama că așa gîndeau și tocmai acesta era lucrul cel mai bun dintre toate.

Totuși, nu cumva acest caz arată cititorilor mai pătrunzători (majorității literaților de profesie, fiindcă se știe că acești domni sînt foarte pătrunzători), nu cumva el arată, zic, că Lopuhov și Kirsanov erau niște oameni reci, fără vîină estetică ? „Vîină estetică“. Nu demult,

aceasta era expresia la modă printre literații cu gust fin și năzuințe mărețe ; poate că și acum o fi tot la modă printre ei ; n-aș putea să spun, pentru că nu i-am mai văzut de mult. Este oare firesc ca niște oameni tineri să nu se intereseze de frumusețea fetei, atunci când e vorba de o fată, dacă au măcar un pic de gust și cît de cît o inimă ? Cu siguranță că sînt niște oameni fără simț artistic (fără vînă estetică). Există însă alții, care au studiat natura omului în cercuri și mai pline de sentiment estetic decît societatea literaților noștri estetici și care spun că atunci când niște oameni tineri vorbesc de o femeie, ei neapărat o judecă dintr-un punct de vedere pur plastic. Așa a fost, domnilor, însă acum nu mai este așa. Și poate se mai întîmplă și acum, dar nu printre tineretul acela care își dă singur numele de tineret modern. Acesta, domnilor, este un tineret ciudat.

XI

— Ei, dragul meu prieten, ce se aude ? Tot nu se găsește nici un loc ?

— Deocamdată nu, Vera Pavlovna ; dar să nu-ți faci inimă rea, se va găsi. În fiecare zi, vizitez cîte două-trei case. Nu se poate să nu se găsească în cele din urmă una cum se cuvine.

— Ah, prietene dragă, dacă ai ști cît de greu, cît de greu îmi vine să mai stau aici ! Cînd nu aveam nici o perspectivă de grabnică scăpare din această umilință, din această murdărie, mă sileam să trăiesc într-o nepăsare parcă inertă. Dar acum, dragul meu, simt că mă înăbuș în acest aer stricat și dăunător.

— Răbdare, Vera Pavlovna, răbdare. O să găsim. Cam acestea au fost convorbirile lor vreme de o săptămînă. Marți :

— Răbdare, Vera Pavlovna, răbdare ; o să găsim.

— Prietene, ce mult te ostenești pentru mine și cît timp pierzi ! Cum să te răsplătesc ?

— Ai să mă răsplătești, dacă n-ai să te superi pe mine.

Lopuhov rosti aceste vorbe și se cam încurcă. Verocika se uită la el : nu, fraza nu-i rămăsese neisprăvită ; n-avea de gînd s-o continue, ci aștepta doar un răspuns.

— Dar de ce aş putea să mă supăr ? Ce-ai făcut ?

Lopuhov se încurcă și mai tare și parcă se întristă puțin.

— Dar ce ai, dragă prietene ?

— Cum, n-ai observat ? spuse el cu tristețe în glas. Apoi rîse foarte vesel : O, doamne, ce prost sînt, ce prost ! Iartă-mă, dragă prietenă !

— Dar ce s-a întîmplat ?

— Nimic. M-ai și răsplătit.

— Ei, asta-i ! Tare mai ești ciudat ! Bine, spune-mi și de acum înainte tot așa.

Joi s-a întîmplat ispitirea lui Hamlet după tipicul lui Saxo Grammaticus. După această ispitire, Maria Alexevna și-a îngăduit, pentru cîteva zile, o suspendare (scurtă) a supravegherii.

Sîmbătă. După ceai, Maria Alexevna a plecat să numere rufele aduse de spălătoreasă.

— Dragă prietenă, mi se pare că lucrurile se vor aranja.

— Da ? Ce bine !... Ah, doamne, ah, doamne, de-ar fi cît mai repede ! Dacă lucrurile merg tot așa, am să mor. Cînd crezi și cum ?

Mîine voi afla. Cred că-i aproape sigur.

— Și unde ? Cum ?

— Stai liniștită, prietenă : au să bage de seamă. Aproape că-ți vine să zburzi de bucurie. Maria Alexevna poate intra dintr-un moment într-altul.

— Parcă dumneata ești mai liniștit ! Cînd ai venit, erai atît de radios, încît mămica s-a uitat lung la dumneata.

— Ei și ? I-am spus de ce sînt vesel. Mi-am dat seama că trebuia să-i dau o explicație. I-am spus că mi-am găsit un post foarte bun.

— Vezi ce rău ești ! Îmi tot dai povețe cum să mă port și nu mi-ai spus încă nimic. Hai, spune odată !

— Azi dimineată, Kirsanov — știi, prietenă, că pe tovarășul meu îl cheamă Kirsanov...

— Știu, știu, om fără inimă ce ești ! Spune mai repede...

— D-apoi chiar dumneata nu mă lași să spun !

— Of, doamne ! Numai observații, în loc să vorbești ce trebuie ! Nu mai știu ce să-ți fac ; am să te pun în genunchi ; dar aici nu se poate, nu. Îți poruncesc să stai în genunchi la dumneata în odaie îndată ce ajungi acasă. Kirsanov acesta al dumitale să te supravegheze și să-mi trimită o dovadă în scris că ai stat în genunchi. Ai auzit ? Asta am să-ți fac !

— Bine, voi sta în genunchi. Dar acum tac. După ce îmi voi executa pedeapsa și voi fi iertat, atunci am să vorbesc.

— Te iert, răutăciosule, dar spune odată.

— Îți mulțumesc. Mă ierți, Vera Pavlovna, deși tot dumneata ești de vină. M-ai întrerupt mereu.

— Vera Pavlovna ! Ce înseamnă asta ? Dar unde-i prietenia dumitale ?

— Da, prietenă, a fost o muștrare. Sînt un om supărăcios și sever.

— Muștrări ? Îndrăznești să-mi faci muștrări ? Nici nu vreau să te mai ascult.

— Nu vrei ?

— Bineînțeles că nu. Ce să mai ascult ? Ai spus totul : că treaba este aproape aranjată, că mîine are să se hotărască. Astăzi, nici dumneata nu știi nimic. Ce să ascult ? La revedere, prietene.

— Nu, prietenă, ascultă... Dar ascultă odată !

— Nu ascult și plec.

Vera Pavlovna însă se întoarce :

— Spune mai repede, nu te mai întrerup. O, doamne, dacă ai ști cît de mult m-ai bucurat ! Dă-mi mîna. Vezi cît de tare ți-o strîng ? Tare de tot.

— Dar de ce ai lacrimi în ochi ?

— Îți mulțumesc, îți mulțumesc !

— Azi dimineată, Kirsanov mi-a dat adresa unei doamne care a spus să mă duc mîine la ea. N-o cunosc personal, dar am auzit multe despre ea de la un cunoscut comun, care a vorbit cu dînsa despre mine. Pe

soțul ei îl cunosc și eu : ne-am întâlnit de multe ori la acest prieten. Judecînd după toate semnele, sînt sigur că în casa ei se poate duce o viață bună. Cînd și-a lăsat prietenului meu adresa ca să mi-o comunice, a spus că-i sigură că se va înțelege cu mine în privința condițiilor. Prin urmare, prietenă, treaba poate fi socotită aproape ca terminată.

— Ah, ce bine va fi ! Ce bucurie ! zise Verocika. Dar vreau să aflu cît mai repede. Ai să vii de la ea direct la noi ?

— Nu, dragă prietenă, căci ar trezi bănuieli. Doar nu vin la voi decît pentru lecții. Iată ce facem. Trimt Mariei Alexevna o scrisoare prin poștă, dîndu-i de știre că marți n-am să pot veni la lecție și că amîn lecția pe miercuri. Dacă scriu „miercuri dimineata“, asta înseamnă că treaba s-a aranjat, iar dacă scriu „miercuri seara“, asta înseamnă că nu s-a făcut nimic. Sînt însă aproape sigur că voi scrie „dimineata“. Maria Alexevna are să vă comunice, și lui Fedea, și dumitale, și lui Pavel Konstantinîci.

— Dar cînd sosește scrisoarea ?

— Mîine seară.

— Așa tîrziu ! Nu, nu voi avea răbdare. Și apoi, ce-o să aflu din scrisoare ? Numai „da“, și apoi să aștept pînă miercuri ? Ce chin ! Dacă va fi „da“, vreau să plec cît mai repede la această doamnă. Doresc să aflu cît mai curînd. Dar cum să facem ? Iată ce-am să fac : te aștept în stradă pînă cînd ieși de la această doamnă.

— Bine, dar acest lucru ar fi mai imprudent chiar decît dacă aș veni eu la dumneata. Nu, mai bine vin eu.

— Nu, poate că aici nu vom putea sta de vorbă. În orice caz, mama ar avea bănuieli. Nu, mai bine fac așa cum am zis eu. Am un vâl atît de des, încît nici n-are să mă recunoască.

— Da, și eu cred că s-ar putea așa. Să mă mai gîndesc puțin.

— N-avem timp de gîndit. Mama poate intra în orice clipă. Unde șade această doamnă ?

— La Galernaia, lîngă pod.

— La ce oră ești la ea ?

— Mi-a spus că la douăsprezece.

— De la douăsprezece în sus, am să stau pe Bulevardul Gărzii, pe ultima bancă, la capătul dinspre pod. Așa cum ți-am spus, voi avea un voal des. A, da ! Și încă un semn : voi ține în mână un sul de note. Dacă nu vin, înseamnă că am fost împiedicată de ceva. Dumneata însă, așază-te pe banca aceea și așteaptă-mă. Pot să întârzii, dar de venit, vin neapărat. Ce bună idee am avut ! Cît de recunoscătoare îți sînt ! Ce fericită voi fi ! Ce mai face logodnica dumitale, Dmitri Sergheici ? Vezi ? Te-am degradat ; acum ești iarăși Dmitri Sergheici în loc de prieten. Ce bine-mi pare ! Ce bine-mi pare !

Și Verocika se repezi la pian și începu să cînte.

— Vai, dragă prietenă, ce înjosire pentru artă ! Cum ți s-a stricat gustul ! Ai lăsat ariile din operă și te-ai apucat să cînți fleacuri.

— Da, da, e adevărat.

Peste cîteva minute, intră Maria Alexevna. Dmitri Sergheici jucă cu ea *préférence* în doi ; la început câștigă, apoi o lăasă să-și ia revanșa și chiar pierdu treizeci și cinci de copeici. Era întîia oară cînd îi dădu prilejul unui astfel de triumf și, plecînd, o lăasă foarte mulțumită, nu de bani, ci de triumful propriu-zis ; pînă și inimile cu totul absorbite de materialism au bucurii pure, idealiste, ceea ce dovedește că explicația materialistă a vieții nu este satisfăcătoare.

XII

CEL DINTII VIS AL VEROCIKĂI

Verocika visează.

I se pare că este închisă într-un beci umed, întunecos. Deodată însă ușa se deschide și Verocika se pomenește pe cîmp. Aleargă, zburdă și se întreabă : „Dar cum de n-am murit în beci ? N-am murit, fiindcă n-am văzut cîmpul ; dacă l-aș fi văzut, aș fi murit în beci.“ Și continuă să alerge și să zburde. Apoi visează că este lovită de paralizie și își zice în gînd : „Dar cum se

face că sînt paralizată ? Numai moşnegii şi babele sînt paralizaţi, nu şi fetele tinere.“ „Pot şi ele să fie paralizate şi chiar foarte des, rosteşte un glas necunoscut, dar acum ai să te faci sănătoasă, numai să-ţi ating mîna. Vezi ? Eşti sănătoasă, scoală-te.“ Dar cine vorbeşte aşa ? Ce uşurată se simte ! Boala trecuse cu totul, Verocika se scoală, merge, aleargă, ajunge iar pe cîmp, iar zburdă, iar aleargă şi se gîndeşte : „Cum de-am putut suporta paralizia ? Fiindcă m-am născut paralizată, nu ştiam ce înseamnă să umbli şi să alergi ; dacă aş fi ştiut, n-aş fi putut îndura.“ Şi iar aleargă şi zburdă. Uite o fată pe cîmp ; tare ciudat lucru ; şi chipul ei, şi mersul, totul la ea se schimbă, se schimbă neconţinut : acum e o englezoaică, apoi o franţuzoaică, acum e o nemţoaică, o poloneză ; şi acum e rusoaică, pe urmă iar englezoaică, iar nemţoaică, iar rusoaică — dar cum se face că are acelaşi chip ? Doar o englezoaică nu seamănă cu o franţuzoaică, o nemţoaică nu seamănă cu o rusoaică ; şi la ea chipul se schimbă şi tot acelaşi rămîne. Ce ciudat lucru ! Şi expresia chipului se schimbă neconţinut. Uite, acum e blîndă ! Acum e mînioasă ! Cînd e tristă, cînd veselă ; se schimbă mereu ! Şi tot bună rămîne. Dar cum vine asta, de rămîne bună, chiar şi cînd se supără ? Şi ce frumoasă este ! Cu toate că i se schimbă mereu chipul, se face de fiecare dată tot mai frumos, tot mai atrăgător. Fata vine la Verocika : „Cine eşti tu ?“ „Înainte, el îmi zicea : Vera Pavlovna şi acum îmi zice : dragă prietenă.“ „A, va să zică, tu eşti Verocika, aceea care te-ai îndrăgostit de mine ?“ „Da, te iubesc foarte mult. Dar cine eşti ?“ „Sînt logodnica logodnicului tău.“ „A cărui logodnic ?“ „Nu ştiu, nu-mi cunosc logodnicii ; ei mă cunosc, dar eu nu-i pot cunoaşte : am mulţi. Alege-ţi logodnic pe unul dintre ei, dar numai dintre logodnicii mei.“ „Mi l-am ales pe...“ „N-am nevoie de nici un nume, nu le cunosc numele. Dar să nu alegi decît dintre logodnicii mei. Vreau ca surorile şi logodnicii mei să nu se aleagă decît între ei. Ai stat închisă în beci ? Ai zăcut doborîtă de paralizie ?“ „Da.“ „Şi acum, ai scăpat ?“ „Da.“ „Uite, eu ţi-am dat drumul şi eu te-am lecut. Ține minte că mai sînt mulţi semeni

care nu sînt liberați și nu sînt lecuiți. Dă-le drumul și vindecă-i. Ai s-o faci ?“ „Am s-o fac. Spune-mi numai cum te cheamă. Tare aș vrea să știu.“ „Am mai multe nume. Am nume diferite. Fiecăruia îi spun cîte un nume, după cum are el nevoie să mă cheme. Tu să-mi spui : dragostea de oameni. Este chiar numele meu cel adevărat. Puțini sînt aceia care îmi spun așa. Tu să-mi spui așa.“ Și acum Verocika merge prin oraș ; iată un beci și niște fete care stau închise în beci. Verocika atinge lacătul și lacătul cade jos : „Ieșiți !“ Și fetele ies afară. Iată o odaie în care zac niște fete lovite de paralizie : „Sculăți-vă !“ Și fetele se scoală, umblă și acum iată-le pe toate pe cîmp ; aleargă, zburdă. Ah, ce veselie ! E mult mai plăcut să stai cu ele decît să fii singură. Ce bucurie !

XIII

În ultimul timp, Lopuhov nu mai avusese cînd să-și vadă prietenii de la Academia de medicină. Kirsanov, care continua a se întîlni cu ei, fiind întrebat despre Lopuhov, povestise, între altele, ceea ce-l preocupa în momentele acelea și noi știm că unul dintre prietenii lor comuni îi dăduse adresa doamnei la care Lopuhov se ducea acum.

„Ce frumos se vor aranja lucrurile, dacă va fi așa ! se gîndea Lopuhov în drum spre ea. Peste doi ani, cel mult peste doi și jumătate, voi avea o catedră. Atunci voi putea trăi ca lumea. Iar deocamdată, ea va sta liniștită la B., numai dacă B. este într-adevăr o femeie bună ; dar nici nu încapе îndoială că e așa.“

Într-adevăr, Lopuhov găsi că doamna B. era o femeie inteligentă, bună, fără pretenții mari, cu tot rangul soțului său, cu toată starea-i materială și rudele ei. Condițiile oferite de dînsa erau bune, mediul familiar foarte prielnic pentru Verocika și totul se dovedea a fi excelent, așa cum dorise Lopuhov. La rîndul ei, doamna B. se arătă satisfăcută de răspunsurile lui Lopuhov cu privire la caracterul Verocikăi ; lucrurile se

aranjară repede și, după o jumătate de oră de discuție, doamna B. spuse: „Dacă tînăra dumitale mătușă va fi de acord cu condițiile mele, atunci o voi ruga să se mute la mine. Cu cît va veni mai repede, cu atît mai plăcut va fi pentru mine.“

— Ea este de acord. M-a însărcinat să tratez în numele ei. Dar acum, după ce ne-am înțeles, trebuie să vă spun un lucru pe care ar fi fost de prisos să vi-l spun înainte de a cădea de acord. Această fată nu-i rudă cu mine. Este fiica unui funcționar în familia căruia dau lecții. N-a avut pe altcineva căruia să-i poată spune grijile ei. Dar sînt un om străin pentru dînsa.

— Știam acest lucru, *monsieur* Lopuhov. Dumneata, profesorul N. (spuse numele prietenului prin care căpătase adresa) și colegul dumitale, care a vorbit cu dînsul despre chestiunea dumitale, sînteți oameni cinstiți și fiecare din dumneavoastră poate vorbi față de alții despre prietenia lui cu o fată, fără s-o compromită în ochii lor. Și N. mă cunoaște destul de bine, ca să-mi fi spus că fata pe care mi-o recomanzi dumneata ca guvernantă nu-i rudă cu dumneata. Să nu te superi pe el că a fost indiscret; mă cunoaște foarte bine. Și eu, *monsieur* Lopuhov, sînt o persoană cinstită și crede-mă că știu pe cine trebuie să stimez. Am încredere în N. ca și în mine înșămi, iar N. are încredere în dumneata ca și în el însuși. Dar N. nu mi-a spus cum o cheamă; acum însă cred că pot să te întreb, o dată ce ne-am înțeles și azi sau mîine ea va intra în familia mea.

— O cheamă Vera Pavlovna Rozalski.

— Încă o lămurire din partea mea. Poate să-ți pară ciudat că eu, care mă ocup atît de copiii mei, m-am hotărît să mă înțeleg cu dumneata, fără s-o văd pe aceea care se va afla în imediata apropiere a copiilor mei. Dar știu, știu prea bine din ce fel de oameni este alcătuit cercul vostru. Știu că orice persoană față de care unul dintre voi se poartă atît de prietenește trebuie să fie de o deosebită valoare pentru o mamă care vrea să-și vadă fiica într-adevăr bine educată. De aceea mi s-a părut că o întrevvedere personală ar fi de prisos

și nedelicată. Acest compliment nu ți se adresează dumitale, ci chiar mie.

— Mă bucur pentru *mademoiselle* Rozalski. Viața ei de familie a fost atât de grea încât s-ar simți fericită în orice casă de oameni cumsecade. Dar nici n-am visat că ar putea avea parte de o viață cu adevărat bună, așa cum va avea la dumneavoastră.

— Da. N. mi-a spus că are multe de suferit în familia ei.

— Foarte multe.

Lopuhov începu să povestească unele lucruri pe care doamna B. trebuia să le știe, ca să poată ocoli în discuțiile cu Vera anumite subiecte care i-ar fi amintit fetei neplăcerile ei din trecut. Doamna B. îl ascultă cu compătimire și, în sfârșit, îi strînse mîna :

— Ajunge, *monsieur* Lopuhov. Sînt profund mișcată de cele ce-mi spui și mi-ar fi rușine să arăt că și acum, cînd nu mai am mult pînă la patruzeci de ani, nu pot auzi fără lacrimi vorbindu-se despre tirania familiei, tiranie care m-a făcut și pe mine să sufăr în tinerețe.

— Dați-mi voie să vă mai spun un lucru ; un lucru atât de puțin important pentru dumneavoastră, încît poate că nici n-ar fi nevoie să vorbim despre el. Totuși, este bine să vi-l spun. Vera Pavlovna caută să scape de un bărbat cu care mama ei vrea s-o mărite cu de-a sila.

Doamna B. rămase pe gînduri. Lopuhov o privi îndelung și, la rîndul său, căzu și el pe gînduri.

— Dacă nu mă înșel, această împrejurare nu vi se pare atât de puțin importantă cum mi se părea mie ?

Doamna B. părea însă cu totul tulburată.

— Iertați-mă, continuă el, văzînd că ea nu mai știe ce să-i răspundă. Iertați-mă, dar văd că acest lucru vă stînjenește.

— Da, este un lucru foarte serios, *monsieur* Lopuhov. Dacă pleacă din casă împotriva voinței familiei, aceasta înseamnă că ea va provoca un mare conflict. Dar, după cum ți-am spus, asta n-ar fi nimic. Dacă ea ar fugi numai de brutalitatea și de tirania lor, s-ar putea aranja totul cu cei din familie într-un chip sau într-altul ; în

cel mai rău caz, ar fi vorba de o sumă de bani în plus și ei ar fi satisfăcuți. N-ar fi nimic. Dar... dacă mama-sa vrea s-o mărite cu de-a sila, asta înseamnă că e vorba de un pretendent bogat, foarte bogat, foarte convenabil.

— Sigur, întări Lopuhov pe un ton tare amărît.

— Sigur, *monsieur* Lopuhov, sigur că-i bogat ; tot-mai acest lucru mă necăjește. Într-un asemenea caz, mama nu se va resemna nici în ruptul capului. Dumnezeu cunoaște drepturile părinților. În acest caz, ei se vor folosi pe deplin de ele. Vor începe un proces și îl vor duce pînă la capăt.

Lopuhov se sculă :

— Prin urmare, nu-mi rămîne decît să vă rog să uitați tot ce v-am vorbit.

— Ba nu, rămîi. Lasă-mă să mă justific cîtuși de puțin în fața dumitale ! Doamne, ce rea trebuie să-ți par ! Împrejurarea care trebuie să stîrnească în orice om cumsecade compătimirea, dorința de a ocroti, tot-mai ea mă oprește. Vai, ce nevolnici sîntem !

Într-adevăr, îți făcea milă s-o privești : nu se prefăcea. Se vedea că era îndurerată. Era atît de stînjenită, încît vorbele ei păreau fără șir. În cele din urmă, gîndurile i se mai limpeziră. Dar nici cele fără șir, nici cele cu șir nu-i mai relevau lui Lopuhov nimic nou. De altfel, era și el tulburat. Era atît de frămîntat de cele ce-i dezvăluiseră ea, încît nu mai putea fi atent și la explicațiile ei privind această mărturisire. După ce o lăsă să vorbească cît voi, el zise :

— Tot ceea ce-ați spus pentru a vă scuza a fost de prisos. Datoria mea a fost să rămîn, ca să nu fiu nepoliticos ori să credeți că vă acuz sau mă supăr. Mărturisesc însă că nici nu v-am ascultat. O, ce bine ar fi dacă aș fi convins că n-aveți dreptate ! Da, ce bine ar fi dacă n-ați avea dreptate ! I-aș spune că nu ne-am înțeles în privința condițiilor sau că mi-ați făcut o impresie defavorabilă și atît. Atunci am avea amîndoi speranța că vom reuși în altă parte. Dar acum, ce-i voi spune ?

Doamna B. plîngea.

— Ce-i voi spune ? repetă Lopuhov, coborînd pe scară. Ce-i de făcut acum ? Ce-i de făcut ? se întreba el în gînd, ieşind din Galernaia şi apucînd pe o stradă care ducea spre Bulevardul Gărzii.

Bineînţeles, doamna B. n-avea dreptate în sensul absolut în care cineva ar căuta să dovedească unor copii că este cu neputinţă să ajungi cu mîna pînă la lună. Dată fiind starea ei socială, legăturile oficiale destul de importante ale bărbatului ei, este foarte probabil, chiar indiscutabil, că, dacă ar fi vrut neapărat ca Verocika să stea la dînsa, Maria Alexevna n-ar mai fi putut s-o smulgă pe Verocika din mîinile ei, nici să-i pricinuiască vreo neplăcere serioasă ei sau bărbatului ei, care ar fi apărut în proces ca pîrît principal şi pentru care îi era teamă. Aşadar, doamna B. ar fi trebuit să aibă destulă bătaie de cap, poate şi anumite discuţii neplăcute, şi ar fi rămas obligată unor oameni, la care nu e bine să te uzezi cerîndu-le servicii pentru alţii, în loc să ţi-i rezervi pentru vreo nevoie a ta. Cine s-ar simţi obligat şi care om cu judecată sănătoasă ar fi dispus să procedeze altfel decît doamna B. ? N-avem nici un drept s-o muştrăm ; şi Lopuhov avea tot temeiul să-şi piardă speranţa de a o salva pe Verocika.

XIV

Verocika aşteptă multă vreme pe banca unde se înţeleseseră să se întâlnească. Inima începea să-i bată mai repede ori de cîte ori se iveau de după colţ cineva cu şapcă. În fine ! El e ! Prietenul ! Sări în picioare şi alergă în întîmpinarea lui.

Dacă i-ar fi dat timp lui Lopuhov să ajungă pînă la bancă, poate că el şi-ar fi luat o figură mai voioasă, dar aşa, observîndu-l înainte ca el să aibă timp să se pregătească, Vera Pavlovna îşi dădu imediat seama cît era de tulburat.

— Nu s-a făcut nimic ?

— Nu, prietenă.

— Dar era atît de sigur ! De ce ?

— Să mergem acasă, prietenă ; te voi conduce. Vom sta de vorbă. Am să-ți spun peste cîteva minute de ce nu se poate. Acum, lasă-mă să mă gîndesc. Încă nu mi-am adunat gîndurile. Trebuie să inventăm altceva. Să nu ne facem sînge rău. Vom găsi noi ceva.

Rostind aceste din urmă vorbe, el se învioră, dar foarte puțin.

— Spune-mi acum. Nu mai pot aştepta. Dumneata zici că vom născoci altceva ; prin urmare, tot ceea ce am pus la cale pînă acum nu merge de loc ? Nu pot să mă fac guvernantă ? Vai, nenorocita de mine !

— La ce bun să te mint ? Nu se poate. Tocmai asta vroiam să-ți spun. Dar, dragă prietenă... răbdare şi iar răbdare ! Fii tare ! Cine este tare, izbuteşte.

— Ah, dragă prietene, sînt tare, dar cît de greu îmi vine...

Merseră în tăcere cîteva minute.

El observă că ea duce ceva sub palton :

— Prietenă, lasă-mă să-ți duc eu pachetul.

— Nu, nu-i nevoie. Nu-i greu. Mulţumesc.

Merseră din nou tăcuţi o bucată de vreme.

— Astă-noapte, de bucurie, n-am putut adormi, dragă prietene, pînă la două. Şi, cînd am adormit, ştii ce am văzut în vis ? Se făcea că scăpasem dintr-un beci în care mă înăbuşeam. Pe urmă, am zăcut paralizată, dar m-am făcut sănătoasă şi m-am repezit afară, pe cîmp şi, o dată cu mine, au fugit o mulţime de prietene care scăpaseră şi ele, ca şi mine, din beci şi de paralizie ; şi ne bucuram atît de mult că alergam pe cîmp ! Visul nu s-a împlinit. Credeam că n-am să mă mai întorc acasă.

— Prietenă, lasă-mă să-ți duc eu pachetul. Acum văd ce este. De ce-l mai ascunzi ?

Şi iar merseră mai mult timp în tăcere.

— Uite, dragă prietenă, la ce concluzie am ajuns noi, eu şi cu doamna aceea : nu poţi pleca de acasă fără voia Mariei Alexevna. E cu neputinţă. Nu, nu, lasă-mă să te iau la braţ, că mi-e teamă să nu cazii.

— Nu-i nimic, dar mă înăbuș sub vălul acesta ! Își ridică brusc vălul : A trecut, acum mi-e mai bine.

„Ce palidă e !“

— Nu, dragă prietenă, să nu crezi întocmai ceea ce am spus. Nu m-am exprimat așa cum trebuie. Vom căuta să aranjăm totul într-un chip oarecare.

— Cum să aranjăm, dragul meu ? Îmi spui așa, doar ca să mă consolezi. Nu-i nimic de făcut.

El nu mai zise nimic. Merseră din nou tăcuți.

„Ce palidă e ! Ce palidă !“

— Dragă prietenă, mai există un mijloc.

— Care, dragul meu ?

— Ți-l voi spune, dragă prietenă, dar numai după ce ai să te mai liniștești. Va trebui să judeci lucrurile cu sînge rece.

— Spune-mi acum ! N-am să mă potolesc pînă ce n-am să aflu.

— Nu, draga mea prietenă, acum ești prea emoționată. Nu ești în stare să ieși nici o hotărîre importantă. Mai așteaptă încă puțin timp. Curînd. Iată și poarta dumitale. La revedere, dragă prietenă. Am să-ți spun îndată ce voi vedea că te-ai liniștit.

— Dar cînd ?

— Poimîine, la lecție.

— E prea mult pînă atunci !

— Bine, atunci am să vin mîine, numai ca să-ți spun.

— Nu, mai repede !

— Atunci, diseară.

— Nu, nu te las să pleci. Vino acum. Spui că nu sînt liniștită ; mai spui că nu pot să judec ; bine, atunci rămîi la masă la noi. Ai să vezi că am să fiu liniștită. După masă, mama are să se culce și vom putea sta de vorbă.

— Dar cum să vin la voi ? Dacă intrăm împreună, mama dumitale are să înceapă din nou să bănuiască ceva.

— Las' să bănuiască. Nu-mi pasă ! Nu, dragă, prietene, chiar pentru asta, este mai bine să intri chiar acum. Doar am mers cu vălul ridicat și a putut să ne vadă cineva.

— Ai dreptate.

Maria Alexevna fu foarte mirată văzînd pe fiica ei și pe Lopuhov venind împreună. Începu să-i cerceteze cu cea mai mare atenție.

— Am trecut pe la dumneavoastră, Maria Alexevna, ca să vă spun că poimîine seară sînt ocupat, așa că vin mîine la lecție. Îmi dați voie să mă așez ? Sînt foarte obosit și indispus. Aș vrea să mă odihnesc.

— Într-adevăr, Dmitri Sergheici, ce ai ? Ești grozav de posomorît.

Vor fi fost oare la o întîlnire amoroasă ori s-au întîlnit din întîmplare ? Dacă ar fi fost la întîlnire, ar fi vesel. Iar dacă s-ar fi certat la întîlnire, pentru că ea n-a răspuns dorinței lui, atunci desigur că el ar fi posomorît, dar asta ar însemna că s-au certat și n-ar fi condus-o pînă acasă. Ea a intrat repede în odaia ei, nici nu s-a uitat la el, dar nu sînt semne că s-ar fi certat ; nu, cred că s-au întîlnit din întîmplare. Dracu' să-i mai știe. Trebuie să fiu cu ochii în patru.

— Eu, Maria Alexevna, n-am nimic deosebit, dar văd că Vera Pavlovna arată cam palidă. Ori mi s-a părut ?

— Cine, Verocika ? Se întîmplă.

— Dar poate că mi s-a părut numai. Ca să-ți spun drept, mi se învîrte capul de atîtea gînduri.

— Dar ce anume te frămîntă, Dmitri Sergheici ? Nu cumva ai avut vreo neînțelegere cu logodnica ?

— Nu, Maria Alexevna, sînt mulțumit de logodnică. Dar am de gînd să mă cert cu părinții.

— Ce vorbești, Dmitri Sergheici ? Păi, se poate să te cerți cu părinții ? Eu aveam o altă părere despre dumneata.

— Dar nu se poate altfel, Maria Alexevna, cu o asemenea familie. Cer o sumedenie de lucruri pe care eu nu-s în stare să le fac.

— Atunci e altceva, Dmitri Sergheici. Nu poți să mulțumești pe toată lumea. Și este drept că în toate trebuie măsură. Dacă-i așa, adică dacă-i o ceartă pentru bani, îți dau dreptate.

— Maria Alexevna, dă-mi voie să mă port ca un necioplit : sînt atît de rău dispus, încît trebuie să-mi caut liniştea într-o societate plăcută şi pe care s-o stimez, iar o asemenea societate n-o găsesc decît în casa dumatăle. Îngăduie-mi să mă invit singur la masă şi dă-mi voie să dau cîteva însărcinări Matrionei dumatăle. Mi se pare că aveţi aici, în apropiere, depozitul lui Denker ; n-are cine ştie ce vin, dar mi se pare că, totuşi, nu e rău.

Chipul Mariei Alexevna, care la cele dintîi vorbe despre masă luase un aer de mînie, îşi pierdu această expresie la auzul numelui Matrionei şi rămase în aşteptare : „Ia să te văd, drăguţule, ce ai să ne oferi la masă ? Dacă-i la Denker, atunci trebuie să fie ceva de soi.“

Drăguţul, însă, fără să se mai uite la fizionomia ei. îşi scoase portofelul, rupse un petic de hîrtie dintr-o scrisoare rătăcită acolo, luă un creion şi scrisese ceva.

— Dacă-mi dai voie, Maria Alexevna, pot să te întreb ce băutură îţi place ?

— Dmitri Sergheici, ca să-ţi spun drept, nu prea mă pricep la băuturi ; aproape nu beau de loc ; asta nu-i treabă de femeie.

„Se cunoaşte după nasul tău, chiar de la prima vedere, că nu bei !“

— Sigur, Maria Alexevna, dar pînă şi fetele beau *maraschino*. Îmi dai voie să scriu ?

— Ce anume, Dmitri Sergheici ?

— De fapt, nici nu e vin, ci, ca să spunem aşa, un fel de sirop. Scoase o hîrtie roşie¹. Mi se pare că ajunge, nu ? Şi se uită la bileţel. Pentru orice eventualitate, mai pun cinci ruble.

Venitul său pe trei săptămîni şi întreţinerea pe o lună ! Dar nu se putea altfel : trebuia să-i dea Mariei Alexevna o mită serioasă.

Ochii Mariei Alexevna se umeziră, iar faţa i se lumină îndată cu cel mai dulce zîmbet.

— Este pe aproape şi vreo cofetărie ? Nu ştiu dacă se poate găsi gata un tort de nuci ; după părerea mea,

¹ Bancnotă de 10 ruble. (N. red. rom.)

Maria Alexevna, este cel mai bun tort ; dar, dacă nu se găsește, să ia ce va găsi, nu vă fie cu supărare.

Se duse la bucătărie și o trimise pe Matriona după cumpărături.

— Azi facem chef, Maria Alexevna. Vreau să uit de cearta mea cu familia. De ce să nu facem chef, Maria Alexevna ? Treburile cu logodnica merg bine. Când mă voi însura cu ea, vom trăi și mai bine ; nu-i așa, Maria Alexevna ?

— Așa-i, Dmitri Sergheici. Dar, drept să-ți spun, ești cam risipitor, ceea ce nu mă așteptam de la dumneata. Te știam om cu scaun la cap. Te pomenești că ai pus mîna pe vreo arvună din zestrea logodnicii ?

— N-am primit nici o arvună, Maria Alexevna, dar dacă am făcut rost de ceva bani, de ce să nu trag un chefuleț ? Ce arvună ? Nu mai este vorba de arvună. Și la ce bun să te mulțumești cu arvuna ? Trebuie să faci lucrurile cum se cuvine, căci altfel se trezesc tot soiul de bănuieli. Și n-ar fi o purtare nobilă din parte-mi, Maria Alexevna.

— Sigur, Dmitri Sergheici, așa e : n-ar fi o purtare nobilă. După mine, trebuie să fii nobil în toate.

— Ai dreptate, Maria Alexevna.

Timp de vreo jumătate de ceas, poate și mai mult, cît mai era pînă la masă, se înfiripă o convorbire dintre cele mai amabile, în același stil, despre tot felul de subiecte nobile. Cu acest prilej, Dmitri Sergheici dezvălui, între altele, într-un ceas de sinceritate, că se va căsători în curînd. Dar ce-i cu căsătoria Verei Pavlovna ? Maria Alexevna nu putea să spună nimic în chestiunea aceasta, căci ea nu-și silea fiica. Bineînțeles că nu, dar, după cît a observat el, Vera Pavlovna se va hotărî în curînd să se mărite ; nu i-a spus nimic, dar nici el nu-i orb.

— Doar noi, Maria Alexevna, sîntem oameni umblați și pe de-alde noi cum să ne tragă cineva pe sfoară ? Cu toate că sînt tînăr, sînt și eu om umblat și, prin urmare, greu de păcălit ; nu-i așa, Maria Alexevna ?

— Așa e, Dmitri Sergheici, om umblat, greu de păcălit !

Într-un cuvînt, această discuție plăcută și voioasă cu Maria Alexevna avu darul să-l învioreze pe Dmitri Sergheici atît de mult, încît îi pieri tot necazul, ca alungat de vînt. Era vesel, așa cum nu-l văzuse nici-o dată Maria Alexevna. Ce dihanie șireată, ce pezevenghi ! A păpat o mulțime de parale de la logodnică, și acum părinții au aflat că și-a umplut buzunarele și au sărit pe el. Dar dînsul, nici gînd : nu, tăticule și mămico, sînt totdeauna gata să mă port cu voi ca un fiu respectuos, dar parale nu eu am să vă dau vouă. Tii, ce pezevenghi ! E plăcut să stai de vorbă cu un asemenea om, mai ales după ce, auzind că Matriona s-a întors, dai fuga la bucătărie, zicînd că te duci în dormitor ca să-ți iei batista, și vezi că s-a cumpărat vin de douăsprezece ruble și cincizeci de copeici (la masă, n-o să bem decît a treia parte) și o plăcintă de o rublă și cincizeci de copeici. De, bani aruncați ! Totuși, o să rămîna și din plăcintă ; am s-o servesc prietenelor în loc de dulceață, și tot e un cîștig.

XVI

Verocika ședea în odaia ei.

„Oare n-am făcut rău că i-am spus să intre ? Mama s-a uitat la noi cu niște ochi !...

Și în ce situație grea l-am pus ! Cum va rămîne la masă ?

Doamne, ce să mă fac, sărmana de mine ?

Există o cale, a zis el. Eu însă, dragul meu, cred că nu există nici una !

Ba nu, există o cale : fereastra. Cînd n-am să mai pot îndura, am să mă arunc pe fereastră.

Ce caraghioasă sînt : «cînd n-am să mai pot îndura !» — dar acum pot ?

Cînd te arunci pe fereastră, zbori repede, parcă nici n-ai cădea ; trebuie să fie foarte plăcut. Numai că, pe urmă, te izbești de trotuar. Vai, ce tare e ! Și te doare ? Nu, cred că nici n-o să ai cînd să simți vreo durere. Totuși, trotuarul e atît de tare ! Dar numai o singură clipă,

scurtă de tot ; în schimb, înainte de ea, aerul se dă în lături ușor, blînd, ca cea mai moale pernă... Nu ! e mai bine așa...

Da, și pe urmă ? Are să te privească toată lumea : cu capul spart, cu fața strivită, plină de sînge și de noroi. Nu, dacă s-ar putea să așterni niște nisip curat... aici, pînă și nisipul e murdar... nu, să fie din cel mai alb, din cel mai curat... ce bine ar fi ! Și fața ar rămîne nestrivită, curată, n-ar mai speria pe nimeni.

La Paris, midinetele se omoară cu mangal. Uite, așa-i mai bine ; mult, mult mai bine. Nu-i bine să te arunci pe fereastră. Mai bine cu mangal.

Ce tare vorbesc dincolo ! Despre ce-or vorbi ? Nu se înțelege nimic. Lui i-aș lăsa un bilețel în care i-aș spune tot. Atunci i-am zis : «Azi e ziua mea». Ce îndrăzneată am fost ! Cum s-a făcut că am fost atît de îndrăzneată ? Pe atunci, eram o prostituță, nu-mi dădeam seama.

Da, ce deștepte sînt midinetele din Paris ! Ei, parcă eu n-am să fiu deșteaptă ? Ce caraghios are să fie. Au să intre în odaie și n-au să vadă nimic ; o să miroasă a fum și aerul are să fie verde. Se vor speria : ce s-a întîmplat ? Unde-i Verocika ? Mama va striga tatei : «Ce stai ? Sparge geamul !» Vor sparge geamul și vor vedea că eu stau la măsuta de toaletă, cu capul lăsat pe măsută și cu fața în mîini. «Verocika, ai leșinat din pricina fumului ?» Și eu voi tăcea. «Verocika, de ce taci ?» «Vai, s-a asfixiat !» Vor începe să țipe, vor plînge. Ah, ce ridicol are să fie atunci cînd au să înceapă să plîngă și mama are să spună cît de mult m-a iubit !

Oare el are să sufere ? Am să-i las un bilețel.

Așa ! Am să mai stau așa cît voi putea și, la urmă, voi face ca midinetele din Paris. Am să fac chiar așa cum spun. Nu mi-e frică.

De ce să-mi fie frică ? E așa de simplu ! Vreau să văd numai care e calea de care vorbește el. Dar nu, nu există nici o cale. A vorbit numai așa, ca să mă consoleze.

Pentru ce oare oamenii se consolează unii pe alții ? La ce bun ? Cum poți aduce mîngîiere cuiva, dacă nu poți să-l ajuți ? Dacă și el, care e un om deștept, a făcut la fel. La ce bun ? La nimic.

Dar oare despre ce-or fi vorbind ? Parcă ar fi vesel. Ia uite ce glas vesel are !

Se poate oare să fi născocit într-adevăr vreo altă cale ?

Dar nu, nu există nici o cale.

Totuși, ar fi el așa de vesel, dacă n-ar fi născocit ceva ?

Dar ce anume a născocit ?“

XVII

— Verocika, poștește la masă ! strigă Maria Alexevna.

Pavel Konstantinîci venise acasă. Plăcinta era de mult gata, dar nu plăcinta de cofetărie, ci una făcută de Matriona cu carnea rămasă de la supa din ajun.

— Maria Alexevna, n-ai încercat vreodată să guști un păhărel de rachiul înainte de masă ? Face foarte bine, mai ales rachiul acesta amar de portocale. Vorbesc în calitate de medic. Gustă, te rog. Nu, nu, gustă neapărat. Ți-l prescriu ca medic.

— Bine, fie. Dacă trebuie să ascult de medic ! Dar numai o jumătate de păhărel.

— Nu, Maria Alexevna, dintr-o jumătate de păhărel n-ai să ai nici un folos.

— Dar dumneata, Dmitri Sergheici ?

— Am îmbătrînit și m-am potolit, Maria Alexevna. Mi-am dat cuvîntul că nu mai beau.

— Într-adevăr, parcă te încălzește.

— Tocmai acesta îi este rostul — să te încălzească, Maria Alexevna.

„Ce vesel e, într-adevăr ! Se poate oare să existe într-adevăr vreo cale ? Ia uite cum s-a împrietenit cu mama ! Și la mine nici nu se uită. Vai, ce șiret e !“

Se așezară la masă.

— Pavel Konstantinîci și cu mine vom bea din asta. Asta e *ale*¹, un fel de bere ; numai bere și nimic mai mult. Ia gustă nițeluș, Maria Alexevna.

¹ Bere englezească foarte tare. Se pronunță *eil*. (N. red. rom.)

— Dacă zici dumneata că e bere, cu plăcere. De ce să nu beau bere ?

(„Doamne, ce de sticle ! Vai, ce proastă sînt ! Tocmai asta pecetluiește prietenia.“)

(„Ce pezevenghi ! Nu bea. Abia a atins cu buzele eil-ul. Ce strașnic este eil-ul ; parcă miroase nițel a cvas și e tare. Strașnic de tare. Cînd am s-o mărit cu Mișka, am să mă las de votcă, am să beau numai eil. Dar să știi că ăsta n-are să-și înece mințile în clondir ! Nici nu s-atinge de băutură, pușlamaua ! Dar tot spre norocul meu. Să știi însă că dacă ar avea poftă să bea, apoi s-ar ține bine.“)

— Dar dumneata, Dmitri Sergheici, nu vrei să bei de loc ?

— Ei, Maria Alexevna, am băut destul în viață ; am băut și pentru viitor, are să-mi ajungă pentru multă vreme. Pe cînd n-aveam nici o ocupație și n-aveam bani, atunci beam ; acum am ocupație, am și bani ; nu-mi mai trebuie băutură ; sînt vesel și fără băutură.

Convorbirea aceasta ținu tot timpul mesei. Se servi plăcinta.

— Dragă Matriona Stepanovna, dar cu asta ce merge ?

— Numaidecît, Dmitri Sergheici, numaidecît !

Și Matriona se întoarce cu o sticlă de șampanie.

— Vera Pavlovna, dumneata n-ai băut și nici eu n-am băut. Acum, vom bea și noi. În sănătatea logodnicei mele și a logodnicului dumitale !

„Ce înseamnă asta ? Se poate oare ?“ se gîndea Verocika.

— Să dea Dumnezeu noroc logodnicei dumitale și logodnicului Verocikăi, zise Maria Alexevna, iar nouă, bătrînilor, să ne dea Dumnezeu să petrecem cît mai curînd la nunta Verocikăi.

— N-aveți mult de așteptat, Maria Alexevna. Nu-i așa, Vera Pavlovna ? Nu ?

„Se poate ca tocmai el să vorbească așa ?“ se întrebă Verocika.

— Vera Pavlovna, n-am dreptate ? Spune „da“.

— Da, spuse Verocika

— Așa, Vera Pavlovna. De ce s-o mai faci pe mama dumitale să aibă îndoieli? „Da” și atât. Acum însă, trebuie să mai bem o dată. Pentru apropiata căsătorie a Verei Pavlovna! Bea, Vera Pavlovna! Nu-i nimic, are să fie bine! Să ciocnim! Pentru nunta dumitale cât mai curînd!

Și ciocniră.

— Să dea Dumnezeu, să dea Dumnezeu! Îți mulțumesc, Verocika. Îmi aduci bucurie la bătrînețe, Verocika! zise Maria Alexevna, ștergîndu-și lacrimile.

Ale-ul englezesc și *maraschino*-ul o făcuseră foarte sentimentală.

— Să dea Dumnezeu, să dea Dumnezeu! repetă Pavel Konstantinîci.

— Mare mulțumire ne-ai adus, Dmitri Sergheici, zise Maria Alexevna la sfîrșitul mesei, mare mulțumire. Te-ai invitat la noi, dar tot dumneata ne-ai ospătat. Dar ce zic eu? A fost o adevărată sărbătoare! Ochii ei căpătaseră acum o expresie mai mult plăcută decît ageră.

De multe ori, în asemenea ocazii, succesul întrece cu mult așteptările. Cînd trimisese după băuturi, Lopuhov nu sperase un asemenea rezultat. Voise numai s-o mituiască pe Maria Alexevna, ca să nu-i piardă bunăvoința, după ce se invitasese singur la masă. De unde să-și închipuie că ea are să se îmbete în fața unui om străin, față de care poate avea oarecare bunăvoință, dar nu și încredere — căci în cine ar putea avea ea încredere? De altfel, nici ea nu se așteptase să săvîrșească asemenea fapte pripite. Avusese de gînd să-și rezerve o desfătare mai deplină după ceai. Dar tot omul este slab. Maria Alexevna ar fi rezistat la o votcă și alte băuturi cunoscute, dar *ale*-ul și celelalte bunătăți îi biruiseră firea lipsită de experiență.

Fu într-adevăr o masă de gală, boierească, așa că Maria Alexevna zise Matrionei să aducă și samovarul, așa cum se cuvine după o masă de boieri. De această politețe însă nu se folosiră decît tot ea și cu Lopuhov. Verocika spuse că nu vrea ceai și se duse în odaia ei. Pavel Konstantinîci, om necioplit, se duse imediat după masă să se culce, ca de obicei. Dmitri Sergheici își sorbea ceaiul fără grabă; după ce deșertă o ceașcă,

mai ceru una. În cele din urmă, Maria Alexevna se dădu bătută ; se scuză, pretextînd că de dimineată nu se simte bine ; musafirul o rugă să se poarte fără ceremonii și rămase singur. Mai bău o ceașcă, apoi încă una ; apoi ațipi în fotoliu. „Mi se pare că s-a cherschelit, ca și comoara noastră“, se gîndi Matriona. În vremea aceasta, comoara sforăia cumplit ; probabil că sforăitul acesta îl trezi pe Dmitri Sergheici după ce Matriona se duse la bucătărie, luînd cu dînsa samovarul și ceștile.

XVIII

— Iartă-mă, Vera Pavlovna, începui Lopuhov, intrînd în odaia ei. (Ce încetișor vorbește, și glasul îi tremură ; pe cînd la masă ce tare vorbea ! Și nu mai zice „prietină“, ci „Vera Pavlovna.“) Iartă-mă că am fost așa de cutezător. Știi ce ți-am spus ; nimeni nu poate să despartă pe soție de soțul ei ! Atunci, ești o ființă liberă.

— Dragul meu ! Ai văzut ? Plîngeam cînd ai intrat tu în odaie. Plîngeam de bucurie.

Lopuhov îi sărută mîna de mai multe ori.

— Mă scoți din beci, dragul meu. Ce deștept și ce bun ești ! Dar cum ți-a trecut prin gînd ?

— Chiar din clipa cînd am dansat cu tine ; chiar de atunci m-am gîndit.

— Dragul meu ! Și eu m-am gîndit tot atunci că ai o inimă bună. Mă scoți din cătușe, dragul meu. Acum sînt gata să rabd ; acum știu că am să ies din beci ; acum n-am să mă mai înăbuș așa de tare pentru că știu că voi ieși de aici. Dar, dragul meu, cum voi ieși ?

— Iată cum, Verocika. Acum sîntem la sfîrșitul lui aprilie. La începutul lui iulie îmi isprăvesc lucrările de la Academia de medicină. Trebuie să le isprăvesc, ca să putem trăi. Tot atunci vei scăpa și tu din beci. Mai rabdă numai trei luni, chiar mai puțin. Vei scăpa. Eu voi căpăta un post de medic. Leafa nu-i mare, dar voi da și consultații particulare cît va fi nevoie și o vom scoate la capăt.

— Ah, dragul meu, nu vom avea nevoie de mare lucru ! Dar să știi ceva. Eu nu vreau așa ; nu vreau să trăiesc din banii tăi. Eu dau și acum lecții de pian. Atunci voi pierde lecțiile, fiindcă mama va spune la toată lumea că sînt o rea și o păcătoasă. Dar voi găsi eu altele. Voi avea cu ce trăi. Nu-i mai bine așa ? De ce să trăiesc din banii tăi ?

— Verocika, draga mea prietenă, cine ți-a băgat asta în cap ?

— Uite, mai întreabă cine ! N-ai vorbit mereu chiar tu despre asta ? Dar în cărțile tale ? Jumătate din ele tot despre asta vorbesc.

— Cărțile ? Am spus eu așa ? Dar cînd, Verocika ?

— Ah, cînd ? Cine zicea că totul se bazează pe bani ? Cine zicea, Dmitri Sergheici ?

— Ei și ?

— Crezi tu că sînt atît de naivă încît să nu pot trage, așa cum zic cărțile voastre, o concluzie din premise ?

— Dar ce fel de concluzie ? Nu înțeleg ce vrei să spui, Verocika, draga mea prietenă.

— Vai, ce șiret mai ești ! Vrea să fie despot, vrea să fiu roaba lui ! Ba nu, Dmitri Sergheici, nu va fi așa ; înțelegi dumneata ?

— Dar vorbește odată, ca să pricep.

— Totul se bazează pe bani. Așa zici dumneata, Dmitri Sergheici ; banul îți dă puterea și dreptul. Așa spun cărțile dumitale ; prin urmare, atît timp cît o femeie trăiește pe socoteala unui bărbat, ea depinde de el. Nu-i așa, Dmitri Sergheici ? Dumneata credeai că eu nu pricep că voi fi sclava dumitale ; nu, Dmitri Sergheici, nu-ți voi da voie să fii despot cu mine ; dumneata vrei să fii un despot bun, binefăcător, dar eu nu vreau, Dmitri Sergheici. Așa că, dragul meu, spune-mi acum în ce chip o să trăim ? Tu ai să tai mîinile și picioarele oamenilor și ai să le bagi pe gît doctorii urîcioase, iar eu o să dau lecții de pian. Și, altceva, ce-o să mai facem ?

— Așa e, așa e, Verocika. Fiecare trebuie să-și apere din toate puterile independența în fața orișicui, oricît de mult ar iubi pe cineva și oricît de mare încredere

ar avea într-însul. Nu știu dacă vei izbuti sau nu în ceea ce spui, dar este aproape același lucru : cine s-a hotărît să facă astfel se simte tare chiar prin această hotărîre. El știe că poate fi sigur de reușită și știe că poate să renunțe la sprijinul altuia, iar acest sentiment este aproape de ajuns. Dar ce oameni ridicoli sîntem noi, Verocika ! Tu îmi zici : „Nu vreau să trăiesc pe socoteala ta“, iar eu te laud pentru această hotărîre. Cine mai vorbește așa, Verocika ?

— Ridicoli ? Fie și ridicoli, dragul meu ; dar ce ne pasă nouă ! Noi vom trăi în felul nostru, așa cum va fi mai bine pentru noi. Dar cum să ne înjghebăm viața, dragul meu ?

— Vera Pavlovna, ți-am arătat ideile mele privind o latură a vieții noastre și ai binevoit să le răstorni cu planul dumitale, făcîndu-mă tiran și asupritor. Fii bună și chibzuiește singură cum vor fi celelalte raporturi ale noastre. Cred că-i de prisos să-mi expun planurile numai ca să le spulberi. Așadar, Verocika, spune mai bine tu cum ai de gînd să trăiești ? Sînt convins că, după ce-mi vei spune, nu-mi va rămîne decît să exclam : drăguța de ea ! Ce deșteaptă e și cum se gîndește la toate !

— Cum ? Mi se pare că ai început să-mi faci complimente ! Vrei să fii amabil. Dar eu știu că cine lingușește face așa ca să domine, prefăcîndu-se că-i ascultător. De acum înainte, te rog să te exprimi mai simplu. Dragul meu, ai să mă strici cu măgulirile tale. Mi-e rușine, dragul meu. Nu, să nu mă lauzi, fiindcă mi-e frică să nu ajung o îngîmfată.

— Bine, Vera Pavlovna ; voi începe să-ți spun grosolăanii, dacă așa îți place. Dumneata, Vera Pavlovna, ai atît de puțină feminitate în firea dumitale încît, probabil, ideile pe care le vei exprima vor fi curat bărbătești.

— Ah, spune-mi, dragul meu, ce înseamnă „feminitate“ ? Înțeleg că o femeie are voce de contralto, iar un bărbat, de bariton. Ei și ? Trebuie să dăm acestei deosebiri o atît de mare importanță ? Trebuie să fim rugate mereu să ne păstrăm vocea de contralto ? Pentru ce toată lumea ne tot bate capul să ne păstrăm

feminitatea ? Aceasta este o prostie, dragul meu, nu-i așa ?

— E o prostie, Verocika, și o foarte mare trivialitate.

— Așa că eu, dragul meu, nu voi avea grija feminității. Dă-mi voie deci, Dmitri Sergheici, să-ți expun niște idei cu totul bărbătești despre modul nostru de viață. Vom fi prieteni, dar vreau să-ți fiu cea mai bună prietenă. Ah, încă nu ți-am spus cât de mult îl urăsc pe scumpul tău Kirsanov !

— Nu trebuie să-l urăști, Verocika ; e un om foarte bun.

— Poate să fie, dar eu îl urăsc. N-am să-ți dau voie să te mai întâlnești cu el.

— Frumos început ! E atât de speriată de despotismul meu, încât vrea să-și prefacă bărbatul într-un manechin. Dar cum vrei să nu ne întâlnim din moment ce locuim împreună ?

— Da — și nu vă dezlipiți unul de altul.

— Sigur. Sîntem împreună la ceai și la masă. Numai că avem mâinile cam ocupate ; nu prea ne vine să ne îmbrățișăm.

— Și zile întregi nu vă despărțiți.

— Da, asta așa e. Nu ne despărțim : el de odaia lui, eu de-a mea.

— Dar, dacă-i așa, n-ar fi mai bine să nu-l mai vezi de fel ?

— Sîntem prieteni ; cîteodată avem chef de discuții și atunci stăm de vorbă pînă ni se urăște.

— Sînt mereu împreună, sînt nedespărțiți și se ceartă, se îmbrățișează și iar se ceartă. Îl urăsc.

— Dar de unde ai scos tu una ca asta, Verocika ? De certat, nu ne-am certat niciodată. Trăim aproape separat, sîntem prieteni ; dar ce importanță are aceasta ?

— Ah, dragul meu, cum te-am păcălit, ce frumos te-am păcălit ! N-ai vrut să-mi spui în ce chip vom trăi noi — eu și cu tine — și totuși mi-ai spus tot. Ce bine te-am păcălit ! Ei, ascultă acum în ce chip vom trăi chiar după cele povestite de tine. Mai întîi, vom avea două odăi, una a ta și una a mea, și încă una, în care să luăm ceaiul și mesele și să primim musafiri — aceia

care vor veni la noi amîndoi și nu numai la tine să-ți
numai la mine. Al doilea : eu n-am voie să intru în
camera ta, ca să nu te plictisesc ; nici Kirsanov nu
intră și tocmai de aceea nu vă certăți. Nici tu n-ai
voie să intri la mine. Va să zică, acesta este al doilea
punct. Acum, al treilea. Ah, dragul meu, am și uitat
să te întreb : se amestecă Kirsanov în treburile tale
sau tu într-ale lui ? Aveți dreptul să vă puneți între-
bări despre cutare sau cutare lucru ?

— Stai ! Știu acum pentru ce-ai adus vorba despre
Kirsanov. N-am să-ți spun.

— Și totuși îl urăsc. De altfel, nici nu-i nevoie să
spui. Știu și singură : voi n-aveți dreptul să vă puneți
întrebări despre orice. Deci, al treilea lucru : eu, dra-
gul meu, n-am dreptul să te întreb nimic. Dacă vrei
sau ai nevoie să-mi spui ceva despre treburile tale, ai
să-mi spui singur. Cu mine, același lucru. Iată cele trei
reguli. Mai avem ceva ?

— Verocika, regula a doua cere unele lămuriri. Noi
ne întîlnim în camera comună la ceai și la masă. În-
chipuie-ți acum următorul caz. Ne-am luat ceaiul de
dimineată ; eu stau în camera mea și nu îndrăznesc să
vin în camera ta ; prin urmare, n-am să te mai văd
pînă la masă, așa e ?

— Sigur.

— Foarte frumos. Dar iată că vine la mine un cu-
noscut și-mi spune că pe la ora două va trece pe la
mine un alt cunoscut ; dar eu, la unu, trebuie să plec
de acasă ; pot oare să te rog să-i dai cunoscutului care
vine la două răspunsul pe care îl așteaptă ? Pot să te
rog acest lucru în cazul cînd tu ai fi acasă ?

— Sigur că da. Se naște însă o altă întrebare : dacă
eu consimt să fac acest lucru, bine. Dacă refuz, nu
poți să-mi pretinzi nimic, nici nu mă poți întreba de
ce refuz. Poți însă să mă întreb dacă consimt să-ți
fac acest serviciu ; asta, da.

— Foarte frumos. Dar atunci, cînd eram la ceai, nu
știam încă nimic despre acest lucru, iar de intrat în
camera ta n-am voie. Cum vrei să te întreb ?

— Of, doamne, ce naiv e copilașul ! Vai, ce ne-
dumerire ! Uite cum faci, Dmitri Sergheici. Dumneata

vii în camera comună și strigi : „Vera Pavlovna !“ Eu răspund din camera mea : „Ce dorești, Dmitri Sergheici ?“ Dumneata zici : „Eu plec ; în lipsa mea, are să treacă pe la mine domnul A. (spui numele cunoștinței dumitale). Ar trebui să-i comunic cîteva lucruri. Pot să te rog, Vera Pavlovna, să i le comunici dumneata ?“ Dacă eu răspund „nu“, atunci convorbirea noastră s-a sfîrșit. Iar dacă răspund „da“, atunci vin și eu în camera comună și dumneata îmi spui ceea ce trebuie să comunic cunoștinței dumitale. Acum știi, copilașule, cum trebuie să procedezi ?

— Da, dragă Verocika. Lăsînd glumele la o parte, este într-adevăr cel mai bun lucru să trăiești așa cum spui tu. Încă ceva : de unde ai tu asemenea idei ? Eu le cunosc ; da, țin minte : le-am citit în cărți. Dar asemenea cărți nu ajung în mîinile voastre. În cele pe care ți le dădeam eu, nu se găseau asemenea amănunte. Le-ai auzit ? N-ai avut de la cine să le auzi. Poate că eu sînt primul om de treabă pe care l-ai întîlnit.

— Ah, dragul meu, dar e așa de greu să ajungi singur la asemenea idei ? Am văzut și eu ce înseamnă viața conjugală ; nu vorbesc de familia mea, care-i cu totul deosebită, dar am și eu prietene, am fost și eu prin casele lor. Of, doamne, cîte neplăceri nu se iscă între soți și soții ! Nici nu poți să-ți închipui, dragul meu.

— Ba nu, Verocika, tocmai că le știu foarte bine.

— Știi tu, dragul meu, ce impresie am eu ? Oamenii nu mai trebuie să trăiască așa cum trăiesc : tot împreună, mereu împreună. Trebuie să se întîlnească numai pentru afaceri sau, atunci cînd se adună ca să se odihnească sau ca să petreacă. Mă uit mereu și mă întreb : de ce fiecare om este totdeauna atît de politicoș cu oamenii străini ? De ce, față cu oameni străini, toată lumea caută să pară mai cumsecade decît în sînul familiei ? Și este adevărat că oamenii se poartă mai bine cînd este de față lume străină. De ce se întîmplă așa, ia spune ? De ce oamenii se poartă mai urît cu ai lor decît cu cei străini cu toate că pe ai lor îi iubesc mai mult ? Știi, dragul meu, ce aș vrea să te rog eu ? Să te porți întotdeauna cu mine așa cum te-ai purtat pînă

acum ; acest lucru nu te-a împiedicat să mă iubești și, totuși, noi ne-am apropiat foarte mult unul de altul. Cum te-ai purtat pînă acum ? Mi-ai răspuns vreodată nepoliticos ? Mi-ai făcut vreo mustrare ? Nu. Lumea zice : cum se poate să fii nepoliticos cu o femeie sau cu o fată străină, să-i faci mustrări ? Ei bine, dragă, uite, sînt logodnica ta și am să-ți fiu soție și, totuși, aș vrea ca tu să te porți cu mine așa cum te-ai purta cu o femeie străină ; mi se pare, dragă prietene, că acesta este cel mai bun lucru pentru o înțelegere traînîcă și o dragoste adîncă. Ești de acord, dragul meu ?

— Verocika, nici nu mai știu ce să cred despre tine. De altfel și pînă acum m-ai uimit.

— Vrei să mă copleșești cu laude. Nu, prietene, nu-i atît de greu de înțeles cum ți se pare ție. Asemenea ideii, dragul meu, nu le am numai eu, ci multe fete și femei tinere, naive, ca și mine. Numai că ele nu pot să spună logodnicilor sau soților ceea ce cred ; ele știu că, dacă ar vorbi așa, toți ar spune că sînt imorale. Tu îmi ești drag pentru că nu cugeți la fel cu dînsii. Știi cînd am simțit că îmi ești drag ? Atunci cînd am stat de vorbă pentru prima oară — de ziua mea. În clipa cînd ai început să spui că noi, femeile, sîntem vrednice de compătimire, atunci m-am îndrăgostit de tine.

— Dar eu cînd m-am îndrăgostit de tine ? Tot în ziua aceea, cum ți-am mai spus ; dar în ce clipă ?

— Ce nostim ești, dragul meu ! Ai spus că nu se poate să ghicesc, iar dacă ghicesc, desigur că ai să mă lauzi din nou.

— Totuși, hai să vedem dacă ghicești.

— E olar : atunci cînd am întrebat dacă-i adevărat că se poate face în așa fel ca oamenii să aibă un trai bun.

— Pentru asta, Verocika, trebuie să-ți sărut încă o dată mînuța.

— Ajunge, dragul meu ; mie nu-mi place cînd cineva sărută mîinile unei femei.

— Dar de ce, Verocika ?

— Ah, dragul meu, știi singur de ce. Pentru ce mă întrebi ? Nu mă întreba așa, dragul meu.

— Da, draga mea prietenă, e adevărat ; nu trebuie să întreb. E urît. Nu voi mai pune întrebări decît atunci cînd într-adevăr nu voi şti ce anume vrei să spui. Acum ai vrut să spui că femeilor nu trebuie să li se sărute mîna.

Verocika izbucni în rîs :

— Ei, de data aceasta te iert, fiindcă am reuşit şi eu să rîd de tine. Să vezi : ai căutat să mă supui la un examen, dar n-ai ştiut nici tu motivul principal pentru care acest lucru nu-i frumos. Este adevărat că nu trebuie să se sărute mîna la nimeni, dar nu despre aceasta am vorbit şi nu în general ; am spus numai că bărbaţii nu trebuie să sărute mîinile femeilor. Acest lucru, dragul meu, ar trebui să fie foarte umilitor pentru ele, deoarece înseamnă că ele nu sînt considerate la fel cu toţi oamenii, că bărbatul nu poate să se înjosească în faţa femeii, că ea îi este atît de inferioară încît, oricît s-ar înjosi el în faţa ei, tot nu ajunge egalul ei, ci îi rămîne cu mult superior. Tu însă nu eşti de această părere, dragul meu ; atunci, pentru ce să-mi săruţi mîna ? Şi ştii ceva ? Parcă nici n-am fi logodnici.

— Da, Verocika, e adevărat, nu prea părem ca doi logodnici ; dar atunci ce sîntem noi unul pentru celălalt ?

— Dumnezeu ştie, dragul meu ! Parcă am fi fost căsătoriţi de mult, de mult de tot.

— Ei, dragă prietenă, de fapt, chiar aşa şi este. Sîntem nişte vechi prieteni şi nimic nu s-a schimbat între noi.

— Numai un singur lucru s-a schimbat, dragul meu : ştiu acum că am să ies din beci şi am să trăiesc în libertate.

XIX

Stătură aşa multă vreme de vorbă — ciudată convorbire pentru nişte logodnici ! — apoi îşi strînsesă mîinile şi Lopuhov plecă acasă, iar Verocika închise singură uşa după el, fiindcă Matriona cam zăbovisise la cîrciumă, nădăjduind că are să mai sforăie multă vreme „co-

moara“ ei. Într-adevăr, comoara mai sforăi multă vreme.

Întors acasă pe la ora șapte, Lopuhov vroia să se apuce de lucru, dar tot nu putea să înceapă. Capul nu-i era la treabă ; era mereu frământat de aceleași gânduri care îi dăduseră ghes pe lungul drum dintre cartierul podului Semionovski și cartierul Vîborg. De visuri de dragoste, se înțelege. Da, de ele, însă nu tocmai de dragoste și nu tocmai visuri. Viața unui om neîn-stărit își are interesele ei prozaice, iar aceste interese stăpîneau acum gândurile lui Lopuhov. Este ușor de în-țeles, deoarece un materialist nu se gîndește decît la ceea ce-i util. Într-adevăr, Lopuhov se gîndea la fo-loase și nu la înalte visări poetice și imagistice ; era preocupat de un soi de visuri de dragoste potrivite pentru un materialist vulgar.

„Sacrificii ? Dar acest lucru nu i-l vei scoate din cap sub nici o formă. Și e ceva urît. Cînd crezi că ești în-datorat într-un mod oarecum deosebit unui om, rela-țiile cu el sînt puțin cam încordate. Și, la un moment dat, ea tot va afla. Îi vor spune prietenii că am avut în perspectivă o carieră strașnică. Și chiar dacă nu i-ar spune, își va da seama singură : «Așadar, prietene, iată la ce ai renunțat de dragul meu : la cariera mult do-rită». De bani, hai să zicem, nu va fi vorba ; așa ceva nu va intra în aprecierile prietenilor și nici în ale ei. E bine măcar că ea nu-și va spune : «De dragul meu a rămas sărac, pe cînd, fără mine, ar fi fost bogat.» La una ca asta, n-are să se gîndească. Dar va afla că năzuisem să-mi fac un renume de savant și că aș fi fost în stare să mi-l fac. Și atunci, se va chinui, gîndin-du-se : «Vai, ce sacrificiu a făcut el numai de dragul meu !» Dar nici prin gînd nu mi-a trecut să fac vreun sacrificiu. Pînă acum, n-am fost atît de netot ca să fac sacrificii și sper că nici de acum înainte nu voi fi. Am făcut așa cum era mai bine pentru mine. N-am firea unui om capabil de sacrificii. Sacrificiile nici nu există ; nimeni nu le face ; e o noțiune falsă. Sacrificiile sînt mofturi ! Procedezi așa cum îți place mai bine. Dar, poftim, lămurește-i toate acestea. În teorie, e limpede, dar o dată pus în fața unui fapt, omul se înduioșează :

«Dumneata, ți se zice, ești binefăcătorul meu». S-au și ivit cele dintîi semne ale acestei recolte a viitorului : «Tu, mi-a zis ea, mi-ai dat drumul din beci. Cît de bun ești cu mine !» Mare nevoie aș fi avut să-ți dau drumul, dacă asta nu mi-ar fi plăcut ! Te scot din beci ? Așa crezi tu ? Îți închipui că m-aș osteni o clipă, dacă lucrul acesta nu mi-ar face plăcere ? Da de undel ! Poate că astfel m-am descătușat chiar pe mine însumi. Da, bineînțeles, chiar pe mine : eu vreau să trăiesc, eu vreau să iubesc ; mă înțelegi ? Toate le fac pentru mine. Cum aș face spre a nu lăsa să se dezvolte într-însa acest vătămător sentiment de recunoștință care ar copleși-o ? Ei, nu-i nimic, vom izbuti noi într-un chip sau într-altul ; doar e deșteaptă și va înțelege că acestea sînt fleacuri. Desigur, nu plănuisem să procedez astfel. Credeam că dacă ea ar izbuti să scape de familie, atunci aș fi avut un răgaz de vreo doi ani, în care aș fi izbutit să ajung profesor, iar în privința banilor aș fi stat destul de bine. Dar lucrurile s-au desfășurat în așa fel încît nu se mai poate amîna nimic. Ei și ? Mare pagubă pentru mine ! Ce, parcă la mine mă gîndisem atunci cînd socotisem că, înainte de toate, trebuie să-mi aranjez afacerile bănești ? Ce-i trebuie unui bărbat ? Bărbatului îi vine ușor. Lipsa de bani o simte mai mult femeia. Cizme am, haina nu mi-e ruptă în coate, de mîncare am, în odaie e cald ; ce dracu' îmi mai trebuie ? Toate acestea le voi avea. Prin urmare, ce pagubă am eu ? Dar pentru o femeie tînă, drăguță, asta e puțin. Ea are nevoie de distracții, are nevoie de succes în lume. Și bani pentru acestea nu va avea. Desigur, ea nu se va gîndi la lipsa acestor lucruri ; e o fată deșteaptă, cinstită ; are să-și spuie că toate astea sînt fleacuri, sînt nimicuri goale pe care le disprețuiește. Și, într-adevăr, le va disprețui. Dar parcă îi ajută omului faptul că el nu-și dă seama că-i lipsește ceva sau că este chiar convins că nu-i trebuie lucrul cutare ? Este o iluzie, o fantezie. Natura este redusă la tăcere de rațiune, de împrejurări, de mîndrie ; și ea tace și nu-și ridică glasul în fața rațiunii, dar tot își face treaba pe tăcute și roade viața. Nu așa se cuvine să trăiască o femeie tînă ; nu face să trăiască astfel

o femeie frumoasă ; asta nu-i treabă, cînd nu-i nici bine îmbrăcată ca altele și nici nu strălucește, din lipsă de mijloace. Păcat de tine, sărăcuțo ; credeam că, oricum ar fi, toate se vor aranja ceva mai bineșor pentru tine decît acum. Dar pentru mine ? Eu sînt în cîștig : peste doi ani nu știu dacă m-ar mai lua, dar acum mă ia...”

— Dmitri, vino la ceai.

— Vin.

Lopuhov se duse în odaia lui Kirsanov și în drum mai avu timp să se gîndească : „Cît de adevărat este că *eul* se află întotdeauna pe primul plan ; am început cu mine și am isprăvit tot cu mine. Și de la ce am pornit ! «Sacrificiu»... Ce înșelătorie ! Cică renunță la renumele de savant și la catedră — ce mofturi ! Nu este același lucru ? Voi munci la fel și tot voi obține catedra, și tot voi sluji medicina. Ce plăcut e pentru un teoretician să observe cum se joacă egoismul cu ideile lui cînd vrea să și le aplice în viața practică.”

Cum îl previn pe cititor despre toate, îi voi spune că nu trebuie să presupună că acest monolog al lui Lopuhov ar cuprinde vreo aluzie misterioasă din partea autorului, care ar motiva felul cum se vor desfășura raporturile dintre Lopuhov și Vera Pavlovna ; viața Verei Pavlovna nu va fi stînjenită din pricina imposibilității de a străluci în lume și a se îmbrăca luxos, iar purtarea ei față de Lopuhov nu va fi schimbată din cauza „vătămătorului” sentiment de recunoștință. Nu sînt dintre artiștii aceia la care în fiecare cuvînt este ascuns un arc ; eu nu fac decît să povestesc ceea ce au gîndit și au făcut personajele, și atît ; dacă vreo faptă, o convorbire, un monolog interior este de trebuință pentru caracterizarea unei persoane sau a unei situații, eu le redau chiar dacă ele n-ar avea nici un fel de urmări asupra desfășurării romanului meu.

— Ei, Alexandr, află că de acum înainte n-ai să te mai plîngi că rămîn în urma ta cu lucrul. Am să ajung și eu unde trebuie.

— Ai isprăvit cu chestiunea fetei aceleia ?

— Am isprăvit.

— Intră guvernantă la B. ?

— Nu, nu mai intră guvernantă. S-a aranjat altfel. Deocamdată va putea să aibă o viață suportabilă chiar în familia ei.

— Dacă-i așa, atunci e bine. Meseria de guvernantă e grea. Și eu, frate, am isprăvit de studiat nervul optic și mă apuc să studiez alți nervi. Dar tu la ce ai rămas ?

— Mai am să-mi isprăvesc lucrarea cu...

Urmă un șir de termeni de anatomie și de fiziologie.

XX

„Azi sîntem în 28 aprilie. A spus că va isprăvi cu treburile ce le are pe la începutul lui iulie ; hai să zicem, în 10 ; de fapt, nu mai este începutul. Pot să iau data de 10 sau, ca să fiu și mai sigură, hai să zic 15. Nu, mai bine 10. Dar cîte zile mai rămîn ? Ziua de azi nu mai intră la socoteală ; nu mai rămîn din ea decît cinci ceasuri ; mai rămîn două zile din aprilie, luna mai are treizeci și una de zile, cu două fac treizeci și trei ; iunie are treizeci, și cu treizeci și trei fac șaiszeci și trei ; mai pui zece zile din iulie ; la un loc fac numai șaptezeci și trei de zile ; e mult numai șaptezeci și trei de zile ? Și atunci am să fiu liberă ! Am să ies din beci ! Ah, ce fericită sînt ! Ce idee frumoasă a avut ! Ce fericită sînt !“

Aceasta s-a petrecut duminică seara. Luni Lopuhov făcu lecția pe care de obicei o avea marți.

— Dragul meu, ce bine-mi pare că sînt din nou cu tine, măcar un minut ! Cît mai am de stat în beciul acesta ? Cînd ai să-ți isprăvești treburile ? Le isprăvești pînă la 10 iulie ?

— Le isprăvesc, Verocika.

— Atunci, nu mai am de stat în beci decît șaptezeci și două de zile și seara zilei de astăzi. Am și tăiat o zi. Mi-am făcut o tăbliță, așa cum fac fetele din pension și școlarii și tai zilele. E atît de plăcut să le tai !

— Draga mea Verocika ! Da, nu mai ai mult să te chinuiești aici. Cele două luni și jumătate vor trece iute și ai să fii liberă.

— Vai, ce veselă voi fi ! Dar acum, dragul meu, să nu mai vorbești de loc cu mine și nici să nu te mai uiți la mine. Nu vom mai cînta de fiecare dată la pian. Și nu voi mai ieși de fiecare dată din odaia mea cînd te afli aici. Ba nu : n-am să pot răbda ; am să ies de fiecă dată numai o clipă și am să te privesc cu răceală, știi, neprietenos. Uite, acum plec îndată în odaia mea. La revedere, dragul meu. Pe cînd ?

— Pe joi.

— Trei zile ! Așa de mult ! Dar atunci vor rămîne numai șaiszeci și opt de zile !

— Socotește mai puține : vei scăpa de aici în jurul zilei de 7.

— În jurul zilei de 7 ? Va să zică, au mai rămas numai șaiszeci și nouă de zile ? Ce bucurie mi-ai făcut ! La revedere, dragul meu.

Joi

— Dragul meu, nu mai am de stat aici decît șaiszeci și șase de zile.

— Da, Verocika, timpul trece repede.

— Repede ? Nu, dragul meu. Vai, ce lungi s-au făcut zilele ! Altădată parcă o lună întreagă ar fi trecut mai iute decît trec acum trei zile. La revedere, dragul meu. Să nu stăm prea mult de vorbă, trebuie să fim șireți, nu ? La revedere. Ah, mai am de stat în beci încă șaiszeci și șase de zile !

(„Hm, hm ! Desigur, eu nu observ ; cînd muncești, timpul zboară mai repede. Și, pe urmă, eu nu stau într-un beci. Hm, hm ! Da !“)

Sîmbătă

— Ah, dragul meu, au mai rămas șaiszeci și patru de zile. Vai, ce chin ! Aceste două zile din urmă s-au tîrît și mai încet decît celelalte trei. Vai, ce chin ! Dacă ai ști ce urît e aici, dragul meu ! La revedere, dragul meu ! Pe marți ! Aceste trei zile vor fi mai lungi decît cele cinci care au trecut. La revedere, dragul meu. („Hm, hm ! Da ! Vai, ce ochi are ! Și doar nu-i place să plîngă. Nu-i bine. Hm ! Da !“)

Marți

— Ah, dragul meu, nici nu-mi mai vine să număr zilele. Parcă au încremenit; nu se urnesc din loc.

— Verocika, draga mea prietenă, am să te rog ceva. Trebuie să stăm de vorbă ceva mai pe îndelete. Ți-e așa de dor de libertate? Atunci caută să scapi o clipă din casă; doar avem să ne spunem atâtea!

— Da, dragul meu, avem să ne spunem atâtea!

— Iată ce vreau să te rog eu. Mîine, cînd îți vine mai bine, — indiferent la ce oră, dar ai să-mi spui cînd — să fii iarăși pe banca aceea pe Bulevardul Gărzii. Vii?

— Vin, dragul meu, vin neapărat. La ora 11 e bine?

— Bine. Îți mulțumesc, draga mea.

— La revedere, dragul meu. Vai, ce bine-mi pare că te-ai gîndit la asta! Dar cum de nu mi-a trecut prin gînd mie, prostuță ce sînt! La revedere; vom vorbi atîtea; și am să mai respir aer liber. La revedere, dragul meu. La revedere. La ora 11, neapărat.

Vineri

— Verocika, unde vrei să te duci?

— Eu, mamă? Verocika se înroși. Pînă la Nevski Prospekt, mamă.

— Merg și eu cu tine, Verocika; am treabă la Gostinîi dvor. Dar ce-i cu tine, Verocika? Zici că te duci pe Nevski și ți-ai pus rochia asta? Cînd te plimbi pe Nevski, trebuie să fii mai frumos îmbrăcată; acolo în-tilnești multă lume.

— Mie îmi place rochia asta. Așteaptă o clipă, mamă; mă duc să iau ceva din odaia mea.

Pleacă amîndouă. Ajung la Gostinîi dvor, o iau pe aleea care străbate Sadovaia, mai au puțin pînă la co-titura cu Nevski Prospekt; iată și magazinul lui Ruzanov.

— Mamă, trebuie să-ți spun ceva.

— Ce este, Verocika?

— La revedere, mamă; nu știu dacă pe curînd; dacă n-ai să te superi, atunci pe mîine.

— Cum, Verocika? Nu prea te pricep.

— La revedere, mamă. Acum mă duc la soțul meu. Eu și cu Dmitri Sergheici ne-am căsătorit alaltăieri. Birjar, la Karavannaia.

— Un sfert de rublă, conică.

— Bine, mînă mai iute. Mamă, el va trece diseară pe la voi. Și nu fi supărată pe mine, mămico.

Ultimele vorbe abia putură ajunge la auzul Mariei Alexevna.

— Nu la Karavannaia. Am spus așa numai ca să pornești mai repede și să scap de doamna aceea. Ia-o la stînga, pe Nevski. Mă duc mult mai departe de Karavannaia : în insula Vasilievski, strada a cincea, după Sredni Prospekt. Mînă repede ; îți mai dau ceva.

— Vai, conică, ați binevoit să mă păcăliți ! Acum trebuie să-mi dați o jumătate de rublă.

— Bine, dacă ai să mergi cum trebuie.

XXI

Nunta fu oficiată într-un chip nu prea complicat, deși nu tocmai obișnuit.

În cele două zile care urmaseră după convorbirea în care hotărîseră că sînt logodiți, Verocika se bucură de salvarea ei apropiată ; în a treia zi, „beciul“, așa cum îl numea ea, începu să-i pară de două ori mai urît ; în a patra, plînse, ceea ce nu-i plăcu de loc, dar plînse puțin ; în a cincea, ceva mai mult, iar într-a șasea, nu mai plînse, dar nu mai putu dormi, de necăjită ce era.

Lopuhov o privi — atunci cînd își rosti monologul cu „hm, hm !“ — o privi a doua oară și își rosti monologul cu „hm, hm ! Da ! Hm !“ Rostind cel dintîi monolog, el bănuise ceva, fără să știe nici el ce anume ; iar în cel de al doilea monolog, își explică ce bănuială anume avusese în cel dintîi. „Nu-i bine să lași încătușată nici o ființă, după ce i-ai arătat libertatea.“ Iar după aceea stătu pe gînduri timp de vreo două ceasuri : un ceas și jumătate pe drum între podul Semionovski și cartierul Vîborg și încă o jumătate de ceas la el acasă, pe canapea. În primul sfert de ceas se

gîndi fără să-și încrunte fruntea, iar restul de un ceas și trei sferturi stătu pe gînduri cu fruntea încruntată. După aceste două ceasuri, se lovi peste frunte, zicîndu-și: „Sînt mai prost decît șeful poștei creat de Gogol¹! Cap sec! Se uită la ceas. E zece; mai am timp.“ Și cu aceste vorbe plecă în oraș.

În cel dintîi sfert de oră, el se gîndea așa, fără să-și încrunte fruntea: „Toate acestea sînt fleacuri. Pentru ce trebuie să-mi termin studiile? N-o să mă prăpădesc nici fără diplomă și nici n-am nevoie de ea. Cu lecții, cu traduceri, voi scoate cel puțin tot atît, poate chiar mai mult decît aș putea cîștiga cu medicina mea. Fleacuri.“

Așadar, n-avea de ce să fie îngîndurat. De fapt, problema nu se dovedi atît de greu de rezolvat, ceea ce se explică oarecum și prin aceea că îndată după meditația trecută îi încolțiseră în minte asemenea gînduri. Își dădea seama acum. Dacă cineva i-ar fi amintit de raționamentele lui, care începeau cu noțiunea de „sacrificiu“ și se terminau cu gîndurile despre rochii, s-ar fi putut să-l prindă asupra faptului că presimțise chiar de atunci această situație, căci dacă ar fi fost altfel, n-ar fi trebuit să-i treacă prin gînd să renunțe la cariera de savant. I se păruse atunci că nu va renunța la ea, dar instinctul îi și spunea că totuși va renunța și încă fără nici o șovăială. Și dacă i s-ar fi arătat lui Lopuhov, ca gînditor practic, lipsa lui de temeinicie de atunci, el ar fi triumfat ca teoretician și ar fi spus: „Iată un nou exemplu care constată că dovedește în ce mare măsură egoismul ne călăuzește ideile (aceasta ar fi trebuit să văd, dar n-am văzut din pricină că doream să văd altceva) și faptele noastre, fiindcă, dacă ar fi fost altfel, ce nevoie era s-o faci pe fată să stea în beci încă o săptămînă cînd trebuia să prevezi și să aranjezi totul chiar din clipa aceea?!”

El însă nu-și aduse aminte de nimic din toate acestea, pentru că trebuia să-și bată capul; de aceea, cu fruntea încruntată se gîndi timp de o oră și trei sfer-

¹ Personaj din comedia *Revizorul* de N. V. Gogol (1809—1852). (N. red. rom.)

turi la următoarea chestiune : „Cine are să ne cunune?“ dîndu-și mereu același răspuns : „N-are să ne cunune nimeni.“ Și, deodată, în loc de „nimeni n-are să ne cunune“, îi răsări în gînd numele de „Merțalov“. Lopuhov se lovi peste frunte și se dojeni singur. Avea dreptate ; cum se făcuse că nu-și adusese aminte de la început de Merțalov ? Totuși, era oarecum nedrept față de el însuși ; nu prea era obișnuit să se gîndească la Merțalov ca la un om care ar putea să cunune pe cineva.

La Academia de medicină există puzderie de oameni de toate soiurile ; printre ei sînt și seminariști care au cunoștințe la Academia de teologie și tot prin ei avea Lopuhov cunoștințe acolo. Unul dintre studenții de la Academia de teologie, pe care îl cunoștea bine fără să fie prieten intim cu dînsul, își terminase studiile cu un an în urmă și era preot la o instituție cu coridoare fără sfîrșit de pe insula Vasilievski. Lopuhov se duse la dînsul, luînd chiar o trăsură din pricină că era tîrziu și se grăbea.

Merțalov era acasă și citea o carte nouă : o scriere de-a lui Ludovic al XIV-lea sau a altcuiva din aceeași dinastie.

— Uite ce-i, Alexei Petrovici ; uite ce treabă am cu dumneata. Știu că din parte-ți înseamnă un mare risc ; sigur că ar fi bine dacă ne-am putea înțelege și cu rudele ei. Dacă vor intenta un proces ? Ai putea avea mari neplăceri, ba chiar sînt sigur că le vei avea, dar... Lopuhov însă nu putea să găsească în imaginația sa nici un fel de „dar“ : cum să-l îndupleci pe un om să-și vîre singur gîtul în laț numai de dragul altuia ?

Merțalov stătu mult pe gînduri, căutînd și el un „dar“ care să-i îngăduie a-și lua o asemenea răspundere, însă nu era în stare să nascocoască nimic.

— Ei, ce-i de făcut ? Eu aș vrea bucuros... Ceea ce faceți voi acum, am făcut și eu acum un an, dar acum nu mai sînt singur. Mă veți înțelege cînd veți fi în situația mea. Și, totuși, mi-e rușine ; ar trebui să vă dau o mîna de ajutor. De ! Cînd ești om cu soție, ți-este cam frică să iei anumite hotărîri.

— Bună ziua, Alioşa. Complimente de la toţi ai noştri. Bună, Lopuhov ! Nu ne-am văzut de mult. Dar despre ce soţie vorbeşti ? La voi, soţiile sînt mereu vinovate de ceva. Aşa vorbi o doamnă de vreo şaptesprezece ani, blondă, drăgălaşă şi dezgheţată, care tocmai se întorcea de la vizita făcută părinţilor ei.

Merţalov îi povesti nevastei sale despre ce era vorba. Ochii tinerei femei sclipiră :

— Bine, Alioşa, doar n-au să te mănînce de viu !

— E primejdios, Nataşa.

— Foarte primejdios, întări Lopuhov.

— Nu face nimic, Alioşa ; trebuie să rişti. Te rog eu !

— Dacă tu, Nataşa, nu mă vei condamna, pentru că, fără a mă gîndi la tine, am păşit la o faptă primejdioasă, atunci totul e în regulă. Cînd vrei să te cununi, Dmitri Sergheici ?

Prin urmare, nu mai existau nici un fel de piedici.

Luni dimineaţa, Lopuhov îi zise lui Kirsanov :

— Ştii ceva, Alexandr ? M-am hotărît să-ţi dăruiesc jumătate din lucrarea noastră, care reprezintă contribuţia mea. Ia-ţi manuscrisele mele şi preparatele. Renunţ la ele. Mă las de academie. Iată şi petiţia mea. Mă însor.

Lopuhov îi povesti totul în cîteva cuvinte.

— Dacă ai fi un prost sau dacă aş fi eu unul, atunci ţi-aş spune, Dmitri, că aşa fac numai nebunii. Dar acum, nu-ţi mai spun aşa ceva. Probabil că te-ai gîndit la toate obiecţiile şi chiar mai temeinic decît mine. Iar dacă nu te-ai gîndit, totuna. Nu ştiu dacă procedezi ca un neghiob sau ca un înţelept. Nu voi face prostia de a încerca să te conving să renunţi, deoarece ştiu dinainte că nu voi izbuti. Îţi mai pot fi de vreun folos sau nu ?

— Trebuie să-mi găsesc o locuinţă undeva, într-un cartier ieftin. Trei camere. Va trebui să intervin la academie ca să mi se elibereze cît mai curînd actele — chiar mîine. Aşadar, tu îmi vei căuta locuinţa.

Marti, Lopuhov îşi ridică actele, se duse la Merţalov şi îl rugă să-i cunune a doua zi.

— Ce oră ţi-ar conveni mai bine, Alexei Petrovici ? Acestuia îi era totuna, căci avea de gînd să stea acasă

toată ziua. Cred totuși că voi avea timp să-l trimit pe Kirsanov ca să te anunțe.

Miercuri, la ora unsprezece, plimbându-se pe bulevard, Lopuhov o așteaptă cam mult pe Verocika și începuse chiar să se îngrijoreze când o văzu venind spre el în grabă :

— Verocika, draga mea, nu cumva ai pățit ceva ?

— Nu, dragul meu, nimic. Am întârziat numai pentru că m-am sculat târziu.

— Dar la ce oră ai adormit ?

— Nu vroiam să ți-o spun, draguțule : la șapte, dragul meu, că tot mă gîndeam ; ba nu, ceva mai devreme : pe la șase.

— Iată ce am să te rog, Verocika : trebuie să ne sfătuim cît mai repede, ca să fim amîndoi liniștiți.

— Da, draguțule, trebuie. Cît mai repede.

— Peste vreo trei-patru zile...

— Ah, dragul meu, ce bine ar fi ! Ce draguț ar fi din partea ta !

— ...Pînă în trei zile, voi găsi cu siguranță o locuință ; voi cumpăra cele de trebuință pentru gospodărie și atunci vom putea locui împreună. E bine ?

— Da, iubitule, da.

— Dar, mai întîi, trebuie să ne cununăm.

— Vai, dragul meu ! Am uitat : mai întîi, trebuie să ne cununăm.

— Putem să ne cununăm și astăzi. Tocmai asta am vrut să te rog.

— Să mergem, dragul meu, să ne cununăm. Dar cum de le-ai potrivit așa de bine pe toate ?

— Am să-ți spun pe drum. Să mergem.

Se duseră cu trăsura, străbătură coridoarele largi pînă la biserică, îl găsiră pe paznic și îl trimiseră la Mertașlov ; acesta locuia în aceeași clădire cu coridoare fără sfîrșit.

— Acum, Verocika, mai am o rugămintă. Știi că, în timpul ceremoniei, cei care se cunună sînt obligați să se sărute ?

— Da, iubitule, dar e tare rușinos.

— Uite ce e : ca să nu fie prea rușinos, atunci hai să ne sărutăm acum !

— Fie, dragul meu ; să ne sărutăm ; dar nu s-ăr putea și fără asta ?

— La biserică nu se poate fără asta. Să ne pregătim dinainte.

Se sărutară.

— Ce bine e, drăguțule, că am avut timp să ne pregătim ! Uite că vine și paznicul. Acum, nu mi se va mai părea așa de rușinos ca să ne sărutăm în biserică.

Nu venise însă paznicul — acesta dăduse fuga să-l caute pe dascăl — ci Kirsanov, care îi așteptase la Merțalov.

— Uite, Verocika, îți prezint pe Alexandr Matveici Kirsanov, pe care îl urăști și vrei să-mi interzici de a-l mai vedea.

— Vera Pavlovna, dar pentru ce vreți să despărțiți duioasele noastre inimi ?

— Pentru că sînt duioase, răspunse Verocika, întinzîndu-i lui Kirsanov mîna ; și, tot zîmbind, rămase o clipă pe gînduri. Dar voi fi eu în stare să țin la el așa cum ții dumneata ? Spune, ții la el foarte mult ?

— Cine, eu ? Eu, Vera Pavlovna, nu țin la nimeni, afară de mine.

— Nici la el nu ții ?

— Am locuit împreună, nu ne-am certat și asta-i tot.

— Nici el nu ținea la dumneata ?

— Nu prea mi-am dat seama. Dar să-l întrebăm pe el : ascultă, Dmitri, ai ținut tu la mine ?

— N-am avut o antipatie deosebită pentru tine.

— Bine, Alexandr Matveici, dacă-i așa, atunci n-am să-i interzic să te vadă și am să țin și eu la dumneata.

— Uite, așa-i mult mai bine, Vera Pavlovna.

Alexei Petrovici se apropie de dîșii :

— Pofțiți, sînt gata. Pofțiți în biserică.

Alexei Petrovici era vesel, făcea glume, dar cînd începu să officieze cununia, glasul îi tremura ușor. Se gîndea : „Ce-o să mă fac, dacă va ieși cu scandal ? Atunci, Natașa, te vei duce la tatăl tău, că bărbatul nu va avea cum să te hrănească. Și tare amărît e traiul cu hrana de la părinți cînd ai un bărbat în viață !“ Totuși, după ce rosti cîteva cuvinte, își căpătă din nou stăpînirea de sine.

Pe la mijlocul ceremoniei, Natalia Andrevna sau Natașa, cum îi zicea Alexei Petrovici, intră în biserică, iar după terminarea cununiei, pofti tînăra pereche să treacă pe la ea. Cum pregătise cîteva gûstări, ei se duseră și zăboviră acolo cîtva timp ; rîseră cu poftă, ba chiar dansară două cadriluri în două perechi ; dansară chiar și un vals ; Alexei Petrovici, care nu știa să danseze, le cînta la vioară. Un ceas și jumătate trecu ușor și pe negîndite. A fost o nuntă veselă.

— Cred că acasă mă așteaptă la masă, rosti Verocika ; e timpul să plec. Acum, iubitule, voi sta fără mîhnire în beciul meu și trei, și patru zile, poate chiar și mai mult. De ce să mă mai necăjesc ? Doar n-am de ce să mă mai tem. Nu, să nu mă conduci ; plec singură, ca nu cumva să mă vadă cineva.

— Nu-i nimic, domnilor, n-or să mă mănînce de viu, n-aveți nici o grijă ! zise Alexei Petrovici, petrecîndu-l pe Lopuhov și pe Kirsanov, care mai zăboviră cîteva minute ca să-i lase Verocikăi timpul să plece. Acum, îmi pare foarte bine că Natașa mi-a dat curaj.

După patru zile de căutare, găsiră o locuință bună la capătul îndepărtat al străzii a 5-a de pe insula Vasilievski. Avînd numai vreo sută șaizeci de ruble întreaga lui avere, Lopuhov, sfătuindu-se cu prietenul său, socoti că el și Verocika nu vor putea să-și procure imediat cele necesare gospodăriei, mobila și tot ce mai trebuia. De aceea, ei închiriară trei camere cu mobilă, farfurii, tacîmuri și cu pensiune la o pereche bătrînă. Moșneagul își petrecea viața în tihnă, șezînd toată ziua în fața unei lădițe cu nasturi, panglici și ace lîngă un gard de pe Bulevardul Srednîi, între strada 1-a și a 2-a, iar seara, stînd la taifas cu bătrîna lui, care își petrecea zilele punînd într-una petice la nenumăratele boarfe care i se aduceau de la hala de vechituri. Serviciul era lăsat pe de-a-ntregul în seama gazdelor. Toate acestea costau treizeci de ruble pe lună. Atunci, adică acum vreo zece ani, viața la Petersburg era relativ ieftină. În felul acesta, le mai rămîneau ceva mijloace de existență pentru trei sau chiar pentru patru luni ; pentru ceai, le ajungeau zece ruble pe lună. Lopuhov nădăduia că în patru luni va izbuti să găsească medi-

tații, vreo lucrare literară sau, poate, un serviciu la vreun birou comercial. Îi era totuna. Chiar în ziua în care găsi locuința — era într-adevăr o locuință excelentă și tocmai de aceea o găsiseră așa de greu și însemna un adevărat succes pentru el — chiar atunci, joi, la meditație, Lopuhov îi zise Verocikăi :

— Să te muți mâine, dragă prietenă ; iată adresa. Acum nu-ți mai spun nimic, ca să nu ne vadă.

— M-ai salvat, iubitele !

Dar cum să plece de-acasă ? Să le spună pe față ? La început, Verocika se gîndise să facă așa, dar mama ei ar fi luat-o la bătaie și ar fi închis-o. Verocika se hotărî să-i lase o scrisoare în camera ei. Cînd Maria Alexevna, aflînd că fata se duce spre Nevski Prospekt, îi spuse că merge cu ea, Verocika se întoarse în camera ei și își luă scrisoarea : i se păru că ar fi mai bine, mai cinstit să-i spună mamei totul pe față. Doar nu se va bate cu ea în stradă ! Numai că, în clipa cînd avea să-i vorbească, trebuia să stea la oarecare distanță de ea, să se suie cît mai repede într-o trăsură și să-și vadă de drum, fără să mai lase timp mamă-si s-o apuce de mîneacă.

Așadar, iată cum se petrecuse scena plină de efect din fața magazinului lui Ruzanov.

XXII

Dar noi n-am văzut decît prima jumătate a acestei scene.

Maria Alexevna, care nu bănuise nimic asemănător, rămase uluită un minut — ba nu, ceva mai puțin — încercînd și neputînd să priceapă ceea ce îi spusese fiica ei și nici rostul celor spuse. Nu stătu însă așa decît un minut sau mai puțin. Își veni repede în fire, zise o vorbă de ocară, dar fiică-sa era acum la intrarea pe Nevski. Maria Alexevna alergă cîțiva pași în aceeași direcție ; avea nevoie de o trăsură și ea. Se repezi pe trotuar : „Birjar !“ „Încotro porunciți, conîță ?“ Încotro ? I se păruse că fata spusese : „La Ka-

ravannaia“, însă trăsura ei o luase pe Nevski. Încotro s-o ia ? „După ticăloasa ceea !“ „După ea, conică ? Dar spuneți lămurit în ce parte. Cum vreți să merg fără nici o socoteală, fără să știu ce fel de cursă e ?“ Maria Alexevna își ieși din sărite și îl ocări pe birjar. „Mi se pare că ești cam beată, cucoană, asta e !“ replică birjarul și își văzu de treabă. Maria Alexevna îl înjură din urmă, strigă și alți birjari și se repezi în diferite părți, alergînd oîțiva pași și dînd disperată din mîini. În cele din urmă, se postă tot sub colonadă. În jurul ei, se și strînseseră vreo cinci flăcăi care vindeau tot felul de lucruri lîngă Gostinîi dvor. Flăcăii o contemplau cu admirație și începură să schimbe între ei păreri mai mult sau mai puțin măgulitoare, adresîndu-i în glumă vorbe de laudă și sfaturi binevoitoare : „Bravo, cucoană, așa de dimineată și ai și avut timp să te pilești ; bravo dumitale, cucoană !“ „Cucoană, auzi cucoană, ia de la mine vreo cinci lămii ; sînt bune după pileală ; le dau ieftin, oa pentru dumneata !“ „Cucoană, cucoană, nu-l asculta ce spune ; lămîia nu-i de nici o ispravă ; mai bine du-te de mai bea nițel, ca să-ți treacă !“ „Da' bine te mai pricepi la înjurături, cucoană. Ia să facem o prinsoare, să vedem care din noi doi înjură mai strașnic !“ Fără să-și mai dea seama de ceea ce făcea, Maria Alexevna cîrpi o palmă celui care era mai aproape de dînsa, un flăcău de vreo șaptesprezece ani, care, cu un gest nelipsit de eleganță, scotea limba la ea. Șapca îi sări cît colo și părul descoperit rămase la îndemîină Mariei Alexevna, care se și înfipse în el. Acest gest avu darul să entuziasmeze neînchipuit de mult asistența : „Bravo, cucoană ! Arde-l, cucoană !“ Unii spuneau : „Fedka, trage-i și tu o mamă de bătaie !“ însă cei mai mulți erau hotărît de partea Mariei Alexevna : „Cum să se măsoare Fedka cu cucoana ! Dă-i, cucoană, păruiește-l pe Fedka ! Așa-i trebuie, ticălosul !“ Se mai strînseră și alți spectatori : birjari, băieți de prăvălie, trecători. Maria Alexevna parcă se mai dezmetici ; îl îmbrînci încă o dată pe Fedka și trecu pe partea cealaltă a străzii, însoțită de laudele pline de admirație ale asistenței.

Își dădu seama că o luase spre casă abia atunci, cînd ajunse în fața Școlii de paji. Luă o trăsură și ajunse cu bine acasă. Îi trase în prag o bătaie lui Fedea, care îi deschisese, se repezi la dulăpiorul ei, o bătu pe Matriona, care venise și ea cînd auzise gălăgie, se repezi iar la dulăpior, apoi în odaia Verocikăi și stătu cîtva timp acolo. După aceea, trecu prin odăi ocărînd, dar acum nu mai avea pe cine să bată : Fedea scăpase fugind pe scara de serviciu, iar Matriona, care se uita pe gaura cheii de la ușa odăii Verocikăi, o rupse la fugă, văzînd-o pe Maria Alexevna urcîndu-se la etaj. Nu nimeri la bucătărie, ci se pomeni în dormitor, sub patul Mariei Alexevna, unde stătu nestîngerită pînă cînd o chemă cu binișorul.

Maria Alexevna nu-și dădu bine seama cam cîtă vreme petrecu astfel ocărînd, zbierînd și umblînd prin odăile pustii ; probabil cam mult, fiindcă, între timp, sosi și Pavel Konstantinîci de la serviciu. Își căpătă și el o porție, atît morală cît și materială. Cum însă toate lucrurile din lume au un sfîrșit, Maria Alexevna strigă : „Matriona, adă la masă !“ Matriona își dădu seama că bătaia se sfîrșise, ieși de sub pat și dădu la masă.

Într-adevăr, la masă, Maria Alexevna nu mai înjură, ci numai mîrîi, fără nici o intenție agresivă, ci doar pentru uzul ei propriu. După masă nu se culcă, ci se așează pe un scaun și stătu singură. Mai bombăni ce mai bombăni, apoi tăcu o bucată de vreme. Pe urmă strigă :

— Matriona, scoală pe conașul și spune-i să vină la mine !

Matriona, care, în așteptarea ordinelor, nu îndrăznea să plece nici la cîrciumă și nici în altă parte, execută ordinul. Pavel Konstantinîci se înfățișă.

— Du-te la proprietăreasă și spune-i că fiică-ta s-a măritat cu ticălosul acela și că tu ai vrut așa. Spune-i că ai fost împotriva nevestei tale. Mai spune-i proprietăresei că i-ai făcut pe plac, văzînd că prima căsătorie ar fi fost contra dorinței ei. Și mai spune-i așa : „Soția mea, numai ea a fost de vină, iar eu v-am îndeplinit voința“. Spune : „Tot eu i-am ajutat“. Ai înțeles ?

— Am înțeles, Maria Alexevna ; ai chibzuit foarte bine lucrurile.

— Hai, du-te ! Cu toate că stă acum la masă, cheam-o. Scoal-o de la masă. Deocamdată nu știe încă nimic.

Cele spuse de Pavel Konstantinîci erau atît de verosimile încît proprietăreasa le-ar fi crezut chiar dacă el n-ar fi avut darul convingerii. Dar puterea lui de convingere era atît de mare încît proprietăreasa l-ar fi iertat pe Pavel Konstantinîci chiar dacă n-ar fi existat vădite dovezi că el lucrase întotdeauna împotriva soției sale și o unise dinadins pe Verocika cu Lopuhov ca să preîntîmpine însurătoarea nepotrivită pentru noblețea lui Mihail Ivanîci. „Dar cum s-au căsătorit ?“ El, Pavel Konstantinîci, nu s-a zgîrcit la zestre : i-a dat lui Lopuhov cinci mii de ruble bani gheață ; cununia și instalarea le-a plătit cu banii lui. Tot prin el au putut ei să-și trimită bilețele — la locuința șefului de birou, Filantiev, colegul său de serviciu, „om însurat, excelență, fiindcă, deși sînt un om neînsemnat, țin la cinstea fiicei mele ; ei, excelență, au avut întîlniri și în fața mea, și cu toate că nu dispuneam de atîtea parale ca să mai luăm preparatori pentru băiatul nostru, la vîrsta lui, am făcut-o și p-asta, excelență, ca să fie un fel de pretext etc.“ ...Pavel Konstantinîci dădu în vileag lipsa de bună-credință a soției sale prin cele mai biciuitoare cuvinte de dezaprobare.

Era oare cu putință să nu te lași convins și să nu-l ierți pe Pavel Konstantinîci ? Dar, mai ales, ce bucurie mare și neașteptată ! Bucuria îmblînzește inimile. Proprietăreasa își începu cuvîntarea de iertare printr-o foarte lungă explicație a ticăloșiei — în cuget și în fapte — a Mariei Alexevna și, la început, îi spuse lui Pavel Konstantinîci să-și izgonească nevasta. El însă o imploră s-o ierte. De altfel, proprietăreasa o spusese mai mult de formă decît în mod serios ; în cele din urmă, se rosti o hotărîre, potrivit căreia el, Pavel Konstantinîci, rămîne administrator ; apartamentul cu fața la stradă li se ia, iar ei se vor muta într-un apartament din curte, astfel ca nevasta lui să nu îndrăznească să se arate prin acele locuri din prima curte, unde pot cădea privirile proprie-

tăresei ; ea mai este datoră să nu iasă în stradă decât pe poarta cea mai îndepărtată de ferestrele proprietăresei. Din cele douăzeci de ruble supliment de salariu lunar, cincisprezece ruble se taie, iar cinci rămîn drept răsplată pentru zelul dovedit de administrator față de voința proprietăresei, precum și pentru acoperirea cheltuielilor făcute cu măritișul fiicei sale.

XXIII

Maria Alexevna se gîndi multă vreme cum să procedeze cu Lopuhov cînd acesta va veni seara la ei. Avea mai multe proiecte. Cel dintîi și cel mai contondent prevedea folosirea a doi rîndași, care să stea ascunși în bucătărie : la un semn, ei urmau să se repeadă la Lopuhov și să-l ia în pumni. Cel mai patetic era să arunce în mod solemn, cu glasul ei și cu al lui Pavel Konstantinîci, blestemul părintesc asupra fiicei nesupuse și asupra tîlharului aceleuia, arătîndu-le puterea acestui blestem ; după cum se știe, nici pămîntul nu primește rămașițele celor căzuți sub afurisenia părinților. Aceste gînduri însă erau niște visări, ca și gîndul proprietăresei de a-l face pe Pavel Konstantinîci să divorțeze de soția sa. Asemenea proiecte, ca orice material poetic, nu servesc, ca să spunem drept, scopurilor practice, ci sînt bune doar pentru desfătarea inimii, alcătuiind un temei pentru nesfîrșite cugetări singuratică și pentru anumite lămuriri în cursul unor convorbiri ulterioare în sensul că, uite ce putea să facă ea (sau el, după sexul vorbitorului), dar, de bună (sau bun) ce este, i-a fost milă pînă la urmă.

Proiectele de a-l bate pe Lopuhov și de a-și blestema fiica formau partea idealistă a cugetărilor și simțirilor Mariei Alexevna. Partea realistă a rațiunii și a sufletului ei n-avea o orientare tot atît de înălțătoare, ci mai mult una practică — o diferență inevitabilă, care își are pricina în slăbiciunea oricărei ființe omenești. În clipa cînd Maria Alexevna își venise în fire lîngă poarta Școlii de paji și își dăduse seama că fiică-sa într-adevăr dispăruse,

se măritase și plecase de la ea, această realitate se înfiripă în conștiința ei sub forma următoarei exclamații făcută în gând : „M-a prădat !“ În drum spre casă, ea tot exclama în gând, iar cîteodată și cu glas tare : „M-a prădat !“ De aceea, oprindu-se numai cîteva clipe, ca să le împărtășească lui Fedea și Matrionei durerea (iarăși o expresie a slăbiciunii omenești ; într-atît fiecăruia om se lasă îmboldit de exprimarea propriilor sentimente încît, sub imperiul unui avînt sufletesc, își uită pînă și interesele cele mai vitale), Maria Alexevna alergă în odaia Verocikăi, se repezi la sertarele de la toaletă, la garderob, cercetă toate cu o privire grăbită. Nu. Toate păreau la locul lor. Pe urmă, începu să-și verifice această impresie liniștitoare printr-o revizuire mai minuțioasă. Fu nevoită să constate că, într-adevăr, toate lucrurile și rochiile rămăseseră în casă, în afară de o pereche de cercei simpli de aur, de o rochie veche de muselină și de un palton vechi, pe care Verocika și-l pusese cînd plecase de acasă. În această chestiune de o nuanță realistă, Maria Alexevna era convinsă că Verocika îi va da lui Lopuhov o listă a lucrurilor ei pe care el va veni să le ceară și luă vajnica hotărîre de a nu da nici un obiect de aur sau vreun lucru de preț. În ceea ce privește rochiile, era dispusă să-i dea patru dintre cele mai simple și ceva rufărie mai uzată : nu se poate să nu dai nimic ; nu te lasă nobila bună-cuviință, iar Maria Alexevna ținea totdeauna să respecte cu strictețe nobila cuviință.

O altă chestiune practică o constituiau raporturile cu proprietăreasa ; am și văzut că Maria Alexevna izbutise s-o rezolve cu succes.

Acum venea a treia chestiune ; ce era de făcut cu ticăloasa și cu nemernicul, adică cu fiica și cu ginerele nedorit ? Să-i blesteme ? Nu-i lucru greu, dar nu-i bun decît ca desert la ceva mai substanțial. Nu exista decît un lucru substanțial : să facă o petiție, să înceapă un proces, să-l dea în judecată. La început, de emoționată ce era, Maria Alexevna privea această soluție într-un chip idealist și, privită din punct de vedere idealist, soluția părea foarte atrăgătoare. Pe măsură însă ce singele i se potoli, obosit de furtună, chestiunea începu să

se înfățișeze sub un alt aspect. Nimeni nu știa mai bine decît Maria Alexevna că procesele cer bani și iar bani, iar procesele de felul acelor care o ispiteau cu farmecul lor idealist se fac cu bani mulți și țin multă vreme și, de obicei, se sfîrșesc cu rezultate nule, după ce ți-au stors multe parale.

Dar atunci, ce-i de făcut ? După ce se gîndi bine, văzu că n-are de făcut decît două lucruri : să-l ocărească pe Lopuhov pînă cînd se va sătura și să salveze lucrurile Verocikăi în ciuda pretențiilor lui, amenințîndu-l că îl dă în judecată. În orice caz, vroia să-l înjure cu tot focul inimii.

Nu izbuti nici măcar atît. Lopuhov sosi și începu cam așa : „Eu și cu Verocika vă rugăm, Maria Alexevna și Pavel Konstantinîci, să ne iertați pentru că, fără consimțămîntul dumneavoastră...”

La auzul acestor vorbe, Maria Alexevna strigă : „Am s-o blestem, ticăloasa !”

Dar, în loc de „ticăloasă”, n-avu timp să rostească decît „tică”... pentru că Lopuhov zise foarte tare : „Nu-ți voi asculta ocările. Am venit pentru o discuție serioasă. Dumneata te înfurii și nu ești în stare să vorbești liniștit ; de aceea voi sta de vorbă numai cu Pavel Konstantinîci, iar dumneata, Maria Alexevna, vei binevoi a trimite după noi pe Fedea sau pe Matriona după ce te vei potoli.”

Și, zicînd acestea, îl luă pe Pavel Konstantinîci și-l duse în cabinetul lui. Vorbea atît de tare, încît era cu neputință să-l întreci. Așa că Maria Alexevna se văzu silită să-și curme discursul.

Lopuhov îl duse pe Pavel Konstantinîci pînă la ușa cabinetului, se opri o clipă acolo și zise :

— Totuși, Maria Alexevna, voi vorbi tot acum și cu dumneata ; dar trebuie să știi că despre lucruri serioase se vorbește liniștit.

Ea era din nou cît p-aci să țipe, dar el i-o tăie iarăși :

— Dacă nu poți să vorbești liniștit, atunci noi plecăm.

— Dar tu de ce pleci, nătărăule ? strigă Maria Alexevna.

— Păi, dacă mă ia cu dînsul ?

— Și dacă nici Pavel Konstantinîci nu e dispus să discute cu sînge rece, atunci voi pleca eu, căci mi-e totuna. Dar de ce, Pavel Konstantinîci, îi dai voie să te trateze cu astfel de nume ? Maria Alexevna nu se pricepe în chestiunile acestea ; dumneaei crede că poate să ne facă cine știe ce, mie și Verocikăi, dar dumneata ești funcționar și trebuie să știi cum merg lucrurile. Spune-i că acum nu mai poate să-i facă nimic Verocikăi și mie nici atît.

„Știe, ticălosul, că n-avem ce să-i facem“, se gîndi Maria Alexevna și-i spuse lui Lopuhov că a fost cam nervoasă, ca orice mamă, dar că acum poate să stea de vorbă în chip liniștit.

Lopuhov se întoarce împreună cu Pavel Konstantinîci și se așezară. Lopuhov o rugă să-l asculte pînă la sfîrșit, urmînd ca ea să-și spună cuvîntul după dînsul. Începu să vorbească, ridicînd glasul ori de cîte ori ea încerca să-l întrerupă și astfel putu să spună tot ce avea de spus :

— Cununia noastră nu poate fi desfăcută, deoarece chestiunea cu Storeșnikov a căzut, după cum știți și dumneavoastră ; deci, vă veți osteni degeaba ; dar, în fine, cum doriți. Dacă aveți bani de prisos, chiar vă sfătuiesc să încercați ; de fapt, nici n-are de ce să vă fie necaz, fiindcă Verocika n-a vrut niciodată să-l ia pe Storeșnikov ; prin urmare, a fost întotdeauna ceva irealizabil, așa cum ai văzut și dumneata, Maria Alexevna ; dar, în orice caz, o fată trebuie măritată. Treaba aceasta este, de obicei, costisitoare pentru părinți : e nevoie de zestre ; nunta costă și ea multe parale, dar, mai cu seamă, zestrea ; așa că dumneata, Maria Alexevna, și dumneata, Pavel Konstantinîci, trebuie chiar să-i mulțumiți fiicei dumneavoastră pentru că s-a măritat fără să vă păgubescă de loc.

Lopuhov mai spuse încă multe la fel și vorbe în mod amănunțit timp de o jumătate de ceas și mai bine.

După ce isprăvi, Maria Alexevna își dădu seama că n-are ce discuta cu un asemenea tîlhar și de aceea trecu la sentimente mai bune, zicînd că ea a fost mîhnită că Verocika s-a măritat fără să ceară consimțămîntul părinților — un asemenea lucru fiind foarte dureros pentru

o inimă de mamă. Cînd ajunseră să vorbească despre sentimentele și necazurile materne, discuția, firește, nu mai avu alt interes pentru amîndouă părțile decît acela de a vorbi ceva — nu se cuvenea să nu aducă în discuție și aceasta, căci așa cerea buna-cuviință. Ei îndepliniră deci și aceste reguli de bună-cuviință și stătură de vorbă : Maria Alexevna spunînd că ea, ca o mamă iubitoare, era mîhnită, iar Lopuhov, asigurînd-o că tocmai ca o mamă iubitoare ea nu trebuie să se mîhnească. După ce răspunseră cerințelor bune-cuviințe printr-un șir de considerațiuni îndeajuns de lungi cu privire la sentimente, trecură la un alt punct cerut de buna-cuviință : părinții spuseră că au dorit întotdeauna fericirea fiicei lor, iar Lopuhov răspunse că, bineînțeles, nu exista nici o îndoială asupra acestui lucru. După ce vorbiră atît cît se cuvenea și despre acest subiect, începură să-și ia rămas bun tot cu explicații de o lungime cerută de nobila cuviință, iar ca rezultat al tuturor celor spuse, Lopuhov declară că, dîndu-și seama de suferințele unei inimi de mamă, nu-i cere deocamdată Mariei Alexevna îngăduința ca fiica ei să vină s-o vadă, deoarece vederea ei ar face-o să sufere și mai mult. Maria Alexevna însă va afla că Verocika are o viață fericită, așa cum a fost fără îndoială singura dorință de totdeauna a Mariei Alexevna și deci inima ei de mamă se va liniști cu desăvîrșire ; și atunci, prin urmare, ea va fi în stare să-și vadă fiica, fără să se mîhnească.

Acestea fiind hotărîte, ei se despărțiră în pace.

— Mare tîlhar ! rosti Maria Alexevna, după ce își petrecu ginerele.

Noaptea avu visuri. Se făcea că șade la fereastră și se uită afară : pe stradă trece o trăsură foarte luxoasă. Trăsura se oprește și din ea coboară o doamnă elegantă și un domn și amîndoi intră la ea în odaie, iar doamna îi spune : „Ia uite, mamă, cum mă îmbracă soțul meu !“ Și această doamnă este Verocika. Maria Alexevna se uită și vede că rochia Verocikăi este făcută dintr-o stofă foarte scumpă. Verocika zice : „Numai materialul costă cinci sute de ruble, dar pentru noi, mamă, e o nimica toată ; am o duzină întreagă de rochii ca asta. Dar uite, mamă, acestea costă și mai scump ; uită-te la de-

gete !“ Maria Alexevna se uită la degetele Verocikăi și vede că sînt încărcate de inele cu briliante mari. „Inelul acesta, mamă, costă două mii de ruble, iar acestălalt, mamă, e și mai scump — face patru mii de ruble ; dar ia uită-te la piept, mamă ! Broșa e și mai scumpă — costă zece mii de ruble.“ Și domnul, care e Dmitri Sergheici, zice : „Pentru noi, Maria Alexevna, toate acestea sînt nimicuri. Dar lucrul cu adevărat important îl am la mine în buzunar ; ia uite, mamă, uite portofelul, ce dolda e și-i plin numai cu hîrtii de cîte o sută de ruble ; iar acest portofel, mamă dragă, ți-l dăruiesc matale, fiindcă pentru noi și asta e un fleac. Iar portofelul acesta, care este și mai umflat, mamă dragă, nu ți-l voi face cadou, fiindcă în el nu sînt hîrtii, ci numai bilete de bancă și polițe, iar fiecare bilet și fiecare poliță valorează mai mult decît tot portofelul pe care ți l-am dăruit.“ „Dumneata, Dmitri Sergheici, ginerele meu drag, ai făcut fericirea fiicei mele și a întregii noastre familii ; dar de unde, ginere iubit, ai atîta avere ?“ „Eu, mamă dragă, fac afaceri cu monopolurile.“

Și, trezindu-se din vis, Maria Alexevna își zise în gînd : „Adevărat, ar trebui să se apuce de monopoluri !“

XXIV

O VORBĂ DE LAUDĂ PENTRU MARIA ALEXEVNA

Dumneata, Maria Alexevna, de acum înainte nu mai ești un personaj însemnat în viața Verocikăi și, despărțindu-se de dumneata, autorul te roagă să nu te jeluiești dacă pleci de pe scenă cu un deznodămînt cam nefavorabil pentru dumneata. Să nu crezi că prin aceasta ai pierdut stima noastră. Ai rămas păcălită, dar împrejurarea nu scade nimic din părerea ce o aveam despre deșteptăciunea dumitale, Maria Alexevna ; greșeala ce ai făcut-o nu constituie o mărturie în defavoarea dumitale. Ai dat peste niște oameni cu care nu erai obișnuită să ai de-a face mai înainte și n-ai nici o vină dacă te-ai înșelat în privința lor, ținîndu-se seama de datele experienței dumitale din trecut. Toată viața dumitale

de pînă acum te-a adus la concluzia că oamenii se împart în două tagme : în proști și în pușlamale : „Cine nu-i prost, este pușlama, trebuie să fie neapărat pușlama, așa gîndeai dumneata, iar cine nu-i pușlama nu poate fi decît un prost“. Această părere, Maria Alexevna, a fost foarte dreaptă, a fost cu totul îndreptățită pînă nu demult. Dumneata, Maria Alexevna, aveai de-a face cu niște oameni care știau cum să vorbească și vedeai că toți oamenii aceștia, fără excepție, sînt ori niște vicleni, care amăgesc lumea cu vorbe frumoase, ori niște copii bătrîni și prostănaci care nu cunosc viața și nu știu să se apuce de nici o treabă. De aceea, dumneata, Maria Alexevna, nu credeai în vorbele frumoase, le socoteai neghioabe sau înșelătoare și aveai dreptate, Maria Alexevna. Concepția dumitale asupra oamenilor s-a încheiat în mod definitiv atunci cînd ai dat peste cea dintîi femeie care nu era nici proastă și nici vicleană. Este deci scuzabil pentru dumneata că te-ai încurcat, te-ai oprit în loc, nedumerită, neștiind ce să crezi despre ea și cum s-o iei. Concepția dumitale despre oameni s-a încheiat cu desăvîrșire atunci cînd ai dat peste cel dintîi om ales, care nu era însă un copil blajin și prost și care nu cunoștea viața mai puțin decît dumneata, ba chiar o judeca tot așa de bine ca și dumneata și știa să facă lucrurile la fel de temeinic ca și dumneata ; de aceea a fost firesc să greșești și să-l iei drept un potlogar de teapa dumitale. Aceste erori, Maria Alexevna, nu scad nimic din considerația ce-o am față de dumneata, femeie deșteaptă și cu picioarele pe pămînt. Ți-ai scos bărbatul din morcilă, ți-ai agonisit mijloace ca să-ți asiguri bătrînețea. Acestea sînt lucruri frumoase ; și pentru dumneata au fost și foarte anevoioase. Mijloacele de care te-ai folosit au fost urîte, însă mediul dumitale nu-ți oferea altele. Mijloacele folosite aparțin mediului în care viețuiești, nu și dumitale personal, așa că nu ești vinovată de ele. Cinste, așadar, deșteptăciunii dumitale și tăriei dumitale de caracter.

Ești oare mulțumită, Maria Alexevna, de recunoașterea acestor însușiri ale dumitale ? Desigur, te-ai mulțumi și cu atît, fiindcă nici nu ți-a trecut vreodată prin

gînd să pretinzi că ești simpatică sau bună ; ba într-o clipă de sinceritate nevoită, ai recunoscut singură că ești o ființă rea și necinstită, nevăzînd în răutate și necinstea dumitale nici o dezonorare și dovedind că, în împrejurările vieții ce o duceai, nu puteai fi altfel. Prin urmare, n-are să-ți pese prea mult că, la vorbele de laudă pentru deșteptăciunea și pentru tăria dumitale de caracter, nu s-a adăugat și o laudă pentru virtuțile dumitale ; de altfel, nici nu socoți că le ai, ci, mai degrabă, crezi că ele sînt atributul prostiei. Așadar, n-ai mai pretinde nici o laudă peste laudele de mai sus. Totuși, aș mai putea adăuga un lucru în favoarea dumitale : dintre toți oamenii la care nu țin și cu care n-aș vrea să am de-a face, voi prefera totuși să am de-a face cu dumneata, la nevoie, decît cu alții. Bineînțeles, ești necruțătoare acolo unde e vorba de interesul dumitale. Dar dacă dumneata n-ai nici un interes să faci cuiva un rău, atunci n-ai să-l faci doar din îndemnul unor patimi meschine, protesti ; îți dai seama că nu merită să-ți pierzi timpul și banii degeaba. Bineînțeles, ai fi bucuroasă să-i pui pe foc pe fiica dumitale și pe bărbatul ei, dar ai știut să-ți înfrîngi pornirea răzbnătoare ca să judeci cu sînge rece chestiunea și ai priceput că n-ai reuși să-i frigi ; și marea calitate, Maria Alexevna, este aceea de a vedea ce se poate și ce nu. După ce ți-ai dat seama că nu se poate, nu te-ai apucat să intentezi un proces care, de altfel, nu le-ar fi făcut nici un rău oamenilor care ți-au cășunat necazurile ; ai socotit că micile neplăceri pe care le-ai fi pricinuit prin proces te-ar expune chiar pe dumneata la osteneli și pagube mult mai mari și, de aceea, ai renunțat la proces. Dacă nu-i cu putință să-ți birui dușmanul, dacă, pricinuindu-i pierderi neînsemnate, îți pricinuiеști ție însăși altele mai mari, atunci n-are rost să începi lupta. Înțelegînd acest lucru, ai dat dovadă de judecată sănătoasă și ai avut curajul să te resemnezi în fața inevitabilului, fără să faci un rău zadarnic atît dumitale cît și altora. Da, Maria Alexevna, se mai poate avea de-a face cu dumneata, fiindcă dumneata nu vrei să faci răul pentru rău chiar în paguba dumitale — și aceasta, Maria Alexevna, este o însușire rară, foarte rară ! Milioane

de oameni, Maria Alexevna, sînt mai vătămători decît dumneata pentru ei și pentru alții, cu toate că n-au înfățișarea groaznică pe care o ai dumneata. Dintre aceia care nu sînt buni, dumneata ești totuși mai bună decît alții, tocmai fiindcă nu ești nechibzuită și nici redusă la minte. Aș fi bucuros să te izgonesc de pe fața pămîntului, dar am stimă pentru dumneata : de fapt, nu strici nimic ; acum te îndeletnicești cu treburi urîte, fiindcă așa cere mediul dumitale ; dar ar fi de ajuns să ți se dea un alt mediu și te-ai face cu plăcere nevătămătoare, ba chiar folositoare, pentru că nu vrei să faci nici un rău cînd n-ai interese bănești, iar dacă este spre folosul dumitale atunci ești în stare de orice — cu alte cuvinte, ești în stare să procedezi chiar în mod cinstit și nobil, dacă-i nevoie. Ești capabilă de aceasta, Maria Alexevna ; nu-i vina dumitale că o asemenea însușire lîncezește în dumneata și că în locul ei lucrează însușiri contrare, dar ea există la dumneata, ceea ce -nu se poate spune despre toată lumea. Oamenii de nimic nu sînt capabili de nimic ; dumneata ești numai o ființă stricată și nu una de nimic. Multora le ești superioară și prin nivelul dumitale moral.

— Ești mulțumită, Maria Alexevna ?

— De ce să fiu mulțumită, tătucule ? Îmi merg cam prost treburile.

— Păi, tocmai asta-i bine, Maria Alexevna.

Capitolul al treilea

CĂSNICIA ȘI CEA DE A DOUA IUBIRE

I

Trecuseră trei luni de cînd Verocika scăpase din beci. Treburile lui Lopuhov și ale soției sale mergeau bine. Acum el avea destule lecții. Își făcuse rost de lucru la un editor, traducînd un manual de geografie. Vera Pavlovna avea și ea două lecții, nu tocmai de invidiat, dar nici prea proaste. Cîștigau acum amîndoi optzeci de ruble pe lună. Cu banii aceștia, desigur că nu se poate trăi decît cu multă economie ; totuși, ei nu duceau mizerie, mijloacele le sporeau mereu și își făceau socoteala că peste alte patru luni sau chiar mai curînd vor fi în stare să-și înjghebeze o gospodărie proprie (așa cum s-a și întîmplat mai tîrziu).

Viața lor își urma cursul, dar bineînțeles nu tocmai așa cum spusese Vera Pavlovna, jumătate în glumă, jumătate în serios, în ziua logodnei ei fanteziste. Totuși, traiul lor se apropia mult de ceea ce proiectase ea atunci. Moșul și baba la care locuiau discutau în fel și chip între ei despre traiul ciudat al tinerilor înșurăței ; nici nu păreau tineri înșurăței, nici măcar soț și soție, ci altceva — Dumnezeu știe ce.

— Va să zică, Petrovna, zici și tu așa cum văd și eu, și așa cum se pare, că dînsa i-ar fi soră, iar el i-ar fi frate ?

— Ași, ai și găsit cu cine să-i potrivești ! Un frate și o soră nu se poartă așa între ei. El se scoală, se îmbracă și așteaptă pînă îi aduc samovarul. Pregătește

ceaiul, o strigă pe ea și ea iese tot îmbrăcată. Ce fel de frate și soră ? Eu cred, mai degrabă, că sînt niște oameni fără avere, care trăiesc din pricina sărăciei în aceeași locuință — așa cred eu că este.

— Dar cum vine asta, Petrovna, ca bărbatul să nu poată intra la nevastă-sa ? Cum adică : dacă nu e îmbrăcată, n-are voie ? Ce zici despre una ca asta ?

— Zi mai bine cum se despart seara. Își spun unul altuia : noapte bună, dragă. Se despart și fiecare se duce în odaia lui ; citesc cărți sau el se așază și scrie. O dată, să vezi cum a fost. Ea s-a culcat și a început să citească ; deodată o aud prin perete, nici mie nu-mi era somn, o aud cum se scoală. O aud cum se duce în fața oglinzii ca să-și pieptene părul. Parcă ar fi vrut să primească niște musafiri. Pe urmă, o aud cum iese din odaie. Am ieșit și eu în coridor, m-am suit pe scaun și m-am uitat pe geam în odaia lui. Ea bate în ușă : „E voie, dragul meu ?“ Dar el de colo : „Nu-maidecît, Verocika, așteaptă o clipă.“ Se culcase și el. Și-a pus haina. Mă gîndeam : te pomenești că-și pune și cravata. Dar cravata nu și-a pus-o ; s-a îmbrăcat numai și a zis : „Acum se poate, Verocika.“ „N-am înțeles, zice ea, ceva în cartea aceasta ; te rog să mă lămurești.“ I-a lămurit ce trebuia. Și pe urmă ea i-a spus : „Iartă-mă că te-am supărat.“ „Nu face nimic, Verocika ; tot stăteam culcat fără treabă ; nu m-ai supărat de loc.“ Și pe urmă ea a plecat.

— Chiar așa, a plecat ?

— Da, a plecat.

— Și el — nimic ?

— Nu, nimic. Acum, că a plecat nu-i așa de mirare, dar felul cum s-a îmbrăcat ea și s-a dus la el și cum i-a spus el să-l aștepte, și cum s-a îmbrăcat și el, și numai după aceea a lăsat-o să intre. Ce zici ? Ce fel de rînduială o fi și asta ?

— Uite ce cred eu, Petrovna : or fi făcînd parte din vreo sectă — pentru că sînt tot felul de secte.

— Chiar așa să știi. Așa trebuie să fie.

Altă discuție :

— Danilîci, știi că am întrebato despre rînduiala lor. „Nu vă supărați, zic, dacă am să vă-ntreb : de ce

credință sînteți ?“ „De credință rusească“, zice. „Dar soțul dumneavoastră ?“ „Tot de cea rusească“, zice. „Dar nu țineți de nici o sectă ?“ „De nici una, zice, dar de ce mă întrebi ?“ „Păi, conită, uite de ce : nici nu știu cum să vă spun : ori cucoană, ori domnișoară, dumneavoastră trăiți cu bărbatul dumneavoastră ?“ Ea a rîs : „Sigur că trăiesc“, zice.

— A rîs ?

— A rîs : „Sigur că trăiesc“, zice. „Dar ce fel de rînduială aveți că nu ieșiți să dați ochii cu dînsul dacă nu sînteți îmbrăcată ?“ „Păi, zice, pentru că nu vreau să mă vadă dezbrătată. Dar nu-i vorba aici de nici o sectă.“ „Păi, atunci, ce-i asta ?“ zic. „În felul acesta, zice ea, este mai multă dragoste, iar certuri de loc.“

— Să știi, Petrovna, că ce zice ea este adevărat. Asta vrea să însemne că trebuie să fie întotdeauna cuviincioasă.

— Da, și să vezi ce-a mai zis : „Dacă nu vreau ca altcineva să mă vadă dezbrătată, cu atît mai mult nu vreau să mă vadă bărbatul meu, că țin mult la el, așa că nu-i frumos să intru la el nespălată și neîmbrăcată“.

— Și asta, Petrovna, s-ar putea să fie adevărat : pentru ce rîvnesc bărbații la nevestele altora ? Pentru că le văd gătite, îngrijite, iar pe ale lor șleampăte și neîngrijite. Așa scrie și în sfînta scriptură, în proverbele lui Solomon. A fost un rege foarte înțelept.

II

Soților Lopuhov le mergea bine. Vera Pavlovna era întotdeauna voioasă. Dar într-o zi, la vreo cinci luni după cununie, venind acasă de la o meditație, Dmitri Sergheici își găsi soția într-o stare sufletească deosebită : ochii îi sclipeau de mîndrie și de bucurie. Îndată, Dmitri Sergheici își aduse aminte că, de vreo cîteva zile, văzuse la ea semnele unei îngrijorări plăcute, ale unor gînduri senine și surîzătoare și parcă o duioasă mîndrie.

— Ai vreo bucurie, dragă prietenă ? De ce nu mi-o împărtășești și mie ?

— Mi se pare că da, dragul meu, dar mai așteaptă puțin ; îți voi spune atunci cînd va fi ceva sigur. Trebuie să mai aștept cîteva zile. Și va fi o mare bucurie pentru mine. O să-ți pară bine și ție, știu ; și o să-i placă și lui Kirsanov, și soților Merțalov.

— Dar despre ce-i vorba ?

— Cum, dragul meu, ai și uitat cum ne-a fost vorba ? Să nu ne punem întrebări ? Îți voi spune atunci cînd va fi lucru sigur.

Mai trecu vreo săptămînă.

— Să-ți spun acum, dragul meu, de ce sînt bucuroasă. Să mă sfătuiești însă ce-i de făcut, că tu te pricepi la toate. Uite ce e : vroiam de mult să lucrez. Și m-am hotărît să deschid un atelier de croitorie ; ce zici de asta ?

— Bine, dragă prietenă, ne-am înțeles să nu-ți sărut mîna, dar asta numai așa, în general ; însă, pentru un asemenea caz, n-a fost nici o înțelegere. Dă-mi mîna, Vera Pavlovna !

— Mai pe urmă, dragul meu, cînd voi izbuti să fac ceea ce am de gînd.

— Cînd vei reuși, atunci nu numai eu îți voi săruta mîna ; ți-o vor săruta și Kirsanov, și Alexei Petrovici, și toți. Dar, deocamdată, sînt numai eu singur. Și intenția ta merită un asemenea gest.

— Un act de violență ? Am să țin.

— Poți să ții.

— Dragul meu, mă voi rușina și nu-ți voi mai spune nimic. Parcă ar fi mare scofală ceea ce vreau eu să fac !

— Da, să știi că este, da, da ! Noi toți vorbim și nu facem nimic. Iar tu ai început să te gîndești la aceasta după toți ceilalți, și totuși ai luat-o înaintea tuturor și te-ai hotărît să te apuci de treabă.

Verocika își lipi capul de pieptul bărbatului ei, ascunzîndu-și obrazul :

— Dragul meu, m-ai copleșit cu laude.

Soțul o sărută pe creștet :

— Ce căpșor deștept !

— Ajunge, dragul meu, zău, ție nu-ți poate spune nimeni nimic !

— Nu voi mai zice nici o vorbă, dar spune-mi, buna mea soțioară...

— Să nu-mi zici așa !

— Ei, atunci să zicem reaua mea soțioară.

— Vai de mine, vezi cum ești ! Mereu mă întrerupi din vorbă. Ascultă și stai cuminte. Mi se pare că lucrul de căpetenie este să procedezi cu socoteală cînd alegi pe cei cu care vrei să începi o treabă ; ei trebuie să fie într-adevăr niște oameni cinstiți, buni, să nu fie ușuratici și șovăitori, să fie stăruitori și totodată delicăți, ca să nu se apuce de certuri neghioabe și să fie în stare, la rîndul lor, să aleagă pe alții — nu-i așa ?

— Așa-i, dragă prietenă.

— Am găsit trei fete de soiul acesta. Vai, cît am căutat ! De vreo trei luni, tot umblu prin magazine să fac cunoștință cu lucrătoare și am găsit, în sfîrșit, ce-mi trebuie. Sînt niște fete foarte cumsecade. Le-am observat multă vreme și cu toată atenția.

— Și trebuie să fie adevărate specialiste în meseria lor ; întreprinderea trebuie să se impună prin seriozitatea ei și totul trebuie să se bazeze pe calculul comercial.

— Da, firește. Se înțelege că așa se cuvine.

— Atunci, ce mai rămîne de lămurit ? Cu privire la ce anume vrei să te sfătuiești cu mine ?

— Cu privire la amănunte, dragul meu.

— Spune-mi amănuntele, deși probabil că ai chibzuit bine totul și vei ști să faci față împrejurărilor. Știi că, în acest caz, lucrurile cele mai importante sînt principiile, stăruința și priceperea. Amănuntele se rezolvă de la sine potrivit cu condițiile speciale ale fiecărei situații.

— Da, știu. Totuși, aș fi și mai sigură dacă mi-ai spune și tu că așa e bine.

Discutară îndelung. Lopuhov nu găsi nimic de schimbat în planul soției ; în schimb planul se dezvoltă și se limpezi chiar pentru ea însăși tocmai fiindcă îl expusese.

A doua zi, Lopuhov duse la biroul „Monitorului Poliției“ următorul anunț : „*Vera Pavlovna Lopuhova primește comenzi de rochii de damă, de lenjerie*“ etc. „*cu prețuri convenabile*“ etc.

În aceeași dimineață, Vera Pavlovna se duse la Julie. „Ea nu-mi știe numele meu de acum.“

— Spune-i că a venit *mademoiselle* Rozalski.

— Draga mea, ești fără voal, vii la mine fără nici o fereală și spui servitorilor numele dumitale ! Dar e o nebunie ! Îți strici reputația, draga mea !

— Acum sînt măritată și pot merge oriunde și face ce vreau.

— Are să afle bărbatul dumitale.

— Peste o oră, are să vină și el aici.

Urmară întrebări despre chipul în care se căsătorise. Julie fu entuziasmată ; o îmbrățișa și plîngea. După ce îi trecu exaltarea, Vera Pavlovna începu să-i spună motivul pentru care venise.

— Știți, lumea nu-și aduce aminte de vechii prieteni decît atunci cînd are nevoie de ei. Am o mare rugă-minte. Eu înființez un atelier de croitorie. Dați-mi comenzi și recomandați-mă cunoștințelor dumneavoastră. Mă pricep la cusut și am ajutoare bune ; de altfel, pe una dintre ele o cunoașteți și dumneavoastră.

Într-adevăr, Julie cunoștea pe una dintre ele și știa că este o croitoreasă de frunte.

— Iată o dovadă de cum lucrez. Rochia pe care o port mi-am făcut-o eu ; priviți cît de bine cade.

Julie cercetă cu băgare de seamă rochia, se uită la felul cum era lucrată, la mînecuțe, și rămase mulțumită.

— Știi, draga mea, că ai putea să reușești foarte bine ; te pricepi la meserie și ai gust. Dar pentru asta ți-ar trebui un magazin luxos pe Nevski.

— Mi-l voi face cînd va veni vremea. Asta și vreau. Deocamdată, primesc comenzi acasă.

Isprăviră cu treburile și începură din nou să vorbească despre căsătoria Verocikăi.

— Știi, *Storéchnic* a ținut-o într-un chef vreo două săptămîni și, după aceea, s-a împăcat cu Adèle. Îmi pare foarte bine pentru Adèle ; el e băiat bun ; păcat numai că Adèle n-are caracter.

Aflîndu-se acum în apele ei, Julie începu să vorbească despre aventurile Adelei și ale altora : *mademoiselle* Rozalski era acum măritată ; prin urmare, Julie socotea că nu mai are nevoie să-și aleagă expre-

siile ; la început vorbi cu chibzuială, apoi cu patimă, tot mai cu patimă și începu să evoce, plină de entuziasm, chefurile ce le făcea. Mai întâi, Vera Pavlovna se simți stingherită, dar Julie nu observă nimic ; apoi, Vera Pavlovna se stăpîni și o ascultă, de astă dată cu o atenție întristată, așa cum privești trăsăturile unui chip drag, ros de boală. Veni și Lopuhov. Într-o clipă, Julie se transformă într-o doamnă de societate, serioasă și plină de tact. Nici rolul acesta însă nu și-l păstră prea mult timp. După ce îl felicită pe Lopuhov pentru căsătoria lui cu o asemenea frumusețe, ea se înflăcăără din nou: „Nu ! Trebuie să sărbătorim căsătoria !” Și porunci să se servească la iuțeală un dejun improvizat și șampanie. Verocika fu silită se bea o jumătate de pahar în cinstea căsătoriei ei, o jumătate pentru atelierul ei și alta pentru Julie. Se ameți ; ea și cu Julie începură să vorbească tare și să facă gălăgie. Julie o ciupi pe Verocika, sări de la masă și alergă prin cameră. Verocika se luă după ea ; fugeau prin camere și săreau pe scaune. Lopuhov ședea și rîdea. La un moment dat, Julie începu să se laude cu puterea ei : „Am să te ridic în sus cu o singură mîină !” „N-o să mă ridicați !” Se luură la trîntă, se prăbușiră amîndouă pe sofa și nu mai vrură să se scoale. Strigau și rîdeau într-una. Apoi adormiră amîndouă.

De multă vreme Lopuhov nu mai fusese atît de stînjedit. Ce să facă ? Să le trezească ? Nu se cădea : ar fi stricat astfel toată plăcerea veselei lor întîlniri printr-o asemenea faptă nesăbuită. Se sculă încetișor și umblă prin odaie în căutarea unei cărți. Dădu peste una : *Chronique de l'oeil-de-boeuf*¹, o carte pe lîngă care chiar și *Faublas* pare palid. Se așeză pe o sofa în partea cealaltă a camerei, începu să citească și, după un sfert de ceas, adormi și el, doborît de plictiseală.

După vreo două ore, Pauline o trezi pe Julie : era ora mesei. Se așezară la masă numai ei, fără Serge,

¹ *Cronica celor văzute prin fereștrăușii* — un fals literar, imitație a unor opere artistice cu caracter frivol din secolul al XVIII-lea ; a circulat în Franța curînd după 1830. *Aventurile amoroase ale cavalerului Faublas*, roman de Louvet de Couvray, scriitor francez (1760—1797) ; amîndouă demascau moravurile nobilimii franceze. (N. red. rom.)

care era invitat la un dineu de gală ; Verocika și Julie cînd țipau, cînd erau iarăși serioase, iar la despărțire se făcură serioase de tot și Julie o întrebă deodată pe Verocika — ca și cum pînă atunci n-ar fi avut vreme — pentru ce deschide un atelier ? Dacă se gîndește la cîștig, atunci ar fi mult mai ușor pentru ea să se facă actriță, chiar cîntăreață : doar are o voce atît de frumoasă. Și cu acest prilej, toți se așezară din nou. Verocika începu să-și expună ideile, iar Julie fu din nou cuprinsă de entuziasm și revărsă asupra ei nenumărate binecuvîntări, amestecîndu-le cu mărturisiri — ea, Julie le Tellier este o femeie pierdută — apoi cu lacrimi — dar știe ce înseamnă virtutea — și iar lacrimi și îmbrățișări, și iar binecuvîntări.

După vreo patru zile, Julie sosi la Vera Pavlovna și făcu vreo cîteva comenzi bunicele pentru dînsa și îi lăsă și adresele cîtorva prietene de-ale ei, de la care se puteau de asemenea lua ceva comenzi. Îl aduse cu ea și pe Serge, după ce îi spusese că nu se poate altfel : „Lopuhov a fost la mine ; acum ești dator să-i faci o vizită“. Julie se ținu bine, își păstră seriozitatea, fără cea mai mică abatere, cu toate că stătu destul de mult la Lopuhov : observase că acolo pereții erau subțiri de tot și, cînd era vorba de reputația altora, se arăta foarte grijulie. Nu se mai lăsă cuprinsă de entuziasm, ci trecu la un sentimentalism idilic, pătrunzînd cu admirație în toate amănuntele traiului cam sărăcăcios al soților Lopuhov, găsind că tocmai acesta este felul ideal de a trăi, că nici nu se cade să duci altă viață, și chiar îi declară lui Serge că va pleca împreună cu el în Elveția, unde să se stabilească într-o căsuță, la poalele unui munte, pe malul unui lac, și să se ocupe cu dragostea, pescuitul și cultivarea legumelor ; Serge zise că este cu totul de acord, însă dorește să vadă dacă ea va fi de aceeași părere peste vreo trei-patru ore.

Huruitul trăsurii elegante și tropotul minunaților cai ai Juliei produsese o impresie grozavă asupra locuitorilor din strada a 5-a, dintre Bulevardul de Mijloc și Bulevardul Mic, unde nu se văzuse nimic asemănător cel puțin din timpurile lui Petru cel Mare sau chiar mai

demult. O mulțime de ochi priviră minunatul fenomen oprindu-se în fața porții închise a căsuței de lemn cu un singur cat și cu șapte ferestre. Din minunata trăsură coborîră ființe și mai uimitoare — o doamnă superbă cu un ofițer strălucitor — al căror prestigiu social era de netăgăduit. Toți fură însă foarte necăjiți cînd, după un minut, poarta se deschise și trăsura intră în curte ; curiozitatea lor pierdu astfel nădejdea de a-l mai vedea încă o dată la plecare pe ofițerul cel falnic și pe doamna aceea și mai falnică. Întorcîndu-se acasă de la negustoria lui, Danilîci avu următoarea discuție cu Petrovna :

— Danilîci, să știi că chiriașii noștri sînt niște oameni de soi. A fost la ei un general cu generăleasa. Generăleasa era așa de frumos îmbrăcată, cum nici nu pot spune, și generalul avea două stele ¹.

Ce lucru uimitor ! Cum putuse Petrovna să vadă niște stele la Serge, care nici nu le avea încă și, chiar dacă le-ar fi avut, probabil că nu le-ar fi purtat în cursele pe care le făcea pentru plăcerea Juliei. Eu însă dau cheazășie că ea le văzuse ; da, ea nu se înșelase și nici nu se lăuda degeaba. Noi știm că stelele nu existau ; dar Serge arăta atît de falnic, încît nu se putea ca Petrovna să nu-l vadă cu două stele — și chiar le văzuse, vă spun fără glumă, le văzuse aieva.

— Și să vezi ce livrea are lacheul lor, Danilîci : postav englezesc, de cinci ruble arșinul. E aspru și în-crunțat, dar politicos, răspunde dacă-l întrebi și a lăsat lumea să-i pipăie mîneca. Strașnic postav ! Se vede că n-au ce face cu banii. Și au stat la ai noștri, Danilîci, cam vreo două ceasuri și ai noștri vorbeau cu ei fără fasoane, uite așa, cum vorbesc eu cu tine, și nu se plo-coneau în fața lor și rîdeau împreună cu dînșii, iar chiriașul ședea cu generalul, ședeau amîndoi în foteluri și fumau, și al nostru fuma în fața generalului, da ; și ședea cum șade de obicei ; ba mai mult decît atîta : i s-a stins țigara și atunci și-a aprins-o iar de la țigara generalului. Și să vezi cu cît respect a sărutat generalul mîna cucoanei noastre — nici nu-ți pot spune. Ce să mai crezi și de treabă asta, Danilîci ?

¹ E vorba de înalte ordine din Rusia țaristă. (N. red. rom.)

— Toate sînt de la dumnezeu, așa cred. Și atunci, va să zică, orice cunoștință sau rubedenie e dată tot de la dumnezeu.

— Așa e, Danilîci, e de la dumnezeu, nici vorbă ; dar eu mai cred că ori el ori ea sînt frate ori soră cu generalul sau cu generăleasa. Și eu cred mai degrabă că ea e soră cu generalul.

— Da' de unde, Petrovna ? Cum crezi așa ceva ? Dac-ar fi așa, ar avea parale.

— Ba se poate, Danilîci. Poate că e din flori, ori din partea mamei, ori din partea tatei. De aceea nici nu seamănă cu generalul.

— Se poate și asta, Petrovna. Se întîmplă.

Timp de trei zile încheiate, Petrovna se bucură de o mare căutare în prăvălioara ei de mărunțișuri. Această prăvălioară atrase trei zile în șir o parte din mușteriii prăvălioarei de peste drum. În aceste trei zile, Petrovna aproape că-și lăsă și cîrpitul, tot dînd lămuriri celor setoși de noutăți.

Ca urmare a tuturor acestor întîmplări, Pavel Konstantinîci veni peste o săptămînă la fiică-sa și la ginere-său.

Maria Alexevna culegea informații cu privire la viața fiicei ei și a tîlharului într-un chip nu tocmai sistematic și precis, ci numai așa, în general, mai mult din punctul de vedere pur abstract al setei de vești. O cumătră de-a ei, mai puțin înstărită, care locuia pe insula Vasilevski, căpătase misiunea de a lua informații despre Vera Pavlovna ori de cîte ori avea prilejul de a trece pe acolo ; și cumătra îi furniza informații, uneori o dată pe lună, uneori chiar mai des, după cum se întîmpla. Soții Lopuhov trăiau în bună înțelegere. Nici o urmă de destrăbălare. Numai un singur lucru : la ei vin mulți tineri, însă toți sînt prieteni cu bărbatul și oameni tare cuminți. Nu trăiesc luxos, dar se vede că au bani. Nu numai că nu vînd nimic, dar chiar cumpără. Ea și-a făcut două rochii de mătase. Au cumpărat două sofale, o masă pentru sofa și șase fotolii de ocazie ; au dat patruzeci de ruble, dar e o mobilă bună — merită și o sută. Cică ar fi spus gazdei să-și caute alți chiriași : noi, zic, ne mutăm peste o

lună în apartamentul nostru ; am fost foarte mulțumiți de dumneavoastră — adică de gazde. Și bătrîna a răspuns : și noi, la fel.

Maria Alexevna găsea mîngîiere la auzul acestor vești. E adevărat că, fiind o femeie foarte brutală și foarte rea, ea își chinuise fiica, fusese în stare s-o bată, ba chiar ar fi omorît-o dacă interesul i-ar fi cerut-o ; iar atunci cînd planul ei de a se îmbogăți cu ajutorul fiică-si căzuse baltă, Maria Alexevna nu pregetase de a o blestema amarnic. Dar din aceasta rezultă oare că ea n-avea nici un pic de dragoste pentru fiică-sa ? Cîtuși de puțin. După ce se terminase totul, după ce fiica îi scăpase pentru totdeauna din mîini, ce mai avea ea de făcut ? Ce-i pierdut e bun pierdut ! Orice s-ar zice, era fiica ei, și acum, cînd nu se mai putea ivi nici un prilej ca din nenorocirea Verei Pavlovna să iasă vreun profit pentru Maria Alexevna, ea îi dorea fiicei sale numai binele. Bineînțeles, nu-i dorea cine știe ce bine, dar cel puțin n-o mai iscodea ca înainte. Luase măsuri pentru supravegherea fetei ei numai așa, într-o doară, deoarece, recunoașteți și dumneavoastră, nu se poate să nu-ți supraveghezi fata. Și îi dorea binele, tot așa zis, în treacăt fiindcă, de, era fata ei. Așadar, de ce să nu se împace cu dînsa ? Cu atît mai mult cu cît tîlharul de ginere-său, după cum se vede treaba, este un om de nădejde ; poate că cu timpul îi va fi de folos și ei. În acest chip, Maria Alexevna ajunsese treptat la gîndul să se împace cu fiica ei. I-ar fi trebuit, probabil, încă vreo jumătate de an, chiar un an, ca să ajungă cu pași de melc pînă acolo, căci nu era nevoie de nici o grabă. Dar vestea despre vizita generalului și a generăleseii o hotărî să zo-rească lucrurile și să facă într-o clipă jumătatea de drum care mai rămăsese. Tîlharul era într-adevăr un om șiret. El, un prăpădit de student care renunțase la studii și cu doi bani în pungă, se împrietenise cu un general tînăr — așadar, important de tot și bogat — și o împrietenise și pe nevastă-sa cu soția generalului. Un asemenea om are să ajungă departe ! Sau poate că Vera s-a împrietenit cu generăleasa și l-a făcut pe bărbatu-său să se împrietenească cu generalul ? Totuna e : înseamnă că Vera are să ajungă departe.

Deci, imediat după primirea acestor știri, tatăl fu trimis să-i spună fiicei că mama a iertat-o și îi trimite vorbă să vină pe la dînsa. Vera Pavlovna și soțul ei se duseră cu Pavel Konstantinîci și stătură acolo o parte din seară. Întrevederea fu rece și încordată. Discuția se învîrți mai mult în jurul lui Fedea, fiindcă nu era un subiect delicat. Fedea era acum la liceu; o convinseseră pe Maria Alexevna să-l dea la internatul liceului; Dmitri Sergheici avea să-l viziteze acolo, iar în zilele de sărbătoare, Vera Pavlovna îl va lua la ea. Petrecură în silă timpul pînă la ceai, apoi se grăbiră să se despartă: soții Lopuhov spuseră că aveau acasă niște musafiri.

Timp de o jumătate de an, Vera Pavlovna respirase aer curat. Se dezobișnuise cu totul de atmosfera grea a vorbelor viclene rostite fiecare cu calcul. Se dezvățase de minciuni, de înșelătorii și de planuri josnice. Acum, beciul ei îi produse o impresie groaznică. Murdăria, banalitatea, cinismul — toate acestea îi săreau în ochi, de parcă le-ar fi întîlnit acum înțîia oară.

„Cum de-am avut puterea să trăiesc în asemenea condiții josnice? Cum de-am putut respira în beciul acesta? Și nu numai că am trăit, dar am rămas și sănătoasă. E uimitor, e de neconceput! Și cum am putut eu să-mi păstrez aici dragostea de bine? De neînțeles, de necrezut“, își zicea Vera Pavlovna în timp ce se întorcea acasă, simțind că-și vine în fire ca după o asfixiere.

Puțin după venirea lor acasă, sosiră musafirii pe care îi așteptau — obișnuiții lor musafiri de atunci: Alexei Petrovici cu Natalia Andrevna, Kirsanov — și seara trecu așa cum trecea întotdeauna în tovărășia lor. Viața cea nouă, cu ideile ei neprihănite, în societatea unor oameni curați, i se păru Verei Pavlovna de două ori mai plăcută. Ca de obicei, vorbiră și de lucruri vesele, dar și de altele serioase; discutară despre tot ce se petrece în lume: despre evenimentele istorice de atunci. Războiul civil din Kansas¹, prevestitor al marelui război dintre statele din nord și cele din sud, care este și el prevesti-

¹ Pomenind despre războiul civil dintre proprietarii de sclavi și adversarii sclaviei negrilor din S.U.A. (1861—1865), Cernîșevski subliniază că în Rusia este inevitabilă o revoluție țărănească. (N. red. ruse.)

tor de evenimente și mai mari, și nu numai în America, era o temă foarte discutată în micul lor cerc : acum toată lumea vorbește despre politică, dar pe atunci foarte puțini arătau interes pentru politică și printre aceștia se aflau Lopuhov, Kirsanov și prietenii lor. Mai vorbiră — discuție la modă pe atunci — despre aplicarea principiilor chimiei în agricultură după teoria lui Liebig¹; despre legile progresului istoric (o temă care nu lipsea pe atunci din nici o discuție în asemenea cercuri); despre însemnata deosebire dintre dorințele reale — care caută și-și pot găsi împlinirea — și dorințele imaginare, pentru care nu se găsește și nici nu trebuie să se găsească vreo împlinire, căci aceste dorințe imaginare, asemenea setei nefirești din timpul febrei, n-au decît un singur leac și anume vindecarea organismului însuși, a cărei maladie dă naștere acestor dorinți imaginare, denaturînd pe cele reale. Vorbeau de asemenea despre însemnătatea acestei deosebiri radicale, formulată pe atunci de filozofia antropologică, precum și despre alte lucruri asemănătoare sau nu, dar în orice caz înrudite. Din cînd în cînd, doamnele trăgeau cu urechea la aceste lucruri savante — rostite însă simplu, ca și cum n-ar fi fost savante — și se amestecau în discuție, punînd întrebări; de cele mai multe ori, bineînțeles că ele nu ascultau ceea ce se vorbea și chiar o dată stropiră cu apă pe Lopuhov și pe Alexei Petrovici, cînd aceștia începură să susțină cu prea multă înflăcărare marea importanță a îngrășămintelor minerale. Totuși, Alexei Petrovici și Lopuhov rămîneau intransigenți în discuțiile lor savante. Kirsanov nu-i ajuta aproape de loc, ci ceva mai mult : era cu totul de partea doamnelor, cu care cînta la pian, juca sau glumea, rîzînd cu hohote. Se făcea tîrziu de tot cînd, în sfîrșit, se despărteau obosiți atît cei care se ținuseră de glume cît și cei care discutaseră lucruri serioase.

¹ Reprezentanții științei înaintate opuneau teoria chimistului german Liebig (1803—1873) relativ la sporirea artificială a fertilității solului, doctrinei reacționare a lui Malthus, care susținea că mizeria maselor în societatea capitalistă își are originea în „epuizarea solului”, ca urmare a „suprapopulației”. (N. red. ruse.)

Vera Pavlovna adormi și visă. Iată ce a visat :

Vede un cîmp și pe cîmp merge iubitul, adică soțul ei, împreună cu Alexei Petrovici ; și iubitul ei zice :

— Pe dumneata, Alexei Petrovici, te interesează să știi de ce un pămînt produce un grîu cu bobul alb, curat și delicat, iar alt pămînt nu. Vei vedea acum singur în ce constă deosebirea. Privește rădăcina acestui spic bine legat : rădăcina este înfiptă într-un pămînt afînat și reavăn ; simți un miros de umezeală, poate neplăcut, dar nu de ceva stătut și bîhlit. Dumneata știi că, în limbajul filozofiei ai cărei adepți sîntem, acest pămînt curat se cheamă pămînt real. Este murdar, e adevărat ; dar privește-l mai atent și vei vedea că toate elementele ce-l alcătuiesc sînt sănătoase. Ele alcătuiesc pămîntul în această combinație, dar, chiar dacă se schimbă cumva așezarea atomilor și va apărea altceva, orice va răsări va fi tot sănătos, deoarece toate elementele de bază sînt sănătoase. Dar de unde provine natura sănătoasă a acestui pămînt ? Uită-te atent cum e situat cîmpul acesta și vei observa că apa are pe unde să se scurgă și, de aceea, aici nu pot exista mlaștini și putregai.

— Da, mișcarea este o realitate, zice Alexei Petrovici, fiindcă mișcarea este viața, iar realitatea și viața sînt același lucru. Dar viața are ca element de căpetenie munca și de aceea elementul principal al realității este munca, iar cea mai sigură dovadă a realității este acțiunea.

— Așadar, Alexei Petrovici, atunci cînd soarele încălzește pămîntul, iar căldura va determina elementele să intre în alte combinații chimice mai complexe, adică în combinații de forme superioare, spicul care crește din acest pămînt, sub influența luminii solare, va fi un spic sănătos.

— Da, pentru că este pămîntul vieții reale, observă Alexei Petrovici.

— Acum să trecem pe cîmpul cestălalt. Luăm și aici o plantă și îi cercetăm și ei rădăcina. Și ea este murdară. Dar uită-te bine ce caracter are acest pămînt. Nu-i greu de observat că nu este un pămînt bun, un pămînt sănătos.

— Adică, după terminologia științifică, este un pămînt imaginar, zice Alexei Petrovici.

— Exact ; elementele acestui pămînt se află într-o stare de stricăciune. Este natural ca, oricît s-ar preface și oricîte lucruri ce nu mai seamănă cu pămîntul ar ieși din aceste elemente, aceste lucruri să fie toate nesănătoase, stricate, inconsistente.

— Da, pentru că înseși elementele sînt nesănătoase, zice Alexei Petrovici.

— Nouă nu ne va fi greu să descoperim pricina acestei stări nesănătoase.

— Adică a acestei putreziciuni imaginare, adaugă Alexei Petrovici.

— Da, a stricăciunii acestor elemente, dacă vom cerceta unde e situat acest cîmp. Dumneata vezi că apa n-are unde să se scurgă ; rămîne pe loc și se bihleşte.

— Așa este ; lipsa de mișcare este lipsa de muncă, răspunde Alexei Petrovici, deoarece, în analiza antropologică, munca se prezintă ca formă de bază a mișcării care dă temei și conținut tuturor celorlalte forme, cum sînt : distracția, odihna, petrecerea, veselia ; toate acestea, nefiind precedate de muncă, n-au un caracter real. Fără mișcare, nu există viață, adică realitate ; de aceea, acesta este un pămînt imaginar, adică stricat. Pînă nu demult, nu se știa cum s-ar putea asana asemenea cîmpuri. Acum însă, mijlocul s-a descoperit : drenajul. Apa de prisos se scurge prin șanțuri ; nu rămîne din ea decît atît cît trebuie și ea se răspîndește, iar cîmpul capătă un caracter real. Atît timp însă cît acest mijloc nu este folosit, acest pămînt rămîne iluzoriu, adică stricat, și din el nu pot răsări plante bune, în timp ce este foarte firesc ca dintr-un pămînt real să răsară plante

bune, deoarece este un pământ sănătos. Ceea ce era de dovedit : *o-e-a-a-dum*¹, cum se spune pe latinește.

Vera Pavlovna nu poate auzi în chip deslușit cum se zice pe latinește „ceea ce era de demonstrat“.

— Dumitale, Alexei Petrovici, îți place să te distrezi cu latina de bucătărie și cu silogistica, observă iubitul, adică soțul.

Vera Pavlovna se apropie și le zice :

— Ajunge, ați discutat destul despre analizele, identitățile și antropologismele voastre ; vă rog, domnilor, să vă apucați de altceva, ca să pot și eu lua parte la discuție sau, mai bine, hai să jucăm ceva.

— Hai să jucăm, zice Alexei Petrovici. Hai să ne spovedim.

— Bun. Are să fie foarte amuzant, spune Vera Pavlovna. Dumneata ai dat ideea și deci tot dumneata trebuie să începi.

— Cu plăcere, draga mea soră, zice Alexei Petrovici; dar câți ani ai, sora mea dragă ? Optsprezece ?

— Împlinesc curînd nouăsprezece.

— Dar nu i-ai împlinit. Deci să zicem că ai optsprezece — și ne vom spovedi cu toții, arătînd ce am făcut pînă la optsprezece ani, fiindcă trebuie să fim cu toții în aceleași condițiuni. Eu am să fac spovedania mea și a soției mele. Tatăl meu a fost dascăl într-o capitală de gubernie și mai era și legător de cărți, iar mama ținea în gazdă seminariști. De dimineață și pînă seară, tata și mama n-aveau altă preocupare și alt subiect de discuție decît bucățica de pîine pe care trebuiau să și-o cîștige zilnic. Tata se cam îmbăta cîteodată, dar numai atunci cînd era copleșit de necazuri — și atunci era o durere reală — sau atunci cînd cîștiga mai puținor. Îi dădea mamei toți banii și zicea : „Acum, mamă, mulțumesc lui Dumnezeu, vreo două luni n-ai să mai duci grija zilei de mîine. Iacă și eu mi-am oprit o jumătătică de rublă ca s-o beau de bucurie“ — și aceasta era o bucurie reală. Mama se supăra adeseori și mă bătea cîteodată, dar numai atunci cînd, după cum spunea ea, nu mai putea de șale, și asta sau din pricină că

¹ *Quod erat demonstrandum* — ceea ce era de demonstrat. (În limba latină). (N. trad.)

trebuia să care găleți și oale de bucătărie, sau din pricină că trebuia să spele rufe pentru noi cinci și pentru cinci seminariști, sau din pricină că trebuia să curețe dușumelele murdărite de cele douăzeci de picioare ale noastre, care nu purtau galoși, și din pricină că trebuia să mai vadă și de vacă. Era o iritare reală a nervilor din cauza unei munci istovitoare și fără odihnă ; și atunci când, cu toate stăruințele ei, tot nu izbutea „s-o scoată la capăt” — după cum zicea ea — adică atunci când nu-i ajungeau banii ca să cumpere cizme pentru noi, băieții, și ghetete pentru surori, atunci ne bătea. Dar tot ea ne mîngîia atunci când noi, copii prostuți, ne ofeream singuri să-i ajutăm la muncă sau când făceam altceva de ispravă, sau când avea o clipă rară de repaus și „șalele o mai iertau”, după cum zicea ea. Și toate acestea erau niște bucurii reale...

— Vai, ajunge cu durerile și cu bucuriile dumitale reale ! zice Vera Pavlovna.

— În acest caz, fii bună să ascuți spovedania pe care am s-o fac pentru Natașa.

— Nu vreau s-o ascult : și în ea trebuie să fie tot dureri și bucurii reale. Știu.

— Da, e adevărat.

— Dar poate că v-ar interesa să ascultați spovedania mea ? propune Serge, care a răsărit și el nu se știe de unde.

— S-o auzim, zice Vera Pavlovna.

— Tatăl meu și cu mama, deși erau oameni bogați, erau veșnic frămîntați de chestiunea banilor și pome-neau mereu despre ea ; nici oamenii bogați nu sînt scu-tiți de grija aceasta...

— Dumneata, Serge, nu știi să te spovedești, îi spune amabil Alexei Petrovici. Ia spune, de ce erau ei frămîntați de chestiunea banilor ; ce cheltuieli îi îngrijorau, ce anume nevoi aveau, pe care nu puteau să și le împlinească decît cu greu ?

— Da, sigur, înțeleg pentru ce mă întrebi, răspunde Serge, dar să lăsăm acest subiect ; să ne ocupăm și de alte gînduri ale lor. Ei au avut și grijă de copii.

— Dar copiii lor își aveau bucata de pîine asigurată, nu ? întrebă Alexei Petrovici.

— Sigur. Dar trebuia să aibă grijă pentru...

— Nu te mai spovedi, Serge, se împotrivește Alexei Petrovici, îți cunoaștem noi povestea : griji pentru lucruri de prisos, gânduri la lucruri inutile — iată solul în care ai crescut și care este un sol imaginar. De aceea, uită-te la dumneata : nu ești din fire om prost și ai o inimă foarte bună ; poate că nu ești nici mai rău și nici mai prost decât noi ; dar la ce ești bun, ce foloase aduci ?

— Sînt bun pentru a o însoți pe Julie oriunde mă ia cu dînsa ; sînt de folos în măsura în care o pot face pe Julie să petreacă, răspunde Serge.

— Din aceasta rezultă pentru noi, zice Alexei Petrovici, că solul imaginar sau nesănătos...

— Vai, m-ai plictisit cu realitățile și cu fantasmagoriile dumitale ! Totul este foarte limpede și totuși discutați mereu, zice Vera Pavlovna.

— Dar cu mine n-ai vrea să stai de vorbă ? întrebă Maria Alexevna, răsărind și ea deodată prin cine știe ce minune. Dumneavoastră, domnilor, vă rog să plecați : o mamă vrea să stea de vorbă cu fiica ei.

Toți dispar. Verocika se pomenește între patru ochi cu Maria Alexevna. Fața Mariei Alexevna ia un aer ironic.

— Vera Pavlovna, ești o doamnă cultă, ești atît de curată și de nobilă, spune Maria Alexevna și glasul îi tremură de răutate, dumneata ești atît de bună... cum să stau eu de vorbă cu dumneata, eu, o bețivă grosolană și rea ? Dumneata, Vera Pavlovna, ai o mamă rea și stricată, dar îmi dai voie să te întreb, doamnă, care au fost grijile acestei mame ? Și ea avea grijă să cîștige o bucată de pîine. După dumneavoastră, oameni culți, aceasta e o grijă reală, veritabilă, omenească, nu-i așa ? Ai auzit ocări, ai văzut isprăvi urîte și josnicii, dar, îmi dai voie să te întreb, ce scop aveau ele ? Un scop deșert, neghiob ? Nu, doamnă, nu, doamnă ; oricum ar fi fost viața familiei dumitale, ea n-a fost o viață goală, fantezistă. Vezi, Vera Pavlovna, am învățat și eu să vorbesc limba voastră, cea cultă. Dar pe dumneata, Vera Pavlovna, te doare, ți-e rușine că mama dumitale este o femeie stricată și rea ? Dumneata, Vera Pavlovna, dorești ca eu să fiu o femeie bună și cinstită ? Sînt vră-

jitoare, Vera Pavlovna, știu să fac farmece, sînt în stare să-ți împlinesc dorința. Poftim, Vera Pavlovna, uită-te: dorința dumitale se împlinește ; eu, cea rea, dispar ; privește-o pe mama cea bună și pe fiica ei.

O odaie. Lîngă prag, doarme sforăind un bărbat beat, neras, dezgustător. N-ai să-l cunoști cine este ; chipul îi este pe jumătate ascuns sub mîină și pe jumătate acoperit cu vînătăi. Un pat. În pat se află o femeie ; da, este Maria Alexevna, numai că e o ființă bună. Dar ce palidă e, ce bătrînă pentru cei patruzeci și cinci de ani ai ei, și ce istovită ! Lîngă pat, stă o fată de vreo opt-sprezece ani ; dar sînt chiar eu, Verocika. Ce-o fi și asta ? Fața mi-e cam galbenă și trăsăturile mai aspre. Și ce odaie sărăcăcioasă ! Aproape fără mobilă.

— Verocika dragă, îngerul meu, spune Maria Alexevna, du-te de te odihnește, cultă-te, comoara mea ; de ce să stai și să te uiți la mine ? O să stau culcată și singură. N-ai dormit de două nopți.

— Nu face nimic, mămico, nu sînt obosită, răspunde Verocika.

— Verocika, eu tot prost mă simt. Cum ai să rămîi tu fără mine ? Tată-tău are o biată lefșoară și nu-ți dă nici un ajutor. Ești fată frumoasă și în lume sînt mulți oameni răi. N-are cine să te sfătuiască... Mi-e tare griă de tine !

Verocika plînge.

— Draga mea, nu te supăra, nu ți-o spun ca o dojană, ci numai ca să-ți dau un sfat. De ce ai plecat vineri de acasă, cu o zi înainte să mă îmbolnăvesc ?

Verocika plînge.

— Are să te înșele, Verocika. Lasă-l !

— Nu, mămico.

Trec două luni. Cum asta, două luni într-o clipă ? Un ofițer șade la masă. Pe masă, în fața lui, o sticlă. Pe genunchii ofițerului șade ea, Verocika.

Alte două luni au trecut într-o clipă.

O cucoană. În fața cucoanei stă ea, Verocika.

— Dar să calci știi, dragă ?

— Știu.

— Și din ce familie te tragi ? Iobagă sau liberă ?

— Tata e funcționar.

— Va să zică, nu ești din oameni de rînd ? Nu, nu pot să te angajez. Ce fel de servitoare ai să fii ? Du-te, dragă, n-am ce-ți face.

Verocika merge pe stradă.

— Mamzel, n-auzi, mamzel ? îi zice un tînăr cam cu chef. Încotro ? Am să te conduc.

Verocika se repede spre Neva.

— Ei, draga mea, acum ai văzut cum ar fi fost cu o mamă bună ? zice Maria Alexevna, cea de totdeauna, cea adevărată. Știu bine să vrăjesc, nu ? Ori n-ai priceput ? De ce taci ? N-ai limbă în gură ? Las' că-ți scot eu vorbele din tine ! Uite, nici nu vrea să vorbească ! Ai fost pe la magazine ?

— Am fost, răspunde Verocika și tremură.

— Ai văzut ? Ai auzit ?

— Da.

— O duc bine ? Sînt oameni de știință ? Citesc cărți de acelea cu rînduielile voastre cele noi ? Se gîndesc cum să facă bine la oameni ? Se gîndesc ? Vorbește !

Verocika tace și tremură.

— Uite, nu poți scoate nici o vorbă de la dînsa. Te întreb : o duc bine ?

Verocika tace și simte cum o trec fiorii.

— De ce nu vorbești ? O duc bine, te întreb ? Te întreb : sînt buni ? Te întreb : ai vrea să fii ca ei ? Taci ? Ți-e scîrbă ? Ascultă, Verka, la ce-o să-ți spun eu. 'Tu ești învățată ; învățată cu banii mei de furat. Tu te gîndești la fapte bune, dar dacă n-aș fi fost eu rea, tu n-ai ști nici ce se cheamă binele. Pricepi ? *Totul* vine de la mine și tu ești fiica *mea*, înțelegi ? *Eu* sînt mama ta.

Verocika plînge și tremură, simțind cum o trec fiorii :

— Mamă, ce vrei de la mine ? Nu pot să te iubesc !

— Parcă te rog să mă iubești ?

— Aș vrea măcar să te respect, dar nu pot nici atît.

— Da' ce, am nevoie de respectul tău ?

— Dar atunci ce vrei, mamă ? De ce-ai venit să mă nspăimînti așa cu vorba ? Ce vrei de la mine ?

— Să-mi fii recunoscătoare, ingrato ! Nu mă iubi, nu mă respecta. Sînt rea. Pentru ce să mă iubești ? Sînt stricăta. Pentru ce să mă respecti ? Dar, Verka, pricepe odată ! Dacă n-aș fi așa cum sînt, nici tu n-ai fi așa cum

ești. Tu ești neprihănită pentru că eu sînt stricată ; tu ești bună, fiindcă eu sînt rea. Înțelegi, Verka, fii recunoscătoare !

— Pleacă, Maria Alexevna ! Acum voi sta de vorbă cu surioara.

Maria Alexevna dispare.

Logodnica logodnicilor ei, sora surorilor ei o ia pe Verocika de mîină :

— Verocika, aș vrea să fiu totdeauna bună cu tine ; tu ești bună și eu sînt la fel cu ființele cu care stau de vorbă. Dar acum ești tristă. Uite, și eu sînt tristă ; vezi, sînt bună și atunci cînd sînt tristă.

— Oricum, ești mai bună decît oricine pe lume.

— Sărută-mă, Verocika ! Amîndouă sîntem mîhnite. Mama ta a spus adevărul. N-o iubesc pe mama ta, dar am nevoie de ea.

— Nu poți să te lipsești de ea ?

— Voi putea mai tîrziu, atunci cînd oamenii nu vor mai fi nevoiți să fie răi. Dar acum, nu. Vezi, cei buni nu pot să se ridice singuri, iar cei răi sînt puternici ; și sînt tare vicleni. Dar uite ce e Verocika : există răi și răi ; unii vor ca toate lucrurile în lume să fie din ce în ce mai rele, iar alții, tot răi, le vor mai bune ; aceasta, spre folosul lor. Vezi, mama ta avea interes ca tu să fii cultă : îți lua banii pe care îi primeai pentru lecții ; a vrut ca fiica ei să prindă pentru ea un ginere bogat și, pentru aceasta, era necesar să fii cultă. Deci avea planuri urîte, dar de pe urma lor te-ai ales cu un folos ; nu te-ai ales cu nici un folos ? Dar, cu alți oameni răi, lucrurile nu se petrec așa. Dacă Anna Petrovna¹ ți-ar fi fost mamă, ai fi învățat oare în așa fel încît să ajungi cultă, să cunoști binele, să-l îndrăgești ? Nu, nu te-ar fi lăsat să cunoști binele, ar fi făcut din tine o păpușă — nu-i așa ? O asemenea mamă are nevoie de o fiică-păpușă pentru că ea însăși este o păpușă și se joacă cu păpușile. Pe cînd mama ta este o ființă stricată și totuși umană ; ea avea interes ca tu să nu devii o păpușă. Așadar, vezi că cei răi se deosebesc între ei ? Unii mă împiedică : eu vreau ca oamenii să se facă oa-

¹ Mama lui M. Storeșnikov. (N. red. rom.)

meni și ei vor ca oamenii să fie păpuși. Alți oameni răi îmi ajută ; de fapt, ei nu vor să-mi ajute, dar lasă oamenilor libertatea să se facă oameni și procură mijloacele prin care oamenii se fac oameni. Și mie numai aceasta îmi trebuie. Da, Verocika, acum nu pot să mă lipsesc de acei răi care sînt împotriva celorlalți răi. Răii mei sînt răi, dar sub mîna lor cea rea crește binele. Da, Verocika, fii recunoscătoare față de mama ta ; să n-o iubești ; ea e rea, dar îi datorezi totul. Să știi... fără ea, n-ai fi nici tu.

— Și așa va fi totdeauna ? Nu, nu va fi așa !

— Ai dreptate, Verocika. Mai tîrziu, nu va mai fi așa. Cînd cei buni vor fi tari, nu voi mai avea nevoie de cei răi. Acest lucru se va împlini curînd, Verocika. Atunci cei răi își vor da seama că nu trebuie să fie răi, iar aceia dintre răi care au fost oameni se vor face buni ; ei au fost răi numai fiindcă era dăunător pentru dînșii să fie buni, dar ei știu că binele este preferabil răului și vor îndrăgi binele atunci cînd o vor putea face fără pagubă pentru ei.

— Dar acei răi care au fost simple păpuși ce se vor face ? Mi-e milă și de ei.

— Or să se joace cu alte păpuși, însă cu păpuși nevătămate. Numai că nu vor mai avea copii la fel cu ei. La mine, toți oamenii vor fi oameni, și îi voi învăța pe copiii lor să fie oameni, nu păpuși.

— Vai, ce bine va fi !

— Da, dar și acum e bine, fiindcă acest bine este în pregătire ; cel puțin aceia care-l pun la cale se simt și acum foarte bine. Cînd tu, Verocika, îi ajuți bucătăresei să gătească prînzul, în bucătărie este aer greu și fum ; dar tu te simți bine ; ce-ți pasă ție dacă este aer greu, dacă este fum ? Toți se simt bine la masă, dar acel care a ajutat la gătirea prînzului se simte cel mai bine ; pentru el, prînzul este de două ori mai gustos. Și ție îți place să mănînci bine, Verocika, nu-i așa ?

— Așa e, zice Verocika și zîmbește, văzîndu-se prinsă : îi place să mănînce dulciuri și să se trudească în bucătărie, să le gătească.

— Atunci, de ce să fii tristă ? Dar uite că nici nu mai ești tristă.

- Ce bună ești !
- Și veselă, Verocika. Sînt totdeauna veselă, și atunci cînd sînt tristă sînt tot veselă. E adevărat ?
- Da, cînd sînt tristă și vii tu, chiar dacă ești și tu tristă, îmi alungi întotdeauna necazurile ; cu tine mă simt veselă, foarte veselă.
- Mai ții minte cîntecul meu : *Donc vivons* ?
- Îl țin minte.
- Hai să-l cîntăm !
- Să cîntăm !

— Verocika, te-am trezit din somn ? De altfel, ceaiul e gata. M-am și speriat : te-am auzit gemînd, am intrat și te-am găsit cîntînd.

— Nu, dragul meu, nu m-ai trezit ; m-aș fi trezit și singură. Dar ce vis am avut, dragul meu ! Am să-ți povestesc la ceai. Du-te, acum vreau să mă îmbrac. Dar cum, Dmitri Sergheici, ai îndrăznit să intri fără voie în odaia mea ? Prea multe îți permiți dumneata. Te-ai speriat din pricina mea, dragul meu ? Vino să te sărut pentru asta. Te-am sărutat ; acum du-te ; du-te, trebuie să mă îmbrac.

— Ei, de data aceasta, lasă-mă să-ți servesc eu de cameristă.

— Bine, dragul meu, fie ; dar mi-e așa de rușine !

IV

Vera Pavlovna își înjghebă atelierul. Bazele lui erau simple ; atît de simple încît nici nu merită să se vorbească despre ele. Vera Pavlovna nu spusese primelor croitorese pe care le angajase nimic altceva decît că le va da o plată puțin mai mare decît aceea de la magazine. Lucrurile n-aveau nimic neobișnuit, iar croitoresele, văzînd că Vera Pavlovna era o femeie serioasă și chibzuită, primiră să lucreze la dînsa fără să-și mai pună vreo întrebare. Într-adevăr, nu era nici o mirare că o doamnă fără avere deschide un atelier de croitorie. Cele trei fete mai aduseră alte trei sau patru ; le ale-

seseră cu băgare de seamă, așa cum le rugase Vera Pavlovna. În condițiile puse la alegerea lor, nu era de asemenea nimic care ar fi putut da naștere la vreo bănuială, adică nimic deosebit: o femeie tânără și modestă dorește ca lucrătoarele din atelierul ei să dea dovadă de sinceritate, să aibă un caracter bun și să fie înțeleghătoare — ce lucru neobișnuit poate fi în asta? Ea nu vrea certuri și atîta tot. Este foarte înțelept din partea ei și nimic mai mult. Vera Pavlovna căută să cunoască îndeaproape și pe fetele care i-au fost aduse mai pe urmă și aceasta înainte de a le angaja. Și asta era ceva firesc, o dovadă că e o femeie chibzuită și atîta tot. Nu era nimic care să dea de gîndit și nici un motiv de neîncredere.

Astfel lucrară ele o lună de zile, primindu-și la timp plata cuvenită. Vera Pavlovna se afla totdeauna în atelier și ele avură prilejul de a o cunoaște foarte de aproape ca pe o femeie chibzuită, prevăzătoare, dreaptă și bună totodată, așa încît cîștigă deplină lor încredere. Nici în aceasta nu era nimic deosebit și nu se putea bănuii altceva decît ceea ce era: patroana era o patroană bună, la care treaba avea să meargă pe roate. Știa să conducă!

Cînd se împlini însă luna, Vera Pavlovna veni la atelier cu o condică de socoteli și spuse croitoreșelor să-și lase cîteva clipe lucrul și să asculte ceea ce avea să le spună.

Începu să vorbească în cel mai simplu limbaj despre niște lucruri limpezi, foarte limpezi, pe care însă croitoreșele nu le auziseră pînă atunci nici de la ea, nici de la altcineva.

— Acum ne cunoaștem bine, începu ea, și pot să spun despre voi că sînteți lucrătoare bune, fete bune. Iar voi, la rîndul vostru, nu puteți spune despre mine că aș fi o zănatică. Asta înseamnă că acum pot să vă spun pe față ce am de gînd să fac. Dacă vi se va părea ceva ciudat, să vă gîndiți bine chiar de acum... Dar să nu vă grăbiți să spuneți de la început că acestea sînt fleacuri, fiindcă voi știți că eu nu mă ocup de fleacuri. Iată ce am de gînd să fac. Există o seamă de oameni buni care spun că se pot înființa ateliere de croitorie

În care croitoresele să lucreze cu mai mult folos decît în acelea pe care le ştim cu toţii. Asta am şi vrut să fac. Judecînd după prima lună, mi se pare că lucrul este cu putinţă. V-aţi primit plata la timp, iar acum am să vă spun cîte parale mi-au rămas drept cîştig în afară de această plată şi de celelalte cheltuieli. Vera Pavlovna dădu citire contului de venituri şi de cheltuieli lunare. La rubrica cheltuielilor au fost puse toate spezele în afară de salarii : chiria odăii, lumina, pînă şi plata curse-
lor cu birja pe care Vera Pavlovna le făcuse în interesul atelierului : cam o rublă. Vedeţi, continuă ea, că mi-a mai rămas o sumă de bani. Acum, ce să fac cu banii aceştia ? Aflaţi că am înfiinţat atelierul pentru că banii rămaşi cîştig să se dea chiar croitoreselor care au muncit pentru ei. De aceea vi-i dau vouă ; deocamdată, fiecare îşi capătă partea ei, egală cu a celorlalte. Vom vedea mai tîrziu dacă felul acesta de împărţeală este cel mai bun sau dacă nu găsim un altul şi mai bun pentru voi. Şi le împărţi banii.

De uimite ce erau, timp de cîteva clipe, croitoresele nu-şi putură veni în fire ; apoi începură să-i mulţumească Verei Pavlovna. Ea le lăsa să vorbească şi să spună tot ce aveau de spus, ca să nu le jignească, deoarece, dacă nu le-ar fi ascultat, ar fi părut nepăsătoare faţă de sentimentele lor de recunoştinţă şi deci le-ar fi jignit. După aceea urmă :

— Acum trebuie să vă spun lucrul cel mai greu de spus din tot ce mai avem de vorbit împreună şi nu ştiu dacă voi fi în stare să mă exprim cum trebuie. Şi totuşi nu trebuie să-l trecem cu vederea. Vreţi să ştiţi de ce nu mi-am oprit aceşti bani şi ce rost are pentru mine să deschid un atelier, dacă n-am nici un profit de pe urma lui ? Voi ştiţi că eu şi cu bărbatul meu avem cu ce trăi : nu sîntem bogaţi, dar avem tot ce ne trebuie. Iar dacă nu mi-ar ajunge ceva, ar fi destul să-i spun bărbatului meu ; ba, de fapt, nici n-ar fi nevoie să i-o spun, că ar observa-o şi singur şi îndată mi-ar face rost de ce am nevoie. El nu se ocupă cu lucruri care îi aduc cîştig mare, ci cu lucruri care îi plac mai mult. Noi ne iubim foarte mult şi cea mai mare mulţumire a sa este să-mi facă pe plac, după cum şi plăcerea mea cea mai

mare este să-i aduc mulțumire. De aceea, dacă nu mi-ar ajunge banii, el s-ar apuca de alte treburi, care aduc mai mult decît îndeletnicirile lui de acum și ar ști să se descurce, fiindcă e un om deștept și chibzuit ; doar îl cunoașteți și voi puținel. Dacă n-o face, aceasta înseamnă că îmi ajung banii pe care îi avem. Și asta, pentru că nu sînt ahtiată după bani. Știți și voi că oamenii au tot felul de patimi ; nu tuturor le plac banii ; unora le plac balurile, altora toaletele și cărțile de joc. Oamenii de soiul acesta ar fi în stare să se ruineze din pricina patimii lor și mulți chiar se ruinează, dar nimeni nu se miră că patima le este mai dragă decît banii. Pe mine însă mă pasionează lucrul de care încerc să mă ocup acum împreună cu voi, și nu numai că nu mă ruinez de dragul patimii mele, dar nici măcar nu cheltuiesc nici un ban, și sînt bucuroasă să mă țin de o treabă care îmi place, și asta fără nici un cîștig pentru mine. Eu socot că în asta nu-i nimic ciudat ; cine caută cîștig de pe urma unei pasiuni ? Dimpotrivă, de obicei, oamenii mai cheltuiesc și bani pentru satisfacerea pasiunii lor. Eu însă nu fac așa și nu cheltuiesc nimic. Așadar, am un cîștig și mai mare față de alții, dacă îmi vād de pasiunea mea, și am o plăcere care nu mă păgubește cu nimic, în timp ce pe alții plăcerile îi costă multe parale. De ce am această pasiune ? Iată de ce : niște oameni buni și ageri la minte au scris multe cărți despre felul în care trebuie să viețuiască oamenii, pentru ca toți s-o ducă bine ; și lucrul de căpetenie pentru aceasta — zic ei — este ca atelierele să fie făcute după o nouă rînduială. Și acuma vreau să vād și eu dacă vom ști și noi să facem rînduiala care ne trebuie. Este ca și cînd cineva ar vrea să clădească o casă bună, altul să-și facă o grădină sau o seră bună, ca să se bucure vîzîndu-le aievea ; tot așa vreau și eu să fac un bun atelier de croitorie, ca să-i fie drag oricui să-l vadă aievea.

Desigur, ar fi bine chiar și atîta ; să vă dau în fiecare lună cîștigul dobîndit ca acuma. Dar oamenii deștepți zic că se poate face și mai mult, în așa fel ca și cîștigul să fie mai mare și să poată fi întrebuintat cu mai mult folos. Se zice că totul poate merge strașnic. Vom vedea.

Am să vă spun și de acum înainte ce se mai poate face după sfaturile oamenilor înțelepți, dar și voi, dacă vă veți uita mai atent, veți observa câte ceva și, de îndată ce vi se va părea că se poate face ceva bun, îmi veți spune și vom încerca puțin câte puțin, așa cum se va putea ! Trebuie însă să vă spun că nu voi lua nici o nouă măsură fără voi. Nu se va face nimic nou în afară de ceea ce veți dori voi singure. Înțelepții zic că numai lucrurile pe care oamenii le fac chiar cu mîna lor, numai acelea ies bine. Și eu cred la fel. Prin urmare, n-aveți a vă teme de ceva nou ; totul va fi așa cum a fost, în afară de ceea ce voi singure veți vrea să schimbați. Fără voia voastră nu se va face nimic.

Și acum, iată ultima mea dispoziție ca patroană, pe care o dau fără sfatul vostru. După cum vedeți, trebuie ținute socoteli și trebuie băgat de seamă a nu se face cheltuieli de prisos. Luna trecută, am făcut eu singură aceste socoteli, dar acum nu vreau să le mai fac singură. Alegeți două dintre voi, care să se ocupe de aceasta, împreună cu mine. Nu voi face nimic fără ele. Doar sînt banii voștri și nu ai mei. Prin urmare, tot voi se cuvine să aveți grija lor. Deocamdată este un lucru nou ; nu se știe care dintre voi este mai destoinică să-l facă, așa că prima alegere trebuie făcută pentru un scurt timp, o alegere de probă, iar peste o săptămînă veți vedea dacă este cazul să alegeți altele, sau să le lăsați tot pe acelea pe care le-ați ales.

Aceste vorbe neobișnuite stîmîră lungi discuții. Vera Pavlovna însă cîștigase deja încrederea fetelor. Vorbise simplu, fără să privească prea departe, fără să schițeze perspective ispititoare care, după o clipă de entuziasm, trezesc neîncrederea. De aceea, fetele n-o socotiră de loc absurdă, și aceasta îi era de ajuns. Întreprinderea începu să meargă bine.

Desigur, totul a propășit treptat. Iată acum un scurt istoric al atelierului în următorii trei ani, în care timp atelierul a constituit partea cea mai însemnată din viața Verei Pavlovna.

Fetele care lucraseră de la început în atelier fuseseră alese cu băgare de seamă. Erau croitorese bune și direct

interesate în reușita lucrului ; de aceea era și firesc ca lucrul să meargă foarte bine. Orice doamnă care făcea o comandă rămânea clienta atelierului. Aceasta stârni oarecare invidie din partea mai multor magazine și ateliere de croitorie, dar n-avu nici o înrîurire asupra atelierului lor, în afară de faptul că Vera Pavlovna fu foarte curînd nevoită să solicite autorizația de a ține un atelier, tocmai ca să nu i se caute chichițe. Curînd, numărul comenzilor depăși posibilitatea de lucru a fetelor care munceau de la înființarea atelierului. Personalul sporea mereu. După un an și jumătate, erau douăzeci de fete, iar mai tîrziu și mai multe.

Una din primele consecințe ale dreptului de vot hotărîtor acordat croitoreselor în toate chestiunile de administrație a fost o măsură care, de altfel, era de așteptat : chiar în cea dintîi lună de administrație proprie, fetele hotărîră că nu se cuvine ca Vera Pavlovna să muncească fără a fi retribuită. Cînd i se anunță acest lucru, ea le spuse că așa se cuvenea. Ele vroiau să-i dea o treime din cîștig. Ea puse banii cîtva timp deoparte, pînă cînd izbuti să lămurească fetele că un asemenea procedeu este contrar ideii de bază a rînduiei lor. Trebui să treacă destul de mult timp, pînă să priceapă ele că Vera Pavlovna nu renunțase la cota specială din cîștig pentru motive de amor propriu, ci pentru că așa se cuvenea, prin firea lucrurilor. Atelierul luă o dezvoltare atît de mare încît acum Vera Pavlovna nu mai prididea să croiască singură pentru toate comenzile, așa că avea nevoie de o ajutoare. Se hotărî ca Vera Pavlovna să capete același salariu ca și cea de a doua cupeză. Banii pe care ea îi pusese deoparte fură vărsați din nou în casă, după rugămintea ei, în afară de suma ce i se cuvenea pentru munca ei de cupeză. Restul fu folosit pentru înființarea unui fond de rezervă. Timp de vreun an, Vera Pavlovna își petrecu o mare parte din zi în atelier și, într-adevăr, lucra același număr de ore ca și celelalte lucrătoare. Cînd văzu că nu mai este nevoie să stea toată ziua în atelier, salariul îi fu redus, potrivit cu reducerea orelor ei de muncă.

Cum să se împartă cîștigul ? Vera Pavlovna vroia să se ajungă la împărțirea lui egală între toate lucrătoarele.

Acest lucru se înfăptui abia pe la mijlocul celui de al treilea an, după ce trecuseră prin mai multe etape, începînd cu împărțirea cîștigului proporțional cu salariul. Cu acest prilej se constată că dacă o fată lipsea cîteva zile din pricină că era bolnavă sau pentru alte motive serioase, nu era bine să i se reducă pentru aceasta cota din profit, care de fapt nu era realizat prin aceste zile de muncă, ci prin mersul lucrărilor și prin activitatea generală a atelierului. După aceea se stabili că cupezele și alte fete, care căpătau o plată specială pentru că duceau rochiile acasă la clienți și pentru alte servicii, erau destul de bine retribuite cu ceea ce li se plătea, așa că nu era drept ca ele să capete și din cîștig o parte mai mare decît celelalte. Lucrătoarele obișnuite, fără alte atribuțiuni, avură delicatetea de a nu cere această schimbare, îndată ce-și dădură seama de nedreptatea orînduiei pe care o statorniciseră chiar ele, iar acelea care aveau atribuțiuni speciale pricepură de asemenea că nu era drept să profite de ceea ce nu li se cuvenea, și de aceea renunțară, după ce pătrunseră spiritul noii orînduiei. Totuși, se cade a ține seama că această delicatete, care de altfel n-a fost mult timp necesară și care se exprima prin îngăduința unora și prin renunțarea altora, nu însemna cine știe ce sacrificiu, deoarece starea, și a unora și a altora, se îmbunătățea fără contenire. Lucrul cel mai greu fu înrădăcinarea principiului după care toate lucrătoarele obișnuite trebuiau să primească o cotă egală din profit, cu toate că unele care lucrau mai cu spor primeau salarii mai mari și erau îndeajuns de bine răsplătite pentru munca lor prin însuși faptul că aveau salarii mai mari. În aceasta consta cea de a treia schimbare în felul de împărțire a cîștigului, împărțire făcută abia pe la mijlocul celui de al treilea an, atunci cînd personalul atelierului pricepu că realizarea de beneficii nu era o răsplată pentru arta cutărei sau cutărei persoane, ci rezulta din caracterul general al atelierului, din modul lui de organizare, din scopul lui, iar scopul acesta consta în obținerea unui profit maxim, egal pentru toți cei care participau la muncă, indiferent de activitatea lor individuală. Toate lucrătoarele înțelesă că datorită acestui caracter al atelierului, ele puteau

participa la câștigul întreprinderii, iar caracterul, spiritul și orînduiala lui constau tocmai în solidaritatea tuturor ; pentru această solidaritate, orice colaboratoare avea aceeași însemnătate, iar consimțămîntul tacit al celei mai sfioase sau al celei mai slab înzestrate dintre lucrătoare era tot atît de folositor pentru menținerea și dezvoltarea întreprinderii, ca și zelul în muncă al celor mai dezghețate și mai capabile.

Las deoparte puzderie de amănunte, deoarece nu descriu atelierul, ci mă ocup de el numai atît cît este nevoie pentru a scoate în evidență activitatea Verei Pavlovna. Dacă dau unele amănunte o fac numai ca să se vadă limpede în ce mod proceda Vera Pavlovna, cum conducea ea întreprinderea — încetul cu încetul, cu răbdare, fără preget — și cum își aplica cu neclintire regula de a nu da nici un fel de dispoziții, ci se mîrginea la a da sfaturi și explicații, a-și oferi concursul, ajuta la îndeplinirea celor hotărîte de asociatele ei.

Beneficiile se împărțeau în fiecare lună. La început, fiecare fată își lua partea în întregime și o cheltuia în mod independent de celelalte : fiecare avea nevoi urgente și nici una nu era obișnuită să acționeze în comun. Cînd însă, în urma participării permanente la treburi, ele căpătară obișnuința de a-și da seama de întreg mersul lucrărilor din atelier, Vera Pavlovna le atrase atenția asupra faptului că în ramura lor de activitate numărul comenzilor variază foarte inegal în diferitele perioade ale anului și că n-ar fi rău să se pună deoparte ceva din câștigul lunilor mai rodnice, pentru a se echilibra situația din lunile mai puțin fructuoase. Socotelile se țineau cu multă exactitate, fetele știau că dacă vreuna din ele va părăsi atelierul își va căpăta fără nici o amîinare cele cuvenite din partea rămasă în casă. De aceea ele acceptară propunerea. Se constitui un mic capital de rezervă care crescuseră treptat. Căutară diferite întrebuițări pentru această rezervă. Toate pricepură îndată că din rezervă se pot acorda împrumuturi acelor colaboratoare care aveau nevoie urgentă de bani, și nimeni nu se gîndi că s-ar putea cere o dobîndă la banii împrumutați : lumea săracă este convinsă că un adevărat ajutor bănesc se dă fără dobîndă. Înființarea acestei bănci fu urmată de

înființarea unui serviciu de aprovizionare : fetele găsiră că le convine mai bine să cumpere ceai, cafea, zahăr, încălțăminte și multe alte lucruri prin intermediul atelierului, care nu cumpăra marfă cu amănuntul și prin urmare o dobîndea mai ieftin. Nu trecu mult timp și mai făcură un pas înainte. Se gîndiră că ar fi avantajos să se organizeze în același mod cumpărarea pîinii și a altor alimente, care se iau în fiecare zi de la brutărie și de la băcănie. Constatară însă că pentru aceasta este nevoie ca lucrătoarele să locuiască mai aproape unele de altele. Fetele începură să se mute mai multe la aceeași gazdă, să-și aleagă locuințele în apropierea atelierului. Atelierul își mai organizează un serviciu pentru furnizarea de alimente de la brutărie și băcănie. După vreun an și jumătate, aproape toate fetele locuiau în aceeași casă, mîncău laolaltă și alcătuiau o mare gospodărie comună.

Jumătate din fete n-aveau pe nimeni cu ele. Unele însă aveau rude bătrîne, mame sau mătuși, două își întrețineau părinții albiți de ani. Multe aveau frați sau surori mai mici. Din pricina acestor legături de familie, trei dintre fete nu se putură stabili în locuința comună : mama uneia dintre ele era cam certăreață, mama alteia era funcționară și nu vroia să stea la un loc cu „niște țărănci“, alta avea un tată bețiv. Ele se foloseau numai de serviciile agenției de aprovizionare, la fel ca lucrătoarele măritate. Cu excepția celor trei, toate fetele care aveau rude pe seama lor, trăiau în locuința comună. Locuiau cîte două-trei într-o odaie. Rudele fură așezate așa cum era mai bine pentru fiecare : două dintre bătrîne aveau fiecare cîte o cameră, celelalte femei bătrîne locuiau laolaltă. Pentru băiețași era o odaie anume : pentru fete, două odăi. Luară hotărîrea ca băieții să poată rămîne acolo pînă la vîrsta de opt ani. Cei care treceau de această vîrstă erau dați la me-serie.

Pentru toate lucrurile se făceau cele mai precise socoteli, în așa fel ca toată comunitatea să fie sigură că nimeni nu este stingherit de alții și nimeni nu păgu-bește pe celălalt. Pentru fetele încă necăsătorite, soco-telile pentru locuință și masă erau simple. După dife-rite încercări se stabili ca să se socotească pentru un

frate sau o soră, pînă la opt ani, un sfert din cheltuiala de întreținere a unei fete adulte ; întreținerea unei fete pînă la doisprezece ani era socotită la o treime ; de la doisprezece ani, la o jumătate din costul întreținerii surorii ei ; de la treisprezece ani fetele intrau la atelier, dacă nu-și găseau de lucru în altă parte. Se stabili că de la șaisprezece ani, ele puteau beneficia de toate drepturile comunității, dacă se va dovedi că au învățat bine croitoria. Pentru întreținerea rudelor adulte se socotea, bineînțeles, tot atîta ca și pentru întreținerea lucrătoarelor. Pentru odăi separate se lua o plată anumită. Aproape toate bătrînele și cei trei moșnegi, care trăiau în locuințele atelierului, se îndeletniceau cu diferite treburi la bucătărie și în gospodărie ; bineînțeles, pentru aceasta li se plătea.

Toate aceste lucruri sînt lesne de povestit și chiar părău foarte ușoare, simple, firești, după ce fuseseră înfăptuite. Realizarea lor însă fu înceată ; fiecare măsură nouă se lua după foarte multe discuții, iar fiecare schimbare se făcea în urma unor îndelungi chibzuieți. Ar fi prea lung și plictisitor să vorbim despre celelalte aspecte ale organizării atelierului cu aceeași bogăție de amănunte cu care am vorbit despre modul de împărțire și de folosire a beneficiilor. Așadar, va trebui să omitem unele lucruri, ca să nu fim plictisitori, iar despre altele vom pomeni doar în treacăt. Astfel, de pildă, atelierul își înființă un serviciu pentru desfacerea lucrurilor confecționate în timpul liber, în afară de comenzi. Pe atunci, atelierul încă nu putea avea un magazin propriu ; se înțeleseseră însă cu o prăvălie din Gostinîi dvor și își mai făcură o prăvălioară la hala de vechituri, unde fură puse ca vînzătoare două bătrîne. Totuși, despre un anumit aspect al activității atelierului se cuvine a vorbi mai pe larg.

Chiar din primele zile, Vera Pavlovna începu să aducă la atelier felurite cărți. După ce dădea dispozițiile pentru lucru, începea să citească cu glas tare ; citea cîte o jumătate de oră, cîte un ceas, dacă nu era silită să întrerupă lectura pentru a da noi dispoziții. După aceea, se făcea o pauză din citit, apoi lectura era

reluată, cu pauze din cînd în cînd. E de prisos să spunem că fetele căpătară o pasiune pentru lectură ; unora dintre ele le plăcuse și mai înainte să citească. După două-trei săptămîni, lectura în timpul lucrului deveni ceva obișnuit ; după trei-patru luni, cîteva fete învățară să citească cu glas tare. Acestea o schimbau acum pe Vera Pavlovna, citind cîte o jumătate de ceas ; această jumătate de ceas le era socotită ca timp lucrat. După ce Vera Pavlovna fu scutită de îndatorirea de a citi cu glas tare, ea, care avusese și mai înainte obiceiul de a înlocui cititul cu povestitul, începu să povestească mai des și mai mult ; în cele din urmă, povestirile ei se prefăcură într-un fel de prelegeri ușoare despre diferite cunoștințe. Mai tîrziu — și aceasta fu un foarte mare pas înainte — Vera Pavlovna văzu că ar putea să țină adevărate cursuri. Fetele deveniră atît de dornice de știință, iar lucrul ajunsese atît de spornic, încît ele hotărîră să facă o pauză mare în mijlocul zilei de muncă, înainte de prînz pentru asemenea lecții.

— Alexei Petrovici, zise Vera Pavlovna cînd veni o dată în vizită la soții Merțalov : am să te rog ceva. Pe Natașa am și cîștigat-o de partea mea. Atelierul meu poate deveni o școală în care să se predea tot felul de cunoștințe. Te rog să fii profesor.

— Dar ce să le predau ? Nu cumva latina și greaca sau logica și retorica ? întrebă Alexei Petrovici rîzînd. După părerea dumitale și încă a cuiva, știu eu cine, n-am o specialitate prea interesantă.

— Nu, tocmai ca specialist avem nevoie de dumneata ; vei fi cheazășie pentru o orientare temeinică a cunoștințelor noastre și pentru pregătirea noastră morală.

— Să știi că ai dreptate. Poate că aș putea contribui ca lucrurile să capete și cuvenita călăuzire morală. Fixați-mi materia pe care s-o predau.

— De pildă : istoria Rusiei și părți din istoria universală.

— Excelent. Voi ține aceste prelegeri și toată lumea va vedea ce specialist sînt. Perfect. Deci, două funcțiuni : profesor și pavăză morală.

Ceilalți profesori, așa cum își spuneau ei în glumă, erau : Natalia Andrevna, Lopuhov, vreo doi-trei studenți, precum și Vera Pavlovna.

Pe lângă cursuri, avură grijă și de distracții : serate, plimbări în afară din oraș ; la început, acestea erau mai rare, apoi cînd strînseră mai mulți bani, ceva mai dese. Uneori, luau loji la teatru. În cea de-a treia iarnă luară în abonament zece locuri în lojile laterale la Opera Italiană.

Ce bucuroasă, ce fericită era Vera Pavlovna ! Totuși ea avu parte și de foarte multe osteneli și griji ; avu și necazuri. Fu nespus de zguduită — și nu numai ea, ci tot cercul ei — de nenorocirea Sașenkăi Pribîtkova, una dintre cele mai bune fete din atelier. Era una dintre cele trei fete pe care le descoperise chiar Vera Pavlovna, o fată tare drăguță cu o fire foarte delicată. Era logodită cu un tînăr funcționar, om bun și de treabă. Într-o zi mergea pe stradă, la o oră cam tîrzie. Un domn o acostă ; ea iuți pasul. El se luă după dînsa, o apucă de braț. Ea se smuci și, trăgîndu-și mîna, îi atinse vesta agățîndu-și fără să vrea degetele de lanțul ceasornicului său, care se desprinse, astfel că ceasul căzu jos și se izbi de trotuar. Domnul o apucă de braț pe Pribîtkova și, găsind acest pretext strigă : „Săriți, hoții ! Gardian !“ Doi sergenți de stradă veniră în fugă și o duseră pe Pribîtkova la comisariat. Cei de la atelier habar n-aveau de soarta ei și nu puteau ghici unde dispăruse. Abia a patra zi, un soldat cu inimă bună, care făcea de gardă la comisariat, îi aduse Verei Pavlovna un bilețel de la Pribîtkova. Îndată Lopuhov se duse ca să intervină pentru ea. Fu întîmpinat cu vorbe nepoliticoase, răspunse și el cu un număr îndoit de asemenea vorbe și se duse în grabă la Serge. Acesta și Julie lipseau din oraș, fiind plecați la un mare picnic. Se întoarseră abia a doua zi. După două ore de la întoarcerea lui Serge, comisarul îi ceru scuze Pribîtkovei și veni să ceară scuze și logodnicului ei, dar nu-l găsi acasă. Logodnicul fusese cu o zi mai înainte la comisariat după Pribîtkova, aflate de la gardienii care o aretaseră numele craidonului, se duse la dînsul și îl provocă la duel. Înainte de a-l provoca,

craidonul îi ceruse scuze pentru greșeala sa, dar pe un ton destul de ironic, iar când auzi de provocarea la duel izbucni în râs. Funcționarul zise : „Bine, să vezi că n-ai să-mi refuzi provocarea !” Și îl palmui : filfizonul apucă bastonul, dar funcționarul îl izbi cu pumnul în piept și filfizonul se prăbuși lat jos. Auzind zgomot, servitorii alergară. Stăpînul lor zăcea mort : se izbise tare de po-dea și se lovisese cu tîmpla de colțul sculptat al unuia din picioarele mesei. Funcționarul fu băgat la închisoare, cercetările începură și încă nu se știa ce sfîrșit vor avea. Ce s-a petrecut mai departe ? Nimic ! Numai că, de atunci, ți-era mai mare mila să te uiți la Pribîtкова.

Lucrătoarele de la atelier mai avură și alte cîteva pătanii, fără caracter penal, dar tot triste : întîmplări obișnuite, care pricinuesc fetelor lacrimi pentru îndelungată vreme, iar bărbaților mai tineri sau mai vîrstnici, o desfătare plăcută, fie și de scurtă durată. Vera Pavlovna știa că, în concepțiile și în condițiile de atunci, asemenea întîmplări erau inevitabile și că nu totdeauna poți feri o fată de asemenea aventuri, oricîtă silință ți-ai da și oricît de prudentă ar fi fata. Era la fel cum fusese mai demult vărsatul, înainte ca oamenii să se fi învățat cum să-l preîntîmpine. Acum, dacă cineva suferă de vărsat, este din vina lui și, mult mai mult, din vina celor din preajma sa ; altădată însă nu era așa ; căci n-aveai pe cine învinui, în afară doar de aerul infectat al vreunui oraș ori sat sau, poate, pe vreun om suferind de vărsat, care nu stătuse în carantină pînă la însănătoșire și venise în atingere cu alți oameni. Tot astfel era și cu întîmplările la care ne referim. Va veni însă vremea cînd oamenii vor scăpa și de acest soi de vărsat ; se cunoaște chiar de pe acum leacul împotriva lui, numai că lumea încă nu vrea să-l folosească așa cum multă, foarte multă vreme, n-a vrut să folosească leacul împotriva vărsatului. Vera Pavlovna știa că această molimă urîta bîntuie nestăvilită prin orașe și sate și își smulge victimele chiar și din mîinile cele mai grijulii ; dar ce zadarnică mîngîiere să știi doar că „nu sînt de loc vinovat de nenorocirea ta și nici tu, dragă, nu ești vinovată de ea”. Oricum, fiecare din aceste întîmplări obișnuite aducea cu sine pentru Vera Pavlovna mult

necaz și încă și mai multă osteneală ; uneori trebuia să chibzuiască cum să-i vină în ajutor, dar de cele mai multe ori nici nu era nevoie să chibzuiască, ci numai să vină ea singură în ajutor : să liniștească, să recheme tăria și curajul, să spună : „Nu mai plînge ; îndată ce vei înceta cu plînsul, vei vedea că n-ai nici un motiv să mai plîngi“.

Totuși, mai multă era bucuria — o, mult mai multă ! Da, totul aducea bucurie, în afara necazurilor, iar necazurile erau stinghere și chiar rare. Chiar dacă o dată la o jumătate de an, se necăjea din pricina vreuneia din fete, se bucura în același timp de celelalte ; și după două-trei săptămîni se uita cu mulțumire chiar și la aceea din pricina căreia se necăjise. Traiul zilnic era luminos și vesel, aducîndu-i mereu satisfacție Verei Pavlovna. Iar dacă uneori mai erau și necazuri, apoi aceste necazuri erau depășite de bucurii, mai dese decît necazurile. De cîteva ori, Vera Pavlovna a putut ajuta pe fratele sau pe sora vreunei lucrătoare să-și găsească o situație bună. În cel de al treilea an, două fete reușiră la examenele de preparatoare la domiciliu¹ — ce fericire pentru ele ! Au fost mai multe asemenea cazuri fericite. Cel mai des prilej de veselie pentru tot atelierul și motiv de bucurie pentru Vera Pavlovna erau însă căsătoriile. Au fost destul de multe și toate cu noroc. Nunțile se puneau la cale cu toată voioșia ; înainte de nuntă și după ea se făceau numeroase serate ; mireasa căpăta multe daruri din partea prietenelor de atelier și zestrea i se făcea din fondul de rezervă. Dar cîte griji n-avea Vera Pavlovna cu acest prilej ; pînă peste cap ! Un singur lucru însă nu înțelegeau lucrătoarele din partea Verei Pavlovna : cea dintîi mirîasă o rugase să-i fie nașă și nu i s-a împlinit dorința ei ; cea de a doua o rugase la fel și nici ea nu reușise. De cele mai multe ori, nașa era Merțalova sau mama ei, o doamnă foarte bună și ea, dar Vera Pavlovna nu vroia să cunune niciodată ; o gătea pe mireasă, o conducea la biserică, dar numai ca prietenă. La început toți crezură că refuzul ei

¹ În Rusia țaristă aveau dreptul la acest titlu numai absolventele de liceu. (N. red. rom.)

se datora vreunei nemulțumiri, dar nu era așa : Vera Pavlovna era foarte bucuroasă de rugămintea ce i se făcea, însă nu primea să fie nașă ; de la o vreme toți pricepură că ea n-o făcea decît din simplă modestie ; Vera Pavlovna nu vroia să apară ca o patroană oficială a miresei. De altfel, ea căuta să nu se impună în nici un chip, și mereu scotea pe alții în evidență, izbutind în această privință într-atît încît multe doamne, venind la atelier pentru comenzi, n-o deosebeau de celelalte două cupeze. Poate că cea mai mare bucurie pe care i-o aducea atelierul o încerca în momentele cînd lămurea cuiva că toată rînduiala de acolo era făcută și întreținută chiar de lucrătoare ; prin asemenea explicații căuta să se convingă pe ea însăși de ceea ce dorea să creadă, anume că atelierul ar fi putut merge și fără dînsa, că alte ateliere de același fel ar fi putut să se ivească într-un mod cu totul independent. De ce nu ? Și ce bine ar fi fost ! Cel mai bun lucru ! Chiar lucrătoarele ar putea, fără ajutorul nimănui, ci numai prin propria lor inițiativă și pricepere, să înființeze ateliere asemănătoare. Acesta era visul cel mai drag al Verei Pavlovna.

V

În acest chip, trecură aproape trei ani de la înființarea atelierului și mai mult de trei de la căsătoria Verei Pavlovna. Ce liniștit și rodnic se scurseseră anii aceștia, cît de plini de tihnă, și de bucurie, și de toate cele bune, fuseseră ei !

După ce se trezea din somn, Verei Pavlovna îi plăcea să mai rămînă cîtva timp în pat ; îi plăcea să se răsfețe — parcă ațipea iarăși, dar nu, nu ațipea, ci se gîndea la ceea ce avea de făcut. Mai stătea așa culcată, fără să adoarmă și nu se mai gîndea decît că era bine și cald în pat ; ce bine, ce plăcut e să mai stai puțin în pat dimineața ! Ea rămînea așa pînă cînd auzea din odaia comună — adică nu : din una din odăile comune, fiindcă erau două la număr — doar se aflau acum în al patru-

lea an de căsnicie , aşadar ea stătea aşa pînă cînd bărbatul, adică „dragul ei“, spunea : „Te-ai trezit, Verocika ?“ „Da, dragul meu.“ Aceasta însemna că bărbatul putea să înceapă a pregăti ceaiul — dimineaţa el pregătea ceaiul — şi că Vera Pavlovna (adică Verocika, pentru că în odaia ei, nu era Vera Pavlovna, ci Verocika), începea să se îmbrace. Nu-i trebuia mult timp pentru aceasta. Se îmbrăca repede, într-un minut, dar cam zăbovea cu spălatul ; îi plăcea să se bălăcească în apă. După aceea, mai pierdea destul de mult timp cu pieptănatul — sau mai bine zis nu, se pieptăna într-un minut, dar se juca cu părul ei, pentru că ţinea la el. Ca să spunem drept, ea se ocupa uneori cam mult de o parte importantă a toaletei ei şi anume de încălţămintă. Purta ghetete frumoase ; se îmbrăca modest, dar ghetetele erau slăbiciunea ei.

Aşa ieşea din odaie, venea la ceai şi, îmbrăţişîndu-şi soţul, îl întreba : „Cum ai dormit, dragul meu ?“ La ceai vorbea cu el despre tot felul de lucruri serioase şi neserioase ; trebuie să spunem că Vera Pavlovna — sau nu, Verocika, pentru că ea mai rămînea Verocika şi la ceaiul de dimineaţă — nu bea atîta ceai, cît frişcă ; ceaiul era numai un pretext pentru frişcă, iar în ceaşcă era mai multă frişcă decît ceai. Frişca era o altă pasiune a ei. Era greu să găseşti la Petersburg frişcă bună, dar Verocika găsise o frişcă într-adevăr excelentă, fără nici un amestec. Ar vrea să aibă o vacă. Dacă treburile vor merge şi în viitor aşa cum au mers pînă acum, atunci dorinţa i se va împlini peste un an. Dar iată că e ora zece. „Dragul ei“ pleacă la meditaţii sau la slujbă : lucrează în biroul unui fabricant. Vera Pavlovna — acum ea devine iarăşi Vera Pavlovna pînă a doua zi dimineaţa — vede de gospodărie. Are o slujnică, o fetişcană pe care trebuie s-o înveţe toate. Şi după ce ai învăţat-o pe una, trebuie să înveţi pe alta. Slujnicele nu prea zăbovesc la Vera Pavlovna, toate se mărită repede ; în cel mult un an, o vezi pe Vera Pavlovna că-şi face ba o pelerină, ba nişte mînecuţe fiindcă trebuie să cunune pe cineva. În asemenea împrejurări, n-ai cum să refuzi. „Se poate, Vera Pavlovna ? Doar dumneavoastră aţi făcut totul. Cine să ne cunune dacă nu dumne-

voastră ?“ Da, ea are multe griji cu gospodăria. După aceea, trebuie să plece la lecții — are cam multe, vreo zece pe săptămînă ; de-ar fi mai multe, i-ar veni mai greu ; de altfel, nici așa n-are timp. Înainte de lecții, trebuie să treacă pe la atelier, unde zăbovește destul de mult ; cînd se întoarce de la lecții, iar trece pe la atelier. Vine și ceasul prînzului cu „dragul ei“. La masă au mai întotdeauna pe cineva ; o persoană, cel mult două ; mai mult nu se poate ; chiar cînd sînt doi invitați, trebuie să ai grijă să mai gătești ceva ca să ajungă mîncarea. Dacă Vera Pavlovna vine acasă obosită, atunci masa e mai simplă ; înainte de prînz, ea stă în camera ei, se odihnește, iar prînzul rămîne așa cum a fost înjghebat de dînsa și gătit în lipsa ei. Dacă însă nu se simte ostenită, atunci la bucătărie începe o muncă serioasă și, în cele din urmă, apare un adaos la prînz, de cele mai multe ori vreo prăjitură, ceva care se poate mîncea cu frișcă, adică poate servi drept pretext pentru a se consuma frișcă. La masă, Vera Pavlovna vorbește și întreabă, dar mai mult vorbește. Și cum să nu vorbească ? Are de povestit atîtea lucruri noi despre atelier ! După masă, mai stă un sfert de ceas cu „dragul ei“, apoi își spun la revedere și fiecare pleacă în odaia lui ; Vera Pavlovna, în pătuțul ei, citește, se răsfăță, uneori ațipește. Asta i se întîmplă chiar foarte des : poate chiar o dată la două zile ea mai doarme cîte un ceas sau un ceas și jumătate. Este o slăbiciune și aproape chiar o slăbiciune care i s-ar putea imputa, însă Vera Pavlovna doarme după masă numai cînd i-e somn, ba chiar îi place somnul, și această slăbiciune n-o face să se rușineze, nici nu-i dă muștrări de conștiință. După ce a stat așa vreun ceas și jumătate, dormind sau numai odihnindu-se, se scoală, se îmbracă, se duce din nou la atelier și rămîne acolo pînă la ora ceaiului. Dacă n-au seara vreun musafir, atunci ea povestește din nou cîte ceva dragului ei, stau amîndoi vreo jumătate de oră în camera comună, apoi își zic „la revedere, dragă“, se sărută și se despart pînă a doua zi. Vera Pavlovna lucrează uneori destul de mult, chiar și pînă la ora două din noapte ; alteori citește, se odihnește după lectură, cîntînd la pian. În odaia ei are un pian.

L-au cumpărat de curînd ; înainte aveau unul închiriat. S-au bucurat mult cînd și-au cumpărat pianul. De altfel, le vine chiar și mai ieftin. L-au luat de ocazie, cu o sută de ruble : un „Erard“ vechi, de fapt o pianină. Reparația i-a costat vreo șaptezeci de ruble, dar pianul are acum un sunet foarte frumos. Din cînd în cînd, „dragul ei“ vine să asculte muzică, dar destul de rar, căci are foarte mult de lucru. Așa trece seara : lucru, lectură, muzică — la pian, din gură — mai ales lectură și cîntec. Toate acestea, atunci cînd n-au musafiri. Foarte adeseori, însă, seara vin musafiri, de obicei oameni tineri, mai tineri decît „dragul ei“, mai tineri chiar decît Vera Pavlovna. Printre ei se află și profesorii de la atelier. Aceștia au un mare respect pentru Lopuhov și îl consideră unul din cei mai deștepți oameni din Petersburg : poate că nici nu se înșală în privința aceasta.

Sensul legăturilor ce le au cu soții Lopuhov îl văd mai ales în convingerea că discuțiile cu Dmitri Sergheici le sînt de mare folos. Față de Vera Pavlovna nutresc un sentiment de admirație fără margini. Ea le îngăduie chiar să-i sărute mîna, fără să se simtă jignită, și se poartă ca și cum ar fi cu cincisprezece ani mai în vîrstă decît ei ; adică se poartă așa numai cînd nu se ține de pozne ; dar, ca să vorbim drept, de cele mai multe ori se apucă de pozne, se fugărește cu ei, se joacă, și ei sînt încîntați ; dansează toți galop și vals, zburdă în voie, cîntă la pian, rîd și fac haz, dar zburdălnicia și rîsul nu-i împiedică pe acești tineri s-o adore pe Vera Pavlovna, s-o admire fără îndoieli și rezerve, s-o respecte în felul în care ar fi fericită să fie respectată o soră mai mare și cum nu este întotdeauna respectată o mamă, chiar și bună. De altfel, cîntatul nu mai este o zburdăciune, cu toate că uneori nici cînd cîntă ei nu se lasă de zburdălnicii ; adesea însă Vera Pavlovna cîntă lucruri serioase, și cîteodată interpretează și la pian muzică serioasă, fără să mai cînte din gură, și atunci cu toții o ascultă într-o liniște desăvîrșită. Adeseori, vin și alți musafiri, mai în vîrstă, cam de o seamă cu Lopuhovii, foști colegi de-ai soțului, vreo doi-trei profesori tineri, aproape toți holtei ; și în sfîrșit soții Merțalov. Soții Lopuhov nu prea fac vizite, se duc

aproape numai la Merțalovi și la socrii lui Merțalov. Acești bătrâni de treabă și simpli au o mulțime de fii, care ocupă slujbe destul de importante pe la diferite ministere, așa că Vera Pavlovna găsește în casa celor doi bătrâni, care duc un trai oarecum îmbelșugat, o lume foarte variată.

Viața liberă, nestînjenită de nimeni și plină de activitate, cu oarecare manifestări de lux, cu pătuțul cald și moale în care poți să te răsfieți, cu frișcă și prăjituri cu frișcă, este foarte pe placul Verei Pavlovna.

Există oare în lume o viață mai bună ? Deocamdată Verei Pavlovna i se pare că nu.

De altfel, când ești tânăr de tot nici nu prea poate exista o viață mai bună.

Anii trec însă, și cu trecerea lor viața se face tot mai bună, dacă ea decurge așa cum se cuvine și așa cum astăzi n-o au decît puțini oameni, dar cum o va avea cîndva toată lumea.

VI

Într-o duminică — era pe la sfîrșitul verii — fetele puseră la cale, ca de obicei, o excursie. Vara, mai de fiecare sărbătoare, se duceau cu barca la insule. De obicei, Vera Pavlovna mergea cu ele ; de data aceasta veni și Dmitri Sergheici. Deci, era ceva deosebit : destul de rar lua el parte la excursii ; în vara aceea, mergea doar a doua oară. Aflînd această veste, tot atelierul se arătă foarte mulțumit : era de prevăzut că Vera Pavlovna va fi și mai veselă ca de obicei, ceea ce făcea deosebit de făgăduitoare excursia. Unele persoane, care avuseseră de gînd să-și petreacă duminica într-alt chip, își schimbă planul și se alătură celor care plecau în excursie. Hotărîseră să ia cinci bărci mari, în loc de patru, dar nici acestea nu erau de ajuns, așa încît mai luară o barcă. Grupul număra vreo cincizeci de persoane sau chiar mai mult : peste douăzeci de lucrătoare — numai șase nu luau parte la excursie — trei femei mai în vîrstă, vreo zece copii ; mamele,

surorile și frații lucrătoarelor, trei tineri logodnici : unul calfă de ceasornicar, al doilea mic negustor, dar amîndoi nelăsîndu-se aproape de loc întrecuți, în privința manierelor, de către cel de-al treilea, învățător la o școală județeană. Mai erau încă cinci tineri cu diferite ocupații — printre care chiar și doi ofițeri. În sfîrșit, luau parte la excursie și vreo opt studenți de la universitate și de la Academia de medicină. Luară cu ei patru samovare mari, o grămadă de prăjituri de toate felurile, friptură de vițel în cantități mari și multe altele. Cum erau oameni tineri și aveau să facă multă mișcare în aer liber, era de prevăzut că vor avea o strașnică poftă de mîncare. Mai luară și vreo șase sticle de vin, ceea ce nu era mult pentru cincizeci de oameni, dintre care peste cincisprezece erau bărbați.

Într-adevăr, excursia a fost foarte plăcută. Au făcut de toate : au dansat și cîte șaisprezece perechi, nu numai cîte douăsprezece, ba chiar și optsprezece, iar la cadril au luat parte douăzeci de perechi ; s-au jucat de-a prinselea, și au luat parte la joc, pare-mi-se, chiar douăzeci și două de perechi ; au agățat de copaci trei scrîncioabe și s-au dat în scrînciob. Din cînd în cînd, beau ceai și mîncău. De vreo jumătate de oră — ba nu, mai puțin, cu mult mai puțin — aproape jumătate din grupul de excursioniști asculta discuția aprigă ce se încinsese între Dmitri Sergheici și doi studenți, cei mai buni prieteni dintre prietenii săi mai puțin vîrstnici ; se învinuiau reciproc de lipsă de consecvență, de prea multă moderație, de mentalitate burgheză ; era felul lor obișnuit de a se ponegri reciproc, dar, în afară de aceasta, fiecare mai descoperi la ceilalți cîte un păcat individual. Unul dintre studenți suferea de romanticism, Dmitri Sergheici — de schematism, iar cel de al doilea student — de rigorism. Bineînțeles, ascultînd asemenea discuții, un om străin de astfel de preocupări nu poate rezista mai mult de cinci minute. Chiar și unul dintre cei care luau parte la dezbateri — romanticul — nu fu în stare să stea mai mult de un ceas și jumătate și fugi la cei care dansau. Totuși, nici el nu se lăsase pînă nu atacase pe un altul, mai moderat, care se poate să fi fost chiar eu, cu toate că nu

mă aflu acolo. Știind că ținta mîniei lui avea acum o vîrstă destul de respectabilă, exclamă : „Ce tot îmi vorbiți de el ? Am să vă citez vorbele ce mi le-a spus acum cîteva zile o persoană cumsecade, o femeie foarte inteligentă : omul nu-și poate păstra un fel sincer și cinstit de a gîndi decît pînă la douzeci de ani.“

— Stai, știu și eu cine este această doamnă, zise un ofițer care tocmai atunci, spre nenorocul romanticului, venise și el să asculte ce se discuta : E doamna N., și chiar ea a spus aceste lucruri în fața mea. Într-adevăr, e o femeie superioară, numai că i s-a dovedit imediat că doar cu o jumătate de ceas mai înainte se lăudase că are douăzeci și șase de ani. Ți-aduci aminte cum rîdea împreună cu toți ceilalți ?

Cei patru izbucniră și ei în rîs, și romanticul spălă putina, rîzînd zgomotos. Ofițerul însă îi luă locul în discuția care se aprinse din nou și mai tare și care dură pînă la ceai. Ofițerul, atacînd pe rigorist și pe schematicist cu mai mare înverșunare chiar decît romanticul, fu învinuit că ar fi adeptul lui Auguste Comte¹. După ceai, ofițerul declară că atîta timp cît mai este la vîrstă cînd poate gîndi sincer și cinstit, nu i-ar displace să se asocieze cu ceilalți de aceeași vîrstă. Dmitri Sergheici și, vrînd-nevrînd, și rigoristul, îi urmară pilda ; de dansat nu dansară, însă se jucară de-a prinselea. Cînd bărbații începură să se ia la întrecere care fuge mai repede și se apucară să sară peste un șanț, cei trei cugetători se dovediră a fi cei mai vrednici concurenți ai jocurilor masculine : ofițerul ieși cel dintîi la săriturile peste șanț ; Dmitri Sergheici, care era foarte voinic, se necăji grozav că ofițerul îl învinsese în luptă : sperase ca în acest fel de întrecere să iasă al doilea, după rigorist, care ridicase cu multă dibăcie în aer pe ofițer și pe Dmitri Sergheici laolaltă și îi lăsase întinși la pămînt. Acest lucru nu rănise de loc ambiția lui Dmitri Sergheici și nici a ofițerului, deoarece rigoristul era un atlet recunoscut ; în schimb, Dmitri Sergheici nu vroia nici în ruptul capului să îndure o astfel

¹ *Auguste Comte* (1798—1857) filozof și sociolog burghez francez, idealist subiectivist, întemeietorul filozofiei pozitivistice. (N, red. rom.)

de rușine neputînd să-l biruie pe ofițer : de cinci ori se luă la trîntă cu el și tot de cinci ori ofițerul îl dădu peste cap, deși nu fără trudă. După cea de a șasea încăierare, Dmitri Sergheici se dădu învins. Amîndoi, de altfel, erau sleiți de puteri. Cei trei cugetători se întinseră o clipă pe iarbă și își continuară discuția ; acum adept al lui Auguste Comte era Dmitri Sergheici ; schematist era ofițerul și numai rigoristul rămăsese tot rigorist.

Plecară acasă pe la unsprezece. Bătrînii și copiii admiră chiar în bărci ; norocul lor că luaseră destule haine groase ; ceilalți însă vorbeau fără contenire, iar glumele și rîsetele lor răsunau mereu în toate cele șase bărci.

VII

Peste două zile, la ceaiul de dimineată, Vera Pavlovna îi spuse bărbatului ei că nu-i place culoarea feței lui. El răspunse că, într-adevăr, noaptea trecută nu dormise tocmai bine, că încă din ajun nu se simțea bine, dar că aceasta n-avea nici o importanță. Răcise puțin în excursie ; desigur, atunci cînd stătuse culcat pe iarbă, după ce alergase și se luptase. Lopuhov se mustra singur de imprudența pe care o făcuse, dar o asigură pe Vera Pavlovna că nu era nimic grav. Se duse apoi la treburile-i obișnuite. Seara, la ceai, spuse că, după cîte i se părea, totul trecuse cu bine ; a doua zi dimineată însă zise că va fi nevoit să stea cîtva timp în casă. Vera Pavlovna, care fusese tare îngrijorată și în ajun, era acum de-a binelea speriată și îi ceru lui Dmitri Sergheici să cheme un medic. „Dar și eu sînt medic, zise Lopuhov ; voi ști și singur cum să mă tratez, dacă va fi nevoie, dar deocamdată n-am nevoie de nimic.“ Vera Pavlovna însă nu-l lăsă și Lopuhov trimise un bilețel lui Kirsanov, în care îi scria că, deși n-are mai nimic, îl cheamă totuși la el pentru a-i face pe plac nevastei.

De aceea nici Kirsanov nu se grăbi să vină : zăbovi la spital pînă la ora mesei și sosi la Lopuhov cam pe la șase seara.

— Să știi, Alexandr, că tot am făcut bine că te-am chemat, îi zise Lopuhov. Nu-i grav și probabil nici nu va fi, dar mi se pare că am făcut o pneumonie. Bineînțeles, m-aș putea lecu și fără tine ; totuși, examinează-mă. Nu se poate altfel ; trebuie să fim cu conștiința împăcată : doar nu-s holtei ca tine.

Amîndoi palpară îndelung regiunea costală ; apoi Kirsanov îl ascultă și la piept și fu și el de părere că Lopuhov nu greșise ; nu era ceva foarte primejdios, și probabil nici n-avea să fie, dar pneumonia era totuși pneumonie. Lopuhov trebuia să stea vreo zece zile în pat : cam lăsase boala să progreseze ; totuși nu era nimic grav.

Kirsanov fu nevoit însă să stea mai îndelung de vorbă cu Vera Pavlovna și s-o liniștească. În cele din urmă, se convinse că n-o înșală, că după toate probabilitățile boala nu numai că nu este primejdioasă, dar nici măcar nu este gravă ; așa se prezentau lucrurile „după toate probabilitățile“ — dar cine nu știe cîte și mai cîte nu se întîmplă în ciuda tuturor probabilităților ?

Kirsanov venea la bolnav de două ori pe zi ; vedeau amîndoi că boala decurgea în mod normal și că nu era nici o primejdie. În dimineța celei de a patra zi, Kirsanov îi spuse Verei Pavlovna :

— Boala lui Dmitri evoluează normal. Va mai fi cam greu vreo trei-patru zile, dar pe urmă starea i se va îmbunătăți treptat. Vera Pavlovna, vreau însă să-ți spun ceva. Făci rău că nu dormi nopțile. Dmitri n-are cîtuși de puțin nevoie de o îngrijitoare și, de fapt, nici de mine. Dumneata însă poți să-ți faci rău, și aceasta chiar fără să vrei. Nervii îți sînt de pe acum prea încercați.

Vorbi mult, căutînd s-o înduplece pe Vera Pavlovna, însă fără succes. Ea nu-i răspundea decît cu : „În nici un caz !“, „Pentru nimic în lume“ și „Aș fi bucuroasă, însă nu pot“, adică să doarmă noaptea, și să-și lase bărbatul fără îngrijiri. Și adăugă : „Tot ce-mi spui, mi-a

spus și el, și chiar de mai multe ori, doar știi și dumneata. Desigur, aș fi ascultat mai curînd de el. Așadar, vezi că nu pot.“

Nu mai era nimic de obiectat la un asemenea argument. Kirsanov clătină din cap și plecă.

După ce veni din nou la bolnav, cam pe la zece seara, el stătu împreună cu Vera Pavlovna la căpătiul lui, timp de o jumătate de ceas, apoi îi spuse :

— Acum, Vera Pavlovna, du-te de te odihnește. Te rugăm amîndoi. Eu voi rămîne toată noaptea aici.

Vera Pavlovna se rușină puțin : era pe jumătate sigură — mai mult chiar decît pe jumătate — că într-adevăr n-ar mai fi fost nevoie să stea toată noaptea de veghe lângă bolnav, și acuma iată că îl face pe Kirsanov, om ocupat, să-și piardă timpul degeaba. Ce să facă ? Da, parcă n-ar fi nevoie. „Parcă“, dar cine știe ? Nu, nu se poate să-l lase pe „dragul ei“ singur ; cine știe ce se poate întîmpla ? Poate să-i fie sete, poate să dorească un ceai — doar e om delicat și n-are s-o trezească din somn — așa că nu se poate să nu stai la căpătiul său. Kirsanov însă nu trebuie să stea ; nu-i va da voie chiar ea. De aceea, zise că nu se va duce la culcare, deoarece nu se simte obosită și că se odihnește destul în timpul zilei.

— Scuză-mă, dar te rog să te duci la culcare, te rog neapărat.

Kirsanov o luă de mîină și o duse aproape cu sila în odaia ei.

— Să mă crezi, Alexandr, că mi-e rușine de tine, zise bolnavul. Uite ce rol caraghios trebuie să joci : trebuie să stai noaptea la un bolnav a cărui boală nu cere nici o veghe. Totuși, îți sînt foarte recunoscător. N-o pot convinge să ia măcar o îngrijitoare. Î-e teamă să mă lase singur ; n-a vrut să lase pe nimeni să mă îngrijească, în afară de ea.

— Dacă nu mi-aș fi dat seama că ea nu poate fi liniștită, lăsîndu-te în grija altcuiva, bineînțeles că nu mi-aș strica nici eu tihna. Dar acum cred că va putea să doarmă, fără teamă. Doar sînt medic și știe că îți sînt prieten.

Într-adevăr, abia ajunsă la patul ei, Vera Pavlovna se prăbuși și adormi. Cele trei nopți de nesomn n-ar fi avut atîta importanță, dacă ar fi fost numai ele. Și nici grija singură. Dar grija împreună cu nopțile de nesomn, și fără nici o odihnă în timpul zilei, o puneau într-adevăr în primejdie ; dacă ar mai fi stat vreo două-trei zile fără să doarmă, Vera Pavlovna s-ar fi îmbolnăvit mai rău decît soțul ei.

Kirsanov mai stătu trei nopți cu bolnavul, dar aceasta nu-l obosi aproape de loc, fiindcă și el dormea fără nici o stinghereală, numai că închidea ușa din precauțiune, ca nu cumva Vera Pavlovna să surprindă această îngăduință ce și-o luase. De altfel și ea bănuia că el doarme la postul de veghe ; totuși, era liniștită. Kirsanov era medic ; așadar, de ce să-i fie teamă ? El știa cînd poate să doarmă și cînd nu. Îi era rușine că nu se liniștise singură, mai înainte de a-l deranja, dar acum el nici nu vroia s-o asculte, cînd îl asigura că va dormi chiar dacă el nu-și va mai petrece nopțile acolo : „Ești vinovată, Vera Pavlovna, și trebuie să fii pedepsită. N-am încredere în dumneata.“

După patru zile însă văzură cu toții că bolnavul aproape nu mai era bolnav și dovezile împotriva scepticismului ei erau foarte grăitoare. Seara, jucară cărți în trei. Lopuhov nu mai zăcea întins, ci ședea în pat și vorbea cu un glas de om sănătos. Kirsanov putea să-și înceteze veghea de noapte, combinată cu somn, și le spuse acest lucru.

— Alexandr Matveici, oare de ce m-ai dat uitării tocmai pe mine ? Cu Dmitri ai rămas prieten bun, vine pe la dumneata destul de des, dar dumneata, pînă a nu se îmbolnăvi Dmitri, n-ai mai fost pe la noi de vreo jumătate de an, și cam de mult te porți așa. Și doar știi bine că la început am fost prieteni.

— Toți ne schimbăm, Vera Pavlovna. Și apoi lucrez cumplit de mult, pot chiar să mă laud. Nu mă duc aproape la nimeni : n-am timp, mi-e lene... Munca mea de la spital și de la academie, de la nouă dimineața la cinci după amiază, mă obosește atît de tare încît nu mai pot face nimic altceva decît să-mi scot uniforma și să-mi pun îndată halatul. Prietenia e frumoasă, dar,

să nu te superi, e și mai frumos să stai întins pe sofa, în halat, cu o țigară de foi în gură.

Într-adevăr, de vreo doi ani și mai bine, Kirsanov aproape că nu mai venise la Lopuhovi. Cititorul nu i-a găsit numele printre musafirii lor obișnuiți ; și chiar printre musafirii lor mai rari, el ajunsese de mult cel mai rar dintre toți.

VIII

Un cititor pătrunzător — o spun sus și tare o dată pentru totdeauna că nu stau de vorbă decît cu cititorii pătrunzători, dar nu cu cititoarele prea deștepte, care au mania să-ți bată capul cu perspicacitatea lor și de aceea nici nu mai au nevoie de vreo explicație, și nici cu cititorii prea deștepți, care s-or fi găsinđ în rîndurile cititorilor mei ; mie totdeauna îmi place să stau de vorbă numai cu oameni pătrunzători, și aceștia sînt majoritatea cititorilor, printre care se găsesc mai toți literații și specialiștii într-ale literaturii — ei bine, un cititor pătrunzător ar fi gata să declare : înțeleg încotro se îndreaptă acțiunea, știu că în viața Verei Pavlovna începe un nou roman, iar Kirsanov va avea un rol într-însul. Cititorii cu spirit pătrunzător deslușesc chiar mai mult decît atîta : Kirsanov este de mult îndrăgostit de Vera Pavlovna și tocmai de aceea n-a mai dat pe la Lopuhovi. Vai, cititorule cu spirit pătrunzător, ce nu știi dumneata ! Ori de cîte ori ți se spune ceva, îndată răspunzi : „O știam !“ și îți admiri singur perspicacitatea. Mă înclin în fața dumitale, domnule cititor perspicace !

Prin urmare, în povestea vieții Verei Pavlovna se ivește un nou personaj și ar trebui să-l descriu, dacă n-aș fi și făcut-o. Cînd am vorbit despre Lopuhov, mi-a fost greu să-l înfățișez separat de prietenul său intim și n-am spus despre el aproape nimic care nu s-ar fi putut spune și despre Kirsanov. Și într-adevăr, tot ceea ce cititorul (bineînțeleș cititorul pătrunzător) va putea

desprinde din descrierea de mai jos a lui Kirsanov, va fi o repetare a descrierii lui Lopuhov. Acesta era fiu de târgoveț, feciorul unui om chivernisit în tagma lui, adică al unuia care avea destul de des ciorbă cu carne ; Kirsanov era fiul unui grefier de la o judecătorie rurală, deci feciorul unui om care adeseori n-are carne în ciorbă sau, dimpotrivă, o are prea des. Din fragedă tinerețe, aproape din copilărie, Lopuhov își ținuse zilele muncind, iar Kirsanov, de la doisprezece ani, ajutase lui taică-su la copiatul actelor, pentru ca din clasă a IV-a de liceu să dea și el meditații. Amîndoi își croiseră drum în viață, răzbind fără legături și fără cunoștințe. Ce fel de om era Lopuhov ? La liceu nu se învăța franțuzește, iar din nemțește se învăța doar declinarea lui *der, die, das*, și asta cu mici greșeli. Cînd intră la Academia de medicină, Lopuhov își dădu seama că nu va ajunge prea departe în studiile lui, dacă se va folosi numai de limba rusă. Făcu rost prin urmare de un dicționar francez și cumpără de la un anticar mai multe cărțicele franțuzești : *Télémaque*¹, Povestirile doamnei de Genlis și mai multe numere din înțeleapta noastră publicație *Revue Etrangère*². Nu erau tocmai atrăgătoare ; dar le-a luat ; și cu toate că era foarte mare amator de lectură, se hotărî să nu mai citească nici o carte rusească pînă nu va putea citi curent franțuzește. Și s-a deprins să citească. Cu nemțeasca a făcut altfel : își închirie un pat într-o locuință unde ședeau mai mulți meseriași nemți ; locuința era proastă, nemții erau plicticoși, Lopuhov avea de făcut un drum lung pînă la academie, și, cu toate acestea, rămase acolo atîta cît a trebuit. La rîndul său, Kirsanov învăță germana din cărți și cu dicționarul în mîină așa cum făcuse Lopuhov cu franceza. Franceza însă o învăță într-alt chip, după o singură carte și fără dicționar. Evanghelia este o carte foarte cunoscută, și el își făcu rost de Noul Testament într-o ediție de la Geneva și îl citi și reciti de opt ori ; cînd începu a noua oară, înțelese totul, prin

¹ Romanul *Aventurile lui Télémaque* (1699) de scriitorul francez Fénelon. (N. red. ruse.)

² *Revista străină* (editată în Rusia). (N. red. rom.)

urmare treaba era gata. Ce fel de om era Lopuhov ? Iată cîteva amănunte : într-o zi, el mergea pe Bulevardul Kamennostrovski, într-o uniformă ponosită (venea de la o meditație cu cincizeci de copeici ora, la vreo trei verste de liceu). Drept spre dînsul venea un tip țănoș care se plimba ca să-și facă poftă de mîncare și care de țănoș ce era, venea spre Lopuhov fără să se dea la o parte. Lopuhov își impusese o regulă : să nu facă loc cel dintîi nimănui, afară de femei ; s-au atins cu cotul ; tipul se întoarce și spuse : „Ești un dobitoc, un porc !“ Era gata să continue cu ocările, cînd Lopuhov se întoarce spre dînsul, îl înșfăcă și îl așează binișor în șanțul de lîngă trotuar, stătu lîngă el și îi spuse : „Să nu te miști, că altfel te duc mai încolo, unde noroiul este și mai mare“. Trecură doi mujici, se uitară, și ziseră o vorbă de laudă ; trecu un funcționar, se uită fără să scoată o vorbă, însă cu un zîmbet încîntat ; trecură niște trăsuri, dar nimeni nu se uită în șanțul de lîngă trotuar fiindcă nu se vedea ce zace înăuntru. Lopuhov stătu cît stătu, apoi îl luă din nou pe tip, dar nu în brațe, ci de mîna, îl ridică, îl scoase pe șosea și îi spuse : „Vai stimate domn, dar cum ați binevoit să alunecați ? Sper că nu v-ați lovit ? Îmi dați voie să vă curăț ?“ Trecu un mujic și veni și el să-l ajute să-l curețe ; mai trecură doi tîrgoveți și veniră și ei să-l ajute să-l curețe de noroi pe tip ; îl șterseră și își văzură de drum.

Lui Kirsanov i se întîmplă altceva. O doamnă, care avea niște bărbați simandicoși la ordinele ei, voia să întocmească un catalog al bibliotecii ce-i rămăsese de la bărbatul ei, un voltairian¹, mort cu vreo douăzeci de ani în urmă. Pentru ce îi trebuia catalogul, și tocmai după douăzeci de ani, nu se știe. Doamna îl angajă pe Kirsanov să alcătuiască acest catalog, cu un onorar de optzeci de ruble. După ce Kirsanov lucră la catalog vreo șase săptămîni, doamna se gîndi că nu-i mai trebuie catalogul, veni în bibliotecă și spuse : „Nu te mai

¹ *Voltairian*. Cu acest nume sînt desemnați adepții concepțiilor politico-sociale progresiste ale scriitorului și filozofului francez Voltaire (1694—1778). (N. red. rom.)

osteni, m-am răzgîndit, uite, ține pentru munca dîmî-tale“. Și îi întinse lui Kirsanov zece ruble. Kirsanov îi spuse : „Doamnă (și-i dădu titlul pe care îl avea)... eu am făcut mai mult de jumătate din lucrare, am inventariat zece dulapuri din șaptesprezece“. „Ești de părere că te-am nedreptățit cu plata ? *Nicolas*, ia vino încoace, și stai de vorbă cu domnul acesta.“ *Nicolas* sosi în goană. „Cum îndrăznești să vorbești necuviincios cu *maman* ?“ „Ia stai, mucosule (era o vorbă fără temei din partea lui Kirsanov, fiindcă *Nicolas* era cu vreo cinci ani mai în vîrstă) stai, mucosule, și ascultă mai întîi despre ce este vorba.“ „Puneți mîna pe el !“ strigă *Nicolas*. „A, îți chemi servitorii ? Stai că-ți arăt eu ție !“ În aceeași clipă, doamna scoase un țipăt și leșină, iar *Nicolas* își dădu seama că nu-și poate mișca mîinile, pentru că Kirsanov i le apucase cu brațul lui drept și i le strînse, lipindu-i-le de coaste, în timp ce cu mîna stîngă îl trase ușor de păr, apoi îl apucă de gît și îi spuse : „Vezi ce ușor mi-ar fi să te gîtui ?“ Spunînd aceste vorbe, îl strînse ușor de gît și *Nicolas* pricepu că, într-adevăr, poate fi sugrumat cu ușurință. Mîna își slăbi strînsoarea, dîndu-i posibilitatea să respire, fără însă a-l lăsa cu totul. Kirsanov spuse către cei cîțiva goliați vînjoși care se iviseră în ușă : „Stați pe loc, că dacă nu îl sugrum. Faceți loc, că-l sugrum.“ *Nicolas* pricepu îndată toate acestea și dădu ușor din cap, în semn că găsește și el că acest raționament este îndreptățit. „Acum să mă conduci pînă la scară“, zise Kirsanov, tot lui *Nicolas*, ținîndu-l mereu îmbrățișat. Ieși așa în antret și coborî scara, petrecut de la distanță de privirile înduioșate ale goliaților. La ultima treaptă își desprinse mîinile de gîtul lui *Nicolas*, îi dădu brînci și se duse să-și cumpere o șapcă, în locul aceleia care rămăsese pradă lui *Nicolas*.

Ei, puteți oare spune că este vreo deosebire de caracter între acești doi oameni ? Toate trăsăturile lor mai pronunțate nu sînt niște trăsături individuale, ci ale unui tip de om, atît de deosebit de cele cunoscute ție, cititorule cu spirit pătrunzător, încît particularitățile fiecăruia dintre ei dispar îndărătul însușirilor comune.

Acești oameni stau în mijlocul celorlalți, ca niște europeni în mijlocul unor chinezi care nu-i pot deosebi pe unul de celălalt ; chinezii văd la toți aceleași lucruri, și anume că sînt „niște barbari cu părul roșcat, care nu cunosc politețea“. În ochii lor, francezii sînt tot atît de roșcați ca și englezii. Și, de fapt, chinezii au dreptate : în relațiile cu dînsii, toți europenii nu sînt niște indivizi, ci reprezentanții unui tip și nimic mai mult. Nici un european nu mănîncă gîndaci negri și scolopendre și nu taie oameni în bucățele ; toți beau rachiu și vin, în loc de băutură din orez, și pînă și singurul lucru chinezesc pe care chinezii îl văd la ei — ceaiul — îl beau altfel decît chinezii : cu zahăr. Tot astfel și oamenii de tipul lui Lopuhov și al lui Kirsanov par cu toții la fel în ochii semenilor de alt tip. Fiecare dintre ei este un om curajos, care nu șovăie și nu se dă îndărăt, care știe să se apuce de o treabă și, dacă se apucă o dată de ea, nu se lasă pînă n-o duce la bun sfîrșit. Acesta este unul din aspectele însușirilor lor. Pe de altă parte, fiecare din ei este un om de o cinste fără cusur, atît de vădită, încît nici nu-ți trece prin cap să te întrebi : „Oare pot să mă bizui cu totul pe omul acesta ?“ Aceasta este tot atît de limpede ca și faptul că el are o inimă care bate ; atîta timp cît inima îi bate în piept, ea rămîne caldă și fidelă ; odihniți-vă cu încredere fruntea la pieptul unui astfel de om. Aceste trăsături comune sînt atît de pronunțate, încît particularitățile individuale se pierd în fața lor.

La noi, acest tip de om a apărut de curînd. La început, existau numai oameni cu personalități puternice, care, deși izolați, îi prevesteau ivirea. Aceștia erau niște excepții și, fiind excepții, se simțeau stingheri, neputincioși, ceea ce-i făcea să stea în inactivitate sau să se lase pradă tristeții, sau să se dedea la acte de exaltare, la romantism, la fantezii — cu alte cuvinte, ei nu puteau să dovedească trăsătura de căpetenie a acestui tip, nu puteau să aibă un spirit practic, sînge rece, o activitate cumpănită și chibzuită, o judecată logică și activă. Erau niște oameni care, deși din aceeași plămădă, nu se dezvoltaseră încă pînă la acest tip, care

s-a ivit de curînd. Pe vremea mea, tipul acesta de om încă nu exista, cu toate că nu sînt prea bătrîn, ba chiar nu sînt de loc bătrîn. Nici eu n-am putut să mă dezvolt în felul acesta, fiindcă n-am trăit într-o epocă prielnică ; și tocmai fiindcă nu sînt așa, pot să-mi explic nestingherit respectul față de el. Îmi pare rău, dar nu mă preamăresc pe mine atunci cînd spun despre oamenii aceștia că sînt niște oameni de treabă.

Tipul acesta a luat naștere de curînd și se înmulțește repede. Este un produs al vremii, este semnul vremii și — e nevoie oare s-o mai spun ? — va dispărea o dată cu vremea lui, care-i de scurtă durată. Viața sa, care abia a început, nu este menită să fie îndelungată. Acum șase ani, pe oamenii aceștia nu-i observa nimeni ; acum trei ani, erau disprețuiți ; astăzi... dar n-are nici o importanță ce crede lumea despre ei. Peste cîțiva ani, peste foarte puțini ani, lumea le va striga : „Salvați-ne ! “ și toți îi vor urma și le vor îndeplini spusele. Vor mai trece cîțiva ani, sau poate chiar numai cîteva luni, și lumea îi va blestema și ei vor fi alungați de pe scenă, fluierați și batjocoriți. Bine, fluierați-i, batjocoriți-i, izgoniți-i și blestemați-i ! Ați avut un folos de pe urma lor și aceasta le este de ajuns. În larma fluierăturilor, în tunetul blestemelor, ei vor coborî de pe scenă, mîndri și modești, aspri și buni, așa cum au fost întotdeauna. Nu vor mai rămîne pe scenă ? Nu. Și cum va fi fără ei ? Rău ! Și totuși, după ei va fi mai bine decît înaintea lor. Anii vor trece și oamenii vor zice : „După dîșii a fost mai bine și, totuși, tot rău este“. Și cînd oamenii vor vorbi așa, va însemna că tipului acesta de om i-a venit sorocul să renască ; și el va renaște în alți oameni, mai numeroși, în forme mai bune, deoarece atunci toate cele bune vor fi mai multe, și toate cele bune vor fi mai bune, și aceeași poveste se va repeta în forme noi. Lucrurile vor merge astfel, pînă cînd oamenii vor spune : „Acum e bine“ ; și atunci nu va mai exista acest tip deosebit de om, pentru că toți oamenii vor aparține acestui tip și cu greu se vor dumeri cum de au putut să existe vremuri cînd el era socotit un tip deosebit și nu ca avînd firea comună tuturor oamenilor.

Dar precum toți europenii au același chip și par a avea același tip numai în ochii chinezilor, pe când, de fapt, între europeni există infinit mai multe deosebiri decît între chinezi, tot astfel diversitatea de personalități ale acestui tip, în aparență unic, se împarte în varietăți mai numeroase, care se deosebesc între ele mai mult decît toate varietățile tuturor celorlalte tipuri. Printre ei se găsesc tot felul de oameni : iubitori de lux și asceți, firi aspre și duioase — și alții de tot soiul. Numai că așa după cum, în fața unui chinez, cel mai crud european pare foarte blind, cel mai fricos pare foarte curajos, cel mai libidinos, foarte moral, tot așa și cu ei : cei mai cumpătați dintre dînșii își închipuie că omul are nevoie de mai mult confort decît socot aceia care aparțin altui tip de om ; cei mai senzuali sînt mai severi în respectarea regulilor morale decît moralistii de alt tip. Toate acestea ei și le închipuie într-un mod propriu al lor ; și moralitatea, și confortul, și senzualitatea, și binele, ei le înțeleg într-un mod deosebit, și cu toții în același mod, așa încît ai crede că toți au aceeași părere despre moralitate, despre confort, despre bine și despre senzualitate. Așa s-ar părea după concepția chinezilor, dar în realitate între ei se găsesc foarte mari deosebiri de concepție, după varietatea firii individuale. Cum să pricepi însă aceste deosebiri de fire și de concepție care există între ei ?

Europenii își manifestă diversitatea atunci cînd stau de vorbă între ei, dar numai între ei, nu și față de chinezi. Tot astfel și la oamenii de acest tip se observă o foarte mare diversitate atunci cînd discută între dînșii, dar numai între dînșii, nu și față de străini. Am avut în fața noastră doi oameni de acest tip, pe Vera Pavlovna și pe Lopuhov, și am văzut în ce chip s-au dezvoltat raporturile între dînșii. Acum mai intră încă unul în scenă. Să vedem ce deosebiri va găsi unul dintre acești oameni între ceilalți doi, atunci cînd va avea prilejul să-i compare. Vera Pavlovna are acum în fața ei pe Lopuhov și pe Kirsanov. Altădată, ea nu avea între cine să aleagă ; acum are.

Trebuie, totuși, să spunem cîteva cuvinte și despre înfățișarea lui Kirsanov.

Ca și Lopuhov, Kirsanov avea trăsături regulate și frumoase. Unii găseau că unul era mai frumos decît celălalt, alții nu. Lopuhov avea culoarea pielii ceva mai brună, părul castaniu închis, ochii căprui și sclipitori, aproape negri; nasul îi era acvilin, buzele groase, fața ovală. Kirsanov avea părul blond închis, ochii de un albastru închis, nasul drept, grecesc, gura mică, fața lunguiată, surprinzător de albă. Amîndoi erau destul de înalți și zvelți; Lopuhov părea mai spătos, Kirsanov mai înalt.

Condițiile de trai ale lui Kirsanov erau destul de bune. Avea deja o catedră. Marea majoritate a profesorilor fusese împotriva lui și nu numai că nu i-ar fi dat catedra, dar nici nu l-ar fi lăsat să-și treacă doctoratul; dar n-avuseseră încotro. Doi-trei tineri colegi de academie și un bărbat mai în vîrstă, fost profesor de-al lui, toți prieteni cu dînsul, spusese că în lume ar fi existînd un oarecare Virchow care trăiește la Berlin, și un oarecare Claude Bernard, la Paris, și încă alții, pe care nici nu-i mai poți ține minte și care trăiesc prin diferite orașe, și că toți aceștia — Virchow, Claude Bernard și ceilalți — ar fi niște somități ale științei medicale. Toate acestea erau extrem de neverosimile: „Cunoaștem și noi somitățile științei: Boerhave, Hufeland¹ și Harvey, tot un mare savant, care a descoperit circulația sîngelui. Mai este și Jenner, care a învățat pe oameni să se vaccineze contra variolei. Pe aceștia da, îi cunoaștem, dar pe ceilalți, pe Virchow sau pe Claude Bernard, nu! Atunci ce fel de somități sînt? Dracu' să-i știe!” Dar acest Claude Bernard vorbise cu prețuire despre lucrările lui Kirsanov, atunci cînd Kirsanov nu-și isprăvisese încă studiile. Deci n-au mai avut încotro; i-au dat diploma de medic, iar după

¹ Boerhave (1668—1738) — medic și chimist olandez. Hufeland (1762—1836) — medic german: a studiat problema prelungirii vieții omenești. (N. red. ruse.)

vreun an și jumătate și o catedră. Studenții spuneau că în urma venirii lui, grupul profesorilor valoroși crescuse în mod simțitor. Kirsanov nu dădea consultații și spunea că se lăsase de practica medicală. Petrecea însă multă vreme la spital ; erau zile când și mânca, și uneori chiar dormea acolo. Dar ce făcea la spital ? El spunea că lucrează pentru știință, nu pentru bolnavi : „Eu nu tratez, eu nu fac decît observații și experiențe“. Studenții confirmau acest lucru, adăugînd că acum numai proștii mai tratează pe bolnavi, pentru că în prezent încă nu se poate trata o boală așa cum se cuvine. Oamenii de serviciu judecau altfel. „Pe acesta îl ia Kirsanov în pavilionul lui. Înseamnă că e grav bolnav“, își spuneau unul altuia. Iar bolnavului îi spuneau : „Fii fără grijă : puține sînt bolile cărora doctorul acesta nu le vine de hac ; e meșter mare, și pentru bolnavi e ca un părinte“.

XI

La început, după căsătoria Verei Pavlovna, Kirsanov venea des pe la Lopuhovi, cam o dată la două zile, sau, ca să spunem și mai exact, aproape în fiecare zi. Foarte repede, aproape chiar din prima zi, se împrietenise la toartă cu Vera Pavlovna, așa cum se împrietenise mai înainte și cu Lopuhov. Prietenia lor ținu vreo jumătate de an. Într-o zi, ședeau tustrei împreună ; el, soțul și ea. Convorbirea se desfășura ca de obicei, fără nici un fel de ceremonie ; Kirsanov vorbea mai mult decît toți, dar deodată tăcu.

— Ce ai, Alexandr ?

— De ce ai tăcut așa deodată, Alexandr Matveici ?

— Nu-i nimic. Nu prea am chef.

— Ți se întîmplă cam rar așa ceva, 'Alexandr Matveici, zise Vera Pavlovna.

— Niciodată fără motiv, îi răspunse Kirsanov, pe un ton parcă încordat.

Mai rămase puțin ; totuși se ridică mai devreme decît de obicei și plecă, luîndu-și rămas bun ca întotdeauna.

Peste două zile, Lopuhov îi povestí Verei Pavlovná că trecuse pe la Kirsanov și avusese impresia că îl primise cam ciudat. I se părea că Kirsanov căuta să se poarte cu tot dinadinsul amabil, ceea ce era cu totul inutil între dînșii. Lopuhov se uitase la el și îl întrebuse fără ocol :

— Alexăndr, te văd supărat, dar nu știu de ce și nici pe cine. Nu cumva ești supărat pe mine ?

— Nu.

— Pe Verocika ?

— Nu.

— Dar atunci ce ai ?

— N-am nimic. Ți se pare !

— Astăzi nu te porți cu mine ca de obicei ; ești nefiresc de politicos și se vede cît colo că ești supărat.

Kirsanov începu să-l asigure că greșește, arătându-i tocmai prin asta că este supărat. În cele din urmă, se simți probabil rușinat și deveni iar simplu, deschis, așa ca de obicei. Profitind de aceasta și văzînd că este iarăși în apele lui, Lopuhov îl întrebă din nou :

— Acum, Alexăndr, poți să-mi spui de ce erai bosumflat ?

Kirsanov răspunse :

— Nici pomeneală de așa ceva. Și se făcu din nou dulceag și antipatic.

Ce-o mai fi și asta ? Lopuhov nu izbutea să-și aducă aminte cu ce l-ar fi putut jigni, ceea ce era chiar cu neputință, dată fiind stima pe care o aveau unul pentru altul și adîncă lor prietenie. Vera Pavlovna se căznea și ea să-și amintească dacă nu cumva îl jignise, dar nici ea nu putea descoperi nimic, știind pentru aceleași motive ca și bărbatul ei, că era cu neputință.

Mai trecură două zile. Era un lucru cu totul neobișnuit ca patru zile la șir Kirsanov să nu treacă pe la Lopuhovi. Vera Pavlovna se întreba chiar dacă nu-i cumva bolnav. Lopuhov se duse la el ca să se convingă. Nu, nu era bolnav, dar se arăta tot bosumflat. Lopuhov îl luă din scurt. După multă împotrivire, Kirsanov începu să spună o mulțime de absurdități în privința sentimentelor pe care le nutrea el față de Lopuhov și de Vera

Pavlovna. Declară că-i iubește și îi stimează foarte mult. Din toate vorbele lui reieșea însă că ei nu sînt destul de prietenoși față de dînsul, deși — ceea ce era poate mai urît decît orice — el nu spunea pe față acest lucru. Era limpede că omul făcea caz de ambiție. Era atît de uimitor să vezi astfel de lucruri la un om ca Kirsanov, așa cum îl socotea Lopuhov, încît musafirul zise gazdei: „Ce-i asta? Doar sîntem prieteni! Eu cred că ar trebui să-ți fie rușine la urma urmei.“ Kirsanov răspunse cu cea mai politicoasă îngăduință că, într-adevăr, o asemenea purtare poate fi luată drept meschinărie din parte-i, dar că nu poate face altfel, fiind supărat din diferite motive. „De ce anume ești supărat?“ Kirsanov începu să înșire o mulțime de cazuri, cînd, în ultima vreme, fusese jignit. Toate erau cam de soiul următor: „O dată ai spus: «Cu cît un om are părul mai deschis, cu atît firea îi este mai incoloră.» Desigur că a fost o aluzie batjocoritoare la părul meu. Vera Pavlovna a spus într-o zi că s-a scumpit ceaiul. Cu asta mi-a dat a înțelege că stau prea des la masă la voi.“ Lopuhov rămase uluit: era vădit că Kirsanov ori se scrîntise din pricina amorului propriu, ori mai degrabă se prostise pur și simplu.

Lopuhov se întoarce mîhnit acasă. Era mîhnit că vedea o asemenea purtare la un om la care ținuse atît de mult. Cînd Vera Pavlovna îl întrebă ce aflate, el răspunse cu tristețe că preferă să nu mai vorbească despre asta, că Kirsanov spusese tot felul de lucruri neplăcute, adevărate prostii, și că, probabil, nu era sănătos.

După trei-patru zile, Kirsanov își veni probabil în fire, dîndu-și seama de respingătoarea nerozie a purtării lui; veni la soții Lopuhov, se purtă așa cum se cuvenea și se rugă să-l ierte că fusese nerod. Stînd de vorbă cu Vera Pavlovna, el își dădu seama că ea nu aflate prostiile pe care le spusese, îi mulțumi sincer lui Lopuhov pentru această discreție și, ca să se pedepsească singur, îi povesti Verei Pavlovna totul, se înduioșă, se scuză, spuse că fusese bolnav, și toate acestea începură iarăși să sune cam urît. Vera Pavlovna îl rugă să nu mai vorbească despre acestea și îi spuse că toate

erau fleacuri. El se legă de cuvîntul „fleacuri“ și începu să debiteze aceleași absurdități neroade pe care le spusese mai înainte și lui Lopuhov, exprimîndu-se într-un chip foarte delicat și subtil. Spuse că fără îndoială erau simple „fleacuri“, pentru că își dădea singur seama cît de puțin prețuia el în ochii soților Lopuhov, dar nici nu merita mai mult. Toate acestea erau exprimate prin foarte vagi și fine aluzii, cu foarte amabile expresii de stimă și devotament. Ascultîndu-le, Vera Pavlovna nu mai știa ce să creadă, așa cum nu știuse nici bărbatul ei. După plecarea lui Kirsanov, ei își aduseră aminte că el se purtase cam ciudat chiar cu mai multe zile înainte de a se fi prostit în chip vădit ; dar nu prea luaseră în seamă acest lucru. Acum însă purtarea lui de mai înainte își găsisese explicația ; în fond, fusese la fel, dar mai ascunsă.

Urmă o perioadă în care Kirsanov începu din nou să vină destul de des, dar continuarea vechilor relații simple și firești nu mai era cu putință : de sub masca-i de om cumsecade el își arată acum urechea de măgar, o ureche atît de lungă, încît soții Lopuhov n-ar fi putut-o uita, chiar dacă el ar fi încetat după cîteva zile să și-o mai arate. El însă continuă din cînd în cînd să și-o arate, dar mai discret. Și ce ureche ! Urîta și dezgustătoare în trivialitatea ei !

Curînd atitudinea lor față de Kirsanov se răci de-a binelea, așa încît el avea un motiv serios să nu mai simtă nici o plăcere cînd venea la Lopuhovi și de aceea chiar nici nu se mai duse.

Totuși, se întîlnea cu Lopuhov la un prieten comun. După oîtva timp, răceala lui Lopuhov față de dînsul își pierdu din tărie. Kirsanov era cumsecade, se purta așa cum trebuia. Lopuhov începu să se ducă iarăși pe la dînsul. După vreun an, începu și el să vie din nou pe la Lopuhovi. Acum era iarăși Kirsanov cel de altădată : un om minunat, simplu și cinstit. Venea însă rar ; se vedea că îi era rușine să-și amintească de comedia prostească pe care o jucase. Lopuhov însă o uitase aproape cu desăvîrșire ; Vera Pavlovna, la fel. Relațiile lor, însă, o dată rupte, nu mai puteau fi ca odinioară. În aparență, el și cu Lopuhov erau din nou prie-

teni, ba Lopuhov începu să-l stimeze aproape tot așa ca și în trecut și se ducea pe la dînsul destul de des. Vera Pavlovna îi arăta din nou și ea o parte din simpatia de altădată ; dar ea îl vedea foarte rar.

XII

Acum boala lui Lupuhov sau, mai bine zis, atașamentul excepțional al Verei Pavlovna față de soțul ei, îl silise pe Kirsanov să aibă timp de o săptămînă și mai bine strînse relații zilnice cu soții Lopuhov. El își dădea seama că apuca pe o cale primejdioasă pentru dînsul, luînd hotărîrea să-și petreacă serile cu ei, ca să vegheze la căpățiul bolnavului, în locul Verei Pavlovna ; era doar bucuros și mîndru de faptul că, observînd la el cu vreo trei ani în urmă semne de pasiune, știuse cu hotărîre să facă tot ce trebuia, ca să și-o stăvilească la timp. Se simțea foarte mulțumit de pe urma acestui fapt. Vreo două-trei săptămîni fusese ispitit să se ducă pe la Lopuhovi, dar atunci plăcerea pe care i-o pricinuia conștiința puterii lui de a lupta era mai mare decît durerea pricinuită de renunțarea pe care și-o impusese. După o lună suferința îi trecuse cu totul și nu mai rămăsese decît mulțumirea că se purtase cinstit. Se simțea liniștit și împăcat cu el însuși.

Acuma însă primejdia era mai mare decît înainte : în trei ani, fără îndoială, Vera Pavlovna se dezvoltase mult moralicește ; atunci fusese pe jumătate copilă ; acum nu mai era așa. Sentimentul pe care i-l inspira ea nu mai putea semăna cu simpatia șăgalnică pe care o ai față de o fetiță pe care o iubești și care te face în același timp să surîzi. Ea nu se dezvoltase însă numai moralicește : dacă frumusețea de femeie este adevărata frumusețe, atunci putem spune că la noi, în nord, înflorirea frumuseții se desfășoară într-o perioadă mai îndelungată de vreme. Da, în această perioadă a vieții, trei ani fac să rodească multe lucruri bune în suflet, în ochi, și în trăsăturile chipului, ca și în toată

ființa omului, dacă omul este vrednic și viața lui este vrednică.

Primejdia era mare, dar numai pentru el, Kirsanov : ce primejdie putea să existe pentru Vera Pavlovna ? Ea își iubea bărbatul. Kirsanov nu era atît de mărginit și de prost ca să se socotească un rival primejdios pentru Lopuhov. Nu credea așa doar dintr-o falsă modestie : toți oamenii cumsecade, care îl cunoșteau pe el și pe Lopuhov, îi considerau drept egali. Lopuhov avea însă un mare avantaj, acela de a fi meritat deja dragostea Verei Pavlovna. O meritase și îi cîștigase pe deplin inima. Alegerea fusese făcută. Vera Pavlovna era foarte mulțumită și fericită de această alegere. Nici prin gînd nu-i trecea să caute altceva mai bun. Nu ducea o viață plăcută ? Ar fi fost ridicol să se gîndească la aceasta ; dacă ar fi gîndit asemenea lucruri despre ea și despre Lopuhov, Kirsanov ar fi dat dovadă de un orgoliu absurd.

În acest caz, era oare cu puțință ca el, Kirsanov — chiar dacă va fi silit să sufere vreo lună sau două — era oare cu puțință ca pentru un asemenea fleac s-o lase pe femeia aceasta să-și zdruncine nervii, poate chiar să se îmbolnăvească din pricina nopților de nesomn la căpățîiul bolnavului ? Putea el oare să admită ca un alt om, nu mai puțin destoinic decît dînsul, să fie amenințat de un rău, numai pentru ca el să-și poată păstra viața lui tihnită, acum pîndită de primejdia de a fi întreruptă doar pentru scurt timp și fără urmări grave ? O asemenea purtare ar fi fost necinstită. Și o faptă necinstită era cu mult mai neplăcută decît lupta aceea pe care o dădea cu el însuși, și care de fapt nu era prea grea și putea s-o ducă, luptă al cărui dezno-dămînt neîndoielnic avea să-i dea o mîndră mulțumire de sine, mulțumirea de a se fi arătat din nou tare.

Așa se gîndi Kirsanov cînd luă hotărîrea s-o alunge pe Vera Pavlovna de la postul ei de veghe inutilă.

Acum nu mai era nevoie de nici o veghe. Ca să salveze însă aparențele și să nu ajungă la o ruptură bruscă și care ar fi trezit bănuieli, Kirsanov va trebui să mai vină pe la Lopuhovi de două-trei ori. Apoi va

lăsa să treacă o săptămînă, apoi o lună, apoi o jumătate de an. Mai tîrziu, lipsa lui îşi va găsi o explicaţie suficientă în ocupaţiile pe care le avea.

XIII

Totul mergea bine aşa cum prevăzuse Kirsanov. Îi renăscuse vechea pornire, care acum era chiar mai puternică de cum fusese ; dar lupta cu el însuşi nu mai era un chin ; acum era uşoară. La o săptămînă după terminarea tratamentului lui Dmitri Sergheici, Kirsanov veni a doua oară la Lopuhovi şi stătu pînă la ceasurile nouă ; era destul ca aparenţele să fie respectate. Vroia să mai vină la ei peste două săptămîni : atunci despărţirea va fi aproape un fapt împlinit. Acum însă trebuia să mai rămînă cam un ceas. De altfel, în ultima săptămînă aproape că îşi înăbuşise pasiunea. Peste o lună, totul va trece. Kirsanov era foarte mulţumit. Stătu de vorbă cu un aer atît de nesilit, încît se bucură singur de reuşita lui, iar mulţumirea îl făcu să fie şi mai nesilit în purtarea sa.

Lopuhov avea de gînd să iasă a doua zi din casă ; era întîia oară după boală. Acest lucru o făcea pe Vera Pavlovna să fie deosebit de bine dispusă, să se bucure aproape mai mult, ba chiar cu siguranţă mai mult, decît convalescentul. Vorbiră de boală. Rîseră de ea şi laudară pe un ton glumeţ abnegaţia de soţie a Verei Pavlovna, care fusese cît pe ce să se îmbolnăvească, fiind îngrijorată din pricina unor lucruri care nu meritaseră nici o îngrijorare.

— Rîdeţi, rîdeţi, zicea ea, dar eu ştiu că nici voi, în locul meu, n-aţi fi putut face altfel.

— Să vedeţi ce influenţă are asupra cuiva grija altora, zise Lopuhov. Omul ajunge singur să creadă că trebuie să fie prudent, dacă vede că alţii îi duc grija. Uite, eu aş fi putut să ies din casă de trei zile, dar n-am ieşit. Aveam de gînd să ies azi dimineaţă şi iar am amînat cu o zi, ca să fiu mai sigur.

— Da, puteai de mult să ieși, întări și Kirsanov.

— Aceasta numesc eu eroism. Ca să vă spun drept, mi s-a urît de nu mai pot și așa șterge-o chiar acum de-acasă.

— Dragul meu, ai săvârșit isprăvile acestea eroice numai ca să fiu eu liniștită. Dar știi ce? Am putea ieși chiar acuma, dacă vrei să-ți isprăvești cât mai iute convalescența. Voi zăbovi o jumătate de ceas la atelier. Hai să mergem cu toții! Va fi foarte draguț din partea ta să faci cea dintâi vizită după boală la asociația noastră. Toată lumea se va bucura de o asemenea atenție din partea ta.

— Bine, să mergem împreună, consimți Lopuhov, vădit mulțumit că va respira chiar în ziua aceea aer proaspăt.

— Ce gazdă plină de tact mai sînt și eu! zise Vera Pavlovna. Nici nu m-am gîndit, Alexandr Matveici, că dumneata, poate, n-ai nici o poftă să mergi cu noi.

— Ba nu, e foarte interesant. De multă vreme vroiam și eu să mă duc acolo. Ai avut o idee fericită.

Într-adevăr, Vera Pavlovna avusese o idee foarte nimerită. Fetele au fost foarte mulțumite că Lopuhov le făcuse cea dintâi vizită după boală. Kirsanov se interesa mult de atelier și el; de altfel, un om cu mentalitatea lui nici nu putea să nu se intereseze. Ar fi devenit de la început unul dintre cei mai zeloși dascăli ai atelierului, dacă un motiv ascuns nu l-ar fi împiedicat. O jumătate de ceas, poate chiar un ceas, trecu pe nesimțite. Vera Pavlovna îl conduse prin toate odaile de lucru și îi arătă tot. Tocmai se înapoiau din sufragerie în camerele de lucru, cînd o fată, care nu fusese în camerele vizitate, se apropie de Vera Pavlovna. Fata și Kirsanov se uitară unul la altul: „Nastenka!“ „Sașenka!“ și se îmbrățișară.

— Sașenka, dragul meu, ce bine-mi pare că te-am întîlnit!

Fata îl săruta mereu pe Kirsanov și acum rîdea, acum plîngea. După ce-și veni în fire de atîta bucurie, zise:

— Nu, Vera Pavlovna, acum n-o să mai vorbesc despre treburi. Nu pot să mă despart de el. Să mergem, Sașenka, în odaia mea.

Kirsanov se arată și el tot atît de bucuros. Vera Pavlovna observase însă cîtă tristețe se oglindea în privirea lui, îndată după ce o recunoscuse. Nici nu era de mirare : fata era fizică în ultimul grad.

Kriukova intrase în atelier cu vreun an înainte. Era și atunci grav bolnavă. Dacă ar fi rămas la magazinul unde muncise pînă atunci, ar fi murit de mult, istovită de munca-i de croitoreasă. La atelier însă i se dăduse putința să-și prelungească viața. Fetele o scutiră cu desăvîrșire de cusut ; se puteau găsi destule îndeletniciri nevătămătoare pentru ea. Așa, de pildă, ea îndeplinea jumătate din serviciile cerute de micile nevoi ale atelierului, supraveghea magazinul, primea comenzile și nimeni nu putea spune că Kriukova este mai puțin folositoare la atelier decît alte lucrătoare.

Soții Lopuhov plecară fără să mai aștepte sfîrșitul întrevederii Kriukovei cu Kirsanov.

XIV

POVESTIREA KRIUKOVEI

A doua zi dis-de-dimineață, Kriukova veni la Vera Pavlovna.

— Vreau să vorbesc cu dumneata, Vera Pavlovna, în privința celor ce ai văzut aseară, zise ea oarecum stînjenită și neștiind cum să continue. N-aș vrea, Vera Pavlovna, să crezi ceva urît despre el.

— Se poate, Nastasia Borisovna ? Văd că dumneata crezi ceva urît despre mine !

— Nu, dacă eu n-aș fi cine sînt, s-ar putea crede altceva ; dar știi că nu sînt ca celelalte.

— Nu, Nastasia Borisovna, n-ai dreptul să vorbești astfel despre dumneata. Noi te cunoaștem ; în afară de aceasta, mulți din asociația noastră te cunoșteau și mai înainte.

— Mi se pare că nu știi nimic despre mine.

— Ba da, știu foarte multe. Ai fost slujnică ; în ultima vreme ai servit la actrița N. ; după ce s-a măritat, ai plecat de la ea, ca să scapi de socrul ei ; te-ai

angajat la magazinul X., de la care ai venit la noi ; ştiu toate amănuntele.

— Eram sigură că Maximova şi Şeina, care ştiau ce am fost înainte, n-au să spună nimănui. Mă temeam totuşi că ai să afli de la alţii. Vai, ce bine-mi pare că fetele nu ştiu nimic ! Totuşi am să-ţi povestesc, ca să ştii ce inimă bună are Kirsanov. Eu am fost, Vera Pavlovna, o fată foarte stricată.

— Dumneata, Nastasia Borisovna ?

— Da, Vera Pavlovna, eu. Şi eram foarte obraznică, nu mă ruşinam de nimic şi umblam veşnic beată ; de aceea, Vera Pavlovna, sînt şi bolnavă pentru că eram slabă de piept şi beam mult.

Vera Pavlovna mai avusese de vreo trei ori prilejul să constate asemenea lucruri. Cîteva fete care, de cînd făcuseră cunoştinţă cu ea, se purtau fără cusur, îi mărturisiseră că duseseră cîndva o viaţă urîtă. La început, asemenea mărturisiri o uimiseră, dar, după ce se gîndise mai bine, îşi zisese : „Dar viaţa mea ? Murdăria în care am trăit era şi ea groaznică ; totuşi, nu s-a prins de mine ; şi mii de femei, care au crescut în alte familii, nu mai curate decît a mea, au reuşit să rămînă tot curate. De ce să mă mir atunci că unele, care au avut prilejul fericit să scape din această viaţă josnică, rămîn cu sufletul curat ?“ Cînd ascultă a doua spovedanie de acest fel, nu se mai miră că fata, care i se spovedise, îşi păstrase toate însuşirile superioare ale omului : un suflet dezinteresat, fidelitatea în prietenie şi o fire blîndă ; îşi păstrase chiar şi destulă naivitate.

— Nastasia Borisovna, zise ea, am mai avut prilejul să aud lucruri de felul celor pe care vrei să mi le spui. E greu pentru amîndouă : şi pentru aceea care vorbeşte şi pentru aceea care ascultă. Nu te voi stima mai puţin, ba chiar te voi stima mai mult acum, cînd ştiu că ai avut mult de suferit ; eu înţeleg totul şi fără să-mi spui. Să nu mai vorbim despre asta ; nu-i nevoie să-mi dai nici o explicaţie. Şi eu am avut în viaţa mea vremuri de mari necazuri, caut să nu mă mai gîndesc la ele, şi nici nu vreau să le pomenesc, fiindcă mi-e silă,

— Nu, Vera Pavlovna, eu vreau să spun altceva. Vreau să-ți spun cît de bun este el ; vreau să mai știe cineva cît de mult îi datorez ; dar cui să-i spun, dacă nu duminică ! E o ușurare pentru mine. Știu că nu face să vorbesc despre viața pe care am dus-o ; este la fel pentru toate ființele nenorocite ca mine. Vreau să-ți spun numai cum am făcut cunoștință cu dînsul. Îmi place atît de mult să vorbesc despre el ! Și pe lîngă asta vreau să-ți mai spun că am să mă mut la dînsul, așa că trebuie să știi pentru ce plec de la atelier.

— Nastasia Borisovna, te ascult bucuroasă, dacă ceea ce vrei să-mi spui îți face plăcere. Dă-mi voie numai să-mi iau lucrul.

— Da, te rog. Eu însă nu mai pot să lucrez. Ce bune sînt fetele ! Îmi găseau de lucru după sănătatea mea. O să le mulțumesc tuturor, fiecareia în parte. Să le spui și dumneata, Vera Pavlovna, că te-am rugat să le mulțumești pentru mine... Uite cum a fost, Vera Pavlovna. Într-o seară, mă plimbam pe Nevski. Abia ieșisem și era devreme. Am dat de un student și am vrut să intru în vorbă cu el. El nu mi-a răspuns și a trecut pe partea cealaltă a străzii. Am alergat după dînsul și l-am apucat de mîină. „Nu, zic, nu te las în pace, îmi placi, că ești băiat drăguț !“ „Și eu te rog să mă lași în pace“, îmi zise el. „Nu, hai cu mine.“ „Nu vreau.“ „Atunci merg cu dumneata. Încotro te duci ? Nu te las cu nici un preț.“ Eram pe vremea aceea foarte nerușinată, mai rea decît altele.

— Asta, Nastasia Borisovna, poate din pricină că erai timidă și ți-era rușine.

— Da, se poate și asta. Mai tîrziu, am văzut că altele erau așa cum spui, dar atunci nu-mi dădeam seama și cînd i-am zis că, orice-ar fi merg cu el, a rîs și a zis : „Dacă vrei să mergi, poți merge, numai că-i degeaba“. Vroia să mă învețe minte, așa cum mi-a povestit mai pe urmă. Îi era ciudă că mă agăț de dînsul. Am mers cu el. Pe drum, i-am zis tot felul de prostii, dar el tăcea într-una. Am ajuns la el acasă. Pentru un student, o ducea bine și atunci : scotea din lecții vreo

douăzeci de ruble pe lună. Locuia pe vremea aceea singur. M-am întins pe canapea și i-am spus : „Adă niște vin“. „Nu, zice el, n-am să-ți dau vin, dar dacă vrei ceai cu plăcere.“ „Cu rom“, zic eu. „Nu, fără rom.“ Am început să fac o mulțime de prostii, ca o nerușinată. El stătea și nu-mi dădea nici o atenție : ce necaz mi-era ! Acuma, Vera Pavlovna, se găsesc tineri de felul ăsta și de atunci încoace tinerii s-au făcut mult mai buni, dar atunci era lucru rar. Mi-era chiar necaz și am început să-l ocărăsc : „Dacă stai lemn — așa i-am zis și l-am înjurat — atunci plec“. „Pentru ce să pleci acuma ? zice, bea mai întâi ceaiul, uite acuși vine gazda cu samovarul. Numai să nu înjuri.“ Și îmi spunea mereu „dumneata“. „Mai bine spune-mi cine ești și cum ai ajuns așa.“ Am început să-i spun o întreagă poveste, tot ce mi-a trecut prin cap : știi, noi întotdeauna avem gata fel de fel de minciuni pe care, bineînțeles, nu le crede nimeni. Sînt însă unele care spun și lucruri adevărate ; sînt și altele de familie bună și cu educație. După ce m-a ascultat cîtva timp, mi-a zis : „Nu, n-ai potrivit-o cum trebuie ; aș vrea să te cred, dar nu pot“. Pe urmă ne-am așezat la ceai. Și el mi-a zis : „Văd, după constituția dumitale, că băutura îți strică ; cred că asta-i pricina pentru care nu stai prea bine cu pieptul. Lasă-mă să te examinez.“ Ce să spun, Vera Pavlovna, n-ai să mă crezi, dar a început să-mi fie rușine. Mi-am dat seama ce viață duceam și cît de nerușinată eram. El și-a dat seama că mi-era rușine și mi-a zis : „Nu te speria, vreau numai să te ascult la piept“. Era atunci abia în anul al doilea, dar știa deja multă medicină și o luase înaintea celorlalți. M-a ascultat și mi-a zis : „Nu trebuie să mai bei de loc, stai prost cu pieptul“. „Dar cum putem noi să nu bem ? i-am zis. Nu putem fără asta.“ Și chiar așa era, nu puteam, Vera Pavlovna. „Atunci să te lași de viața aceasta.“ „Aș, cum s-o las ! E veselă !“ „Nu cred că e tocmai așa veselă. Și-acum am de lucru. Pleacă.“ Și am plecat supărată că-mi pierdusem seara degeaba ; mi-era necaz că se arătase atît de nesimțitor ; pentru

că avem și noi ambiția noastră. Cam o lună după aceea, m-am nimerit iar prin cartierul acela. Ce-ar fi, îmi zic, să trec pe la ursul ăla, să mai rîd nițel de dînsul. Era înainte de masă. Dormisem bine noaptea dinainte și nu eram beată. Ședea la masă și citea. „Bună ziua, ursoiule!“ „Bună ziua. Ce mai faci?“ Iar am început să fac tot felul de prostii. „Am să te dau afară, zice, nu mai face așa, ți-am spus o dată că nu-mi place. Acum nu ești beată și poți să înțelegi. Arăți rău, trebuie să te lași de băutură. Îndreaptă-ți hainele și vom sta de vorbă.“ Era adevărat, începusem să am dureri în piept. M-a ascultat iarăși și mi-a zis că sînt și mai bolnavă decît înainte. A vorbit mult. Cum simțeam dureri în piept, m-am înduioșat și am început să plîng. Nu vroiam să mor și el mă tot speria cu of-tica. I-am zis : „Dar cum să scap de viața asta ? N-are să mă lase patroana, îi datorez șaptesprezece ruble. Ele întotdeauna ne prind cu datorii, ca să fim supuse.“ „Uite ce, mi-a zis el atunci, n-am acum șaptesprezece ruble, dar vino poimîine.“ Mi s-a părut foarte ciudat, doar nu-i spuseseam ca să-mi dea banii, și apoi cum m-aș fi putut aștepta la așa ceva ? Nici nu mi-am cre-zut urechilor și am plîns și mai tare. Credeam că își bate joc de mine : „E rău, zic, să necăjești o fată să-racă, atunci cînd vezi că plînge“. Și tot nu-mi venea să-l cred, dar el a început să mă asigure că nu vor-bește în glumă. Și ce crezi ? A făcut rost de bani și peste două zile mi i-a dat. Parcă nici atunci nu-mi venea să cred. „Dar cum ? i-am zis, pentru ce, dacă nu vrei să ai nimic cu mine ?“ M-am răscumpărat de la patroană și mi-am închiriat o odaie. Dar nu puteam face nimic, că aveam condicuță. Unde puteam să mă duc cu condicuța. N-aveam nici o lețcaie. Și am trăit ca și pînă atunci, adică nu chiar ca pînă atunci, Vera Pavlovna : nici o asemănare cu viața mea de mai îna-inte ! Nu mai primeam la mine decît niște cunoscuți de-ai mei, oameni buni, care nu mă jigneau cu nimic. Nici vin nu mai aveam în casă. De asta zic că viața mea era acuma mai ușoară, și nu se mai potrivea cu ceea ce fusese mai înainte. Dar tot îmi venea greu și atunci.

Poate crezi că mi-era greu, fiindcă aveam mai mulți prieteni — vreo cinci ; în privința asta, nu ; doar ți-neam la ei toți și asta nu mă supăra. Iartă-mă că vorbesc așa, dar îți spun lucrurile pe șleau. Tot așa cred și acum. Mă cunoști și știi că în tot timpul din urmă am fost foarte serioasă. Cine a auzit de la mine altceva decît cele mai bune lucruri ? La atelier stau de multe ori de vorbă cu copiii și toți mă iubesc ; și bătrînele pot să spună că eu nu-i învăț pe copii decît numai lucruri bune. Eu, Vera Pavlovna, vorbesc cu dumneata deschis ; și acum gîndesc așa : cînd ții la ei, e ca și cum n-ar fi nici o înșelăciune ; altă treabă ar fi fost dacă la mijloc era înșelăciune.

Am trăit așa vreo trei luni și în vremea asta m-am odihnit bine, pentru că viața mi-era acum liniștită și, cu toate că mi-era rușine de banii pe care-i primeam de la prietenii mei, nu mă mai socoteam o fată stricată.

În vremea asta, Sașenca venea uneori pe la mine și eu mă duceam pe la el. Am ajuns acum iar la dînsul ; și de fapt numai de el ar trebui să vorbesc. Sașenka nu venea pe la mine ca să caute ceea ce căutau ceilalți. Venea ca să mă supravegheze, să nu mai cad în păcatul de altădată și să nu mai beau. Și într-adevăr, la început, mi-a fost de mare sprijin, fiindcă eu aveam poftă să beau, dar mi-era rușine de el și mă temeam să nu treacă pe la mine, să mă găsească beată. Cred chiar că fără asta nici nu m-aș fi putut ține, fiindcă prietenii mei, oameni de treabă, spuneau adeseori : „Să trimitem să ne aducă niște vin“. Dar eu mă împotriveam, pentru că mi-era rușine de el. Altfel m-aș fi lăsat ispitită, fiindcă nu-mi era de ajuns gîndul că băutura îmi strică. Mai tîrziu, după vreo trei săptămîni, m-am întărit și mi-a trecut pofta de băutură și așa am scăpat de beție. Strîngeam ban cu ban, ca să-i dau înapoi ce-i datoram și, după vreo două luni, i-am și dat totul înapoi. A fost foarte bucuros că i-am înapoiat banii. A doua zi, mi-a adus niște muselină pentru rochie și alte lucruri cumpărate din banii aceia. Și după aceea, tot așa venea, ca un doctor care vizitează pe un bolnav. O dată, cam la o lună după ce îi plătisem datoria, mi-a

zis : „Să știi, Nastenka, acum ai început să-mi plăci“. Și e adevărat : din pricina băuturii, mi se stricase fața și asta nu mi-a putut trece așa de repede. Acuma trecuse ; fața mi se făcuse mai netedă și ochii mai limpezi și, pe lângă asta, mă lepădasem de purtarea de altădată, începusem să vorbesc mai așezat. După ce m-am lăsat de băutură, gândurile mi s-au limpezit, dar tot mă încurcam în vorbe și umblam uneori neîngrijită, după vechea obișnuință. Încetul cu încetul, însă, m-am deprins să vorbesc și să mă port cum trebuie. Când mi-a spus că am început să-i plac, m-am bucurat atât de mult încît voiam să mă arunc la pieptul lui, dar n-am îndrăznit și am rămas pe loc. El mi-a zis : „Vezi, Nastenka, nu sînt un nesimțitor !“ Și-mi tot spunea că m-am făcut drăguță și cuminte, și a început să mă mîngîie. Mi-a luat mîna și a pus-o peste a lui, și a început să mi-o mîngîie cu cealaltă mînă și se tot uita la mîna mea. Ce e drept, acum aveam mîinile albe și delicate... Când mi-a luat mîna, n-ai să mă crezi, Vera Pavlovna, m-am înroșit toată, ca o domnișoară nevinovată. După viața pe care o dusesem, era ciudat, dar așa a fost. Și cu toată rușinea mea — e caraghios așa ceva, Vera Pavlovna — cu toată rușinea mea — și să mă crezi că e adevărat — tot i-am spus : „Dar de ce mă mîngîi, Alexandr Matveici ?“ Iar el : „Pentru că, Nastenka, dumneata ești acum o fată cinstită“. Și, cînd am auzit că spune că m-am făcut fată cinstită, m-am bucurat așa de mult încît m-au podidit lacrimile. El m-a întrebat : „Ce ai, Nastenka ?“ și m-a sărutat. Sărutarea lui m-a amețit și de bucurie nu mai știam ce-i cu mine. Era de crezut oare, Vera Pavlovna, una ca asta după viața pe care o dusesem ?

A doua zi dimineața, am început să plîng : ce să mă fac eu acum, nenorocita de mine ? Cum am să mai trăiesc ? Nu-mi mai rămîne altceva decît să mă arunc în Neva. Simțeam că nu mai puteam să fac ceea ce făcusem pînă atunci ca să-mi cîștig viața. Mă gîndeam că să mă taie cineva și tot n-am să mai fac ce făcusem. Mai bine mor de foame ! Eu îl iubeam de mult, dar fiindcă el nu arătase nici un sentiment față de

mine și n-avusesem nici o nădejde că i-aș putea plăcea, dragostea mea amorfise în mine. Nu-mi mai dădeam seama că o purtam în mine. Acum totul ieșise deodată la iveală. Atunci când simți o dragoste ca asta, cum ai putea oare să te mai uiți la altcineva, decît la acela pe care-l iubești ? Înțelegi și dumneata că nu se poate una ca asta. Pieri totul, în afară de un singur om. Stăteam așa, plîngeam și mă gîndeam : „Ce să fac acum ? N-am cu ce să trăiesc“. Mă crezi ? Îmi spuneam : „Am să mă mai duc pe la el să-l mai văd o dată și după aceea am să mă înec.“ Am plîns așa toată dimineața și deodată îl văd că intră și se repede să mă sărute, spunîndu-mi : „Nastenka, vrei să stai cu mine ?“ I-am spus la ce mă gîndisem cu puțin mai înainte. Și m-am mutat la el.

Ce timpuri fericite au fost atunci, Vera Pavlovna ! Nu cred să fi fost mulți care să aibă parte de atîta fericire. De-ai ști cît ținea la mine Sașenka ! De multe ori, dimineața, când mă trezeam, îl vedeam cum ședea la masă și citea. Când vedea că m-am trezit, venea la pat și se uita la mine cu atîta dragoste ! Dar ce discret era, Veră Pavlovna ! Abia mai tîrziu am putut să-mi dau seama, atunci când am început și eu să citesc ; abia atunci am văzut cum este descrisă iubirea în romane și am putut să-l înțeleg. Și totuși, ce mult ținea la mine, cu toată discreția lui ! Ce dulce lucru să te mîngîie cel pe care-l iubești ! E o bucurie pe care n-o poți descrie. Atunci când m-a sărutat înfrînt oară, am amețit și m-am lăsat în brațele lui. S-ar părea că trebuie să fie un sentiment dulce — dar nu, nu-i chiar așa. Știi, tot sîngele îți fierbe în tine și simți că te furcă, și în plăcerea asta este parcă și o durere ; și, totuși, mai trebuie oare să spun ce fericire simți, o fericire atît de mare încît pentru asemenea clipe ai putea să-ți dai și viața ! Și unii chiar și-o dau, Vera Pavlovna ! Dar toate acestea nu sînt nimic pe lîngă ceea ce simțeam eu. Când ședeam, visînd singură, și mă gîndeam : „Ah, cît de mult îl iubesc !“ atunci, în plăcerea pe care o simțeam nu mai era nici neliniște și nici durere ; eram liniștită și senină. Ce fericire simți atunci când

te mîngîie cel care te iubeşte ! Inima nu-ţi mai bate repede, ca atunci cînd eşti speriată, ci bate mai domol şi mai plăcut, iar pieptul ţi se umflă şi răsuflă mai uşor ; da, chiar aşa e : răsuflă foarte uşor. Un ceas trece ca o clipă şi nici nu simţi cum trece, ca şi cum vremea n-ar mai fi, ca şi cum ai adormi şi te-ai trezi apoi din somn : te trezeşti, ştii că a trecut cîtva timp de cînd ai adormit, dar nu ştii cît. Aşa şi cu dragostea. N-a trecut nici măcar o clipă şi te simţi la fel ca şi după somn, nici urmă de oboseală, ci, dimpotrivă, linişte şi voieşie, de parcă te-ai fi odihnit. Da, chiar aşa e : te-ai odihnit. Şi, cum am spus : răsuflă mai uşor — asta-i vorba cea mai adevărată. Şi cîtă putere stă într-o privire, Vera Pavlovna ! Nici o mîngîiere nu te încîntă aşa şi nu-ţi dă atîta desfătare ca o privire. Nici una din plăcerile pe care ţi le dă iubirea nu e atît de dulce ca această desfătare.

Ah, ce dulce desfătare ! Cine n-a simţit-o nici nu e în stare să-şi închipuie. Dar dumneata o cunoşti, Vera Pavlovna.

Nu se mai sătura sărutîndu-mi ochii, mîinile, pieptul, picioarele. Şi nu-mi era de loc ruşine, şi, ştii, că la urmă arătam ca acum. Ştii, Vera Pavlovna, mă ruşinez pînă şi de privirea unei femei, zău că da ; au să-ţi spună fetele noastre cît de sfioasă sînt ; tocmai de aceea stau singură în odaie. Şi ce ciudat e ! Nici n-ai să mă crezi : cînd mă mîngîie şi mă sărută, nu mi-e de loc ruşine, mă bucur şi răsuflu atît de uşor. Dar de ce-o fi aşa, Vera Pavlovna ? De ce mi-e ruşine de fetele noastre şi nu mi-e ruşine de privirea lui ? Eu cred că el nici nu-mi părea alt om, ci parcă eram amîndoi o singură fiinţă, parcă nu m-ar fi privit el, ci m-aş fi privit eu singură pe mine ; parcă nu m-ar fi sărutat el, ci tot eu m-aş fi sărutat singură. Aşa îmi închipuiam eu, şi de aceea nu mi-era ruşine. Dar dumneata o ştii tot aşa de bine, nici nu trebuie să-ţi mai spun. Dar cînd îmi aduc aminte, nu mă mai pot gîndi la altceva.

Acuma, Vera Pavlovna, eu am să plec, nici nu mai am ce povesti. N-am vrut decît să-ţi spun cît este de bun Saşenka.

În zilele următoare, Kriukova îi spuse pînă la sfîrșit Verei Pavlovna povestea vieții ei. Trăise cu Kirsanov vreo doi ani. Simptomele bolii păreau a fi dispărut, dar spre sfîrșitul celui de al doilea an, o dată cu venirea primăverii, oftica apăru din nou într-o formă și mai gravă. A continua să trăiască cu Kirsanov ar fi însemnat pentru dînsa o moarte sigură. Dacă renunța la această legătură, mai putea spera ca boala să se potolească pentru cîtva timp. Se hotărîră deci să se despartă. Prea multă muncă, de asemenea, i-ar fi făcut rău. Trebuia să-și caute un loc de menajeră, de cameristă, de dădacă, o îndeletnicire fără îndatoriri obositoare și mai ales fără neplăceri — condiții destul de rare. Totuși, găsi un loc bun. Kirsanov cunoștea mulți artiști tineri. Prin mijlocirea lor, Kriukova intră cameristă la o actriță a Teatrului Rus, o femeie foarte de treabă. Mai trecu însă o bucată de vreme, pînă se despărți de Kirsanov. Le venea greu să se despartă. „Mîine intru în serviciu“, zicea ea, și zilele treceau, și ea tot nu pleca. Plîngeau mereu și ședeau îmbrățișați. În sfîrșit, actrița care știa pentru ce motiv Kriukova se angajase la dînsa veni singură s-o ia. Cînd află din ce motive întîrziase camerista, o luă imediat cu dînsa și n-o lăsă să-și mai amîne despărțirea, știind că amînarea era foarte vătămătoare pentru ea.

Cîtă vreme actrița continuă să joace, Kriukova o duse foarte bine la dînsa : actrița era o femeie delicată. Kriukova ținea mult la slujba ei ; ar fi fost greu să găsească o alta la fel, și cum stăpîna se purta bine, Kriukova se legă sufletește de dînsa. Kriukova ducea o viață foarte liniștită și boala ei nu mai înainta aproape de loc. Actrița însă se mărită, părăsi scena și acum locuia cu familia soțului ei. Socrul actriței, așa cum și auzise Vera Pavlovna, începu să umble după cameristă și n-o lăsa în pace. De fapt, virtutea Kriukovei nu era amenințată de nici o ispită, dar cu prilejul acesta se iscă ceartă în familie. Fosta actriță îl dojeni pe bătrîn și bătrînul se supără. Kriukova nu vroia să fie pricina unor certuri în familie și, de altfel, chiar dacă ar fi vrut să rămînă,

tot n-ar mai fi avut parte de viața liniștită de pînă atunci ; de aceea plecă.

Asta se întîmplase la vreo doi ani și jumătate după despărțirea de Kirsanov. În tot acest timp, nu-l mai văzuse de loc. La început, el mai venea pe la dînsa, dar bucuria acestor întîlniri avea un efect atît de vătămător asupra ei, încît tot el îi ceruse îngăduința de a nu mai veni pe la dînsa, și aceasta spre binele ei. Kriukova mai încercase să fie cameristă la două-trei familii, dar pretutindeni avea atîtea necazuri și neplăceri, încît se hotărî a se face croitoreasă, cu toate că însemna agravarea bolii de care suferea. De altfel, boala tot s-ar fi agravat din pricina supărărilor, așa că era de preferat să aibă aceeași soartă numai de pe urma muncii și fără supărări. Un an de muncă la croitorie îi ruinase cu totul sănătatea. Cînd intrase la atelierul Verei Pavlovna, Lopuhov, care îndeplinea oficiile de medic al casei, făcuse tot ce putuse pentru a face ca boala să nu progreseze. Făcuse mult ; mai exact : făcuse mult față de greutățile pe care izbutise să le înlăture oarecum, dar deznodămîntul se apropia totuși.

Pînă în ultima vreme, Kriukova se aflate în starea aceea înșelătoare, proprie ofticoșilor, care își închipuie că boala nu li se agravează prea mult. De aceea nu căuta să-l vadă pe Kirsanov, ca să nu-și facă rău. Dar de vreo două luni înapoi ea îl întreba mereu pe Lopuhov cît mai are de trăit. Nu-i spusese pentru ce anume vrea să știe, iar Lopuhov nu se credea îndreptățit a-i vorbi fără înconjur despre apropierea crizei, nevăzînd în întrebările ei nimic altceva decît dragostea de viață. Îi spuse deci numai lucruri liniștitoare. Dar, așa cum se întîmplă de foarte multe ori, ea nu se liniști, ci numai se abținea să facă ceea ce i-ar fi ușurat sfîrșitul. Își dădea seama că nu mai are mult de trăit și sentimentele îi erau călăuzite de această idee, dar medicul o convinse că trebuie să se păzească. Ea știa că trebuie să dea crezare medicului mai mult decît ei însăși și continuă a nu da nici un semn de viață lui Kirsanov.

Desigur, această stare de lucruri n-ar fi putut să dureze îndelung ; pe măsură ce deznodămîntul s-ar fi apropiat, întrebările Kriukovei ar fi devenit tot mai stă-

ruitoare și ea ori ar fi explicat că avea un motiv serios să cunoască adevărul, ori Lopuhov sau Vera Pavlovna ar fi ghicit că întrebările ei ascund un interes deosebit, și fără îndoială că lucrurile ar fi ajuns, cu două-trei săptămîni sau cu cîteva zile mai tîrziu, tot acolo unde ajunseseră ceva mai devreme, mulțumită apariției la atelier a lui Kirsanov, cu totul neașteptată pentru Kriukova. Acuma, deci, situația se limpezi, dar nu datorită întrebărilor ei, ci acestei întîmplări.

— Ce bine-mi pare, ce bine-mi pare ! Știi, Sașenka, tocmai aveam de gînd să trec pe la tine ! zise Kriukova, ducîndu-l pe Kirsanov în odaia ei.

— Și mie îmi pare bine, Nastenka ! Acum nu ne mai despărțim, vino la mine, să stăm împreună, răspunse Kirsanov, într-un avînt de dragoste și de compătimire. Dar după ce rosti aceste vorbe, se gîndi : „Cum de am putut să-i spun așa ceva ? Probabil că încă nu-și dă seama cît este de bolnavă.“

Ea, însă, fie că nu pricepu în prima clipă sensul vorbelor lui, fie că înțelese, dar nu mai vru să țină seama de nimic, deoarece la gîndul dragostei reînnoite bucuria covîrși în sufletul ei durerea pe care i-o dădea presimțirea sfîrșitului apropiat — oricum ar fi fost — se bucură și zise :

— Ce bun ești ! Văd că mă iubești tot așa ca și altădată !

După plecarea lui, însă, ea plînsese puțin. Abia atunci pricepu sau putu să observe ce înțeles avea reînnoirea aceasta a dragostei ; desigur că el se gîndea : „N-am de ce să te mai cruț ; cel puțin cît mai ai de trăit, să trăiești în bucurie“.

Și așa a și fost. Kirsanov stătea cu dînsa tot timpul cît nu era la spital sau la academie. Ea mai trăi cam vreo lună și în tot timpul acesta erau nedespărțiți, vorbind la nesfîrșit despre viața lor cîtă vreme nu fuseseră laolaltă. Și ce viață plăcută duceau acuma ! Se plimbau mereu împreună. Kirsanov luă cu chirie o trăsură. Făceau în fiecare zi plimbări prin împrejurimile Petersburgului, admirîndu-le ; oamenii îndrăgesc așa de mult natura, încît ei se bucură pînă și de priveliștile din împrejurimile Petersburgului, care sînt atît de sărăcăcioase

și lipsite de farmec, cu toate că s-au cheltuit zeci de milioane cu înfrumusețarea lor. Citeau, jucau cărți, popa prostu' sau loto ; ea începu chiar să învețe șah, ca și cum ar mai fi avut timpul necesar pentru aceasta.

Vera Pavlovna venea de multe ori serile pe la dîșii și stătea pînă tîrziu, după ce ei se întorceau de la plimbare. Venea mai des diminețile, ca să stea cu Kriukova, care la orele acelea era singură ; Kriukova nu vorbea decît despre același lucru, dar cu nesfîrșită pasiune : ce bun și ce duios este Sașenka și cît de mult o iubește !

XVI

Trecură vreo patru luni. Grija pentru Kriukova și apoi amintirea ei îl înșelără pe Kirsanov. I se părea că de acum înainte se va putea gîndi fără primejdie la Vera Pavlovna. N-o evita nici atunci cînd Vera Pavlovna venea pe la Kriukova și stătea de vorbă și cu dînsul, și nici mai tîrziu, cînd căuta să-l facă să-și uite durerea. Într-adevăr, atît timp cît fusese copleșit de durere, sentimentul lui față de Vera Pavlovna nu însemnase nimic altceva decît recunoștință pentru compătimirea ei.

Totuși (cititorul știe deja ce înseamnă acest „totuși“, așa cum știe întotdeauna mai dinainte ce se va petrece în paginile următoare), totuși, sentimentul lui Kirsanov pentru Kriukova nu mai era, bineînțeles, la cea de a doua revedere a lor, la fel cu sentimentul pe care Kriukova îl avea pentru dînsul. În inima lui Kirsanov, dragostea pentru ea trecuse demult ; rămăsese numai prietenia pentru femeia pe care o iubise cîndva. Iubirea lui din trecut nu fusese decît potolirea setei de dragoste, pe care o simte orice tînăr, indiferent de obiectul acestei iubiri. Bineînțeles, Kriukova nu era o pereche potrivită pentru el, fiindcă nu era la înălțimea lui. Acum, cînd trecuse de prima tinerețe, el nu putea să aibă pentru Kriukova decît un sentiment de milă și numai atît ; putea fi bun cu ea, prin puterea amintirilor și a compătimirii, și nimic mai mult. De fapt, durerea pe care o simțise la moartea ei se potoli foarte repede ;

dar după ce se potoli, el continuă cîtva timp să se gîndească la această durere. Cînd însă își dădu seama că nu mai simte durerea și că doar și-o amintește, înțelese că relațiile cu Vera Pavlovna luaseră o întorsătură primejdioasă pentru dînsul.

Vera Pavlovna căuta să-l facă să uite și el se lăsa în voia ei, sîcîndu-se imun, sau mai bine zis, nevoind să-și aducă aminte că o iubește. Și astfel el nu-și dădea seama că, lăsîndu-se în grija ei, îl pîndea o mare primejdie. Vreți să știți cum stăteau lucrurile după două-trei luni de la moartea Kriukovei și după ce Vera Pavlovna începuse a-i alunga gîndurile triste ?

Kirsanov își petrecea aproape toate serile la soții Lopuhov sau ieșea cu Vera Pavlovna și cu soțul ei, dar de cele mai multe ori numai cu ea. Asta era tot. Dar chiar și atîta era destul pentru dînsul, și nu numai pentru dînsul, dar și pentru ea.

Ce viață ducea acum Vera Pavlovna ? Ziua, la fel ca și în trecut. Dar iată că-i șase seara. Altădată s-ar fi dus la atelier singură sau ar fi stat tot singură în odaia ei și ar fi lucrat. Acum, dacă trebuie să fie seara la atelier, îl și anunță pe Kirsanov cu o zi înainte, și el vine s-o ia. Pe drum, la dus și la întors, drum de altfel nu prea lung, vorbesc ba de una, ba de alta, de obicei despre atelier. Kirsanov este cel mai bun ajutor al ei, în ceea ce privește treburile atelierului. La atelier, Vera Pavlovna dă dispozițiile trebuincioase, iar Kirsanov are și el o mulțime de îndeletniciri. Treizeci de fete îl copleșesc cu tot felul de întrebări și de comisioane, pe care el este cel mai indicat să le îndeplinească. Pe urmă stă de vorbă cu copiii. Pe lîngă copii mai vin și cîteva lucrătoare și el le povestește tot felul de lucruri ; basme frumoase din *O mie și una de nopți*, sau le spune cum în India elefanții albi sînt adorați, așa cum și la noi sînt oameni care țin mult la pisicile albe. Jumătate din ascultători găsesc în aceasta o lipsă de gust, deoarece elefanții, pisicile, caii albi sînt numai niște albinoși¹, niște

¹ Oameni sau animale atinse de *albinism* (insuficiență congenitală de pigmentație care se manifestă prin culoarea albicioasă a pielii și a părului și uneori prin culoarea roșietică a irisului). (N. red. rom.)

soiuri anormale ; se vede după ochii lor că aceste animale nu se bucură de o sănătate atît de perfectă ca altele, de diferite culori¹. Cealaltă jumătate a ascultătorilor se pronunță în favoarea pisicilor albe. O lucrătoare îl întreabă : „Nu cumva știi ceva din viața Harrietei Beecher Stowe ? Ne-ai spus o mulțime de lucruri din romanul ei.“² Nu, deocamdată Kirsanov nu știe, dar va afla ; ar vrea să știe și el. Dar deocamdată poate să le spună ceva despre Howard³, care a fost un om aproape tot atît de mare ca și Harriet Beecher Stowe. Și în acest chip se țin lanț povestirile lui Kirsanov sau discuțiile lui aprige cu asistența, alcătuită pe jumătate din copii, mereu aceeași, și din adulți care se schimbă mereu. Iată însă că Vera Pavlovna și-a isprăvit treburile și se întoarce acum împreună cu el acasă la ceai, iar după ceai mai stau tustrei cîtva timp împreună. Acum Vera Pavlovna și Dmitri Sergheici stau mult mai mult împreună decît înainte, cînd nu-l aveau pe Kirsanov lîngă ei. Aproape în fiecare seară, cînd nu mai este nimeni în afară de ei trei, se face muzică un ceas sau două : Dmitri Sergheici cîntă la pian, Vera Pavlovna, din gură, și Kirsanov stă și ascultă. Uneori, Kirsanov cîntă la pian și Dmitri Sergheici cîntă împreună cu soția lui. Acum, de multe ori Vera Pavlovna se grăbește să vină mai repede de la atelier acasă, ca să aibă timp să se îmbrace spre a se duce la Operă. Merg acum foarte des la Operă, cîteodată tustrei, cîteodată numai Kirsanov și cu Vera Pavlovna. Pe lîngă aceasta, Lopuhovii au început să aibă mai des musafiri. Mai înainte aproape că îi vizitau numai soții Merțalov — căci de tineret nu mai vorbim ; ce fel de musafiri sînt aceștia ? Ia, niște copii și nimic mai mult. Acum Lopuhovii s-au împrietenit cu alte două-trei familii la fel de simpatice. Soții Merțalov și alte două familii au luat obiceiul de a face pentru cunoscuți în fiecare săptămînă mici serate

¹ În această convorbire este exprimată camuflat atitudinea dezaprobatoare a autorului față de teoria discriminării rasiale. (N. red. ruse.)

² Romanul *Coliba unchiului Tom* de scriitoarea americană Harriet Beecher Stowe (1812—1896). (N. red. ruse.)

³ John Howard (1727—1790) — șerif (magistrat superior) englez, renumit prin activitatea lui filantropică. (N. red. ruse.)

dansante, cu cîte şase şi chiar opt perechi de dansatori. Lopuhov nu merge aproape niciodată fără Kirsanov, nici la Operă, nici pe la prieteni. În schimb, Kirsanov o însoţeşte de multe ori pe Vera Pavlovna, cînd ea trebuie să meargă undeva. De multe ori, Lopuhov spune că preferă să stea acasă trîntit pe canapea în halat şi papuci. De aceea, sînt tustrei împreună numai o seară din două, dar atunci stau aproape tot timpul împreună ; este adevărat că atunci cînd la Lopuhovi nu mai este nimeni în afară de Kirsanov, canapeaua îl cheamă adeseori pe Lopuhov şi el pleacă din salon unde se află pianul ; pianul a fost mutat din camera Verei Pavlovna în salon, dar aceasta nu prea îi foloseşte lui Dmitri Sergheici, căci după un sfert de ceas, cel mult după o jumătate, Kirsanov şi Vera Pavlovna părăsesc la rîndul lor pianul şi vin lîngă canapeaua lui. De altfel, Vera Pavlovna nu zăboveşte mult lîngă canapea, ci se întinde şi ea curînd pe aceeaşi canapea, dar în aşa fel ca şi bărbatul ei să poată sta comod (canapeaua e largă), adică nu tocmai comod ; însă ea îşi îmbrăţişează bărbatul cu o mîină, aşa că el tot poate şedează în voie.

Cam în felul acesta trecură vreo trei luni şi mai bine.

În zilele noastre idilele nu mai sînt la modă. Nici mie nu-mi plac de loc, adică personal nu țin de loc la ele, aşa cum nu mă prăpădesc nici după petreceri sau după sparanghel. De altfel există multe lucruri care nu-mi plac. Nici nu se poate ca unui om să-i placă orice fel de mîncare sau orice distracție. Ştiu însă că aceste lucruri care nu-mi plac mie sînt foarte bune, că ele sînt sau ar putea fi pe placul unui număr de oameni cu mult mai mare decît al aceluia care, la fel ca mine, preferă să joace şah, în loc să se plimbe, şi să mănînce varză acră cu ulei de cînepă în loc de sparanghel. Ştiu chiar că majoritatea oamenilor, care nu-mi împărtăşesc preferința pentru jocul de şah şi care ar fi bucuroşi să nu-mi împărtăşească nici preferința pentru varza acră cu ulei de cînepă, n-au gusturi mai proaste decît mine, şi de aceea spun : să fie în lume cît mai multe petreceri, să dispară aproape cu desăvîrşire varza acră cu ulei de

cîneapă și să rămîină numai ca o rară antichitate pentru puținii oameni năstrușnici, ca și mine !

Mai știu de asemenea că, pentru marea majoritate a oamenilor care nu-mi sînt cu nimic inferiori, fericirea trebuie să aibă un caracter idilic și de aceea doresc și eu ca idilicul să precumpănească asupra celorlalte bucurii ale vieții. Pentru puținii oameni ciudați, cărora însă nu le place idilicul, mai există și alte soiuri de fericire, dar majoritatea oamenilor au nevoie de idilic. Dar faptul că idilicul nu mai este la modă și că oamenii se feresc de el, nu constituie un argument : se feresc de el întocmai ca vulpea din fabulă care disprețuiește strugurii la care nu poate ajunge, și zice că sînt acri. Li se pare că nu pot ajunge la idilic și de aceea decretează că el „nu e la modă“.

Este însă o curată absurditate să pretinzi că nu poți ajunge la idilic ; nu numai că el este prielnic tuturor oamenilor, dar este și posibil, ba chiar foarte posibil ; și nu-i un lucru greu să ajungi la el, mai ales cînd nu e vorba de un singur om, nici de zece, ci de toți oamenii. La fel a înjgheba o Operă italiană numai pentru cinci oameni ar fi ceva imposibil ; dar ar fi foarte posibilă înjghebarea ei pentru întreg Petersburgul — aceasta e clar ca lumina zilei. Și volumul *Opere complete* de N. V. Gogol, Moscova, 1861 nu și-l pot procura nici zece oameni ; dar lesne, și nu prea scump, ar putea fi el la îndemîna întregului public cititor, așa cum își poate da seama oricine. Atîta timp însă cît nu există o Operă italiană pentru întreg orașul, numai unii melomani foarte zeloși se pot mulțumi doar cu cîteva concerte și nimic mai mult ; de asemenea, atîta timp cît partea a doua din *Suflete moarte* n-a fost tipărită pentru tot publicul, numai unii admiratori, deosebit de zeloși, ai operei lui Gogol și-au făcut, fără să-și cruțe osteneala, cîte o copie manuscrisă din ea, fiecare pentru uzul său. Manuscrisul este cu mult inferior unei cărți tipărite ; un concert oarecare este într-adevăr inferior Operei italiene ; și totuși, și manuscrisul este bun, și concertul de asemenea.

Dacă vreun străin, care ar fi fost în aceeași situație cu Kirsanov, ar fi venit la dînsul să-i ceară sfatul și dacă Kirsanov ar fi fost cu totul străin de toate persoanele în cauză, el i-ar fi spus celui venit să-i ceară sfatul : „Este prea tîrziu ca să îndrepti lucrurile, dînd bir cu fugiții ; nu știi ce întorsătură vor lua ele, dar pentru dumneata și fuga, și rămasul pe loc sînt la fel de primejdioase, iar pentru acei de-a căror liniște ai atîta grijă, fuga dumitale este, poate, chiar mai primejdioasă decît rămînerea pe loc“.

Bineînțeles, Kirsanov ar fi spus-o numai unui om ca el sau ca Lopuhov, deci unui om cu tărie de caracter și de o cinste fără cusur. Cu altfel de oameni este zadarnic să discuți asemenea situații : întotdeauna, acești oameni se poartă în astfel de ocazii urît și mîrșav : dezonoarează femeia, se dezonoarează singuri și pe urmă se duc pe la prieteni ca să scîncească sau să se laude, savurîndu-și virtutea de eroi sau puterea lor de a subjuga în amor. Nici Lopuhov și nici Kirsanov n-ar fi avut poftă să discute cu asemenea oameni modul în care trebuie să se poarte un om cu suflet mare. Dacă însă ar fi spus unui om la fel ca dînsul că fuga ar fi, poate, chiar mai rea decît rămînerea pe loc, Kirsanov ar fi avut dreptate. Subînțelesul vorbelor lui ar fi fost : „Eu știu în ce chip te-ai purta, dacă ai sta pe loc : ai căuta să nu-ți trădezi prin nimic sentimentul, fiindcă numai așa este cu putință să nu fii un ticălos, rămînînd pe loc. Trebuie să faci așa ca să nu tulburi prea mult liniștea unei femei care duce o viață tihnită. Se pare însă că nu se mai poate face nimic pentru a nu i-o tulbura. Probabil — sau nu, să spunem mai bine — fără îndoială în inima acestei femei a și încolțit un sentiment nepotrivit cu situația în care se află ; numai că ea încă nu-l observă. Nu se știe dacă ea, mai curînd sau mai tîrziu, își va da sau nu seama de acest sentiment fără ajutorul tău. Retragera ta însă i-ar da cu siguranță prilejul de a băga de seamă. Prin urmare, retragera ta n-ar face decît să grăbească lucrul pe care tocmai vrei să-l eviți.“

Kirsanov însă nu judeca în cazul acesta ca un om din afară, ci ca unul direct în cauză. I se părea că plecarea este mai anevoioasă decît rămasul pe loc. Inima îl îndemna să rămînă ; dar nu cumva, dacă ar fi rămas, ar fi însemnat că ceda sentimentului, că i se dădea pradă ? Ce temei avea el ca să fie atît de convins că nu-și va trăda sentimentul prin nici o vorbă, prin nici o privire, că nu va stîrni ceva ? Ar fi fost mai bine prin urmare să se retragă. Într-o chestiune, care te privește chiar pe tine, este anevoios să stabilești în ce măsură rațiunea îți este înșelată de sofismele pasiunii, deoarece vocea onestității zice : „Împotrivește-te pasiunii și atunci vei avea prilejul de a te purta mărinimos“. Așa sună traducerea din limba teoriei în limba obișnuită. Teoria, la care însă ținea Kirsanov, socotea că o vorbă sforăitoare ca „mărinimia“ este obscură și echivocă. Vorbind în terminologia lui proprie, Kirsanov s-ar fi exprimat astfel : „Orice om este egoist, și eu așijderea ; întrebarea este : ce e mai prielnic pentru mine — să plec ori să rămîn ? Dacă plec, înăbuș în mine un singur sentiment ; dacă rămîn, risc ca printr-o vorbă nesăbuită sau cu o privire imprudentă, pricinuită de acest sentiment, să-mi jignesc propria mea demnitate umană. Un sentiment izolat poate fi înăbușit și peste cîtva timp voi fi iarăși liniștit și mulțumit de viață. Dacă însă voi lucra împotriva firii mele de om, atunci îmi voi pierde pentru totdeauna puțința de a fi liniștit și mulțumit de mine și îmi voi otrăvi întreaga viață. Situația mea este cam următoarea : îmi place vinul, și am în fața mea o cupă de vin foarte bun ; dar bănuiesc că vinul este otrăvit. N-am cum afla dacă bănuiala îmi este întemeiată ori nu. Trebuie să beau această cupă ori să arunc vinul din ea, ca să nu mă ispitească ? Degeaba aș spune că hotărîrea mea este nobilă sau cinstită — acestea sînt niște vorbe prea pompoase ; trebuie să spun numai că hotărîrea mea este chibzuită sau rațională. Așadar, să arunc vinul din cupă. Prin aceasta, mă lipsesc de o plăcere, în schimb însă îmi asigur sănătatea, adică posibilitatea de a bea mult timp și după pofta

inimii un vin, care voi ști în mod sigur că nu este otrăvit. Procedez ca un om cuminte, iată toată lauda ce mi se cuvine.“

XVIII

Dar în ce chip să se retragă ? Trucul de mai înainte, care constase în a face pe jignitul, dînd la iveală vreo trăsătură trivială de caracter, pentru a se sluji apoi de ea, nu mai mergea. Nu poți păcăli de două ori lumea cu unul și același lucru ; un asemenea caz repetat n-ar face decît să dezvăluie tîlcul celui dintîi și l-ar înfățișa ca pe un erou al trecutului, nu numai al prezentului. Înainte de orice, Kirsanov trebuia să renunțe la vreo întrerupere bruscă a relațiilor ; o asemenea retragere ar fi fost mai ușoară, dar ea ar fi fost ostentativă, ar fi atras atenția, adică ar fi fost o faptă trivială și o josnicie (după teoria egoismului, a lui Kirsanov, o prostie, o greșeală de calcul). Deci, rămînea numai un mijloc, cel mai complicat și cel mai chinuitor : retragerea lentă, făcută încetișor, pe nevăzute, în așa fel ca să nu se bage de seamă că el se retrage. O asemenea ispravă este destul de anevoioasă și cere multă iscusință : trebuie să dispari în așa fel, ca să nu ți se observe mișcarea, deși ești privit cu toată luarea-aminte ; dar n-ai încotro ; așa trebuie să procedezi. De altfel, după teoria lui Kirsanov, acest lucru nu era chinuitor, ba era chiar plăcut : cu cît acțiunea este mai grea, cu atît îți pare mai bine (din amor propriu) de puterea și de dibăcia ta, cînd izbutești să faci ce ți-ai pus în gînd.

Într-adevăr, Kirsanov izbuti foarte bine : nu-și trădă intenția prin nici o vorbă neisprăvită sau de prisos, prin nici o privire. Se purta față de Vera Pavlovna la fel de nestîinjenit și de glumeț ; se vedea, ca și pînă atunci, că-i face plăcere să fie cu dînsa. Atîta numai că acum începură să se ivească tot felul de motive ce-l împiedicau să vină la Lopuhovi tot atît de des ca pînă atunci, și să stea la ei seri întregi. Acum nu știu cum se făcea că Lopuhov îl oprea mai des ca altădată de mîină sau

chiar de reverul surtucului și îi spunea : „Nu, nu, prietene, n-ai să scapi cu una, cu două de discuția aceasta“, așa încît Kirsanov era nevoit să petreacă cea mai mare parte a serii în odaia lui Lopuhov. Și toate acestea se săvîrșeau atît de încet, încît nici nu se observa evoluția schimbării. Se iveau mereu piedici și Kirsanov nu numai că nu le invoca, ba chiar își arăta părerea de rău că s-au ivit (dar numai cîteodată, căci nu trebuia s-o facă prea des). Toate piedicile erau atît de firești și de inevitabile, încît adeseori chiar Lopuhov și cu Vera îl zoreau să plece, aducîndu-i aminte că cutare sau cutare din cunoscuții lui, de care nu izbutise să scape, îi spusese că va veni în ziua aceea la dînsul... Sau : îi aminteau că dacă nu va trece în ziua aceea pe la domnul cutare, atunci domnul cutare se va simți jignit ; sau : a uitat că mai are de lucru pînă a doua zi dimineată cel puțin patru ore ; ce, are de gînd să nu doarmă toată noaptea ? Acum este ora zece, prin urmare să nu mai stea la taifas, căci e timpul să se ducă la lucru. Kirsanov nu asculta întotdeauna de aceste povețe : spunea, de exemplu, că n-are să se ducă la acest cunoscut, lasă-l să se supere ; sau, lucrul n-are să fugă, mai este timp, așa că mai poate rămîne. Piedicile însă se iveau din ce în ce mai multe ; iar preocupările științifice îi răpeau tot mai mult lui Kirsanov o seară după alta — dracu' să le ia de preocupări științifice (zicea el din cînd în cînd, în treacăt) ; și cunoscuții îl pisau tot mai mult, și încă cum ! E uimitor cît de mult îl pisau (acest lucru îl spusese doar din cînd în cînd și tot în treacăt). Așa i se părea lui, dar Lopuhovii vedeau limpede cauza : omul devenea din ce în ce mai cunoscut, iată pentru ce se iveau tot mai mulți oameni care aveau nevoie de el. Și nici lucrul nu trebuie să și-l neglijeze, nu-i bine că a început să se lenevească — uite : în ultimele luni s-a lenevit cu totul, de asta îi este urît să se apuce de lucru : „Trebuie, frate Alexandr !“ „E timpul să pleci, Alexandr Matveici !“

Manevra era dificilă. Această întoarcere totală trebuia făcută cît mai pe îndelete, așa cum merge limba unui ceasornic : privește-o cît vrei de atent și n-ai să observi că ea înaintează, și totuși, își face treaba pe as-

cuns și se îndepărtează de locul unde a fost adineaori. În schimb, ce plăcere era pentru Kirsanov, ca teoretician, să-și admire dibăcia pusă în practică ! De fapt, egoiștii și materialiștii fac totul numai pentru plăcerea lor. Da, și Kirsanov putea să spună cu toată sinceritatea că face aceste isprăvi pentru plăcerea lui proprie : își admira măiestria și curajul.

Astfel trecu o lună sau, poate, chiar și mai mult. Oricine ar fi putut crede că în această lună relațiile de prietenie dintre Kirsanov și soții Lopuhov nu suferiseră nici o știrbire, fie cît de neînsemnată și, totuși, timpul ce-l petrecea la ei se scurtase de patru ori, iar din acest timp numai jumătate îl petrecuse cu Vera Pavlovna. Să mai treacă vreo lună și, cu toată prietenia lor neștirbită, amicii se vor vedea foarte rar ; și atunci totul va fi așa cum trebuie.

Lopuhov are ochi ageri. Se poate ca el să nu observe nimic ?

— Nu, nimic.

Dar Vera Pavlovna ? Nici Vera Pavlovna nu observă nimic.

Nici la ea însăși ? Nu, Vera Pavlovna nu observă nimic nici la ea. Și totuși Vera Pavlovna visează ceva.

XIX

AL TREILEA VIS AL VEREI PAVLOVNA

Iată ce visează Vera Pavlovna :

După ceai și după ce a stat la taifas cu „dragul ei“, se duce în odaia ei și se întinde pe pat. Nu ca să doarmă, e prea devreme, cum s-ar putea una ca asta ? Este abia opt și jumătate : nu, nici nu s-a dezbrăcat, ci numai așa, s-a întins pe pat ca să citească. Stă în pătucul ei și citește, dar mîna cu cartea îi alunecă în jos și Vera Pavlovna cade pe gînduri : „Cum se face că, în vremea din urmă, mă cam plictisesc cîteodată ? Sau nu-i adevărat ? Dar atunci ce este ? Nu, nu mă plictisesc ; mă gîndeam numai că astă-seară vroiam să mă duc la Operă, însă Kirsanov e atît de distrat, s-a dus

prea tîrziu să ia bilete : parcă n-ar ști că, atunci cînd cîntă Bozio ¹, nu mai poți găsi bilete de două ruble încă de la unsprezece dimineața. Dar nu trebuie să-l țin de rău ; a lucrat pînă la cinci dimineața ; probabil, pînă la cinci, cu toate că el n-ar recunoaște... Și totuși e vina lui. Nu, altă dată am să-l rog pe «dragul meu» să ia bilete, și am să mă duc la Operă tot cu el ; dragul meu n-are să mă lase niciodată fără bilet ; întotdeauna-i bucurios să meargă cu mine. Mi-i așa de drag ! Acuma însă, din pricina lui Kirsanov, am scăpat *Traviata*. E îngrozitor ! M-aș duce în fiecare seară la Operă, dacă ar fi spectacol zilnic. M-aș duce la orice operă, numai să fie cu Bozio în rolul principal. Dacă aș avea o voce cum are Bozio, aș cînta toată ziua. Cum aș face oare s-o cunosc ? Ofițerul acela de artilerie e prieten cu Tamberlik ² ; nu s-ar putea s-o cunosc prin el ? Nu, nu se poate. Ce idee caraghioasă ! Pentru ce să fac cunoștință cu Bozio ? Doar n-are să cînte pentru mine ! Ea trebuie să-și cruțe vocea.

Dar cînd a avut timp Bozio să învețe rusește ? Și ce bine pronunță ! Dar ce text ridicol ; mă întreb de unde a scos versurile astea așa de proaste ? Să știi că ea a învățat probabil după aceeași gramatică, după care am învățat și eu. Versurile acelea sînt puse acolo ca exemplu pentru întrebuițarea semnelor de punctuație... Ce prostie să citezi asemenea versuri într-o gramatică... Dar să nu mă mai gîndesc la versuri, s-o ascult numai cum cîntă.

*Prinde — dacă poți —
Ceasul fericirii,
Anii tăi cei tineri
Dăruie-i iubirii !*

Ce vorbe caraghioase : «Anii cei tineri». Dar ce voce are, și cîtă expresie ! Da, vocea îi este acumă mult mai bună decît altădată, incomparabil mai bună ; e uimi-

¹ Cîntăreață italiană, care s-a bucurat de o mare celebritate. A cîntat la Petersburg pe la 1850. (N. red. ruse.)

² Cîntăreț de operă italian ; a cîntat în repetate rînduri la Petersburg, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. (N. red. ruse.)

tor ! Dar cum a putut să se facă atît de frumoasă ? Dar ia uite ! Nu ştiam cum să fac cunoştinţă cu dînsa, şi acuma iat-o că a venit singură la mine. Cum a putut să afle că am vrut s-o cunosc ?“

— De multă vreme m-ai chemat ! zise Bozio în ru-seşte.

— Te-am chemat pe dumneata, Bozio ? Eu ? Dar cum puteam să te chem, dacă nu te cunosc ? Totuşi, îmi pare foarte, foarte bine că te văd.

Vera Pavlovna dă la o parte perdeaua, ca să-i în-tindă mîna cîntăreţei, şi ea rîde. Dar nu e Bozio, ci mai degrabă De Mérique, în rolul ȝigăncii din *Rigoletto*; însă n-are decît rîsul vesel al lui De Mérique, iar glasul este al italiencei ; şi ea se dă repede într-o parte, şi se ascunde după perdea ? Ce păcat că perdeaua asta o ascunde ! Şi perdeaua asta n-a fost mai înainte ; de unde a apărut ?

— Ştii pentru ce am venit la tine ? Şi rîde, parcă ar fi De Mérique, dar e Bozio.

— Dar cine eşti tu ? Eşti De Mérique ?

— Nu.

— Atunci eşti Bozio ?

Cîntăreata rîde şi răspunde :

— Am să-ţi spun mai tîrziu, dar deocamdată trebuie să ne ocupăm de altceva. Uite de ce am venit la tine. Vreau să citesc împreună cu tine jurnalul pe care-l ȝii.

— N-am nici un fel de jurnal, n-am ȝinut niciodată un jurnal.

— Dar colo, pe măsuta, ce este ?

Vera Pavlovna se uită. Da, pe măsuta de lîngă pat se află un caiet, pe a cărui copertă este scris „Jurnalul meu. V. L.“ De unde a răsărit caietul acesta ? Vera Pavlovna îl ia şi îl deschide. Caietul este scris de mîna ei, dar cînd l-a scris ?

— Citeşte ultima pagină, spuse Bozio.

Vera Pavlovna citeşte : „Adeseori sînt din nou nevoită să stau seri întregi singură. Dar nu face nimic, m-am obişnuit.“

— Numai atîta ? întreabă Bozio.

— Atîta.

— Nu, n-ai citit tot,

— Nu mai văd nimic scris.

— Pe mine nu mă înșeli, spune străina, dar asta ce e ? Și o mînă se întinde de după perdea. Ce frumoasă mînă ! Nu, mîna asta nu e a lui Bozio. Dar cum trecea ea prin perdea fără s-o rupă ? Mîna străinei atinge pagina ; la atingerea ei, răsar alte rînduri care n-au existat pînă acum.

— Citește, zice necunoscuta.

Vera Pavlovna simte cum i se strînge inima. Nu s-a uitat încă la aceste rînduri, nu știe ce spun, dar inima i se strînge. Nu vrea să citească rîndurile cele noi.

— Citește ! repetă necunoscuta.

Vera Pavlovna citește : „Acum mă plictisesc stînd singură. Mai înainte, nu mă plictiseam. Dar de ce mai înainte nu mă plictiseam, iar acum mă plictisesc ?“

— Întoarce o pagină înapoi ! zice necunoscuta.

Vera Pavlovna întoarce pagina. „Vara anului curent.“ Dar cine își scrie astfel însemnările ? se întreabă Vera Pavlovna. Trebuia să scrie : 1855, iunie sau iulie, și să pună data ; cine scrie așa într-un jurnal ? „Vara anului curent. Mergem, ca de obicei, la plimbare, la insule, și de astă dată dragul meu merge cu noi ; ce plăcere pentru mine.“ Ah, sîntem în august, dar ce zi ? 15 sau 12 ? Da, da, asta a fost cam pe la 15, e vorba de excursia în urma căreia s-a îmbolnăvit „dragul meu“, săracul, se gîndește Vera Pavlovna.

— Atîta ?

— Atîta !

— Nu, nu citești tot, asta ce e ? se aude glasul.

Mîna divină trece din nou prin perdeaua întinsă, atinge din nou pagina, și iarăși se ivesc noi cuvinte, și Vera Pavlovna citește iarăși, fără să vrea, aceste vorbe nevăzute înainte : „De ce nu ne însoțește mai des «dragul meu» ?“

— Mai întoarce o pagină, zice necunoscuta.

— „Dragul meu are foarte multe treburi, și muncește numai pentru mine, numai pentru mine, drăguțul de el.“ (Iată și răspunsul, se gîndește cu bucurie Vera Pavlovna.)

— Mai întoarce o pagină.

— „Ce oameni cinstiți și buni sînt studenții aceștia, și cît de mult îl stimează ei pe dragul meu. Și mă simt veselă cu ei, mă port cu ei ca și cu niște frați, fără nici o ceremonie.“

— Atîta ?

— Atîta !

— Nu, citește mai departe.

Mîna se ivește iarăși, atinge pagina, alte rînduri răsar și Vera Pavlovna citește iarăși fără să vrea aceste rînduri noi :

— „16 august“ — adică a doua zi după excursia pe care am făcut-o la insule, și care a fost exact la 15, se gîndește Vera Pavlovna ; „Tot timpul cît a durat excursia, dragul meu a discutat cu Rahmetov sau, cum îi spun ei în glumă, cu rigoristul și cu alți tovarăși de-ai lui. Nu știu dacă a stat un sfert de ceas cu mine“ — nu-i adevărat, cred că a stat mai mult de o jumătate de oră, da, mai mult de o jumătate de ceas, sînt sigură, se gîndește Vera Pavlovna.

„Aceasta, în afară de timpul cît am fost împreună în barcă. 17 august. Ieri, studenții au stat toată seara la noi“ — da, asta cu o zi înainte de a se îmbolnăvi : „Dragul meu a stat de vorbă toată seara cu ei. Pentru ce stă așa de mult cu dînșii și așa de puțin cu mine ? Doar nu muncește tot timpul — singur spune că nu se poate munci fără odihnă, că el se odihnește mult și gîndul înseamnă pentru el o odihnă. Dar de ce gîndește singur, de ce n-o face împreună cu mine ?“

— Mai întoarce o foaie.

— „Iulie, anul curent și orice lună a anului curent, pînă la boala dragului meu, ba chiar și anul trecut, și altădată la fel. Acum cinci zile, au fost la noi niște studenți ; ieri la fel. Am rîs mult cu ei, a fost mare veselie. Mîine sau poimîine vor veni din nou, și din nou va fi multă veselie.“

— Atîta ?

— Atîta !

— Nu, citește mai departe.

Și iar se ivește mîna și atinge pagina ; și iar apar sub mîna noi rînduri, și Vera Pavlovna le citește fără să vrea :

— „Începutul anului curent, către sfîrșitul primăverii. Altădată eram veselă în tovărășia acestor studenți ; veselă și nimic mai mult. Acuma însă îmi zic de multe ori : sînt niște jocuri copilărești, care mă vor distra multă vreme, probabil și cînd voi fi bătrînă, cînd vîrsta nu-mi va mai îngădui să mă joc eu însămi ; voi sta și voi privi jocurile tineretului și-mi voi aminti de copilărie. Dar chiar și acum îi privesc pe acești studenți ca pe niște frați mai mici și nu totdeauna îmi place să mă prefac într-o Verocikă, mai ales cînd vreau să mă odihnesc după gînduri serioase și după muncă. Acuma sînt Vera Pavlovna ; da, îmi place din cînd în cînd să fiu veselă ca Verocika, însă nu totdeauna. Aș dori o distracție în care să rămîn Vera Pavlovna, o distracție cu oameni de aceeași vîrstă cu mine.“

— Mai dă înapoi cîteva pagini.

— „Zilele acestea voi deschide un atelier de croitorie. M-am dus la Julie s-o rog să-mi dea niște comenzi. Dragul meu a venit și el mai tîrziu să mă ia. Julie ne-a reținut la dejun, a poruncit să se aducă șampanie și m-a făcut și pe mine să beau două pahare. Am început amîndouă să cîntăm, să alergăm, să țipăm, ne-am luat la trîntă. Ce veselie pe noi. Dragul meu se uita și rîdea.“

— Atîta, numai atîta ? întrebă necunoscuta, și alte cuvinte răsar de sub mîna ei, și Vera Pavlovna iarăși le citește, fără să vrea :

— „Dragul meu se uita numai și rîdea. De ce nu se joacă și el cu noi ? Ar fi și mai mare veselie. Se sfiește ori nu poate să ia parte la jocul nostru ? Nu, nu se sfiește și poate să se joace. Dar așa-i firea lui. Știe numai să nu te împiedice, te aprobă, se bucură — și atît.“

— Mai întoarce o pagină.

— „Azi, eu și cu dragul meu am fost la părinții mei, înțîia oară de cînd m-am măritat. Mi-a fost nespus de silă să revăd atmosfera aceea, care mă copleșea și mă zdrobea înainte de căsătorie ! Dragul meu ! Ce bine ai făcut că m-ai scăpat de viața aceea dezgustătoare ! Noaptea, am visat ceva groaznic : mama îmi imputa lipsa de recunoștință și era mult adevăr în cele ce spunea, dar un adevăr atît de groaznic, încît am început

să gem. Dragul meu mi-a auzit gemetele și a venit la mine în odaie. Dar cînd a venit, eu cîntam (tot în vis), fiindcă sosise frumoasa aceea care mi-e așa de dragă și mă mîngîia. Dragul meu a făcut pe camerista. Mi-a fost tare rușine. Este însă atît de discret. M-a sărutat numai pe umăr.“

— Numai atîta scrie ? Ți-am spus că pe mine nu mă înșeli ; citește...

Cuvinte noi răsar iarăși de sub mîna necunoscutei, și Vera Pavlovna le citește, fără să vrea :

— „Dar acest lucru parcă m-a cam supărat.“

— Dă îndărăt mai multe pagini.

— „Azi am așteptat pe prietenul meu D. pe bulevard, lîngă Podul Nou ; acolo șade o doamnă la care vroiam să intru ca guvernantă. Dar nu m-a acceptat. Eu și cu D. ne-am întors acasă foarte mîhniți. Am stat înaintea de masă în camera mea și mă tot gîndeam că mai bine aș muri decît să duc o astfel de viață. Deodată, la masă, D. a spus : «Vera Pavlovna, să bem în sănătatea logodniciei mele și a logodnicului dumitale». Abia m-am putut stăpîni să nu izbucnesc în plîns în fața tuturor, de bucuria acestei izbăviri neașteptate. După masă, am vorbit mult cu D. despre felul în care vom trăi împreună. Ce mult îl iubesc : m-a scos din beci“.

— Hai, citește tot.

— Nu mai este nimic.

— Uită-te bine !

Alte rînduri se ivesc din nou sub mîna necunoscutei.

— Nu vreau să citesc, zice Vera Pavlovna, îngrozită. Nici n-a descifrat bine ce spun aceste rînduri noi și a apucat-o teama.

— Nu se poate să nu citești, dacă-ți poruncesc ; citește !

Vera Pavlovna citește :

— „Oare îl iubesc numai pentru că m-a scos din beci ? Oare iubesc numai salvarea mea și nu pe el în-suși ?“

— Mai întoarce înapoi o filă și citește chiar prima pagină.

— „Azi, de ziua mea, am stat pentru întâia oară de vorbă cu D. și de îndată mi-a fost drag. Încă n-am auzit de la nimeni asemenea vorbe frumoase și mîngîietoare. Cîtă compătimire are el pentru tot ceea ce merită compătimire ! Vrea să ajute pe toți cei care au nevoie de ajutor. Cît de convins este că toți oamenii pot să fie fericiți, că acest lucru trebuie să se realizeze, că răutatea și durerea nu sînt veșnice, că o viață nouă, luminoasă, vine cu pași repezi în întîmpinarea noastră ! Ce bucurie îmi umplea inima cînd auzeam asemenea afirmații din partea unui om cult și serios ! Lucrurile acestea le gîndisem și eu demult. Ce bun a fost cînd a vorbit despre noi, sărmatele femei ! Orice femeie trebuie să iubească un asemenea om. Ce inteligent, mărinimos și bun este !“

— Bine. Întoarce din nou, și citește ultima pagină.

— Pagina aceasta am mai citit-o o dată.

— Nu, aceasta nu-i ultima. Mai întoarce o filă.

— Dar pe fila aceasta nu-i nimic.

— Citește odată ! Uite ce mult e scris pe ea !

La atingerea mîinii necunoscutei ieșiră iarăși la iveală cîteva rînduri noi.

Vera Pavlovna simte un fior în inimă.

— Nu vreau să citesc, nu pot să citesc.

— Îți poruncesc. Ești datoră să citești.

— Nu pot și nu vreau.

— Atunci stai să-ți citesc eu. Ascultă : „Este un om nobil, e salvatorul meu. Noblețea lui inspiră respect, încredere, dorința de a acționa în comun, prietenie. Un salvator este răsplătit cu recunoștință, cu devotament. Atît. Poate că are o fire mai înflăcărată decît a mea. Cînd îi clocotește sîngele, dezmierdările lui sînt arzătoare. Mai există însă și o altă năzuință, nevoia de o dezmierdare duioasă, îndelungă, nevoia de a te afla într-o dulce visare, plină de gingășie. Cunoaște el așa ceva ? Oare firile noastre, cerințele noastre sînt aceleași ? Este gata să moară pentru mine și eu la fel pentru dînsul. Dar este destul numai atîta ? Trăiește oare numai cu gîndul la mine ? Trăiesc eu numai cu gîndul la el ? Îl iubesc eu oare cu dragostea de care am nevoie ? Mai înainte, n-am cunoscut această nevoie a

unui sentiment gîngaş, duios ; nu, ceea ce simt faţă de el nu este..."

— Nu mai vreau să ascult !

Şi Vera Pavlovna azvîrle cu indignare jurnalul.

— Urîtă şi rea ce eşti ! De ce ai venit ? Nu te-am chemat ! Pleacă !

Necunoscuta rîde încetişor, blajin :

— Nu ! Nu-l iubeşti ; e scris chiar aici de mîna ta.

— Blestemată să fii !

Vera Pavlovna se trezeşte din somn cu această exclamaţie pe buze şi mai înainte de a-şi fi dat seama că a visat numai şi că s-a trezit din somn, sare în picioare şi o ia la fugă.

— Dragul meu, dezmiardă-mă, fii duios cu mine, ocroteşte-mă !

Şi se ghemuieşte lîngă bărbatu-său.

Soţul o îmbrăţişează :

— Ce ai, Verocika ? Tremuri toată !

O sărută.

— Îţi curg lacrimile pe obraji, ai sudoare rece pe frunte. Ai alergat desculţă pe podeaua rece ; îţi sărut picioruşele ca să ţi le încălzesc.

— Da, dezmiardă-mă, scapă-mă ! Am visat ceva urît de tot. Am visat că nu te iubesc.

— Draga mea, dar pe cine să iubeşti, dacă nu pe mine ? E numai un vis absurd, caraghios !

— Da, te iubesc, dar dezmiardă-mă, te rog, sărută-mă. Te iubesc, vreau să te iubesc !

Şi ea îl strînge cu putere în braţe şi se ghemuieşte lîngă el. Mîngîierile lui o liniştesc şi adoarme încet, sărutîndu-l.

XX

În dimineata aceea, Dmitri Sergheici nu se mai duse să-şi cheme soţia la ceai ; ea era ghemuită acolo, lîngă el. Dormea. O privea şi se întreba : „Ce-o fi avînd ? De ce s-o fi speriat ? Ce vis a fost ?“

— Stai aici, Verocika. Am să aduc ceaiul aici ; nu te scula, scumpa mea. Ți aduc apă și ai să te speli fără să te scoli din pat.

— Da, nu mă scol. Mai stau culcată. Mă simt așa de bine aici ! Ce drăguț ești, iubitule, ce drag îmi ești ! Uite, m-am și spălat ; acum adu și ceaiul ; sau nu, îmbrățișează-mă mai întâi !

Și mult timp Vera Pavlovna nu-i dădu drumul din brațe.

— Vai, dragul meu, ce caraghioasă am fost ! Să alerg așa deodată pînă la tine ! Ce-o să creadă Mașa ? Să nu vadă Mașa că am dormit la tine ! Adu-mi hainele, dragul meu. Dezmiardă-mă, vreau să te iubesc, am nevoie de iubire ! Am să te iubesc așa cum n-am iubit încă pînă acum !

Odaia Verei Pavlovna este goală acum. Fără să se mai ascundă de Mașa, Vera Pavlovna s-a instalat în odaia soțului ei. „Ce duios e, ce drăgăstos, dragul de el ; cum am putut să-mi închipui că nu-l iubesc ? Ce caraghioasă am fost !“

— Verocika, acum te-ai mai liniștit, draga mea. Spune-mi, ce-ai visat acum cîteva zile ?

— Ah, fleacuri ! Ți spuneam în vis că nu mă mîngîi destul. Dar acum mă simt foarte bine. De ce n-am trăit noi așa totdeauna ? N-aș mai fi visat așa urît, îngrozitor, nici nu vreau să-mi mai aduc aminte.

— Da, dar fără visul acela n-am trăi cum trăim acuma.

— Da, e-adevărat. Îi sînt foarte recunoscătoare urîcioasei aceleia ; acum nu mai este urîcioasă, îmi pare bună.

— Cine-i ? Mai ai vreo prietenă, în afară de zîna ta de odinioară ?

— Da, mai am una. A venit la mine o necunoscută, cu un glas fermecător, mult mai frumos decît al Boziei. Și ce mîini avea ! Ah, ce frumusețe dumnezeiască ! Nu i-am văzut decît mîna, fiindcă necunoscuta se ascundea după o perdea, și eu visam că patul meu — tocmai de aceea nici nu mă mai culc în el, pentru că acolo am avut visul — acum îți pot spune, că în vis patul avea o per-

dea și că femeia aceea se ascundea după perdea. Dar ce mînă frumoasă avea ! Și cînta ceva de dragoste, spunîndu-mi ce este dragostea. Acum am înțeles ce este, dragul meu. Ce naivă eram, nu înțelegeam nimic ; eram o fetiță, o fetiță naivă.

— Draga mea, îngerul meu, toate vin la vremea lor. Noi trăiam în dragoste și acum trăim tot în dragoste. Unii au nevoie de o dragoste, alții, de o alta. Altădată ne trebuia un fel de dragoste, acum ne trebuie un alt fel. Da, draga mea, acum te-ai făcut femeie și ai cerințe pe care nu le aveai altădată.

Trece o săptămînă, două, Vera Pavlovna e fericită. Acum nu mai stă în camera ei decît cînd bărbatul nu-i acasă sau lucrează. Uneori, stă în biroul lui, chiar cînd el lucrează. Cînd observă că îl stînjenește și că lucrul îi cere multă concentrare, atunci pleacă, nevoind să-l împiedice cu nimic. Dar orice om are numai puține lucrări de acest fel ; chiar și munca științifică se face în cea mai mare parte în chip mecanic ; de aceea el își petrece trei sferturi din timp cu nevasta lîngă el, și din cînd în cînd stau de vorbă ca doi îndrăgostiți. Au făcut o singură schimbare. Și anume au mai cumpărat o canapea, mai mică decît cea a lui Lopuhov. Și iat-o pe Vera Pavlovna șezînd după mesele pe canapeluța ei ; lîngă canapeluța stă soțul și o privește cu dragoste.

— Dragul meu, de ce îmi săruți mîinile ? Știi că nu-mi place.

— Da ? Am uitat că te supăr ; bine, am să te supăr și de acum încolo.

— Dragul meu, tu mă salvezi pentru a doua oară ; o dată m-ai scăpat de niște oameni răi, acum mă scapi de mine însămi. Sărută-mă, dragul meu, sărută-mă !

Trece o lună ; Vera Pavlovna șade într-o după masă pe canapeluța moale din odaia ei și a bărbatului ei, adică din biroul soțului. S-a așezat și el pe canapeluță, și ea l-a îmbrățișat, alipindu-și capul de pieptul lui. Este îngîndurată, el o sărută, dar îngîndurarea nu-i trece ; e gata-gata să plîngă.

— Verocika, draga mea, de ce stai așa pe gânduri ?

Vera Pavlovna plînge și tace. Apoi își șterge lacrimile.

— Nu, dragul meu, nu mă săruta. Destul. Îți mulțumesc ! Și se uită la el cu niște ochi plini de blîndețe și sinceritate.

— Îți mulțumesc, dragul meu, ești atît de bun cu mine !

— Sînt bun, Verocika ? Ce înseamnă asta, ce vrei să spui ?

— Ești bun, dragul meu, da, ești bun.

Mai trec două zile. Vera Pavlovna șade iarăși într-o după masă și se gîndește. Acum se află în odaia ei, culcată pe pat. Bărbatul ei șade lîngă ea ; o îmbrățișează, dar ea iarăși a căzut pe gânduri.

„Nu, nu e ceea ce ar trebui. Nu simt ceea ce trebuie“, se gîndește Lopuhov.

„Cît e de bun, și ce nerecunoscătoare sînt“, se gîndește Vera Pavlovna.

Iată ce gîndesc ei.

Ea îi zice :

— Dragul meu, du-te la tine, lucrează sau odihnește-te. Vrea, și izbutește să spună aceste vorbe pe un ton nepăsător, fără nici o șovăire.

— Dar de ce mă alungi, Verocika ? Mă simt bine și aici.

Și el izbutește să rostească aceste cuvinte pe un ton calm și voios.

— Nu, du-te, dragul meu. Te sacrifici destul de mult pentru mine. Du-te și odihnește-te.

El o sărută, și ea își uită gîndurile și răsuflă din nou ușor și cu plăcere.

— Îți mulțumesc, dragul meu, zice ea.

Kirsanov era cu totul fericit. De astă dată, lupta a fost cam grea ; în schimb însă, cîtă plăcere i-a adus sufletului său ! Și această plăcere, își zicea el, nu va înceta o dată cu lupta, ci îi va încălzi îndelungată vreme inima, pînă la sfîrșitul vieții. Luptase în chip cîstit. Lupta îi făcuse să se apropie unul de altul. Da, într-adevăr, îi apropiase. Kirsanov stătea culcat pe canapea, fuma și

își zicea : „Fii cinstit, adică chibzuit, ca să nu-ți greșești socotelile. Mai ales, ține minte totalul și nu uita că-i mai mare decît oricare parte a lui, că, va să zică, firea ta de om înseamnă pentru tine mai mult decît oricare năzuință a ta, luată în parte. Așadar, preferă foloasele ei foloaselor fiecăreia dintre năzuințele tale luate aparte, dacă ele sînt oarecum contradictorii. Asta-i tot și nimic mai mult ; iată ceea ce se cheamă pur și simplu a fi cinstit ; așa totul va merge cum nu se poate mai bine. O singură regulă, atît de puțin complicată, și iată tot rezultatul științei, tot codul vieții fericite. Da, fericiți sînt acei care sînt în stare să priceapă această regulă simplă. Și în această privință, sînt destul de fericit. Bineînțeles, o datorez mai mult educației decît firii mele. Probabil că așa este, dar treptat aceasta va deveni o regulă obișnuită tuturor, pe care le-o va impune întreaga lor educație, întreg mediul în care vor trăi. Da, viața întregii lumi va deveni mai ușoară, așa cum este a mea acum. Da, sînt mulțumit. Totuși, trebuie să mă duc pe la ei : n-am fost de vreo trei săptămîni. E timpul, cu toate că nu-mi face plăcere. Căminul lor nu mă atrage de loc, dar a sosit timpul să-i mai văd. Zilele acestea, mă voi duce să stau la ei vreo jumătate de ceas. Sau poate să aștept să treacă luna ? Cred că-i mai bine. Da, retragerea a reușit, manevrele sînt terminate, am dispărut dintre ei și acum nici nu vor observa dacă am lipsit trei săptămîni sau trei luni. E plăcut să te gîndești din depărtare la niște oameni față de care ai procedat cinstit. Mă pot odihni pe laurii cîștigați.“

După alte două-trei zile, tot într-o după masă, Lopuhov intră în camera soției, o ia pe Verocika în brațe și o duce la el în odaie, pe canapeluța ei : „Odihnește-te aici, draga mea“. Și stă lîngă ea, privind-o cu dragoste. Ea ațipește cîteva clipe, zîmbind ; el stă și citește. Dar peste puțin timp ea deschide ochii și se gîndește :

- „Ce înfățișare are camera lui ! Doar lucruri necesare. Nu, își are și el tabieturile lui : uite, cutia aceea mare cu țigări de foi, pe care i-am făcut-o cadou anul trecut, a rămas tot neatinsă și își așteaptă sorocul. Da, țigările

sînt singura lui slăbiciune, singurul lux. Ba nu, și-a mai permis un lux : fotografia acestui bătrîn. Ce chip nobil are, ce amestec de bunătate și spirit pătrunzător se citește în ochii săi, în toată expresia feței ! Cîtă bătaie de cap a avut Dmitri pînă ce și-a făcut rost de această fotografie ! Portretul lui Owen ¹ nu era de găsit, nu-l avea nimeni. I-a trimis trei scrisori ; doi dintre cei care i-au dus scrisorile nu l-au găsit pe bătrîn, al treilea l-a găsit și a stăruit mult pînă cînd a izbutit să capete o fotografie într-adevăr reușită. Ce fericit a fost Dmitri cînd a primit-o împreună cu scrisoarea de la bătrînul cel sfînt. Așa îi spune el. În scrisoare, Owen mă laudă pe mine, după cum mi-a spus Dmitri. Uite și alt lux : portretul meu. Șase luni a tot strîns bani, ca să poată cere unui pictor bun să mă picteze. Și ce m-au mai necăjit amîndoi, el și cu pictorul ! Două portrete, și atît. O fi costînd oare așa de scump ca să cumpere gravuri și fotografii, așa cum am eu în camera mea ? N-are nici flori, pe cînd odaia mea este plină cu flori. Dar de ce lui nu-i trebuie flori, și mie îmi trebuie ? Oare din pricină că sînt femeie ? Fleacuri ! Sau, o fi din pricină că el este un om serios, un învățat. Kirsanov însă are și gravuri, și flori, cu toate că și el este serios și învățat.

Și de ce se plictisește cînd trebuie să stea cu mine mai mult timp ? Îmi dau seama că face o efortare. O fi și aceasta din pricină că este un om serios și învățat ? Dar Kirsanov... Nu, nu ; e bun, e bun, a făcut atîta pentru mine, și ar face bucuros orice ! Cine m-ar putea iubi așa cum mă iubește el ? Și eu îl iubesc și sînt gata să fac orice pentru dînsul.“

— Verocika, nu mai dormi, draga mea ?

— Dragul meu, de ce n-ai flori în odaia ta ?

— Dacă vrei, am să cumpăr și eu niște flori. Chiar mîine ! Pur și simplu nu m-am gîndit pînă acum că ar fi frumos să am flori în camera mea. Într-adevăr, e frumos să ai flori.

¹ Robert Owen (1771—1858) — filozof englez, unul dintre marii socialiști-utopici din sec. al XIX-lea. (N. red. rom.)

— Te-aş mai ruga ceva : cumpără-ţi şi nişte tablouri, sau nu, mai bine îţi voi cumpăra eu, din banii mei. Şi flori, şi tablouri.

— Dacă mi le vei cumpăra tu, atunci îmi vor face şi mai multă plăcere. Şi aşa mi-ar plăcea, dar atunci o să mă bucur mai tare. Adineauri iarăşi căzuseşi pe gînduri, Verocika. Desigur că iar te gîndeai la visul tău. Pot să te rog să-mi povesteşti şi mie visul acela care te-a speriat atît de mult ?

— Nu, dragul meu, adineauri nu m-am gîndit la vis. Şi nici nu-mi place să-mi amintesc de el.

— Dar, Verocika, poate că are să-mi fie de folos dacă am să-l ştiu şi eu.

— Bine, atunci îţi spun, dragul meu. Visam că mă plictisesc din pricină că nu m-am dus la Operă, şi mă gîndeam la Bozio, cîntăreata, cînd deodată a venit la mine o femeie, care am crezut la început că e tocmai Bozio. N-am putut s-o văd bine, pentru că se tot ascundea de mine după o perdea. Femeia m-a pus să-mi citesc jurnalul. În jurnal era vorba numai de dragostea noastră, dar cînd femeia atingea filele cu mîna se iveau mereu o mulţime de cuvinte care spuneau că eu nu te iubesc.

— Iartă-mă, prietenă dragă, că te întreb : ai văzut asta numai în vis ?

— Dragul meu, crezi că nu ţi-aş spune dacă ar fi altfel ? Doar ţi-am spus-o chiar atunci.

Ea rosti aceste vorbe cu atîta duioşie, cu atîta sinceritate şi atît de simplu, încît Lopuhov simţi o dulce emoţie. Era un sentiment pe care, oricine l-a simţit vreodată, nu-l uită oricît ar trăi. Ce păcat că puţini, atît de puţini soţi pot să cunoască acest sentiment. Toate bucuriile unei iubiri fericite nu sînt nimic faţă de acest sentiment care umple pentru totdeauna inima omului cu cea mai curată mulţumire, cu cea mai sfîntă mîndrie. În cuvintele Verei Pavlovna, rostite cu oarecare tristeţe, se simţea o imputare care s-ar fi putut exprima cam aşa :

„Prietene, nu ştii oare că ai meritat toată încrederea mea ? Soţia trebuie să ascundă bărbatului pornirile tainice ale inimii ei. Ce să faci ? Aşa este natura relaţiilor dintre dînşii ! Dar tu, scumpul meu, te-ai purtat în aşa

fel, încît n-am nevoie a-ți ascunde nimic, inima-mi fiindu-ți deschisă ca mie însămi.” Pentru soț este un mare merit : această răsplată splendidă se cîștigă numai printr-o înaltă valoare morală, și cine a cîștigat-o, acela are dreptul să se considere un om de o noblețe sufletească fără cusur, poate să spere cu toată tăria că are și va avea o conștiință veșnic curată, că niciodată și cu nimica nu-l va trăda curajul, că va înfrunta cu hotărîre și în liniște toate încercările, oricare ar fi ele, că destinul nu-i poate stăpîni aproape de loc lumea sufletească și că din momentul în care el s-a făcut vrednic de această cinste mare, va fi fericit de conștiința demnității sale umane, pînă în ultima clipă a vieții lui, în ciuda oricărei lovituri pe care ar primi-o.

Acum îl cunoaștem îndeajuns pe Lopuhov spre a ne da seama că el nu era un sentimental ; totuși fu atît de mișcat de cuvintele soției, încît se aprinse la față.

— Verocika, draga mea prietenă, aceasta a fost o dojană din parte-ți, — și glasul îi tremură acum pentru a doua și cea din urmă oară în viață. Prima oară îi tremurase atunci cînd stătuse la îndoială dacă ghicise sau nu ; acum însă îi tremura de bucurie. M-ai dojenit, dar această dojană a ta îmi este mai scumpă ca orice vorbă de dragoste. Te-am jignit cu întrebarea mea, dar ce fericit sînt că întrebarea mea neghioabă mi-a adus o asemenea dojană ! Uite, am lacrimi în ochi și, știi, din copilărie nu mi-au mai dat lacrimile.

Toată seara, Lopuhov nu-și luă ochii de la dînsa, iar ei o clipă nu-i trecu prin gînd că el ar face vreo efortare ca să fie drăgăstos. Seara aceea fu una dintre cele mai pline de bucurie din viața ei — cel puțin pînă atunci.

Mai tîrziu, mult timp după perioada în care am vorbit eu despre dînsa, Vera Pavlovna va mai avea o mulțime de asemenea zile — luni și ani întregi ; aceasta va fi atunci cînd îi vor crește copiii și cînd îi va vedea oameni vrednici de fericire și într-adevăr fericiți, ceea ce va fi mai presus de orice altă bucurie personală. Ceea ce este o culme rară a bucuriei personale, atinsă doar o clipă, va fi pentru ea nivelul obișnuit al fiecărei zile. Dar aceasta i se va întîmpla numai în viitor.

După ce Vera Pavlovna adormi pe genunchii lui și o duse pe canapeluța ei, Lopuhov începu să se gîndească mai bine la visul povestit. Pentru el, lucrul de căpetenie nu era dacă îl iubește sau nu — aceasta o privea pe ea, și aici nici ea, nici el n-aveau nici o putere. Lucrul avea să se lămurească de la sine și nu făcea să cugete la el decît atunci cînd va avea răgaz îndeajuns, iar acum n-avea timp ; acum, grija lui era să lămurească din ce pricină i se păruse ei că nu-l iubește.

Nu era prima oară cînd se gîndea atît de mult la ea. De cîteva zile își dăduse seama că iubirea ei pentru dînsul nu va putea dura prea mult. Era o pierdere grea, dar ce era de făcut ? Dacă el ar fi putut să-și schimbe caracterul și să capete acea duioșie calmă pe care o cerea firea ei, o, atunci, bineînțeles, ar fi fost altceva. El însă vedea zădărnicia unei asemenea încercări. Dacă imboldul nu vine de la natură sau nu este pricinuit de viața însăși, independent de voință, totul este zadarnic : nu se va naște niciodată printr-un act de voință. Fără imboldul inimii nimic nu se face așa cum trebuie. Prin urmare, în ceea ce-l privește, problema este rezolvată. Aceasta l-a preocupat mult în trecut ; acum însă, după ce isprăvi cu partea personală (ca orice egoist care se gîndește înainte de toate la el, iar la alții numai atunci cînd nu mai are de ce să se gîndească la el însuși), Lopuhov se putea gîndi și la starea celuiilalt, adică la frămîntarea ei. Ce putea face pentru dînsa ? Ea încă nu-și dădea seama de ceea ce i se petrecea în suflet ; nu trăise încă îndeajuns cu inima, așa cum făcuse el. Era și firesc, fiind cu patru ani mai tînră decît dînsul. Și la începutul tinereții patru ani înseamnă mult. Nu putea oare el, care avea mai multă experiență, să lămurească ceea ce ea nu era în stare să lămurească ? Ce anume o făcuse să viseze ceea ce visase ?

Curînd, Lopuhov ajunse la următoarea ipoteză : motivul care îi determinase gîndurile trebuie să fi constituit și împrejurarea care îi provocase și visul. Cu siguranță că motivul care dăduse naștere visului avea o legătură și cu conținutul visului. Ea spusese că era

plictisită pentru că nu se putuse duce la Operă. Lopuhov începu să revizuiască modul lor de viață, al său și al ei și, treptat-treptat, totul se lămură. La început, cea mai mare parte din timpul liber ea și-l petrecuse, ca și el, în singurătate. După aceea, lucrurile se schimbaseră și ea avusese mereu distracții. Acum, a început să se repete starea de lucruri de la început și ea nu mai poate accepta cu nepăsare repetarea. Starea aceasta nu prieste firii ei, așa cum nu prieste nici marii majorități a oamenilor. Aici, nu-i nimic deosebit de misterios. De aici, însă, nu mai este decît un pas pînă la presupunerea că cheia tuturor acestor întîmplări era prietenia ei cu Kirsanov și, pe urmă, retragerea lui Kirsanov. Dar de ce se retrăsese Kirsanov? Cauza se arăta de la sine: lipsă de timp, îndeletniciri numeroase. Dar pe un om cînstit și deștept, pe un om cu experiență și care, mai ales, știe să se folosească de teorii, așa cum făcea Lopuhov, nu-l poți trage pe sfoară cu nici un fel de născociri sau șiretlicuri. Cel mult, el poate să se înșele singur, din lipsă de atenție, poate să nu bage de seamă un anumit fapt, și așa i se întîmplase lui Lopuhov cînd Kirsanov bătuse în retragere pentru întîia oară. Atunci, însă — ca să spunem adevărul curat — el n-avusese nici un interes, și deci nici o poftă, să caute cauza pentru care îi părăsise Kirsanov; pentru el fusese important atunci doar să vadă dacă nu cumva el purtase vina rupturii dintre ei și fusese clar că nu. Prin urmare, nu mai avusese nevoie să se gîndească la ruperea prieteniei lor; doar nu era dădaca lui Kirsanov, nici vreun pedagog obligat să îndrume pe calea cea dreaptă pașii unui om care înțelege tot așa de bine lucrurile ca și el. Și, de fapt, ce nevoie ar fi avut s-o facă? Găsise în relațiile cu Kirsanov ceva deosebit de important pentru dînsul? Atîta vreme cît te porți frumos și vrei să ții la tine — foarte bine; dacă nu, îmi pare foarte rău și fiecare să ne vedem de treabă. Mi-e totuna, nu? Ce importanță are un prost mai mult sau mai puțin pe lume? Se vede că oi fi luat un nătărău drept un om cumsecade; îmi pare foarte rău și nimic mai mult. Într-adevăr, dacă interesele nu ne sînt legate de faptele unui om oarecare,

atunci faptele lui ne interesează foarte puțin în esență, mai ales cînd sîntem oameni serioși. În afară numai de două cazuri care, de altfel, par a fi excepții de la regula generală numai în ochii celor deprinși să înțeleagă cuvîntul „interes“ în strîmtul sens de calcul meschin. Primul caz se petrece cînd asemenea fapte sînt interesante pentru noi din punct de vedere teoretic, ca niște fenomene psihologice care explică firea omului, adică atunci cînd ele stîrnesc în noi un interes spiritual ; al doilea caz se manifestă cînd soarta celui om atîrnă de noi : da, în acest caz am fi vinovați față de noi înșine, dacă n-am da atenție faptelor lui. În cazul acesta din urmă, faptele lui stîrnesc interesul conștiinței noastre, ne pun probleme de conștiință. În gesturile nătinge de atunci ale lui Kirsanov nu fusese însă nimic deosebit, nimic pe care Lopuhov să nu-l fi cunoscut și să nu-l fi considerat un atribut foarte curent al moravurilor moderne. De asemenea nu constituie o raritate nici faptul că un om cu convingeri cinstite se lăsase contaminat de trivialitatea moravurilor moderne. Lopuhov nu-și închipuise că va juca vreodată un rol însemnat în viața lui Kirsanov ; prin urmare, de ce să-i fi purtat grija atunci, cînd îi părăsise prima oară ? Așadar, prietene, vezi-ți de drum, și ia-o pe unde crezi că-i bine ! Ce rost ar avea să-mi bat capul cu tine ? Acum însă lucrurile nu mai erau așa. Faptele lui Kirsanov aveau o strînsă legătură cu interesele femeii pe care Lopuhov o iubea. Nu putea să nu se gîndească cu toată atenția la ele. Și pentru un om de felul lui Lopuhov, a te gîndi atent la un fapt și a-i înțelege cauzele era aproape unul și același lucru. Lopuhov găsea că teoriile sale îi oferă mijloace fără greș pentru a analiza pornirile inimii omenеști și mărturisesc că și eu sînt de acord cu ele. De cînd socot și eu astfel, teoria nu m-a indus niciodată în eroare și n-a refuzat niciodată să-mi descopere cu ușurință adevărul, oricît de tainic ar fi fost adevărul vreunei fapte omenеști. Este însă adevărat că teoria nu se lasă înțeleasă cu una cu două : trebuie mai întîi să trăiești și să te gîndești cîtăva vreme, ca s-o poți pricepe.

După vreo jumătate de ceas de chibzuială, Lopuhov văzu limpede relațiile dintre Kirsanov și Vera Pavlovna. Mai stătu însă mult timp pe gânduri. Situația fusese deplin cercetată și lămurită, dar era atât de interesantă, încît mult timp nu-l lăsă să adoarmă.

La urma urmei, de ce să-și strice nervii din pricina insomniei? Se făcuse trei noaptea. Dacă somnul nu vine, trebuie să iei morfină. Luă deci două buline. Apoi își zise: „Ia să mă duc să văd ce face Verocika“. În loc să se uite numai, își trase fotoliul lângă canapea, se așază, luă mîna Verocikăi și i-o sărută. „Dragul meu, ai lucrat prea mult, și tot pentru mine; cît îmi ești de drag“, vorbi ea prin somn. Cum nici o deprimare nu poate rezista la morfina luată în doză suficientă, cele două buline își făcură efectul, și somnul veni. Prin urmare, după observația materialistă a lui Lopuhov, amplexarea deprimării sale era egală cam cu patru pahare de cafea tare în care dizolvarea unui bulin ar fi fost prea puțin, iar a trei buline prea mult. Adormi zîmbind la această comparație.

XXII

O CONVORBIRE TEORETICĂ

A doua zi, Kirsanov abia se tolănise boierește pe divan, cu o țigară de foi în gură, ca să citească în tihnă, după ce prînzise cam tîrziu, căci stătuse mai mult la spital, cînd intră Lopuhov.

— Mi se pare că sînt un musafir care cade rău, ca oricare musafir nepoftit, rosti Lopuhov pe un ton ce vroia să fie glumeț, fără a izbuti însă. Te deranjez, Alexandr, dar n-am încotro. Trebuie să vorbesc serios cu tine. Vroiam să vin de azi dimineață, dar m-am trezit tîrziu și nu te-aș fi găsit acasă.

Acum Lopuhov lăsase tonul glumeț. „Ce-o fi și asta? Nu cumva o fi ghicit?“ se întrebă Kirsanov.

— Hai să stăm de vorbă, continuă Lopuhov, luînd loc. Ia privește-mă drept în ochi.

„Da, despre *asta* vrea să vorbească, nu încapе nici o îndoială.“

— Ascultă, Dmitri, zise Kirsanov pe un ton și mai serios. Adevărat că sîntem prieteni, dar există lucruri pe care nu trebuie să și le îngăduie nici prietenii. Deci, s-o lăsăm, te rog. Nu sînt dispus acum de discuții serioase. De altfel, niciodată n-am chef de asemenea discuții.

Ochii lui Kirsanov priveau atent și ostil, ca și cum ar fi avut în fața lui un om gata de a săvîrși o faptă nelegiuită.

— Nu se poate să nu-ți vorbesc, Alexandr, continuă Lopuhov cu glas domol, dar cam înăbușit. Ți-am priceput manevrele.

— Taci! Nu mai vorbi, dacă nu vrei să-ți fiu dușman pe viață, dacă nu vrei să pierzi stima mea.

— Altădată, nu ți-era teamă că-mi vei pierde stima. Acum însă totul este limpede. Atunci n-am băgat de seamă nimic.

— Dmitri, te rog pleacă, ori plec eu.

— Nu trebuie să pleci. Nu cumva îți închipui că mă preocupă interesele tale?

Kirsanov tăcea.

— Mă aflu într-o situație prielnică, pe cînd situația ta față de mine nu este la fel. Eu mă înfățișez în ipostaza cuiva care săvîrșește un gest măreț. Dar toate acestea sînt mofturi. Rațiunea este aceea care nu-mi îngăduie să procedez altfel. De aceea, te rog, Alexandr, încetează cu manevrele tale. Nu duc la nimic.

— Cum? A fost prea tîrziu? Iartă-mă, rosti pe nerăsuflăte Kirsanov. Nu-și putea da seama dacă vorbele abia rostite de Lopuhov: „Nu duc la nimic“ îi pricinuiseră bucurie sau necaz.

— Nu, nu m-ai înțeles cum trebuie. N-a fost tîrziu. Pînă acum, nu s-a petrecut nimic. Ce va fi, vom vedea noi. Deocamdată, însă, n-avem nimic de văzut. De altfel, Alexandr, nu pricep la ce te referi tu și nici tu nu știi la ce mă refer eu. Nu ne înțelegem, asta e. Nici nu-i nevoie să ne înțelegem. Aceste enigme pe care nu le poți desluși îți sînt, firește, neplăcute. De altfel nici nu există asemenea enigme. N-am spus ni-

mic. N-am nimic să-ți spun. Dă-mi o țigară. Mi-am uitat țigările acasă. Stai s-o aprind și să începem a discuta o chestiune de știință ; doar numai pentru aceasta am venit, să vorbesc despre lucruri științifice. Ce părere ai despre experiențele acestea curioase cu proteinele artificiale ?

Lopuhov trase un fotoliu lângă fotoliul în care ședea, își puse picioarele pe el, se așeză mai comod, aprinzându-și țigara de foi și continuându-și vorba :

— După părerea mea, este o mare descoperire, în cazul că reușește. Ai repetat experiențele ?

— Nu, dar le voi repeta.

— Ce fericit ești că ai la dispoziție un laborator ca lumea ! Te rog repetă-le, repetă-le cât se poate de atent. E vorba de o revoluție totală în alimentare și asta pentru viața întregii omeniri : fabricarea industrială a celei mai importante substanțe nutritive, direct din substanțe anorganice. Este o faptă uriașă ; merită să fie pusă alături de descoperirea lui Newton. Nu crezi ?

— Bineînțeles. Mă îndoiesc însă de precizia experiențelor. Mai devreme ori mai târziu, noi vom ajunge acolo, fără nici o îndoială ; e limpede că știința merge în această direcție. Până acum însă n-am ajuns prea departe.

— Crezi ? Asta-i și părerea mea. Și acum am isprăvit ce aveam de vorbit împreună. La revedere, Alexandr. Acum că plec, te rog să vii mai des pe la noi, așa ca altădată. La revedere.

Ochii lui Kirsanov, care îl priviseră tot timpul pe Lopuhov cu o expresie atentă și potrivnică, scăpărară de indignare :

— Mi se pare, Dmitri, că vrei să mă lași cu aceeași impresie că ai avea gânduri mîrșave !

— Cîtuși de puțin. Dar trebuie să vii pe la noi. Ți se pare ceva neobișnuit ? Doar sîntem prieteni. Ce vezi tu neobișnuit în rugămintea mea ?

— Nu pot. Pui la cale un lucru nechibzuit, urît.

— Nu știu despre ce anume lucru vorbești și trebuie să-ți mărturisesc că asemenea vorbe nu-mi plac, așa cum nu-ți plăceau ție acum două minute.

— Dmitri, îți cer o explicație.

— N-are nici un rost. Nu-i nimic, absolut nimic de explicat și nimic de deslușit. Îți frământă mintea cu fleacuri.

— Nu, nu pot să te las așa, zise Kirsanov, luîndu-l de mîna pe Lopuhov, care tocmai dădea să plece. Stai jos. Ai început să vorbești fără să fie nevoie și mi-ai pretins lucruri cu neputință. Acum ești dator să mă asculți pînă la capăt.

Lopuhov se așază.

— Ce drept ai tu, începu Kirsanov, pe un ton care clocotea de indignare, cu ce drept îmi pretinzi un lucru așa de greu pentru mine? Ce îndatoriri am eu față de tine? Și pentru ce s-o fac? E absurd. Scoate-ți din cap aiurelile acestea romantice. Numai cînd se vor schimba concepțiile și moravurile societății, numai atunci va exista ceea ce amîndoi considerăm o viață normală. Societatea trebuie reeducată. Chiar și este reeducată prin evoluția vieții. Cine și-a asigurat reeducarea, trebuie să-i ajute și pe alții ca să și-o facă. Atîta timp înșă cît societatea nu s-a reeducat și nu s-a schimbat cu desăvîrșire, tu n-ai dreptul să pui în primejdie soarta altuia. Este un lucru groaznic; nu-ți dai seama de asta, ori ai înnebunit?

— Nu, nu-mi dau seama de nimic, Alexandr. Nu știu ce tot îndrugi tu. Ești gata să vezi un lucru extraordinar într-o simplă rugăminte a prietenului tău, care îți cere să nu-l uiți, fiindcă îi place să te vadă la el în casă. Nu înțeleg de ce îți ieși din sărute pentru atîta lucru.

— Nu, Dmitri, nu scapi tu de mine cu o simplă glumă, cînd s-a început o asemenea discuție. Trebuie să-ți arăt că ești un nebun, care a pus la cale o faptă mîrșavă. Există o puzderie de lucruri pe care noi nu le admitem. Noi nu admitem că pălmuirea are în ea ceva dezonorant; este o prejudecată prostească, o prejudecată vătămătoare și nimic mai mult. Dar ai tu oare dreptul a expune pe un bărbat să fie palmuit? Ar fi o josnicie din partea ta să răpești omului liniștea. Pricepi tu? Pricepi tu oare că, dacă eu țin la acest om, iar tu îmi ceri să-i dau o palmă care, după tine, nu în-

seamnă nimic — pricepi tu că dacă îmi ceri așa ceva, eu te voi considera nebun și mîrșav, iar dacă mă silești s-o fac, atunci te voi uide pe tine, sau mă voi uide pe mine, pe unul din noi doi, pe acela a cărui viață e mai puțin necesară lumii ? Pricepi ? Am vorbit de un bărbat și de o palmă, ceea ce este o prostie, dar care, pentru moment, îi răpește bărbatului tihna necesară. În afară de bărbați, mai sînt pe lume și femei, care sînt tot oameni ; în afară de palmă, există și alte nimicuri — nimicuri, după părerea noastră și în toată puterea cuvîntului — dar care de asemenea răpesc oamenilor liniștea de care au nevoie. Înțelegi tu oare că este urît, mîrșav, necinstit să expui pe un om oarecare, hai să zicem o femeie, la vreunul dintre aceste nimicuri, așa cum le socotim noi și cum sînt ele de fapt ? Auzi ? De asta-ți spun că ai gînduri necinstite.

— Prietene, cele ce spui tu despre cînste și necînste sînt purul adevăr. Nu știu însă pentru ce mi le spui mie și nu înțeleg ce legătură au cu mine ! Nu ți-am spus de loc că aș avea intenția să pun în primejdie liniștea cuiva, sau ceva asemănător. Sînt numai închipuiri de-ale tale. Eu te rog atîta : să nu mă uiți și să mai vii pe la mine, fiindcă îmi face plăcere să stau de vorbă cu tine. Atîta tot. Ai să-mi împlinești rugămintea de prieten ?

— Este o rugămintă necinstită, ți-am mai spus-o. Și eu nu săvîrșesc fapte necinstite.

— Foarte frumos din partea ta. Păcat însă că te-ai aprins din pricina unor închipuiri și te-ai afundat în teorie ; probabil că vrei să faci teorii deșarte, fără nici o aplicație la realitate. Atunci, lasă-mă să fac și eu teorii, tot atît de deșarte, și să-ți pun o întrebare care nu se referă la nimic altceva decît la lămurirea unui adevăr abstract, fără nici o aplicație la cineva anumit. Dacă cineva, fără nici o neplăcere pentru el, poate face cuiva o plăcere, atunci, după părerea mea rațiunea cere ca el s-o facă, pentru ca și el să aibă o plăcere de pe urma acestei fapte. Așa este ?

— Asta-i absurd, Dmitri. Vrei să spui altceva.

— Nu vreau să spun nimic altceva, Alexandr ; am pus numai o chestiune teoretică. Iată încă una. Dacă

în ființa cuiva se trezește o dorință într-o nimic dăunătoare, este bine oare a încerca s-o înăbușim ? Tu ce zici ? Nu-i așa că nu-i bine să căutăm a o înăbuși ? Dacă încercăm totuși, ajungem la un singur rezultat : dorința capătă proporții exagerate — ceea ce este vătămător — sau o direcție falsă — ceea ce este și vătămător, și urât — sau, înăbușindu-se, înăbușă o dată cu ea și viața — ceea ce-i de regretat.

— Nu-i vorba despre asta, Dmitri. Eu voi pune această întrebare teoretică sub o altă formă : avem noi dreptul să punem în primejdie pe un om, dacă omul acela trăiește bine și fără primejdii ? Va veni odată vremea când toate dorințele firii omenеști se vor îndestula pe deplin ; eu și cu tine o știm, dar știm la fel de bine că vremea aceea încă n-a sosit. Astăzi, un om inteligent este mulțumit dacă trăiește pe placul său, chiar dacă nu toate însușirile sale se dezvoltă în condițiile în care trăiește. Presupun cu titlul de ipoteză că un asemenea om prudent există. Presupun, totodată, că acest om este o femeie. Voi mai presupune, tot ca o ipoteză, că și-a înjghebat o căsnicie, care corespunde condițiilor de viață dorite de ea ; mai presupun că ea este mulțumită de viața pe care o duce. Față de asemenea date, ale ipotezei pe care o construiesc în abstract, mă întreb dacă cineva are dreptul de a pune această ființă în primejdia de a-și pierde bunul de care este mulțumită, ca să vadă dacă nu cumva ar izbuti să dobândească ceva și mai bun, de care, totuși, se poate lipsi cu ușurință ? Fără îndoială, Dmitri, că va veni și epoca de aur. Aceasta însă va fi în viitor. Epoca de fier trece, aproape a trecut ; epoca de aur însă n-a sosit încă. Dacă, după ipoteza mea abstractă, vreuna din puternicele dorințe ale acestei ființe (facem presupunerea doar pentru exemplificare), să zicem, nevoia ei de iubire n-ar fi de loc satisfăcută sau n-ar fi satisfăcută cum se cuvine, atunci n-aș avea nimic împotriva acestui risc acceptat de ea însăși. În schimb, n-aș admite niciodată ca ființa aceea să fie pusă în primejdie din pricina altcuiva. Dacă însă această ființă își găsește satisfacerea dorinței, atunci cred că nu trebuie să mai riște nici ea. Presupunînd, tot în abstract, că ea nu vrea

să riște, voi declara că are dreptate și dovedește că este o ființă chibzuită, când nu vrea să riște. Ba, mai adaug : acela care vrea să expună la risc pe celălalt, care nu vrea să riște, procedează într-adevăr urît și nechibzuit. Ce ai putea obiecta împotriva acestei concluzii ipotetice ? Nimic. Prin urmare, îți dai seama și tu că n-ai dreptul să procedezi așa.

— Dacă aș fi în locul tău, Alexandr, aș vorbi și eu la fel ; de altfel, îți voi urma pilda, vorbind în același fel și recunoscînd că pentru tine convorbirea aceasta are un rost anumit, deși ea nu ne privește de-a dreptul pe nici unul dintre noi. Nu discutăm decît ca niște oameni de știință, luînd în considerație laturile curioase ale unor concepții general științifice, care ni se par îndreptățite. Potrivit acestor concepții, fiecare judecă orice chestiune din punctul său de vedere, iar acest punct de vedere este determinat de raportul său personal cu chestiunea respectivă. Deci numai în acest sens, spun că, în locul tău, aș vorbi exact ca tine. În locul meu, tu ai vorbi exact ca mine. Iată un adevăr indiscutabil, din punct de vedere general științific. A în locul lui *B* este *B* ; dacă *A* n-ar fi în locul lui *B*, atunci el nu s-ar afla încă în locul lui *B*, i-ar mai lipsi ceva pentru a fi în locul lui *B* — nu-i așa ? Prin urmare, n-ai nimic de obiectat la vorbele mele, întocmai așa cum nici eu n-am nimic de obiectat la vorbele tale. Eu, însă, după exemplul tău, îmi voi construi o ipoteză proprie, tot abstractă, neavînd o aplicație specială la nimeni. Mai întîi să presupunem că există trei oameni — e o presupunere, în care nu-i nimic imposibil ; să presupunem că unul dintre ei are un secret, pe care el ar vrea să-l ascundă față de cel de-al doilea și, mai ales, față de cel de-al treilea. Să mai presupunem că cel de-al doilea ghicește acest secret al celui dintîi și îi spune : fă ceea ce te rog eu sau, dacă nu, voi spune celui de-al treilea secretul tău. Ce părere ai avea despre un asemenea caz ?

Kirsanov păli ușor și rămase mult timp tăcut, răsucindu-și mustața.

— Dmitri, te porți urît cu mine, rosti el în sfîrșit.

— Am oare vreun motiv să mă port frumos cu tine ? Ce interes aş avea să mă port frumos ? Şi, de altfel, nu înţeleg despre ce vorbeşti. Am stat de vorbă ca doi oameni de ştiinţă, ne-am pus diferite probleme ştiinţifice abstracte. Eu am izbutit să-ţi pun o problemă care te-a făcut să cazi pe gânduri şi acum amorul meu propriu este satisfăcut. De aceea încetez această discuţie teoretică. Am şi eu de lucru tot aşa de mult ca şi tine ; prin urmare, la revedere. Pentru că veni vorba — era să uit — cred, Alexandr, că îmi vei împlini rugămintea de a veni pe la noi, prietenii tăi cei buni, care sînt bucuroşi să te vadă oricînd. Şi cred că ai să vii tot atît de des ca şi altădată !

Lopuhov se ridică în picioare.

Kirsanov şedea, cercetîndu-şi degetele, ca şi cum fiecare dintre ele ar fi fost o ipoteză abstractă.

— Te porţi urît cu mine, Dmitri. Nu pot să nu-ţi îndeplinesc dorinţa, dar, la rîndul meu, îţi pun o condiţie. Voi veni pe la voi, dar ori de cîte ori va fi să plec din casa ta, şi nu singur, atunci vei fi obligat să vii şi tu cu noi pretutindeni, fără să fie nevoie să-ţi mai spun. Auzi ? Trebuie să faci acest lucru, fără să-ţi mai spun eu. Fără tine, nu voi mai face nici un pas, nici la Operă, nici la cunoscutele noastre, nicăieri.

— Nu ţi se pare, Alexandr, că această condiţie este jignitoare pentru mine ? Ce, îţi închipui că te cred un hoţ ?

— N-am vrut să spun asta. Nu-ţi voi aduce jignirea de a crede că ai putea să mă faci hoţ. Mi-aş da, fără a şovăi o clipă, capul în mîinile tale. Sper că am dreptul să mă aştept şi de la tine la acelaşi lucru. Dar ceea ce gîndesc eu mă priveşte numai pe mine. Tu n-ai decît să faci aşa cum spun, şi asta-i tot.

— Acum înţeleg. Da, ai făcut mult în acest sens şi vrei să faci şi mai mult. În acest caz ai dreptate. Da, eu am nevoie să fiu constrîns. Dar, oricît de recunoscător ţi-aş fi, prietene dragă, din asta nu va ieşi nimic. Am încercat singur să mă constrîng. Ca şi tine, am voinţă şi n-am manevrat mai rău decît tine. Ceea ce se face însă din calcul, din simţul datoriei, printr-o

sfortare de voință și nu dintr-un imbold al firii, este lipsit de viață. Cu acest mijloc poți numai distruge ceva, așa cum ai făcut tu față de tine, dar nu se poate crea ceva viu. — Lopuhov fusese mișcat de vorbele lui Kirsanov : „Dar ceea ce gîndesc eu mă privește numai pe mine“. — Îți mulțumesc, amice. Uite ce : nu ne-am sărutat niciodată ; poate că ar fi momentul s-o facem acum.

Dacă Lopuhov și-ar fi analizat, ca teoretician, comportarea în decursul acestei convorbiri, și-ar fi zis cu mulțumire : „Cît de adevărată este teoria că egoismul face ce vrea din om. Uite, n-am vorbit tocmai de partea cea mai de seamă. «Să presupunem că omul acesta este mulțumit de starea lui», la asta eu trebuia să-i răspund : «Alexandr, presupunerea ta nu este îndreptățită». Dar am tăcut, pentru că nu era spre folosul meu s-o spun. Unui om care teoretizează, îi place să observe ce renghiuri îi joacă în practică propriul egoism. Te lași păgubaș de o chestiune, pentru că este o cauză pierdută pentru tine, iar egoismul îți întoarce gesturile în așa chip, încît te trezești jucînd rolul unui om care săvîrșește o faptă măreață.“

Dacă Kirsanov și-ar fi analizat, ca teoretician, comportarea sa din timpul acestei convorbiri, și-ar fi zis cu mulțumire : „Cît de adevărată este teoria ! În realitate vroiam să-mi păstrez liniștea, să mă culc pe laurii cîștigați și totuși am spus : tu n-ai dreptul să pui în primejdie liniștea unei femei. Asta înseamnă (n-ai decît tu singur să deduci) că am săvîrșit chipurile un act de mărinimie în dauna mea, un act care mă doare, dar pe care l-am făcut totuși pentru a păstra liniștea unei a treia persoane și liniștea ta, prietene ! De aceea, închină-te în fața mărinimiei mele ! Ca teoretician, omului îi place să observe ce renghiuri îi joacă în practică propriul egoism. M-am retras, ca să nu fiu un prost și un mîrșav, și am jubilat, ca și cum aș fi săvîrșit un act eroic, de-o măreață dezinteresare. N-am răspuns la primul îndemn, ca să n-am iarăși bătaie de cap cu mine însumi și să nu-mi pierd dulcea bucurie pe care mi-a dat-o mărinimia mea ; însă egoismul îmi întoarce gesturile în așa fel, încît mă trezesc jucînd rolul unui

om care se îndârjește să săvârșească o faptă măreață.”

Dar nici Lopuhov și nici Kirsanov nu erau dispuși să facă aceste plăcute observații teoretice. Aveau amîndoi destulă bătaie de cap cu viața practică.

XXIII

Kirsanov explică în chip foarte firesc de ce își reluate vizitele, acum din nou dese. Spuse că de vreo cinci luni, se lăsase de studii și rămăsese mult în urmă cu lucrările, fiind nevoit după aceea să lucreze timp de vreo lună și jumătate, fără nici o clipă de răgaz. Acum isprăvise și dispunea de mai mult timp liber. Aceasta era atît de limpede, încît aproape că nu mai avea nevoie de vreo explicație.

Într-adevăr, lucrul era limpede și natural și nu dădu de loc de gîndit Verei Pavlovna. Pe lîngă aceasta, Kirsanov își juca rolul cu același tact fără cusur. După discuția științifică pe care o avusese cu prietenul său, se temuse să nu facă vreo nesăbuintă cînd se va duce la Lopuhovi ; se temuse ca nu cumva să se înroșească în clipa cînd o va privi pentru întîia oară pe Vera Pavlovna, ori să nu se ferească prea vădit de a o privi, sau, în sfîrșit, ceva asemănător. Clipa revederii însă îi dădu tot dreptul de a fi mulțumit de sine : avea din nou zîmbetul plăcut și prietenos al omului căruia îi pare bine că s-a întors la amicii săi, de care fusese nevoit să se despartă cîtva timp. Privirea îi era liniștită, vorbea nestingherit și nesilit, ca un om care n-are în minte alte gînduri decît acelea pe care tocmai le rosteste în mod atît de firesc. Pînă și cea mai rea bîrfitoare, dacă l-ar fi cercetat cu cea mai aprigă dorință de a descoperi la dînsul ceva care să trezească vreo bănuială, tot n-ar fi văzut altceva decît un om foarte mulțumit că își petrece în chip plăcut o seară împreună cu niște prieteni buni.

După ce jucase în cea dintîi clipă atît de bine, nu mai fu nici o greutate pentru dînsul în tot restul serii.

Și după ce se ținuse așa de bine în prima seară, nu mai fu nici o greutate să se țină la fel de bine și în serile următoare. Nici pomeneală de vreo vorbă, care să nu fie cu totul liberă și nesilită ; sau vreo privire, care să fie altfel decît binevoitoare și simplă, sinceră și prietenoasă, și nimic mai mult.

Dacă el se ținea la fel de bine ca și altădată, în schimb, ochii care îl priveau erau pregătiți să observe multe lucruri pe care alți ochi n-ar fi fost în stare să le vadă. Însuși Lopuhov, căruia Maria Alexevna îi recunoscuse o vocație pentru cariera de concesionar, se mira de purtarea nestingherită a lui Kirsanov, care nu se trăda nici o clipă. Ca iubitor de teorii, Lopuhov simțea chiar o mare plăcere, observînd acest interesant fenomen psihologic. Totuși, nu degeaba necunoscuta o pusese pe Vera Pavlovna să-și citească jurnalul. Ochii se fac foarte ageri atunci cînd necunoscuta aceea îți șoptește ceva la ureche.

Dar chiar și astfel de ochi nu puteau vedea nimic. Necunoscuta însă șoptea : „Nu cumva se ascunde ceva aici ? E drept că nu deslușesc nimic deosebit, totuși să încercăm să mai vedem — poate că este ceva.“ Și ochii se uitau atent și, cu toate că nu vedeau nimic, tocmai pentru că se uitau atent li se părea că observă lucruri ascunse.

Iată, de pildă : Vera Pavlovna împreună cu soțul ei și cu Kirsanov se duc la o mică serată obișnuită la Merțalovi. De ce Kirsanov nu vrea să danseze la această serată fără pretenții ? Pînă și Lopuhov dansează. În cercul acesta este o regulă generală : chiar și un moșneag de șaptezeci de ani, dacă nimerește aici, trebuie să se veselească și să facă năzbîtii. Aici nimeni nu măsoară pe ceilalți ; fiecare n-are decît o singură dorință : cît mai mult tărăboi, cît mai multă mișcare, ceea ce vrea să însemne cît mai multă veselie pentru fiecare și pentru toți. Dar atunci de ce Kirsanov nu dansează ? E adevărat, acum a început să danseze și el, dar de ce a stat cîteva minute înainte de a începe ? Fusesse numaidecît necesar să se gîndească vreo cîteva minute

dacă trebuie sau nu să întreprindă o acțiune atît de importantă ? Dacă n-ar fi dansat de loc, totul s-ar fi dezvoltat pe jumătate. Dacă ar fi dansat, dar nu cu Vera Pavlovna, atunci totul s-ar fi dezvoltat pe loc și în întregime. Kirsanov însă era un prea dibaci artist în rolul său ; el nu vroia să danseze cu Vera Pavlovna, dar își dădu seama că această atitudine ar fi fost imediat observată. De aceea, din scurta lui șovăire, care n-avea desigur nici o legătură cu Vera Pavlovna sau cu altcineva de acolo, Verei Pavlovna nu-i rămase în amintire decît o mică întrebare, cu totul nevinovată și pe care, luată în sine, nici ea n-ar fi luat-o în seamă, cu toate vechile șoapte ale necunoscutei cîntărețe, dacă tot necunoscuta aceea nu i-ar fi șoptit din nou o mulțime de asemenea întrebări, tot atît de mici și de neînsemnate.

De ce, de pildă, atunci cînd ei, înapoindu-se de la Merțalovi și înțelegîndu-se să se ducă a doua zi la Operă, la *Puritanii*¹ și cînd Vera Pavlovna îi spusese soțului ei : „Dragul meu, opera aceasta ție nu-ți place și te vei plictisi, de aceea mai bine mă duc eu cu Alexandr Matveici, că lui îi place orice operă, și cred că dacă eu sau tu am scrie o operă, ar asculta-o cu aceeași plăcere“ — de ce Kirsanov nu susținuse părerea Verei Pavlovna, de ce nu spusese : „Așa este, Dmitri ; nu-ți voi lua bilet“ — de ce oare nu spusese așa ? Bineînțeles, faptul că „dragul ei“ mergea și el la Operă nu stîrnise nici o întrebare. De cînd soția îl rugase să se ocupe mai mult de ea, el mergea în toate părțile cu dînsa și nu uitase niciodată acest lucru ; prin urmare, nu era nimic ciudat dacă mergea cu ea ; aceasta însemna numai unul și același lucru : că e bun și ea trebuie să-l iubească. Foarte bine, dar Kirsanov nu cunoaște acest motiv ; atunci de ce nu susține părerea Verei Pavlovna ? Bineînțeles, acestea sînt niște nimicuri, aproape imperceptibile, și Vera Pavlovna mai că nici nu le ține minte ; și totuși aceste firișoare de nisip invizibile cad într-una în talgerul cîntarului, deși

¹ Operă de compozitorul italian V. Bellini (1802—1855). (N. red. rom.)

sînt invizibile. Iar o convorbire ca aceasta, de pildă, nu mai este un firișor, ci un grăunte mare.

A doua zi cînd mergeau la Operă într-un cupeu de piață (e mai ieftin decît două birji), vorbiră printre altele și despre soții Merțalov, la care fuseseră în ajun. Lăudară viața lor plină de armonie. Toți trei recunoscură că-i ceva rar, iar Kirsanov adăugă: „Da, Merțalov are, printre altele, o frumoasă calitate : soția poate să-și deschidă sufletul în fața lui“. O spusese numai Kirsanov, dar ceilalți doi aveau de gînd să zică și ei același lucru. Din întîmplare însă îl rostise numai Kirsanov. Totuși, pentru ce îl rostise ? Ce-o fi însemnînd aceasta ? Ce-o fi asta, dacă vrei să consideri lucrurile dintr-un anumit punct de vedere ? Să fie o laudă adusă lui Lopuhov, să fie o preamărire a vieții fericite pe care o duc Vera Pavlovna și Lopuhov ? Bineînțeles, Kirsanov putuse să spună acest lucru și fără să se gîndească la altcineva decît la Merțalovi. Dar dacă vom presupune că el se gîndea și la Merțalovi și în același timp, la Lopuhov și la Vera Pavlovna, atunci înseamnă că el vorbise așa numai ca să-l audă Vera Pavlovna ; dar cu ce scop ?

Așa se întîmplă întotdeauna ; cînd un om se apucă să caute ceva, găsește în toate ceea ce caută ; chiar acolo unde nu există nici o urmă, el tot vede o urmă ; chiar acolo unde nu există nici măcar o umbră, el nu numai că vede o umbră a lucrurilor care îi trebuie, dar descoperă în lucrurile acelea cele mai sigure trăsături, care îi devin tot mai vădite cu fiecare nouă privire, cu fiecare gînd nou.

În cazul de față exista, într-adevăr, un fapt foarte concret și care cuprindea într-însul o dezlegare deplină a chestiunii : era clar că Kirsanov îi stima pe soții Lopuhov, dar atunci, pentru ce îi părăsise timp de doi ani ? Că era un om foarte cumsecade, nu mai încape îndoială. Dar de ce ținuse el să apară atunci ca un om meschin ? Atîta vreme cît Vera Pavlovna nu simțise nevoia să se gîndească la asemenea fapte, ea nici nuse gîndise, cum nu se gîndise nici Lopuhov ; dar iată că acum simțea dorința de a se gîndi la ele.

Încetul cu încetul această descoperire lua proporții, fără ca ea să-și dea bine seama. Impresii mărunte, aproape uitate, pe care i le lăsaseră unele vorbe și fapte ale lui Kirsanov, care n-ar fi atras atenția nimănui și care abia se deslușeau sau se lăsau bănuite, se adunau acum din ce în ce mai multe. Întrebarea de ce o ocolise el timp de aproape trei ani de zile, devenea din ce în ce mai stăruitoare. Încetul cu încetul, i se înfiripa gândul că un asemenea om nu putuse să se retragă din pricina unui meschin amor propriu, de care niciodată nu dăduse dovadă. Și, o dată cu toate aceste lucruri ce-i treceau prin minte fără nici un motiv precis, o iscodea încă și mai nedeslușit, încetul cu încetul, o altă întrebare care izvora din adîncul mut al vieții și care își croia drum în conștiință : dar de ce mă gîndesc la el ? Ce înseamnă el pentru mine ?

Într-o după amiază, Vera Pavlovna ședea în odaia ei, cosea și se gîndea foarte liniștită, dar nu la acest lucru, ci la tot felul de alte lucruri — la gospodărie, la atelier, la lecțiile ei, și încet-încet, gîndurile i se îndreptau spre ceea ce, fără să știe din ce pricină anume, îi trecea acum mai des prin minte. Astfel se iviră o seamă de amintiri și întrebări mărunte, care se înfiripau și se înmulțeau pînă cînd ajunseră să roiască cu miile în cugetul ei, și, perindîndu-se mereu, se conturară în limpedea întrebare : ce se petrece cu mine ? La ce mă gîndesc ? Ce simt ? Degetele Verei Pavlovna uitară să mai coasă și lucrul căzu din mîinile ei fără vlagă. Vera Pavlovna păli ușor, apoi se îmbujoră la față, apoi păli și mai tare și în sfîrșit o văpaie îi încinse obrazii. În clipa următoare însă obrazii i se făcură albi ca varul ; cu ochii rătăciți, ea alergă în odaia soțului, se aruncă pe genunchii lui, îl îmbrățișă spasmodic, își puse capul pe umărul lui, ca să și-l sprijine și să-și ascundă chipul. Apoi rosti cu glas întretăiat : „Dragul meu, îl iubesc !” Și izbucni în hohote de plîns.

— Și ce este, dacă-i așa, draga mea ? De ce să te necăjești ?

— Nu vreau să te supăr, dragul meu, vreau să te iubesc numai pe tine.

— Desigur că trebuie să cauți să faci așa. Dacă poți, e foarte bine. Liniștește-te, mai lasă să treacă timp și vei vedea singură ce se poate și ce nu. Tu ții la mine ; cum ai putea deci să mă superi ?

Îi mîngîie părul, o sărută pe frunte, îi strînse ușor mîna. Mult timp, ea nu fu în stare să-și stăpînească hohotele de plîns, dar încetul cu încetul începu să se potolească. Lopuhov se aștepta de mult la o asemenea mărturisire și de aceea o întîmpină cu sînge rece ; de altfel, ea nu-i putea vedea fața.

— Nu vreau să-l mai văd ; am să-i spun să nu mai vină pe la noi, zise Vera Pavlovna.

— Cum vei vrea, draga mea, așa vei face ; așa cum va fi mai bine pentru tine. Și după ce te vei liniști, ne vom sfătui și noi. Orice s-ar întîmpla, vom rămîne prieteni. Nu-i așa ? Dă-mi mîna, strînge-mi mîna. Vezi cît de frumos mi-o strîngi ? — Vorbele acestea fură rostite cu lungi pauze între ele și după fiecare pauză Lopuhov o mîngîia pe păr și o dezmiarda, așa cum un frate își dezmiardă sora necăjită. — Ții tu minte, draga mea, ce mi-ai spus atunci cînd ne-am logodit ? „Tu mi-ai dat libertatea !” — Din nou tăcere și mîngîieri. — Ții minte cînd am discutat noi întîia oară ce înseamnă să iubești un om ? Înseamnă să te bucuri de tot ce este spre binele lui, să-ți placă să faci tot ceea ce-i necesar ca să-i fie mai bine, nu-i așa ? — Iar tăcere și mîngîieri. Tot ce-i spre binele tău mă bucură și pe mine. Ai să-ți dai seama singură ce-i mai bine pentru tine. De ce te necăjești ? Dacă ție nu ți se întîmplă nimic rău, poate să mi se întîmple mie ?

Cu aceste vorbe răzlețe, care fură repetate de mai multe ori, cu ușoare schimbări, trecu o bună bucată de vreme, dar anevoios și pentru Lopuhov, și pentru Vera Pavlovna. Totuși, liniștindu-se treptat, Vera

Pavlovna începu să răsufle ceva mai lesne. Ea își îmbrățișa tare soțul, tare de tot, și mereu repeta : „Vreau să te iubesc numai pe tine, dragul meu, numai pe tine, nu vreau să iubesc pe nimeni altul“.

El nu-i spunea că acest lucru nu mai stătea în puterea ei. Deocamdată, el vroia să-i lase cîtva timp ca să se potolească și să prindă din nou puteri datorită unui gând oarecare, oricare ar fi fost el. Lopuhov mai avu timp să scrie și să-i dea Mașei un bilețel pentru Kirsanov, în cazul cînd ar veni pe la ei : „Alexandr, amînă-ți vizita ; nu este și nici nu va fi nimic neobișnuit, dar este nevoie de odihnă“. Este nevoie de odihnă, nu-i nimic neobișnuit — bună împerechere de vorbe ! Într-adevăr, Kirsanov veni, citi bilețelul și îi spuse Mașei că tocmai pentru bilețelul acesta venise și că nu mai are timp să intre, avînd să se ducă în altă parte, dar că va trece pe acolo la întoarcere, după ce va îndeplini cele scrise în bilețel.

Seara trecu, în aparență, liniștită. Vera Pavlovna petrecu o parte din seară la ea în odaie, lăsîndu-și soțul în camera lui. După aceea, el veni la dînsa, se așeză lîngă ea și o liniști cu aceleași cîteva vorbe — bineînțeles, nu atîta prin vorbe, cît prin tonul cumpănit și domol al glasului său — se înțelege nu tocmai vesel, dar nici prea trist. Glasul trăda doar oarecare îngrijorare, ca și chipul său. Ascultîndu-i glasul plin de asemenea intonații și uitîndu-se la chipul său, Verei Pavlovna mai că-i veni să creadă, chiar dacă nu cu totul, că nu se petrecuse nimic grav, că luase drept pasiune puternică o simplă năzărire, care se va risipi în cîteva zile, fără nici o urmă. Sau socotiți poate că ea totuși credea că-i vorba chiar de o pasiune ? Nu, din ce în ce era mai departe de un asemenea gând. Și cum n-ar fi fost, cînd asculta acest glas domol și cumpănit, care spunea mereu că nu era nimic grav ? Ascultîndu-l, ea adormi liniștită, dormi bine și n-o mai visă pe necunoscuta aceea ; se trezi tîrziu, simțindu-se înviorată.

„Cel mai bun mijloc ca să-ți alungi gândurile este munca, își zicea Vera Pavlovna. Și avea perfectă dreptate. Voi sta zile întregi la atelier, pînă îmi va trece. Are să-mi ajute.“

Astfel începu să-și petreacă toată ziua în atelier. În prima zi, într-adevăr, izbuti destul de bine să uite gândurile care o frământau. A doua zi, se simți obosită și nu prea reuși să scape de gânduri. A treia zi, ele o năpădiră. Așa trecu vreo săptămînă.

Lupta era grea. Vera Pavlovna se făcea tot mai palidă. În aparență, însă, ea era cu totul calmă, ba chiar încerca să pară veselă, izbutind aproape întotdeauna. Dacă nimeni nu băga în seamă acest lucru și dacă paloarea era atribuită vreunei ușoare indispoziții, în schimb Lopuhov nu era omul care să privească și să nu vadă, iar în afară de asta, el știa totul și nici n-avea nevoie s-o privească.

— Verocika, zise el peste o săptămînă, noi trăim după cum spune zicătoarea : cizmarul umblă cu ghetete rupte și croitorul poartă haine prost croite. Învățăm pe alții cum să trăiască după principiile noastre de economie politică, dar nu știm cum să ne organizăm viața noastră proprie după aceste principii. O mare gospodărie este mai folositoare decît mai multe gospodării mici. Aș dori să aplic această regulă la gospodăria noastră. Dacă am locui împreună cu alții, atunci și noi, și cei care ar locui cu noi, ne-am putea reduce cheltuielile aproape la jumătate. Eu aș putea să mă las de afurisitele acestea de lecții, pe care nici nu le pot suferi, m-aș mulțumi cu leafa de la fabrică, m-aș odihni și m-aș ocupa de știință, refăcîndu-mi cariera. Numai că trebuie să ne asociem cu niște oameni cu care să ne putem înțelege. Tu ce crezi ?

Vera Pavlovna se uită lung la soțul ei, cu ochi bănuitori, în care licărea o flacără de mînie. Cu o privire asemănătoare se uitase la el și Kirsanov, în ziua discuției lor teoretice. Cînd el isprăvi de vorbit, fața ei era roșie ca focul :

— Te rog, nu mai vorbi asemenea lucruri. Sînt cu totul nelalocul lor.

— Dar de ce, Verocika ? Nu vorbesc decît de foloasele materiale. Niște oameni fără avere, ca mine și ca tine, nu pot să nu se gîndească la un asemenea lucru. Munca mea este grea, iar în bună parte ne-suferită.

Vera Pavlovna se ridică.

— Să nu mai vorbești așa cu mine. Nu-ți dau voie să-mi vorbești în doi peri. Spune odată limpede ceea ce vrei !

— Verocika, vreau să spun numai că ar fi spre folosul nostru dacă...

— Iar începi ? Taci ! Cine ți-a dat dreptul să mi te faci tutore ? Am să ajung să te urăsc !

Vera Pavlovna se duse repede în odaia ei și încuié ușa.

Asta fu cea dintîi și cea din urmă ceartă între ei.

Vera Pavlovna stătu pînă seara tîrziu încuiată în odaie. După aceea, veni în odaia soțului ei.

— Dragul meu, ți-am spus niște vorbe prea aspre. Să nu te superi. Tu vezi că eu mă lupt. În loc să mă susții, te-ai apucat să dai sprijin tocmai lucrurilor cu care mă lupt, sperînd — da, sperînd că voi rezista.

— Iartă-mă, prietenă dragă, că am vorbit așa de grosolan. Ne-am împăcat, acum, nu ? Hai să stăm puținel de vorbă.

— O, da, dragul meu, ne-am împăcat. Numai să nu lucrezi împotriva mea. Îmi vine greu să dau lupta chiar și cu mine însămi.

— Degeaba, Verocika. Ai avut timp să-ți cercetezi sentimentul și vezi acum singură că este mai serios decît ai vrut să crezi la început. De ce să te mai chinuiești ?

— Nu, dragul meu, vreau să te iubesc, și nu vreau, nu vreau de loc să te supăr.

— Știu, draga mea, că-mi vrei binele. Dar crezi că-mi face plăcere să te văd suferind ? Sau că am nevoie ca tu să continui a te chinui ?

— Bine, dragul meu, dar tu mă iubești atît de mult !

— Sigur că te iubesc foarte mult, Verocika, nici nu-i nevoie să mai vorbim despre asta. Amîndoi ştim ce înseamnă dragostea. Nu înseamnă oare dragoste cînd te bucuri de bucuria aceluia pe care îl iubeşti şi te chinuieşti din pricina chinurilor lui ? Chinuindu-te pe tine, mă chinui şi pe mine.

— Aşa este, dragul meu, dar vei suferi dacă mă voi lăsa pradă acestui sentiment care, vai, nici nu ştiu pentru ce s-a născut în mine ! Blestemat fie !

— Cum s-a născut sau pentru ce s-a născut este totuna şi nimic nu se mai poate schimba. Acuma nu-ţi mai rămîne decît să alegi una din două : ori să te chinuieşti mai departe şi, deci, să mă chinuieşti şi pe mine, ori să renunţi la suferinţă şi, deci, să nu mai sufăr nici eu.

— Dar, dragul meu, eu nu voi suferi, îmi va trece. Ai să vezi că are să-mi treacă.

— Îţi mulţumesc pentru eforturile tale. Le preţuiesc, deoarece arată că vrei să faci ceea ce ţi se pare mai folositor. Dar să ştii, Verocika : aceste lucruri îţi par folositoare numai ție, nu şi mie. Eu privesc mai de departe şi văd mai clar starea ta decît tine. Ştiu că va fi zadarnic. Luptă cît ai putere să lupţi. Nu te gîndi însă la mine, să nu crezi că mă vei supăra. Tu ştii cum privesc eu lucrurile ; ştii că părerea mea în această chestiune este şi neşovăitoare, şi dreaptă ; ştii toate acestea. Crezi că mă poţi înşela cu ceva ? Oare nu mă vei mai stima ? Se poate spune mai mult : crezi că sentimentele tale pentru mine vor slăbi, dacă îşi vor schimba caracterul ? Dimpotrivă, se vor face mai puternice, pentru că în mine n-ai găsit un duşman. Să nu mă cruţi : soarta nu-mi va fi de loc mai grea în urma faptului că nu-ţi vei pierde fericirea din pricina mea. Dar acum ajunge. Mi-e destul de greu să stărui asupra acestor lucruri şi ție îţi vine şi mai greu să le ascuţi. Atîta numai Verocika : să ții minte ce am vorbit acum. Iartă-mă, Verocika. Acum du-te la tine şi gîndeşte-te, sau mai bine, du-te şi te culcă. Nu te mai gîndi la mine, ci doar la tine. Numai gîndindu-te la tine, poţi să-mi cruţi şi mie o durere fără nici un rost.

După vreo două săptămîni, într-o zi cînd Lopuhov se afla la biroul său de la fabrică, Vera Pavlovna își petrecu toată dimineața într-o stare de mare tulburare. Se prăbușea pe pat, își acoperea fața cu mîinile ; după un sfert de ceas sărea în picioare și umbla încolo și înapoi prin odaie ; se așeza într-un fotoliu ; începea din nou să umble cu pași nesiguri și nervoși ; iar se prăbușea pe pat, iar se plimba prin odaie, se apropia de mai multe ori de masa de scris, stătea o clipă lîngă ea, apoi se îndepărta în fugă. În cele din urmă, se așeză la masă, scrise cîteva cuvinte și sigilă scrisoarea. După o jumătate de ceas, luă scrisoarea, o rupse și o arse. Se agită din nou, iar scrise un răvaș, iar îl rupse și îl arse ; iar se agită, iar scrise și, după ce lipi plicul, fără să mai întîrzie cu scrierea adresei, se duse repede cu scrisoarea în camera soțului ei, o aruncă pe masă și se repezi înapoi în odaia ei, căzu într-un fotoliu și rămase așa nemișcată, acoperindu-și fața cu mîinile. Trecu o jumătate de oră, poate un ceas ; se auzi o sonerie. Era el. Vera Pavlovna alergă în birou ca să ia scrisoarea, s-o rupă și s-o ardă. Dar unde era scrisoarea ? N-o găsea. Unde era ? Scotoci în grabă hîrțiile ; dar n-o găsi. Masa deschisese deja ușa. Din prag, Lopuhov o văzu pe Vera Pavlovna ieșind în fugă din biroul lui și intrînd în odaia ei, tulburată și palidă.

Nu se duse după ea, ci trecu de-a dreptul în birou și cu o privire rece și calmă, se uită pe masă. Da, se aștepta de mai multe zile la ceva în felul acesta — la o discuție sau la o scrisoare. Iată scrisoarea fără adresă, dar cu sigiliul ei ; desigur ori o căutase ca s-o distrugă, ori o aruncase chiar în clipa aceea ; nu, o căutase, căci hîrțiile sînt răvășite. Cum ar fi putut-o găsi, dacă atunci cînd o aruncase, fusese cuprinsă de o emoție atît de copleșitoare încît scrisoarea, aruncată cu o mișcare bruscă, de parcă ar fi fost un cărbune ce-i frigea mîna, alunecase de pe masă și ajunsese dincolo de ea, pe pervazul ferestrei ? Aproape că nu mai era nevoie s-o citească ; îi știa dinainte cuprinsul. Totuși, nu se putea să n-o citească :

„Dragul meu, n-am fost niciodată atît de legată de tine ca acum. Aş vrea să-mi dau viaţa pentru tine ! O, ce bucuroasă aş fi să mor, dacă astfel te-aş face mai fericit ! Dar nu pot trăi fără el. Te mîhnesc, dragul meu, te ucid, prietenul meu, şi nu vreau. O fac asta împotriva voinţei mele. Iartă-mă, iartă-mă.“

Timp de un sfert de oră sau poate chiar mai mult, Lopuhov stătu în faţa mesei, privind în jos cu ochii aţintiţi la marginea fotoliului. Cu toate că prevăzuse lovitura, tot îl durea. Deşi se gîndise şi hotărîse ce trebuia să facă în urma unei asemenea scrisori sau explicaţii, nu se putea reculege chiar atît de repede. În cele din urmă, însă, îşi reveni. Se duse la bucătărie să-i spună ceva Maşei :

— Te rog, Maşa, să nu dai la masă pînă cînd nu-ţi spun eu. Nu mă simt tocmai bine şi trebuie să-mi iau doctoria înainte de masă. Dar dumneata să nu aştepţi : mîncă fără nici o grabă, ai tot timpul. Am să te chem mai tîrziu.

Din bucătărie trecu la soţia lui. Stătea culcată, cu faţa ascunsă în perne. Tresări la intrarea lui :

— Ai găsit-o şi ai citit-o ! Doamne, ce nebună sînt ! Ceea ce am scris nu-i adevărat. E o nebunie !

— Ştiu, draga mea. Asemenea vorbe nu trebuie luate în serios, fiindcă erai prea emoţionată cînd le-ai scris. Lucrurile nu se rezolvă aşa. Vom avea timp să ne mai gîndim şi să mai vorbim, fiind o chestiune importantă pentru noi amîndoi. Deocamdată, vreau să-ţi spun ceva cu privire la situaţia mea. Am izbutit să fac destul de multe lucruri, tot ce trebuia, şi acum sînt foarte mulţumit. Mă ascuţi ?

Nu ştia nici ea singură dacă asculta sau nu. Ar fi putut să-i spună că, oricum ar fi, fie că ascultă, fie că nu, tot auzea ceva, dar nu mai era în stare să priceapă ce anume auzea. Totuşi, auzea şi îşi dădea seama că era vorba de altceva, fără nici o legătură cu scrisoarea. Încetul cu încetul, ea începu să asculte, simţind chiar nevoia să asculte : nervii o îndemneau să se ocupe de altceva decît de scrisoare. Cu toate că mult timp nu fu în stare să priceapă nimic, glasul stăpînit şi domol al soţului ei o liniştea. De la o vreme începu chiar să

înțelegea cele ce auzea. „Ascultă-mă, astea sînt chestiuni foarte importante pentru mine“, spuse soțul. Și după ce o întrebă dacă ascultă, Lopuhov continuă să vorbească. Da, erau niște schimbări foarte plăcute pentru dînsul. El îi vorbea destul de amănunțit. Da, ea știa chiar pe trei sferturi despre ce era vorba, ba chiar pe de-a-ntregul, dar n-avea nici o importanță, îl lăsa să vorbească mai departe. Ce bun era !

În vremea aceasta, Lopuhov spunea că i se urîse de mult cu lecțiile și de ce anume i se urîse și anume în care familii și cu care elevi ; că în schimb, de activitatea lui de la biroul fabricii nu i se urîse, fiind ceva important, care avea influență asupra oamenilor din întreaga fabrică, și că el izbutise să facă ceva acolo : făcuse să sporească numărul celor care vroiau să învețe carte, arătase unora cum să învețe pe alții, reușise să scoată de la patroni plata pentru acești învățători, dovedindu-le că în acest mod lucrătorii vor strica mai puțin mașinile, că vor fi mai puține absențe și mai puțină beție și că lucrul acesta nu costa prea mult.

Mai povesti cum îi convingea pe muncitori să nu mai bea și că în acest scop trecea adeseori pe la birturile lor, și multe altele asemănătoare. Lucrul principal era că el dobîndise o situație temeinică la întreprindere și, bucurîndu-se de faima lui de om cumsecade și energic, pusese mîna încetul cu încetul pe toate firele conducerii. În concluzie, partea cea mai măgulitoare pentru Lopuhov din toată povestirea aceasta era faptul că acum căpătase postul de ajutor de director al fabricii. Directorul, unul dintre asociații firmei, va fi numai onorific, cu retribuție onorifică, iar conducerea o va avea el. Asociaatul firmei nu primise să ocupe postul de director decît cu această condiție. O spusese limpede : „Nu pot să iau conducerea, căci nu mă pricep prea bine“. Lopuhov îi răspunsese : „Dumneata vei ocupa postul de director, ca să-l dețină un om cinstit, dar nu vei avea nevoie să te amesteci în afaceri. Voi lucra eu.“ „Bun, dacă-i așa, atunci se poate, primesc postul.“

Dar nu faptul că Lopuhov va avea acum un post mai înalt era atît de important cît faptul că va căpăta

trei mii cinci sute de ruble pe an, aproape cu o mie de ruble mai mult decît cîştigase pînă acum din lucrări literare, care erau ocazionale şi obositoare, şi din meditaţii, precum şi din vechea lui slujbă la fabrică. Acuma va putea renunţa la orice altă activitate în afară de aceea de la fabrică, şi aceasta era minunat.

Povestirea acestor lucruri ţinu o jumătate de ceas şi mai bine şi, spre sfîrşitul povestirii, Vera Pavlovna fu în stare să vorbească, spunînd că într-adevăr aşa era mai bine. Apoi îşi potriveşi părul şi merse la masă.

După masă, Lopuhov dădu Maşei optzeci de copeici ca să ia o birjă, trimiţînd-o în patru locuri cu cîte un bileţel, în care Lopuhov anunţa că în seara aceea este acasă şi ruga pe cutare şi pe cutare să-i facă plăcerea de a veni la dînsul. Într-adevăr, seara, veni nesuferitul de Rahmetov cu o droaie de tineri după el şi se încinse o îndîrjită discuţie ştiinţifică, în care mai fiecare acuza pe celălalt, şi în mod exagerat, de tot felul de purtări inconsecvente, în timp ce unii trădători ai acestor discuţii înalte o ajutau pe Vera Pavlovna să-şi petreacă în chip plăcut seara. Pe la jumătatea serii, ea înţelese pe unde umblase în ziua aceea Maşa : ce bun era Dmitri ! Da, de data aceasta, Vera Pavlovna era grozav de bucuroasă de tinerii ei oaspeţi, deşi acum nu mai zburda ca altădată, ci şedea cuminte şi era gata să-l sărute pînă şi pe Rahmetov.

Oaspeţii rămaseră pînă la trei noaptea şi bine au făcut c-au stat atîta.

Vera Pavlovna abia se culcase obosită de emoţiile zilei, cînd intră soţul ei.

— Cînd ţi-am vorbit despre fabrică, Verocika dragă, am uitat să-ţi spun un lucru cu privire la noul meu post. De altfel, n-are nici o importanţă, dar ţi-l voi spune, numai că am să te rog ceva : mi-e somn şi ție la fel, așa că, dacă va fi să mai vorbim ceva despre fabrică s-o lăsăm pe mîine. Deocamdată, îţi spun numai două vorbe. Uite ce e : cînd am primit postul de ajutor de director, am pus o condiţie şi anume : să intru în funcţiune cînd vreau, peste o lună sau chiar peste două. Vreau acuma să profit de răgazul acesta.

De cinci ani n-am mai fost la Reazan să-mi văd părinții. Mă voi duce pe la ei. Cu bine, Verocika. Nu te mai scula. Ai să ai timp mâine. Dormi.

XXVII

Cînd Vera Pavlovna ieși a doua zi din odaia ei, soțul ei și Mașa puneau lucrurile în două geamantane. Mașa stătu tot timpul acolo : Lopuhov îi dădea atîtea obiecte să împacheteze, să așeze, să ambaleză, încît nu putea isprăvi lucrul cu una cu două.

— Verocika, vino și tu să ne ajuți.

Băură tustrei ceaiul, tot acolo, în timp ce alegeau și așezau lucrurile. Vera Pavlovna începu să-și dea seama de ceea ce se petrecea, abia atunci cînd bărbatul ei îi spuse : „E zece și jumătate, trebuie să mergem la gară“.

— Dragul meu, merg și eu cu tine.

— Verocika dragă, nu-i loc în trăsură ; alături de mine trebuie să iau două geamantane. Urcă-te cu Mașa în trăsura cealaltă.

— Nu despre asta vorbesc ; plec cu tine la Reazan.

— A, dacă-i așa, atunci Mașa va merge cu geamantanele și noi luăm loc împreună.

Cînd ești în trăsură, pe stradă, nu prea ai cum să te lași pradă sentimentelor. Pe lîngă aceasta, roțile huruie cumplit pe caldarîm. Multe lucruri Lopuhov nu le aude bine, la altele răspunde în așa fel încît nu se înțelege mare lucru sau nu răspunde de loc.

— Plec cu tine la Reazan, repeta mereu Vera Pavlovna.

— Dar nu ți-ai făcut bagajele. Cum ai să pleci ? Dacă vrei, fă-ți și tu în tihnă bagajele și urmează-mă. Numai că te-aș ruga ceva : așteaptă pînă primești o scrisoare de la mine. O vei primi chiar mâine ; o voi scrie și pune la poștă chiar pe drum. O vei primi chiar mâine, așteaptă, te rog.

Cum îl îmbrățișează ea pe peronul gării, cu cîte lacrimi îl sărută cînd se urcă în vagon ! Și el vorbește

într-una despre treburile lui de la fabrică, spune cît de bine le-a aranjat și cît de bucuroși vor fi părinții săi cînd îl vor vedea. Și mai spune că nimic pe lume n-are preț ca sănătatea și că ea trebuie să aibă grijă de sănătate. Apoi, cînd mai erau cîteva minute pînă la plecare, îi spuse chiar de pe platforma vagonului :

— Ieri mi-ai scris că niciodată n-ai fost atît de legat de mine ca acum ; e adevărat, Verocika mea dragă. Și eu sînt legat de tine tot așa cum ești și tu de mine. Afețiunea pe care o ai față de un om constă în dorința de a-l vedea fericit, o știm amîndoi. Dar fără libertate nu există fericire. Nici tu nu vrei să mă stingherești pe mine, nici eu pe tine. Dacă te-ai simți stingherită din pricina mea, aș fi foarte necăjit. Așa că-i preferabil să nu faci gestul acesta, ci să faci așa cum este mai bine pentru tine. Vom vedea mai pe urmă. Ai să-mi scrii, cînd trebuie să mă întorc. Cu bine, draga mea, a sunat a doua oară plecarea. La revedere !

XXVIII

Acestea se întîmplaseră pe la sfîrșitul lunii aprilie. Pe la mijlocul lui iunie, Lopuhov se întoarce, stătu vreo trei săptămîni la Petersburg, apoi plecă la Moscova cu treburi de-ale fabricii, după cum spusese el. Plecă la 9 iulie, iar în dimineața zilei de 11 iulie se întîmplă ciudatul caz de la hotelul de lîngă gara liniei Petersburg-Moscova, cu pasagerul acela care nu se mai trezea din somn, iar după vreo două ceasuri se petrecu scena de la vila din Kamemnoostrovski. Acum cititorul cu spirit pătrunzător nu va mai greși cînd va căuta să ghicească cine anume s-a împușcat. „Am înțeles eu de mult că a fost Lopuhov“, zice cititorul cu spirit pătrunzător, încîntat de dibăcia cu care a ghicit acest lucru. Dar unde a dispărut și cum se face că i s-a găsit șapca găurită la o margine ? „N-are nici o importanță ; toate acestea nu sînt decît niște trucuri de-ale lui și eu cred

că a luat parte el însuși la pescuirea lui cu prostovolul“, ne zice cititorul cu spirit pătrunzător. Bine, fie ! Crede ce poștești ! Ești greu de convins !

XXIX

UN OM DEOSEBIT

La vreo trei ore după ce plecase Kirsanov, Vera Pavlovna își veni în fire și îndată o bătu gîndul că atelierul nu putea fi lăsat în voia soartei. Da, cu toate că Verei Pavlovna îi plăcea să demonstreze că atelierul merge de la sine, ea știa de fapt că doar se amăgea cu acest gînd și că în realitate atelierul avea nevoie de o conducătoare. Altfel totul s-ar fi prăbușit. Totuși, întreprinderea stătea acum pe picioare foarte solide și nu era mare bătaie de cap cu conducerea ei. Merțalova avea doi copii, dar ar fi găsit răgazul să croiască un ceas sau un ceas și jumătate pe zi, și nici n-ar fi fost nevoie chiar în fiecare zi. Probabil că n-avea s-o refuze : doar și acuma lucra destul de mult în atelier. Vera Pavlovna începu să-și aleagă lucrurile pentru vînzare și totodată o trimise pe Mașa, mai întîi la Merțalova, ca s-o roage să vină pînă la ea, apoi la Rașela, o negustoreasă de haine vechi și de tot felul de lucruri și care era o ființă foarte pricepută. Rașela era o bună cunoștință a Verei Pavlovna și se dovedise foarte cinstită față de dînsa, așa cum sînt aproape toți micii negustori evrei față de oamenii cumsecade. Rașela și cu Mașa trebuiau să se ducă la apartamentul din oraș, să strîngă hainele și alte lucruri rămase acolo, să mai treacă în drum pe la blănarul căruia Vera Pavlovna îi dăduse blănurile să i le păstreze peste vară ; apoi să vină cu toate aceste lucruri la vilă, pentru ca Rașela să le prețaluiască și să le cumpere.

Tocmai cînd Mașa ieșea pe poartă, îl văzu pe Rahmetov, care de vreo jumătate de ceas tot dădea tîrcoale vilei.

— Pleci, Mașa ? Stai mult ?

— Da, cred că abia diseară mă întorc. Am o mulțime de treburi.

— Vera Pavlovna e singură ?

— Singură.

— Atunci am să intru în casă și o voi ajuta eu în locul dumitale — poate să fie nevoie de ceva.

— Poftiți înăuntru. Eram chiar foarte îngrijată din pricina dumneaei. Și bine că mi-am adus aminte : domnule Rahmetov, chemați pe cineva din vecini, pe bucătăreasă sau pe dădacă, sînt prietenă cu amîndouă, și spuneți-le să servească masa. Vera Pavlovna încă n-a stat la masă.

— Bine, nici eu n-am stat la masă ; vom mânca împreună. Dar dumneata ai mîncat ?

— Da. Vera Pavlovna nu m-a lăsat să plec fără să mîncîc.

— Îmi pare bine. Credeam că a uitat și asta din cauza atîtor treburi.

Cu excepția Mașei și a unora care erau la fel ca ea sau o întreceau prin candoarea sufletului și prin simplitatea îmbrăcăminții, toți se temeau puțințel de Rahmetov. Cîteodată, și Lopuhov, și Kirsanov, și alții ca ei, care nu se temeau de nimeni și de nimic, erau cuprinși de teamă în fața lui. Se ținea departe de Vera Pavlovna, care îl găsea foarte plictisitor. Într-adevăr, nu căutase niciodată să se apropie de dînsa. Mașa însă ținea la dînsul, cu toate că era mai puțin prietenos și vorbăreț cu ea decît ceilalți cunoscuți ai casei.

— Am venit nepoftit, Vera Pavlovna, începu el, dar l-am văzut pe Alexandr Matveici și știu tot. De aceea am socotit că aș putea să-ți fiu de folos cu ceva și să stau astă-seară cu dumneata.

Serviciile lui ar fi putut fi imediat folosite ; într-adevăr, el putea ajuta Verei Pavlovna să-și pună lucrurile în ordine. Oricine altul, în locul lui Rahmetov, ar fi fost rugat s-o facă, ar fi fost gata să înceapă a da o mîna de ajutor. El însă nu se oferă să facă ceva precis și nici nu fu rugat. Vera Pavlovna îi strînse mîna și doar zise cu căldură că îi este foarte recunoscătoare pentru atenția arătată.

— Voi sta în birou, zise el, cheamă-mă, dacă ai nevoie de ceva. Dacă vine cineva, îi deschid eu; nu te mai deranja.

Cu aceste cuvinte, el se retrase foarte calm în birou, scoase din buzunar o bucată mare de şuncă, o bucată de pâine neagră — în totul vreo patru funturi, se așează, înfulecă tot, căutînd să mestece bine, bău o jumătate de carafă de apă, apoi se duse la rafturile cu cărți și începu să caute ceva de citit.

„Cunosc cartea“, „n-are nimic original“, „nimic original“, „nimic original“, „nimic original“... Aceste vorbe „nimic original“ se refereau la operele lui Macaulay, Guizot, Thiers, Ranke, Gervinus¹.

„A, bine că am găsit ceva!“ își zise el, citind pe cotoarele mai multor volume groase: *Isaac Newton, Opere complete*. Începu să răsfoiască repede volumele; în sfîrșit, găsi ce căuta și rosti cu un zîmbet de satisfacție: „Asta e, asta e“ — *Observation on the Prophecies of Daniel and the Apocalypse of St. John*, adică „Observații asupra profețiilor lui Daniel și a Apocalipsului Sfîntului Ioan“. „Da, iată o ramură a științei, pe care încă n-o cunosc temeinic. Newton a scris acest comentariu la bătrînețe, cînd era pe jumătate teafăr la minte și pe jumătate smintit. Este un izvor clasic în privința amestecului de demență și de rațiune². Iată o problemă istorică de importanță universală: amestecul acesta de nebunie și rațiune străbate fără excepție toate evenimentele, apare în mai toate cărțile și aproape în toate capetele. Aici însă el trebuie să se arate într-o formă exemplară: mai întîi, fiindcă e vorba de cea mai genială și totodată cea mai normală dintre toate mințile cunoscute nouă, iar, în al doilea rînd, fiindcă este un fapt indiscutabil că această minte era lovită de nebunie. Deci, în felul ei, este o operă capitală. Aici trebuie să se manifeste mai palpabil decît

¹ Macaulay, Guizot, Thiers, Ranke, Gervinus, istorici burghezi din prima jumătate a secolului XIX. (N. red. ruse.)

² În această scriere a lui Newton, o concepție justă despre riturile bisericești se îmbină cu o doză de misticism. (N. red. ruse.)

oriunde caracteristicile acestui fenomen general, pe care îl constituie în mod neîndoieînic amestecul de nebunie şi de raţiune. O carte vrednică într-adevăr de a fi studiată." Cu o rîvnă plină de voluptate, Rahmetov începu să citească această carte pe care în ultima sută de ani n-o citiseră decît corectorii din tipografii. Oricărui alt om, în afară de Rahmetov, lectura aceasta i-ar fi dat impresia că mestecă nisip sau rumeguş. Pentru el, însă, era o mîncare gustoasă.

Oameni ca Rahmetov sînt rari : pînă acum n-am cunoscut decît opt exemplare din această specie (printre care, două femei) ; nu se asemănau între ei decît printr-o singură trăsătură. Se găseau printre ei oameni blajini şi alţii aspri ; oameni posomorîti şi alţii veseli ; unii grijulii şi alţii flegmatici ; precum şi alţii plîngăreţi (unul, cu chipul aspru, ironic pînă la neobrazare ; celălalt cu un chip de lemn, tăcut şi nepăsător faţă de orice ; amîndoi au plîns de mai multe ori în faţa mea, ca nişte femei isterice, şi nu din pricina unor chestiuni personale, ci în toiul unor discuţii şi al unor întîmplări oarecare ; sînt sigur că atunci cînd erau singuri, plîngeau adesea). Mai găseai şi oameni care erau mereu liniştiţi, în orice împrejurare. Nu exista nici o asemănare între ei, cu excepţia unei singure trăsături, care îi unea într-o specie unică, deosebindu-i de ceilalţi oameni. Cînd ne aflam între patru ochi, rîdeam de aceia dintre ei pe care îi cunoşteam mai de aproape ; ei se supărau sau nu se supărau, însă şi ei rîdeau de ei înşişi. Într-adevăr, aveau în ei multe trăsături ridicole ; tot ce era esenţial în ei era ridicol şi tocmai aceasta îi făcea să fie oameni de o specie deosebită. Îmi place să rîd de asemenea oameni.

Acela dintre ei, pe care l-am întîlnit în cercul lui Lopuhov şi Kirsanov şi despre care voi vorbi aici, constituie o vie dovadă că trebuie făcute serioase rezerve în ce priveşte consideraţiile lui Lopuhov şi ale lui Alexei Petrovici din cel de al doilea vis al Verei Pavlovna, consideraţii despre însuşirile pămîntului, în sensul că, oricum ar fi ţarina, se pot găsi totuşi măcar nişte fişii mititele pe care pot creşte spice sănătoase. Ca să spunem drept, genealogia eroilor principali ai

povestirii mele — Vera Pavlovna, Kirsanov și Lopuhov — nu merge mai departe de bunici și bunice și poate că numai cu multe efortări s-ar mai găsi și vreo străbunică (străbunicul fiind pierdut cu totul în negura uitării; se știa doar că era soțul străbunicii și că îl chema Kiril, deoarece bunicului îi zicea Gherasim Kirilici). Rahmetov însă se trăgea dintr-o familie cunoscută încă din secolul al XII-lea, adică dintr-una din cele mai vechi familii nu numai de la noi, ci și din întreaga Europă. Printre temnicii¹, adică printre comandanții de oști tătare, nimiciți la Tver împreună cu oastea lor — deoarece, după cum spun letopisetele, vroiau să convertească poporul la mahomedanism (ceea ce probabil că ei nici nu se gîdeau), dar care în realitate fuseseră nimiciți numai din pricina urgiei lor — se găsea și unul pe care-l chema Rahmet. Fiul acestuia, făcut cu o rusoaică, nepoata spătarului, adică a șambelanului și a mareșalului din Tver, și pe care Rahmet o răpise, a fost cruțat de hatîrul mamă-si și botezat, schimbîndu-i-se numele din Latîf în Mihail. Din acest Latîf-Mihail Rahmetovici își trage obîrșia neamul Rahmetovilor. La Tver, ei au fost boieri, la Moscova au ajuns numai ocolnici², la Petersburg, în secolul trecut, erau generali *en chef* — bineînțeles, numai unii din ei și nu toți: neamul lor încrucișîndu-se cu alte neamuri, devenise foarte numeros, așa că numărul tuturor posturilor de generali *en chef*, în ființă atunci, n-ar fi ajuns pentru ei. Străbunicul lui Rahmetov al nostru fusese prieten cu Ivan Ivanovici Șuvalov³, care îl și repusesese în drepturi și îl chemase din surghiunul în care fusese aruncat din pricina prieteniei lui cu Muennich⁴. Străbunicul își făcuse slujba cu Rumianțev⁵, ajunsese

¹ În perioada invaziei mongole în Rusia, șef peste o „ortină”, adică peste zece mii oameni. (N. red. rom.)

² Dregători de gradul al doilea care îndeplineau servicii auxiliare pe lîngă cneji și țari. (N. red. rom.)

³ I. I. Șuvalov (1727—1797) — om de stat rus. (N. red. ruse.)

⁴ Muennich (1683—1767) — om politic rus. În urma loviturii de stat care a dus la urcarea pe tron a Elizavetei Petrovna (1741), a fost deportat ca adept al Annei Ioanovna. (N. red. ruse.)

⁵ P. A. Rumianțev (1725—1796) — faimos conducător de oști. (N. red. ruse.)

pînă la gradul de general *en chef* și fusese omorît la Novi¹. Bunicul lui îl însoți pe Alexandru la Tilsit² și ar fi ajuns mai departe decît toți dacă nu și-ar fi compromis prea devreme cariera din pricina prieteniei sale cu Speranski³. Tatăl slujise fără succese și fără eșecuri, se retrăsese la patruzeci de ani cu gradul de general-locotenent, stabilindu-se la una din moșiile presărate de-a lungul cursului superior al Medveditei. Aceste moșii nu erau prea mari și aveau doar vreo două mii cinci sute de țărani; în schimb, moșierul, trăind în sînul naturii, avu destul de mulți copii — vreo opt; Rahmetov al nostru fusese penultimul, iar după el urma o fată. Prin urmare, Rahmetov al nostru nu moștenise prea mult: căpătase vreo patru sute de țărani și vreo șapte mii deseatine de pămînt. Nimeni nu știa ce făcuse el cu țăranii și cu cele cinci mii cinci sute de deseatine; de asemenea, nimeni nu știa că își păstrase o mie cinci sute de deseatine, că era deci moșier și că, dînd cu arendă pămîntul ce și-l păstrase, tot mai avea vreo trei mii de ruble venit anual. Cît timp Rahmetov s-a aflat printre noi, nimeni n-a știut-o. Abia mai tîrziu am aflat. Atunci doar bănuiam că el este din neamul Rahmetovilor, printre care se numără o seamă de moșieri bogați, care au vreo șaptezeci și cinci de mii de țărani prin ținuturile din susul rîurilor Medvedîta, Hopior, Sura și Tîna, sînt în permanentă mareșali ai nobilimii județene din ținuturile lor și sînt aleși mereu, ba unul, ba altul, mareșali ai nobilimii într-una din cele trei gubernii prin care trec aceste rîuri, străbătînd ținuturile locuite de iobagii lor. Mai știm că prietenul nostru Rahmetov cheltuia cam vreo patru sute de ruble pe an, ceea ce în timpurile de atunci nu era de loc o sumă mică pentru un student, dar pentru un moșier din neamul Rahmetovilor foarte puțin;

¹ În bătălia de la Novi (1799), armatele ruse, în frunte cu Suvorov, au zdrobit armata franceză. (N. red. ruse.)

² La Tilsit a fost încheiat tratatul de pace între Rusia și Franța (1807). (N. red. ruse.)

³ M. M. Speranski (1772—1839) — om politic rus, destituit în 1811 din postul de secretar de stat, în urma stăruințelor nobilimii conducătoare, nemulțumită de proiectele lui de reforme administrative. (N. red. ruse.)

de aceea, fiecare dintre noi, nefiind preocupat să culeagă asemenea informații, credea că Rahmetov al nostru făcea parte din vreo ramură scăpătată și rămasă fără moșii a Rahmetovilor și era fiul vreunui consilier de administrație financiară, care lăsase copiilor săi un mic capital. Într-adevăr, ce interes puteau să aibă pentru noi asemenea lucruri ?

Rahmetov avea pe atunci douăzeci și doi de ani ; intrase la universitate la șaisprezece ani, dar lipsise vreo trei ani. Părăsise studiile în anul al doilea, se dusesese la moșia lui, dispusese de ea înfrângând voința tutorelui său, fusese afurisit de către frații săi și ajunsese pînă acolo, încît cumnații lui nu mai dădeau voie surorilor sale nici să-i rostească numele. După aceea, umblase prin Rusia, și pe uscat și pe apă, fie într-un mod obișnuit, fie într-un mod neobișnuit, cînd pe jos, cînd cu plute cu pînze, cînd cu șlepuri. Avusese tot felul de aventuri, pe care le căuta cu dinadinsul. Între timp, trimisese doi oameni la universitatea din Kazan, și alți cinci la cea din Moscova : erau bursierii săi ; iar la Petersburg, acolo unde vroia să stea singur, nu adusesese pe nimeni, și de aceea nimeni dintre noi nu știa că venitul său se ridica la trei mii de ruble și nu la patru sute. Aceste lucruri le-am aflat abia mai tîrziu. Pe atunci însă noi știam doar că Rahmetov lipsise multă vreme, că numai cu doi ani înainte de perioada în care-l vedem în biroul lui Kirsanov, studiind comentariul lui Newton asupra Apocalipsului, el se întorsese la Petersburg și intrase la facultatea de filologie. Mai înainte, urmasese facultatea de științe.

Dacă nici unul dintre cunoscuții din Petersburg ai lui Rahmetov nu știa nimic de familia lui și de starea lui materială, în schimb, toți cei care îl cunoșteau acolo, îl cunoșteau sub două porecle ; una dintre ele, despre care s-a mai vorbit în această povestire, era „rigoristul“. Rahmetov o primea cu obișnuitul său zîmbet ușor, un zîmbet de o satisfacție puțin cam tristă. Cînd i se zicea însă Nikitușka sau Lomov sau, cu numele complet, Nikitușka Lomov, el zîmbea larg și dulce și avea cele mai îndreptățite motive, deoarece nu căpătase de la natură, ci cîștigase prin puterea voinței

sale dreptul de a purta acest nume celebru printre milioane de oameni. Faima acestui nume însă era răspîndită numai pe o întindere de o sută de verste, cuprinzînd opt gubernii, iar cititorilor din restul Rusiei trebuie să li se explice ce este cu acest nume. Nikituška Lomov, edecar pe Volga, acum douăzeci sau cincisprezece ani, era un uriaș cu o putere herculeană ; avea o statură de doi arșini și cincisprezece verșoci, piept și umeri foarte largi, și cîntărea cincisprezece puduri, cu toate că nu era gras, ci numai vînjos. În ce privește puterea lui, e destul să spunem numai un lucru : era plătit cît patru. Cînd vasul acosta la țărmul vreunui oraș și el se ducea la tîrg sau la bazar, cum se zice în ținuturile Volgăi, răsuna pînă în cele mai îndepărtate ulicioare strigătul : „Vine Nikituška Lomov, vine Nikituška Lomov !“ și toți dădeau fuga în ulița care ducea de la debarcader la bazar, ca să-l vadă pe uriaș.

Ca putere fizică, Rahmetov, la vîrsta de șaisprezece ani, cînd sosise la Petersburg, fusese un adolescent obișnuit, destul de înalt, destul de viguros, dar de loc remarcabil prin forța lui ; probabil că doi din zece tineri de vîrsta lui l-ar fi putut doborî. La vîrsta de șaisprezece ani și jumătate însă el se hotărî să-și călească trupul și începu să lucreze în acest sens. Se apucase cu multă rîvnă de gimnastică ; dar gimnastica nu face decît să perfecționeze materialul existent ; trebuia deci să-și procure materialul. Și atunci, dînd un timp de două ori mai mare decît cel destinat exercițiilor de gimnastică, adică mai multe ore pe zi, el se apucă de tot felul de munci, care cereau putere fizică : crăpa lemne, căra apă și lemne, tăia copaci, cioplea pietre, săpa pămîntul, făurea fier ; și astfel trecu prin felurite munci. Le schimba des, fiindcă de pe urma fiecărui fel de muncă nouă, își dezvoltă mereu alți mușchi ai corpului. Urma un regim alimentar ca acela al boxerilor, hrănindu-se numai cu anumite alimente, care sînt renumite ca întăritoare ale trupului și dătătoare de putere fizică, mai ales carne friptă, aproape crudă, și de atunci urmă neconținut acest regim. După un an de la începerea acestor exerciții, el plecă în călătoriile sale și cu acest prilej fu în stare să se ocupe de dezvoltarea puterii

sale fizice : fu plugar, dulgher, brutar și, în general, se îndeletnici cu tot felul de meserii prielnice sănătății. O dată merse chiar de-a lungul Volgăi, ca edecar, de la Dubovka pînă la Rîbinsk. Dacă ar fi spus fără ocol că vroia înadîns acest lucru, și stăpînului vasului, și oamenilor care trăgeau la edec le-ar fi părut o nerozie și nici nu l-ar fi primit, dar el se înfățișă ca un pasager obișnuit și, împrietenindu-se cu artelul, începu să ajute și el la edec, iar după o săptămînă se înhămă singur, ca un edecar adevărat. În curînd oamenii observară felul cum trăgea el la edec și începură să-și încerce puterea cu dînsul ; el întrecea cîte trei, chiar patru tovarăși de-ai săi, dintre cei mai zdraveni. Împlinise pe atunci douăzeci de ani și tovarășii săi de edec îl botezaseră Nikitușka Lomov, în cinstea uriașului, care acum nu mai lucra. În vara următoare, într-o zi pe cînd călătorea cu vaporul, împreună cu alți studenți, unul dintre pasagerii mai simpli care se înghesuiau pe punte se întîmplă să fie un fost tovarăș al lui de edec și astfel studenții, tovarășii săi de drum, îi aflară porecla de Nikitușka Lomov. Într-adevăr, ajunsese acum la o putere de neînchipuit, pe care și-o întreținea fără să-și cruțe timpul. „Așa trebuie, zicea el, asta îți aduce respectul și dragostea oamenilor simpli și poate să-ți folosească odată.“

Această idee îi intrase în cap de cînd avea șaisprezece ani și jumătate. De la această vîrstă începuse de altfel să-și dezvolte originalitatea. La șaisprezece ani, venise la Petersburg ca simplu absolvent de liceu. Era un băiat bun, cinstit. Petrecuse vreo trei-patru luni în felul obișnuit studenților începători. Auzi însă că printre studenți există niște oameni deosebit de deștepți, care gîndesc altfel decît ceilalți și aflase vreo cinci nume de asemenea oameni (pe atunci erau puțini). Rahmetov căută a face cunoștință cu vreunul dintre aceștia. Cu un prilej oarecare îl cunoscă pe Kirsanov și de atunci începu transformarea lui într-un om neobișnuit, transformarea lui în Nikitușka Lomov și în rigorist. În cea dintîi seară, cînd îl cunoscă pe Kirsanov, îl ascultă cu nesaț, plîns, întrerupîndu-l și blestemînd ceea ce trebuie să piară și binecuvîntînd ceea ce trebuie să

trăiască. „Oare cu ce cărți trebuie să-mi încep lectura ?“ întrebă el. Kirsanov îi dădu indicații. A doua zi, chiar de la opt dimineața, el începu să se plimbe pe Nevski de la Admiralteiskaia și pînă la Podul Poliției, așteptînd deschiderea celei dintîi librării germane sau franceze. Luă ce-i trebuia și citi optzeci și două de ore în șir, de joi la 11 dimineața, pînă duminică la 9 seara. Primele două nopți nu dormi și nu se simți ostenit, în a treia noapte bău opt pahare de cafea foarte tare, dar a patra noapte nu mai avu putere și nu mai răzbi nici cu cafeaua. Se prăbuși și dormi pe jos vreo cincisprezece ore în șir. După o săptămînă, veni la Kirsanov și îl rugă să-i mai recomande cărți și să-i dea lămuriri. Se împrietenii cu Kirsanov, și mai pe urmă, prin acesta, cu Lopuhov. După o jumătate de an, ei nu-l mai considerau mai tînăr ca dîșii, cu toate că Rahmetov avea șaptesprezece ani, iar ei douăzeci și unu. Chiar de pe atunci era un om neobișnuit.

Ce motive avusese în viața lui de pînă atunci, ca să ajungă un om neobișnuit ? Nu prea puternice, dar le avea. Tatăl său era un om cu caracter despotic, foarte deștept, cult și ultraconservator ; ultraconservator, ca și Maria Alexevna, însă cinstit. Bineînțeles, acest lucru nu-l putea suferi Rahmetov. De-ar fi fost numai atît, încă n-ar fi fost mare lucru. Dar mama lui, o femeie destul de delicată, suferea din pricina asprimii soțului ei. Pe lîngă aceasta, Rahmetov vedea ceea ce se petrecea la țară. Nici aceasta n-ar fi fost nimica. Mai fusese și altceva : nu împlinise încă cincisprezece ani cînd se îndrăgostise de o ibovnică a tatălui său. Se stîrnise un scandal din care avusese de suferit mai ales ea. Lui Rahmetov, îi fusese milă de femeia care suferise din pricina lui. Începuseră să-l frămînte tot felul de gînduri și Kirsanov fu pentru el ceea ce fusese Lopuhov pentru Vera Pavlovna. Deci avusese destule motive în viața lui de pînă atunci ca să devină un om neobișnuit. Dar cauza principală pentru care devenise un astfel de om fusese firea lui însăși. Cu puțin timp înainte de a fi părăsit universitatea, de a pleca la moșie și de a călători prin Rusia, el începuse deja să aibă principii originale în viața lui fi-

zică, morală și intelectuală. Cînd se întoarse, aceste principii se dezvoltară, alcătuiind un întreg sistem, pe care îl urma cu strășnicie. Își zise : „Nu beau nici o picătură de vin. Nu mă ating de nici o femeie.“ Și totuși era o fire pasionată. Pentru ce toate acestea ? Nu-i nevoie de o asemenea renunțare. „Ba așa trebuie. Noi cerem pentru oameni folosirea deplină a bunurilor vieții, și de aceea trebuie să dovedim prin felul nostru de viață că n-o cerem pentru satisfacerea pasiunilor noastre proprii, nu pentru noi în persoană, ci pentru om în genere ; trebuie să dovedim că vorbim numai principial și nu cu părtinire, din convingere și nu pentru nevoi personale.“

Tocmai de aceea începu să ducă o viață foarte aspră. Ca să devină și să rămînă Nikitușka Lomov, trebuia să mănînce carne, multă carne de vacă, și mînca într-adevăr multă. Se gîndea însă cu părere de rău la fiecare copeică cheltuită pentru orice altă hrană, în afară de carne. Spunea gazdei să-i cumpere cea mai bună carne, să ia în mod special cele mai alese bucăți ; în ceea ce privește celelalte alimente, mînca tot ce era mai ieftin. Renunță la pîinea albă și nu mai consumă decît neagră. Cu săptămîinile nu lua în gură o bucătică de zahăr. Nu vedea cu lunile fructe, carne friptă de vițel sau de pasăre. Nu-și cumpăra nimic din toate acestea și spunea : „N-am dreptul să-mi cheltuiesc banii pentru o plăcere de care mă pot lipsi“. Și doar fusese crescut cu mîncăruri alese și avea gusturi fine, lucru care se vedea din observațiile lui privitoare la mîncare. Ori de cîte ori era invitat la masă, mînca cu plăcere multe mîncăruri care nu i se găteau acasă. Erau însă și unele pe care nu le mînca nici cînd era invitat. Avea un motiv temeinic pentru această deosebire : „Ceea ce mănîncă oamenii de rînd pot mînca și eu, măcar din cînd în cînd, dacă am prilejul. Ceea ce însă este cu totul inaccesibil oamenilor din popor nu trebuie să mănînc nici eu ! Trebuie să respect această regulă, pentru ca să-mi dau seama, cît de cît, în ce măsură traiul lor este mai sărac față de al meu.“ De aceea, dacă se serveau fructe, el lua numai mere, și în nici un caz caise ;

portocale mînca numai la Petersburg, nu și în provincie, din pricină că la Petersburg le mănîncă și lumea simplă, iar în provincie nu. Mînca plăcinte deoarece „o plăcintă bună nu e mai proastă decît un pateu, și lumea simplă cunoaște foile de plăcintă“, dar nu mînca sardele. Se îmbrăca foarte sărăcăcios, cu toate că îi plăcea eleganța, și ducea o viață de spartan. Nu dormea pe saltea, ci pe un covor de pîslă, pe care nici măcar nu-l puneă în două.

Avea muștrări de conștiință, și totuși nu se putea lăsa de fumat. „Nu pot să cuget fără o țigară de foi : dacă este într-adevăr așa, atunci am dreptate ; dar poate că nu-i decît lipsă de voință“. Nu putea să fumeze țigări proaste, fiindcă fusese crescut într-un mediu aristocratic. Din cele patru sute de ruble cît cheltuia, vreo sută cincizeci se duceau pe țigări de foi. „O slăbiciune ciudată“, zicea el. Numai această slăbiciune mai oferea o posibilitate de ripostă la atacurile lui. Dacă începea să critice prea aspru pe cineva și cel criticat îi spunea : „Perfecțiunea nu-i cu putință ; uite, tu însuți fumezi“, atunci Rahmetov își întetea atacurile, dar îndreptîndu-le acum mai mult împotriva lui însuși și slăbindu-l puțin pe adversar, cu toate că nu-l uita cu desăvîrșire.

Izbutea să lucreze foarte mult, deoarece în repartizarea timpului își impusese aceleași restricții ca și în chestiunile materiale. Nu pierdea cu distracțiile nici măcar un sfert de ceas pe lună ; n-avea nevoie de repaus. „Am îndeletniciri variate ; schimbarea unei îndeletniciri cu alta este un repaus.“ În cercul de prieteni care se adunau la Kirsanov și la Lopuhov, nu venea mai des decît era nevoie ca să rămînă strîns legat de dîșii. „Așa trebuie ; viața de toate zilele cere să ții strînse legături cu un anumit cerc de oameni, deoarece trebuie să ai mereu la îndemînă izvoare de informații.“ În afară de adunările celor ce făceau parte din acest cerc, nu vizita niciodată pe nimeni decît numai pentru treburi și nu zăbovea nici cinci minute mai mult decît era necesar ; nu primea la el pe nimeni, sau, dacă primea pe cineva, nu-l lăsa să rămînă decît

cu respectarea aceleiași reguli ; își anunța musafirul fără ocol : „Am discutat chestiunea dumitale ; acum dă-mi voie să mă ocup de alte treburi, fiindcă trebuie să-mi cruț timpul.“

La începutul formării sale își petrecea tot timpul aproape numai citind, dar acest lucru nu dură decât vreo șase luni ; după ce-și dădu seama că-și formase felul de a gândi sistematic, cu ajutorul unor principii pe care le socotea deplin întemeiate, își zise : „Acum lectura a devenit un lucru secundar ; în acest domeniu pot spune că sînt pregătit pentru viață“. Și de atunci nu mai dădu cărților decât timpul care îi rămînea liber după alte treburi ; și timp liber nu-i rămînea decât foarte puțin. Cu toate acestea, își lărgea sfera de cunoștințe cu o iuțeală uimitoare ; la douăzeci și doi de ani, adică în clipele în care ne ocupăm de el, era un om cu o cultură deosebit de temeinică. Era așa, pentru că își stabilise și aici o regulă : nimic de prisos și nici un fel de capricii ; numai ceea ce-i necesar și nimic mai mult. Ce anume este necesar ? O spunea tot el : „În fiecare materie, operele capitale sînt foarte puține ; toate celelalte nu fac decât să repete, să dilueze, să altereze ceea ce este cuprins într-un chip mult mai deplin și mai clar în aceste puține opere. Numai aceste opere capitale trebuiesc citite. Orice altă lectură înseamnă doar timp pierdut. Să luăm, de pildă, literatura rusă. Eu zic : mai întîi trebuie citit Gogol. Dacă iau mii de alte povestiri, constat repede, chiar numai din cinci rînduri luate din cinci pagini diferite că nu găsesc altceva decât un Gogol alterat și micșorat. Atunci de ce să le mai citesc ? La fel și cu știința ; în știință, această delimitare este chiar și mai precisă. Dacă am citit pe Adam Smith, pe Malthus, pe Ricardo și pe Mill cunosc alfa și omega respectivului curent de idei și n-am nevoie să mai citesc pe nici unul dintre sutele de economiști, oricît de celebri ar fi ; dacă scot cîte cinci rînduri din cinci pagini diferite, constat că nu găsesc la ei nici o idee care să le fie proprie, ci numai idei împrumutate și modi

ficat. Nu citesc decît operele cu adevărat originale și numai atît cît îmi trebuie ca să cunosc originalitatea lor.“ De aceea nu reușeau nici în ruptul capului să-l faci să citească pe Macaulay. După ce cercetă vreun sfert de ceas diferite pagini din Macaulay, spuse : „Cunosc toate stofele din care sînt scoase aceste petice“. Citise cu o adevărată încoîntare *Bîlciul deșertăciunilor* de Thackeray. Dar cînd se apucă de *Pendennis*, închise cartea la pagina douăzeci : „Thackeray a spus tot ce avea de spus în *Bîlciul deșertăciunilor*. Se vede cît de colo că nu va mai da nimic, și nu face să-l mai citesc.“ „Fiecare carte pe care o citesc este din acelea care mă scutesc de a mai citi alte sute de cărți“, zicea el.

Gimnastica, munca pentru dezvoltarea puterii musculare, lectura, acestea erau îndeletnicirile proprii ale lui Rahmetov, și care, după întoarcerea sa la Petersburg, nu-i mai răpeau decît un sfert din timpul său ; restul timpului se ocupa de treburile altora sau, mai ales, de treburile nimănui, respectînd mereu aceeași regulă, ca și în lectură : să nu-și piardă timpul cu lucruri de mîna a doua și cu oameni neinteresanti, ci numai cu lucruri și cu oameni însemnați, care au o înrîurire și asupra celorlalți și îi fac să se schimbe. Astfel, în afară de cei din cercul său, el cunoștea numai oameni care aveau o înrîurire asupra celorlalți. Acela care nu era o autoritate față de mulți alții nu putea nici măcar să intre în vorbă cu dînsul, căci îi spunea : „Scuză-mă, n-am timp“, și se retrăgea. În schimb, persoanele pe care el voia să le cunoască nu puteau să-l evite. Venea pur și simplu la om și-i spunea : „Vreau să te cunosc ; trebuie ; dacă n-ai timp acum, spune-mi cînd să vin“. Nu lua în seamă măruntele treburi personale ale cuiva ; chiar dacă îi erai prieten intim și îl rugai stăruitor să țină seama de greutatea tale, îți răspundea : „N-am timp“, și îți întorcea spatele. În chestiuni importante însă intervenea, dacă, după părerea lui, era cazul să intervină, și asta chiar dacă nu-l îndemna nimeni : „Este de datoria mea“, zicea el. Și-i de necrezut ce lucruri spunea și făcea în asemenea cazuri. Iată, de pildă, cum am făcut cunoș-

tință cu dînsul. Nu mai eram tînăr și trăiam destul de bine. La mine acasă se adunau din cînd în cînd cincișase tineri din ținutul meu. Prin urmare, chiar prin acest fapt, eram un om plin de valoare pentru ei : tinerii aceia țineau la mine, știind că și eu țin la dînșii. Chiar de la ei auzise de numele meu. Cînd l-am văzut înțîia oară pe Rahmetov la Kirsanov, nu auzisem nimic de el. Era curînd după întoarcerea lui din călătorie. Venise la Kirsanov, după ce sosisem eu. Din toți cei care eram acolo, numai pe mine nu mă cunoștea. Îndată după ce sosi, îl luă pe Kirsanov la o parte și, arătîndu-mă cu privirea, îi zise cîteva cuvinte ; Kirsanov îi răspunse tot cu puține cuvinte și apoi își văzu de treabă. După un minut, Rahmetov se așează drept în fața mea, la măsuta de lîngă canapea, și începu să mă privească drept în față, de la o distanță de vreun arșin și jumătate. Asta m-a cam înciudat : mă cerceta fără nici o sfială, ca și cum în fața lui n-ar fi fost un om, ci un portret. M-am încruntat. Lui însă puțin îi păsa. După ce mă cercetase astfel vreo două-trei minute, îmi spuse : „Domnule N., trebuie să fac cunoștință cu dumneata. Eu te cunosc, dumneata nu mă cunoști. Interesează-te de mine la gazdă și la alții din această adunare, în care ai mai multă încredere.“ Apoi se sculă și se duse în altă odaie. „Cine-i caraghiosul acesta ?“ am întrebat eu. Kirsanov îmi răspunse : „Rahmetov. Dorește să te interesezi dacă merită încredere ; da, cu siguranță că merită. Și dacă merită atenție. Pot să ți-o spun prietenește că merită mai mult decît noi toți laolaltă.“ Ceilalți îi întăriră vorbele. După cinci minute, Rahmetov se întoarse. Nu vorbi cu mine, iar cu ceilalți vorbi puțin ; discuția nu era savantă și nici importantă : „A, s-a făcut ora zece, zise el ceva mai tîrziu : la zece trebuia să fiu în altă parte. Domnule N., îmi zise el, trebuie să-ți spun cîteva cuvinte. Cînd l-am întrebat pe Kirsanov cine ești, te-am arătat cu privirea și, pentru că trebuia negreșit să observi că întreb de dumneata, ar fi fost inutil să nu fac gesturi firești, punînd o asemenea întrebare. Cînd ești acasă, să vin la dumneata ?“ Pe vremea aceea, nu eram dor-

nic de noi cunoștințe și o asemenea stăruință nu-mi plăcea de loc. De aceea am spus : „Nu vin acasă decît noaptea ; toată ziua lipsesc de acasă“. „Dar dormi acasă ? La ce oră te întorci seara ?“ „Foarte tîrziu.“ „De pildă ?“ „Pe la două, trei.“ „Indiferent, spune-mi o oră la care să vin.“ „Dacă vrei neapărat să vii, atunci vino poimîine la trei și jumătate noaptea.“ „Fără îndoială că ar trebui să iau vorbele dumitale ca o bătaie de joc și o grosolănie, dar poate că dumneata ai motive personale, care ar merita aprobarea. În orice caz, am să fiu la dumneata poimîine, la trei și jumătate noaptea.“ „Nu ; dacă ții cu orice preț, atunci vino ceva mai tîrziu ; voi sta acasă toată dimineața pînă la douăsprezece.“ „Bine, am să trec pe la zece. Ai să fii singur ?“ „Da.“ „Bine.“ Rahmetov veni și vorbi tot așa fără înconjur despre chestiunea pentru care găsise că era nevoie să mă cunoască. Am discutat vreo jumătate de oră, n-are importanță despre ce anume ; este de ajuns să notez că el zicea : „Așa trebuie“ și eu ziceam : „Nu“, el zicea : „Este de datoria dumitale“. Iar eu îi răspundeam : „Cîtuși de puțin“. După vreo jumătate de ceas, îmi zise : „Văd că este zadarnic să mai continuăm. Mă rog, dumneata ești convins sau nu că sînt un om care merită o încredere deplină ?“ „Da, așa mi s-a spus și acum constat și eu că este așa.“ „Și totuși rămîi la părerea dumitale ?“ „Da, rămîn.“ „Dar știi ce rezultă din aceasta ? Rezultă că dumneata ești sau un mincinos, sau un om de nimic !“ Cum vă place una ca asta ? Ce ar fi trebuit să faci cu un alt om, pentru asemenea vorbe ? Să-l provoci la duel ? Dar el vorbea pe un ton grav, fără nici un resentiment personal, de parcă ar fi fost un istoric care judecă la rece, nu pentru a jigni, ci în numele adevărului. Și el însuși era atît de ciudat, încît ar fi fost caraghios să mă supăr, așa că n-am putut decît să rîd :

— Dar este același lucru, zisei eu. „În cazul de față, nu este același lucru.“ „Ei, atunci, poate că sînt și una și alta.“ „În cazul de față, este cu neputință să fii și una și alta. Una din două însă neapărat : ori nu crezi și nu faci ceea ce spui și în acest caz ești un mincinos ;

ori crezi și faci într-adevăr ceea ce spui, iar în acest caz, ești un om de nimic. Una din două, neapărat. Eu o cred pe cea dintîi.“ „Crede ce porțeste“, i-am răspuns eu, tot rîzînd. „La revedere, mi-a zis el. În orice caz, să știi că-mi păstrez încrederea în dumneata și sînt gata să reiau discuția, oricînd vei fi dispus.“

Cu toată violența sa, Rahmetov avusese deplină dreptate să procedeze astfel : să se informeze mai întîi bine despre mine și abia după aceea să discute cu mine și să încheie convorbirea așa cum o încheiase. Într-adevăr, eu nu-i spuseseam ceea ce credeam, așa că avea dreptul de a mă face mincinos, și „în cazul de față“, după expresia lui, acest lucru nu putea să fie supărător, nici măcar usturător pentru mine, deoarece n-avusesem nici un motiv să mă port altfel, iar el putea într-adevăr să-și păstreze încrederea și poate chiar stima față de mine, ca și mai înainte.

Oricine îl cunoștea se convingea că Rahmetov, cu toată violența manierelor lui, proceda întotdeauna tot-mai așa cum era mai judicios și mai simplu. Rostea cele mai cumplite vorbe tăioase și cele mai grozave impu-tări, în așa chip încît nici un om cu scaun la cap nu se putea supăra. Cu toată marea lui grosolănie era, în fond, un om foarte delicat. Uneori, de exemplu, începea în felul următor vreo explicație delicată : „Dumneata știi bine că voi vorbi fără nici un resentiment personal. Dacă vorbele mele îți vor fi neplăcute, te rog să mă ierți. Eu însă găsesc că nu trebuie să te superi din pricina unor vorbe rostite cu sinceritate, fără nici o intenție de a jigni și numai din necesitate. Totuși, dacă ți se va părea zadarnic să mai asculți vorbele mele, mă voi opri. Regula mea este : să-mi spun totdeauna părerea, cînd mă simt dator să mi-o spun, dar să n-o impun niciodată.“ Într-adevăr, nu și-o impunea niciodată, dar nu era chip să scapi de el cînd găsea necesar să-ți spună părerea lui în așa fel încît să poți pricepe despre ce are de gînd să vorbească și în ce sens ; însă o făcea din două-trei cuvinte și apoi întreba : „Acum dumneata știi cam care ar fi cuprinsul discuției ; crezi că ar fi util să vorbim în acest sens ?“ Dacă îi răspundeai „nu“, se înclina și pleca,

Acesta era felul în care vorbea și își făcea treburile. Avea treburi fără număr, dar nici una nu-l privea personal. Treburi personale n-avea, asta o știa toată lumea; dar ce anume treburi avea, nimeni din cercul lui nu știa. Era vădit numai că avea o mulțime de griji. Acasă stătea puțin, umbla și pe jos, și cu trăsura, dar mai mult pe jos. Și la el acasă veneau o mulțime de oameni, și asta neconținut, când aceiași, când alții noi. De obicei era acasă între două și trei. În acest timp, vorbea despre treburi și stătea la masă. Adeseori însă lipsea de acasă câteva zile în șir. Atunci unul dintre prietenii săi, devotat trup și suflet și tăcut ca mormîntul, stătea la el acasă și primea pe cei care veneau.

La vreo doi ani după ce stătuse în biroul lui Kirsanov și citise comentariul lui Newton asupra Apocalipsului, Rahmetov plecă din Petersburg, spunîndu-i lui Kirsanov și încă la vreo doi-trei prieteni intimi că nu-i mai rămînea nimic de făcut acolo, că îndeplinise tot ce se putuse, că se va putea face mai mult abia peste vreo trei ani, că în tot acest timp va fi liber și are de gînd să se folosească de acest răgaz așa cum i se părea că ar fi mai de folos în vederea activității viitoare. Mai pe urmă am aflat că el plecase la fosta lui moșie, vinduse pămîntul ce-i mai rămăsese, obținuse pe el vreo treizeci și cinci de mii de ruble, trecuse prin Kazan și prin Moscova și împărțise acolo cam vreo cinci mii de ruble bursierilor săi, pentru ca să-și poată termina studiile. Cu acestea se încheiau informațiile sigure ce le aveam despre dînsul. Nu se știa unde plecase de la Moscova. După ce trecură mai multe luni fără nici o știre de la el, cei care mai știau cîte ceva în legătură cu dînsul, în afară de cele știute de toată lumea, renunțară la tăcerea pe care o păstrasera în urma rugămintilor lui. Atunci am aflat că Rahmetov susținea bursieri, și am aflat și cea mai mare parte din întîmplările despre care am vorbit în legătură cu dînsul. Mai aflăram o mulțime de întîmplări care, totuși, erau departe de a lămuri totul în privința sa, ba care chiar nu lămurau nimic și făceau din Rahmetov o personalitate și mai enigmatică pentru noi toți. Erau niște întîmplări, care te uimeau prin ciudătenia lor sau care erau într-o to-

tală contradicție cu imaginea pe care cercul nostru și-o făcuse despre el, anume ca despre un om cu totul lipsit de sentimente personale, un om care, ca să spunem așa, n-ar fi avut o inimă proprie care să bată sub imboldul unor emoții proprii. Nu prea este locul aici să povestim toate aceste întâmplări. Nu vom pomeni decît de două din ele, cîte una pentru fiecare mod de a fi : una cu caracter violent, cealaltă cu un caracter care contrazicea vechea imagine pe care cercul nostru și-o făcuse despre Rahmetov. Le aleg dintre întâmplările povestite de Kirsanov.

Cu un an înainte de a fi dispărut din Petersburg, pentru a doua și, probabil, pentru cea din urmă oară, Rahmetov îi zisese lui Kirsanov : „Dă-mi o doză bună de alifie pentru tratarea rănilor provocate de obiecte tăioase“. Kirsanov îi dădu un borcan enorm, închipuindu-și că Rahmetov are de gînd să ducă medicamentul la vreun artel de dulgheri sau de alți meseriași care sînt des expuși la tăieturi. A doua zi dimineata, gazda lui Rahmetov veni în fugă la Kirsanov ; era foarte speriată : „Tătucule doftor, nu știu ce s-a întîmplat cu chiriașul meu : n-a ieșit de loc din odaia lui, a încuiat ușa ; m-am uitat printr-o crăpătură și ce să văd ? Era plin de sînge ; am început să țip, dar el mi-a spus de după ușă : «Nu-i nimic, Agrafena Antonovna». Cum nimic ! Du-te repede, tătucule doftor, mă tem să nu moară. Nu se îngrijește de loc de el.“

Kirsanov se duse repede să vadă ce se întîmplase. Cu un zîmbet posomorît, Rahmetov îi deschise ușa, și Kirsanov văzu o priveliște în stare să uimească pe oricine, nu numai pe Agrafena Antonovna : spatele și coastele lui Rahmetov (era numai în cămașă) erau pline de sînge. Sub pat, sînge. Covorul pe care dormise era și el plin de sînge. În covorul acesta erau înfipse sute de cuie mărunte, cu vîrfurile în sus, ieșind cam de un deget în afară. Rahmetov stătuse toată noaptea culcat pe cuie : „Ce înseamnă asta, Rahmetov ? !“ întrebă Kirsanov cu groază. „Am făcut o experiență. Trebuia. Într-adevăr nu e probabil ; totuși, era necesară, pentru orice eventualitate. Văd că pot.“ Desigur că gazda ar fi putut povesti și alte multe lucruri ciudate despre

Rahmetov, în afară de ceea ce văzuse atunci Kirsanov. Era însă o femeie simplă și avea mare respect față de Rahmetov, așa că nu puteai scoate nimic de la ea. Chiar și atunci ea venise în goană la Kirsanov, numai fiindcă Rahmetov o trimisese ca s-o liniștească ; prea tare plînsese, închipuindu-și că el vrea să se omoare.

Vreo două luni după această întâmplare — pe la sfîrșitul lunii mai — Rahmetov dispăru vreo săptămînă sau mai mult, dar nimeni nu luă în seamă acest lucru, pentru că de multe ori se întîmpla să dispară cu zilele. După aceea, Kirsanov istorisi cum anume își petrecuse Rahmetov zilele acelea. Era un episod erotic din viața lui Rahmetov. Dragostea se născuse dintr-un eveniment vrednic de Nikitușka Lomov. Rahmetov tocmai venea de la Pargolovo¹, din preajma Institutului de silvicultură, și se ducea în oraș, cufundat în gînduri și, ca de obicei, cu privirea în jos. Deodată, îl trezi din gînduri un țipăt disperat de femeie. Se uită : un cal o luase la fugă, trăgînd o cabrioletă în care se afla o doamnă ; aceasta conducea singură și nu izbutea să stăpînească animalul ; hăturile se tîrau pe pămînt ; calul se afla acum la doi pași de Rahmetov. Rahmetov se repezi în mijlocul drumului, dar calul trecu în goană pe lîngă el. Rahmetov n-avu timp să prindă hăturile și izbuti numai să apuce osia dinapoi a cabrioletei și astfel o opri, dar căzu jos. Lumea veni în fugă, o ajută pe doamnă să se dea jos din cabrioletă și îl ridică pe Rahmetov. Se lovise puțin la piept, iar, pe deasupra, o roată îi rupsese o bucată de carne destul de mare de la picior. Doamna își veni în fire și propuse lui Rahmetov să-l ducă la vila ei, la vreo jumătate de verstă depărtare. El primi, simțindu-se slăbit, dar ceru să se trimită imediat după Kirsanov și nu după vreun alt medic. Kirsanov constată că lovitura primită în piept nu era prea gravă. Rahmetov era însă foarte slăbit din pricina pierderii de sînge. Zăcu vreo zece zile. Bineînțeles, doamna pe care o salvase îl îngriji singură. Cum n-avea ce face, din pricina slăbiciunii, stătea de vorbă cu ea ; îi era totuna, fiindcă

¹ Suburbie a Petersburgului. (Cartierul vilelor). (N. red. rom.)

timpul ar fi trecut și așa fără rost. Vorbi despre multe lucruri. Doamna era o văduvă de vreo nouăsprezece ani, bogată, inteligentă, plăcută, cu o fire independentă. Vorbele înflăcărate ale lui Rahmetov — dar bineînțeles nu despre dragoste — o fermecară : „În visurile mele îl văd înconjurat de un nimb“, îi spunea ea lui Kirsanov. El, de asemenea, se îndrăgosti de dînsa. Judecîndu-l după haine și după alte semne, ea îl socotea un om fără nici o avere și de aceea îi mărturisi cea dintîi sentimentele, iar cînd Rahmetov, în a unsprezecea zi se sculă din pat și îi spuse că vrea să plece acasă, ea îi propuse să se căsătorească cu dînsa. El îi răspunse : „Cu dumneata am fost mai sincer decît cu alții ; dumneata îți dai seama că oameni ca mine n-au dreptul să-și lege soarta de soarta altora“. „Da, e adevărat, zise ea, dumneata n-ai dreptul să te însori. Dar, pînă cînd vei fi nevoit să mă părăsești, pînă atunci iubește-mă.“ „Nu, nu pot să accept nici asta, zise el, trebuie să-mi înăbuș iubirea ; iubirea pentru dumneata mi-ar lega mîinile, care și așa n-or să mi se dezlege curînd, pentru că-mi și sînt legate. Dar am să mi le dezleg. Eu nu trebuie să iubesc.“ Ce s-a mai petrecut cu doamna aceea ? Trebuie să se fi produs o cotitură și în viața ei ; după toate probabilitățile a devenit și ea o ființă deosebită. Aș fi vrut să aflu, dar n-am avut cum. Kirsanov nu mi-a spus numele ei și de altfel nici el nu știa ce s-a mai întîmplat cu dînsa. Rahmetov îl rugase să nu se ducă pe la ea, să nu încerce să afle nimic despre dînsa : „Dacă aș simți că știi ceva despre ea, nu m-aș putea stăpîni și te-aș întreba, și tocmai asta nu vreau“. După ce aflu acest lucru, toți își aduseră aminte că pe vremea aceea, vreo lună și jumătate, sau două, poate chiar și mai mult, Rahmetov fusese parcă mai posomorît decît de obicei, nu se mai învinuia pe el însuși oricît i s-ar fi imputat ticăloasa lui slăbiciune, adică țigările de foi, și nu mai zîmbea larg și dulce cînd cineva îl dezmierda cu numele de Nikitușka Lomov. Eu însă îmi aduc aminte chiar mai mult decît atîta. În vara aceea am mai stat de vorbă cu dînsul de vreo trei-patru ori, după prima noastră convorbire, cînd începuse să țină la mine pentru că îl luam peste picior

cînd eram între noi. Atunci, ori de cîte ori îl necăjeam, îmi răspundea : „Da, compătimente-mă, ai dreptate să mă compătimentești ; nu sînt nici eu o idee abstractă, ci un biet om care ar vrea să trăiască. Dar nu face nimic, are să-mi treacă“, adăuga el. Și într-adevăr i-a trecut. Numai o dată, toamna tîrziu, am izbutit să-i smulg această mărturisire.

Poate că acum cititorul cu spirit pătrunzător bănuiește că eu știu despre Rahmetov mai mult decît spun. Se poate. Nu îndrăznesc să-l contrazic, deoarece dumnealui este foarte pătrunzător. Dar chiar dacă ar fi așa, cîte lucruri nu mai știu eu, cititorule pătrunzător, pe care tu n-ai să le cunoști în vecii vecilor ! Dar iată ceva ce într-adevăr nu știu : unde se află acum Rahmetov, ce-i cu el și dacă-l voi mai vedea vreodată. N-am nici o știre și nici o altă bănuială decît aceea pe care o au toți cunoscuții săi. După ce au trecut vreo trei-patru luni de la dispariția sa din Moscova și nu mai sosea nici o veste de la dînsul, noi am bănuir cu toții că a plecat într-o călătorie prin Europa. Presupunerea pare să fie adevărată. Cel puțin, își găsește confirmarea în următorul fapt : la un an după dispariția lui Rahmetov, un prieten al lui Kirsanov a întîlnit în tren, între Viena și München, un tînar rus, care spunea că cutreierase toate țările slave, că pretutindeni căuta să cunoască toate clasele și că rămînea în fiecare țară atîta timp oît să cunoască într-un grad suficient mentalitatea, moravurile, felul de trai, instituțiile sociale, gradul de bunăstare a tuturor elementelor principale din care era alcătuită populația ei. Locuise în acest scop și în orașe și în sate, umblase pe jos din sat în sat. După aceea, făcuse în același chip cunoștință cu românii și cu ungurii, cutreierase în tren și pe jos Germania de nord, de acolo plecase iarăși spre sud, în provinciile germane ale Austriei, iar acum pleca în Bavaria, de acolo în Elveția, prin Würtemberg și Baden, iar de acolo în Franța, pe care vroia s-o cutreiere toată, tot așa, cu trenul și pe jos. De acolo avea să treacă, în același scop, în Anglia. Asta avea să țină vreun an. Dacă îi va rămîne ceva timp din acest an, va da o raită și pe la spanioli și italieni, iar dacă nu, se va lăsa păgubaș, pentru că

acest lucru „nu-i trebuia“ atît de mult, pe cînd celelalte țări „trebuia“ să le cerceteze. Dar pentru ce? „Pentru ca să-și dea mai bine seama.“ Peste un an, în orice caz, el „trebuia“ să ajungă în Statele Unite ale Americii de Nord, pe care „trebuia“ să le studieze mai mult decît orice altă țară; vroia să stea și mai mult în Statele Unite, poate chiar un an și mai bine, sau chiar să rămînă pentru totdeauna acolo, dacă va găsi ce să facă; dar este mai probabil că are să se întoarcă în Rusia după vreo trei ani, deoarece se pare că va „trebui“ să fie în Rusia, nu acum, ci atunci, peste trei-patru ani.

Toate acestea seamănă mult cu felul de a fi al lui Rahmetov, pînă și acest „trebuie“ care se întipărise în amintirea povestitorului. Pe cît își aducea aminte povestitorul, călătorul se potrivea cu Rahmetov și la vîrstă, și la glas, și la chip. Povestitorul însă nu dăduse atunci vreo atenție deosebită tovarășului său de drum care, de altfel, nici nu-i ținuse mult timp tovarășie, ci numai vreo două ceasuri. Se suise în vagon într-un orășel oarecare și coborîse într-un sat oarecare; de aceea povestitorul nu fu în stare să-i descrie înfățișarea decît numai în mod prea general, și de aceea n-avem o certitudine deplină. După toate probabilitățile fusese Rahmetov, dar în sfîrșit, cine știe? Poate că nu fusese el.

S-a mai zvonit la un moment dat că un tînăr rus, fost moșier, s-a dus într-o bună zi la un neamț, cel mai mare dintre toți cugetătorii europeni ai secolului al XIX-lea, părintele filozofiei noi¹, și i-a spus cam așa: „Am treizeci de mii de taleri, și n-am nevoie decît de cinci mii; vă rog să primiți dumneavoastră restul“. „De ce?“ „Pentru ca să vă publicați lucrările.“ Filozoful acela, deși era foarte sărac, n-a primit firește; dar, cu toate acestea, se zice că rusul ar fi depus la un bancher banii pe numele filozofului și i-ar fi scris: „Vă rog să dispuneți de bani așa cum doriți; dacă vreți, puteți să-i aruncați. Mie nu mai puteți să mi-i restituiți fiindcă nu mă veți mai găsi.“ Se zice că banii aceștia ar mai fi și acum depuși la bancher. Dacă zvo-

¹ E vorba de Ludwig Feuerbach. (N. red. ruse.)

nul este adevărat, atunci nu încapă nici o îndoială că omul care s-a dus la filozof a fost Rahmetov...

Așadar, iată cine era domnul care ședea în momentul de față în biroul lui Kirsanov.

Da, acest domn era un om deosebit, un exemplar dintr-o specie foarte rară ; și eu nu fac o descriere atât de amănunțită a unui exemplar din această specie rară, pentru a te învăța, pe tine, cititorule cu spirit pătrunzător, să te porți cuviincios (lucru necunoscut ție) cu oamenii din această specie ; tu tot nu vei reuși să vezi un astfel de om : ochii tăi, cititorule pătrunzător, nu sînt făcuți ca să vadă asemenea oameni ; pentru tine, ei sînt invizibili. Pe ei nu-i văd decît ochii sinceri și îndrăzneți, iar descrierea unui asemenea om are scopul de a te face să știi măcar din auzite că mai există și astfel de oameni pe lume. Ce înseamnă această descriere pentru cititoarele și cititorii simpli și de bunăcredință — o știi ei singuri.

Da, ridicoli mai sînt oamenii de soiul lui Rahmetov ; foarte caraghioși. O spun cu gîndul chiar la ei, o spun că sînt ridicoli deoarece mi-e milă de dîșii, o spun pentru acei oameni mărinimoși, care se lasă fermecați de ei. Dar mai spun și aceasta : să nu-i urmați, voi, oameni mărinimoși, pentru că drumul pe care vă cheamă ei este lipsit de bucurii. Oamenii mărinimoși însă nu mă ascultă și zic : „Ba nu-i lipsit de bucurii, și chiar dacă ar fi lipsit prin unele locuri, locurile acestea nu țin mult și vom avea destulă putere ca să trecem de ele și să ajungem la altele, nesfîrșite și pline de bucurii“. După cum vezi, cititorule cu spirit pătrunzător, eu n-o spun pentru tine, ci pentru cealaltă parte a publicului cititor, că oameni de felul lui Rahmetov sînt ridicoli ; iar ție, cititorule pătrunzător, îți voi spune, fiindcă altfel poate nici nu vei pricepe singur, că ei nu sînt oameni răi, nu, nu sînt de loc oameni răi. Ei sînt puțini, dar datorită lor înfloresc viețile tuturor. Fără ei, viața ar lîncezi, ar mucegai. Sînt puțini, dar ei sînt aceia care dau tuturor oamenilor puțința de a respira. Fără ei, oamenii ar pieri înăbușiți. Există mulți oameni cinstiți și buni, dar oameni ca Rahmetov sînt

puțini; ei sînt însă printre ceilalți ceea ce este teina în ceai, și buchetul la un vin nobil. Ei dau celorlalți vlagă și seva, ei sînt floarea celor aleși, sînt motorul tuturor motoarelor și sarea sării pămîntului.

XXX

„Ei, acum, își zice cititorul cu spiritul pătrunzător, Rahmetov va fi personajul principal, și îi va întrece pe toți, iar Vera Pavlovna se va îndrăgosti de el, și cîrînd va începe cu Kirsanov aceeași poveste care a fost și cu Lopuhov.“ Nu va fi însă nimic din toate acestea, cititorule pătrunzător. Rahmetov va sta și va discuta o seară întreagă cu Vera Pavlovna. Nu-ți voi ascunde nici un cuvînt din convorbirea lor și vei vedea îndată că dacă n-aș vrea să-ți împărtășesc această convorbire, mi-ar fi foarte ușor, căci prin aceasta mersul evenimentelor din povestirea mea n-ar suferi nici o schimbare. Îți spun dinainte că atunci cînd Rahmetov va pleca, după convorbirea cu Vera Pavlovna, el va pleca și din povestirea mea și nu va mai fi nici personaj principal, nici neprincipal și chiar nu va mai fi nici un fel de personaj în romanul meu. Dar atunci pentru ce a mai fost introdus în roman și descris atît de amănunțit? Încearcă să ghicești, cititorule pătrunzător; vei reuși oare? Acest lucru ți se va spune în paginile următoare, îndată după convorbirea dintre Rahmetov și Vera Pavlovna; ți-l voi spune la sfîrșitul capitolului, îndată după plecarea lui Rahmetov. Și acum ghicește ce se va povesti acolo. Nu-i greu să ghicești, dacă ai o cît de mică noțiune despre spiritul artistic de care îți place atît de mult să discuți. Nu, nu vei ghici. Bine, atunci am să-ți suflu eu mai mult de jumătate din explicație! Rahmetov este înfățișat aici pentru a se îndeplini cea mai de seamă, cea mai esențială cerință a spiritului artistic, numai și numai pentru satisfacerea acestei cerințe. Ghicește măcar acum ce fel de cerință o fi aceea și ce anume trebuie făcut pentru sa-

tisfacerea ei, precum și în ce mod ea a fost satisfăcută, prezentându-ți-se figura lui Rahmetov, care rămîne fără nici o înmîurire și participare la mersul povestirii. Hai, ghicește odată! Cititoarea și cititorul simplu, care nu discută regulile artistice, o știu. Tu, înțeleptule, încearcă să ghicești. Tocmai pentru aceasta ți se dă un răgaz, și chiar pentru aceasta se trage o linie lungă și groasă între rînduri; vezi cîtă grijă îți port. Oprește-te la ea, și mai gîndește-te și vezi, poate că vei ghici.

Mertalova sosi, își exprimă durerea, rosti vorbe de mîngîiere, declară că se va ocupa cu bucurie de atelier, deși nu știe dacă va fi în stare, și își continuă vorbele de compătimire și de consolare, ajutînd-o pe Vera Pavlovna să-și pună în ordine lucrurile. Rahmetov o rugă pe servitoarea vecinilor să se ducă la brutărie. Puse cărbunii în samovar, apoi îl aduse și toți se așezară la ceai. Rahmetov stătu vreo jumătate de ceas cu doamnele, bău cinci pahare de ceai, goli în plus jumătate dintr-un enorm castron cu frișcă și înfulecă o cantitate enormă de prăjituri, pe lîngă cele două pîini albe ce-i serviră ca puncte de plecare: „Am dreptul să-mi permit o asemenea plăcere, fiindcă îmi sacrific douăsprezece ore din timpul meu“. Își savură plăcerea, ascultă pe doamne cum se necăjeau, apoi își exprimă de trei ori părerea că „este o nebunie“: nebunie nu era faptul că doamnele se necăjeau, ci sinuciderea, indiferent de motivul ei, afară numai dacă-i vorba de vreo boală prea chinuitoare și incurabilă, sau de preîntîmpinarea vreunei torturi de neîndurat și inevitabilă, de pildă tragerea pe roată. Își exprimă de fiecare dată această părere cu vorbe puține, dar bine simțite, după obiceiul său, își turnă al șaselea pahar de ceai, puse în el restul de frișcă, luă toate prăjiturile care mai rămaseră — doamnele își băuseră demult ceaiul — făcu o plecăciune și se retrase cu aceste materiale pentru a-și încheia huzurul material tot în birou, stînd culcat boierește pe o canapea foarte obișnuită,

dar care pentru el însemna un lux capuan¹: „Am dreptul la acest repaus sărbătoresc, deoarece jertfesc douăsprezece sau paisprezece ore din timpul meu“. După ce isprăvi cu această plăcere materială, o reluă pe cea spirituală, continuînd cu citirea comentariului asupra Apocalipsului. Pe la nouă seara, sosi un funcționar de la poliție, cu scopul de a anunța pe soție că bărbatul ei s-a sinucis, fapt care acum era pe deplin lămurit. Rahmetov îi spuse că soția știa deja tot și că nu mai era nevoie să stea de vorbă cu dînsa. Funcționarul fu foarte bucuros să scape de o scenă neplăcută. După aceea, veniră Mașa și Rașela; începu alegerea hainelor și a altor lucruri. Rașela fu de părere că pentru toate lucrurile, cu excepția unei șube bune pe care ea zicea să n-o vîndă, că tot ar trebui peste trei luni să-și facă alta nouă, și Vera Pavlovna fu de acord cu ea — deci pentru tot restul, se putea lua patru sute cincizeci de ruble; într-adevăr, nici după părerea Merțalovei nu se putea obține mai mult, și astfel operația fu isprăvită cam pînă la zece seara; Rașela dădu două sute de ruble, neavînd mai mult la ea, și spuse că va trimite restul prin Merțalova, peste vreo trei zile. Apoi luă lucrurile și plecă. Merțalova mai stătu un ceas, dar după aceea trebui să se ducă repede acasă să-și alăpteze copilul, și plecă făgăduind să vină a doua zi la gară.

După ce Merțalova plecă, Rahmetov închise *Comentariul asupra Apocalipsului* de Newton, îl puse frumușel la loc și trimise pe Mașa s-o întrebe pe Vera Pavlovna dacă poate să vină la dînsa. Da, se putea. Intră ca de obicei, fără grabă și cu un aer grav.

— Vera Pavlovna, acum sînt în măsură să te consolez destul de mult. Acum se poate, pe cînd adineauri nu se putea și nici nu trebuia. După ce te-am prevenit că în totul rezultatul vizitei mele îți va aduce o ușurare — dumneata știi că eu nu spun vorbe în vînt, și de aceea trebuie chiar de pe acum să te liniștești — îți voi înfățișa chestiunea așa cum se cuvine. Ți-am

¹ *Lux capuan* — după numele orașului roman Capua, în care oastea cartagineză se odihnea, în urma victoriei dobîndite asupra romanilor, ducînd o viață de trîndăvie și plăceri. (N. red. ruse.)

spus că m-am întâlnit cu Alexandr Matveici și că știu tot. Așa este. E adevărat, l-am văzut pe Alexandr Matveici și e la fel de adevărat că știu tot. N-am spus însă că știu totul de la el și nici n-aș putea-o spune, căci nu de la el știu totul, ci de la Dmitri Sergheici, care a venit la mine și a stat vreo două ceasuri. Fusesem anunțat că va veni la mine și de aceea eram acasă. A stat la mine vreo două ore sau mai mult, după ce a scris bilețelul care te-a îndurerat atât de mult. Chiar el m-a rugat...

— Cum, dumneata ai știut ce vrea să facă și totuși nu l-ai oprit ?

— Te-am rugat să mă ascuți liniștită, deoarece vizita mea îți va aduce o mîngîiere. Nu, nu l-am oprit, deoarece hotărîrea sa era întemeiată, așa cum îți vei da seama singură. Chiar el m-a rugat să vin astă-seară la dumneata, știind că vei fi mîhnită, și mi-a dat și un comision pentru dumneata. M-a ales pe mine, deoarece știe că sînt un om care îndeplinește cu o mare exactitate orice însărcinare, bineînțeles dacă acceptă însărcinarea, și care nu poate fi abătut de nici un sentiment și de nici o rugămintă. El prevedea că vei încerca să-i calci voința, dar era sigur că îi voi îndeplini dorința fără să mă las mișcat de rugămintile duminale. Și îi voi împlini-o ; de aceea te rog dinainte să nu-mi ceri vreo concesie în cele ce-ți voi spune. Însărcinarea sa constă în următoarele : „Părăsind scena“ a...

— Doamne ! Ce-a făcut ? Cum ai putut să nu-l oprești ?

— La bine în seamă expresia aceasta : „Părăsind scena“ și nu mă condamna prea devreme. Chiar el a folosit-o în bilețelul pe care l-ai primit, nu-i așa ? Și o vom folosi și noi, pentru că este aleasă cu temei și este reușită.

Vera Pavlovna se uita la el din ce în ce mai nedumerită, întrebîndu-se : „Ce-o mai fi și asta ? Nu știu ce să mai cred.“ Cu toată absurditatea aparentă a felului său de a expune lucrurile prea pe larg, Rahmetov era un maestru, un maestru în tratarea unei chestiuni ! Fiind un mare psiholog, cunoștea metoda de a te pregăti treptat și știa s-o aplice.

— Deci, dorind să „părăsească scena“, după expresia lui foarte bine aleasă, el mi-a lăsat un bilețel pentru dumneata...

Vera Pavlovna sări în picioare :

— Unde-i scrisoarea ? Dă-mi-o ! Cum te-ai îndurat să stai aici o zi întreagă fără să mi-o dai ?

— Am așteptat, știind că așa trebuia procedat. Îți vei da seama îndată care au fost motivele. Sînt motive foarte serioase. Dar mai înainte trebuie să-ți explic ce am înțeles prin expresia mea de la început : „Vizita mea îți va aduce o mîngîiere“. Vorbind de rezultatul consolator al acestei vizite nu mă gîndeam la faptul că vei primi această scrisoare, și asta din două motive : întâi, primirea scrisorii în sine nu te-ar liniști îndeajuns pentru a merita titlul de consolare ; nu-i așa ? Pentru a găsi o consolare se cere ceva mai mult. Deci, consolarea ar fi trebuit să se găsească chiar în scrisoare.

Vera Pavlovna sări din nou în picioare.

— Stai liniștită ! Pot să-ți spun că ai dreptate. După ce te-am prevenit cu privire la cuprinsul scrisorii, te rog să ascuți și cel de al doilea motiv pentru care eu, vorbind de rezultatul „consolator“ al vizitei mele, nu puteam avea în vedere faptul că vei primi scrisoarea, ci însuși cuprinsul scrisorii. Acest cuprins, al cărui caracter l-am indicat, este atît de important, încît nu pot decît să ți-l comunic. Vei lua cunoștință de el, citindu-l, dar nimic mai mult.

— Cum ? N-ai să-mi dai scrisoarea ?

— Nu. Mi s-a încredințat scrisoarea tocmai mie pentru că, spre deosebire de oricare altul, eu nu ți-o voi da. Scrisoarea nu poate să rămînă în mîinile duminale, dată fiind însemnătatea excepțională a conținutului ei, al cărui caracter ți l-am indicat. Ea nu trebuie să rămînă în mîinile nimănui. Dacă ți-aș da-o, desigur că ai vrea s-o păstrezi. De aceea, ca să nu fiu nevoit a ți-o lua înapoi cu forța, nu ți-o voi da, ci ți-o voi arăta numai. Dar n-am să ți-o arăt decît după ce te vei așeza, îți vei pune mîinile pe genunchi și îmi vei da cuvîntul că n-ai să le ridici.

Dacă cineva ar fi fost de față, oricît de înduioșată i-ar fi fost inima, n-ar fi putut totuși să nu rîdă de solemnitatea acestei proceduri și mai cu seamă de ritul ceremonios al finalului ei. Într-adevăr era ridicol. Dar ce bine ar fi pentru nervii noștri, dacă la comunicarea unor astfel de vești impresionante oamenii ar avea măcar a zecea parte din stăpînirea de sine a lui Rahmetov.

Nefiind însă în afară de cauză, Vera Pavlovna nu putea să simtă decît partea chinuitoare a acestei tărăgăneli și desigur că ar fi părut ridicolă unui spectator cînd, așezîndu-se iute și punîndu-și cu graba resemnării mîinile pe genunchi, exclamă pe un ton dintre cele mai caraghioase, care îi trăda chinuitoarea nerăbdare : „Jur !“

Rahmetov puse pe masă foaia de hîrtie pe care erau scrise vreo zece-douăsprezece rînduri.

Îndată ce Vera Pavlovna aruncă o privire, se aprinse la față și, în aceeași clipă, sări în picioare, uitîndu-și toate jurămintele. Mîna ei se repezi cu iuțeala fulgerului ca să apuce scrisoarea, dar scrisoarea era acum departe, în mîna ridicată a lui Rahmetov.

— Am prevăzut că așa vei face și de aceea, dacă ai fi fost în altă stare, ai fi putut să observi că nu mi-am luat mîna de pe scrisoare. Voi continua să țin de un colț scrisoarea atîta timp cît va fi pe masă. De aceea toate încercările dumitale de a o lua vor fi zadarnice.

Vera Pavlovna se așază din nou și își puse mîinile pe genunchi. Rahmetov puse din nou scrisoarea în fața ei. Emoționată, ea o citi și reciti, de vreo douăzeci de ori. Plin de răbdare, Rahmetov stătea lîngă fotoliul ei, ținînd scrisoarea de un colț. Astfel trecu vreun sfert de ceas. În cele din urmă, Vera Pavlovna ridică o mînă, dar cu o mișcare domoală, și fără nici o altă intenție, își acoperi ochii cu ea : „Cît este de bun ! Cît este de bun !“ zise ea.

— Nu sînt cu totul de părerea dumitale și îți voi explica de ce. Aceasta nu mai face parte din însărcinarea pe care mi-a dat-o el, ci este numai o părere a mea pe care i-am spus-o și lui, cînd ne-am întîlnit ul-

tima oară. Însărcinarea dată de el a fost numai să-ți arăt această scrisoare și apoi s-o ard. Ai văzut-o bine ?

— Nu, mai vreau, mai vreau s-o văd.

Ea își puse din nou mâinile pe genunchi, el puse din nou bilețelul pe masă și stătu cu aceeași răbdare un alt sfert de ceas și mai bine. Ea își acoperi iarăși fața cu mâinile, repetînd mereu : „O, ce bun este, ce bun !“

— Ai cercetat scrisoarea cît ai vrut. Dacă ai fi fost mai liniștită, nu numai că ai fi învățat-o pe de rost, dar chiar forma fiecărei litere ți s-ar fi întipărit pentru totdeauna în memorie, atît de mult și de atent ai privit-o. Dar în starea de emoție, în care te afli acum, facultățile memoriei se alterează și ea poate să te trădeze. Prevăzînd o asemenea posibilitate, eu am făcut o copie după scrisoare, pe care o vei putea vedea la mine ori cînd vei dori. Peste cîtva timp, probabil că ți-o voi putea da. Iar acum cred că se poate arde originalul și astfel misiunea mea este terminată.

— Mai arată-mi-o o dată.

El puse din nou scrisoarea pe masă. De data aceasta, Vera Pavlovna își ridica mereu ochii de pe hîrtie ; se vedea că învăța pe dinafară cuprinsul scrisorii și vroia să vadă dacă l-a învățat bine.

După cîteva minute, scoase un suspin și rămase cu ochii țintă la bilețel.

— Bun. Acum cred că-i destul. E timpul. S-a făcut douăsprezece și aș mai vrea să-ți mai spun ceva în această chestiune. Socot că-ți va fi de folos să-mi cunoști părerea. Ești de acord ?

— Da.

În aceeași clipă, el aprinse scrisoarea de la flacăra lumînării.

— Ah ! exclamă Vera Pavlovna ; n-am spus asta ; pentru ce i-ai dat foc ?

— Știu, ai spus numai că ești de acord să mă ascuți. Dar e totuna. Tot trebuia odată și odată s-o ard.

Rahmetov se așeză.

— De altfel a rămas o copie. Acum, Vera Pavlovna, să-ți spun părerea mea în chestiunea aceasta. Voi începe cu dumneata. Vrei să pleci. Pentru ce ?

— Mi-ar veni foarte greu să mai rămîn aici. Vederea locurilor care mi-ar aminti trecutul m-ar face să sufăr.

— Da, ți-ar produce o impresie neplăcută. Dar crezi că în alt loc ți-ar fi mai ușor ? În orice caz, deosebirea ar fi foarte mică. Ce vrei să faci ? Pentru a-ți aduce o mică ușurare, vrei să lași la voia întâmplării cincizeci de persoane a căror soartă depinde de dumneata. Găsești că-i bine ?

Nu mai rămăsese nimic din tonul plictisitor de solemn al lui Rahmetov. Acum vorbea vioi, ușor, simplu, scurt, plin de însuflețire.

— Da, însă mă gîndeam s-o rog pe Merțalova.

— Nu-i totuna. Dumneata nu știi dacă Merțalova este într-adevăr în stare să te înlocuiască la atelier ; încă nu i-ai pus la încercare capacitatea în privința aceasta. Și-i nevoie de o pricepere într-adevăr rară. Există zece șanse contra una că nu va avea cine să te înlocuiască și că plecarea dumitale va duce atelierul la pieire. Găsești că-i bine ? Dumneata pui în primejdie bunăstarea a cincizeci de oameni, vrei s-o duci de rîpă. Pentru ce ? Pentru a trăi oarecum mai ușor ? Găsești că-i bine ? Prea ții să-ți procuri o ușurare, în fond aproape imperceptibilă, și prea puțin îți pasă de soarta celorlalți ! Îți place acest aspect al chestiunii ?

— Dar de ce nu m-ai oprit ?

— Nu m-ai fi ascultat. De altfel știam că te vei întoarce curînd și că, prin urmare, chestiunea nu va avea urmări serioase. Recunoști că ești vinovată ?

— Cu totul vinovată, răspunse Vera Pavlovna pe jumătate în glumă, dar pe jumătate, poate și mai mult, în chip serios.

— Nu, asta-i numai o latură a vinii dumitale. Vina este cu mult mai mare. Pocăința totuși merită o răsplată ; și răsplata este ajutorul pe care ți-l voi da ca să îndrepti greșeala, care se mai poate îndrepta. Ești acum liniștită, Vera Pavlovna ?

— Da, aproape.

— Bine. Ce crezi, Mașa o fi dormind ? Mai ai nevoie de ea ?

— Nu, de loc.

— Acum că te-ai liniștit, îți dai seama că trebuia să-i fi spus să se ducă la culcare ; este trecut de miezul nopții și mîine urmează să se scoale devreme. Cine trebuia să aibă grijă, dumneata sau eu ? Mă duc eu să-i spun să se culce. Și totodată, pentru această nouă pocăință — cred că te pocăiești și pentru asta — o nouă răsplată : mă duc la bucătărie să-ți aduc ceva de mîncare. N-ai luat masa și cred că acum ai poftă de mîncare.

— Da, am, văd că mi-e foame, acumă că mi-ai adus aminte, zise Vera Pavlovna rîzînd.

Rahmetov aduse ceea ce rămăsese de la prînz ; Mașa îi mai dădu niște brînză și un borcănel cu ciuperci. Se înfiripă o gustare destul de copioasă. Rahmetov aduse două tacîmuri și el fu acela care servi tot ce trebuia la masă.

— Vezi, Rahmetov, cu cîtă poftă mănînc ; înseamnă că îmi era foame, dar nu-mi dădeam seama. Am uitat și de mine, nu numai de Mașa ; deci, nu sînt chiar o criminală așa de cumplită.

— Nici eu nu sînt un model de altruism. Dacă m-am gîndit că ți-o fi foame, am făcut-o pentru că vroiam și eu să mănînc ; am mîncat cam prost la prînz. Este adevărat că am mîncat cît altuia i-ar fi fost de ajuns pentru un prînz și jumătate ; dar știi cît mănînc eu : cît doi oameni zdraveni.

— Ah, Rahmetov, ai fost un înger păzitor și nu numai pentru nevoia mea de a mîncă. Dar de ce ai stat toată ziua fără să-mi arăți scrisoarea ? Pentru ce m-ai chinuit atît de mult ?

— Pentru un motiv foarte îndreptățit. Ca să vadă ceilalți cît de supărată erai și să se răspîndească vestea despre suferința dumitale. Numai astfel împlinirea care te-a mîhnit putea găsi crezare. Singură ți-ar fi fost greu să te prefaci. Și în afară de asta, pornirile firești nu pot fi cu nimic înlocuite ; oricum ar fi, o manifestare firească este mult mai convingătoare. Acum există trei izvoare care vor putea confirma că totul s-a petrecut cu adevărat : Mașa, Merțalova, Rașela. Merțalova este o sursă de informații deosebit de importantă :

ea va informa pe toți prietenii dumitale. Am fost foarte bucuros că te-ai gândit să trimiți după ea.

— Ce șiret ești, Rahmetov !

— Da, ideea de a te fi făcut să aștepti pînă seara n-a fost rea. Numai că n-a fost născocită de mine, ci de Dmitri Sergheici în persoană.

— Cît de bun este !

Vera Pavlovna scoase un oftat, dar, ca să spunem drept, nu oftă cu tristețe, ci numai din recunoștință.

— Acum, Vera Pavlovna, să-i analizăm puțin faptele. Într-adevăr, în ultimul timp el s-a gândit mult la chestiunea aceasta și a procedat cum nu se putea mai bine. Totuși, îi vom găsi și anumite greșeli, și nu mărunte.

— Cum îndrăznești, Rahmetov, să vorbești așa despre el ? Vrei să mă supăr ?

— Începi să te revolți ? Pentru aceasta, trebuie să fii pedepsită. Vrei să continui cu învinuirile ? Înșiruirea crimelor dumitale este abia la început.

— Așa, Rahmetov, acuză-mă.

— Pentru faptul că te supui meriți o răsplată. Supunerea este totdeauna răsplătită. Probabil că ai pe undeva o sticlă de vin. Nu strică să bei puțin. Unde e ? În bufet sau în dulap ?

— În bufet.

Într-adevăr, în bufet era o sticlă de Xeres. Rahmetov o îndemnă pe Vera Pavlovna să bea două păhărele, dar el nu bău, ci își aprinse o țigară de foi.

— Ce păcat că nu pot să beau și eu vreo trei-patru păhărele ; dar nu pot.

— Serios, Rahmetov ?

— Te invidiez, Vera Pavlovna, te invidiez, răspunse el rîzînd. Sîntem așa de slabi, noi, oamenii.

— Dumneata și slab ! Nu te mai plînge degeaba ! Dar, Rahmetov, mă uimești. Nu ești de loc așa cum îmi păreai. De ce arătai totdeauna ca un monstru îngrozitor ? Acum, ești un om simpatic, vesel.

— Vera Pavlovna, îmi îndeplinesc o datorie plăcută ; așadar, de ce n-aș fi vesel ? Dar asta-i numai ceva în-țimplător, un lucru rar. Îndeobște, vezi în viață lucruri îngrozitoare ; și atunci, cum să nu fii un monstru în-

grozitor ? Numai un singur lucru, Vera Pavlovna : dacă ai avut prilejul să mă vezi bine dispus, așa cum aş dori să fiu întotdeauna, şi dacă am ajuns amîndoi să vorbim asemenea lucruri sincere, să păstrăm secretul ; aşadar, nu mai spune nimănui că împotriva voinţei mele sînt un monstru îngrozitor. Mie îmi vine mai uşor să-mi împlinesc datoria atunci cînd lumea nu bagă de seamă că şi eu aş dori nu numai să-mi fac datoria, dar şi să mă bucur de viaţă. Acum nimeni nu m'ai caută să mă îmbie la petreceri, nu mă sileşte să-mi pierd timpul, şi pot refuza invitaţiile. Iar pentru ca dumitale să-ţi fie mai uşor să mă vezi numai sub aspectul meu de monstru îngrozitor, trebuie să continuăm cercetarea crimelor ce le-ai săvîrşit.

— Cîte mai cauţi ? Ai şi găsit două : neglijenţa faţă de Maşa şi lipsa de grijă faţă de atelier. Îmi recunosc greşeala.

— Neglijenţa faţă de Maşa nu-i o crimă, ci numai un delict : Maşa nu murea, dacă se freca 'la ochi de somn încă un ceas. Dimpotrivă, ea ar fi făcut asta cu sentimentul plăcut al datoriei împlinite. Pentru atelier însă, vreau să te acuz cu mai multă tărie.

— Dar mi-ai şi arătat vina.

— Nu îndestul. Trebuie să continuu. Cum ai fi putut să-l laşi să se ducă de rîpă ?

— Doar mi-am recunoscut greşeala, chiar adineauri. Şi pe urmă, nu-l lăsam, m-ar fi înlocuit Merţalova.

— Am mai spus că intenţia dumitale de a o lăsa pe Merţalova ca locţiitoare nu-i o scuză suficientă. Prin această replică n-ai făcut decît să te arăţi vinovată de o nouă crimă. — Încetul cu încetul, tonul lui Rahmetov redevenea grav, fără să ajungă posomorît. — Dumneata spui că te va înlocui. E un lucru hotărît ?

— Da, răspunse Vera Pavlovna, acum fără nici un ton de glumă şi presimţind că lucrurile iau într-adevăr o întorsătură cam urîă.

— Atunci, uite ce e. Treaba este hotărîtă, dar de cine ? De dumneata şi de ea. Este hotărîtă fără să fi întrebat pe nimeni, dacă cele cincizeci de persoane consimt la o asemenea schimbare, dacă ele nu cumva doresc altceva, dacă nu găsesc ceva mai bun. Aceasta,

Vera Pavlovna, se cheamă despotism. Iată că ai pe suflet două crime grave : lipsa de milă și despotismul. Cea de a treia însă este și mai gravă : o întreprindere, care corespundea mai mult sau mai puțin ideilor despre o nouă și sănătoasă așezare a vieții și care oferea o confirmare mai mult sau mai puțin importantă a caracterului practic al acestor idei — și deocamdată sînt atît de puține dovezi practice în sprijinul acestui lucru, încît fiecare dintre ele este nespus de prețioasă — tocmai o asemenea întreprindere dumneata erai gata s-o pui în primejdie, s-o expui riscului de a se transforma dintr-o realitate, care își dovedea caracterul practic, în ceva care ar fi arătat neputința aplicării acestor idei, absurditatea convingerilor dumitale, devenind astfel un mijloc de dezmințire a unor idei binefăcătoare pentru omenire. Dumneata erai gata să oferi susținătorilor obscurantismului și răului un argument împotriva sacrelor dumitale principii. Mai departe : nu mai spun că dumneata ai fi distrus prosperitatea a cincizeci de oameni — și știi ce înseamnă cincizeci de oameni ! — dar, procedînd astfel, ai fi nesocotit cauza omenirii, ai fi trădat cauza progresului. Aceasta, Vera Pavlovna, se numește în limba bisericească un păcat împotriva sfîntului duh, și se spune că dacă orice păcat i se poate ierta omului, acesta nu i se poate ierta niciodată. E adevărat ? Recunoști că ești o criminală ? Bine că totul s-a isprăvit altfel și că ai săvîrșit fărădelegile acestea numai cu gîndul. Văd însă, Vera Pavlovna, că te-ai înroșit. Bine, e cazul să-ți aduc o mîngîiere. Dacă n-ai fi suferit așa de tare, n-ai fi săvîrșit asemenea fărădelegi nici cu gîndul. Prin urmare, adevăratul criminal, cel vinovat de aceste fapte, este tocmai acela care te-a mîhnit atît de adînc. Și dumneata repeți într-una : cît este de bun ! Cît este de bun !

— Cum ? După dumneata, el este vinovat de suferința mea ?

— Dar cine altul ? A făcut bine toată treaba aceasta, n-am ce spune ; dar pentru ce a făcut-o ? Pentru ce toată tevatura ? Nu trebuia să se întîmple nimic din toate acestea.

— Da, nu trebuia să mă las cuprinsă de sentimentul acela. Dar nu l-am ațîțat eu, ci am căutat chiar să-l înăbuș.

— Asta-i bună : nu trebuia ! N-ai observat lucruri de care erai într-adevăr vinovată și te mustri acum pentru lucruri de care nu ești vinovată cîtuși de puțin ! Sentimentul acela era de neînlăturat, dat fiind caracterul dumitale și al lui Dmitri Sergheici ; așa sau altfel, el tot s-ar fi ivit. Sentimentul primordial, aici, n-a fost dragostea dumitale pentru un altul, aceasta-i numai consecința. Sentimentul inițial a fost nemulțumirea pricinuită de relațiile voastre. Ce formă trebuia să ia această nemulțumire ? Dacă dumneata și el, amîndoi sau măcar unul, ați fi fost niște oameni incuți, nedelicați sau răi, nemulțumirea ar fi luat calea obișnuită, devenind o dușmănie între soț și soție. Dacă ați fi fost răi amîndoi, v-ați fi chinuit unul pe altul, sau unul dintre voi l-ar fi chinuit pe celălalt și celălalt ar fi rămas cu chinurile. În orice caz, căsnicia ar fi ajuns un iad, așa cum de altfel se întîmplă cu cele mai multe căsnicii. Bineînțeles, aceasta n-ar fi împiedicat nașterea iubirii pentru un altul, dar esența vieții voastre ar fi fost acest iad, această chinuire reciprocă. În cazul vostru, nemulțumirea n-a putut lua o asemenea formă, deoarece amîndoi sînteți oameni cumsecade, ci a luat cea mai ușoară, mai blîndă și mai inofensivă dintre formele ei : dragostea pentru un altul. Reiese, așadar, că aici nu-i vorba de dragostea pentru un altul ; nu în aceasta constă aici esența lucrurilor, ci în nemulțumirea față de relațiile dintre voi, iar cauza nemulțumirii stă în nepotrivirea de caracter. Amîndoi sînteți oameni buni, dar, Vera Pavlovna, atunci cînd caracterul dumitale a ajuns la maturitate, cînd și-a pierdut șovăielile copilăriei și și-a căpătat trăsături mai precise, s-a putut vedea că dumneata și cu Dmitri Sergheici nu prea vă potriveați. Era în aceasta ceva condamnabil pentru vreunul dintre voi ? Uite, și eu sînt un om cumsecade, dar spune : ai putea să te împaci cu mine ? Te-ai spînzura din pricina plictiselii, stînd cu mine. Și cam după cîte zile crezi ?

— După cîteva zile, răspunse Vera Pavlovna, rîzînd.

— El nu-i un monstru atît de îngrozitor ca mine și, totuși, dumneata și cu dînsul nu prea vă potriviți. Cine avea datoria să observe cel dintîi ? Cel mai în vîrstă, cel cu caracterul mai demult format, cel cu mai bogată experiență de viață. El trebuia să prevadă și să te prevină, pentru a nu te face să suferi. Dar n-a priceput decît atunci cînd sentimentul, la care trebuia să se aștepte și la care nu s-a așteptat, nu numai că s-a înfiripat pe deplin, ci a stîrnit, ca o consecință a lui, un alt sentiment. Și de ce crezi că n-a observat el și n-a prevăzut acest lucru ? Din prostie ? Nu, pentru așa ceva ar fi avut destulă minte. Nu, Vera Pavlovna, el te neglija pe dumneata, din neatenție, din indolență, iată ce e ! Și dumneata susții mereu că este bun și te iubea !

Influențîndu-se treptat, Rahmetov vorbea acum cu înflăcărare. Vera Pavlovna însă îl opri :

— Nu vreau să te mai ascult, Rahmetov, zise ea, pe un ton de adîncă nemulțumire, dumneata copleşești cu imputări pe un om căruia îi sînt foarte îndatorată.

— Nu, Vera Pavlovna, nu ți-aș spune toate acestea dacă n-ar fi necesare. Ce, parcă abia astăzi le-am observat ? Ce, parcă numai acum ți le-aș fi putut spune ? Știi bine că n-ai cum să eviți o discuție cu mine, dacă mi se pare necesară. Prin urmare, puteam să-ți spun aceste lucruri și mai demult, dar vezi că am tăcut. Prin urmare, dacă am început să vorbesc înseamnă că este necesar. Eu spun lucrurile la timpul lor. Ai văzut cum am ținut scrisoarea în buzunar timp de nouă ceasuri, cu toate că mi-era milă cînd te priveam. Totuși, trebuia să tac și am tăcut. Prin urmare, dacă îți mărturisesc acum că mă gîndeam de foarte multă vreme la atitudinea lui Dmitri Sergheici față de dumneata, înseamnă că este necesar să mă ocup de ea.

— Nu, nu vreau să vorbim despre asta, se împotrivi Vera Pavlovna, nespus de agitată. Te rog, Rahmetov, lasă, nu mai vorbi. Te rog să pleci. Îți sînt foarte îndatorată că ți-ai pierdut seara cu mine. Dar te rog să pleci.

— Ești sigură că trebuie să plec ?

— Foarte sigură !

— Bine, fie, zise el, rîzînd. Și totuși, Vera Pavlovna, de mine nu vei scăpa așa de ușor. Am prevăzut această posibilitate și mi-am luat toate măsurile. Scrisoarea, pe care am ars-o, a fost scrisă de el, din proprie inițiativă. Mai am însă o scrisoare pe care a făcut-o la rugămintea mea. Pot să ți-o las, fiindcă nu constituie un document. Poftim.

Și Rahmetov îi dădu Verei Pavlovna un bilețel.

„11 iulie, 2 noaptea. Draga mea prietenă Verocika, ascultă tot ce-ți va spune Rahmetov. Nu știu ce are de gînd să-ți spună, nu l-am rugat nimic anumit, iar el nu mi-a destăinuit ceea ce vrea să-ți spună. Știu însă că el nu vorbește niciodată în zadar. Al tău, D.L.“

Vera Pavlovna sărută de nenumărate ori bilețelul.

— De ce nu mi l-ai dat pînă acum? Poate că mai ai ceva de la el?

— Nu, nu mai am nimic, fiindcă nu mai era nevoie de nimic. De ce nu ți-am dat bilețelul? Pentru că nu trebuia să ți-l dau cît timp nu era nevoie.

— Doamne! Cum? De ce? Măcar pentru plăcerea de a avea, după despărțire, ceva scris de mîna lui.

— A, numai pentru aceasta! Ei, atunci n-are prea multă importanță.

Și zîmbi.

— Ah, Rahmetov, vrei cu orice preț să mă scoți din sărite?

— Va să zică, scrisorica stîrnește o nouă ceartă între noi? întrebă el, rîzînd. Bine, am să ți-o smulg și am s-o ard; dumneata știi că despre oameni ca mine și ca dumneata se spune că n-au nimic sfînt pe lume? Sîntem în stare de orice violențe și de orice fărădelegi. Ei, ce zici? Pot vorbi mai departe?

Amîndoi se potoliră — ea în urma scrisorii, el fiindcă rămase cîteva minute tăcut, în timp ce ea sămăta scrisorica.

— Da, sînt datoare să ascult.

— Așadar, el nu observa ceea ce ar fi trebuit, reîncepu Rahmetov, pe un ton calm, și acest lucru a dus la urmări neplăcute. Dar chiar dacă nu l-am învinui că nu observa nimic, acest lucru tot nu l-ar scuza. Să admitem că nu știa că o asemenea situație trebuia să

rezulte în mod inevitabil din însăși esența raporturilor dintre caracterul dumitale și al lui. Totuși, pentru orice eventualitate, el avea datoria de a te pregăti pentru așa ceva, ca pentru un efect al unei întâmplări, pe care nu trebuie s-o dorești, dar care totuși se putea produce. Nu putem garanta nimic pentru viitor, în ceea ce privește factorii ocazionali. Desigur, cunoștea și el această axiomă că există tot felul de lucruri întâmplătoare. Atunci, cum de te-a lăsat într-o stare sufletească de așa natură încît să nu fii pregătită în clipa cînd s-a produs faptul? El n-a prevăzut această eventualitate, din pricina unei neglijențe, care este supărătoare pentru dumneata, dar care, luată în sine, este un fapt indiferent, nici bun, nici rău; dar faptul că el nu te-a pregătit în vederea acestei eventualități provine dintr-o pornire greșită. Desigur, el a acționat în mod inconștient, însă firea omului se manifestă tocmai în lucrurile care se fac în mod inconștient. A te pregăti pentru aceasta ar fi fost în contradicție cu interesele lui; prin această pregătire, el ți-ar fi șubrezit rezistența față de un sentiment în contradicție cu interesele sale. Sentimentul dumitale s-a manifestat însă cu atîta putere, încît pînă și cea mai dîrză opunere a rămas zadarnică. Dar și faptul că sentimentul s-a manifestat cu atîta tărie este tot un lucru întâmplător. Sentimentul ar fi fost mai puțin puternic dacă ar fi fost inspirat de un om care l-ar fi meritat mai puțin. Asemenea sentimente puternice, împotriva cărora orice luptă este zadarnică, sînt o excepție rară. Existau mult mai multe posibilități pentru ivirea unor sentimente în stare a fi biruite, dacă puterea de rezistență n-ar fi fost micșorată. Dar tocmai gîndindu-se la asemenea posibilități, dintre cele mai probabile, el n-a crezut necesar să te prevină. Iată motivul pentru care te-a lăsat nepregătită și te-a expus la atîtea suferințe. Ei, cum îți place asta?

— Nu-i adevărat, Rahmetov. El nu-mi ascundea felul său de a gîndi. Îi cunoșteam convingerile, tot atît de bine ca și dumneata.

— Sigur, Vera Pavlovna. A ascunde un asemenea lucru ar fi fost prea de tot. Dacă ar fi împiedicat în ființa dumitale întărirea unor convingeri care cores-

pundeau convingerilor lui proprii, dacă s-ar fi prefăcut a crede altceva decât ceea ce credea, aceasta ar fi fost, pur și simplu, ceva necinstit. Niciodată n-ai fi iubit un asemenea om. Am spus eu oare că este un om rău ? E un om foarte bun — cum să nu fie ? — și ți-l laud cât vrei. Eu nu spun decât atîta, că înainte de ivirea acestui conflict — după care s-a purtat cît se poate de bine — cum zic, *înainte* de ivirea lui, el s-a purtat urît față de dumneata. Pentru ce te-ai chinuit ? Singur mi-a spus — și de fapt nici n-ar fi avut nevoie să-mi spună, pentru că lucrul se vedea de la sine — mi-a spus că te chinuiai ca să nu-l mîhnești. Dar cum te-ai putut gîndi la acest lucru ? Nu trebuia să te gîndești la așa ceva. De ce adică ar fi trebuit să se supere ? Din gelozie ? Iată ceva absurd.

— Dumneata, Rahmetov, nu admiți gelozia ?

— Gelozia nu trebuie să existe la un om întreg. Este un sentiment denaturat, fals, mîrșav, un sentiment asemănător aceluia care mă face să nu las pe nimeni să-mi poarte lenjeria și să fumeze cu țigaretul meu ; gelozia apare numai atunci cînd socoți pe cineva proprietatea ta, obiectul tău.

— Dar, Rahmetov, nu crezi că faptul de-a nu admite gelozia ar putea să aibă urmări cumplite ?

— Sînt cumplite doar pentru aceia care se lasă stăpîniți de gelozie, dar pentru cei care n-au acest sentiment, urmările de care vorbești nu numai că nu înseamnă nimic groaznic, dar n-au nici cea mai mică însemnătate.

— Bine, Rahmetov, dar dumneata propui o imoralitate totală !

— Așa ți se pare, după cei patru ani de conviețuire cu el ? Tocmai de aceasta este vinovat. De cîte ori pe zi iei prînzul ? O dată. Ar avea cineva ceva împotriva dacă dumneata ai prînzi de două ori ? Desigur că nu. Dar atunci de ce n-o faci ? Ți-e teamă că vei jigni pe cineva ? Nu, pur și simplu pentru că nu simți nevoia, nu vrei. Și doar prînzul este ceva plăcut. Totuși, rațiunea și, mai ales, stomacul îți spun că un prînz este plăcut, dar al doilea n-ar mai fi la fel. Dar dacă ai avea fantezia sau pofta bolnăvicioasă de a

prânzi de două ori pe zi, te-ar opri oare teama de a nu jigni pe cineva ? Nu, iar dacă cineva s-ar simți jignit prin aceasta, sau dacă te-ar împiedica, dumneata tot ai mânca, dar te-ai ascunde, ai mânca urît, ți-ai păta mâinile, apucînd mîncarea în grabă, ți-ai murdări și buzunarele, ascunzînd-o în ele. Aici nu este o chestiune de moralitate sau de imoralitate. Întrebarea este numai dacă contrabanda este un lucru bun sau nu. Sînt mulți oare aceia care, socotind gelozia un sentiment frumos și respectabil, preferă să se chinuiască și își spun : „Nu ! Nu vreau să-l mîhnesc !“ și se împotrivesc propriei lor pasiuni ? Astfel de oameni sînt foarte puțini, numai aceia cu sufletele mari, față de care nu poate exista nici o teamă că firea lor i-ar împinge la imoralitate. Pe ceilalți, această absurditate nu-i oprește cîtuși de puțin, ci-i face numai să recurgă la șiretenie, să înșele, cu alte cuvinte îi face cu adevărat stricați. Asta-i tot. Oare nu știi și dumneata acest lucru ?

— Sigur că știu.

— Atunci, de unde scoți folosul moral al geloziei ?

— Dar și noi amîndoi, eu și cu el, vorbeam totdeauna în același sens, cînd pomeneam de gelozie.

— Probabil că nu chiar în același sens, sau, mai degrabă, vorbeați, dar nu vă credeați unul pe altul. Și bineînțeles nu vă credeați, fiindcă despre acest subiect, ca și despre atîtea altele, ați auzit și ați citit alte păreri. Altfel, cum se poate explica faptul că te-ai chinuit atîta timp ? Și pentru ce, spune ? Cîtă tevatură în zadar. Cîtă enervare pentru tustrei, mai ales pentru dumneata, Vera Pavlovna ! Ați fi putut trăi tustrei foarte liniștiți, așa cum ați trăit acum un an, sau să vă mutați cu toții în aceeași casă, sau, în sfîrșit, ați fi trăit cum ați fi crezut mai bine, însă fără nici un zbucium ; și ați fi continuat să luați ceaiul în trei, și să mergeți tustrei la Operă, ca și mai înainte. Pentru ce aceste chinuri ? Pentru ce aceste catastrofe ? Toate, numai pentru că dumneata, din pricina vechiului și răului său procedeu de a nu te fi pregătit cum trebuia, îți ziceai mereu : „Dacă o fac, îi distrug viața“, ceea ce însă nu s-ar fi întîmplat cîtuși de puțin. Da, el este acela care ți-a pricinuit foarte mult zbucium zadarnic.

— Nu, Rahmetov. Spui lucruri groaznice.

— Iar „groaznice“. Pentru mine mai degrabă sînt groaznice chinurile pricinuite de niște fleacuri și catastrofele provocate de niște absurdități.

— Deci, după dumneata, tot ce s-a întîmplat cu noi este o melodramă proastă ?

— Da, o melodramă, cu totul inutilă și avînd un element tragic cu totul de prisos. Și vinovat de faptul că, în loc de discuții liniștite, a ieșit o melodramă sfîșietoare, este numai Dmitri Sergheici. Procedul lui cîstit de acum aproape că nu mai este în stare să-i acopere vina cea veche, anume că n-a evitat această melodramă, pregătindu-te și pregătindu-se și el, și privind aceste lucruri ca o pură absurditate, pentru care nu face să miști un deget. Vina lui este foarte mare, dar a plătit-o destul de scump. Mai bea un păhărel de Xeres și culcă-te. Eu mi-am îndeplinit și ultimul scop al vizitei ; ceasul e trei, vei dormi bine, dacă nu te va trezi cineva. I-am spus Mașei să nu te scoale înainte de zece și jumătate, așa că mîine abia vei avea timp să iei ceaiul și va trebui îndată s-o pornești la gară ; nu-i nimic dacă nu vei avea timp să-ți împachetezi toate lucrurile, tot te vei înapoia curînd, sau ți le vor trimite alții. Cum ai de gînd să procedezi : vrei să plece Alexandr Matveici după dumneata, sau te întorci singură ? Deocamdată, ți-ar fi greu să stai cu Mașa, căci n-ar fi bine ca ea să te vadă atît de liniștită. Nu va putea însă observa nimic într-o jumătate de oră de pregătiri grăbite. Mai greu va fi cu Merțalova, dar voi trece pe la ea mîine, dis-de-dimineată, și-i voi spune să nu mai vină aici, pentru că te-ai culcat foarte tîrziu și nu trebuie să te scoale din somn, așa că să vină de-a dreptul la gară.

— Cîtă grijă pentru mine ! zise Vera Pavlovna.

— Asta să știi că nu vine de la el, ci-i numai din inițiativa mea. Dar în afară de faptul că-l țin de rău pentru trecut — între patru ochi, i-am spus lucruri și mai tari și susțin și acum că el este vinovat de tot chinul acesta prostesc — dincolo de toate recunosc totuși, că după izbucnirea conflictului, s-a purtat foarte lăudabil.

— Spune-mi, cititorule cu spirit pătrunzător, pentru ce l-am înfățișat aici pe Rahmetov, care a plecat chiar acum și nu va mai apare în povestirea mea ? Ți-am și spus că este un personaj care nu participă la acțiune...

— Nu-i adevărat, mă întrerupe cititorul cel pătrunzător : Rahmetov este un personaj care își are rostul său. El a adus scrisorica, în urma căreia...

— Tare mai ești slab, stimată domn, în chestiunile estetice la care ții atât de mult, îl întrerup eu pe cititorul cel pătrunzător. Atunci probabil crezi că și Mașa este un personaj cu un anumit rost ? Doar și ea a adus, chiar la începutul povestirii, scrisoarea care a îngrozit-o pe Vera Pavlovna. Și Rașela nu este și ea tot un personaj important ? N-a dat pentru lucrurile acelea banii, fără care Vera Pavlovna n-ar putea pleca ? Atunci și profesorul N. este tot un personaj important, căci el a recomandat-o pe Vera Pavlovna ca guvernantă la doamna B., și fără aceasta nu s-ar fi ajuns la întâlnirea de pe Bulevardul Gărzii ? Poate că și Bulevardul Gărzii este și el un personaj hotărâtor, pentru că fără el nu s-ar fi petrecut scena întâlnirii și a reîntoarcerii acasă ? Te pomenești că Strada Gorohovaia apare ca cel mai important personaj, deoarece fără ea n-ar fi existat nici casele respective, așadar nici casa lui Storoșnikov ; deci n-ar fi fost nici administratorul casei și n-ar fi existat nici fiica administratorului, iar în acest caz n-ar fi existat toată povestea. Bine, să admitem că sînt personaje principale și Bulevardul Gărzii, și Mașa, și Rașela, și Strada Gorohovaia. Dar despre fiecare s-au scris doar cîte cinci cuvinte, sau chiar mai puține, căci acțiunea lor în sine nu merita mai mult de cinci cuvinte. Dar ia vezi cîte pagini sînt consacrate lui Rahmetov !

— A, știi acum, zise cititorul cu spirit pătrunzător, Rahmetov apare în roman pentru a rosti verdictul în privința Verei Pavlovna și a lui Lopuhov ; el era necesar pentru convorbirea cu Vera Pavlovna.

— Vai, dar tare slab de minte mai ești! Înțelegi tocmai pe dos lucrurile : este oare nevoie să prezinți un personaj nou, numai ca să-l faci să-și spună părerea despre celelalte personaje ? Poate că în acest scop marii tăi artiști aduc o seamă de personaje în operele lor, dar eu, cu toate că sînt un scriitor prost, cunosc ceva mai bine normele artei. Nu, stimate domn : n-am cîtuși de puțin nevoie de Rahmetov pentru aceasta. Vera Pavlovna, Lopuhov sau Kirsanov și-au exprimat singuri și de mai multe ori părerea despre faptele lor și despre relațiile dintre dînșii. Nu sînt niște neghiobi, pot să judece ce-i bine și ce-i rău și n-au nevoie de sufler. Crezi oare că însăși Vera Pavlovna, peste cîteva zile, atunci cînd s-ar mai fi liniștit și și-ar fi amintit de zbulciumul ei, nu și-ar fi condamnat singură neglijența față de atelier, așa cum a făcut Rahmetov ? Îți închipui oare că Lopuhov nu credea despre relațiile lui cu Vera Pavlovna toate lucrurile pe care le-a spus Rahmetov cînd a stat de vorbă cu Vera Pavlovna ? El credea toate acestea, căci oamenii cumsecade cred singuri despre ei tot ce se poate spune pentru osîndirea lor, și tocmai prin aceasta, stimate domn, sînt ei oameni cumsecade. N-ai știut acest lucru ? Tare prost mai stai, stimate domn, în ce privește felul de-a gîndi al oamenilor cumsecade. Și îți voi mai spune ceva : credeai oare că Rahmetov, în convorbirea cu Vera Pavlovna, acționa independent de Lopuhov ? Nu, stimate domn. El n-a fost decît o unealtă a lui Lopuhov și și-a dat foarte bine seama, iar Vera Pavlovna a ghicit și ea acest lucru, după o zi sau două, și ar fi ghicit și mai repede, chiar în clipa cînd Rahmetov începuse să-i vorbească, dacă n-ar fi fost prea emoționată. Iată cum stau în realitate lucrurile. Poate că nu înțelegi nici asta ? Desigur, în cea de-a doua scrisorică, Lopuhov spunea cu temei că nici el nu discutase cu Rahmetov ceea ce acesta urma să-i spună Verei Pavlovna, și nici Rahmetov nu vorbise cu el despre asta ; dar Lopuhov îl cunoștea bine pe Rahmetov, știa ce crede el despre cutare și cutare lucru și cum ar vorbi el în cutare sau cutare caz ; oamenii cumsecade se înțeleg între ei și fără

explicații. Lopuhov ar fi putut scrie dinainte, aproape cuvînt cu cuvînt, tot ceea ce Rahmetov îi va spune Verei Pavlovna, și tocmai de aceea îl rugase pe Rahmetov să vorbească cu dînsa. Vrei să te inițiez și mai mult în tainele psihologiei? Lopuhov știa foarte bine că tot ceea ce credea el, în clipele acelea, despre sine și tot ceea ce credea Rahmetov (și Merțalov, și Merțalova, și ofițerul cu care se luase la trîntă la insule), va începe peste puțin să creadă și Vera Pavlovna, și asta fără ca să-i spună nimeni nimic. Ea și-ar fi dat seama de aceste lucruri îndată după ce i-ar fi trecut emoția pricinuită de recunoștința ce o simțea. Lopuhov deci își spusese: „Nu pierd nimic trimițîndu-l la dînsa pe Rahmetov, care mă va acuza. În curînd ar fi ajuns și ea singură la aceeași părere. Dimpotrivă, așa cîștig stima ei. Ea își va da curînd seama că am prevăzut ceea ce va vorbi Rahmetov cu ea, că eu am pus la cale această convorbire, și pentru ce anume am făcut așa.“ Ea își va spune: „Ce om mărinimos! Știa că în primele zile de emoții, recunoștința ce i-o port m-ar copleși prin exaltarea ei; și a avut grijă ca să se ivească în mintea mea cît mai curînd gîndurile care să-mi ușureze această povară; cu toate că eram furioasă pe Rahmetov, pentru că îl ținea de rău, am înțeles chiar atunci că, de fapt, Rahmetov spunea adevărul; aș fi ajuns și singură la această părere după o săptămînă, dar atunci lucrul acesta n-ar mai fi fost atît de important pentru mine, căci aș fi fost oricum liniștită; dar prin faptul că lucrurile mi-au fost spuse chiar din prima zi, am scăpat de o apăsare sufletească ce ar fi ținut altfel o săptămînă întreagă. În ziua aceea, explicațiile erau foarte importante și folositoare pentru mine... Da, este un om mărinimos.“ Iată ce a pus la cale Lopuhov, iar Rahmetov a fost numai unealta lui. Așadar, vezi, stimate domnule cititor pătrunzător, ce șireți sînt oamenii cu suflet mare și cît de egoiști sînt și ei. Dar nu în felul dumitale, stimate domn, pentru că ei nu-și găsesc bucuria în același loc cu dumneata. Suprema lor bucurie este de a vedea că oamenii pe care îi stimează îi consideră mărinimoși. Pentru aceasta, stimate domn, ei se străduiesc și născocesc tot felul de planuri, cu nu

mai puțin zel decît al dumitale, cînd este vorba de scopurile ce le ai. Numai că scopurile voastre diferă, și de aceea nici planurile născocite de dumneata și de ei nu sînt la fel : dumneata faci planuri urîte și vătămătoare pentru alții, pe cînd ei fac planuri cinstite și folositoare pentru alții.

— Cum îndrăznești să-mi spui asemenea necuviințe ? se repede la mine cititorul cel pătrunzător. Am să te dau în judecată pentru calomnie, o să-ți fac un renume de om rău intenționat !

— Iertați-mă, stimate domn, îi răspund eu, cum aș îndrăzni să vă insult, din moment ce vă stimez caracterul tot atît de mult ca și inteligența ? Îmi îngădui numai să vă lămuresc în privința normelor artei, la care țineți așa de mult. În privința aceasta, domnul meu, ați făcut o eroare, crezînd că Rahmetov ar fi fost adus în povestire numai cu scopul de a rosti o sentință cu privire la Vera Pavlovna și la Lopuhov. Nu e_ă nevoie de așa ceva. În ceea ce spune el despre dînșii nu există nici un lucru pe care eu nu ți l-aș putea înfățișa, stimate domn, drept ceea ce gîndește Lopuhov despre el însuși, și ceea ce ar fi gîndit și fără Rahmetov ceva mai tîrziu Vera Pavlovna despre ea și despre Lopuhov. Și acum, să-ți pun o întrebare : pentru ce crezi că ți-am împărtășit convorbirea dintre Rahmetov și Vera Pavlovna ? Acum pricepi că dacă nu-ți împărtășeam decît ideile lui Lopuhov și ale Verei Pavlovna, și nu convorbirea dintre Rahmetov și Vera Pavlovna, însemna că trebuia să-ți împărtășesc nu numai ideile care alcătuiau esența convorbirii, ci însăși convorbirea ? Dar pentru ce era nevoie să-ți împărtășesc această convorbire ? Tocmai pentru că este o convorbire între Rahmetov și Vera Pavlovna — ei, pricepi măcar acum ? Tot nu ? Halal să-ți fie ! În privința inteligenței stai cam prost, ba chiar tare prost. Ei bine, iată, îți dau mură în gură : cînd doi oameni discută, atunci caracterul lor reiese mai mult sau mai puțin din discuția ce o au. Pricepi unde vreau să ajung ? Nu-i așa că ai cunoscut îndeajuns caracterul Verei Pavlovna, chiar înainte de această convorbire ? L-ai cunoscut și n-ai aflat acolo nimic nou despre ea : știai și pînă atunci că se aprinde la față, că

face glume, că-i place să mănince cu poftă și, poate, chiar să bea un păhărel de Xeres. Așadar, n-aveam nevoie de convorbirea aceasta pentru caracterizarea Verei Pavlovna; dar atunci pentru a cui caracterizare? Sînt doi interlocutori, nu? Ea și Rahmetov. Nu-i vorba de caracterizarea ei, ci... ia ghicește?!

— De caracterizarea lui Rahmetov! exclamă cititorul cel pătrunzător.

— Ei, bravo, ai ghicit. Uite, așa te vreau! Așadar, vezi că este ceva cu totul contrar celor ce-ți închipuiai pînă acum. Rahmetov nu este înfățișat pentru a susține o convorbire, ci convorbirea este înfățișată cu unicul scop de a te face să-l cunoști și mai bine pe Rahmetov. Din această convorbire ai văzut că Rahmetov ar fi vrut să bea Xeres, cu toate că el nu bea; că Rahmetov nu este cu adevărat „un monstru îngrozitor”; că, dimpotrivă, cînd, cu vreo plăcută ocazie, i se întîmplă să-și uite gîndurile copleșitoare și mîhnirea care-l roade, glumește și vorbește plin de voioșie; numai că, zice el, rareori izbutește. „Nici mie, spune el, nu-mi pare bine că sînt «un monstru îngrozitor»; așa decurg însă împrejurările că un om cu înflăcărata mea dragoste de bine nu poate să nu fie «un monstru îngrozitor», iar dacă n-ar fi așa, atunci poate n-aș face toată ziua nimic altceva decît să glumesc și să rîd, să cînt și să joc.”

Ai priceput acum, cititorule pătrunzător că, deși am umplut multe pagini cu descrierea directă a lui Rahmetov ca tip de om, totuși am scris tot atîtea pagini, ba chiar și mai multe, ca să te fac să cunoști mai bine un om care nu este de loc un personaj activ al romanului? Spune-mi acum, pentru ce acest om este înfățișat și descris cu atîta bogăție de amănunte? Ții minte ce ți-am spus adineauri: „numai pentru satisfacerea cerinței de căpetenie a artei”? Știi care este această cerință și în ce chip am satisfăcut-o înfățișîndu-ți figura lui Rahmetov? Ai izbutit să pricepi? Nici gînd! Atunci ascultă. Ba nu, degeaba ai asculta că tot n-ai pricepe. Lasă-mă în pace: destul mi-am bătut joc de tine. Acum nu mai vorbesc cu tine, ci cu publicul cititor, și vorbesc serios.

Iată în ce constă cea dintâi cerință a artei : lucrurile să fie astfel înfățișate încît cititorul să și le imagineze așa cum sînt cu adevărat. De pildă, dacă vreau să înfățișez o casă, atunci trebuie s-o fac în așa fel încît cititorul să și-o imagineze întocmai ca pe o casă, și nu ca pe o cocioabă, și nici ca pe un palat. Dacă vreau să înfățișez un om obișnuit, atunci trebuie să fac în așa fel încît cititorul să nu și-l imagineze nici pitic, nici uriaș.

Vroiam să înfățișez aici niște oameni cumsecade, obișnuiți, din generația nouă, așa cum se întîlnesc cu sutele. Am trei oameni de acest fel : Vera Pavlovna, Lopuhov, Kirsanov. Îi socotesc oameni obișnuiți, așa cum se socotesc și ei singuri, așa cum îi socotesc toți cunoscuții lor, adică oameni la fel ca ei. Am vorbit eu undeva în alt spirit despre ei ? Am povestit despre ei ceva care să încalce aceste caracteristici ? I-am înfățișat cu dragoste și cu stimă, deoarece fiecare om cumsecade merită să fie iubit și stimat. Dar m-am înclinat eu în fața lor ? S-a strecurat undeva la mine măcar cît de cît că ei ar fi sublimi și nespus de frumoși, sau că nici nu mi-aș putea închipui ceva mai sublim și mai măreț, sau că ei ar fi niște oameni ideali ? Ei trăiesc în romanul meu întocmai așa cum i-am conceput : ca niște oameni cumsecade, obișnuiți, din generația nouă. Ei nu cad în exagerări ostentative. Nu fac nici o mîrșăvie, nu sînt lași, au convingeri cinstite, obișnuite, se silesc să procedeze potrivit cu ele, și asta-i tot. Este vorba de vreun eroism ? Unde ? Arătați-mi și mie. Nu — eu n-am căutat să înfățișez decît niște oameni acționînd la fel ca toți cei de tipul lor și sper că am izbutit să fac acest lucru. Sper că cititorii care cunosc oameni de acest tip au putut mereu constata, chiar de la început, că personajele mele principale nu sînt de loc niște ființe ideale, ci niște oameni cu nimic mai presus de nivelul comun al oamenilor de tipul lor, că fiecare dintre oamenii aparținînd acestei categorii au trecut nu o dată și nu de două ori prin diferite întîmplări în care nu s-au purtat de loc mai rău decît cei înfățișați de mine. Să admitem că alți oameni cumsecade n-au trecut exact prin aceleași încercări ; dar nici nu

este cîtuși de puțin nevoie. N-ar fi nici o scofală, dacă toți soții s-ar despărți de soțiile lor, căci nu orice femeie cumsecade simte o pasiune arzătoare pentru prietenul soțului ei, nu orice om cumsecade se luptă cu pasiune pentru o femeie măritată — și aceasta timp de trei ani în șir — și nu oricine se vede nevoit să se împuște pe un pod sau (vorba cititorului cu spirit pătrunzător) să dispară de la hotel și să plece cine știe unde. Nici un om cumsecade, însă, n-ar socoti o faptă eroică dacă la nevoie ar proceda exact la fel ca oamenii descriși de mine ; poate că a procedat așa de multe ori și chiar în cazuri mult mai grele ; cu toate acestea, nu se consideră cîtuși de puțin un om excepțional, ci se mulțumește a-și zice în gînd : sînt și eu om destul de cinstit. Și bunii prieteni ai unui asemenea om, care sînt la fel ca dînsul (cu alții nici n-ar putea fi bun prieten), îl socot de asemenea un om bun, fără însă a le trece prin gînd să cadă la picioarele lui ; ei își zic numai în gînd : sîntem și noi ca el. Sper că am izbutit în această privință, anume ca fiecare om cumsecade din noua generație să recunoască tipul obișnuit al bunilor săi prieteni în cele trei personaje ale mele.

Și totuși, oamenii aceștia care au putut spune chiar de la începutul povestirii despre Vera Pavlovna, Kirsanov și Lopuhov ai mei : „Da, aceștia sînt bunii noștri prieteni, niște oameni simpli, obișnuiți, așa cum sîntem și noi“, oamenii care sînt gata să creadă astfel despre personajele mele principale, alcătuiesc deocamdată minoritatea publicului cititor. Majoritatea lui este cu mult mai prejos de acest tip. Un om care n-a văzut altceva decît colibe va lua drept palat o casă obișnuită pe care o vede într-un tablou. Ce-i de făcut cu un asemenea om, pentru ca el să ia casa drept casă și nu drept palat ? Trebuie să se deseneze pentru el, chiar pe același tablou, măcar un colțișor dintr-un palat ; după acest colțișor, el își va da seama că un palat este cu totul altceva decît clădirea din tablou, că această clădire, într-adevăr, nu poate să fie decît o simplă casă obișnuită, o casă de acelea în care ar trebui să locuiască toată lumea, în lipsa altora mai bune. Dacă n-aș fi adus

aici figura lui Rahmetov, cei mai mulți cititori ar fi fost nedumeriți în privința personajelor principale din povestirea mea. Pun rămășag că pînă la ultimele pasaje ale acestui capitol, Vera Pavlovna, Kirsanov, Lopuhov ar fi apărut în închipuirea majorității cititorilor ca niște eroi, ca niște oameni superiori, poate chiar ca niște ființe ideale, ca niște personalități care nu pot exista în realitate, din pricina sufletului lor prea bun. Nu, prieteni, răi și demni de milă, ați judecat greșit : nu ei sînt prea sus, ci voi sînteți prea jos față de ei. Acuma, iată, îi vedeți pe pămînt. Mai înainte, vi se părea că plutesc în nori, pentru că voi erați în fundul prăpastiei. Toți oamenii trebuie și pot fi la înălțimea lor. Firile sublime, pe care nu pot să le ajung nici eu și nici voi, bieții mei prieteni, firile sublime nu sînt așa. V-am făcut schița ușoară în profil a uneia dintre ele : vedeți că n-are aceleași trăsături. În schimb, puteți fi la înălțimea oamenilor pe care i-am înfățișat din plin, dacă veți căuta să vă dezvoltați așa cum trebuie. Cine rămîne mai prejos de ei înseamnă că-i un om mic. Ridicați-vă din prăpastia voastră, prieteni ! Ridicați-vă ! Nu-i atît de greu ; ieșiți în lumea largă și liberă ! Este atît de frumos să trăiești în lumea aceasta, largă și liberă, și calea ce duce la ea este ușoară și ademenitoare ; încercați-o : ea se numește cultura, este cultura. Observați, cugetați, citiți pe acei care vă vorbesc despre curatele bucurii ale vieții și vă asigură că omul poate fi bun și fericit. Citiți-i ! Cărțile lor vă umplu inimile de bucurie. Observați viața ! E interesant să observi viața. Cugetați ! E atrăgător lucru să cugeti. Atîta tot. Nu vi se cer sacrificii, nici nu vi se pretind privațiuni ; nu-i nici o nevoie de ele. Numai să vreți să fiți fericiți și nimic mai mult ; nu-i nevoie decît de această dorință. În vederea acestui țel, vă veți îngriji cu nesaț de cultivarea voastră : în ea stă fericirea. O, cîte bucurii n-are un om cult ! Chiar ceea ce altuia i se pare jertfă și durere lui i se pare satisfacție proprie, mulțumire, și inima lui este larg deschisă bucuriilor ; și ce multe bucurii are ! Încercați ! Este un lucru nespus de frumos !

Capitolul al patrulea.

CEA DE-A DOUA CĂSĂTORIE

I

Berlin, 20 iulie 1856

Mult stimată doamnă Vera Pavlovna,

Situația mea de fost prieten intim al răposatului Dmitri Sergheici Lopuhov îmi dă speranța că veți admite în rîndul prietenilor dumneavoastră pe un om pe care nu-l cunoașteți de loc, dar care vă stimează profund. În orice caz, îmi permit a crede că nu mă veți acuza de impertinență : intrînd în relații de corespondență cu dumneavoastră, nu fac decît să îndeplinesc dorința răposatului Dmitri Sergheici ; datele asupra lui, pe care vi le voi comunica, le puteți socoti cu totul sigure, întrucît îi voi reda ideile cu propriile lui cuvinte, ca și cum ar vorbi chiar el în persoană. Iată cuvintele lui cu privire la cazul a cărui lămurire constituie scopul scrisorii mele :

„Ideile ce au dus la deznodămîntul care a alarmat pe oamenii ce-mi erau dragi (după cum am spus, reproduc întocmai vorbele lui Dmitri Sergheici) s-au înfiripat în mine încetul cu încetul și mi-am schimbat de mai multe ori intențiile pînă cînd am ajuns la o hotărîre definitivă. Împrejurarea care a dat naștere acestor idei a fost observată de mine într-un chip cu totul neașteptat, abia în clipa cînd ea (Dmitri Sergheici vă avea în vedere pe dumneavoastră) mi-a vorbit cu spaimă despre un vis care a îngrozit-o. Visul mi s-a părut foarte important și, ca un om care priveam în mod obiectiv starea sentimentelor ei, am priceput în aceeași clipă că

în viața ei începe un episod care va schimba relațiile noastre de pînă atunci — și asta pentru un timp mai mult sau mai puțin îndelungat. Dar omul se silește să mențină cît poate starea de lucruri cu care s-a obișnuit : în adîncul firii noastre sălășluiește un element conservator, de la care ne abatem numai în caz de mare nevoie. După părerea mea, în aceasta constă explicația raționamentului meu inițial : vroiam să cred și credeam că acest episod se va isprăvi după o trecere oarecare de timp și că astfel vom relua relațiile noastre de altădată. La rîndul ei, ea vroia să evite episodul în sine printr-o cît mai strînsă apropiere de mine. Acest lucru m-a cucerit, și timp de cîteva zile am crezut și eu că speranța ei s-ar putea împlini. Totuși, curînd m-am convins că speranța era zadarnică. Cauza stătea în caracterul meu. Spunînd aceasta, nu vreau de loc să dau vina pe caracterul meu. Iată ce vreau să spun : pentru un om care-și petrece viața așa cum se cuvine, timpul se împarte în trei compartimente : munca, îndeștularea nevoilor și recreația sau distracția. Îndeștularea nevoilor cere și ea odihnă întocmai ca și munca. În muncă și în îndeștularea nevoilor, elementul comun uman domină însușirile individuale ; în muncă noi acționăm sub puterea precumpănitoare a nevoilor raționale externe ; în satisfacerea nevoilor — sub puterea precumpănitoare a altor nevoi ale firii umane, comune și ele. Recreația sau distracția constituie un element cu ajutorul căruia individul caută să-și refacă forțele pierdute în urma efortului care consumă rezervele materiale ale vieții, un element creat de individul însuși ; aici individul vrea să se determine numai prin însușirile lui specifice, prin înclinările individuale. În muncă și în îndeștularea nevoilor, oamenii sînt atrași unii față de alții datorită unei forțe care este mai presus de însușirile lor personale. În muncă, de calculul foloaselor ; în îndeștularea nevoilor, de nevoile comune ale organismului. În recreație lucrurile nu se prezintă la fel. Timpul de odihnă, recreația, nu este efectul unei forțe comune care aduce la același numitor însușirile personale ; recreația constituie cea mai personală dintre facultățile omenești ; în orele de recreație firea cere cît mai multă libertate,

omul se individualizează cel mai mult, iar caracterul său se manifestă cu cea mai mare tărie în alegerea felului de odihnă, cît mai ușoară și mai plăcută pentru el. În această privință, oamenii se împart în două categorii principale. Pentru unii oameni, recreația sau distracția sînt mai plăcute în tovărășia altora. Chiar dacă fiecare om are nevoie și de singurătate, pentru cei din această categorie, singurătatea este o excepție, iar regula constă în a trăi laolaltă cu alții. Această categorie este cu mult mai numeroasă decît cealaltă care caută contrarul. Oamenii din categoria cealaltă se simt mai liberi în singurătate decît laolaltă cu alți oameni. Această deosebire este consemnată și de vorbirea curentă cînd se spune despre cineva că este sociabil sau, dimpotrivă, retras. Eu fac parte din categoria oamenilor nesociabili ; ea, din cea a oamenilor sociabili. Aceasta-i taina cazului nostru. E clar deci, după părerea mea, că în această cauză nu este nimic condamnabil pentru nici unul dintre noi. De asemenea, nu este condamnabil nici faptul că nici unul dintre noi n-a avut destulă putere pentru a înlătura această cauză : omul nu se poate opune firii lui. Fiecăruia îi este destul de anevoios să priceapă particularitățile altora ; fiecare și-i închipuie pe ceilalți în raport cu individualitatea sa. Dacă n-am nevoie de ceva, atunci mi se pare că nici alții n-au nevoie ; individualitatea noastră ne face să judecăm așa. Este nevoie de semne prea vizibile pentru a-mi da seama de contrar. Și invers : factorii de ușurare și de libertate buni pentru mine îi socot valabili și pentru ceilalți. Firescul acestui mod de a gîndi îmi oferă o scuză pentru faptul că eu am observat prea tîrziu deosebirea dintre firea mea și a ei. La această greșală a mai contribuit mult și faptul că, atunci cînd am început să ducem viața în comun, ea mă aprecia prea mult ; într-adevăr, pe atunci nu exista încă egalitate între noi ; ea avea prea mult respect pentru mine, iar modul meu de viață i se părea exemplar. Așa se face că a luat drept o trăsătură general omenească ceea ce era o însușire personală a mea și un timp oarecare s-a lăsat cucerită de această însușire. Dar a mai existat un motiv și mai puternic. Printre oamenii mai înapoiți se respectă

foarte puțin inviolabilitatea vieții lăuntrice. Membrii familiei, mai ales cei mai în vîrstă, își vîră fără sfială nasul în viața ta intimă. Aici nu-i vorba de violarea tainelor noastre ; tainele sînt niște valori mai mult sau mai puțin prețioase ; niciodată nu uiți să le ascunzi sau să le păzești ; de altfel nu oricine le are : există multe persoane care n-au absolut nimic de ascuns față de cei din jurul lor. Fiecare însă vrea ca în viața lui lăuntrică să existe un colțișor în care să nu se bage nimeni, întocmai cum fiecare vrea să aibă o cameră proprie, numai a lui. Oamenii mai înapoiați nu bagă în seamă nici una, nici alta : chiar dacă ai o cameră proprie, fiecare intră acolo, chiar dacă nu numaidecît din dorința de a trage cu ochiul sau de a fi indiscret. Nu, vine pur și simplu, nebănuind că te-ar putea deranja ; el nici nu-și închipuie că n-ai vrea să-l vezi răsărind așa, nitam-nisam, fără nici un rost ; numai în cazul cînd simte că ți-ar fi în general scîrbă de dînsul, numai atunci își închipuie așa ceva ; de obicei însă nici nu-i trece prin minte că ar putea să plictisească, să stînjenească pe cineva, chiar și pe un om prietenos față de el. Sfințenia pragului peste care nimeni n-are dreptul să treacă, fără voia aceluia care șade dincolo de prag, nu este recunoscută la noi decît pentru o singură cameră, aceea a capului familiei, deoarece capul familiei poate da afară în brînci pe oricine vine în fața lui fără să-i fi dat voie. La ceilalți însă poate intra cînd pofteste oricine este mai în vîrstă sau are o situație egală în familie. La fel ca și cu odăile noastre se întîmplă și cu viața noastră lăuntrică. Fiecare se vîră în sufletul nostru, în viața noastră interioară, fără nici o nevoie, chiar și fără nici o intenție precisă, ci pentru tot felul de fleacuri, ba de cele mai multe ori numai cu scopul de a vorbi vrute și nevrute pe socoteala sufletelului tău. Să zicem că o fată are două rochii de purtat, una albă și alta roză ; dacă și-a pus-o pe cea roză, imediat ceilalți o întrebă : «Ți-ai pus, Aniuta, rochia roză ; pentru ce ți-ai pus-o pe aceasta ?» Aniuta habar n-are pentru ce și-a pus-o ; doar trebuia să-și pună una. Dacă și-ar fi pus rochia albă, s-ar fi petrecut la fel. «Așa mi-a plăcut, mămico» (sau «surioară»). «Mai bine ți-ai pune pe cea albă,»

Pentru ce-i mai bine, nu știe nici persoana care vorbește cu Aniuta ; persoana aceasta vorbește pur și simplu ca să vorbească. «Dar ce ai, Aniuta ? Parcă nu ești în apele tale ?» Aniuta nu este nici veselă, nici tristă. Dar de ce n-ar întreba-o despre ceea ce nu se vede și nici nu există ? «Nu știu, cred că n-am nimic.» «Ba nu, parcă ești cam tristă.» Apoi, peste două minute : «Ce-ar fi, Aniuta, dacă te-ai așeza la pian și ai cânta ceva ?» Dar de ce să cânte ? Nimeni nu știe. Și așa, toată ziua. Sufletul tău e parcă o stradă, în care fiecare se uită de la fereastră, și nu pentru că ar avea nevoie să vadă ceva. Cei care se uită știu chiar că nu vor vedea nimic necesar sau interesant, dar cască gura, neavînd altă treabă. De ce adică să nu se uite ? E adevărat, străzii puțin îi pasă, dar unui om nu-i face nici o plăcere cînd cineva își bagă nasul în treburile lui. Firește, această manie de a se vîrî în sufletul omului, fără nici un rost sau motiv, poate stîrni o reacție, și omul, îndată ce va avea puțința să se retragă în singurătate, o va face și se va bucura de singurătate, chiar dacă este sociabil și nu un izolat. Din acest punct de vedere, ea se găsea înainte de căsătorie într-o stare nespus de gravă ; cei din jurul ei n-o lăsau în pace, i se vîrau în suflet, nu fiindcă n-ar fi avut altceva de făcut sau din indelicatețe, ci așa în mod sistematic, neîncetat, în orice clipă, cu prea multă grosolănie și neobrăzare ; i se vîrau în suflet din răutate și parcă înadins pentru a-i face rău. Se atingeau de viața ei cu niște gheare nerușinate și mîrșave. De aceea și reacția ei a fost deosebit de puternică. Iată de ce nu se cuvine ca greșeala mea să fie judecată prea aspru. Timp de mai multe luni, poate de un an, nici n-am greșit. Într-adevăr, avea nevoie de această singurătate și îi plăcea. În acest timp, eu mi-am și făcut o părere despre caracterul ei. Această vremelnică și totodată puternică nevoie de singurătate coincidea la ea cu nevoia mea permanentă ; deci nu-i de mirare că am luat un fenomen trecător drept o trăsătură permanentă a caracterului ei. Fiecare om e înclinat să judece pe alții după el însuși. A fost o greșeală și încă una foarte mare. Nu mă simt vinovat, dar doresc totuși să mă justific, deoarece știu că alții

nu vor fi atît de îngăduitori cu mine cum sînt eu însumi. Ca să le domolesc dojana, trebuie să vorbesc ceva mai pe larg despre caracterul meu, mai ales în ceea ce priveşte latura aceea care era destul de neobişnuită pentru dînsa, precum şi pentru majoritatea oamenilor şi care deci, fără explicaţii, ar putea fi înţeleasă greşit. Eu nu înţeleg recreaţia altfel decît în singurătate. A fi împreună cu alţii înseamnă pentru mine un prilej de a mă îndeletnici cu ceva ori a munci, ori a-mi satisface vreo dorinţă. Nu mă simt cu desăvîrşire liber decît atunci cînd sînt singur. De unde vine aceasta ? Din ce cauză ? La unii, din cauza firii lor retrase ; la alţii, din sfială ; la unii, din pricină că sînt predispuşi la melancolie, la adînci meditaţii ; în fine, la unii, fiindcă nu ştiu ce înseamnă simpatia pentru semenii lor. Mi se pare că eu n-am nimic din toate acestea : sînt sincer şi cu sufletul deschis, totdeauna dispus să fiu vesel şi nu cad de loc în melancolie. Mie îmi place să văd oameni, dar pentru mine acest lucru este legat ori de muncă, ori de satisfacerea vreunei dorinţe oarecare, este ceva după care simt nevoie de repaus, adică, după mine, de singurătate. Cred că la mine nevoia aceasta este un fel deosebit de a-mi manifesta năzuinţa către independenţă şi libertate. Forţa, cu care ea a reacţionat faţă de starea-i din trecut şi faţă de viaţa neliniştită din familie, a silit-o să adopte pentru cîtva timp un mod de viaţă nepotrivit cu înclinaţiile sale permanente ; respectul pentru mine o susţinea în această dispoziţie vremelnică mai mult decît s-ar fi convenit în mod normal, iar eu, în acest timp destul de îndelungat, mi-am format o părere despre caracterul ei, am luat o trăsătură de caracter temporară drept una permanentă şi m-am liniştit. Aceasta este cheia celor întîmplate. A fost o greşeală din partea mea, dar în această greşeală nu era nimic prea grav ; în ceea ce o priveşte pe ea, nu era chiar de loc grav. Şi totuşi, cîte suferinţe nu şi-a căsunat ea şi cu ce catastrofă s-a isprăvit totul pentru mine ! Cînd spaima ei de pe urma cumplitului vis mi-a dezvăluit starea în care se afla, era prea tîrziu ca să-mi mai repar greşeala. Dar dacă noi am fi observat-o mai demult, sforţîndu-ne şi unul şi altul să ne stăpînim, am

fi izbutit oare să facem așa ca să rămînem mereu mulțumiți unul de altul ? Nu știu, dar cred că și în caz de reușită tot n-ar fi ieșit ceva prea bun. Să admitem că amîndoi ne-am fi schimbat caracterele într-atît încît să nu mai avem motive ca să ne simțim stînjiți în relațiile noastre. Transformarea caracterului însă n-are rost decît atunci cînd are ca obiect înlăturarea vreunei apucături urîte ; dar trăsăturile pe care ar fi trebuit să ni le transformăm, ea și cu mine, n-aveau nimic urît. Întrucît sociabilitatea este mai rea sau mai bună decît înclinarea spre singurătate sau invers ? În orice caz, schimbarea caracterului înseamnă o constrîngere, o alterare, și în urma alterării multe se irolesc, iar datorită constrîngerii multe însușiri se închircesc. Rezultatul, pe care probabil (dar numai probabil și nu în mod sigur) l-am fi dobîndit amîndoi, nu merita o asemenea pierdere. Într-o privință, amîndoi ne-am fi făcut ceva mai incolori și am fi pierdut mai mult sau mai puțin din frăgezimea vieții. Și cu ce scop ? Doar numai pentru a ne păstra lucrurile în odăile noastre. Altceva ar fi fost dacă am fi avut copii ; în acest caz, ar fi trebuit să ne gîndim îndelung la felul în care li s-ar schimba soarta în urma despărțirii noastre ; dacă ar fi fost vorba de o schimbare în rău, atunci preîntîmpinarea ei ar fi meritat cele mai mari eforturi, iar rezultatul acestor eforturi ar fi fost bucuria pe care o simți cînd faci tot ce trebuie pentru a asigura soarta celor care ți-s dragi. Un asemenea rezultat ne-ar fi răsplătit pentru orice efortare. Dar în cazul de față ce scop înțelept am fi avut de urmărit ? De aceea, în situația existentă, se pare că eroarea mea a dus chiar la un rezultat mai bun, deoarece mulțumită acestei erori n-am fost nevoiți să ne încătușăm atît de mult sufletele. Ea a pricinuit multă durere, dar fără ea probabil am fi suferit și mai mult, iar rezultatul n-ar fi fost nici el atît de satisfăcător."

Acestea au fost vorbele lui Dmitri Sergheici. Din felul stăruitor în care se preocupa de această latură a chestiunii, puteai constata cu ușurință că el simțea, chiar după expresia lui, ceva nemulțumitor, ceva dezavantajos pentru dînsul. El a adăugat fără ocol : „Îmi dau seama, totuși, că nu voi avea deplină dreptate în fața

opinieii acelora care ar analiza cazul fără nici o compătimire pentru mine. În schimb, sînt sigur de compătimirea ei. Ea va avea despre mine păreri mai bune chiar decît acelea pe care le am eu însumi. Și eu socot că am fost cu totul drept. Asta-i părerea mea despre perioada dinaintea visului ei." Acum vă voi reda sentimentele și intențiile pe care Dmitri Sergheici le-a avut după ce visul dumneavoastră i-a dezvăluit faptul că relațiile dintre dumneavoastră și el erau nesatisfăcătoare.

„Am spus (reproduc cuvintele lui Dmitri Sergheici) că, de la primele ei cuvinte despre visu-i groaznic, am prevăzut că un episod de neînălăturat va schimba relațiile noastre de pînă atunci. Mă așteptam ca acest episod să aibă o putere deosebită. Nici nu se putea să fie altfel ținînd seama de temperamentul ei și de nemulțumirea care și atunci era foarte vie din pricină că fusese ascunsă prea multă vreme. Cu toate acestea, așteptarea îmi apărea, la început, foarte ușoară și prielnică pentru mine. Făceam următoarea socoteală : cîtva timp se va lăsa pradă unei iubiri pasionate pentru cineva ; va trece apoi un an sau doi și se va întoarce la mine. Sînt un om foarte bun. Șansele de a se uni cu altcineva, la fel ca mine, sînt foarte mici (spun fără ocol ceea ce cred despre mine, neavînd înclinarea fățarnică de a-mi micșora valoarea). Avîntul dragostei, o dată satisfăcut, își va pierde o parte din tărie. Ea își va da seama că, deși o latură a firii ei este mai puțin satisfăcută în conviețuirea cu mine, totuși, privită în general, această conviețuire este pentru ea mai ușoară și mai liberă decît cu oricare altul ; și atunci, totul va fi iarăși ca mai înainte. Cît despre mine, în urma experienței căpătate, voi fi mai atent față de dînsa ; astfel, ea va dobîndi o nouă stimă pentru mine, se va simți și mai tare legată de mine și vom trăi într-o unire mai strînsă decît în trecut. Totuși (și acesta-i un lucru a cărui explicație este foarte anevoioasă pentru mine, dar trebuie spus), cum vedeam eu perspectiva restabilirii relațiilor mele cu ea ? M-ar fi bucurat această restabilire ? Desigur că da. Dar numai atît ? Nu. Restabilirea relațiilor mi se înfățișa totodată și ca o po-

vară, plăcută bineînțeles, foarte plăcută, și totuși o povară. O iubesc foarte mult și mă voi domina pe mine însumi spre a mă potrivi mai bine cu ea ; asta îmi va aduce plăcere și, totuși, viața mea va fi stingherită. Așa mi se înfățișau lucrurile cînd mă potolisem după cea dintîi emoție. Și am văzut că nu greșisem. Ea m-a făcut să trec prin această încercare atunci cînd dorea ca eu să fac totul pentru a-i păstra iubirea. Luna aceea în care i-am îndeplinit dorința a fost cea mai grea din viața mea. Nu era vorba de nici o suferință ; o asemenea expresie ar fi cu totul nelalocul ei, ba chiar neroadă ; din punctul de vedere al simțămîntelor reale, nu simțeam nimic altceva decît bucurie făcîndu-i pe plac, dar nu-i mai puțin adevărat că mă plictiseam. Iată cheia faptului că încercarea ei de a-și păstra dragostea pentru mine a rămas zadarnică. Mă plictiseam făcîndu-i pe plac ! La prima vedere, lucrul ar putea să pară ciudat. De ce nu mă plictiseam cînd îmi consacram nenumărate seri studenților, de dragul cărora bineînțeles n-aș fi făcut nici un sacrificiu, și de ce am simțit o adîncă oboseală după ce am consacrat numai cîteva seri femeii pe care o iubeam mai mult decît pe mine însumi și pentru care eram gata să merg la moarte și nu numai la moarte, ci și la orice supliciu ? Într-adevăr lucrul poate părea ciudat, dar numai pentru acela care nu se gîndește mai profund la esența relațiilor mele cu tineretul căruia îi consacram atîta timp. Mai întîi, n-am avut nici un fel de relații prea apropiate cu acești tineri ; stînd cu ei, nu vedeam în fața mea niște oameni, ci doar cîteva tipuri de oameni cu care schimbam idei ; convorbirile pe care le aveam cu dînșii se deosebeau foarte puțin de meditațiile mele în singurătate. În timp ce vorbeam cu ei, în mine funcționa numai o singură facultate a firii umane, aceea care cere cel mai puțin odihnă : cugetarea. Toate celelalte facultăți erau în repaus. În afară de aceasta, discuțiile aveau un scop practic, util, acela de a contribui la dezvoltarea vieții intelectuale, a energiei și a nobleții sufletești a tinerilor mei prieteni. Era o muncă, dar o muncă atît de ușoară, încît semăna cu o recreație, cu refacerea forțelor consumate în alte munci ; nu era o activitate

obositoare, ci una de refacere, și totuși era o activitate. De aceea omul nu se așteaptă în aceste convorbiri la foloasele pe care i le aduce odihna adevărată. Căutam în ele utilitate și nu repaus, lăsând în tihnă toate celelalte facultăți ale firii mele, în afară de cugetare, iar cugetarea acționa fără a duce la strînse relații personale cu oamenii cu care discutam, și de aceea mă simțeam tot atît de liber ca și în singurătate. Pot spune că aceste discuții nici nu mă scoteau din singurătatea mea. În ele nu era nimic asemănător cu relațiile la care participi cu întreaga ta ființă. Îmi dau seama ce neplăcut lucru este să întrebuițez cuvîntul «plictiseală», dar buna-credință nu mă lăsa să nu-l rostesc. Da, cu toată dragostea pentru ea, am simțit o ușurare atunci cînd, mai tîrziu, m-am convins că între ea și mine nu se puteau restabili relațiile datorită cărora amîndoi am fi putut trăi în tihnă, ca mai înainte. Am început să mă conving de acest lucru cam tot în același timp cînd ea a început să-și dea seama că este împovărat pentru mine a-i face pe plac. În clipele acelea viitorul mi s-a înfățișat într-o nouă perspectivă, care era mai plăcută pentru mine: văzînd că nu puteam menține vechile relații, am început să mă gîndesc în ce mod — iarăși sînt nevoit să spun un lucru penibil pentru mine — în ce mod să scap sau să ies cît mai curînd dintr-o situație plictisitoare. Iată secretul faptei care putea trece drept generozitate în ochii unui om gata să se lase orbit de recunoștință, dacă ține seama numai de aparența lucrurilor sau nu-i îndeajuns de aproape de mine, încît să-mi observe intențiile în toată adîncimea lor. Eu însă căutam pur și simplu să scap de o situație plictisitoare. Cum nu vreau să-mi neg cu fățarnicie părțile bune, nu tăgăduiesc că unul dintre motivele mele era dorința de mai bine pentru ea. Era totuși numai un motiv secundar — chiar dacă foarte puternic — și totuși cu mult inferior celui principal, care era dorința de a scăpa de plictiseală. Acesta era motivul cel adevărat. Sub înrîurirea lui, am început să cercetez cu atenție felul ei de viață și am constatat cu ușurință că rolul principal în schimbarea sentimentelor ei, ca urmare a schimbării modului de viață, îl juca apariția și

disparația lui Alexandr Matveici. Aceasta m-a făcut să mă gîndesc la el ; am priceput cauza purtării lui stranii, căreia nu-i dădusem pînă atunci nici o atenție. După aceasta gîndurile mele au luat un nou curs, așa cum am spus — mai plăcut pentru mine. Cînd am observat la ea nu numai nevoia de iubire pătimașă, ci chiar iubirea însăși — iubire de care ea încă nu-și dădea seama — și cînd de asemenea mi-am dat seama că acest sentiment privea pe un om cu adevărat vrednic și, în genere, cu totul capabil de a mă înlocui și că, la rîndul lui, acest om o iubea cu pasiune, m-am bucurat foarte mult. Este adevărat însă că prima impresie a fost neplăcută : orice schimbare însemnată pricinuieste o oarecare durere. Acum îmi dădeam seama cu toată sinceritatea că nu puteam să mă mai socot omul necesar ei ; mă obișnuisem însă cu gîndul de a-i fi necesar, și trebuie să recunosc că îmi făcea plăcere. Prin urmare, dispariția unei asemenea stări de lucruri trebuia, în mod inevitabil, să aibă și un aspect neplăcut. Dar acest aspect a predominat numai la început, și foarte puțin timp, față de celălalt care mă bucura. Acum eram sigur de fericirea ei și liniștit în privința soartei ce o aștepta, ceea ce constituia un izvor de mare bucurie pentru mine. Ar fi o greșeală însă să se creadă că acest fapt ar fi constituit principalul motiv de bucurie. Nu. Din nou egoismul precumpănea : mă bucuram pentru că vedeam că scap cu totul de orice constrîngere. Nu vreau să spun că viața de holtei mi se pare mai liberă sau mai ușoară decît cea de familie — nu. Dacă soțul și soția nu sînt de loc nevoiți să se stingherească pentru a face pe plac unul celuilalt ; dacă sînt mulțumiți unul de celălalt, fără nici o sforțare ; dacă își fac pe plac unul celuilalt, fără să se gîndească la aceasta — atunci amîndoi se simt cu atît mai nestînjeniți și mai liberi cu cît legăturile dintre ei sînt mai strînse. Relațiile mele cu ea nu erau însă de această natură. De aceea, a mă despărți de ea însemna pentru mine a deveni liber. Din aceasta reiese că am procedat ascultînd de propriul meu interes atunci cînd m-am hotărît să nu stau în calea fericirii ei ; era și aici un gest nobil din partea mea, dar mobilul era năzuința

propriei mele ființe spre ceva mai prielnic mie însumi. Iată de ce am avut puterea de a proceda cum trebuie, de a nu șovăi între două soluții, de a nu stîrni prea multă zarvă și a nu cășuna prea multe neplăceri altora, neuitîndu-mi nici un moment datoria. Ne e lesne să facem ceva cînd datoria coincide cu propria noastră năzuință. După aceea, am plecat la Reazan. Peste cîtva timp ea m-a chemat, spunînd că prezența mea n-o va mai stînjea. Mi-am dat seama că totuși o stînjenește. După cît am înțeles, din două motive. Îi venea greu să vadă pe omul căruia, după părerea ei, îi datora atît de mult. În această privință greșea : nu era cîtuși de puțin îndatorată față de mine, fiindcă lucrasem potrivit interesului meu mult mai mult decît potrivit interesului ei. Pentru dînsa însă, lucrurile se înfățișau altfel și îmi păstra o foarte mare recunoștință. Dar ce sentiment apăsător este recunoștința : are o latură plăcută, care însă precumpănește numai cînd sentimentul nu-i prea puternic ; și numai cînd e puternic e adevărat. Celălalt motiv are iarăși nevoie de o explicație cam penibilă, dar trebuie să spui ceea ce gîndești ; așadar, celălalt motiv îl găsesc în faptul că ei nu-i plăcea caracterul anormal al situației sociale în care se afla ; suferea din pricină că societatea nu-i recunoștea fățiș dreptul de a se bucura de această situație. Așadar, am putut să-mi dau seama că existența mea alături de dînsa însemna o povară pentru ea. Nu voi ascunde-că în această nouă descoperire era ceva incomparabil mai dureros pentru mine decît toate sentimentele ce le avusesem în decursul perioadelor precedente. Îi păstram o foarte puternică afecțiune, voiam să rămîn foarte aproape de ea. Sperasem că voi reuși, dar cînd am văzut că nu se poate să fie așa, mi-a venit nespus de greu. În această suferință, interesul meu nu găsea nici cea mai mică compensație : pot mărturisi că în acest caz în hotărîrea mea, în ultima mea hotărîre, am fost călăuzit numai de afecțiunea ce i-o purtam, și de dorința ca totul să fie spre binele ei. Așadar, numai din motive dezinteresate. Legăturile mele cu ea, chiar și în perioada lor cea mai frumoasă, nu mi-au adus niciodată atîta bucurie, atîta mulțumire morală, ca această hotărîre. În acest

caz, procedam călăuzit de ceea ce pot numi mărinimie sau mai bine spus, calculul mărinimos, un calcul care este în legea firii umane și se manifestă de la sine, fără a avea nevoie de ajutorul vreunei anumite însușiri individuale. Atunci am descoperit eu ce plăcere sublimă este să te vezi procedînd ca un om mărinimos, adică așa cum se cuvine să procedeze fiecare om în genere — nu Ivan sau Piotr, ci orice om, fără deosebire de nume. Ce desfătare înălțătoare este să te simți numai om — nu Ivan și nu Piotr, ci om, numai om și atît. Acest simțămînt este prea puternic ; firile obișnuite, ca aceea a mea, n-au puterea de a se înălța prea des pînă la el ; fericit acela care a avut măcar o dată prilejul să-l cunoască ! Nu mai este nevoie să explic că această purtare a mea n-ar fi avut nici un fel de rațiune în relațiile cu alți oameni, dar ea își găsește îndreptățirea în caracterul persoanei față de care mă purtam așa. Cînd am plecat la Reazan, ea și cu Alexandr Matveici nu-și spusese încă nici un cuvînt ; și, de asemenea, cînd mă hotărîsem să fac ultimul pas, nu vorbisem în privința asta nici cu el, nici cu ea. Îl cunoșteam însă destul de bine, așa că n-aveam nevoie să-i cercetez gîndurile“.

După cum am menționat, redau vorbele lui Dmitri Sergheici în mod exact, cuvînt cu cuvînt.

Sînt un om cu totul străin pentru dumneavoastră, dar corespondența pe care o încep acum, după dorința lui Dmitri Sergheici, care a dispărut dintre cei vii, are un caracter atît de intim, încît probabil v-ar interesa să aflați cine este străinul care vă scrie și care cunoaște atît de bine viața răposatului Dmitri Sergheici. Am fost student în medicină — mai mult nu vă pot spune despre trecutul meu. În ultimii ani, am trăit la Petersburg. Acum cîteva zile, am luat hotărîrea să plec în străinătate spre a-mi căuta o nouă carieră. Am plecat din Petersburg, a doua zi după ce ați aflat de moartea lui Dmitri Sergheici. Din diferite pricini n-aveam acte și am fost nevoit să-mi procur acte pe alt nume, de care mi-a făcut rost în chip îndatoritor unul dintre cunoscuții comuni ai dumneavoastră și ai mei. El mi le-a dat cu condiția de a-i îndeplini în cursul călătoriei unele însărcinări. Dacă veți avea prilejul de a-l vedea

pe domnul Rahmetov, fiți bună să-i spuneți că toate cele încredințate mie au fost îndeplinite așa cum se cuvenea. Deocamdată, voi hoinări probabil prin Germania, observînd moravurile oamenilor. Am cîteva sute de ruble și vreau să fac o plimbare. Cînd mă voi plictisi din pricina lipsei de activitate, voi căuta de lucru, indiferent ce voi găsi și unde voi nimeri. Sînt liber ca păsările cerului și pot fi fără grijă, tot ca ele. Această situație mă încîntă.

Este foarte probabil că mă veți onora cu un răspuns. Nu știu însă pe unde mă voi afla peste o săptămînă — poate în Italia, poate în Anglia, poate la Praga. Acum pot trăi după fantezia mea și nu știu unde mă va duce această fantezie. De aceea scrieți pe plicuri numai următoarele: Agenția H. Schweigler, Berlin, Friedrichstrasse 20. În plicul cu adresa de mai sus puneți un alt plic cu scrisoarea dumneavoastră și pe acest plic scrieți numai cifra 12345, iar biroul agenției Schweigler va ști că trebuie să-mi trimită mie scrisoarea respectivă.

Vă rog să primiți, mult stimată doamnă, încredințarea celui mai profund respect din partea unui om pe care nu-l cunoașteți, dar care vă este nespus de devotat și se va iscăli de acum înainte

Un fost student în medicină.

Mult stimat domn, Alexandr Matveici,

Împlinind dorința răposatului Dmitri Sergheici, sînt dator să vă asigur că el a socotit ca cea mai bună soluție să vă cedeze locul. Față de raporturile ce au dus la această schimbare și care s-au înfiripat treptat în cei trei ani cînd dumneavoastră aproape nici nu mai veneați pe la dînsul, deci fără nici o participare din partea dumneavoastră și numai în urma nepotrivirii de caracter între cei doi oameni pe care ați încercat mai tîrziu, în zadar, să-i apropiați — așadar, față de asemenea raporturi, deznodămîntul ce s-a produs era de neînlăturat. Este vădit că Dmitri Sergheici nu putea de loc să vi-l atribuie dumneavoastră. Bineînțeles, această lă-

murire este de prisos ; totuși, el m-a însărcinat să v-o dau, dar mai mult de formă. Așa sau altfel, cineva trebuia să ocupe locul pe care el nu mai putea să-l păstreze și la care cineva trebuia să vină numai din această pricină. Faptul că tocmai dumneavoastră ați ajuns în acest loc constituie, după părerea răposatului Dmitri Sergheici, cel mai bun deznodământ pentru toți. Vă strîng mîna.

Un fost student în medicină.

— Dar eu știu...

Ce este ? Un glas cunoscut ! Mă uit împrejur : da, e chiar dumnealui, cititorul pătrunzător pe care l-am alungat adineauri în chip rușinos pentru că habar n-are de legile artei. Iată-l acum din nou aici și tot cu pătrunderea lui cumplită. Și iar știe ceva !

— A ! Știu cine le-a scris !...

Dar eu iau în grabă cel dintîi lucru mai potrivit care îmi cade în mînă — un șervet — deoarece, după ce am transcris scrisoarea fostului student, m-am așezat la masă. Așadar, iau șervetul și-i astup gura cu el : „Dacă știi, să fii sănătos. Dar de ce urli ca să te audă tot orașul ?“

II

Petersburg, 25 august 1856

„Stimate domn,

Nici nu vă puteți închipui cît de bucuroasă am fost cînd am primit scrisoarea dumneavoastră. Vă mulțumesc din toată inima. Faptul că erați atît de bun prieten cu Dmitri Sergheici îmi dă și mie dreptul de a vă socoti prieten și deci îngăduiți-mi să vă numesc așa. Caracterul lui Dmitri Sergheici apare din fiecare cuvînt redat de dumneavoastră. El scormonește totdeauna cele mai tainice motive ale faptelor sale și-i face plăcere

să socoată că ele provin din egoism. De altfel, acesta este un obicei al tuturor celor din cercul nostru. Și lui Alexandr al meu îi place să se analizeze în felul acesta. Să-l auzi numai cum își explică purtarea lui timp de trei ani față de mine și de Dmitri Sergheici ! După cum spune el, în tot ce a făcut, a fost mînat de un calcul egoist, pentru plăcerea lui proprie. Și eu am căpătat de mult acest obicei. Numai că el mă preocupă pe mine și pe Alexandr ceva mai puțin decît îl preocupă pe Dmitri Sergheici ; sîntem în totul de acord cu el, însă el pune mai multă pasiune în aceasta. Da, dacă cineva ne-ar asculta, ar crede că sîntem tustrei niște egoiști, așa cum nu s-au mai pomenit pe lume. Sau poate că așa este într-adevăr ? Poate că, mai înainte, nici n-au existat asemenea egoiști ? Da, așa se pare.

În afară însă de această trăsătură ce ne este comună la toți trei, din vorbele lui Dmitri Sergheici se mai desprinde ceva care este propriu situației sale : scopul explicațiilor date de el este vădit : acela de a mă liniști. Nu că vorbele lui n-ar fi cu totul sincere — el nu spune niciodată ceea ce nu crede — dar el stăruie cu o prea mare tărie numai asupra acelor aspecte ale adevărului care pot să mă liniștească. Scumpe prietene, mă simt foarte recunoscătoare pentru aceasta, dar, cum și eu sînt egoistă, îți mărturisesc că în zadar se preocupă el de tihna mea ; noi ne justificăm singuri mai ușor decît ne justifică alții și, ca să spun drept, nu mă socot cu nimic vinovată față de dînsul ; ceva mai mult, nici nu mă simt obligată să-i port vreo recunoștință. Îi apreciez mărinimia — o, cît de mult o apreciez ! — dar știu bine că nu era mărinimos față de mine, ci față de el. De asemenea și eu, dacă nu-l înșelam, n-o făceam de dragul lui, ci pentru mine, nu fiindcă a-l înșela ar fi însemnat o nedreptate față de dînsul, ci fiindcă mi se părea o faptă urîță față de mine însămi.

Am spus că nu mă învinuiesc, la fel cum nu se învinuia nici el. Dar, la fel ca el, simt în mine nevoia de a mă justifica. Aceasta, după vorbele sale (foarte adevărate) înseamnă că am simțămîntul că alții nu mă

vor cruța de muștrare pentru unele acțiuni ale mele cu aceeași ușurință cu care eu trec peste ele. N-am nici un chef să mă justific pentru ceea ce justifică el din cazul nostru, ci, dimpotrivă, pentru ceea ce el nu justifică din acest caz al nostru. În privința celor ce s-au petrecut înainte de visul meu, știu că nimeni nu mă va putea găsi cîtuși de puțin vinovată. Dar, în cele ce au urmat, n-am fost oare eu cauza faptului că lucrurile au avut un aspect atît de melodramatic și au dus la o catastrofă atît de impresionantă? Nu eram oare datoare să privesc cu mai multă simplitate schimbarea relațiilor care, oricum, era inevitabilă din clipa în care visul meu ne-a dezvăluit pentru întîia oară, mie și lui Dmitri Sergheici, situația fiecăruia dintre noi? În seara zilei în care a murit Dmitri Sergheici, am avut o lungă convorbire cu fiorosul Rahmetov — în fond, ce om duios și bun! Mi-a spus tot felul de grozăvii despre Dmitri Sergheici. Dar dacă Rahmetov mi le-ar fi redat pe un ton prietenos față de Dmitri Sergheici și nu cu un ton aspru și dușmănos — atunci poate că și eu aș spune că ele sînt juste. Bănuiesc că Dmitri Sergheici știa prea bine ce lucruri anume avea să-mi spună Rahmetov și că aceasta intra în socotelile sale. Da, am avut nevoie să le aud și ele m-au liniștit mult; așa că indiferent de cine a pus la cale acea convorbire, eu sînt foarte recunoscătoare pentru ea, scumpe prietene. Dar și fiorosul Rahmetov a fost nevoit să recunoască faptul că, în a doua parte a conflictului, Dmitri Sergheici a procedat de minune. Rahmetov îi imputa numai partea întîi, tocmai aceea pentru care Dmitri Sergheici vrea să se justifice. Eu însă mă voi justifica pentru partea a doua, cu toate că nimeni nu mi-a spus că aș fi vinovată de ea. Dar fiecare dintre noi — vorbesc despre noi și despre prietenii noștri, despre tot cercul nostru — are un acuzator mai sever decît însuși Rahmetov: propria lui conștiință.

Da, scumpe prietene, îmi dau seama că ar fi fost mai ușor pentru toți, dacă eu aș fi privit lucrurile mai simplu și nu le-aș fi dat o importanță atît de tragică. Cu privire la Dmitri Sergheici, trebuie spus chiar mai

mult : în cazul acesta, el n-ar fi avut nevoie să recurgă la un deznodământ atît de impresionant şi, pentru dînsul, fatal ; numai zbuciumul meu excesiv l-a împins la acest deznodământ. Îmi dau seama că aşa trebuie să-i fi părut lucrurile, cu toate că el nu v-a însărcinat să mi-o spuneţi. Preţuiesc afecţiunea lui faţă de mine cu atît mai mult cu cît ea nu a slăbit nici chiar în urma unei asemenea păreri. Dar, scumpe prietene, ascultă-mă : părerea lui nu este tocmai justă — ba chiar de loc ; faptul că Dmitri Sergheici a simţit nevoia de a încerca ceea ce el însuşi a numit un lucru foarte greu n-a provenit din greşeala mea şi nici din zbuciumul meu excesiv. Este adevărat că, dacă n-aş fi dat o importanţă exagerată schimbării relaţiilor dintre noi, el s-ar fi lipsit de călătoria la Reazan ; dar el însuşi spunea că această călătorie n-a însemnat un lucru greu pentru dînsul ; deci, în acest caz, atitudinea mea exaltată n-a pricinuit cine ştie ce nenorocire. Pentru Dmitri Sergheici n-a fost anevoioasă decît hotărîrea de a renunţa la viaţă. El explică necesitatea absolută a acestei hotărîri prin două motive : faptul că sufeream datorită recunoştinţei excesive ce i-o purtam şi faptul că sufeream deoarece nu puteam avea cu Alexandr relaţii potrivite cu cerinţele societăţii. Într-adevăr, pînă ce n-a murit el, eu nu eram pe deplin liniştită, simţindu-mă copleşită de situaţia mea. Dar el n-a ghicit adevărata cauză. El credea că prezenţa lui mă deprima datorită unei recunoştinţe excesive. Nu-i tocmai aşa. Omul este gata a descoperi idei care să-i aducă o uşurare ; şi atunci cînd Dmitri Sergheici s-a hotărît să dispară, această cauză nu mai exista de mult. Recunoştinţa mea faţă de dînsul căpătase de mult o nuanţă mai potolită, adică tocmai nuanţa aceea care o făcea să fie un sentiment plăcut. Aşadar, prima cauză avea o legătură doar cu felul meu de odinioară, într-adevăr exaltat, de a privi lucrurile. Cealaltă cauză pe care a invocat-o Dmitri Sergheici — dorinţa de a da relaţiilor mele cu Alexandr o formă admisă de societate — această cauză nu mai depindea de loc de părerea mea despre situaţie, ci provenea din concepţiile societăţii. N-aveam nici o putere în această privinţă. Dmitri Sergheici însă gre-

șea cu desăvîrșire cînd credea că, din pricina aceasta, prezența lui îmi era apăsătoare. Nu. Ar fi putut fi lesne înlăturată și fără moartea lui, dacă ar fi fost nevoie și dacă aceasta ar fi fost îndeajuns pentru mine. Dacă soțul conviețuiește cu soția, este de ajuns pentru ca lumea să nu-i facă scandal soției, indiferent de relațiile ei cu un altul. Aceasta înseamnă un mare succes. Vedem numeroase cazuri în care lucrurile se aranjează în acest chip mulțumită mărinimiei bărbatului și, în toate aceste cazuri, societatea o lasă în pace pe soție. Acum găsesc și eu că acesta-i cel mai bun și cel mai ușor procedeu pentru toți de a se aranja cazurile asemănătoare cu acela al nostru. Mai demult, Dmitri Sergheici mi-a propus această soluție. Eu am refuzat-o atunci din pricina exaltării mele. Nu știu cum ar fi fost, dacă aș fi acceptat-o atunci. Dacă aș fi putut fi mulțumită cu faptul că societatea mă lăsa în pace, nă-mi făcea scandal și nu-i păsa de relațiile mele cu Alexandr, atunci bineînțeles procedeu pe care mi-l propusese Dmitri Sergheici ar fi fost suficient și Dmitri Sergheici n-ar fi trebuit să se gîndească la moarte. Atunci bineînțeles eu n-aș fi avut nici un motiv de a dori ca relațiile mele cu Alexandr să capete o formă oficială. Dar mi se pare că un asemenea aranjament, satisfăcător în majoritatea cazurilor similare, n-ar fi fost satisfăcător tocmai în cazul nostru. Printr-o întîmplare neobișnuită, toate cele trei persoane aflate în această situație aveau puteri egale. Dacă Dmitri Sergheici ar fi simțit superioritatea lui Alexandr în ce privește intelectul, cultura sau tăria de caracter, dacă el, cedînd lui Alexandr locul, ar fi cedat în fața superiorității unei forțe morale, dacă renunțarea lui n-ar fi fost voită, o, atunci bineînțeles că eu n-aș fi avut pentru ce să mă simt deprimată. Tot astfel, dacă eu i-aș fi fost superioară lui Dmitri Sergheici ca minte sau caracter, dacă el, înainte de intensificarea legăturilor mele cu Alexandr, s-ar fi mulțumit să fie un personaj ca acela caracterizat atît de bine într-o anecdotă, de care, îți aduci aminte, prietene, am rîs așa de mult. Doi domni s-au întîlnit în foaierul Operei și au intrat în vorbă. S-au simpatizat și au vrut să se cunoască. «Eu sînt locotenentul cu-

tare», a zis unul, prezentîndu-se. «Iar eu sînt soțul doamnei Tedesco»¹, s-a recomandat celălalt. Dacă Dmitri Sergheici ar fi fost un fel de «soț al doamnei Tedesco», o, atunci, bineînțeles, n-ar fi fost nevoie să părăsească lumea : s-ar fi supus, s-ar fi resemnat și, ca om mărinimos ce era, n-ar fi văzut în resemnarea sa nimic supărător pentru el, și toate ar fi mers minunat. Atitudinea lui față de mine și de Alexandr nu era însă de loc așa. El nu era cu nici un dram mai slab sau mai prejos de fiecare dintre noi, și noi o știam, și o știa și el. Concesia lui n-a fost o urmare a lipsei lui de voință, o, nu, cîtuși de puțin ! Ea a fost, pur și simplu, o faptă săvîrșită de liberul arbitru. Nu-i așa, scumpe prietene ? N-o puteți tăgădui. De aceea se pune întrebarea : în ce situație mă vedeam eu pe mine ? Aici stă, prietene, tot miezul problemei. Mă vedeam într-o stare de dependență față de voința lui ; iată de ce aveam o situație grea, iată de ce vedea el nevoia nobilei sale hotărîri de a părăsi viața. Da, prietene, cauza sentimentului meu, care l-a silit să facă acest gest, era mult mai adîncă decît aceea pe care o arată el, după cît mi-ați comunicat în scrisoarea dumneavoastră. Povara recunoștinței nu mai exista. Prin procedeul pe care mi-l propunea însuși Dmitri Sergheici, ar fi fost lesne să se satisfacă pretențiile societății ; de altfel, aceste pretenții nici nu ajungeau pînă la mine, căci eu trăiesc doar în micul meu cerc, care nu știe de ele. Rămîneam totuși într-o situație de dependență față de Dmitri Sergheici ; situația mea se bizaia numai pe voința sa ; ea nu era independentă — iată de ce era anevoioasă. Judecați acum dacă acest motiv ar fi putut fi preîntîmpinat prin cutare sau cutare părere a mea despre schimbarea relațiilor dintre noi. Dar nu părerea mea avea importanță, ci faptul că Dmitri Sergheici era independent și nu proceda așa sau altfel decît după liberul său arbitru. Da, prietene, dumneavoastră îmi cunoașteți și îmi admiteți sentimentul : nu vreau să depind de liberul arbitru al nimănui, nici chiar de al celui mai devotat om, nici chiar de acela al omului pe care îl res-

¹ Cîntăreață italiană de operă. (N. red. rom.)

pect cel mai mult și de care sînt tot așa de sigură ca de mine însămi și care am certitudinea că îmi va îndeplini întotdeauna cu bucurie tot ce doresc și că ține la fericirea mea nu mai puțin decît țin eu. Da, scumpe prietene, nu vreau și știu că dumneavoastră sînteți de aceeași părere.

Dar pentru ce spun toate acestea ? La ce bun această analiză care dezvăluie cele mai tainice motive ale unor sentimente pe care nimeni nu le-ar putea ghici ? Totuși, la mine, ca și la Dmitri Sergheici, această autodivulgare se face chiar în favoarea mea, ca să pot spune : n-am nici o vină, lucrurile atîrnau de un fapt care nu stătea în puterea mea. Fac această observație pentru că lui Dmitri Sergheici îi plăceau asemenea observații. Vreau, scumpe prietene, să vă cîștig bunăvoința.

Dar destul despre asta. Ați avut atîta simpatie pentru mine încît n-ați cruțat cîteva ceasuri pentru a-mi scrie acea scrisoare lungă și atît de prețioasă pentru mine. Dar astfel constat că folosesc în mod diplomatic fraze exact în același stil ca Dmitri Sergheici sau ca dumneavoastră ; da, chiar din acest fapt, numai din acesta, deduc că pe dumneavoastră v-ar interesa să aflați ce s-a petrecut cu mine după ce Dmitri Sergheici și-a luat rămas bun — cînd a plecat la Moscova — ca apoi să se întoarcă și să dispară din viață. După ce s-a înapoiat de la Reazan, și-a dat seama că eram stingherită, stinghereală care s-a accentuat la mine abia după înapoierea sa. Atît timp cît a stat la Reazan, eu, ca să vă spun drept, nu prea m-am gîndit la dînsul ; în orice caz nu m-am gîndit atît de mult cît spuneți dumneavoastră că a crezut el la înapoiere. Atunci, cînd a plecat la Moscova, am simțit că plănuieste ceva. Am observat că el își lichida toate obligațiile ce le avea la Petersburg ; am mai văzut că, timp de vreo săptămînă, n-a așteptat decît îndeplinirea lor ca să poată pleca. În ultimele zile, am observat uneori o tristețe pe fața lui, pe fața aceea care știa destul de bine să nu-și trădeze secretele. Presimțeam că se pregătea ceva hotărîtor și grav și, cînd s-a suit în tren, eram tristă, nepus de tristă. A doua zi, am fost la fel de tristă și, a

treia zi, m-am sculat și mai tristă. Și deodată vine Mașa și îmi aduce scrisoarea — ce clipă chinuitoare, ce ceas chinuitor, ce zi chinuitoare ! — o știți și dumneavoastră. De aceea, scumpe prietene, acum îmi dau seama mai bine decît altădată de afecțiunea ce o am pentru Dmitri Sergheici. Nu credeam nici eu că-i atît de puternică ! Da, prietene, acum știu cît de puternică este această afecțiune și știți și dumneavoastră, deoarece ați aflat desigur că atunci chiar m-am hotărît să mă despart de Alexandr ; toată ziua aceea, am simțit că viața mi-era zdrobită, mi-era otrăvită pentru totdeauna. Cunoașteți desigur și bucuria mea copilărească la vederea scrisorii preabunului meu prieten, care mi-a schimbat cu desăvîrșire gîndurile (vedeți cît de prudente îmi sînt expresiile, scumpe prietene ; trebuie să fiți mulțumit de mine). Știți toate acestea, deoarece Rahmetov, după ce m-a suít în tren, s-a dus să vă petreacă pe dumneavoastră. Dmitri Sergheici și cu el aveau dreptate, spunînd că trebuia să plec din Petersburg ca să desăvîrșesc efectul pentru care Dmitri Sergheici m-a făcut să mă chinuiesc o zi întreagă. Cît de recunoscătoare îi sînt pentru această necruțare ! El și cu Rahmetov aveau de asemenea dreptate, sfătuindu-l pe Alexandr să nu vină cu mine și să nu mă conducă. Dar eu nu mai aveam nevoie să merg pînă la Moscova ; trebuia numai să ies din Petersburg — și m-am oprit la Novgorod. După cîteva zile, Alexandr a sosit acolo, aducînd actul de deces al lui Dmitri Sergheici ; după o săptămînă, ne-am căsătorit și am locuit vreo lună de zile în apropierea gării Ciudovo, pentru ca Alexandr să se poată duce de trei-patru ori pe săptămînă la spital. Ieri, ne-am întors la Petersburg. Iată cauza pentru care am întîrziat atît cu răspunsul la scrisoarea dumneavoastră. Mașa o pusese într-un sertar și uitase de ea. Ce v-ați închipuit cînd ați văzut că trece atîta vreme și nu primiți nici un răspuns ?

Vă îmbrățișez, scumpe prietene,

A dumneavoastră

Vera Kirsanova.“

„Îți strîng mîna, dragă prietene. Dar te rog să nu-mi faci complimente, fiindcă altfel îmi voi revărsa inima în fața ta într-un torent de preamărire a nobleței tale sufletești, lucru cum nu se poate mai dezgustător pentru tine. Dar știi ceva? Nu înseamnă oare prezența unei bune doze de neghiobie, atît la mine cît și la tine, faptul că și tu și eu ne scriem numai cîteva rînduri? Am impresia că acest lucru dovedește că ne simțim cam stingheriți unul față de celălalt. La nevoie s-ar putea admite că la mine acesta ar fi un lucru scuzabil, dar la tine? Sper însă că rîndul viitor voi discuta cu tine cu toată libertatea și îți voi scrie o grămadă de noutăți de pe aici. Al tău

Alexandr Kirsanov.“

III

Aceste scrisori, cu totul sincere, erau într-adevăr cam unilaterale, lucru observat și de Vera Pavlovna. Bineînțeles, amîndoi corespondenții căutau să micșoreze unul față de altul asprimea grelelor încercări prin care trecuseră. O, oamenii aceștia sînt foarte șireți! Adeseori am auzit de la ei — adică de la aceștia și de la alții care fuseseră în aceeași situație — lucruri care mă făceau să rîd cu hohote. Căutau să mă convingă că, pentru ei, totul n-a fost decît un fleac; eu rîdeam cînd îi auzeam vorbind așa, dar bineînțeles rîdeam numai cînd eram între patru ochi cu ei. Cînd o spuneau însă față de un om străin, care trebuia să creadă că a fost chiar așa, atunci susțineam și eu că, într-adevăr, totul nu fusese decît un fleac. Ce ființe caraghioase mai sînt și așa-zișii oameni cumsecade! Am rîs întotdeauna de oamenii cumsecade pe care i-am cunoscut.

Da, omul cumsecade este o ființă nespus de caraghioasă, chiar pînă la absurditate. Iată, de pildă, chiar aceste scrisori. De cînd sînt în contact cu asemenea doamne și domni, m-am obișnuit oarecum cu astfel de lucruri, dar ce efect trebuie să aibă ele asupra unui

om nestricat, proaspăt, de pildă asupra cititorului pătrunzător ?

Cititorul pătrunzător a izbutit să-și scoată șervetul din gură și acum zice, clătinînd din cap :

— E imoral.

— Bravo ! Ai ghicit ! îl laud eu. Dă-i înainte, te rog !

— Dar și autorul este un om imoral, rostește cititorul cu spirit pătrunzător ; uite ce lucruri îngăduie dumnealui.

— Nu, dragul meu, greșești. În cazul de față, eu nu aprob multe. Ca să-ți spun drept, poate că nu aprob nimic. Toate acestea sînt prea complicate, prea grave ; viața este mult mai simplă.

— Atunci înseamnă că ești și mai imoral ? mă întreabă cititorul pătrunzător, cu ochii holbați de mirare față de nemaipomenita imoralitate la care a ajuns omenirea în persoana mea.

— Cu mult mai imoral, răspund eu, fără a ști dacă în mod serios sau numai ca să-mi bat joc de cititorul pătrunzător.

Corespondența mai dură trei-patru luni — vie și susținută din partea soților Kirsanov, întîrziată și rară din partea corespondentului lor. De la un timp, el nu mai răspunse de loc la scrisorile lor. Văzură acum că el nu dorise altceva decît să împărtășească Verei Pavlovna și soțului ei gîndurile lui Lopuhov, cuprinse în prima și atît de lungă lui scrisoare. După îndeplinirea acestei îndatoriri, socotise desigur că este zadarnic de a mai continua corespondența. După ce soții Kirsanov rămaseră de două-trei ori fără răspuns, înțeleseseră și nu mai scriseră nici ei.

IV

Vera Pavlovna șade pe canapeaua ei moale, așteptînd să vină bărbatu-său de la spital ca să ia masa. Azi n-a prea avut multă treabă la bucătărie cu pregătirea dulciurilor. Simte nevoia să se întindă cît mai

repede, să se odihnească, deoarece a lucrat destul toată dimineața. Lucrul ei ține mai de mult și va mai ține încă multă vreme. Va avea de lucru în fiecare dimineață : organizează acum un nou atelier de croitorie, într-un alt cartier. Vera Pavlovna Lopuhova locuia pe insula Vasilievski ; Vera Pavlovna Kirsanova locuiește pe strada Serghievskaiia, pentru că soțul ei are nevoie să fie mai aproape de suburbia Vîborgskaiia. Merțalova conducea foarte bine atelierul de pe Vasilievski și era firesc să fie așa, deoarece se cunoștea bine cu lucrătoare. După ce Vera Pavlovna se întorsese la Petersburg ea constatare că, dacă mai trebuia să vadă de atelier n-avea nevoie să vină decît rar și pentru scurt timp, iar dacă venea totuși mai în fiecare zi, o făcea numai pentru că se simțea legată de această întreprindere și era întîmpinată cu dragoste. Se putea chiar ca vizitele ei să mai fie cîtva timp oarecum folositoare, căci Merțalova mai avea nevoie uneori să se sfătuiască cu dînsa — dar aceasta îi lua foarte puțin timp și se întîmpla tot mai rar. În curînd Merțalova va căpăta destulă experiență ca să nu mai aibă de loc nevoie de Vera Pavlovna. Chiar și în primele zile după întoarcerea ei la Petersburg, Vera Pavlovna venea la atelierul de pe Vasilievski mai mult ca o musafiră iubită decît ca o persoană indispensabilă. Cu ce era să se mai îndeletnicească ? Era limpede că trebuia să înjghebeze un alt atelier, în apropiere de noua ei locuință, în alt cartier al orașului.

Așadar, a înființat acum un nou atelier pe o stradă între Basseinaia și Serghievskaiia. Atelierul acesta a cerut mult mai puțină bătaie de cap decît cel dintîi ; cele cinci fete, care alcătuiesc personalul de bază, au venit aici de la atelierul cel vechi, unde locurile lor au fost ocupate de altele ; restul personalului a fost ales dintre prietenele de încredere ale croitoreșelor de la vechiul atelier. Dar aceasta înseamnă că treaba fusese făcută mai mult decît pe jumătate ; toți membrii asociației cunoșteau bine scopul și orînduiala atelierului de croitorie ; noile lucrătoare au venit cu dorința expresă de a se introduce chiar de la început același mod de oranzare la care se ajunsese atît de încet în primul.

O, acum, opera de organizare merge de zece ori mai repede decît mai înainte și cere o osteneală de trei ori mai mică. Totuși, este muncă destulă și Vera Pavlovna s-a ostenit astăzi, așa cum s-a ostenit și ieri și alaltăieri, așa cum se ostenește mereu de două luni încoace — numai de două luni, cu toate că au trecut mai bine de șase luni de la cea de a doua căsătorie a ei, căci răgazul ce și l-a luat după nuntă a ținut cam mult. Acum însă se apucase iarăși de lucru.

Da, azi a lucrat mult și acum se odihnește, gîndindu-se la multe, la foarte multe, mai ales la prezent : e atît de frumos prezentul, atît de plin ! Este atît de plin de viață, încît rareori îi mai rămîne timp pentru amintiri. Amintirile vor veni mai tîrziu, o, mult mai tîrziu, nici chiar peste zece ani, nici peste douăzeci — ci mult mai încolo. Deocamdată, nu-i vremea lor și va mai trece mult pînă atunci. Totuși, ele se ivesc și acum, dar rareori. Iată, de pildă, și azi, ea și-a adus aminte de niște lucruri care răsar cel mai des în amintirile ei nu destul de rare. Iată ce și-a amintit :

V

— Dragul meu, plec cu tine !

— Dar nu ți-ai făcut bagajul !

— Bine. Dacă nu vrei să mă ieși acum cu tine, voi veni mîine în urma ta.

— Gîndește-te și vezi cum e mai bine. Așteaptă mai întîi o scrisoare de la mine. Ai s-o primești chiar mîine.

Iată-o acum întorcîndu-se acasă. Ce simțea pe cînd se întorcea acasă cu Mașa, ce simțea și ce gîndea pe drum — un drum destul de lung — de la gara Moscova și pînă dincolo de Sredni Prospekt ? Ea singură nu știa : era atît de zguduită de brusca întorsătură a lucrurilor ! Nu trecuseră nici douăzeci și patru de ore — nu, abia peste două ceasuri se vor împlini douăzeci și patru de ore de cînd el a găsit scrisoarea ei în odaia lui — și iată că a și plecat — atît de repede, atît de brusc ! El a așteptat pînă pe la două noaptea, cînd

ea, care nu bănuia nimic și era istovită de frământările zilei, căzuse de somn, și atunci a intrat și a spus câteva cuvinte. Aceste puține cuvinte au fost doar o prefață enigmatică la ceea ce vroia să spună. Și ceea ce vroia să spună, a spus scurt și repede : „Nu mi-am văzut de mult părinții. Voi pleca la ei și le voi face o mare bucurie.“ Atît a zis și a plecat numaidecît. Ea s-a repezit după dînsul, cu toate că el, cînd intrase, o rugase să rămînă liniștită. Dar nu l-a mai găsit. A întrebato pe Mașa, și Mașa care strîngea ceștile de ceai rămase de la musafiri de cu seară, răspunse : „Dmitri Sergheici a plecat. A spus că se duce să se plimbe.“ A fost nevoită să se culce. E ciudat — cum a putut să doarmă ? Ea nu știa însă că lucrurile se vor petrece chiar în dimineata ale cărei zori se și iveau atunci. Îi spusese că vor mai avea răgaz ca să stea de vorbă. Cînd s-a trezit, era timpul să se ducă la gară. Da, toate acestea s-au perindat numai în zbor pe dinaintea ochilor ei, ca și cum nu i s-ar fi întîmplat ei, ca și cum cineva i-ar fi povestit în grabă întîmplările altcuiva. Numai după ce s-a înapoiat acasă de la gară, și-a venit în fire și a început să se gîndească. Ce să se facă ? Ce are să se întîmple cu ea ?

Da, va pleca la Reazan. Va pleca. Nu se poate altfel. Dar scrisoarea ? Ce i-ar putea spune în scrisoare ? Nu, la ce bun să aștepte întii scrisoarea și, pe urmă, să se hotărască ? Știe ce va fi în scrisoare. Și totuși trebuie să-și amîne hotărîrea pînă la primirea scrisorii. Dar pentru ce să și-o amîne ? Va pleca. Da, va pleca. Se mai gîndește așa un ceas, două, trei, patru ceasuri. Dar Mașei îi este foame și acum o pofteste a treia oară la masă și, de data aceasta, mai mult îi poruncește decît o cheamă. Bun. Asta o mai trezește puțin din gînduri. „Biata Mașa, de ce am făcut-o să aștepte atîta cu masa ?“ „De ce m-ai așteptat ? Trebuia să mînci și să nu mă aștepți.“ „Cum se poate una ca asta, Vera Pavlovna ?“ Si Vera Pavlovna se mai gîndește un ceas, două. „Voi pleca. Da, am să plec chiar mîine. Am să aștept numai pînă vine scrisoarea, fiindcă m-a rugat. Dar, orice ar scrie, și știu ce are să scrie, eu tot voi pleca.“ Se gîndește așa un ceas, două. Un ceas, da ;

dar în al doilea ceas, tot așa gîndește ? Nu ; cu toate că este frămîntată de aceleași gînduri, îi mai răsar în minte încă patru cuvinte, patru cuvinte scurte : „El nu vrea asta“. Și aceste patru cuvinte scurte îi vin tot mai des în minte, și iată că acum soarele apune și mintea îi este mereu frămîntată de aceleași gînduri și de cele patru cuvinte scurte, așa, deodată, chiar înainte ca Mașa cea necruțătoare să intre iarăși și s-o poștească la ceai pe Vera Pavlovna ; cu puțin înainte de a intra Mașa, din aceste patru vorbe scurte răsar alte patru vorbe, tot așa de scurte : „Nici eu nu vreau. Ce bine a făcut Mașa cea necruțătoare că a intrat și a alungat aceste patru noi cuvinte“.

Dar nici binefăcătoarea Mașa n-a putut să alunge pentru mult timp aceste patru cuvinte. La început, ele nu îndrăzneau să revină și au trimis în locul lor o dezmințire : „Dar sînt datoare să plec“ și n-au trimis-o decît pentru ca, după aceea, să se întoarcă și ele sub pavăza acestei dezmințiri : într-o clipă, sosiră purtătorii lor, cele patru cuvinte : „El nu vrea aceasta“ și, în aceeași clipă, cele patru cuvinte au luat iarăși locul celorlalte patru : „Nici eu nu vreau“. Și ea se gîndește așa vreo jumătate de ceas, iar după o jumătate de ceas primele patru cuvinte și cele patru cuvinte de pe urmă încep să se schimbe între ele după cum le este voința, chiar și cuvintele de mai înainte, chiar și cele mai însemnate ; și din cele două cuvinte principale „voi pleca“ ies la iveală trei, care nu sună însă la fel, cu toate că sînt la fel : „Voi pleca oare ?“ Iată cum sporesc și se prefac cuvintele ! Dar iat-o din nou pe Mașa : „I-am dat o rublă, Vera Pavlovna. Aici scrie că, dacă o aduce pînă la ora nouă, capată o rublă ; dacă o aduce mai tîrziu — o jumătate de rublă. A adus-o chiar conductorul, Vera Pavlovna. A sosit cu trenul de seară ; a spus că a luat și o birjă, ca să ajungă mai repede.“ O scrisoare de la el ! Știe ce-i înăuntru : „Nu pleca“. Și totuși, are să plece, nu vrea să asculte de cele spuse în scrisoare, n-are să asculte și are să plece, are să plece. Dar uite că în scrisoare este altceva, niște vorbe de care nu se poate să nu ascuți : „Eu plec la Reazan, însă nu direct. Am de aranjat în drum o mulțime

de treburi de-ale fabricii. În afară de Moscova, unde va trebui să stau vreo săptămînă, avînd tot felul de afaceri de aranjat, mai trebuie să vizitez două orașe mai încoace de Moscova, trei dincolo de Moscova și abia după aceea plec la Reazan. Cît timp voi sta în fiecare loc și cînd anume voi sosi în locurile respective — asta nu pot ști cu precizie, mai ales din pricină că, printre alte treburi am de încasat bani de la agenții noastre comerciali, și, știi și tu, prietena mea dragă...” (și Vera Pavlovna se gîndește : da, așa scria „prietena mea dragă” — chiar de mai multe ori, ca să văd că are aceeași afecțiune pentru mine, că nu-i de loc supărat din pricina mea — am sărutat atunci aceste cuvinte „prietena mea dragă”), așadar, iată ce scria : „Prietena mea dragă, știi și tu că atunci cînd ai de încasat bani, trebuie să aștepti uneori mai multe zile, acolo unde credeai că ai de stat doar cîteva ceasuri. De aceea, nu știu de loc cînd voi ajunge la Reazan. Atît numai că nu prea curînd, aceasta în mod sigur.” Ea ține minte această scrisoare, aproape cuvînt cu cuvînt. Dar ce înseamnă asta ? I-a luat orice posibilitate de a-l mai reține, de a-l mai păstra lîngă dînsa. Ce are ea acum de făcut ? Și cuvintele de mai înainte : „Trebuie să plec la el” se prefac în : „Totuși, nu trebuie să-l văd”, dar acest „el” nu mai este acela la care se gîndise mai înainte. Aceste cuvinte înlocuiesc toate cuvintele de mai înainte și sînt frămîntate un ceas sau două : „Nu trebuie să-l văd”. Dar cum și cînd au avut ele timp să se schimbe iarăși și să se prefacă în : „Vreau oare să-l văd ? Nu !” Și în timp ce adoarme, aceste cuvinte s-au și prefăcut în : „Oare am să-l văd ?” Dar unde-i răspunsul ? Cînd a dispărut ? Răspunsul este acum tot o întrebare : „Oare n-am să-l mai văd ?” Și abia în zori adoarme cu aceste cuvinte pe buze. „Oare n-am să-l mai văd ?”

Cînd se trezește dimineața tîrziu, în locul tuturor celorlalte cuvinte n-au mai rămas decît acestea : „N-am să-l văd” — „Am să-l văd !” și așa trece toată dimineața. Totul, totul este uitat în lupta dintre aceste gînduri. Cuvintele mai vechi își dau toată osteneala să păstreze cuvîntul cel mititel „nu”. Caută mereu să-l prindă

și să-l țină în loc. Dar cuvîntul cel mititel scapă mereu, fuge și rămîne numai „am să-l văd“. Totul, totul este uitat în sfortările gîndului de a cuprinde într-însul cuvîntul cel mititel. Îl cuprinde și îi mai vine în ajutor și alt cuvîntel : „Nu, n-am să-l văd... nu, n-am să-l văd !“ Da, acum, celelalte cuvinte mai mari țin strîns lîngă ele cuvîntul cel mititel și schimbător și el n-are încotro, trebuie să stea : „Nu, n-am să-l văd“... „Nu, n-am să-l văd“... „Nu, n-am să-l văd“... Dar ce face Vera Pavlovna ? Și-a pus pălăria și s-a uitat instinctiv în oglindă să vadă dacă nu i s-a desfăcut părul. S-a văzut în oglindă cu pălăria în cap și, din cuvintele care se uniseră la un moment dat atît de strîns, n-au mai rămas decît trei și în ele s-au mai adăugat și altele : „Nu mă mai întorc îndărăt, nu mă mai întorc îndărăt...“ „Mașa, să nu mă aștepți la masă ; azi nu mănînc acasă.“

— Alexandr Matveici încă nu s-a întors de la spital, spune calm Stepan. Și cum să nu vorbească așa, cu un aer nepăsător ? Venirea ei nu constituie ceva deosebit. Mai înainte, nu prea demult, ea trecea des pe acolo. „Da, mi-am închipuit ; nu-i nimic, am să-l aștept. Să nu-i spui că sînt aici.“ Vera Pavlovna ia o revistă oarecare. Poate citi ? Da, poate. Acum, după ce a rostit aceste cuvinte : „Nu mă mai întorc îndărăt“ și, după ce a luat o hotărîre, se simte foarte calmă. De citit n-a citit mare lucru din revista aceea. A început să umble prin odaie, să orînduiască lucrurile la locul lor, ca o stăpînă. N-a prea aranjat cîine știe ce. Dar ce liniștită e ; poate citi, poate să facă treabă : a observat că scrumiera e plină de scrum, că fața de masă din postav nu stă cum trebuie, că scaunul acesta nu-i la locul lui. Șade și se gîndește : „Nu mă mai întorc îndărăt ; n-am de ales. Începe o viață nouă...“ Stă și se gîndește așa un ceas, două. „Începe o viață nouă... Are să se mire cînd are să mă vadă, dar ce fericit are să fie ! Începe o viață nouă. Ce fericiți sîntem !“ Se aude soneria. Ea s-a înroșit ușor și a zîmbit. Se aud pași. Ușa se deschide. „Vera Pavlovna !“ S-a clătinat, da, s-a clătinat și s-a sprijinit de clanța ușii. Dar ea a și alergat la el și l-a îmbrățișat : „Dragul

meu ! Iubitul meu ! Ce suflet mărinimos are ! Ce mult te iubesc ! Nu puteam trăi fără tine !” Și pe urmă ? Ce-a fost pe urmă ? Cum am ajuns, noi, de la ușă pînă la masă ? Nu ține minte. Își amintește doar atît : s-a repezit la el, l-a sărutat, dar cum au străbătut ei amîndoi odaia, aceasta nu țin minte nici ea, nici el. Țin însă minte cum au trecut pe lîngă masă, ocolind fotoliul, dar nu cum au pornit de la ușă... Da, cîteva clipe după ce s-au sărutat, au fost amîndoi ca amețiți, li s-a făcut negru înaintea ochilor... „Verocika, îngerul meu !” „Dragul meu, nu puteam trăi fără tine ! Mă iubești de atîta timp și nu mi-ai spus nimic. Ce suflet mare ai ! Și el are suflet mare, Sașa !” „Spune, Verocika, cum a fost ?” „I-am spus că nu pot trăi fără tine, și chiar a doua zi după ce i-am spus, adică ieri, a plecat. Voiam să plec după el ; m-am gîndit toată ziua de ieri. Credeam că voi pleca după el, dar n-am putut și am venit aici.” „Ce mult ai slăbit, Verocika, în aceste două săptămîni ! Ce palide îți sînt mîinile !” Și le sărută. „Da, dragul meu, a fost o luptă grea. Acum îmi dau seama cît de mult ai suferit tu ca să nu-mi tulburi liniștea ! Cum ai fost în stare să te stăpînești așa de bine încît să nu observ nimic ? Cît de mult ai suferit !” „Da, Verocika, n-a fost ușor.” Și îi sărută mereu mîinile și se uită la ele. Și, deodată, ea izbucnește în rîs : „Vai, ce zăpăcită sînt ! Ești ostenit, Sașa, și ți-e foame !” Și se smulge din îmbrățișarea lui și dă fuga la bucătărie. „Unde te duci, Verocika ? Dar ea nu răspunde nimic. A și ajuns la bucătărie și, grăbită și veselă, îi spune lui Stepan : „Dă repede la masă și pune două tacîmuri. Mai repede ! Unde sînt farfuriile ? Lasă că pun eu masa. Dumneata adu mîncarea. Alexandr e ostenit, a lucrat mult la spital. Să-i dăm repede ceva să mănînce.” Vera Pavlovna vine cu farfuriile ; pe farfurii zăgănesc cuțite, furculițe, linguri. „Ha-ha-ha, dragul meu ! Va să zică, cea dintîi grijă a doi îndrăgostiți, la cea dintîi întîlnire, este să se așeze cît mai repede la masă ! Ha-ha-ha !” Rîde și el, o ajută să pună masa, o ajută mult, dar o împiedică și mai mult, deoarece îi sărută mereu mîinile. „Ah, Verocika, ce palide îți sînt mîinile !” Se sărută și rîd. „Hai, Sașa, la masă să stai

cuminte !“ Stepan servește supa. La masă, ea povestește cum s-au petrecut lucrurile. „Ha-ha-ha, dragul meu, cu ce poftă mîncăm noi îndrăgostiții ! E drept că ieri n-am mîncat nimic. Intră Stepan cu cel din urmă fel. „Stepan ! Mi se pare că din pricina mea ai să rămîi fără mîncare.“ „Da, Vera Pavlovna, o să trebuiască să cumpăr ceva pentru mine de la băcănie.“ „Stepan, de azi înainte, să știi că trebuie să gătești pentru doi, în afară de dumneata. Sașa, unde ți-e portîgaretul ? Dă-l încoace !“ Și retează o țigară de foi pentru el și i-o aprinde singură. „Fumează, dragul meu. Eu mă duc să fac o cafea sau poate că vrei un ceai ? Nu, dragul meu, prînzul nostru trebuie să fie ceva mai bun ; tu și cu Stepan n-ați prea avut grijă de asta.“ Se întoarce după cinci minute. Stepan o urmează, aducînd serviciul de ceai și, intrînd în odaie, ea observă că țigara de foi a lui Alexandr s-a stins. „Ha-ha-ha, dragul meu, te-ai lăsat furat de gînduri în lipsa mea !“ Rîde și el. „De ce nu fumezi ?“ Și îi aprinde din nou trabucul.

Vera Pavlovna rîde și acum cînd își amintește de toate acestea. „Ce prozaic este romanul nostru ! Cea dintîi întîlnire și supa pe masă ! Am ameuțit amîndoi după cea dintîi sărutare. Și ce poftă de mîncare ! Pof-tim, asta-i scenă de dragoste ! Foarte nostim ! Dar cum îi străluceau ochii ! De altfel, tot așa strălucesc și acum. Și cîte lacrimi nu i-au curs pe mîinile mele care atunci erau atît de palide ! Acum nu mai sînt. E ade-vărat că am mîini frumoase, are dreptate.“ Și, după ce se uită la mîini, Vera Pavlovna și le lasă pe ge-nunchi, care se conturează sub stofa ușoară a capotului. „Are dreptate“, repetă ea zîmbind, în timp ce își ridică mîna și își apasă pieptul cu ea. „Are dreptate.“

„Dar ce are a face cu ce-a fost atunci ?“ se întreabă Vera Pavlovna și rîde. „Ce fac ? Asta n-are nici o legătură cu amintirile mele. Trebuie să recunosc că prima noastră întîlnire, cu mîncare, sărutări de mîini, rîsete și lacrimi pe bieteile mele mîini, a fost cu totul originală...“ Și amintirile se deapănă mereu. A început să toarne ceaiul : „Stepan, n-aveți frișcă ? N-ai putea să iei de undeva frișcă bună ? Acum nu, dar mîine

vom aranja asta. Dar fumează, dragul meu. De ce nu fumezi ?“

Nici n-au isprăvit bine de băut ceaiul și se aude soneria. Doi studenți dau buzna în odaie, fără s-o vadă pe Vera Pavlovna de grăbiți ce sînt : „Alexandr Matveici, un caz interesant ! spun ei gîfîind. L-au adus chiar acum. O complicație extrem de rară.“ Și aici urmează un termen latinesc care indică boala „cazului“ acela interesant. „E foarte curios, Alexandr Matveici, și trebuie ajutor imediat. Fiecare jumătate de ceas este prețioasă. Am venit cu birja.“ „Dacă-i așa, dragul meu, grăbește-te și du-te“, zice Vera Pavlovna. Abia acum studenții o văd și o salută, în timp ce profesorul, care nu și-a scos încă uniforma, este gata de plecare. Ea îl întreabă : „De acolo vii la mine ?“ „Da.“ Îl așteaptă toată seara. Se face zece, se face unsprezece și el tot nu vine. De la o vreme, nici nu-l mai așteaptă. Dar ce o fi ? Bineînțeles, nu e de loc îngrijorată, că doar n-a putut să i se întîmple nimic : înseamnă numai că a fost reținut de cazul acela interesant. Dar ce o fi cu sărmanul caz interesant ? Mai trăiește oare ? A reușit oare Sașa să-l salveze ? Sașa a stat toată noaptea. A venit a doua zi, la nouă dimineața — stătuse pînă la patru la spital : „A fost un caz foarte grav și interesant, Verocika“, zise el. „A scăpat ?“ „Da.“ „Și cum te-ai sculat așa devreme ?“ „Nici nu m-am culcat.“ „Nu te-ai culcat ? Ai stat azi noapte pînă la patru și, totuși, nu te-ai culcat ca să poți veni la mine ? Să-ți fie rușine ! Fă-mi plăcerea și pleacă acasă și să dormi neapărat pînă la prînz. Cînd vin, să te găsesc dormind.“

În două minute l-a și dat afară.

Iată cum au fost primele două întîlniri. Dar cel de al doilea prînz decurge așa cum trebuie ; acum își povestesc unul altuia, cu șir, tot ce li s-a întîmplat. Ieri vorbeau alandala, dumnezeu să-i înțeleagă. Rîd, cad o clipă pe gînduri și se compătimesc : fiecareia i se pare că celălalt a suferit mai mult. Peste zece zile, închiriază o mică vilă pe insula Kamennîi și se mută amîndoi acolo,

Nu prea des își amintește Vera Pavlovna trecutul iubirii ei de astăzi ; prezentul e atît de plin de viață, încît puțin timp mai rămîne pentru amintiri. Dar cînd își aduce aminte uneori de trecut — e drept, la început numai uneori, dar pe urmă din ce în ce mai des — la fiecare amintire, ea simte o nemulțumire, la început slabă, trecătoare, vagă. De la o vreme însă totul se limpezește și ea vede de cine anume este nemulțumită : este nemulțumită tot de dînsa. Dar pentru ce ? Și deodată își dă seama din ce trăsătură a caracterului ei izvorăște nemulțumirea : e foarte mîndră. Dar este ea nemulțumită numai de trecut ? La început așa era, dar acum observă că nemulțumirea de sine se referă și la prezent. Și ce ciudățenii a început să observe la acest simțămînt îndată ce a ieșit la iveală : parcă nu este ea, Vera Pavlovna Kirsanova, care simte nemulțumirea, ci parcă prin ea se manifestă nemulțumirea a mii și milioane de oameni și parcă nu ea în persoană este nemulțumită de sine, ci aceste mii și milioane sînt nemulțumiți prin ea. Dar cine sînt aceste mii și milioane de oameni ? Pentru ce sînt ei nemulțumiți ? Dacă ea ar trăi ca în trecut — mai mult singură și ar gîndi singură — atunci probabil că lucrul nu s-ar lămuri atît de repede. Acum însă, ea stă mereu cu soțul ei, amîndoi cugetă împreună toate, iar imaginea lui se amestecă în orice gînd al ei. Această împrejurare o ajută mult ca să-și deslușească sentimentul. El n-a fost în stare să i-l lămurească ; cîtă vreme simțămîntul era obscur pentru dînsa, pentru el era și mai obscur ; îi venea chiar greu lui Kirsanov să priceapă cum poți avea vreo nemulțumire care nu-ți întunecă întru nimic fericirea și care n-are nimic a face cu viața ta proprie. Acest lucru i se părea ciudat, de o sută de ori mai ciudat decît ei. Cu toate acestea, Verei Pavlovna i-a fost de mare ajutor faptul că se gîndea mereu la soțul ei, că era mereu împreună cu dînsul, privindu-l sau cugetînd împreună. A început să observe că ori de cîte ori o cuprindea acest simțămînt de nemulțumire,

simțămîntul era totdeauna însoțit de o comparație pe care Vera Pavlovna o făcea între ea și soțul ei. Și deodată înțelese ce este. „Este între noi doi o deosebire, o deosebire supărătoare.“

VII

— Sașa, zise Vera Pavlovna, la prînz, soțului ei, ce drăguț e N. (și ea rosti numele ofițerului prin care avea de gînd să cunoască pe Tamberlik din visul ei cel groaznic). Mi-a adus un poem care încă nu se poate tipări. După masă îl citim, nu ? Te-am așteptat ; nu vreau să fac nimic fără tine, Sașa. Abia m-am stăpînit să nu-l citesc singură.

— Dar ce fel de poem ?

— Ai să-l vezi îndată. Vom vedea împreună cum a reușit. N. spune că autorul este mulțumit numai în parte.

După prînz, se duseră în camera ei și Verocika începu să citească :

„Plină-i, plin-a mea lădiță,
Stambă, pînză și batic,
Hai, te-ndură, porumbiță,
De-al meu umăr de voinic !¹

— A, da, acum văd, zise Kirsanov după ce ascultă vreo zece versuri ; încearcă un gen nou. Dar se cunoaște mîna : este de Nekrasov, nu ? Îți sînt foarte recunoscător că ai așteptat să-l citim împreună.

— Te cred, zise Vera Pavlovna. Recitiră de două ori micul poem care, mulțumită prieteniei lor cu un amic al autorului, le căzuse în mîna cu vreo trei ani înainte de a fi publicat.

— Știi care versuri m-au impresionat mai mult ? Întrebă Vera Pavlovna după ce ea și cu soțul ei mai

¹ Eroii romanului au cunoștință de poemul lui Nekrasov încă din 1859, deci cu doi ani înainte de publicarea lui (1861). Cernișevski a folosit acest anacronism pentru a face propagandă poeziei revoluționare a lui Nekrasov. (N. red. ruse.)

recitiră de cîteva ori unele strofe. Nu sînt cele mai importante pasaje din poem ; cu toate acestea, ele mă atrag în chip ciudat. În timp ce Katia aşteaptă să i se întoarcă logodnicul, se jeluieşte așa :

De amar s-ar fi topit,
Timp de plîns de-ar fi avut,
Dar e timpul scurt, zorit,
Zece trebi sînt de făcut.
Deseori, simţea c-o lasă
Vlaga toată, pe fecioară,
Iarba se culca sub coasă,
Ardea-n seceră secara.
Din puterile ei toate,
Îmblătea de dimineată,
Făcea straturi într-o noapte
Peste roua din fineată.¹

Aceste versuri nu sînt cele mai de seamă din episodul respectiv ; ele nu sînt decît o introducere la descrierea felului în care Katia, fata aceasta harnică, îşi închipuie traiul ei cu Vanea. Dar din toate versurile poemului, acestea mi-au dat cel mai mult de gîndit.

— Da, scena aceasta este una din cele mai reuşite din poem, deşi nu ea deţine locul cel mai de seamă. Asta înseamnă că s-au potrivit pe deplin cu gîndurile care te frămîntă acum. Ce gînduri anume te frămîntă ?

— Iată-le, Saşa. Noi, adică eu şi cu tine, am spus adeseori că organismul feminin este poate superior celui bărbătesc, că din această pricină este foarte cu putinţă că femeia va întrece pe bărbat în viaţa intelectuală, lăsîndu-l pe planul al doilea atunci cînd va dispărea stăpînirea forţei brutale ; noi deducem această probabilitate din observaţiile făcute în viaţă, unde se întîlnesc mai multe femei inteligente decît bărbaţi ; impresia aceasta o am şi eu, ca şi tine. Tu ai întărit această concluzie cu ajutorul a diferite amănunte luate din anatomie, din fiziologie.

¹ Aceste versuri şi cele de sus sînt din poemul „*Marchitanii*” de V. A. Nekrasov — „*Opere alese*”, vol. I, Ed. „Cartea Rusă”, în romîneşte de Miron Radu Paraschivescu, 1955, pag. 199 şi 211. (N. red. rom.)

— Ce lucruri jignitoare pentru bărbați spui tu, Verocika! Ba le spui mai mult decît mine și asta mă cam supără. Ce bine că vremea pe care o prevestim noi este încă atît de departe! Altfel, aş renunța cu desăvîrșire la părerea mea, ca să nu fiu nevoit a trece pe planul al doilea. Dar, Verocika, asta-i deocamdată numai o probabilitate; știința încă n-a adunat destule date ca să ia o atitudine certă în această chestiune.

— Da, dragul meu. Noi am discutat într-o zi de ce faptele istoriei contrazic pînă acum în mare măsură o ipoteză care este foarte probabilă în urma observațiilor făcute asupra vieții particulare și asupra structurii organismului... Pînă acum, în viața intelectuală, femeia a avut un rol atît de neînsemnat, pentru că dominația violenței îi răpea nu numai mijloacele de dezvoltare, dar îi înăbușea chiar și năzuința de a se dezvolta. Este o explicație suficientă. Dar iată un alt caz. Ca putere fizică, organismul femeii este cu mult mai slab și, totuși, este mai rezistent — nu?

— Acest lucru este într-adevăr cu mult mai cert decît chestiunea capacității intelectuale a femeii și a bărbatului. Da, organismul femeii rezistă cu mai multă tărie în fața forțelor materiale distrugătoare: la climă, la intemperii, la hrană insuficientă. Medicina și fiziologia nu s-au ocupat încă îndeajuns cu analiza amănunțită a acestui fenomen. În schimb, statistica a și dat un răspuns general indiscutabil: durata medie de viață este mai mare la femei decît la bărbați. Din aceasta rezultă că organismul femeii este mai rezistent.

— Acest lucru se constată într-un chip cu atît mai izbitor cu cît, în genere, femeile duc o viață mai puțin sănătoasă decît bărbații.

— Mai există un factor care vine în sprijinul acestei teze, un factor pe care ni-l oferă fiziologia. Femeia ajunge la maturitatea deplină ceva mai devreme decît bărbatul. Să admitem că creșterea femeii se termină la douăzeci de ani, iar a bărbatului la douăzeci și cinci, în mod aproximativ, în clima noastră și pentru poporul nostru. Să mai admitem, tot aproximativ, că pînă la vîrsta de șaptezeci de ani ajunge cam același procent de femei care, la bărbați, ajunge numai

pînă la şaizeci şi cinci de ani. Dacă vom mai ţine seama de diferenţa dintre termenele de dezvoltare, superioritatea organismului femeii în ce priveşte rezistenţa va apare şi mai evidentă decît ar bănuî un statistician care n-a ţinut seama de diferenţa dintre termenele de maturitate. Şaptezeci de ani sînt egali cu douăzeci înmulţiţi de trei ori şi jumătate. Trebuie acum să împărţim şaizeci şi cinci cu douăzeci şi cinci — cît face ? Cîtul va fi ceva mai mare de doi şi jumătate — cam doi şi şase zecimi. Prin urmare femeia trăieşte aproape trei părţi şi jumătate din viaţă în plină maturitate, pe cînd bărbatul trăieşte aproape numai două părţi şi jumătate. Acesta e raportul dintre rezistenţa între organismul femeii şi cel al bărbatului.

— Într-adevăr, diferenţa e mai mare decît ceea ce am citit eu.

— Eu am vorbit numai aşa, spre a da un exemplu, şi am luat nişte cifre rotunde din memorie. Totuşi, în general, concluzia este aşa cum am spus eu. Statistica a şi arătat că organismul femeii este mai rezistent. 'Ţu n-ai citit decît concluziile luate din nişte tabele asupra longevităţii. Dar dacă vom adăuga la datele statistice datele fiziologice, atunci diferenţa va fi şi mai mare.

— Da, Saşa, aşa am crezut şi eu şi acum lucrul îmi apare şi mai evident. Mă gîndeam că din moment ce organismul femeii suportă mai bine efectele distrugătoare ale forţelor materiale, atunci femeia ar trebui să suporte mai bine şi zguduirile morale. În realitate însă, nu-i aşa.

— Da, este foarte probabil. Bineînţeles, aceasta este deocamdată numai o ipoteză ; de acest lucru nu s-a ocupat încă nimeni şi nu s-au cules datele necesare. Este adevărat însă că concluzia ta reiese atît de vădit dintr-un fapt indiscutabil, încît este greu să te mai îndoieşti. Rezistenţa organismului este însă foarte strîns legată de rezistenţa nervoasă. Probabil, la femeie, nervii sînt mai elastici, au o structură mai solidă, iar dacă este aşa, atunci ele trebuie să suporte mai uşor şi mai bine şi zguduirile, şi sentimentele puternice. În realitate, constatăm însă mai multe exemple contrare. De

foarte multe ori, femeia suportă durerea morală mai anevoie decît bărbatul. Nu s-au cercetat încă îndeajuns cauzele pentru care, în actualul stadiu al dezvoltării istorice, noi vedem unele fenomene care contrazic pe acelea la care ar trebui să ne așteptăm, pe baza structurii însăși a organismului. Una dintre aceste cauze este însă evidentă; ea apare în toate fenomenele istorice și în toate aspectele vieții noastre actuale. Este puterea prejudecății, un obicei urît, ca și speranțele false, ca și temerile neîndreptățite. Cînd un om își spune „nu pot“, atunci într-adevăr nu poate. Femeilor li s-a tot spus mereu că sînt slabe și de aceea ele se simt slabe. Cunoști și tu exemple de oameni cu totul sănătoși care slăbeau de trăgeau să moară și într-adevăr mureau numai din pricina gîndului că trebuie să slăbească și să moară. Dar în privința aceasta se pot da ca pilde mase întregi de oameni, popoare întregi, ba chiar omenirea întreagă. Unul dintre cele mai remarcabile exemple ni-l oferă istoria militară. În evul mediu, infanteria își închipuia că nu este în stare să facă față cavaleriei și, într-adevăr, nu putea de loc rezista cavaleriei. Oștiri întregi de pedestrași erau risipite ca niște turme de oi de cîteva sute de călăreți. Lucrurile au durat așa pînă cînd au venit pe continent niște pedestrași englezi, răzeși mîndri, independenți, care nu se speriau de cavalerie, fiind obișnuiți să nu cedeze fără luptă în fața nimănui. Cînd au trecut în Franța, acești oameni, care nu aveau prejudecata că trebuie să fugă în fața cavaleriei, au reușit să zdrobească la fiecare ciocnire cavaleria inamică, mult superioară numericeste. Vorbesc de celebrele bătălii de la Crécy, Poitiers și Azincourt, unde cavaleria franceză a fost învinsă de către pedestrașii englezi mai puțini la număr. Aceeași poveste s-a întîmplat atunci cînd pedestrașii elvețieni au socotit că n-au nici un motiv să se considere mai slabi decît cavaleria feudală. Cavaleria austriacă și apoi cea burgundă, aceasta și mai numeroasă, au suferit o înfrîngere după alta din partea pedestrașilor elvețieni; mai încercaseră și alte cavalerii, dar au fost înfrînte de fiecare dată. Atunci a văzut toată lumea că infanteria este mai tare decît cava-

leria. Și chiar așa este. Și totuși, timp de secole, infanteria era foarte slabă față de cavalerie numai pentru că se considera slabă.

— Da, Sașa, așa e. Noi, femeile, sîntem slabe pentru că ne socotim slabe. Dar mi se pare că mai există o cauză. Vreau să vorbesc despre mine și despre tine. Spune-mi, dragul meu : m-am schimbat mult în cele două săptămîni în care nu m-ai văzut ? Erai atunci prea emoționat. Poate că ți s-a părut mai mult decît a fost sau, într-adevăr, schimbarea era atît de izbitoare ? Ce crezi ?

— Da, într-adevăr, slăbiseși atunci foarte mult și te făcuseși palidă.

— Ei vezi, dragul meu, acum am înțeles pricina pentru care mi se revoltă mîndria. Tu mă iubeai tot atît de tare cît te iubeam și eu. Dar de ce lupta sufletească nu s-a arătat la tine prin nici un semn exterior ? Nimeni nu te-a văzut mai palid și mai slab pe vremea cînd erai departe de mine. De ce ai suportat tu cu atîta ușurință situația ?

— A, de asta te-au interesat atît de mult versurile ! Katia zice că munca a făcut-o să-și uite dorul. Vrei să știi acum dacă am verificat exactitatea acestei observații în cazul meu propriu ? Da, este cu totul adevărată. Am suportat destul de ușor lupta, fiindcă n-aveam răgaz să mă gîndesc mult la ea. Cîtă vreme îi dădeam atenție, sufeream foarte mult, dar treburile zilnice mă sileau cea mai mare parte din timp să uit această luptă. Trebuia să mă ocup de bolnavi, să-mi pregătesc cursul. În timp ce mă îndeletniceam cu aceste lucruri, mă odihneam, fără să vreau, și uitam de gîndurile mele. În rarele zile, cînd îmi rămîneau cîteva ceasuri libere, simțeam că puterile mă lasă. Cred că, dacă aș fi rămas o săptămîină numai cu gîndurile mele, aș fi înnebunit.

— Așa-i, dragul meu. Și eu am priceput în ultimul timp că în aceasta constă tot secretul deosebirii dintre mine și tine. Dacă cineva are o treabă la care nu poate renunța, pe care n-are cum s-o amîne, atunci devine incomparabil mai rezistent.

— Dar și tu ai avut pe vremea aceea destule treburi ; și acum, la fel.

— Ah, Saşa, ce, acestea sînt treburi care nu suferă nici o amîinare ? Mă ocup de ele atunci cînd vreau şi cît timp vreau. Dacă am chef, pot să renunţ la o parte din ele sau chiar să le amîn cu totul. Ca să te ocupi de ele, în clipele cînd sufletul îţi este zbuciumat, este necesară o anumită sforţare de voinţă şi numai această sforţare te face să revii la ele. Nu sînt treburi într-adevăr de neînlăturat. Uite, de pildă, gospodăria : îmi ia foarte mult timp, dar nouă zecimi din acest timp îl dau numai fiindcă îmi place s-o fac. Dacă aş avea o servitoare pricepută, n-ar merge gospodăria aproape la fel chiar dacă eu m-aş ocupa mai puţin ? Şi cine n-ar vrea ca lucrurile să meargă mai bine, dar cu o cheltuială mai mică de timp. Lucrurile pe care le fac eu depind numai de voinţa mea. Cînd cugetul ţi-e liniştit, te poţi ocupa de treburi, dar cînd te frămîntă gîndurile, laşi treburile baltă, deoarece te poţi lipsi de ele. Renunţi totdeauna la ceva mai puţin însemnat pentru ceva mai important. De îndată ce simţurile încep să se frămînte, ele îţi alungă gîndurile celelalte. Am de predat o lecţie ; e un lucru ceva mai important, nu pot renunţa aşa de uşor la el şi totuşi nu el constituie îndeletnicirea mea principală. Sînt atentă numai cînd vreau ; chiar dacă în timpul unei lecţii mă gîndesc mai puţin la ceea ce predau, ea va merge poate ceva mai puţin bine, dar va merge, căci predarea este prea uşoară şi n-are puterea de a-mi absorbi gîndurile. Şi apoi, parcă eu trăiesc într-adevăr din meditaţii ? Parcă de ele depinde situaţia mea, parcă ele îmi procură mijloacele necesare ca să duc existenţa pe care o duc ? Nu. Mai înainte, mijloacele de trai mi le asigura munca lui Dmitri şi acum, munca ta. Lecţiile îmi plac, pentru că îmi dau impresia de independenţă şi, într-adevăr, nu sînt inutile. Totuşi ele nu înseamnă o necesitate vitală pentru mine. Mai demult, am încercat să-mi alung gîndurile ce mă chinuiau, ocupîndu-mă în mai mare măsură de atelier. Şi totuşi o făceam numai printr-o mare sforţare de voinţă. Ştiam că prezenţa mea la atelier nu era necesară decît cel mult un ceas, un ceas şi jumătate, şi că, rămînînd acolo ceva mai mult, îmi

faceam de lucru cu dinadinsul. Știam că ocupația aceasta era folositoare, dar nu necesară pentru bunul mers al lucrurilor. Și apoi, lucrul acesta, privit în sine, poate fi el oare un reazem serios pentru oameni obișnuiți ca mine ? Rahmetovii sînt un alt soi de oameni : ei se contopesc într-atît cu cauza comună, încît ea devine o necesitate pentru ei, umplîndu-le întreaga viață. La ei, cauza obștească înlocuiește chiar viața personală. Pentru noi, Sașa, acest lucru este însă inaccesibil. Noi nu sîntem vulturi ca ei. Noi avem nevoie numai de viață personală. Este oare atelierul viața mea personală ? Această cauză nu este propriu-zis a mea, este o cauză străină. Mă ocup de ea nu pentru mine, ci pentru alții ; poate și pentru a-mi satisface convingerile. Dar parcă unui om ca noi — nu unui vultur — îi mai arde de alții atunci cînd simte o durere puternică ? Ne mai gîndim noi la convingerile noastre atunci cînd ne chinuiește un sentiment ? Nu. Este nevoie de o cauză personală, o cauză imperioasă, de care să depindă viața mea proprie ; o cauză care — pentru mine personal, pentru felul meu de viață, pentru mijloacele mele de existență, pentru întreaga mea situație în viață, pentru toată soarta mea — să fie mai importantă decît toate pornirile pe care mi le impune pasiunea ; numai o asemenea cauză personală poate servi drept reazem în lupta cu pasiunea, numai ea nu este izgonită din viață prin puterea pasiunii, ci, dimpotrivă, ea înăbușă pasiunea. Numai o asemenea cauză constituie o ocupație care dă putere și aduce tihnă. Și eu vreau o asemenea ocupație.

— Așa e, draga mea, așa e ! rosti cu căldură Kirsanov, sărutîndu-și soția ai cărei ochi ardeau de însuflețire. Așa e. Și eu care nu m-am gîndit pînă acum la aceasta, cu toate că era atît de simplu ! N-am observat ! Așa e, Verocika ; nimeni nu poate gîndi în locul altuia. Fiecare trebuie să se gîndească singur ce-i pîrște mai bine și să aibă singur grijă de el — nimeni altul nu poate să-l înlocuiască în această privință. Să te iubesc atît și să nu fiu în stare să înțeleg nimic pînă nu-mi spui tu singură ? Dar, continuă el, de astă

dată rîzînd și sărutînd-o, de ce ai nevoie de o asemenea cauză proprie chiar acum ? Ai de gînd să te îndrăgostești de cineva, Verocika ?

Vera Pavlovna izbucni în rîs și mult timp amîndoi nu putură să rostească nici un cuvînt din pricina rîsului.

— Da, acum putem amîndoi rîde în voie, zise ea în sfîrșit, acum putem, și tu și eu, să știm cu certitudine că nici mie, nici ție, nu ni se poate întîmpla așa ceva. Dar, ca să vorbim serios : știi tu, dragul meu, ce mi se pare acum ? Dacă dragostea mea pentru Dmitri nu era dragostea unei femei deplin dezvoltată sufletește, în schimb nici el nu mă iubea în sensul în care înțelegem noi dragostea. În sentimentul lui față de mine se amestecau două lucruri : pe de o parte o foarte puternică afecțiune pentru mine, ca prietenă, și pe de alta, trecătoare izbucniri de pasiune față de mine, ca femeie. Numai prietenia o avea el pentru mine personal, pentru mine propriu-zis, pe cînd acele izbucniri aveau ca obiect numai femeia ; cu mine, cu mine personal, ele aveau foarte puțină legătură. Nu, aceea nu era iubire. Eu n-aveam un loc prea mare în gîndurile lui. Nu prezentam un interes prea mare pentru el. Nici din partea lui, nici dintr-a mea n-a existat o dragoste adevărată.

— Verocika, ești nedreaptă față de el.

— Nu, Sașa, chiar așa este. De prisos să-l laudăm. Amîndoi știm buna părere pe care o avem despre el ; știm de asemenea că, oricît ar zice el că i-a fost ușor, de fapt n-a fost așa. Uite, chiar și tu spui că-ți venea ușor să lupți cu pasiunea ta. Toate acestea sînt foarte adevărate și nu-s prefăcătorii — dar asemenea afirmații categorice nu trebuie luate cuvînt cu cuvînt. O, dragul meu, înțeleg cît de mult ai suferit... Ce limpede înțeleg !

— Verocika, ai să mă înăbuși... Ia spune drept : mi se pare că vrei să-ți arăți acum și puterea fizică, nu numai cea morală... Da, ești foarte puternică. Și cum să nu fii cînd ești atît de bine legată ?

— Dragul meu Sașa !

VIII

— Saşa, nu m-ai lăsat să vorbesc pînă la capăt, începuse Vera Pavlovna peste vreo două ceasuri, cînd se aflau la ceai.

— Nu te-am lăsat ! Eu sînt de vină ?

— Sigur că tu.

— Cine a început cu nebuniile ?

— Şi nu ți-e ruşine ?

— De ce ?

— Să spui că am început să fac nebunii ! Nu ți-e ruşine să compromiți cu atîta nepăsare o femeie serioasă ?

— Zău ? Eu mă țin de ceea ce ai spus tu în privința egalității. Dacă există egalitate, atunci există și în materie de inițiativă.

— Ha-ha-ha ! Ce vorbe savante ! Te pomenești că ai să mă învinuiești de inconsecvență ! Și eu care tocmai prin inițiativă căutam să-ți dau o probă de egalitate. Iată, acum iau inițiativa de a prelungi discuția serioasă pe care am întrerupt-o, Saşa.

— Bine, dar eu refuz să te urmez. Iau inițiativa de a nu asculta. Dă-mi mîna.

— Saşa, dar trebuie să isprăvesc ce aveam de spus.

— Avem timp și mîine. Acum, după cum vezi, mă interesează foarte mult cercetarea acestei mîini.

IX

— Saşa, hai să terminăm odată ceea ce am început să discutăm ieri și n-am dus pînă la capăt, zise Vera Pavlovna a doua zi dimineața. Trebuie, pentru că am de gînd să vin cu tine și vreau să știi cu ce scop.

— Să vii cu mine ?

— Da, Saşa. M-ai întrebat pentru ce mi-ar trebui o ocupație de care să-mi depindă serios viața, o ocupație la care aş ține tot atît de mult cît ții tu la a ta și care ar fi tot atît de acaparatoare cît a ta. Am nevoie de o asemenea ocupație, dragul meu, fiindcă sînt

foarte mîndră. De multă vreme mă supără și mă rușinează faptul că atunci cînd am dus lupta cu sentimentul, am fost atît de frămîntată și am suportat atît de greu această luptă. Vezi, eu nu mă refer la faptul că lupta a fost grea, că doar nici ție lupta nu ți-a fost ușoară ; greutatea luptei depinde de puterea pasiunii și nu e cazul ca tocmai eu să regret că a fost grea. Aceasta ar însemna să regret că am trăit un sentiment puternic. Nu ! Dar de ce să n-am și eu un reazem împotriva acestei puteri, tot atît de solid ca al tău ? Vreau să am și eu un asemenea reazem. Gîndul mi s-a ivit tocmai din pricina acestei dorințe, dar desigur adevărata necesitate este alta : vreau să-ți fiu egală în toate ; acesta este motivul principal. Mi-am găsit o ocupație. Ieri dimineată, în lipsa ta, m-am gîndit mult la chestiunea aceasta și am găsit ceva. Ieri am vrut să mă sfătuiesc cu tine, să am părerea unui om serios, dar am constatat că m-am înșelat, fiindcă n-ai fost de loc serios. Acum este prea tîrziu ca să ne mai sfătuim ; am luat o hotărîre. Da, Sașa, vei avea multă bătaie de cap cu mine, dragul meu, dar ce bine ne va părea la amîndoi cînd vom vedea că într-adevăr pot face ceva.

Într-adevăr, Vera Pavlovna își găsise o ocupație la care nici nu s-ar fi gîndit pînă atunci. Alexandr o ținea mereu de mîna și de aceea pășea mai cu siguranță în viață. Lopuhov n-o stingherise cu nimic și nici ea pe dînsul. Dar numai atît. Ba nu, fusese ceva mai mult, bineînțeles cu mult mai mult. Ea fusese totdeauna sigură că ori de cîte ori ar fi avut nevoie să se sprijine de brațul lui, acest braț, împreună cu mintea lui, i-ar fi stat la dispoziție. Capul și brațul, numai amîndouă împreună. Lopuhov nu și-ar fi cruțat capul, așa cum n-ar fi șovăit să-i întindă mîna. În cazuri importante, în momente de grea cumpănă, mîna lui îi stătea la dispoziție și era tot atît de sigură ca și mîna lui Kirsanov ; o dovedise cu prisosință prin căsătorie, jertfindu-și pentru ea toate proiectele privitoare la cariera științifică și nefiindu-i teamă să înfrunte perspectivele unei existențe de mizerie. Da, el i-ar fi întins mîna în momente importante. Dar, în genere, această mîna era departe de ea. Cînd Vera Pavlovna își înjghebase ate-

lierul, el ar fi ajutat-o bucuros, dacă ar fi fost nevoie. Totuși, de ce nu fusese mai prezent ? N-o împiedicase de la nimic, o aprobase în toate, se arătase mereu bucuros — și nimic mai mult. El își avusese viața lui proprie și ea la fel. Acum, lucrurile nu mai erau așa. Kirsanov lua parte la tot ce făcea ea, fără ca ea să-l roage ; se interesa de viața ei de toate zilele tot atît de mult ca și ea de viața lui. Acum existau între ei relații cu totul diferite de acelea avute cu primul ei soț și de aceea simțea ea noi imbolduri de activitate, începînd să se gîndească din ce în ce mai mult la realizarea practică a unor idei pe care nu le avusese pînă atunci decît în mod teoretic și care, de fapt, nu priveau viața ei interioară. De obicei nu te gîndești prea adînc la un lucru pe care nu-l poți face.

Iată ce fel de idei o îndemnau acum pe Vera Pavlovna să-și înceapă o nouă activitate.

X

„În mod teoretic, nouă, femeilor, ne sînt închise aproape toate domeniile de activitate cetățenească. Și, în mod practic, ne sînt închise foarte multe domenii de activitate — aproape toate — chiar și acelea de pe tărîmul social, în care, teoretic, nu există opreliști. Dintre toate sferele vieții ni s-a lăsat doar sfera vieții de familie, ca în ea să ne înghesuim cu toatele. Așadar, nu ne rămîne să ne manifestăm decît în familie și nimic mai mult. În afară de aceasta, ce îndeletniciri ne mai sînt îngăduite ? Aproape numai una : aceea de a fi guvernante și, poate, să predăm unele lecții la care bărbații nu țin cu tot dinadinsul. Nici aici n-avem un spațiu de activitate prea larg, căci, fiind unicul accesibil, sîntem prea numeroase în el și ne stînjenim unele pe altele. Sfera aceasta de activitate nu ne poate asigura independența, deoarece sîntem prea multe care ne oferim serviciile. Nici una dintre noi nu este de neînlocuit, pentru că sîntem prea numeroase. Cine pretindește pe o guvernantă ? E destul să spui că ai nevoie

de o guvernantă și sute de femei vor veni în fugă să-și dispute între ele locul.

Nu, atita vreme cît femeile nu se vor strădui să se manifeste pe mai multe căi, ele nu vor avea independență. Bineînțeles, este anevoios să croiești un drum nou. Dar în cazul meu situația este deosebit de prielnică. Ar fi rușinos pentru mine să nu profit de ea. Noi nu sîntem pregătite pentru studii serioase și nu știu în ce măsură un îndrumător te-ar putea ajuta ca să te pregătești pentru ele. Știu însă că, indiferent de măsura în care eu aș avea nevoie de ajutorul său zilnic, el stă aici, cu mine. Și acest lucru nu-i va fi o povară, ci tot atît de plăcut ca și mie.

Puterea obiceiului ne închide căile de activitate independentă, chiar acelea care nu ne sînt interzise prin lege. Pot însă să activez pe oricare dintre aceste căi închise numai prin puterea obiceiului, dacă mă voi hotărî să înfrunt prima piedică ridicată de obișnuință. Una dintre căi îmi este cu mult mai aproape decît celelalte. Soțul meu este medic. El îmi dă tot timpul liber ce-i rămîne. Cu un asemenea soț, îmi este ușor să încerc și să văd dacă nu mă pot face medic.

Ar fi un lucru foarte însemnat dacă, în sfîrșit, ar începe și femeile să studieze medicina și s-ar face doctorițe. Ele ar fi foarte folositoare pentru toate femeile. Unei femei îi vine cu mult mai ușor a vorbi cu o femeie decît cu un bărbat. Cîte suferințe, cîte morți și cîte nenorociri nu s-ar înlătura ! Trebuie să încerc.“

XI

Drept încheiere a discuției cu soțul ei, Vera Pavlovna își puse pălăria și plecă la spital cu dînsul, ca să-și încerce tăria nervilor la vederea sîngelui și deci să-și dea seama dacă va putea studia anatomia. Bineînțeles, dată fiind situația pe care o avea Kirsanov acolo, Vera nu întîmpina nici o piedică în fața acestei probe.

Am compromis-o pînă acum prea mult și fără nici o sfială pe Vera Pavlovna, nesocotind cerințele de poeti-

zare ; de pildă, n-am tăgăduit că stătea la masă în fiecare zi, că mînca de obicei cu poftă și că, în afară de aceasta, lua de două ori pe zi ceaiul. Acum însă am ajuns la o împrejurare față de care, cu toată nerușinarea sfruntată a concepțiilor mele, mă simt cuprins de teamă și mă gîndesc : „N-ar fi mai bine să ascund acest lucru ? Ce va crede lumea despre o femeie, care este în stare să se ocupe cu medicina ? Ce nervi grosolani trebuie să aibă și ce suflet aspru ! Nu-i femeie, ci măcelar !” Totuși, mă potolesc repede, fiindcă dintru început am spus că nu vreau să fac din personajele mele niște idealuri de perfecțiune. Judece lumea cum o pofti prozaismul firii Verei Pavlovna. Mie ce-mi pasă ! Dacă e prozaică, n-am ce să-i fac.

De aceea amintesc cu sînge rece descoperirea ei că există o foarte mare deosebire între a contempla cu brațele încrucișate lucrurile și a activa energic în propriul tău folos și în folosul altora.

Îmi amintesc ce tare m-am speriat, la doisprezece ani, cînd am văzut întîia oară în viața mea un incendiu. M-am trezit în zgomotele alarmei. Întreg cerul părea că arde ; prin tot orașul acela mare de provincie zburau tăciuni aprinși. Pretutindenii era o zarvă cumplită ; toți alergau încoace și încolo și țipau. Tremuram ca într-un acces de febră. Din fericire, am izbutit să mă duc și eu în fugă la locul pîrjolului, profitînd de faptul că cei din casă fuseseră cuprinși și ei de panică. Incendiul izbucnise pe chei (adică, de fapt, pe malul fluviului, fiindcă nu exista nici un chei). Pe mal erau niște stive de lemne de foc și de cherestea. Niște băieți de vîrsta mea luau lemnele și le cărau cît mai departe de casele care ardeau. Am început și eu să dau ajutor și nu mi-a mai fost frică. Am lucrat așa pînă cînd ni s-a spus : „Destul, a trecut primejdia !” De atunci știu că, dacă ți-e frică să te uiți la un mare incendiu, trebuie să alergi într-acolo și să dai ajutor, și așa nu-ți va mai fi teamă.

Cine muncește n-are timp să se sperie, să simtă scîrbă sau dezgust.

Așadar, Vera Pavlovna s-a apucat să studieze. Ea a fost — după cîte știu — una dintre cele dintîi femei

care și-au ales această profesie. De atunci, ea a început să se simtă cu adevărat altă ființă. Se gîdea mereu : „Peste cîtiva ani, voi sta într-adevăr pe picioarele mele. Iată un gînd măreț. Nu există fericire deplină fără independență deplină. Sărmăne femei, puține dintre voi cunosc fericirea aceasta !”

XII

Și iată că a trecut un an, și va mai trece încă un an după căsătoria cu Kirsanov, și încă unul, și zilele Verei Pavlovna vor trece așa cum trec și acum, la un an după căsătorie, așa cum au început să treacă din clipa cununiei. Vor trece mulți ani și toți la fel, dacă nu se va întîmpla nimic deosebit. Cine poate ști ce va aduce viitorul ? Dar pînă în clipa cînd scriu acestea, nu s-a întîmplat nimic deosebit, și zilele Verei Pavlovna se perindă întocmai așa cum se perindau atunci, la un an sau la doi ani după căsătoria cu Kirsanov.

După ce am făcut această indiscreție îngrozitor de compromițătoare, arătînd că Vera Pavlovna s-a hotărît să studieze medicina și a văzut că-i destul de rezistentă pentru aceasta, mi-e foarte lesne acum să vorbesc despre orice : nimic altceva n-ar putea să-i strice atît de cumplit în ochii lumii. Și sînt dator să spun că și acum, în Serghievskaja, ca și altădată, pe Vasilievskaja, programul zilnic al Verei Pavlovna cuprinde mereu cele trei puncte : ceaiul de dimineață, prînzul și ceaiul de seară. Da, ea și-a păstrat această apucătură nepoetică de a sta la masă în fiecare zi și de a lua ceaiul de două ori pe zi și, în genere, și-a păstrat toate apucăturile nepoetice, neelegante și contrare bunelor maniere.

Multe altele au rămas în aceste noi vremuri liniștite la fel ca și în vechile vremuri liniștite. A rămas și împărțirea odăilor în comune și particulare ; a rămas și regula de a nu se intra fără voie în cele particulare ; a rămas și regula de a nu se pune o întrebare de două ori, dacă prima oară s-a răspuns : „Nu mă întreba”. A

mai rămas și obiceiul că, după un asemenea răspuns, nici unul dintre ei nu se mai gîndește la întrebarea pusă și o uită. A rămas așa, fiindcă a rămas și convingerea că, dacă ar fi fost nevoie să se răspundă, atunci n-ar fi fost nevoie să se pună întrebarea, deoarece totul ar fi fost spus demult chiar fără nici o întrebare ; iar tăcerea însemna că, pentru celălalt, lucrul nu prezenta nici un interes. Toate au rămas la fel și în aceste tihnite vremuri așa cum au fost și în liniștile vremuri de mai înainte, numai că, în noile vremuri, ele s-au schimbat puțin și poate că nu s-au schimbat în fond, dar nu mai sînt întocmai cum au fost în trecut, iar viața nu se desfășoară de loc la fel.

Așa, de pildă, se face o strictă deosebire între odăile comune și cele particulare, dar permisiunea de a intra în cele particulare a fost stabilită o dată pentru totdeauna pentru un anumit timp din zi. S-a făcut astfel, fiindcă două puncte din program din cele trei se petrec acum în odăile particulare ; s-a stabilit obiceiul de a se lua ceaiul de dimineată în odaia ei, iar cel de seară în odaia lui ; ceaiul de seară este servit fără nici un ceremonial anumit : servitorul, care e tot Stepan, aduce samovarul și ceștile în camera lui Alexandr, pe cînd cu ceaiul de dimineată lucrurile se petrec altfel : Stepan pune pe masă samovarul și ceștile în odaia comună, care e mai aproape de odaia Verei Pavlovna, apoi îi spune lui Alexandr Matveici că ceaiul e gata, adică îi spune în cazul cînd îl găsește pe Alexandr Matveici în biroul lui, iar dacă nu, atunci Stepan nu mai este dator să anunțe : știu ei singuri cînd trebuie să ia ceaiul. Și, tot potrivit obiceiului, s-a mai stabilit o regulă, după care Vera Pavlovna își așteaptă dimineata bărbatul, care intră la ea fără să-i mai ceară voie. Ea nici nu s-ar putea lipsi de Sașa, și aceasta o va înțelege oricine cînd va afla în ce mod se scoală ea dimineata.

După ce se trezește, se întinde cu voluptate în pătucul ei cald. I-e lene să se scoale ; se mai gîndește și iarăși așteaptă pe jumătate, apoi se trezește și se gîndește. La ce ? Tot la lucruri în legătură cu ziua care începe, la gospodărie, la atelier, la cunoștințe, la pro-

gramul zilei respective. Acestea, bineînțeles, nu sînt visuri. Vera Pavlovna se gîndește mai ales la două obiective ; după vreo trei ani de căsătorie s-a ivit al treilea, pe care îl ține chiar acum în brațe și îl cheamă Mitea — firește că „Mitea“ — în cinstea prietenului Dmitri. Iar celelalte două obiective sînt : gîndul la studiile care trebuie să-i asigure independența în viață și gîndul la Sașa. Gîndul acesta nici nu se poate numi un gînd aparte. El se leagă de tot ce gîndește ea, căci face parte din viața ei, și chiar cînd nu este legat de ceva anumit încă stăruie în mintea ei (și rămîne foarte, foarte mult timp singur în mintea ei). Dacă-i așa, atunci ce să mai spunem despre ea ? Cugetă ori dormitează ? Îi mai este somn sau nu ? Ochii îi sînt pe jumătate închiși ; o roșeață ușoară îi îmbujorează obrajii, de parcă ar fi rumeneala somnului... Da, a ațipit. Acum vă dați seama singuri că adeseori timpul trece așa de repede încît Vera Pavlovna nici nu apucă să facă baie (amenajată comod, dar cu prețul unor mari osteneli ; a trebuit să se aducă o țevă de la cazanul din bucătărie pînă în odaia ei și, ca să spunem drept, acest lux costă cam multe lemne, dar nu face nimic, acum ei și-l pot îngădui). Totuși, de multe ori, Vera Pavlovna are vreme să facă baie și după aceea să se culce din nou ca să se odihnească pînă vine Sașa. Adeseori, ba chiar destul de des, stă cufundată în gînduri și pe jumătate adormită, încît nici nu apucă să facă baie înainte de a intra Sașa.

Ce plăcut este să faci baie în fiecare dimineată ! La început apa e fierbinte, apoi robinetul cu apă caldă se închide și se lasă să se scurgă cîte puțin din apa caldă, deschizîndu-se robinetul cu apă rece, iar apa din baie se răcește treptat, treptat. Ce plăcut e ! Îți vine să stai în baie cîte o jumătate de ceas, uneori mai mult, chiar un ceas întreg.

Și face totul singură, fără ajutorul vreunei servitoare, și se îmbracă tot singură. Așa-i mai bine. Singură, numai atunci cînd nu zăbovește prea mult în pat. Dar dacă se întîmplă contrarul ? Atunci nu mai este chip să scape — și la ce bun ? — de Sașa, care face pe camerista. Sașa e nespus de caraghios ! Dar nici chiar

mîna cîntăreței aceleia necunoscute, care are obiceiul să șoptească anumite lucruri, n-ar putea face să apară, sub apăsarea degetelor ei, în închipuitul jurnal al Verei, cuvintele „și acest lucru mă supără“. În orice caz, „dragul ei“ și-a luat pentru totdeauna obligația de a servi ceaiul de dimineață.

Nici nu s-ar putea altfel. Sașa a avut deplină dreptate să aranjeze așa lucrurile, deoarece ceaiul de dimineață — adică aproape numai frișcă încălzită cu puțin ceai foarte tare — este nespus de plăcut să-l bei în pat. Sașa se duce după cești — da, așa face adesea și numai foarte rar vine de la început cu ceștile — și apoi o servește în timp ce ea se răsfată în pat. După ce și-a luat ceaiul, mai stă puțin culcată, dar nu în pat, ci pe o canapeluță foarte lată și moale ca o pernă de fulgi. Stă așa pînă pe la zece-unsprezece, cînd Sașa trebuie să se ducă la spital sau la vreo clinică, ori la curs, la academie. Dar o dată cu cea din urmă ceașcă, Sașa și-a luat țigara de foi și unul îi amintește celui-lalt : „Și acum să ne apucăm de treabă“ sau : „Ajunge, ajunge. Acum la treabă!“ Ce fel de treabă ? Cum, ce fel ? O meditație de o oră pentru studiile Verei Pavlovna : Sașa este preparatorul ei la medicină, dar ajutorul său este și mai de folos pentru prepararea unor materii din cursul de liceu, care ar fi prea plicticoase ca Vera Pavlovna să le învețe singură. Cel mai greu lucru este matematica ; poate că limba latină este și mai plictisitoare, dar n-ai încotro, trebuie să te plictisești învățînd-o, de altfel, nu prea mult : pentru examenul care suplinește diploma de liceu se cere la academie foarte, foarte puțin. N-aș garanta, de pildă, că Vera Pavlovna va ajunge vreodată să stăpînească într-atît limba latină încît să traducă măcar două rînduri din Cornelius Nepos ; dar de pe acum pricepe diferite expresii și cuvinte latinești, care se găsesc în cărțile de medicină, aici fiind vorba de termeni științifici de care este nevoie și care nu sînt prea complicați. Dar ajunge. Destul despre aceasta. Îmi dau seama și eu că o compromit foarte mult pe Vera Pavlovna. Probabil, cititorul pătrun...

XIII

O DIGRESIUNE CU PRIVIRE LA FEMEILE CU PRETENȚII DE SAVANTE

— O femeie care face pe savanta ! O femeie care face pe atotștiutoarea ! Nu pot suferi asemenea femei. O femeie care face pe savanta este plictisitoare ! exclamă cu patimă cititorul pătrunzător, dar nu fără oarecare gravitate.

Ce legătură adîncă este între noi, între mine și cititorul cu spirit pătrunzător ! El m-a ocărît o dată, eu l-am izgonit de două ori în brînci și, totuși, nu putem să nu ne spunem cuvinte care izvorăsc din inimă. Ce să-i faci ? Avem o tainică afinitate sufletească !

— O, cititorule pătrunzător, îi zic eu ; ai dreptate : o femeie care face pe savanta este într-adevăr plictisitoare, este de nesuferit. Ai ghicit. Dar n-ai ghicit *cine* este persoana care face pe savanta. O vei vedea îndată, ca într-o oglindă. O astfel de persoană vorbește cu o afectare absurdă și cu suficiență despre chestiuni literare sau științifice din care nu pricepe o iotă ; și nu vorbește despre ele fiindcă într-adevăr ar pasiona-o, ci ca să se laude cu inteligența ei (cu care, n-a avut norocul să fie dăruită de natură) cu înaltele ei năzuințe (le are tot așa ca și scaunul pe care șade) și cu cultura ei (are tot atîta cultură cît un papagal). Ce mutră grosolană și pretențios îngrijită vezi dumneata în oglindă ? A cui mutră o vezi, cititorule pătrunzător ? Chiar a dumitale, dragă prietene ! Da, poți să-ți lași o barbă de-un cot sau să ți-o razi cu oricîtă grijă, și totuși, în mod indiscutabil și incontestabil, dumneata ești cel mai autentic personaj care face pe savantul. Tocmai de aceea te-am dat de două ori afară în brînci ; pentru că nu pot suferi asemenea oameni, al căror număr este de zeci de ori mai mare printre noi, bărbații, decît printre femei.

În schimb, dacă un om se ocupă în mod judicios de un lucru, un asemenea om, indiferent de natura înde-

letnicirii sale și de haina pe care o poartă — și, fie că-i bărbat ori femeie — este pur și simplu un om care își vede de treabă și nimic mai mult.

XIV

Discuția aceasta — folositoare pentru cititorul cu spirit pătrunzător — despre persoanele care fac pe savantele, adică, mai bine zis, despre el însuși, m-a întrerupt din cele ce spuneam cu privire la felul în care își petrece acum ziua Vera Pavlovna. „Acum“ — dar când anume ? Când vreți : de când s-a mutat în Strada Serghievskaja și pînă astăzi. De altfel, la ce bun să continuăm această descriere ? Ne mulțumim să amintim că schimbarea care s-a produs în caracterul seratorilor de la Vera Pavlovna, pe insula Vasilievski, după ce a reluat legăturile cu Kirsanov, a continuat, căpătînd o mare amploare ; acum, soții Kirsanov sînt centrul unui grup de familii destul de mare, care trăiește în aceeași armonie și fericire ca și ei și împărtășește exact aceleași convingeri, iar muzica instrumentală, cîntecul, opera sau poezia și dansul, precum și tot felul de distracții îi ocupă toate serile libere ; în fiecare seară, se adună cu toții la cîte una din familii sau își petrec timpul după cum le place. În genere, la aceste reuniuni iau parte cam jumătate din toți membrii cercului, și Kirsanovii, la fel ca ceilalți, își petrec o seară din două la aceste petreceri pline de voieșie. Nici nu-i nevoie să stăruim asupra acestor lucruri, fiindcă se înțeleg de la sine. Există însă ceva despre care, din nefericire, trebuie să se vorbească mai amănunțit și mai pe larg, ca să-l priceapă toată lumea. Fiecare om, dacă n-a simțit singur acest lucru, cel puțin a citit ce deosebire există, pentru o fată sau un tînar, între o serată oarecare și o serată la care dragul ei este cu dînsa sau la care draga lui este cu el, precum și ce deosebire este între un spectacol de operă pe care îl asculți singur și altul la care asști șezînd lîngă ființa de care ești îndrăgostit. Da, este o foarte mare deosebire. Este în-

tr-adevăr un lucru știut ; dar există încă ceva, pe care numai prea puțini au avut prilejul să-l simtă : farmecul pe care iubirea îl dă tuturor lucrurilor nu trebuie, la drept vorbind, să fie numai ceva trecător în viața omului ; această flacără puternică a vieții nu trebuie să lumineze numai o perioadă de căutări sau de năzuințe, să zicem chiar perioada în care faci curte ori te apuci să peșești. Nu. Această perioadă nu trebuie să fie doar niște zori plăcute și fermecătoare, dar și prevestirea zilei în care va fi incomparabil mai multă lumină și căldură decît în zori și a cărei lumină și căldură vor spori într-una vreme îndelungată — îndeosebi căldura, care se va întîti mereu în timpul după-amiezii. Altădată nu era așa : după ce se uneau cei doi îndrăgostiți, poezia iubirii se irosea repede. Acum, la oamenii care se numesc pe drept cuvînt oameni de astăzi, lucrurile nu stau de loc așa. Cînd sînt uniți prin iubire, cu cît trăiesc mai mult împreună, cu atît poezia iubirii îi luminează și îi încălzește mai mult — chiar pînă spre apusul vieții, cînd grija copiilor le va absorbi prea mult gîndurile. Atunci îi va stăpîni o grijă mai dulce decît desfătarea proprie. Pînă atunci însă dragostea va spori mereu. Ceea ce la oamenii din trecut dura numai cîteva luni, la cei de astăzi durează îndelungată vreme.

De ce-i așa ? Este o taină pe care am să v-o dezvălui. Este un secret frumos și-i frumos să te folosești de el, ceea ce nu-i prea greu ; numai că pentru aceasta se cade să ai o inimă curată, un suflet cinstit și o concepție actuală despre drepturile omului, precum și respect față de libertatea aceluia cu care conviețuiești. Acesta-i secretul și nimic mai mult. Să-ți privești soția așa cum îți priveai logodnica ; să știi că ea are în fiecare clipă dreptul a-ți spune : „Sînt nemulțumită de tine. Pleacă !“ Dacă o vei privi astfel, atunci și la nouă ani după nuntă ea îți va inspira același simțămînt poetic ca și logodnica — ba chiar unul și mai poetic, și mai ideal, în înțelesul cel bun al cuvîntului. Să-i recunoști libertatea tot atît de sincer, de fățiș și de nelimitat, cum recunoști amicilor tăi dreptul de a avea sau nu simțăminte de prietenie față de tine ; și atunci, la zece ani sau la douăzeci de ani după cununie, îi vei

fi tot atît de drag cum i-ai fost cînd îi erai logodnic. Astfel trăiesc soții și soțiile din generația de astăzi. Este un lucru într-adevăr vrednic de pizmuit. Ei sînt și cinstiți unul față de celălalt, se iubesc lă zece ani după nuntă cu mai multă țarie și poezie decît în ziua nunții. În cei zece ani, nici el, nici ea nu și-au dat nici o sărutare prefăcută, n-au rostit nici o vorbă fățarnică. „Nici o minciună n-a ieșit din gura lui“, s-a spus despre cineva într-o carte. „Nu-i nici o prefăcătorie în inima lui“, s-a spus despre altcineva tot într-o carte, poate chiar în aceeași. Lumea citește cartea și își zice în gînd : „Ce uimitoare înălțime morală se atribuie acestui om !“ La rîndul lor, cei care au scris asemenea cărți și-au zis în gînd : „Noi am descris un om de care trebuie să se minuneze toată lumea“. Cei care au scris asemenea cărți n-au prevăzut odinioară și nici toți care le citesc acum nu pricep că oamenii din timpul nostru nu se împrietenesc decît cu oameni care au un suflet asemănător, că nu duc lipsă de prieteni și nu-și consideră amicii decît ca niște oameni din timpul nostru — oameni buni, dar foarte obișnuiți.

Din nefericire, în zilele noastre, la un om de aceștia există zece oameni antediluvieni, dacă nu și mai mulți. De altfel, este și firesc ca o lume antediluviană să aibă o populație antediluviană.

XV

— Uite, noi conviețuim de trei ani (mai înainte se spunea : de un an, de doi ; mai trîziu, se va spune : de patru ani și așa mai departe), și totuși parcă am fi doi amanți care se văd rar și în taină. Cine a zis, Sașa, că iubirea slăbește îndată ce nimic nu-i mai oprește pe doi amanți să-și aparțină unul altuia ? Cine spune așa, nu știe ce-i adevărata iubire. Știe numai ce este orgoliul erotic sau fantezia erotică. Dragostea cea adevărată începe tocmai atunci cînd oamenii încep să fie împreună.

— Nu cumva observi acest lucru în cazul meu ?

— În cazul tău observ un lucru cu mult mai curios : peste vreo trei ani vei uita de medicină, iar peste alți trei, te vei dezvăța să mai citești și, din toate simțurile, nu-ți va mai rămîne decît unul singur — văzul ; iar de la o vreme nu mă vei vedea decît pe mine ; altceva : te vei dezobișnui să mai vezi.

Asemenea discuții nu sînt lungi și nici dese, totuși au loc din cînd în cînd.

„Da, așa va fi, cu fiecare an care trece.“

„Cunoști povestea fumătorilor de opiu ? Cu fiecare an ce trece, patima lor crește mereu. Cînd cineva a cunoscut o dată desfătarea pe care o procură opiul, patima nu-i mai slăbește niciodată, ci, dimpotrivă, se întărește mereu.“

„Toate pasiunile puternice sînt la fel : cu cît trece vremea cu atît se fac mai puternice.“

„Suprasaturație ! Pasiunea nu cunoaște suprasaturație ; ea cunoaște numai saturația — și asta timp de cîteva ceasuri.“

„La suprasaturație ajunge numai fantezia deșartă și nu inima vie. Omul viu, real, nu cunoaște suprasaturația ; doar visătorul stricat, care se refugiază în visuri.“

„Dacă zilnic mănînc bine și cît poftesc, oare îmi pierd pofta de mîncare și gustul ? Dimpotrivă, gustul se intensifică tocmai pentru că mănînc bine. Iar pofta de mîncare n-o voi pierde decît o dată cu viața ; fără poftă de mîncare nu poți trăi.“ (Acesta e un materialism vulgar, observ eu împreună cu cititorul cel pătrunzător.)

„Oare așa sîntem făcuți noi, oamenii, încît timpul poate șubrezi dragostea în loc s-o întărească ? Mă întreb cînd este prietenia mai trainică și mai adîncă : la o săptămîină, la un an sau după douăzeci de ani de la începutul ei ? Trebuie însă ca într-adevăr prietenii să se potrivească și să fie oameni buni pentru ca prietenia lor să țină mult.“

Asemenea discuții au loc destul de regulat, dar nu prea des. Sînt scurte și destul de rare. Într-adevăr, ce rost ar avea să se vorbească prea mult și prea des despre aceste lucruri ?

Sînt însă și altfel de convorbiri care intervin mai des și durează mai mult.

— Sașa, cît sprijin găsesc eu în iubirea ta ! Ea mă face să simt independență, independență față de toți, chiar și față de tine. Dar ție ce ți-a adus în schimb iubirea mea ?

— Mie ? Nu mai puțin decît ți-a adus ție iubirea mea. Această continuă excitație nervoasă, puternică și sănătoasă, întărește în mod inevitabil sistemul nervos (materialism vulgar, observăm din nou eu și cu cititorul cel pătrunzător) ; de aceea simt cum îmi sporesc de pe urma dragostei facultățile intelectuale și morale.

— Da, Sașa, și alții spun la fel. Eu nu sînt un bun judecător ; mi-e teamă că nu pot privi limpede lucrurile, dar toată lumea zice că ochii tăi sînt mai limpezi, privirea ta este din ce în ce mai pătrunzătoare și mai ageră.

— Verocika, nu văd de ce m-aș lăuda în fața ta. Sîntem una și aceeași ființă și e adevărat că acest lucru trebuie să se oglindească și în ochi. Mintea mi s-a făcut mult mai ageră. Acum, cînd cercetez o serie de fapte și trag apoi concluziile necesare din observațiile făcute, nu-mi trebuie nici un ceas, pe cînd altădată mi-ar fi trebuit un efort de gîndire de cîteva ore în șir pentru aceasta. Acum pot cuprinde cu gîndul fapte mult mai numeroase decît altădată și concluziile la care ajung sînt mai cuprinzătoare. Dacă aș avea în mine un grăunte de genialitate, aș deveni, datorită sentimentului pe care îl trăiesc, un mare geniu, Verocika. Dacă natura mi-ar hărăzi puterea de a face o cît de mică descoperire în știință, aș fi în stare, datorită acestui sentiment, să transform întreaga știință. Nu mi-este dat însă să fiu mai mult decît un salahor, un mic muncitor, care, rămînînd în umbră, cercetează mici chestiuni de amănunt. Așa am fost și cînd nu te aveam pe tine. Acum însă încep să am un alt simțămînt ; lumea începe să aștepte mai multe de la mine ; se crede că voi face o mare lucrare despre funcțiile sistemului nervos. Și simt că voi îndreptăți aceste speranțe puse în mine. Cînd ai douăzeci și patru de ani, îndrăzneala și noutatea concepției sînt mai mari și mai cuprinzătoare

decît la douăzeci şi nouă de ani. (Mai tîrziu, voi zice : „decît la treizeci de ani“, apoi „la treizeci şi doi de ani“ şi aşa mai departe.) Oricum, mai înainte n-am avut o concepţie atît de nouă şi de îndrăzneată ca acum. Îmi dau seama că evoluez mereu, pe cînd, fără tine, de mult aş fi rămas pe loc. De fapt, nici nu mai evoluasem în ultimii doi-trei ani, adică înainte de a te avea pe tine. Datorită ție, am recăpătat entuziasmul celei dintîi tinereți, puterea de a depăși limitele la care m-aş fi oprit, la care mă şi oprisem fără tine. Dar puterea de a munci, Verocika, este puţin lucru ? Dez-lănţuirea pasionată a forţelor se manifestă şi în muncă, dacă îţi trăieşti intens viaţa. Ştii ce efect are asupra muncii intelectuale o cafea sau un pahar de vin ; energia pe care cafeaua sau vinul o dau pentru un ceas, după care urmează o moliciune proporţională cu această excitaţie externă şi trecătoare, eu o am acum în permanenţă. Astfel, nervii mi se întăresc de la sine şi continuu — şi asta cît mai viu şi mai intens. (Iar materialism vulgar, observăm noi etc.)

Asemenea discuţii sînt mai dese şi mai lungi.

„Cine n-a simţit cum dragostea dă avînt tuturor forţelor omeneşti n-a cunoscut niciodată dragostea adevărată.“

„Rostul dragostei este de a face pe oameni să se înalţe, să se depăşească pe ei înşişi şi să se ajute unii pe alţii.“

„Iubirea oferă mijloace de acţiune acelor care nu le-ar avea fără ea. Celor care au aceste mijloace le dă puterea de a se folosi de ele.“

„Numai acela iubeşte care îşi ajută femeia iubită să ajungă la independenţă.“

„Numai acela iubeşte al cărui gînd se limpezeşte şi ale cărui braţe se întăresc prin iubire.“

Şi aceste convorbiri sînt foarte dese :

— Dragul meu, acum citesc pe Boccaccio.¹ (Ce imo-

¹ Giovanni Boccaccio (1313—1375) — scriitor italian, unul din primii umanişti din epoca Renaşterii. Principala lui operă „Decameronul“ o culegere de nuvele, este un monument al nuvelisticii realiste, în care sînt demascate perfidia clerului, e luat în batjocură ascetismul medieval şi este înfăţişat omul Renaşterii, al noii culturi laice, descătuşat de prejudecăţile medievale şi cu o concepţie optimistă asupra vieţii. (N. red. rom.)

ralitate ! observ eu, împreună cu cititorul pătrunzător : o femeie să-l citească pe Boccaccio ! Așa ceva numai noi doi avem dreptul să citim. Dar eu adaug : o femeie poate să audă în cinci minute de la cititorul pătrunzător mai multe murdării într-o formă foarte cuviincioasă decît există în toate povestirile lui Boccaccio și, bineînțeles, nu va auzi de la el nici o idee luminoasă, proaspătă, curată, cum sînt atîtea la Boccaccio.) Ai avut dreptate, dragul meu, cînd mi-ai spus că are un talent uriaș. După mine, unele povestiri de-ale lui ar trebui așezate în același rînd cu cele mai frumoase drame shakespeariene ca adîncime, ca finețe de analiză psihologică.

— Dar cum îți plac povestirile lui vesele în care vorbește fără perdea ?

— Cîteodată sînt distractive, dar, în genere, asemenea povestiri plictisesc ca orice farsă prea grosolană.

— Trebuie să-i iertăm asta : a trăit cu cinci sute de ani înaintea noastră ; ceea ce ni se pare nouă necuviincios și grosolan, atunci era socotit altfel.

— La fel, o seamă din moravurile noastre și întregul nostru mod de a fi vor părea grosolane și necuviincioase peste mai puțin de cinci sute de ani. Dar nu acest lucru interesează ; mă refer la povestirile acelea măiestre în care Boccaccio descrie cu seriozitate dragostea pasionată și înălțătoare. Acolo se vedește din plin marele său talent. Iată ce vroiam să spun, Sașa : Boccaccio descrie totul foarte artistic și viguros ; dar, judecînd după cele scrise de el, se poate spune că pe vremea lui iubirea nu era cunoscută în toată adîncimea, așa cum este acum ; cred că iubirea nu era trăită atît de intens ca acum, deși se spune că în epoca aceea oamenii au iubit mai profund decît oricînd. Nu, n-a fost așa ; ei nu simțeau nici pe jumătate cît simțim noi. Sentimentele lor erau prea superficiale ; dragostea lor era încă prea șubredă și trecătoare.

Intensitatea simțirii este proporțională cu adîncimea obîrșiei ei. Dacă este stîrnită numai de ceva exterior, de un motiv extern, este trecătoare și nu cuprinde decît un singur aspect personal al vieții. Cine bea numai pentru că i se oferă un pahar cu vin nu se prea

pricepe la băutură și vinul îi procură prea puțină plăcere. Plăcerea este cu mult mai intensă cînd își are rădăcinile în imaginație, cînd imaginația caută un obiect și un motiv de plăcere. În acest caz, sîngele se înfierbîntă și simți un clocot care dă o mare adîncime impresiei. Dar și acest sentiment este slab în comparație cu acela pe care-l avem cînd plăcerea izvorăște din adîncul vieții morale. În acest caz, excitația străbate tot sistemul nervos, îl zguduie îndelung și nespus de puternic. Atunci îți simți pieptul pătruns de căldură; nu mai este o simplă zvîcnire a inimii stîrnită de fantezie; simți în tot pieptul o vigoare și o ușurință extraordinare. Aceasta seamănă cu starea unui om care respiră deodată mai ușor, ca și cum aerul s-ar fi făcut deodată mai curat și mai bogat în oxigen. Este un sentiment asemenea aceluia pe care ți-l dă o caldă zi cu soare: seamănă cu ceea ce simți cînd te încălzești la soare, cu o foarte mare deosebire: în iubire, vigoarea și căldura cresc dinăuntru în mod direct, fără ca intensitatea lor să fie slăbită prin elemente intermediare.

„Sînt foarte bucuroasă că m-am lăsat la timp de obiceiul acesta dăunător. Au dreptate cei care susțin că nu trebuie să împiedici cu nimic circulația sîngelui. Și de ce ne-am mira că acum carnația pare mai fragedă? Așa și este firesc. Și cînd te gîndești că-i un lucru de nimic. Da, lucru de nimic, dar cît de mult strică linia piciorului. Într-adevăr, ciorapul trebuie perfect susținut și fără să strîngă piciorul. Piciorul își revine la linia normală și urmele strînsorii dispar...

Nu scapi ușor de deformarea trupului. Uite, eu n-am purtat corset decît trei ani și am renunțat la el încă înainte de a fi noi împreună. Este adevărat că și așa cum sînt rochiile noastre acum, ele tot mai strîng talia și fără corset. Dar voi scăpa de diformarea trupului, așa cum am scăpat și de strînsoarea jartierelor, nu-i așa? Voi scăpa încetul cu încetul, voi scăpa negreșit. Ce bine-mi pare! Ce croială de nesuferit au rochiile noastre! Lumea ar fi trebuit de mult să priceapă că grecoaicele din antichitate erau mai deștepte: rochia

trebuie să cadă liber de la umăr pînă jos. Croiala noastră strică linia corpului. Dar, la mine, corpul îşi recapătă linia şi tare îmi pare bine !”

— *Ce frumoasă eşti, Verocika !*

— *Ce fericită sînt, Saşa !*

Vorba-i ce curge
Ca riul vrăjit
Şi, ah, sărutărea
M-au otrăvit.¹

„Dragul meu, ţine-ţi blînd
Sărutările-n loc,
Fără ele, oricum,
Simt văpăi ca de foc.

Fără ele, oricum,
Simt obraji-mi arzînd,
Pieptu-n zbucium cumplit
Clocoteşte băţînd.

Ochii mei strălucesc
Cum lucesc stelele sus !”²

XVI

AL PATRULEA VIS AL VEREI PAVLOVNA

Vera Pavlovna visează. Aude un glas cunoscut — o, ce cunoscut este acest glas acum ! — care vine de departe şi se apropie din ce în ce.

Wie herrlich leuchtet
Mir die Natur !

¹ J. W. Goethe — *Faust*, Ed. de Stat pentru literatură şi artă, în româneşte de Lucian Blaga, 1955, pag. 180.

² Din poezia „*Cîntec rusesc*” de A. V. Kozlov — „*Poezii alese*”, Ed. A.R.L.U.S. „Cartea Rusă”, în româneşte de Constantin Argeşanu, 1953, pag. 234. (N. red. rom.)

Wie glänzt die Sonne !

Wie lacht die Flur¹

Și Vera Pavlovna vede totul aievea...

Cîmpiile bat în strălucitoare ape aurii ; pajiștile sînt pline de flori ; o puzderie de flori împodobesc tufișurile ; pădurea care se ridică pe după tufișuri este și ea toată presărată cu florile ce răsar prin poieni. Și cîmpul, și tufișurile, și pădurea, și poienile trimit tot felul de miresme îmbătătoare. Păsărelele zboară printre crengi și ciripesc cu mii de glasuri ce străbat văzduhul înmiresmat. Și mai departe, peste cîmpii, peste tufișuri și dincolo de pădure, se zăresc alte cîmpii și alte tufișuri, și alte păduri cu poiene smălțuite cu flori — pînă departe, la munții acoperiți și ei cu păduri prin care se prefiră razele soarelui. Și deasupra munților, nori ușori argintii, aurii, purpurii, plutesc pe cerul azuriu și se contopesc unii cu alții. Soarele se înalță și toată natura se bucură și umple văzduhul cu lumină și căldură, cu miresme și cîntece, cu voie bună și dragoste. Și atunci din piepturi izbucnește un cîntec de bucurie, de fericire și dragoste :

O Erd' ! O Sonne !
O Glück ! O Lust !
O Lieb' ! O Liebe
So goldenschön
Wie Morgenwolken
Auf jenen Höh'n !²

¹ Lumină pură

Imi torni, natură !

Cîtă splendoare

Ne dai tu, soare !

De bucurie

Tu rîzi cîmpie ! (Din „Cîntecul de mai” al lui Goethe). (N. red. rom.)

² O, pămînt ! O, soare !

Noroc ! Bucurie !

Iubire, iubire,

Frumoasă ca norii

De aur pe creste

De munți, cînd vin zorii ! (Din „Cîntecul de mai” al lui Goethe.)

(N. red. rom.)

— Acum mă cunoști ? Îți dai seama că sînt frumoasă ? Nu, încă nu mă cunoști. Nimeni dintre voi încă nu mă cunoaște în toată splendoarea mea. Privește ! Uite ce a fost, ce este, ce va fi. Ascultă și privește :

Wohl perlet im Glase der purpurne Wein,
Wohl glänzen die Augen der Gäste...¹

La poalele muntelui, la marginea pădurii, în mijlocul unor tufișuri înflorite, se ridică un palat.

— Hai să mergem acolo !

Merg, ba zboară într-acolo.

Un ospăț îmbelșugat. Vinul spumegă în pahare, ochii oaspeților strălucesc. Zgomot și șoapte neauzite în mijlocul zgomotului, apoi rîsete ; pe ascuns, cîte o strîngere de mină și, din cînd în cînd, tot pe furiș, cîte o sărutare. „Un cîntec ! Un cîntec ! Fără cîntec, nu-i veselie !“ Un poet se scoală. Inspirația îi luminează cugetul și fruntea, natura îi împărtășește tainele, istoria îi dezvăluie tîlcul, și în cîntecele lui se perindă chipurile și imaginile mai multor milenii.

1

Răsună vorbele poetului și din ele se înfiripă o privește.

Corturi de nomazi. În jurul corturilor pasc oi, cai, cămile. În depărtare, o pădure de măslini și de smochini. Și hăt-departe, la capătul zării, înspre miază-noapte și apus, o îndoită creastă de munți înalți. Crescele munților sînt acoperite cu zăpadă ; în văile lor cresc cedrii. Dar mai zvelți decît cedrii sînt păstorii, și mai zvelte decît palmierii sînt femeile lor, și tuturor viața li se trece fără griji, într-o molcomă desfătare ;

¹ Ca purpura, vinul sclipește-n pahare

Și ochii oaspeților strălucesc... (Din *Cele patru veacuri* de Schiller. În această poezie, se arată succesiunea epocilor în evoluția societății omenesti. Poezia se termină printr-o imagine a epocii contemporane poetului.) (N. red. ruse).

nu știu decît de dragoste ; își petrec zilele, una după alta, în dezmierdări și în cîntece drăgăstoase.

— Nu, zice frumoasa de lumină, privești această n-are nici o legătură cu mine. Pe vremurile acelea, eu nu trăiam aievea. Pe atunci, femeia nu era decît o roabă. Unde nu-i egalitate, nu mă aflu nici eu. Pe regina lor o chema Astartea¹. Iat-o !

O femeie de toată frumusețea. Poartă brățări groase de aur la mîini și la picioare ; la gît, o salbă grea de mărgăritare și mărgean prinse cu aur. Părul îi este stropit cu mirodenii. Voluptatea și slugărnicia i se vădese pe chip ; desfătarea și lipsa de cuget în ochi.

„Ascultă de stăpînul tău, îndulcește-i odihna, cînd are răgaz între două prădăciuni. Ești datoare să-l iubești, fiindcă te-a cumpărat și, dacă nu-l vei iubi, are să te omoare“, îi zice ea unei femei, îngenunchată în pulbere la picioarele ei.

— Vezi că nu sînt eu ? zice frumoasa.

2

Din nou răsună vorbele inspirate ale poetului. O nouă privești se ivește.

O cetate. Munți în depărtare, la miazănoapte și la răsărit ; spre miazăzi și apus, marea. Mîndră cetate. Nu sînt mari casele ei și nici arătoase pe dinafară. Dar cîte temple minunate nu sînt în ea ! Mai ales pe colina la care ajungi urcînd pe trepte cu mărețe portice de o frumusețe uimitoare ; toată colina este acoperită cu temple și clădiri ; și fiecare dintre ele ar fi de ajuns astăzi pentru a spori frumusețea și gloria celei mai splendide capitale. În aceste temple și prin tot orașul sînt mii de statui, din care numai una ar fi de ajuns pentru ca muzeul în care s-ar afla să devină cel mai de seamă din lumea întreagă. Ce mîndru este poporul care mișună prin piețe și pe străzi ! Fiecare dintre acești tineri, fiecare dintre aceste tinere femei sau fete

¹ Astartea — zeița iubirii și a rodniciei pămîntului din vechea Asirie (N. red. rom.)

ar putea să servească drept model pentru o statuie. Un popor destoinic, vioi și vesel — un popor a cărui viață este luminoasă și plină de grație. Aceste case, care nu-ți iau ochii cu înfățișarea lor, cât de bogate și de armonioase sînt pe dinăuntru ! Cîtă pricepere în cultivarea plăcerilor ! Fiecare obiect și fiecare mobilă este o operă de artă. Și toți oamenii aceștia, atît de frumoși și care știu atît de bine să înțeleagă frumusețea, trăiesc pentru a iubi, pentru a sluji frumusețea. Iată un surghiunit, care se reîntoarce în cetatea care l-a răsturnat de la putere. Vine ca să poruncească din nou acum și toată lumea o știe. Dar de ce nici un braț nu se ridică împotriva lui ? O femeie de o dumnezeiască frumusețe — chiar și în mijlocul atîtor femei frumoase — stă în carul triumfal, împreună cu el, și roagă poporul să-l primească, asigurînd pe toți că ea îl ocrotește ; și, închinîndu-se în fața frumuseții ei, poporul îi dă iarăși puterea lui Pisistrat¹, iubitul acestei femei frumoase. Iată acum un loc de judecată ; niște bătrîni pîclișiți sînt judecătorii. Poporul se poate amăgi ; ei însă nu cunosc amăgirea. Areopagul² este vestit pentru asprimea lui necruțătoare, pentru neînduplecata-i nepărtinire. Pînă și zeii și zeițele vin să-i supună pricinile lor. Și iată că o femeie trebuie să se înfățișeze înaintea Areopagului, o femeie pe care toată lumea o socoate vinovată de groaznice nelegiuri : se cade să moară pentru că a vrut să ducă la pierzare Atena. Judecătorii au chibzuit, în gînd, osînda. Și iată că această femeie, pe care o cheamă Aspasia³, se ivește în fața lor, și cînd o văd cu toții se aruncă la pămînt înaintea ei și-i zic : „Nu te putem osîndi : ești prea frumoasă !“ Nu este oare o țară în care frumusețea-i atotstăpînitoare ? Nu-i țara în care domnește iubirea ?

— Nu, zice frumoasa de lumină, eu nu trăiam aievea pe vremea aceea. Oamenii de atunci se închinau

¹ Pisistrate — om de stat din Grecia antică ; a uzurpat puterea supremă la Atena (sec. VI î.e.n.) și a fost de două ori izgonit de acolo. (N. red. rom.)

² Areopag — tribunalul suprem în Atena antică. (N. red. rom.)

³ Aspasia — femeie elină vestită pentru inteligența și frumusețea ei ; era socotită vinovată de izbucnirea războaielor peloponeziene (sec. V î.e.n.), care au dus la prăbușirea Atenei. (N. red. rom.)

femeii, dar n-o socoteau deopotrivă cu dînşii. O adorau, dar numai ca un izvor al desfătării. Nu-i recunoşteau încă demnitatea de om! Acolo unde nu există respectul faţă de femeie, ca fiinţă omenească, acolo eu n-am ce căuta. Stăpîna lor era Afrodita. Iat-o!

Această zeiţă nu poartă nici o podoabă — este atît de frumoasă încît adoratorii ei nu i-au îngăduit să poarte nici un veşmînt; formele-i divine nu se cuvenea a fi ascunse în faţa ochilor extaziaţi ai proslăvitorilor.

Oare ce spune ea unei femei, aproape tot atît de frumoasă ca dînsa şi care îi aduce mirodennii la altar?

„Fii pentru bărbat izvorul plăcerilor lui. El este stăpînul tău. Tu nu eşti pentru tine însăşi, ci numai pentru el.“

În ochii ei nu licăreşte decît bucuria plăcerilor trupeşti. Statura ei este falnică, mîndria i se oglindeşte pe chip, dar ea este mîndră numai de frumuseţea-i trupească. La ce fel de viaţă era osîndită femeia în evul cînd stăpînea această fiinţă? Bărbatul o închidea în gineceu pentru ca nimeni afară de el, stăpînul, să nu se bucure de frumuseţea ce-i aparţinea lui. Ea n-avea libertate. Mai existau pe atunci şi alte femei care îşi ziceau libere, dar ele făceau negoţ cu frumuseţea lor şi îşi vindeau libertatea. Nu, nici ele n-aveau libertate. Femeia era pe jumătate sclavă. Acolo unde nu există libertate, nu există fericire şi nu mă găseşti nici pe mine.

3

Vorbele poetului răsună iarăşi. Se iveşte o nouă privilegiu.

O arenă în faţa unui castel. De jur împrejur, un amfiteatru cu o strălucită mulţime de privitori. În arenă sînt nişte cavaleri. În balconul castelului din faţa arenei şade o fată. Are în mînă o eşarfă. Cine va birui, va căpăta eşarfa şi dreptul de a-i săruta mîna. Cavalerii se luptă pe viaţă şi pe moarte. Toggenburg a învins. „Cavalerule, te iubesc, ca o soră. Altă iubire să nu-mi ceri. Inima nu-mi bate nici cînd te apropii, nici

cînd te depărtezi.“ „Soarta mea este hotărîtă“, zice el și pleacă în Palestina. Gloria faptelor sale se răspîndește prin toată creștinătatea. Dar el nu poate trăi fără s-o vadă pe stăpîna sufletului său. Se întoarce. N-a găsit uitarea în lupte. „Cavaliere, degeaba bați la poartă : ea este la mînăstire.“ El își clădește o colibă, din care, fără știrea ei, poate s-o vadă diminețile cînd ea deschide fereastra chiliei. Și așa își petrece toată viața, așteptînd s-o vadă la fereastră, frumoasă ca soarele. Alt gînd n-are decît de a vedea pe stăpîna sufletului său. Și așa a viețuit pînă ce i-a sosit velenul. Și a murit la fereastra colibei lui, întrebîndu-se dacă îi va fi hărăzit s-o mai vadă o dată.¹

— Acestea n-au nici o legătură cu mine, zice frumoasa de lumină. Un cavaler îndrăgea o femeie atîta vreme cît nu se atîngea de dînsa. După ce o lua de soție, ea devenea supusa lui, fiind datoare să tremure în fața soțului. O ținea închisă și n-o mai iubea. Se ducea la vînătoare, pleca în războaie, benchetua cu firtații lui, își siluia vasalele. În vremea aceasta, soția stătea părăsită, închisă, disprețuită. Bărbatul n-o mai iubea pe femeia de care se atinsese o dată. Nu, nici pe vremea aceea nu eram pe lume. Stăpîna acelei lumi se numea „Neprihănirea“. Iat-o !

Sfioasă, blîndă, duioasă, frumoasă — mai frumoasă decît Astartea, mai frumoasă chiar decît Afrodita, dar îngîndurată, tristă, îndurerată. Lumea îngenunchează în fața ei, îi oferă cununi de trandafiri. Și ea zice : „Sufletul îmi este posomorît, îndurerat de moarte. O spadă mi-a străpuns inima. Așadar, căinați-vă și voi. Sînteți nefericiți. Pămîntul nu-i decît o vale a plîngerii.“

— Nu, nu viețuiam pe vremea aceea, zice frumoasa de lumină.

4

„Nu, stăpînitorele acelea nu semănau cu mine. Mai stăpînesc și astăzi, dar domnia lor începe să se pră-

¹ Expunerea baladei „Cavalerul Toggenburg“ de Fr. Schiller. (N. red. ruse.)

bușească. O dată cu nașterea uneia, începe prăbușirea stăpînirii aceleia care a fost înaintea ei. Eu m-am ivit pe lume abia atunci cînd a început să se prăbușească stăpînirea ultimei dintre ele. Și, de atunci, de cînd m-am născut eu, stăpînirile lor au început să se prăbușească repede, repede, și în curînd se vor prăbuși cu totul. Nici una nu putea să înlocuiască pe cea dinaintea ei și de aceea ele au rămas toate una pe lîngă alta, iar eu le înlocuiesc pe toate. Ele vor pieri, iar eu voi rămîne singură să cîrmuiesc peste toată lumea. Ele au trebuit să domnească înaintea mea. Dacă n-ar fi fost înaintea mea, nu s-ar fi putut ivi stăpînirea mea.

Mai întîi, oamenii au fost ca niște dobitoace. Ei au încetat să mai fie astfel atunci cînd bărbatul a început să prețuiască frumusețea femeii. Femeia însă este mai slabă trupește decît bărbatul, iar bărbatul este brutal. Odinioară, totul se hotăra prin forță. Bărbatul a pus stăpînire pe femeia a cărei frumusețe începuse s-o prețuiască. Ea a ajuns proprietatea lui, lucrul lui. Așa a fost pe vremea cînd domnea Astartea.

Bărbatul, evoluînd, a început să prețuiască și mai mult frumusețea femeii și să se închine în fața frumuseții ei. Spiritul femeii nu era încă pe deplin dezvoltat. Bărbatul prețuia la femeie numai frumusețea. Ea nu gîndea decît ceea ce auzea de la dînsul. Bărbatul susținea că numai el este om, nu și femeia; iar femeia vedea în ea însăși numai un minunat giuvaer care îi aparținea lui și nici dînsa nu se socotea om. Aceasta a însemnat domnia Afroditei.

Dar iată că în ființa femeii a început să se deștepte conștiința că și ea este om. Ce durere trebuie s-o fi cuprins cînd și-a dat seama că și ea are o demnitate omenească! Bărbatul însă n-o socotea încă om. Mereu vroia s-o aibă ca sclavă. Ea însă zicea: «Nu vreau să-ți fiu sclavă». Atunci, pasiunea pentru ea îl făcea s-o implore și să se resemneze, și el uita că n-o socotea om și o îndrăgea ca pe o fecioară de neatîns, neprihănită. De îndată însă ce femeia se lăsa înduplecată de rugămintile lui, de îndată ce el se atîngea de dînsa, era vai și amar de ea! Acum era în mîinile lui, iar aceste mîini erau mai puternice decît ale ei,

și el se purta brutal, prefăcînd-o în sclavă și disprețuind-o. Vai de ea ! Aceasta a fost jalnica domnie a iubirii neprihănite.

Vremea însă trecea. Sora mea — o cunoști ? — aceea care a venit înaintea mea la tine, a început să lucreze. Ea a existat totdeauna, a existat înaintea tuturor, a existat de cînd s-au ivit oamenii și a lucrat întotdeauna fără preget. Munca i-a fost anevoioasă și folosul ei se vădea încet, dar ea nu se lăsa și din ce în ce se arătau foloasele muncii ei. Bărbatul se făcea tot mai deștept și femeia se simțea din ce în ce mai om, deopotrivă cu dînsul — și așa a sosit vremea să mă nasc și eu.

Nu-i mult de atunci. Știi cine a simțit cel dintîi că m-am născut și a spus-o și altora ? Rousseau în *Noua Eloiză*¹. În această carte a lui, oamenii au auzit de mine întîia oară.

Și de atunci stăpînirea mea s-a întins mereu. Nu sînt încă stăpînă peste mulți. În curînd va veni însă vremea cînd voi domni peste tot pămîntul. Numai atunci oamenii își vor da seama pe deplin cît de frumoasă sînt. Acum, acei care îmi recunosc puterea încă nu pot asculta cu totul de voința mea. Sînt înconjurați de o mulțime care urăște voința mea. Mulțimea aceasta i-ar sfîșia, le-ar otrăvi viața, dacă ei mi-ar cunoaște și mi-ar împlini voința întregă. Eu însă năzuiesc la fericirea oamenilor și nu doresc nici un fel de suferință. De aceea le spun : nu săvîrșiți lucruri pentru care ați fi puși la cazne. Cunoașteți în clipele de față numai o parte din voința mea, numai atît cît puteți cunoaște fără nici o pagubă pentru voi.“

— Dar eu pot să te cunosc deplin ?

— Da, tu poți. Ai parte de o stare foarte fericită. N-are de ce să-ți fie teamă. Tu poți face tot ceea ce vrei. Și dacă vei afla ce vreau eu, vei vedea că voința mea nu îți cere nimic vătămător pentru tine : tu n-ai nevoie să năzuiești sau să dorești vreun lucru pentru

¹ Jean Jacques Rousseau (1712—1778) — eminent iluminist francez, democrat ; a jucat un rol important în pregătirea ideologică a Marii Revoluții Franceze. În acest roman abordează problema trezirii simțului de demnitate umană la femeie. (N. red. rom.)

care te-ar chinui acei care nu mă cunosc. Acum ești pe deplin mulțumită cu ceea ce ai ; nu te gîndești și n-ai nevoie să te gîndești la nimic altceva și la nimeni altul. Ție pot să mă destănuiesc așa cum sînt, cu toată ființa mea.

— Atunci spune-mi numele tău ! Mi-ai spus numele vechilor stăpînitore, dar nu mi-ai spus de loc cum te cheamă.

— Vrei să-ți spun cum mă cheamă ? Atunci privește-mă și ascultă-mi glasul !

5

— Privește-mă și ascultă-mi glasul. Îmi recunoști glasul ? Îmi recunoști chipul ? M-ai văzut vreodată pînă acum ?

Nu, nu-i văzuse încă fața. Dar de unde pînă unde credea ea că o văzuse ? Iată, s-a împlinit un an de zile de cînd conviețuiesc, un an de cînd o privește, o sărută și ea o vede atît de des pe frumoasa de lumină și frumoasa nu se ascunde de dînsa, tot așa cum nu se ascunde nici de el ; ea i se înfățișează toată.

— Nu, nu te-am văzut bine, nu ți-am deslușit chipul. Ai venit la mine de atîtea ori, dar erai înconjurată de atîta strălucire încît nu te puteam vedea, nu puteam să văd decît atît : că ești cea mai frumoasă ființă de pe lume. Glasul ți-l aud, dar nu știu decît că-i mai frumos decît oricare altul pe lume.

— Privește-mă acum ! Pentru tine, în clipa aceasta, îmi micșorez strălucirea nimbului și las ca glasul-mi să răsunе mai puțin încîntător ca de obicei. O clipă, în fața ta, nu mai sînt stăpînă. Ai văzut ? Ai auzit ? Ai aflat ? Ajunge acum ! Sînt iarăși stăpînă și rămîn stăpînă pentru veșnicie.

Chipul îi este din nou înconjurat de toată splendoarea strălucirii ei și glasul, din nou, nespus de fermecător. În clipa aceea însă cînd ea n-a mai fost stăpînă pentru a o lăsa pe Vera Pavlovna s-o cunoască, ce s-a întîmplat ? Se poate oare ca Vera Pavlovna să

mai fi văzut undeva acest chip, să mai fi auzit undeva acest glas ?

— Da, rostește stăpîna. Vroiai să știi cine sînt. Acum ai aflat. Vroiai să-mi afli numele — ei bine, n-am alt nume decît numele aceloră căroră mă arăt : numele meu este numele lor. Acum, m-ai văzut. Nu există nimic mai presus de om ; nimic mai presus de femeie. Eu sînt aceea la care vin, aceea care iubește și care este iubită.

Într-adevăr, Vera Pavlovna se văzuse pe ea însăși. Chipul zeiței era chiar chipul ei, era fața ei cea vie, ale cărei trăsături sînt atît de departe de desăvîrșire, dar care, luminată de strălucirea iubirii, părea mai frumoasă decît cele mai frumoase opere pe care ni le-au lăsat sculptorii din antichitate și marii pictori ai marelui ev al picturii. Era fața ei și, cu toate că și în Petersburgul nostru atît de lipsit de frumuseți sînt sute altele mai frumoase, totuși, luminată de strălucirea iubirii, părea mai frumoasă decît Venus de la Luvru, mai frumoasă decît toate frumoasele care au existat vreodată.

— Tu te vezi în oglindă, așa cum ești fără mine. Te vezi în mine, așa cum te vede acela care te îndrăgește. De dragul lui mă fac una cu tine. Pentru el, nu există o alta mai frumoasă decît tine ; pentru el, toate idealurile rămîn palide cînd te ivești tu. Nu-i așa ?

Așa e, într-adevăr, așa !

6

Acum știi cine sînt ; află acum ce sînt...

„Port în mine desfătarea simțurilor, întruchipată de Astartea ; ea este străbuna noastră a tuturor stăpînitoarelor care au venit după dînsa. Port în ființa mea desfătarea pe care ți-o dă contemplarea frumuseții, întruchipată de Afrodita. Am în mine evlavie față de puritate pe care o întruchipează Neprihănirea.

Toate acestea însă le trăiesc eu altfel decît le-au trăit ele, adică mai intens, mai deplin, mai aproape de

desăvîrşire. În mine vieţuiesc deopotrivă şi Neprihănirea, şi Astartea, şi Afrodita. Fiecare, dintre acestea, prin contopirea cu celelalte, precum şi cu alte fiinţe, devine mai tare şi mai bună. Fiecare dintre aceste fiinţe din mine capătă mai multă tărie şi mai mult farmec printr-un element nou, care n-a existat la nici una din vechile stăpînitore. Acest element nou, propriu al meu, prin care mă deosebesc de ele, este egalitatea în drepturi între acei care se iubesc, egalitatea între ei ca oameni şi, datorită acestui element nou, totul în mine este mult mai măreţ decît era la ele.

Cînd bărbatul recunoaşte femeii drepturi egale cu ale lui, el n-o mai priveşte ca pe o proprietate. Atunci ea îl iubeşte întocmai aşa cum o iubeşte el, numai fiindcă vrea să-l iubească ; iar dacă ea nu vrea, atunci el n-are nici un fel de drepturi asupra ei precum nici ea n-are asupra lui. Prin această, eu reprezint libertatea.

Prin egalitate în drepturi şi prin libertate, esenţa vechilor stăpînitore capătă în mine o valoare şi un farmec nou, suprem, care n-a fost cunoscut pînă la mine şi faţă de care tot ce a fost pînă la mine nu înseamnă nimic.

Pînă la mine, oamenii n-au cunoscut deplina plăcere a simţurilor, deoarece, fără o dragoste neîncătuşată, nici una din fiinţele care se iubesc nu află plăcerea deplină. Înainte de mine, lumea nu cunoştea bucuria deplină a contemplării frumuseţii, deoarece, dacă frumuseţea nu se dezvăluie dintr-o pornire liberă, nu există bucurie deplină în contemplarea ei. Fără o dragoste nesilită, plăcerea şi adoraţia par întunecate faţă de ceea ce port eu în mine.

Puritatea mea este mai adîncă decît Neprihănirea, care privea numai curăţenia trupească ; eu am în mine curăţenia inimii. Sînt liberă, pentru că n-am în fiinţa mea nici înşelăciune şi nici prefecătorie ; nu rostesc nici o vorbă fără s-o simt şi nu dau nici o sărutare fără dragoste.

Ceea ce am nou în mine, ceea ce dă un farmec suprem însuşirilor vechilor stăpînitore înseamnă, la mine, un farmec mai presus de toate. Un stăpîn este

stingherit în fața unei slugi, iar o slugă este stingherită în fața stăpînului ei ; omul nu este pe deplin liber decît față cu cei care îi sînt egali. Cu cei inferiori, ți-e urît să stai ; nu te bucuri pe deplin decît cu acela care ți este deopotrivă. Iată de ce, înainte de mine, nici bărbatul nu cunoștea bucuria desăvîrșită a iubirii : ceea ce simțea el, înainte de mine, nici nu merita să se numească fericire — nu era decît amețea de o clipă. Dar femeia ! Ce nefericită era femeia înainte de ivirea mea ! Ea era atunci o ființă supusă, încătușată, stăpînită mereu de frică. Înainte de venirea mea, ea știa prea puțin ce înseamnă iubirea ; unde-i frică, nu-i loc pentru iubire.

De aceea dacă vrei să înfățișezi printr-o singură vorbă cine sînt eu, această vorbă este : egalitatea în drepturi. Fără ea, desfătarea trupească și adorarea frumuseții sînt serbede, întunecate, uricioase ; fără ea nu există curățenia inimii, ci numai amăgire cu castitatea trupului. Din ea, din egalitate, purcede libertatea din mine, fără de care nici n-aș putea exista.

Ți-am spus tot ce ai putea să împrățești și altora despre ceea ce sînt eu acum. Dar împărăția mea încă este mică și încă trebuie să feresc pe ai mei de cleve-tirile acelor care nu mă cunosc, și încă n-am puțința de a-mi exprima voința față de toți. Mi-o voi spune atunci cînd împărăția mea se va întinde peste toată omenirea, cînd toți oamenii vor fi frumoși, cu trupul și inima neprihănite. Atunci le voi dezvălui toată frumusețea. În ceea ce te privește însă pe tine, soarta ta este deosebit de norocoasă ; n-am să-ți tulbur gîndurile și n-am să-ți stric cu nimic, spunîndu-ți ceea ce voi fi atunci, cînd nu puțini, ca astăzi, ci toți vor fi vrednici să mă recunoască drept regina lor. Ție și numai ție îți voi spune tainele viitorului meu. Așadar, jură că ai să taci și ascultă...”

— O dragostea mea, acum îți cunosc pe deplin voînța, știu că ea se va împlini, dar în ce chip ? Cum vor trăi, în vremurile acelea, oamenii ?

— Nu pot să-ți spun singură ; pentru aceasta am nevoie de ajutorul surorii mele celei mari, aceea care a venit la tine mai demult. Ea îmi este și stăpînă, și slujitoare. Eu nu pot să fiu decît ceea ce face ea din mine, dar ea lucrează pentru mine. Soră, vino-mi în ajutor !

Apare sora surorilor ei, logodnica logodnicilor ei.

— Bine te-am găsit, soră ! zice ea stăpînei. Și tu ești aici, soră ? o întreabă ea pe Vera Pavlovna. Vrei să afli cum va trăi omenirea atunci cînd sora mea, cea crescută de mine, va domni peste toți ? Privește !

O clădire măreață, o clădire uriașă, așa cum nu se găsesc decît doar cîteva prin cele mai mari capitale — ba chiar, deocamdată, nu există nici una la fel. Clădirea este înconjurată de holde, de pășuni, de livezi și de crînguri. Holdele parcă ar fi ca ale noastre ; totuși nu sînt ca la noi, ci mai dese și mai bogate. Să fie grîu ? Cine a văzut asemenea spice ? Cine a văzut vreodată asemenea boabe ? Acum n-ai putea să dobîndești asemenea spice cu asemenea boabe decît într-o seră. Pajiștile sînt ca ale noastre, dar asemenea flori nu se găsesc acum la noi decît la florării. Prin livezi, numai lămîi și portocali, piersici și caiși — dar cum cresc ei sub cerul liber ? A, da, văd niște pereți în jurul lor, care se desfac pe timpul verii : da, sînt niște sere care, vara, se deschid. Pădurile sînt ca ale noastre : stejari și tei, arțari și ulmi ; într-adevăr, pădurile par a fi la fel cu cele de acum — numai că se bucură de cele mai bune îngrijiri ; n-au nici un copac bolnav. Pădurile au rămas aceleași ; numai ele au rămas aceleași. Dar ce-i clădirea aceasta ? Ce stil are ? Acum nu există așa ceva ; ba da : se găsește un fel de prevestire

a acestei arhitecturi : palatul de pe colina Sidenham¹ : fontă și sticlă și iar fontă și sticlă — nimic altceva. Nu, numai atât : acesta este numai învelișul clădirii, numai pereții ei dinafară, dar înăuntru este partea cea mai interesantă a clădirii — un spațiu uriaș cuprins de pereții de tuci și sticlă ca de un înveliș. Galerii largi cu jocuri de scări la toate etajele. Ce linii ușoare are construcția acestei clădiri pe dinăuntru, ce intervale mici între ferestre, iar ferestrele sînt uriașe, largi și înalte cît înălțimea etajelor ! Zidurile de piatră par doar niște pilaștri, alcătuiind rame pentru ferestrele ce dau în galerie. Dar din ce e făcută pardoseala, din ce sînt făcute tavanele ? Din ce sînt turnate ușile și pervazurile ferestrelor ? Ce este aceasta ? Argint ? Platină ? Aproape toată mobila este la fel ; mobilă de lemn este puțină numai pentru frumusețe, numai pentru a evita monotonia. Dar din ce sînt făcute toate celelalte mobile, tavanele, podelele ? „Încearcă să miști din loc acest fotoliu“, spune stăpîna cea mai mare. Această mobilă de metal este mai ușoară decît cea de nuc pe care o avem acum. Dar ce fel de metal o fi ? A, da, știu acum : Sașa mi-a arătat o placă făcută din acest metal — era mai ușoară ca sticla. Acum se fac din ea cercei, broșe. Sașa spunea că, mai dreveme ori mai tîrziu, aluminiul va înlocui lemnul, poate chiar și piatra. Dar ce aspect bogat au toate acestea ! Aluminiu și iar aluminiu peste tot, și toate spațiile dintre ferestre cu oglinzi uriașe ! Și ce covoare pe jos ! Iată, în sala aceasta, pardoseala nu e acoperită în întregime și se vede îndată că e din aluminiu. „Vezi, e mată ca să nu fie prea alunecoasă — aici, copiii se joacă laolaltă cu cei mari ; uite, și în sala aceea, pardoseala este tot fără covoare, pentru dans.“ Peste tot, arbori și flori din ținuturile de miazăzi : toată casa este o uriașă grădină de iarnă.

„Dar cine locuiește în această clădire, mai splendidă decît orice palat ? Aici locuiește multă, foarte multă lume. Vino cu mine ! Vom vedea.“ Ele ies în balconul etajului de sus. Cum se face că Vera Pavlovna n-a

¹ Cu prilejul Expoziției universale din 1851, la Sidenham (partea de nord a Londrei), a fost construit un „Palat de cristal“ din sticlă și fier. În el se afla o grădină de iarnă cu plante rare ale Sudului. (N. red. ruse.)

observat mai înainte ? Prin holde, se văd pîlcuri de oameni, bărbați și femei peste tot, bătrîni și copii laolaltă. Tinerii sînt însă mai numeroși și bătrîni mai puțini, bătrîne și mai puține ; sînt mai mulți copii decît bătrîni, dar tot nu prea mulți. Mai mult de jumătate dintre copii au rămas acasă ca să vadă de treburile gospodăriei ; ei fac aproape totul, le place foarte mult și au pe lîngă ei cîteva femei bătrîne. Moșnegi și bătrîne sînt aici foarte puțini la număr, deoarece oamenii îmbătrînesc foarte tîrziu ; viața sănătoasă și liniștită le păstrează multă vreme tinerețea. Aproape toți cei care muncesc prin lanuri cîntă. Dar ce fac ei ? A, da, culeg recolta. Ce repede merge munca ! Și cum să nu meargă repede, și cum să nu cînte ! Aproape toate muncile sînt făcute, în locul oamenilor, de mașini. Mașinile seceră, leagă snopii, îi duc mai departe, iar oamenii n-au altă treabă decît să umble, să meargă cu mașinile, să le conducă. Și ce lesnicios au știut să-și orînduiască treburile ! Soarele dogorește, dar ei nici nu băgă de seamă : peste partea de holde unde muncesc ei, s-a întins un cort enorm — pe măsură ce ei înaintează, se mută cortul. Lucrează plăcut la umbră ! Cum să nu muncească repede și voios, cum să nu cînte ! Ce aș mai secera și eu la rînd cu dînșii ! Și tot cîntece, mereu cîntece — necunoscute, noi ; dar — stai — și-au adus aminte un cîntec de-al nostru. Îl cunosc :

Vom trăi ca panii-acolo...

Ni-s prieteni toți acei ;

Tot ce sufletu-ți dorește

Ți-oi aduce de la ei...¹

Au isprăvit acum lucrul. Toată lumea se îndreaptă spre casă. „Să intrăm din nou în sală, să-i vedem cum iau masa“, spune sora cea mai mare. Ele intră în sala cea mai mare dintre uriașele săli. Jumătate din sală este ocupată de mese și mesele sînt pregătite. Cîte sînt oare ? Cîtă lume va lua masa aici ? Vreo mie de

¹ Din poezia *Fuga* de A. V. Kolțov — *Poezii alese* Ed. ARLUS „Cartea Rusă“, în romînește de Constantin Argeșanu, 1953, pag. 164. (N. red. rom.)

oameni sau ceva mai mult : „Nu toți sînt aici. Cine vrea, mănîncă la el în cameră.“ Bătrînele, moșnegii, copiii care n-au ieșit la cîmp au pregătit totul : „A găti bucatele, a se îndeletnici cu gospodăria, a dere-tica prin odăi, zice sora cea mai mare, este o muncă prea ușoară pentru alte mîini ; cu ea trebuie să se îndeletnicească numai acei care încă nu pot sau nu mai sînt în stare să facă altceva“. Serviciul e splendid. Peste tot, aluminiu și cristal. În mijlocul meselor largi sînt așezate vase cu flori ; bucatele sînt pe masă ; au intrat muncitorii și se așază la masă — și ei, și acei care au gătit prînzul. „Dar cine îi va servi ?“ „Cine ? Cînd ? În timpul prînzului ? Pentru ce ? Doar nu sînt decît cinci-șase feluri ; acelea care trebuie să rămîină calde sînt puse în așa chip încît nu se vor răci : uite, colo, în niște lăzi cu apă fierbinte, zice sora cea mai mare. Îți place să mănînci bine și ai cu ce, dar — spune-mi — de multe ori mănînci așa ?“ „De cîteva ori pe an.“ „La ei, asta-i o masă obișnuită ; cine vrea poate să mănînce și mai bine, dar atunci are o socoteală deosebită, iar cine nu cere nimic peste ceea ce mănîncă toți, n-are nimic de plătit în plus. Și toate se fac la fel : nici o socoteală deosebită pentru tot ce-și poate îngădui fiecare după mijloacele asociației lui, iar pentru orice lucru sau plăcere deosebită, o socoteală deosebită.“

„Ai noștri sînt aici ? E țara noastră ? Am auzit un cîntec de-al nostru ; vorbesc rusește.“ „Da, uite, colo, nu prea departe, un rîu : e Oka ; sînt oamenii noștri ; și eu, care sînt cu tine, sînt rusoaică.“ „Și tu ai făcut toate acestea ?“ „Eu însuflețesc pe oameni și îi îndemn să lucreze ca să facă totul cît mai desăvîrșit. Dar toate acestea le-a făcut ea, sora mea cea mai mare ; ea este muncitoare, iar eu nu fac altceva decît să gust plăcerea lucrului îndeplinit.“ „Și toți oamenii vor trăi așa ?“ „Toți, zice sora cea mai mare, toți se vor bucura de o primăvară și de o vară veșnică, și bucuria le va fi veșnică. Dar nu ți-am arătat decît sfîrșitul jumătății mele de zi și începutul jumătății ei. Peste două luni, îți vom arăta cum își petrec oamenii serile.“

Florile s-au veștejit, frunzele încep să cadă din copaci, tabloul se întunecă. „M-aș plictisi să văd mereu priveliștea aceasta ; mi s-ar urî să locuiesc aici, zice sora cea mică. Nu vreau să trăiesc așa.“ „Sălile sînt pustii. Pe cîmpuri și prin livezi, nu-i țipenie de om, zice sora cea mai mare ; dar toate le-am făcut așa pentru că așa a vrut sora mea, stăpîna.“ „Dar de ce-i pustiu acum palatul ?“ „Pentru că acum plouă și-i frig. Cine să mai stea aici ? Acum, din cei două mii de oameni, n-au mai rămas aici decît vreo zece-douăzeci de persoane, oameni originali, care s-au gîndit că ar fi plăcut să rămînă locului și să vadă cum este vremea în ținuturile de la miazănoapte. Peste cîtva timp, la iarnă, vor veni pe aici excursioniști, în grupuri mici — oameni cărora le plac priveliștile de iarnă.“ „Dar ceilalți unde sînt ?“ „Oriunde-i cald și bine, răspunde sora cea mai mare. Vara, cînd aici este mult de lucru și-i bine, vin o mulțime de musafiri din sud ; noi am vizitat doar o clădire unde locuiesc oameni de-ai voștri ; dar o mulțime de case sînt menite celor care vin de pe alte meleaguri ; și musafirii de toate neamurile, și gazdele, trăiesc laolaltă așa cum îi place fiecăruia, și fiecare își alege tovarășii după pofta inimii. Dar, primind vara o mulțime de oaspeți — ajutoare pentru muncă — la rîndul vostru, părăsiți pentru cele șapte-opt luni urîte clima aceasta și vă duceți în părțile de sud, fiecare unde-i place. În sud, aveți și voi un ținut al vostru, unde vă duceți, cei mai mulți. Acest ținut se numește chiar Noua Rusie.“ „Unde ? Prin părțile Odesei și ale Hersonului ?“ „Așa a fost pe vremea ta ; acum însă, uite unde este Noua Rusie !“

Niște munți acoperiți cu livezi ; printre munți, văi înguste și cîmpii largi. „Mai înainte acești munți erau niște stînci pleșuve, zice sora cea mai mare. Acum sînt acoperiți cu un strat gros de pămînt, și pe ei, printre livezi, se ridică păduri cu arbori vînjoși. Jos, prin văile pline de umezeală, sînt culturi de cafea ; ceva mai sus, curmali și smochini ; viile se întind amestecate cu plantații de trestie de zahăr ; sînt multe

lanuri de grâu, dar mai ales de orez.“ „Dar ce fel de țară e asta ?“ „Să ne urcăm ceva mai sus ; ai să-i vezi hotarele.“ Departe, la nord-est, curg două râuri care se unesc chiar la est de locul de unde le privește Vera Pavlovna ; mai încolo, spre sud-est, se zărește un golf lung și lat ; mai încolo, spre sud, se întinde un ținut, lărgindu-se tot mai mult, între acest golf și un alt golf îngust și lung ce-i formează hotarul de vest. Între golful îngust dinspre apus și marea — ce se zărește foarte departe, la nord-vest — este un istm îngust. „Dar ne aflăm în mijlocul unui deșert“, zise Vera Pavlovna uimită. „Da, în mijlocul unui fost deșert¹, dar acum, după cum vezi, toată întinderea dinspre nord, de la marele fluviu din nord-est, este prefăcută în pământ mănăs, la fel cu ceea ce a fost cândva și a redevenit din nou fișia de litoral de la nord de ea. În timpuri străvechi se spunea că acolo «curge lapte și miere». Observi că ne aflăm nu tocmai departe de hotarul de sud al spațiului cultivat ? În partea muntoasă a peninsulei mai rămîne o stepă nisipoasă, stearpă, așa cum era, pe vremea ta, toată peninsula ; în fiecare an, voi, rușii, împingeți mereu înspre sud granița stepei. Alții muncesc în alte ținuturi ; toți au destul spațiu și se bucură de muncă, libertate și belșug. Da, de la marele fluviu din nord-est și înspre sud, pînă la jumătatea peninsulei, tot teritoriul înverzește și înflorește ; pe toată întinderea se înalță, ca și în nord, uriașe clădiri, așezate la trei-patru verste una de alta, ca nenumărate figuri pe o enormă tablă de șah.“ „Să coborîm pînă la una din ele“, zice sora cea mai mare.

Din nou, o casă uriașă de cristal — dar cu coloane albe. „Sînt de aluminiu, zice sora cea mai mare, pentru că aici este foarte cald ; lucrurile de culoare albă se încălzesc mai puțin la soare ; este ceva mai scump decît tuciul, dar mai convenabil în condițiile acestui ținut“. Dar ia uite ce au mai născocit oamenii aici : la o mare distanță în jurul palatului de cristal, se ridică șiruri de stîlpi subțiri, iar pe ei, deasupra pa-

¹ Este vorba de deșertul Arabiei. (N. red. rom.)

latului și la o jumătate de verstă în jur, dincolo de zidurile lui, se întinde un cort de pînză albă. „Mereu este stropit cu apă, zice sora cea mai mare. Vezi ? Din fiecare coloană țîșnește cîte o șuviță subțire de apă deasupra tavanului de pînză și se împrăstie în jur ca o ploaie ; cei care locuiesc aici nu suferă de căldură și își potrivește temperatura după plac.“ „Dar dacă cuiva îi place dogoarea și soarele strălucitor de aici ?“ „Nu vezi mai încolo pavilioane și corturi ? Fiecare poate trăi așa cum pofteste ; acesta mi-e țelul și într-acolo mă străduiesc mereu.“ „Va să zică, au rămas și orașe pentru acei cărora le place viața de oraș ?“ „Nu prea sînt astfel de oameni ; au rămas mai puține orașe decît în trecut — aproape numai pentru a servi de centre de legătură și pentru transportul mărfurilor pe lîngă principalele porturi și centre de comunicații ; dar aceste orașe sînt mai mari și mai frumoase decît cele din trecut. De obicei, oamenii se duc acolo numai pe cîteva zile, pentru variație ; locuitorii, în majoritatea lor, se schimbă mereu : oamenii vin acolo cu treburi și pentru scurt timp.“ „Dar dacă cineva vrea să trăiască încontinuu în oraș ?“ „O poate face, trăind așa cum trăiți voi în orașele voastre — la Petersburg, Paris ori Londra.“ „Nu-i oprește nimeni — nimeni nu se amestecă în treburile lor ?“ „Fiecare poate să trăiască așa cum vrea el, numai că majoritatea lor covîrșitoare — nouăzeci și nouă la sută — trăiesc așa cum îți arătăm noi, eu și cu sora mea. Dar intră în palat. S-a înserat ; e destul de tîrziu. Privește-i.“ „Nu. Vreau mai întîi să știu cum s-a făcut asta.“ „Ce anume ?“ „Prefacerea unui pustiu sterp în cel mai roditor ținut, în care noi, aproape cu toții, ne petrecem două treimi din an.“ „Cum s-a făcut ? Nu-i nimic uimitor. Nu s-au făcut toate într-un singur an, nici în zece, ci încetul cu încetul. De la nord-est, de pe malurile marelui fluviu, și de la nord-vest, de pe litoralul mării celei mari, oamenii, cu ajutorul unor mașini puternice, au adus argilă. Argila a întărit nisipul. Apoi s-au săpat canale și s-au făcut irigații. Au răsărit plante și astfel a fost mai multă umezeală în aer ; oamenii înaintau pas cu pas cîteva verste, uneori numai cîte o verstă pe an,

aşa cum se îndreaptă şi acum mereu spre sud. Aşadar, nu-i de loc de mirare. Şi-au dezvoltat inteligenţa şi au început să folosească spre binele lor uriaşe forţe şi mijloace pe care, în trecut, le cheltuiau fără nici un folos sau chiar în dauna lor. Nu în zadar mă străduiesc eu să-i învăţ. Pe vremea ta oamenii nu pricepeau încă bine ce anume este folositor : erau încă sălbatici, brutali, cruzi şi nechibzuiţi. Dar eu i-am învăţat mereu şi, după ce au început să înţeleagă, nu le-a fost greu să înfăptuiască cele învăţate. Eu nu cer lucruri care nu-s cu putinţă. Şi tu faci ceva în felul meu — şi asta pentru mine. E urît ce faci ?” „Nu.” „Sigur că nu. Adu-ţi aminte de atelierul tău. Aţi avut oare mijloace mari ?” „Nu prea.” „Şi totuşi croitoresele tale au de zece ori mai mult confort, de douăzeci de ori mai multe bucurii în viaţă şi întâmpină de o sută de ori mai puţine neplăceri decît alte fiinţe care dispun de aceleaşi mijloace ca şi voi. Ai dovedit singură că şi în timpul tău oamenii puteau trăi foarte bine. Trebuiau numai să fie chibzuiţi, să ştie să se organizeze bine, să afle cum să-şi folosească mai priincios mijloacele.” „Aşa e, aşa e.” „Mai vino puţin să priveşti cum vor trăi oamenii atunci cînd vor înţelege ceea ce tu ai înţeles de mult.”

10

Intră în casă. Din nou, o sală uriaşă de toată splendoarea. Petrecerea este în toi ; un torent de veselie ; au şi trecut trei ceasuri după apusul soarelui — cel mai potrivit timp pentru petrecere. Ce minunat este luminată sala ! Dar cu ce ? Nicăieri nu se zăresc nici candelabre, nici lustre. A, iată ce este ! În cupola sălii este un mare disc de sticlă mată şi prin el se revarsă lumina — lumină aşa cum trebuie să fie, întocmai ca lumina soarelui : albă, puternică şi totuşi dulce — e lumină electrică. În sală sînt vreo mie de oameni, însă ar putea încăpea uşor de trei ori mai mulţi. „Atunci cînd vin musafiri, zice frumoasa de lu-

mină, sînt și mai mulți.“ „Dar ce este ? Un bal ? O petrecere obișnuită ?“ „Da.“ „În împrejurările de astăzi, ar fi un adevărat bal la curte, atît de luxoase sînt rochiile femeilor ; dar sînt alte vremuri, se cunoaște după croială. Unele doamne sînt îmbrăcate în felul nostru, dar se cunoaște că s-au îmbrăcat așa numai ca să facă haz ; într-adevăr, ele singure rîd de costumul lor ; celelalte însă poartă altfel de veșminte, de toate felurile, modele orientale și meridionale, și toate sînt mai elegante decît cele din vremea noastră. Predomină însă un costum asemănător cu acela pe care îl purtau grecoaicele în epoca de strălucire a Atenei : un costum foarte ușor și larg. Și bărbații poartă tot un costum larg, lung, nestrîns la mijloc, un fel de mantie ; se vede că este costumul de casă obișnuit ; cît de sobru și de frumos este veșmîntul acesta ! Cu cîtă gingășie și eleganță învăluie el formele, cît de mult sporește grația mișcărilor ! Și ce orchestră : peste o sută de instrumentiști și instrumentiste ; dar, mai ales, ce cor !“ „La voi, în toată Europa, nu se găseau zece voci la fel cu cele care răsună în această sală ; aici sînt peste o sută și tot atîtea în celelalte săli. Felul de viață este foarte sănătos și, în același timp, frumos ; de aceea și pieptul e mai tare, și vocea e mai bună“, zice stăpîna de lumină. Dar oamenii din orchestră și din cor se schimbă mereu ; unii pleacă și alții le iau locul ; unii se duc să danseze, alții vin din mijlocul dansatorilor.

Este o petrecere, o petrecere obișnuită, de toate zilele ; în fiecare seară, ei se veselesc și dansează așa. Cînd am mai văzut atîta veselie ? E și firesc ca veselie să fie mai mare decît a noastră. Au muncit toată dimineața. Cine n-a lucrat destul n-are starea de nervi prielnică pentru a se simți cu adevărat vesel. Chiar și acum voioșia oamenilor simpli — ori de cîte ori au prilejul de a se veseli — este mai adîncă, mai vioaie, mai mare decît a noastră ; dar oamenii simpli din zilele noastre nu prea au mijloace de a se veseli, pe cînd aici prilejurile de veselire sînt numeroase ; veselie oamenilor simpli de astăzi este mereu tulburată de amintirea atîtor neajunsuri, lipsuri, nenorociri și suferințe, precum și de presimțirea acestora ; este doar o tre-

cătoare clipă de uitare a nevoilor și a durerii — dar poți oare să uiți cu totul mizeria și durerea ? Vînturile nu ridică nisipurile deșertului ? Oare miasmele mlaștinilor nu otrăvesc chiar și peticul de pămînt sănătos dintre deșert și mlaștină ? Aici însă nu există nici amintiri, nici presimțiri rele, pentru că nu există nevoi și dureri ; aici nu există decît amintirea muncii libere, îndeplinită cu voie bună, nu există decît amintiri plăcute ; aici lumea se așteaptă și în viitor numai la aceleași lucruri încîntătoare. Este cu puțință vreo comparație ? Încă ceva : lumea muncitoare de la noi are nervii tari și este în stare de multă veselie, dar nervii ei sînt nereceptivi și insensibili. Pe cînd aici, nervii sînt tari ca la muncitorii noștri, dar totodată și receptivi, și sensibili, ca la noi ; lumea de aici este deprinsă cu veselia, așa cum nu sîntem noi — ea cunoaște acea sete de veselie sănătoasă și intensă pe care o aduc numai sănătatea robustă și munca fizică, iar aceste însușiri se îmbină la acești oameni cu toată finețea simțirii pe care o avem noi. Oamenii de aici au parte de întreaga noastră dezvoltare morală, unită cu dezvoltarea fizică a muncitorilor de la noi. De aceea, veselia, plăcerea, pasiunea lor — toate sînt mai vii și mai puternice, mai cuprinzătoare și mai încîntătoare decît la noi. Fericiți oameni !

Nu, deocamdată, în zilele noastre nu se știe ce înseamnă adevărata veselie, fiindcă încă nu există o viață potrivită pentru o asemenea veselie și nu există nici astfel de oameni. Numai oamenii de felul celor de acolo pot să se veselească pe deplin și să cunoască toată bucuria fericirii ! Ce sănătate și forță înfloritoare au ei, ce zvelți și mlădioși sînt, cît de energice și de expresive le sînt chipurile ! Cu toții sînt frumoși și fericiți, fiindcă duc o viață liberă, o viață de muncă și bucurie ! Fericiții de ei, fericiții !

Jumătate dintre ei se veselesc din plin în uriașa sală ; dar unde este cealaltă jumătate ? „Ceilalți, zice stăpîna de lumină, sînt prin alte părți ; mulți se află la teatru : unii ca actori, alții ca muzicanți sau ca spectatori, fiecare după placul lui ; unii se găsesc prin săli de conferințe, prin muzee ; alții prin aleile grădinilor sau prin

odăile lor, fie pentru a se odihni în singurătate, fie pentru a sta cu copiii lor. Dar ce fac cei mai mulți — aceasta-i taina mea. Ai văzut în sală cum le ard obrajii, cum le scilipesc ochii. I-ai văzut de multe ori plecând și apoi întorcându-se. Când plecau, eu eram aceea care îi chema ; acolo, odaia fiecăruia și a fiecăreia este adăpostul pe care eu li-l ofer, cu draperii la uși, cu covoare splendide care amortizează zgomotul ; acolo, tainele mele sînt de nepătruns ; acolo este tăcere, acolo este taină. Pe urmă, se întorceau — tot eu îi chemam din lumea tainelor mele îndărăt, la veselie. Aici eu sînt stăpîină.

Eu domnesc aici. Aici totul se săvîrșește pentru mine! Oamenii muncesc ca să capete putere și simțire spre a mă sluji pe mine ; ei se veselesc pentru a fi vrednici de mine și pentru a se bucura apoi de odihnă. Aici eu sînt țelul vieții — sînt viața însăși !“

11

„În ființa surorii mele, regina, se află cea mai înaltă fericire a vieții, zice sora cea mare. Dar tu îți dai seama că aici există tot felul de fericiri, după nevoile fiecăruia. Aici fiecare trăiește în felul în care îi priește ; aici toți laolaltă și fiecare în parte au deplină libertate, libertatea cea adevărată.

Ceea ce ți-am arătat noi nu va deveni însă prea curînd o realitate deplină. Vor trece multe generații pînă cînd cele presimțite de tine se vor înfăptui pe deplin. Totuși, nu va trece prea multă vreme ; munca mea merge acum mai repede, din ce în ce mai repede, cu fiecare an ce vine ; cu toate acestea tu nu vei apuca înfăptuirea acestei lumi a surorii mele, dar, cel puțin, bine că ai întrezărit-o ; acum știi cum va fi în viitor. Un viitor luminos și frumos. Deci, spune-le la toți : iată cum va fi viitorul : va fi luminos și frumos. Iubiți-l, năzuți spre el, munciți pentru el, faceți-l să se apropie, aduceți din el în prezent cît puteți mai mult ; viața voastră va fi cu atît mai luminoasă și mai bună, cu atît

mai plină de bucurii și plăceri, cu cît veți ști să-i aduceți din binefacerile viitorului. Năzuiți spre el, munciți pentru el, apropiați-l, aduceți în prezent cît mai mult din binefacerile lui.“

XVII

Peste un an, noul atelier fu pe deplin organizat. Amîndouă atelierele erau strîns legate între ele, făcînd schimb de comenzi : unul executa o parte din munca celuilalt cînd avea prea multe comenzi ; între ele exista un cont curent permanent. Ele dispuneau acum de mijloace atît de însemnate încît, dacă și-ar fi strîns și mai mult legăturile, și-ar fi putut deschide un magazin pe Nevski. Acest lucru aduse din nou multă bătaie de cap Verei Pavlovna și doamnei Merțalova. Cu toate că lucrătoarele din cele două asociații erau în strînsă legătură, cu toate că se cunoșteau între ele, cu toate că adeseori o asociație o vizita pe cealaltă și cu toate că adeseori ele se uneau pentru a face împreună excursii afară din oraș — totuși ideea contopirii conturilor curente ale celor două întreprinderi era ceva nou, care avea nevoie de îndelungate lămuriri. Dar avantajele unui magazin propriu pe Nevski erau vădite și, după cîteva luni de lucrări în vederea contopirii celor două întreprinderi, Vera Pavlovna împreună cu Merțalova izbutiră să aducă acest lucru la îndeplinire. Astfel se ivi pe Nevski o nouă firmă : „*Au bon travail. Magasin de Nouveautés*“¹. O dată cu deschiderea magazinului, afacerile începură să devină vădit mai spornice decît pînă atunci. În convorbirile lor, Merțalova și Vera Pavlovna începuseră să-și închipuie că peste vreo doi ani, în loc de două ateliere de croitorie, vor fi patru-cinci, iar apoi și zece, și douăzeci.

La vreo trei luni după deschiderea magazinului, veni la Kirsanov un confrate medic, pe care nu-l cunoștea prea bine ; acesta îi povesti pe larg diferite cazuri din

¹ „La munca de bună calitate. Magazin de noutăți.“ (În limba franceză.) (N. trad.)

practica lui medicală, oprindu-se mîi cu seamă la uimitorile reușite ale metodei sale de tratament. Aceasta consta în a pune pe pieptul și pîntecele pacientului două săculețe lungi și înguste, pline cu gheață sfărîmată, fiecare învelit în patru șervețele. În cele din urmă, îi spuse că unul din cunoscuții săi ar dori să-l cunoască pe Kirsanov.

Acesta i-a împlinit dorința. Convorbirea cu noua cunoștință a fost plăcută. S-a vorbit despre multe ; între altele și despre magazin. Kirsanov i-a explicat că, de fapt, magazinul fusese deschis cu scop comercial. Au vorbit mult despre firma magazinului, discutînd dacă e bine ca pe firmă să fie cuvîntul *travail*. Kirsanov spunea că *travail* înseamnă *muncă* — „*Au bon travail*“ indicînd un magazin care execută bine comenzile. Au discutat dacă n-ar fi mai bine să se înlocuiască această emblemă cu numele de familie. Kirsanov a răspuns că, dacă ar pune pe firmă numele rusesc al soției sale, aceasta ar provoca pagube comerciale ; în sfîrșit a propus următoarele : cum pe soția lui o cheamă Vera¹, iar în limba franceză „vera“ se traduce cu „*foi*“, dacă pe firmă s-ar pune în loc de „*Au bon travail*“, „*A la bonne foi*“, n-ar fi de ajuns ? Astfel firma ar avea cel mai nevinovat titlu — „un magazin de bună-credință“ — și totodată ar cuprinde și numele proprietăresei. După ce au mai chibzuit, au văzut că se poate proceda așa. Cu un zel deosebit, Kirsanov îndrepta discuția asupra unor asemenea chestiuni și, în general, a reușit să-l convingă, așa că oaspetele s-a întors acasă pe deplin mulțumit.

În orice caz, Merțalova și Vera Pavlovna și-au tăiat simțitor din aripile visurilor și au început să aibă grijă ca întreprinderea cel puțin să nu dea îndărăt, dacă nu putea să mai progreseze.

Astfel, după potolirea excesului de entuziasm al Verei Pavlovna și Merțalovei, atelierele și magazinul și-au continuat activitatea, fără să ia o dezvoltare mai mare. Ele însă se bucurau că activitatea continuă măcar așa.

¹ Vera — în limba rusă — *credință* ; foi — în limba franceză — *credință*. (N. red. rom.)

Legătura lui Kirsanov cu noua lui cunoștință a continuat, făcându-i multă plăcere. Astfel au mai trecut peste doi ani fără evenimente deosebite.

XVIII

SCRISOAREA KATERINEI VASILIEVNA POLOZOVA

St.-Petersburg, 17 august 1860

Draga mea Paulina,

Mi-a plăcut atît de mult un lucru cu totul nou pe care l-am cunoscut de curînd și de care mă ocup acum cu mult zel și eu, încît vreau să ți-l descriu. Sînt sigură că te va interesa și pe tine. Ceea ce-i însă și mai important este că poate și tu vei găsi posibilitatea să te îndeletnicești cu ceva asemănător. E atît de plăcut, draga mea !

Ceea ce vreau să-ți descriu este un atelier de croitorie sau, mai exact, două ateliere organizate după un anumit principiu de către o femeie pe care am cunoscut-o abia acum vreo două săptămîni, dar cu care am și avut timp să mă împrietenesc. Îi ajut acum, cu condiția ca și ea să-mi ajute mai tîrziu să organizez și eu un asemenea atelier. Această doamnă, Vera Pavlovna Kirsanova, încă tînără, bună, veselă, este cu totul pe placul meu, adică seamănă mai mult cu tine, Paulina, decît cu Katia ta atît de domoală. Este o doamnă vioaie și dezghețată. După ce am auzit întîmplător despre atelierul ei — mi se vorbise numai despre unul — m-am dus de-a dreptul la ea, fără nici o recomandatie sau pretext și i-am spus că mă interesează atelierul ei. Ne-am împrietenit chiar de la cea dintîi întîlnire, cu atît mai mult cu cît în persoana lui Kirsanov, soțul ei, l-am recunoscut pe același doctor Kirsanov care, dacă ții minte, mi-a făcut, acum vreo cinci ani, un foarte însemnat serviciu.

După ce a stat de vorbă cu mine timp de vreo jumătate de ceas și a văzut că într-adevăr mă interesează asemenea lucruri, Vera Pavlovna m-a condus prin atelierul ei — în acela de care se ocupă ea singură (celălalt, organizat ceva mai demult, l-a preluat una din prietenele ei apropiate, tot o tinăra doamnă foarte cumsecade) și am să-ți povestesc impresiile mele de la cea dintâi vizită. Ele erau atît de noi și de izbitoare, încît mi le-am însemnat chiar atunci în jurnalul meu, pe care îl lăsasem de mult în părăsire, dar pe care acum l-am reluat din pricina unei împrejurări deosebite pe care poate că am să ți-o povestesc peste cîtva timp. Sînt foarte mulțumită că mi-am însemnat atunci aceste impresii; acum poate aș fi uitat să menționez multe din cele ce m-au uimit atunci, care acum, după două săptămîni, mi se par cît se poate de obișnuite și firești. Totuși, cu cît îmi par mai obișnuite, cu atît mă pasionează mai mult, fiindcă socotesc că sînt niște lucruri strașnice. Deci, Paulina, mă apuc să-ți transcriu notele din jurnalul meu, completîndu-le cu anumite amănunte pe care le-am aflat mai tîrziu.

Va să zică un atelier de croitorie. «Ce lucru deosebit poate să fie într-un atelier de croitorie?» te întrebi tu. Ne-am oprit la intrare. Vera Pavlovna m-a condus pe o scară foarte frumoasă, știi, o scară ca într-o casă cu portar. Ne-am urcat la etajul al doilea. Vera Pavlovna a sunat și am intrat într-un salon mare, cu pian, cu mobilă fină — într-un cuvînt, un salon ca acela din apartamentul unei familii care cheltuiește patru-cinci mii de ruble pe an. «Acesta-i atelierul? Și aceasta este una din camerele ocupate de croitorese?» «Da, este camera de primire și salonul în care ele se adună seara. Să trecem prin camerele în care locuiesc croitoresele; ele se află acum în odăile de lucru, așa că nu vom tulbura pe nimeni.» Iată ce am văzut, vizitînd camerele, și iată ce mi-a explicat Vera Pavlovna.

Localul atelierului a fost alcătuit din trei apartamente, situate la același etaj și care s-au transformat în-

tr-o singură locuință, după ce s-au făcut uși de comunicație între ele. În trecut aceste apartamente erau închiriate cu 700, 550 și 425 de ruble pe an, în total 1675 de ruble. Cedîndu-le însă toate pe cinci ani, proprietarul casei a consimțit să le dea cu 1 250 de ruble. Atelierul are în total douăzeci și una de camere, dintre care două sînt foarte mari, cu cîte patru ferestre ; una din ele servește ca sală de primire, cealaltă, ca sufragerie ; în alte două, tot foarte mari, se lucrează, iar celelalte sînt camere de locuit. Am trecut prin șase-șapte odăi, în care locuiesc lucrătoarele (vorbesc tot de prima mea vizită) ; aceste odăi au de asemenea mobilă foarte bună, de acaju sau de nuc ; în unele vezi oglinzi mari, în celelalte, toalete foarte bune ; multe fotolii și canapele bine lucrate. Mobila este diferită în fiecare odaie : aproape toată a fost luată de ocazie, treptat, cu prețuri ieftine. Aceste camere de locuit seamănă cu locuințele unor familii de funcționari mijlocii, de vechi șefi de serviciu sau de tineri șefi de birou, care în curînd urmează să devină șefi de serviciu. În odăile mai mari locuiesc cîte trei fete ; într-una, chiar patru ; în celelalte, cîte două.

Am intrat apoi în odăile de lucru, și fetele care lucrau în ele erau îmbrăcate tot ca niște fiice, surori, tinere soții de funcționari mijlocii : unele purtau rochiile de mătase sau de stofă mai simplă ; altele de muselină. Chipurile lor exprimau frăgezime și sănătate, care se dezvoltă numai datorită unui trai îmbelșugat. Poți să-ți închipui cît de mirată am fost. Am stat mai mult în camerele de lucru. Am făcut cunoștință cu cîteva lucrătoare. Vera Pavlovna le-a spus rostul vizitei mele ; n-aveau toate același grad de cultură ; unele foloseau întocmai limbajul societății culte, avînd cunoștințe de literatură, la fel ca domnișoarele noastre, ba și noțiuni bunișoare de istorie sau știind cîte ceva despre țări străine și despre tot ce alcătuiește sfera de cunoștințe obișnuită a domnișoarelor din societatea noastră. Două din ele dovedeau că citiseră mult. Altele, care veniseră

la atelier mai de curînd, erau mai puțin cultivate și totuși cu fiecare din ele se putea vorbi ca și cu o fată avînd oarecare educație. În general, gradul de cultură al fiecăreia este proporțional cu timpul de cînd lucrează la atelier.

Vera Pavlovna se mai ducea pe unde o chemau treburile, dar revenea din cînd în cînd la mine, în timp ce eu stăteam de vorbă cu fetele — și astfel am ajuns la ora prînzului. Prînzul este alcătuit, în zilele de lucru, din trei feluri. În ziua aceea a fost supă de orez, pește rasol și friptură de vițel. După prînz, s-a adus pe masă ceai și cafea. Masa a fost atît de bună, încît am mîncat cu poftă și n-aș socoti de loc că-i rău să mănînci așa în fiecare zi. Și tu știi că tatăl meu ține și acum un bucătar bun.

Iată deci impresiile generale pe care le-am căpătat cu prilejul primei vizite. Mi se spusese și știam și eu că voi vizita un atelier de croitorie, că voi vedea odăile în care locuiesc lucrătoarele, că voi sta de vorbă cu ele și voi mîncă la masa lor. În loc de toate acestea, am văzut niște apartamente de oameni cu o situație nu tocmai rea unite într-o singură locuință; am văzut niște fete, care ar putea face parte dintr-o societate de funcționari mijlocii sau de moșieri săraci; am luat o masă nu tocmai bogată, dar de care am fost mulțumită. Ce înseamnă toate acestea? Și cum sînt cu putință?

Cînd ne-am înapoiat la Vera Pavlovna, ea și cu soțul ei mi-au explicat că lucrurile nu sînt de loc uimitoare. Între altele, Kirsanov mi-a făcut în scris, ca exemplu, un scurt calcul. L-a făcut pe o foaie de hîrtie, pe care am păstrat-o între filele jurnalului meu. Îți voi reproduce acest calcul, dar mai înainte am încă ceva de spus.

În loc de sărăcie, bunăstare; în loc de murdărie, nu numai curățenie, dar și un oarecare lux prin odăi; în loc de grosolănie, o creștere bună. Și toate acestea provin din două cauze: pe de o parte din sporirea

venitului lucrătoarelor ; pe de alta, din faptul că se realizează o foarte mare economie în cheltuielile lor.

Înțelegi tu de ce ele cîștigă mai mult ? Lucrează pe cont propriu și ele singure sînt patroane ; de aceea fiecare capătă o parte din ceea ce ar rămîne patroanei magazinului drept cîștig. Dar nu-i tot : lucrînd în folosul lor și pe seama lor, ele economisesc în foarte mare măsură și materialul, și timpul de lucru ; lucrul merge mai repede și cu mai puține cheltuieli.

Se înțelege că multă economie se face și în cheltuielile traiului. Ele cumpără totul în cantități mari și plătesc în numerar ; de aceea capătă lucrurile mai ieftin decît pe credit și cu amănuntul ; lucrurile se aleg cu băgare de seamă, cu pricepere, și de aceea tot ce se cumpără nu numai că este mai ieftin, dar și mai bun decît ceea ce cumpără de obicei oamenii săraci.

În afară de aceasta, multe cheltuieli ori se reduc neobișnuit de mult, ori devin cu totul de prisos. Gîndește-te, de pildă, cîtă încălțăminte, cîte haine se strică degeaba cînd lucrătoarele sînt nevoite să vină zilnic la atelier de la o depărtare de două-trei verste. Îți voi da un mic exemplu, dar care se aplică în privința aceasta la toate. Dacă n-ai umbrelă, pierzi mult din cauza ploii care îți strică hainele. Și acum, ascultă ceea ce mi-a spus Vera Pavlovna. O simplă umbrelă de pînză costă, să zicem, două ruble. În atelier locuiesc douăzeci și cinci de croitorese. Dacă fiecare ar cumpăra cîte o umbrelă, le-ar trebui cincizeci de ruble, iar aceea care n-ar avea umbrelă ar pierde mai mult de două ruble din pricina hainelor stricate. Dar ele locuiesc laolaltă ; fiecare iese din casă numai atunci cînd îi convine ; de aceea nu se întîmplă ca prea multe să iasă în oraș pe vreme urîță. Au socotit deci că cinci umbrele le ajung. Aceste umbrele sînt din cea mai bună mătase, costînd cinci ruble bucata. În total, s-a cheltuit pe umbrele douăzeci și cinci de ruble sau cîte o rublă de fiecare croitoreasă. Așadar, vezi că fiecare dintre ele se folosește de un lucru bun în loc de unul prost și, totuși, îi revine de două ori mai ieftin. Același

lucru și cu o mulțime de alte lucruri mărunte care însă, adunate la un loc, prezintă o mare importanță. Tot așa cu locuința și cu mîncarea. Astfel, de pildă, prînzul despre care ți-am vorbit a costat cinci ruble și cincizeci de copeici sau, cu pîine, cinci ruble și șaptezeci și cinci de copeici (fără ceai și cafea). Dar la masă au mîncat treizeci și șapte de persoane (fără mine, invitata, și fără Vera Pavlovna) — ba trebuie să mai socotim și cîțiva copii. Cinci ruble șaptezeci și cinci de copeici la treizeci și șapte de persoane înseamnă mai puțin de 16 copeici de cap de om, mai puțin de cinci ruble pe lună. Și Vera Pavlovna mi-a arătat că, dacă cineva ar mîncă pe seama sa, nu și-ar putea lua cu acești bani aproape nimic, în afară de pîine și de niște nimicuri ce se vînd la băcănii. Din spusele Verei Pavlovna, un prînz ca acesta (dar gătit mai puțin curat), costă la un birt patruzeci de copeici de argint, iar cu treizeci se servește ceva mult mai prost. Această diferență este explicabilă: birtașul, gătind pentru douăzeci de persoane sau mai puțin, trebuie să-și scoată întreținerea proprie din acești bani, să plătească chiria pentru local, să țină o servitoare. Aici toate aceste cheltuieli de prisos aproape că nu există sau sînt cu mult mai mici. Leafa plătită celor două bătrîne, rude a două lucrătoare — asta-i toată cheltuiala cu personalul care gătește. După aceasta, vei pricepe mai bine socoteala pe care mi-a făcut-o Kirsanov cînd am fost pentru prima dată la ei. După ce a făcut-o, mi-a zis :

«Bineînțeles, nu pot da cifre precise și ar fi greu să le stabilesc, deoarece fiecare întreprindere comercială, fiecare magazin, fiecare atelier își are alte raporturi între diferite capitole de la venituri și cheltuieli ; de asemenea, în fiecare familie există gradații proprii de economii la cheltuieli și raporturi deosebite între diferitele capitole. Nu însemn aceste cifre decît cu titlul de exemplificare. Dar, pentru ca socoteala să fie mai convingătoare, voi pune niște cifre inferioare datelor de rentabilitate efectivă a sistemului nostru, comparat cu cheltuielile efective pe care le are aproape orice

întreprindere comercială și aproape orice gospodărie cît de mărunță sau săracă.

Venitul realizat de către o întreprindere comercială de pe urma vînzării de mărfuri, a continuat Kirsanov, se împarte în trei părți principale : una se dă lucrătorilor drept salarii, a doua servește pentru acoperirea cheltuielilor întreprinderii : chiria localului, lumina, materialele de lucru ; a treia îi rămîne drept cîștig patronului. Să presupunem că venitul se repartizează astfel : pentru salarii, jumătate din venit ; pentru restul cheltuielilor, un sfert, iar un sfert reprezintă cîștigul net. Aceasta înseamnă că, dacă lucrătorii capătă o sută de ruble, atunci cincizeci de ruble se folosesc pentru celelalte cheltuieli, iar patronului îi rămîn alte cincizeci de ruble. Să vedem acum cît capătă lucrătoarele, potrivit sistemului nostru.»

Și Kirsanov a început să citească o însemnare cu următoarele cifre :

*«Lucrătoarele primesc ca salariu . . . 100 ruble
Ele însele fiind patroane, capătă și cîștigul patronului, în sumă de 50 ruble
Camerele de lucru, aflîndu-se lîngă locuințele lor, le costă mai ieftin decît un atelier separat ; de asemenea ele fac economii de materiale ; prin aceasta se realizează un foarte mare procent de economie — eu cred pe jumătate, dar noi nu vom socoti decît o treime ; din cele 50 ruble care s-ar folosi în acest scop, lucrătoarele mai obțin din economii un cîștig de 16 ruble 67 cop.*

Total 166 ruble 67 copeici

Așadar, continuă Kirsanov, am și reușit ca lucrătoarele noastre să capete o sută șaizeci și șase de ruble și șaizeci și șapte de copeici, pe cînd cu celălalt sistem ele ar căpăta numai o sută de ruble. Dar ele cîștigă și mai mult : muncind în folosul lor, muncesc mai cu zel, deci mai cu spor, mai repede : să admitem că, datorită unui zel obișnuit, ele ar putea face cinci obiecte — în cazul nostru, cinci rochii —

aceasta înseamnă că în condițiile lor ele vor izbuti să facă șase rochii; proporția este prea mică, dar s-o luăm ca bună; așadar, pe cînd o altă întreprindere cîștigă cinci ruble, a noastră cîștigă șase.

*Printr-o muncă mai rapidă și mai
zeloasă, venitul și cîștigul cresc
cu o cincime ; a cincea parte din
166 ruble 67 copeici face 33 ruble
și 33 copeici ; deci se adaugă 33 ruble 33 cop. la suma
precedentă de 167 ruble 67 cop.*

Total 200 ruble

De aceea lucrătoarele noastre au un cîștig de două ori mai mare decît alți lucrători, continuă Kirsanov. Acum, poate că vrei să știi în ce mod se întrebuintează acest cîștig. Avînd de două ori mai multe mijloace, ele le folosesc mult mai avantajos. Folosul este dublu : mai întîi, fiindcă totul se cumpără cu ridicata ; prin aceasta se cîștigă, să zicem o treime din cost ; deci lucrurile care, luate cu amănuntul și pe credit, ar costa trei ruble, costă în cazul nostru două. În realitate, avantajul este și mai mare ; să luăm, de pildă, locuința. Dacă aceste camere s-ar închiria la diferite persoane în parte, în cele șaptesprezece camere, cu cîte două ferestre, ar locui cîte trei-patru persoane ; în total, să zicem, cincizeci și cinci de persoane ; în cele două camere, cu cîte trei ferestre, cîte șase persoane, iar în cele două cu cîte patru ferestre cîte nouă persoane ; optsprezece și cu douăsprezece fac treizeci și cu cele cincizeci și cinci din camerele mici, în total optzeci și cinci de persoane în toată locuința. Cum fiecare persoană ar plăti cîte trei ruble cincizeci de copeici pe lună, adică patruzeci și două ruble pe an, înseamnă că micii proprietari, care se ocupă cu închirieri de paturi, ar lua pentru o asemenea locuință patruzeci și două ori optzeci și cinci, adică trei mii cinci sute șaptezeci de ruble. Lucrătoarele noastre însă o au cu o mie două sute cincizeci de ruble — aproape de trei

ori mai ieftin. Și așa stau lucrurile în foarte multe pri-vințe, aproape în toate. Probabil că n-aș ajunge la adevărata proporție nici dacă aș socoti că economia este de cincizeci la sută, dar o voi calcula tot la o treime. Și asta încă nu-i tot. La un asemenea mod de viață, lucrătoarele noastre n-au nevoie de multe chel-tuieli sau au nevoie de mult mai puține lucruri. Ve-rocika v-a dat un exemplu cu încălțămintea și cu hainele. Să presupunem că, prin aceasta, cantitatea de lucruri cumpărate scade cu un sfert, adică în loc de 4 perechi de ghetе ajung 3, sau 3 rochii se poartă într-un interval pentru care, altfel, ar trebui patru; dar chiar și această proporție este încă prea mică. Oricum, judecați rezultatele potrivit acestor proporții :

Datorită costului mai scăzut al cumpărătorilor, lucru-rile se obțin cu o treime mai ieftin — adică, pentru trei lucruri, se plătesc numai 2 ruble în loc de 3 ru-ble ; cu sistemul nostru însă, aceste trei lucruri satis-fac o seamă de nevoi pentru care, cu un alt sistem, s-ar cere cel puțin patru lucruri ; asta înseamnă că cu 200 de ruble ale lor, croitoresele obțin o cantitate de lucruri pentru care, cu un alt sistem, ar trebui să dea cel puțin 300, și astfel cu sistemul nostru, aceste lucruri le aduc folease care, cu un alt sistem, nu s-ar putea căpăta decît cu cel puțin 400 de ruble.

Comparați viața unei familii care cheltuiește o mie de ruble pe an cu viața unei familii care cheltuiește patru mii de ruble pe an. Nu-i așa că veți găsi o di-ferență enormă ? continuă Kirsanov. Cu sistemul nostru, se obține tot această proporție, dacă nu una mai mare ; datorită acestui sistem, se capătă un câștig de două ori mai mare, iar câștigul este folosit într-un mod de două ori mai avantajos. Nu-i de mirare că viața croitoaresele noastre ți se pare a nu semăna de loc cu traiul pe care-l duc croitoresele cu sistemul obișnuit.»

Iată, scumpa mea Paulina, ce minune am văzut și uite ce simplu se explică. Și eu m-am obișnuit cu ea într-atît, încît mi se pare chiar ciudat că la început m-am mirat, neașteptîndu-mă să găsesc toate chiar așa cum le-am gă-

sit. Scrie-mi dacă ai putea să te ocupi cu lucrul pentru care mă pregătesc eu acum : cu organizarea unui atelier de croitorie sau cu altceva în care să se aplice acest sistem. Este atît de bun, Paulina !

A ta,
K. Polozova.

P. S. Am uitat cu totul să-ți vorbesc despre celălalt atelier, dar nu face nimic ; cu altă ocazie. Acum îți voi spune numai că cel dintîi atelier s-a dezvoltat mai bine și de aceea este în toate privințele superior celui pe care ți l-am descris. În organizarea lor de amănunt există o mare deosebire, deoarece totul se adaptează după împrejurări.“

Capitolul al cincilea

NOI PERSONAJE ȘI DEZNODĂMÎNTUL

I

În scrisoarea către prietena ei, Polozova a menționat că îi datora mult soțului Verei Pavlovna. Ca să explicăm aceasta, trebuie să povestim ce fel de om era tatăl ei.

Polozov era un rotmistru sau, mai bine zis, un ștab-rotmistru ¹ în retragere ; cît timp fusese în armată, după obiceiul vremurilor de atunci, chefuisse și pierduse cu chefurile o moșie destul de mare. După ce a pierdut-o, s-a domolit și a demisionat din armată spre a-și îngheba o nouă avere. După ce și-a strîns bruma de avere ce-i mai rămăsese, a constatat că avea vreo zece mii de ruble în asiguate, după socoteala de atunci, și cu acești bani s-a apucat de un mic negoț de cereale, de tot felul de mici întreprinderi și tot soiul de afaceri rentabile ce se potriveau cu mijloacele lui. După vreo zece ani, își agonisise un capital frumușel. Cu reputația sa de om serios și de ispravă, cu gradul și cu numele cunoscut în tot ținutul său, el își putea alege acum orice partidă dintre fiicele de negustori ale celor două gubernii în care se desfășurau operațiile lui comerciale ; și într-adevăr că își alese cu foarte multă chibzuială o fată cu zestre de o jumătate de milion (tot în asiguate). Pe atunci avea vreo cincizeci de ani și lucrurile se petreceau cu vreo douăzeci de ani și mai

¹ Ștab-rotmistru — grad ofițeresc în trupele de cavalerie ale armatei țariste, echivalent cu gradul de locotenent major. (N. red. rom.)

bine înainte de clipa în care o vedem pe fiica lui împrietenindu-se cu Vera Pavlovna. Adăugînd o sumă atît de mare la banii pe care îi avea în clipele acelea, el îşi desfăşură afacerile pe o scară largă şi după vreo alţi zece ani ajunsese milionar, socotit în bani de argint, aşa cum începuse să se socotească pe atunci. Soţia îi muri. Fiind deprinsă cu viaţa de provincie, ea nu vroise să se mute la Petersburg. După moartea ei însă, el se mută la Petersburg, începu să se ridice şi mai repede şi, după alţi zece ani, averea îi era socotită la trei-patru milioane. Şi fete, şi văduve, tinere şi bătrîne, îi făceau ochi dulci, dar el nu vroia să se însoare a doua oară, deoarece păstra o dragoste credincioasă amintirii soţiei sale, dar, mai ales, fiindcă nu vroia să aducă o mamă vitregă Katiei, pe care o iubea foarte mult.

Polozov îşi continua mereu ascensiunea şi ar fi avut acum nu trei-patru, ci vreo zece milioane, dacă s-ar fi ocupat cu concesionări; dar îi era scîrbă de ele şi nu considera afaceri cinstite decît antreprizele şi furniturile. Confrăţii săi din tagma milionarilor rîdeau de această deosebire atît de subtilă şi nu se poate spune că n-aveau dreptate. El însă cu toate că n-avea dreptate, o ţinea într-una: „Eu mă ocup cu comerţul şi nu vreau să mă îmbogăţesc prin jaf“. Cu vreun an sau poate cu vreun an şi jumătate înainte ca fiica lui să fi făcut cunoştinţă cu Vera Pavlovna, se ivise totuşi o dovadă prea convingătoare că, în esenţă, comerţul său nu se prea deosebea de concesionări, cu toate că, după părerea lui, era altfel. Căpătase o foarte mare comandă de pînzeturi ori de alimente, ori de pielărie — asta n-o ştiu exact. Polozov, care se făcea cu fiecare an ce trecea tot mai încăpăţînat şi mai încrezut din pricina vîrstei, a reuşitei continue în afaceri şi a respectului mereu crescînd de care se bucura din partea celorlalţi, se certă cu un om de care avea nevoie, îşi ieşi din fire, înjură, şi lucrurile începură să ia o întorsătură cam urîtă. O săptămînă întreagă i s-a tot spus: „Calcă-ţi pe inimă!“ „Nu vreau!“ „Ai să te arzi“. „Poate, dar nu vreau să mă umilesc!“ Peste o lună i se repetă acelaşi lucru; el răspunse la fel şi, într-adevăr, nu se umili, dar de ars, se arse. Marfa îi fu refuzată; în afară de

aceasta, i se descoperiră niște greșeli sau fraude și toate cele trei-patru milioane ale sale se duseră pe gîrlă, iar Polozov, la vîrsta de șaizeci de ani, se pomeni ruinat. Ruinat față de situația din trecut; totuși, fără a face comparație cu trecutul, încă o ducea bine: își avea partea lui într-o fabrică de stearină. Fără să se dea bătut, se făcu administrator la fabrică cu o leafă bună. În afară de aceasta, îi mai rămăseseră vreo cîteva zeci de mii de ruble. Dacă lucrurile s-ar fi petrecut cu vreo zece sau cincisprezece ani în urmă, banii aceștia i-ar fi fost de ajuns ca să se ridice din nou la o situație frumoasă. Dar la șaizeci de ani trecuți, este anevoie să te ridici din nou, și Polozov socoti că era prea tîrziu și peste puterile lui să mai încerce. Acum se gîndea numai la un singur lucru: cum să pună la cale cît mai repede vînzarea fabricii, ale cărei acțiuni aproape că nu aduceau nici un profit și al cărei credit și situație nu se putea reface. Chibzui bine și izbuti să explice celorlalți acționari principali că vînzarea urgentă este singurul mijloc de a salva banii imobilizați în acțiuni. Se gîndea să-și mărite fata. Dar lucrul de căpetenie era deocamdată să vîndă fabrica, să transforme toți banii în titluri care să-i aducă o dobîndă de cinci la sută, ceea ce începea pe atunci să devină la modă și să-și trăiască restul zilelor cît se poate de liniștit, amintindu-și de grandoarea de odinioară, a cărei pierdere o îndurase cu bărbăție, păstrîndu-și voioșia și echilibrul sufletesc.

II

Tatăl își iubea fiica și nu lăsa guvernantele ultramondene s-o muștruluiască prea tare. „Astea-s prostii!” zicea el de cîte ori era vorba de corectarea taliei sau de bunele maniere ori de altele de felul acesta. Cînd Katia împlini cincisprezece ani, el fu chiar de acord cu ea că se poate lipsi și de englezoaică, și de franțuzoaică. De atunci, Katia trăi în voie, bucurîndu-se de cea mai mare libertate în casă. Libertatea însemna

pentru ea a nu fi stînjinită să citească și să viseze cît poște. Prietene avea puține, vreo două-trei mai intime ; pretendenți, fără număr : doar Polozov avea o singură fată și patru milioane ; asta era ceva.

Dar Katia citea și visa mai departe, iar pețitorii rămîneau cu buzele umflate. Acum împlinise șaptesprezece ani. Citea, visa și nu se îndrăgostea. Deodată însă începu să slăbească, să se facă palidă și se îmbolnăvi.

III

Kirsanov nu prea dădea consultații, dar socotea că n-avea dreptul să refuze cînd era chemat la vreun consult. Pe vremea aceea, cam la un an după ce ajunsese profesor și cu un an mai înainte de a se fi căsătorit cu Vera Pavlovna, somitățile medicale ale Petersburgului începuseră să-l cheme destul de des la consulturi și asta din două motive. Primul : se stabilise că într-adevăr Claude Bernard există pe lume și trăiește la Paris. O somitate care făcuse o vizită cu scopuri științifice la Paris îl văzuse cu ochii săi pe Claude Bernard în carne și oase ; i se recomandase, spunîndu-și și rangul, gradul, decorațiile și demnitarii pe care îi tratase. După ce-l ascultase vreo jumătate de ceas, Claude Bernard îi spusese : „Nu era de loc necesar să veniți la Paris ca să studiați realizările medicinei ; pentru aceasta, puteați rămîne foarte bine la Petersburg“. Corifeul nostru luase aceasta ca o apreciere a studiilor sale și, întors la Petersburg, repeta numele lui Claude Bernard nu mai puțin de zece ori pe zi, adăugînd nu mai puțin de cinci ori pe zi : „Savantul meu amic“, „celebrul meu coleg întru știință“. După una ca asta, cum se putea să nu-l chemi pe Kirsanov în consulturi ? Nu era cu putință, să nu-l chemi. Cel de al doilea motiv era și mai important : toți corifeii medicinei știau că Kirsanov nu le va lua clientela ; nu numai că nu le-o lua, dar nu accepta să dea consultații nici chiar dacă era rugat sau constrîns. Se știe că mulți dintre corifeii cu mare clientelă au acest obicei : dacă pacientul se află

Într-o stare în care, după părerea corifeilor, urmează să dea curînd ortul popii, iar împrejurările, puse la cale de soarta răuvoitoare, nu îngăduie să te scapi de el trimițîndu-l la vreo cură de ape sau în străinătate, atunci trebuie să-l dai pe mîna altui medic, și atunci corifeul, la nevoie, este gata chiar să ofere ceva bani, numai să scape de pacient. Chiar și dacă era rugat de un asemenea corifeu gata să dea bir cu fugiții, rareori accepta Kirsanov să ia asupra lui tratamentul și, de obicei, își recomanda prietenii care dădeau consultații, rezervîndu-și numai un număr restrîns de cazuri, interesante din punct de vedere științific. Așadar, cum se putea să nu chemi în consult un astfel de confrate, pe care îl cunoștea Claude Bernard și care nu-ți lua pacienții ?

Medicul lui Polozov, milionarul, era una dintre cele mai de vază somități și, cînd Katerina Vasilievna se îmbolnăvisese atît de grav, mereu se făceau consulturi numai cu asemenea corifei ai medicinei. În cele din urmă, lucrurile luară o întorsătură atît de rea, încît corifeii se hotărîră să-l cheme în consult pe Kirsanov. Într-adevăr, era o problemă dificilă pentru corifei : pacienta n-avea nici o boală, și totuși puterile o părăseau vîzînd cu ochii. Trebuia să se găsească o boală, și medicul curant o și născocise : *atrophia nervorum* — încetarea nutriției nervilor. Nu știu dacă o asemenea boală există pe lume, dar dacă există, atunci cred și eu că trebuie să fie incurabilă. Iar dacă trebuie tratată, deși incurabilă, atunci n-are decît s-o trateze Kirsanov sau vreunul dintre prietenii lui, băieții aceia obraznici.

Așadar, se făcu un nou consult la care luă parte și Kirsanov. Bolnava fu examinată și întrebată în fel și chip ; ea răspundea prompt și foarte calm. Kirsanov însă o lăsă în pace chiar după cele dintîi cuvinte și privea doar cum somitățile o examinau și o cercetau. După ce se obosiră și o obosiră și pe ea atît cît cereau împrejurările, îl întrebă pe Kirsanov : „Alexandr Matveici, dumneata ce părere ai ?“ El le răspunse : „N-am examinat-o încă bine pe pacientă. Eu mai rămîn puțin. Este un caz interesant. Dacă va fi nevoie de ținerea unui nou consult, atunci îl voi anunța pe Karl Fedo-

rîci." Acesta era medicul curant, care radia de fericire, văzîndu-se scăpat de *atrophia nervorum*.

După ce plecară ceilalți, Kirsanov se așeză la căpătușul bolnavei. Aceasta zîmbi ironic.

— Păcat că nu ne cunoaștem mai bine, începu el. Medicul are nevoie de încrederea pacienților ; poate totuși voi izbuti să ți-o cîștig. Ei nu știu ce boală ai. Aici se cere oarecare perspicacitate. Este cu totul inutil să te ascult la plămîni ori să-ți dau medicamente. Un singur lucru este necesar : să-mi dau seama în ce stare te afli și să ne gîndim împreună dacă se poate face ceva. Vrei să mă ajuți ?

Bolnava tăcea.

— Nu vrei să stai de vorbă cu mine ?

Bolnava continua să tacă.

— Probabil că vrei să plec. Nu-ți cer decît zece minute. Dacă peste zece minute vei găsi, ca și acum, că prezența mea este inutilă, atunci voi pleca. Dumnezeu știi că nu suferi de nici o boală, că de vină e o criză sufletească și că, dacă această stare sufletească se prelungește, peste două-trei săptămîni sau poate chiar mai curînd, nu mai poți fi salvată ? Poate că n-ai de trăit nici două săptămîni. Deocamdată încă n-ai oftică, dar ești foarte, foarte aproape de ea ; la vîrsta dumitale, în asemenea împrejurări, oftica progresează neobișnuit de repede, cîteodată chiar numai în cîteva zile.

Bolnava tăcea.

— Nu răspunzi ! Rămîi nepăsătoare. Prin urmare, vorbele mele nu-s nici o noutate pentru dumneata. Prin tăcerea dumitale îmi răspunzi „da“ ! Știi ce-ar face, în locul meu, orice om ? S-ar duce să-i vorbească tatălui dumitale. Poate că o convorbire cu dînsul te-ar salva, dar, dacă nu vrei, n-am să-i vorbesc. De ce ? Eu am o regulă de conduită : nu trebuie să faci nimic pentru un om împotriva voinței lui ; libertatea este mai presus de orice, chiar de viață. De aceea, dacă nu vrei să aflu cauza stării dumitale, care este foarte primejdioasă, atunci nu voi căuta s-o aflu. Dacă îmi vei spune că vrei să mori, te voi ruga numai să-mi explici motivele acestei dorințe ; dacă aceste motive mi se vor pă-

rea lipsite de temei, tot nu voi avea dreptul de a te împiedica, iar dacă le voi găsi întemeiate, atunci sînt dator să te ajut și sînt gata s-o fac. Sînt gata să-ți dau și otravă. În aceste condiții, te rog să-mi arăți cauza bolii dumitale.

Bolnava tăcea.

— Nu vrei de loc să-mi răspunzi. N-am dreptul să mai continuu întrebările. Ți-aș cere însă voie să-ți povestesc ceva despre mine însumi, lucru care ar putea contribui la sporirea încrederii dintre noi. Îmi dai voie ? Îți mulțumesc. Dumneata suferi dintr-o pricină oarecare. Eu, de asemenea. Iubesc cu pasiune o femeie care nici nu știe și nu trebuie să afle niciodată că o iubesc. Mă compătimești ?

Bolnava continua să tacă, dar acum zîmbea ușor, cu tristețe.

— Văd că nu spui nimic ; totuși n-ai putut ascunde că aceste cuvinte ți-au trezit atenția ceva mai mult decît celelalte. Este de ajuns : văd că și dumneata, și eu, avem același motiv de suferință. Vrei să mori ? Te înțeleg foarte bine. Este însă prea greu să mori de oftică și durează prea mult. Sînt gata să te ajut să mori, dacă nu-i cu putință să te ajut în nici un alt chip. Îți spun : sînt gata să-ți dau și otravă — o otravă strașnică, ce omoară iute, fără nici o suferință. În schimb, ești dispusă să mă lași să văd dacă starea dumitale este într-adevăr atît de disperată cum ți se pare ?

— N-ai să mă înșeli ? rosti bolnava.

— Privește-mă în ochi și ai să vezi că nu te voi înșela.

Bolnava mai șovăi cîteva clipe :

— Nu. Te cunosc prea puțin.

— Altul, în locul meu, ar începe să-ți spună că sentimentul care te face să suferi este foarte frumos. Eu nu-ți voi spune așa ceva. Tatăl dumitale știe ? Te rog să ții minte că n-am să vorbesc nimic cu el fără voia dumitale.

— Nu știe.

— Te iubește ?

— Da.

— Ce crezi că te voi sfătui acum ? Zici că te iubește. Am auzit că nu-i un om mărginit. Atunci de ce crezi că n-are nici un rost să-i dezvălui sentimentul dumitale ? Crezi că nu va consimți ? Dacă toată piedica ar sta numai în sărăcia omului pe care-l iubești, aceasta n-ar trebui să te oprească de a încerca să-l convingi pe tatăl dumitale să-și dea încuviințarea. Așa cred eu. Prin urmare, dumneata bănuiești că tatăl dumitale are o părere prea rea despre el. Alt motiv pentru a tăcea în fața tatălui dumitale nu cred să existe. Așa-i ?

Bolnava tăcea.

— Probabil că nu greșesc. Vrei să-ți spun ce gîndesc ? Tatăl dumitale cunoaște viața și oamenii, iar dumneata n-ai nici o experiență ; așadar, dacă un om i se pare lui rău și dumitale bun, atunci, după toate probabilitățile, greșești dumneata și nu el. Vezi, prin urmare, că trebuie să cred așa. Vrei să știi de ce îți spun un lucru atît de neplăcut ? Iată de ce : poți să te superi pentru vorbele mele, poți simți chiar o antipatie față de mine ; totuși, vei fi de acord că eu spun ceea ce cred, că nu mă prefac și nu vreau să te înșel. Cu asta, cred că voi cîștiga ceva din încrederea dumitale. Simți, nu-i așa, că-ți vorbesc cinstit ?

Bolnava șovăia, neștiind dacă trebuie să răspundă ori nu.

— Ești un om ciudat, doctore, zise ea în sfîrșit.

— Nu, nu sînt ciudat ; numai nu-mi place să înșel lumea. Am vorbit fără ocol și am spus ceea ce cred. Dar aceasta este numai o bănuială a mea. Poate că greșesc. Dă-mi posibilitatea să mă conving. Spune-mi numele omului pentru care nutrești simpatie. După aceasta — și repet — numai dacă îmi vei îngădui, îi voi vorbi despre el tatălui dumitale.

— Și ce ai să-i spui ?

— Tatăl dumitale îl cunoaște îndeaproape ?

— Da.

— În cazul acesta, îi voi propune să consimtă la căsătoria voastră cu o singură condiție : să nu se fixeze prea curînd data nunții, ci peste două-trei luni, pentru ca să ai răgazul de a te gîndi cu sînge rece dacă nu cumva tatăl dumitale are dreptate.

— N-are să vrea.

— După toate probabilitățile, o să vrea. Iar dacă nu, atunci te voi ajuta așa cum ți-am spus.

Kirsanov mai vorbea încă mult în acest sens. În cele din urmă, izbuti să afle de la bolnavă numele bărbatului și obțină permisiunea de a sta de vorbă cu tatăl ei. Fu însă și mai anevoie să se înțeleagă cu bătrînul decît cu ea. Polozov fu foarte mirat aflînd că boala fiicei sale provine dintr-o dragoste deznădăjduită; fu și mai mirat auzind numele bărbatului de care era îndrăgostită și zise răspicat: „Mai bine să moară decît să-l ia! Și pentru ea, și pentru mine, moartea ei ar fi o suferință mai mică“. Într-adevăr, cazul era foarte dificil, cu atît mai mult cu cît, auzind argumentele bătrînului, Kirsanov se convinsese că dreptatea era într-adevăr de partea bătrînului și nu a fiicei sale.

IV

Pețitorii roiau cu sutele în jurul moștenitoarei unei mari averi; dar lumea ce se îngrămădea la mesele și la seratele date de Polozov era acea lume de oameni cam dubioși și de o eleganță cam îndoielnică, ce umplu sălile tuturor bogătaşilor ca Polozov, ridicați deasupra propriei lor condiții de oameni mai mult sau mai puțin cumsecade, dar care nu fac parte din lumea mare și n-au nici neamuri, nici legături în adevărata protipendadă — și ea, la rîndul ei, mai mult sau mai puțin cumsecade. Așa se face că ei adună în jurul lor tot felul de aventurieri și de filfizoni, cîtuși de puțin convenabili ca înfățișare, fără să mai vorbim de calitățile lor morale. De aceea, cînd în mijlocul admiratorilor ei se ivi un adevărat om de lume, cu maniere distinse, Katerina Vasilievna se simți îndată atrasă de el. Era mult mai elegant decît toți ceilalți, vorbea mai frumos decît ei și spunea lucruri mai interesante. Polozov observă în curînd că ea începuse să-i dea mai multă atenție decît celorlalți și, om de treabă hotărît, ferm, îi spuse imediat fetei: „Draga mea Katia, văd că Solovțov îți

face curte. Ferește-te de el : este un om foarte stricat și n-are de loc suflet. Ai fi atît de nefericită cu dînsul, încît aş prefera să te văd moartă decît să te văd soția lui. Ar fi mai bine și pentru mine, și pentru tine.” Katerina Vasilievna ținea mult la tatăl ei ; era obișnuită să-i respecte părerile, iar el n-o stingherea în nimic ; știa că vorbele lui porneau numai din dragoste pentru ea. Firea ei o făcea să se gîndească mai mult la dorințele celor care o iubeau decît la capriciile proprii. Ea era din acea categorie de oameni cărora le place să spună celor la care țin : „Voi face precum dorești”. De aceea, îi răspunse tatălui ei : „Într-adevăr, îmi place Solovțov, dar dacă mata gîndești că-i mai bine pentru mine să mă îndepărtez de el, așa am să fac”. Bineînțeles, dacă ar fi fost îndrăgostită, ea n-ar fi procedat astfel și nici n-ar fi vorbit așa, neavînd obiceiul de a minți. Dar pe atunci afecțiunea ei pentru Solovțov era încă prea firavă, aproape inexistentă ; în ochii ei, el nu era decît ceva mai interesant decît ceilalți. De aceea începu să se poarte rece cu dînsul și poate că totul ar fi trecut cu bine, dacă tatăl ei n-ar fi stricat totul cu firea lui pătimașă. Deși nu făcu mare lucru, pentru dibaciul de Solovțov a fost de ajuns și atît. El înțelese că trebuia să joace rolul unui năpăstuit ; dar cum să găsească pretextul de a apărea astfel ? Polozov îi spuse într-o zi o vorbă șfichiuitoare. Solovțov, cu o mutră plină de demnitate și îndurerare, își luă rămas bun de la ei și nu mai dădu pe acolo. Peste o săptămînă, Katerina Vasilievna primi de la el o scrisoare înflăcărată și foarte smerită, în care îi mărturisea că nu sperase niciodată ca ea să-l iubească, arătînd că pentru fericirea lui îi era de ajuns numai s-o vadă din cînd în cînd, fără măcar să stea de vorbă cu ea, ci numai s-o vadă ; mărturisea că este gata să-și jertfească pînă și această fericire și, totuși, rămîne fericit și nefericit, și altele asemenea, fără nici un fel de rugăminți și de dorințe în schimb. Nici măcar nu cerea vreun răspuns. Mai veniră apoi și alte scrisori asemănătoare care, în cele din urmă, își făcură efectul.

Totuși efectul nu se manifestă prea curînd : la început, după plecarea lui Solovțov, Katerina Vasilievna

nu era nici tristă, nici îngîndurată. Și înainte de convorbirea cu tatăl ei, ea se purtase rece cu Solovțov, așa că primi cu foarte multă liniște sfatul părintesc de a se feri de Solovțov. De aceea, peste vreo două luni, cînd începu să tînjească, tatăl ei n-avea nici un motiv de a crede că aceasta ar fi din pricina lui Solovțov, pe care, de altfel, îl și uitase : „Parcă ești cam tristă, Katia ?“ „Nu. N-am nimic.“ O săptămînă-două mai tîrziu, bătrînul o întrebă iar : „Nu cumva ești bolnavă, Katia ?“ „Nu. N-am nimic“. Peste alte două săptămîni, bătrînul zice : „Trebuie să chemăm un doctor“. Chemară doctorul. Bătrînul se liniști pe deplin, deoarece medicul nu găsi nimic grav, ci numai o slăbiciune, un surmenaj, o oboseală care se explica foarte bine : iarna trecută, Katerina Vasilievna fusese aproape zilnic la cîte-o serată, rămînînd pînă la două, trei, uneori chiar pînă la cinci dimineța. Oboseala trebuia să treacă. Dar iată că nu trecu !

De ce Katerina Vasilievna nu-i spunea nimic tatălui ei ? Pentru că era convinsă că ar fi fost de prisos. Tatăl ei vorbise atunci cu multă hotărîre și ea știa că nu vorbește niciodată degeaba. Nu-i plăcea să spună ceva despre un om decît cînd era sigur de ce spune și deci nu va consimți niciodată să aibă de ginere un om pe care-l socotea nevrednic.

Și astfel, Katerina Vasilievna se prăpădea cu firea, citind scrisorile umile și deznădăjduite ale lui Solovțov și, după o jumătate de an de asemenea lectură, ajunsese la un pas de ofică. Tatăl nu putea observa din nici o vorbă rostită de dînsa că boala i-ar proveni dintr-o pricină de care era oarecum vinovat și el. Fata se purta cu aceeași dragoste ca și pînă atunci. „Ești nemulțumită de ceva ?“ „De nimic, tată.“ „Nu cumva ești necăjită ?“ „Nu, tată.“ De altfel, se și vedea că nu. Era cam mîhnită, dar asta din cauza slăbiciunii, din cauza bolii. Doar așa spunea și doctorul — că din cauza bolii. Dar de unde venea boala ? Atîta vreme cît socoti că boala n-are nici o importanță, doctorul se mulțumi să-i interzică dansul și corsetul, dar după ce observă primejdia, se ivi deodată „încetarea nutriției nervilor“ — *atrophia nervorum*.

Dar dacă somitățile medicale fură de acord că *mademoiselle* Polozov are *atrophia nervorum* din pricina unei vieți ostenitoare unită cu o înclinație firească spre visare și cugetare, în schimb Kirsanov n-avu nevoie de a o cerceta prea mult pe bolnavă pentru a constata că vlăguirea provine dintr-o cauză sufletească. În ajunul consultului, medicul curant îi expuse toate condițiile pacientei : neplăceri familiale, nici una — tatăl și fiica sînt în foarte bune raporturi. Tatăl nu cunoaște cauza bolii, deoarece n-o cunoaște nici medicul curant. Atunci, ce era ? Un singur lucru era clar : fata avea un caracter dîrz, dacă își putuse ascunde atît timp necazul și nu dăduse niciodată tatălui ei prilejul de a ghici pricina ; tăria de caracter se vădea și din tonul calm cu care răspundea medicilor la consult. Nu se observa la dînsa nici o urmă de supărare ; își îndura cu resemnare urșita. Kirsanov își dădu seama că o asemenea fată merită atenție, sperînd că poate va izbuti s-o ajute. Intervenția îi păru necesară ; bineînțeles, într-un chip sau altul, lucrurile se vor lămuri și fără el ; dar dacă va fi prea tîrziu ? Este foarte aproape de oftică și, dacă boala va izbucni, atunci nimic n-o va mai putea ajuta.

De aceea stăruise Kirsanov vreo două ore pe lîngă bolnavă, izbutind să-i biruie neîncrederea, aflînd ce era și obținînd învoirea de a-i vorbi tatălui.

Tare fu mirat bătrînul cînd auzi de la Kirsanov că fata era bolnavă din pricină că era îndrăgostită de Solovțov. Cum se putea una ca asta ? Doar Katia primise cu atîta nepăsare sfatul de a se ține departe de Solovțov, rămăsese atît de nepăsătoare după ce acesta nu mai venea pe la dînsii. Cum se poate ca ea să se stingă din dragoste pentru el ? Și, în genere, se poate oare ca cineva să moară din dragoste ? Asemenea exaltări nu prea păreau îndrituite unui om obișnuit cu o viață strict practică și privind totul cu o minte neînfierbîntată. Kirsanov se căzni mult ca să-l facă să înțeleagă. Bătrînul spunea mereu : „E o năzărire copilărească. Va suferi puțin și, pe urmă, are să-i treacă.“ Kirsanov îi explică însă că lucrul era mai grav decît părea și, în

cele din urmă, izbuti a-l convinge că fetei n-are să-i treacă și că va muri tocmai fiindcă era ca un copil. În sfârșit, Polozov pricepu, ba se și convinse, dar, în loc să cedeze, izbi cu pumnul în masă, zicînd cu neînduplecare : „Dacă moare, las-o să moară ! Mai bine așa decît să fie o nenorocită. E mai bine și pentru mine, și pentru ea.“ Erau aceleași vorbe pe care le spusese și fetei cu o jumătate de an înainte. Katerina Vasilievna nu greșise cînd spusese că era zadarnic să discuți cu el.

— Dar de ce te împotrivești dumneata cu atîta îndîrjire ? Cred că într-adevăr Solovțov nu este un om cumsecade, dar o fi oare chiar atît de rău încît moartea să fie preferabilă conviețuirii cu dînsul ?

— Chiar așa e. N-are suflet. Fata mea are inimă bună, este gingașă, pe cînd el e un desfrînat fără pereche.

Și Polozov începu să-l descrie pe Solovțov în așa fel, încît Kirsanov nu mai avu ce să spună. Într-adevăr, cum putea să nu fie de acord cu Polozov ? Solovțov nu era altul decît Jean, care, după reprezentăția de la Operă, supase cu Julie, cu Serge și cu Storeșnikov înainte ca acesta din urmă s-o fi pețit pe Vera Pavlovna. Era foarte adevărat că, pentru o fată cumsecade, ar fi fost mai bine să moară decît să devină soția unui asemenea om. El va batjocori o femeie curată, îi va spurca sufletul și o va strica prin stricăciunea lui. Deci, mai bine moartea.

Kirsanov rămase cîteva clipe pe gînduri.

— Nu, rosti el în cele din urmă, nu înțeleg de ce m-am lăsat convins de vorbele dumitale. Nu-i nici o primejdie, tocmai pentru că e atît de stricat și de rău. Nu se poate ca ea să nu vadă acest lucru ; numai să-i lăsați timp s-o facă în liniște și cu atenție.

Și începu să-și desfășoare stăruitor planul în fața lui Polozov, plan pe care-l expusese și fiicei sale, însă numai ca o presupunere, poate chiar nu tocmai întemeiată, că ea va renunța singură la omul iubit, dacă el este într-adevăr un destrăbălat. Acum era pe deplin sigur de acest lucru, deoarece omul iubit era într-adevăr foarte stricat.

— N-am să susțin ideea că a te căsători n-ar fi ceva foarte important atunci cînd judeci cu sînge rece : dacă soția este nenorocită, nu vîd de ce nu s-ar despărți de soț. Dumneata socoți inadmisibil acest lucru. Fiica dumitale este crescută în aceeași mentalitate. Pentru dumneata și pentru ea ar fi o pierdere ireparabilă și, înainte ca ea să fie reeducată, se va chinui cu un asemenea om pînă va ajunge la un sfîrșit și mai rău decît moartea de oftică. Dar să privim și altfel chestiunea. De ce n-ai încredere în rațiunea fiicei dumitale ? Doar nu-i smintită. Trebuie să te bizui totdeauna pe rațiune. Las-o să acționeze în mod liber și rațiunea nu te va trăda niciodată într-o chestiune dreaptă. Ești singur de vină că ai încătușat rațiunea fiicei dumitale ; lasă-i-o liberă și fata va trece de partea dumitale, dacă ai dreptate. Pasiunea orbește pe oameni numai cînd întîmpină obstacole ; înlătură-le și fata dumitale va deveni rezonabilă. Lasă-i libertatea de a iubi sau de a nu iubi și ea va vedea singură dacă omul acela îi merită dragostea. Lasă-l să-i fie logodnic și, peste cîtva timp, ea are să-l refuze singură.

Un asemenea fel de a privi lucrurile era prea nou pentru Polozov. El îi răspunse tăios că a cunoscut prea bine viața, că a văzut prea multe pilde de nechibzuință umană pentru a se mai putea bizui pe rațiunea oamenilor și că mai caraghios încă ar fi să se bizuie pe judecata unei fete de șaptesprezece ani. În zadar Kirsanov îi obiectă că nechibzuințele nu se săvîrșesc decît în două cazuri : fie printr-o pornire prea spontană, fie atunci cînd omul n-are libertate și se îndîrjește din pricina împotrivirii. Asemenea concepții erau însă abracadabrante pentru Polozov. „E o smintită. Ar fi o nesăbuiță să încredințezi unui copil propria lui soartă. Mai bine, să moară.“ Era cu neputință să-l faci să renunțe la această teză.

Bineînțeles, oricît de înrădăcinate ar fi ideile unui om care se află în eroare, această eroare nu va rămîne în picioare în cazul cînd un alt om, mai cultivat, mai priceput, unul care înțelege mai bine lucrurile va lucra încontinuu pentru a-l aduce pe calea cea bună. Așa este, dar cît timp va ține lupta împotriva lui, dusă în

numele logicii ? Bineînțeles, nici discuția de acum nu va rămîne fără rezultat ; cu toate că, deocamdată, nu se observă nici o înrîurire asupra lui Polozov, bătrînul tot are să se gîndească la spusele lui Kirsanov. Acest lucru e de neînlăturat ; și, dacă va continua să vorbească de mai multe ori cu el, atunci bătrînul se va răzgîndi. Acum însă, el e mîndru de experiența sa, se socoate un om fără greș, e dîrz și încăpățînat ; fără îndoială, îl vei putea îndupleca prin argumente, însă nu prea curînd. În cazul acesta însă, orice amîinare este primejdioasă, iar o amîinare mai lungă e cu siguranță fatală. Totuși o amîinare mai lungă e de neînlăturat în lupta metodică dusă împotriva lui Polozov.

Trebuia deci să se recurgă la un mijloc radical. Adevărat că era primejdios, dar cu acest mijloc exista numai un risc, iar fără el, pieirea era sigură. De fapt riscul nu era chiar atît de mare, așa cum i s-ar părea unui om mai puțin neștrămutat în concepțiile lui despre legile vieții decît era Kirsanov. Riscul nu era prea mare și totuși era serios. Din toată loteria aceasta se putea scoate un singur loz necîștigător. Nu exista nici o probabilitate că va ieși tocmai el, și totuși, dacă va ieși ? Cine acceptă riscul trebuie să fie pregătit să nu crîcnească dacă iese lozul cel prost. Kirsanov observa dîrzenia calmă și tăcută a fetei și era sigur de dînsa. Dar avea el dreptul de a expune fata la acest risc ? Sigur că da. În momentul de față, șansa de a nu-și pierde sănătatea era în proporție de unu la sută, pe cînd cea de a muri cît de repede era de cincizeci la sută. În cazul celălalt riscul ei era unu la mie. Prin urmare, ea trebuie să riște această loterie, în aparență mai groaznică, deoarece e de mai scurtă durată, dar, de fapt, incomparabil mai puțin primejdioasă.

— Bine, zise Kirsanov. Dumnezeu nu vrei s-o scapi prin mijloacele ce-ți stau în putere ; atunci eu o voi trata cu mijloacele mele. Mîine voi face un nou consult.

Înapoiindu-se la bolnavă, îi spuse că tatăl ei este un încăpățînat, mai încăpățînat decît era de așteptat și că trebuie să se lucreze împotriva lui cu cea mai mare hotărîre.

— Nu. Nu va ajuta la nimic, zise cu tristețe bolnava.

— Ești sigură ?

— Da.

— Ești gata să mori ?

— Da.

— Ce-ar fi dacă într-adevăr te-aș pune în primejdie de moarte ? Ți-am mai spus-o în treacăt ca să-ți câștig încrederea, ca să-ți arăt că-s gata să fac orice ți-ar fi de folos. Ce-ar fi dacă aș fi nevoit să-ți dau otravă ?

— De mult am înțeles că nu mi-a mai rămas decât să mor și că mai am puține zile de trăit.

— Dar dacă ar fi chiar mâine dimineață ?

— Cu atât mai bine.

Vorbea cu cea mai mare liniște.

— Când îți rămîne o singură cale de salvare, aceea de a vrea să mori, această hotărîre te scapă aproape întotdeauna. Dacă spui : „Cedează, căci altfel voi muri !“ ți se va ceda aproape întotdeauna. Dar știi că nu se poate glumi cu acest principiu și nici nu se poate să-ți înjosești demnitatea : din moment ce nu ți se cedează, trebuie să mori.

El îi arătă planul său, foarte limpede, chiar cu aceste argumente.

VI

Bineînțeles, în alte cazuri, Kirsanov nici nu s-ar fi gîndit să recurgă la un asemenea mijloc. Ar fi fost mai simplu s-o scoată pe fată din casă și apoi s-o lase să se mărite cu cine poțtea. În cazul de față însă, lucrurile se complicau prin mentalitatea fetei și prin calitățile omului pe care ea îl iubea. Cu concepțiile ce le avea despre unirea de nedespărțit dintre soț și soție, ea ar fi fost în stare să nu se despartă de un om stricat chiar și după ce și-ar fi dat seama că viața cu el este un chin. A o uni cu el era mai rău decît a o omorî. De aceea nu rămînea decît un singur mijloc : s-o omoare sau s-o facă să se dezmeticească.

A doua zi, se țin consultul celor mai mari somități medicale la modă. În total, cinci persoane, cele mai cu vază, căci nici nu se putea altfel; cum să faci altfel impresie asupra lui Polozov? Trebuia ca sentința să i se pară incontestabilă. Kirsanov luă cuvîntul și ei îl ascultară cu un aer grav, ținîndu-i isonul — nici nu se putea altfel, căci nu poți să uiți că pe lume există un Claude Bernard care locuiește la Paris și, în afară de aceasta, Kirsanov vorbește de niște lucruri pe care — naiba să-i ia pe băiețoi ăștia — nici nu le pricepi. Așadar, cum să nu-i ții isonul?

Kirsanov spuse că a examinat-o foarte atent pe bolnavă și că e cu totul de acord cu Karl Fedorici că boala este incurabilă, că agonia ei e chinuitoare și că, în fond, fiecare oră pe care o mai trăiește bolnava este o oră de suferință în plus; de aceea, el crede că datoria celor care țin consult e de a lua o hotărîre în sensul ca, din motive de compătimire umană, să pună capăt suferințelor bolnavei cu o doză de morfină, în urma căreia ea nu se va mai trezi din somn. După o asemenea introducere, el duse pe medici la căpătiul bolnavei ca s-o examineze din nou și să accepte sau să respingă această hotărîre. Medicii o examinară din nou, privind-o cu ochi năuci, sub ploaia de explicații — naiba să le ia, că nu-s de înțeles! — ale lui Kirsanov; apoi se înapoiară în aceeași odaie mai îndepărtată de camera bolnavei și rostiră decizia: da — trebuie să se pună capăt suferințelor bolnavei cu o doză ucigătoare de morfină.

După ce decizia fu redactată, Kirsanov sună un servitor și îl rugă să-l cheme pe Polozov. Polozov intră. Cel mai de seamă dintre marii înțelepți îi comunică decizia consultului într-un limbaj solemn și trist, potrivit cu împrejurarea, rostind totul cu un glas maestos și sinistru.

Polozov rămase ca trăsnit. A te aștepta că va muri în curînd, dar, oricum, la o dată imprecisă și chiar nesigură — e una, iar a auzi că peste o jumătate de ceas ea nu va mai fi printre cei vii — e alta. Kirsanov îl privea pe Polozov cu o atenție încordată; era cu totul sigur de efect și totuși nu putea să nu fie încordat.

Uluit, bătrînul tăcu vreo două minute, apoi strigă : „Nu se poate ! Moare din pricina încăpățînării mele ! Primesc orice. Dar, oare, se vindecă ?“ „Sigur că da !“ zise Kirsanov.

Desigur că somitățile medicale s-ar fi supărat tare dacă ar fi avut timpul necesar, adică s-ar fi uitat unul la altul și fiecare și-ar fi dat seama că fusese o jucărie în mîinile acestui băiețandru. Dar Kirsanov nu le lăsă răgazul de a se ocupa cu asemenea observații asupra felului în care „ceilalți se uită la mine“. După ce-i spuse servitorului să-l conducă în odaia lui pe uluitul Polozov, Kirsanov începu să mulțumească medicilor pentru pătrunderea cu care îi ghiciseră intenția, dîndu-și seama că boala își are originea într-o suferință morală și că trebuiau să-l sperie pe un încăpățînat care, altfel, și-ar fi dus fiica la pieire. Corifeii plecară. Fiecare din ei era mulțumit că erudiția și spiritul său pătrunzător fusese relevat în fața tuturor celorlalți.

După ce le dădu în grabă acest atestat, Kirsanov se duse să-i spună bolnavei că planul a reușit. La primele lui cuvinte, ea îi apucă mîna și el abia avu timp să și-o tragă pentru ca ea să nu i-o sărute. „Nu-l voi lăsa prea curînd pe tatăl dumitale să-ți aducă vestea pe care o știi acum, îi zise el ; mai întîi, el va auzi de la mine o lecție strașnică despre modul în care trebuie să se poarte.“ Îi mai spuse ce anume îi va sugera tatălui ei și adăugă că nu-l va lăsa în pace pînă nu-i va băga în cap tot ce trebuie.

Zguduit de urmările consultului, bătrînul se domolise mult și nu-l mai privea pe Kirsanov cu aceeași ochi din ziua trecută, ci așa cum îl privise cîndva Maria Alexevna pe Lopuhov atunci cînd îl visase îmbrățișînd cariera de concesionar de monopoluri. Cu o zi înainte, Polozov chibzuse în gînd ce să-i zică : „Sînt și mai în vîrstă decît tine, și am mai multă experiență ; de altfel, nici nu există pe lume cineva mai deștept decît mine, iar pe tine, un pîrlit oarecare, un tinerel, cu atît mai mult nu face să te ascult din moment ce eu am arătat ce sînt în stare, agonisind cu priceperea mea două milioane (într-adevăr erau două și nu patru mi-

lioane). Ia agoniseşte-le şi dumneata — şi atunci să vorbeşti.“ Acum însă, el se gîndea : „Ia uite cum le-a întors pe toate ! Ştie să se descurce.“ Cu cît discuta cu Kirsanov, cu atît îi venea în minte un alt chip, o altă imagine — o veche şi uitată amintire din viaţa lui de húsar : îl vedea parcă aievea pe antrenorul Zaharcenkó călare pe „Gromoboi“ (pe vremea aceea, baladele lui Jukovski mai aveau trecere la dudui, iar prin ele şi la unii cavaleri, militari şi civili) şi cît de frumos juca „Gromoboi“ sub strînsoarea călăreţului ; numai că botul lui „Gromoboi“ sîngera din pricina zăbalei. Lui Polozov îi fu groază cînd îl auzi pe Kirsanov răspunzînd la prima lui întrebare :

— Şi, cum, i-ai fi dat într-adevăr o doză de morfină ?

— Cum să nu ? Bineînţeles, răspunse Kirsanov cu aerul cel mai calm.

„Ce nelegiuit ! Parcă ar fi un bucătar care vorbeşte de o găină tăiată !“

— Şi ai fi avut într-adevăr curajul ?

— Dacă n-aş avea curaj nici măcar la atît, aş fi o treapă, nu altceva !

— Eşti un om înspăimîntător ! zise Polozov.

— Asta înseamnă că dumneata încă n-ai văzut oameni înspăimîntători, răspunse Kirsanov cu un zîmbet îngăduitor, zicîndu-şi în gînd : „Dar ce-ai fi zis, dacă ţi l-aş fi arătat pe Rahmetov !“

— Straşnic i-ai mai dus pe toţi medicii aceia !

— Mare lucru să-i duci ! răspunse Kirsanov cu o uşoară strîmbătură din nas.

Polozov îşi aminti de Zaharcenko, spunînd căpitănului Volinov : „Blagorodnicia voastră, pe blegul acesta mi l-au adus să-l dresez ? Mi-e şi ruşine să-l încalec.“

Curmînd întrebările nesfîrşite ale lui Polozov, Kirsanov începu să-l povăţuiască cum să se poarte :

— Să nu uiţi că omul poate raţiona numai cînd nu-i stingherit de loc, că nu se enervează decît cînd îl irită cineva, că ţine la fanteziile lui numai cînd cineva încearcă să i le răpească şi nu este lăsat să vadă pe îndelete dacă sînt bune. Dacă Solovţov este atît de netrebnic cum îl descrii dumneata — şi cred că aşa este

— atunci fiica dumitale își va da seama singură, dar aceasta numai dacă dumneata n-o vei necăji și n-o vei lăsa să creadă că uneltești împotriva lui, căutînd s-o desparti de dînsul. O singură vorbă dușmănoasă a dumitale în fața lui va strica lucrurile pe două săptămîni, iar mai multe vorbe, pe totdeauna. Dumneata trebuie să te ții cu totul la o parte. Povața era însoțită de următoarele argumente : „Este oare lesne ca cineva să te silească să faci ceea ce nu vrei ? Și, iată, eu am reușit ; prin urmare, știu cum să lucrez. Așa că te rog să mă crezi că trebuie să faci așa cum spun eu. Știu ce vorbesc ; dumneata nu trebuie decît să mă ascuți.“ Cu oameni ca Polozov, așa cum era el pe atunci, nu se putea proceda decît drastic, punîndu-le genunchiul în piept. Kirsanov îl dresă pe Polozov, care făgădui că se va purta așa cum îi spusese. Dar și după ce se convinse că Kirsanov avea dreptate și că trebuia să-l asculte, Polozov tot nu se putea dumeri ce fel de om era Kirsanov : era și de partea lui și totodată și de partea fetei ; îl făcea să asculte de dorința fetei și vroia ca fata să-și schimbe voința. Cum să împaci una cu alta ?

— E foarte simplu : vreau numai ca dumneata să n-o împiedici să devină rezonabilă și atîta tot.

Drept urmare, Polozov îi scrisese lui Solovțov, rugîndu-l să poftască la el într-o chestiune foarte importantă. Solovțov veni seara, avu cu bătrînul o explicație duioasă, dar plină de demnitate, în urma căreia se hotărî logodna, cu condiția ca nunta să fie peste trei luni.

VII

O dată ce începuse un lucru, Kirsanov nu-l putea lăsa baltă : trebuia s-o ajute pe Katerina Vasilievna să iasă cît mai repede din orbirea ei, dar, mai ales, să-l supravegheze pe tatăl ei, întărindu-i mereu încrederea în metoda de a nu se amesteca în desfășurarea lucrurilor, metodă pe care se declarase gata a o adopta.

Găsi însă că nu-i potrivit să vină pe la Polozov în cele dintâi zile după trecerea crizei. Desigur, Katerina Vasilievna se afla încă într-o stare de exaltare ; dacă el va vedea (ceea ce era desigur de așteptat) că logodnicul este un netrebnic, atunci nu numai sfaturile sale fățișe, dar chiar și nemulțumirea sa tacită nu vor face decît să strice, făcînd și mai aprigă exaltarea fetei. De aceea, Kirsanov nu se duse pe acolo decît peste vreo zece zile, într-o dimineață. Nu vroia să caute prilejul de a-l vedea pe logodnic, ci vroia să obțină pentru aceasta învoirea Katerinei Vasilievna. Fata se întremase, dar era încă foarte slabă și palidă. În fond era deplin sănătoasă, cu toate că ea continua să ia aceleași medicamente pe care i le prescria același medic celebru căruia Kirsanov i-o încredințase din nou, după ce o sfătuisese pe fată : „Tratează-te cu el ; acum, drogurile lui nu pot să-ți mai strice chiar dacă ai poftă să le iei“. Katerina Vasilievna îl primi cu bucurie, dar îl privi uimită cînd află pentru ce a venit :

— Cum ? Dumneata, care mi-ai salvat viața, mai ceri voie să vii pe la noi ?

— Dacă aș veni cînd este și el aici, ți-ai putea închipui că vreau să mă amestec între voi fără îngăduința dumitale. Cunoști principiul meu : nu fac nimic fără voia aceluia pe care doresc să-l ajut.

Sosind la ei a doua sau a treia zi seara, Kirsanov îl găsi pe logodnic întocmai cum îl descrisese Polozov. Purtarea tatălui era mulțumitoare. Bătrînul, fiind bine muștruluit, nu-și stingherea fata. Kirsanov își petrecu seara la ei, nearătîndu-și în nici un fel părerea despre logodnic, iar la plecare, luîndu-și rămas bun de la Katerina Vasilievna, nu-i spuse nici că-i plăcuse, nici că nu-i plăcuse logodnicul.

Aceasta a fost totuși de ajuns pentru a trezi curiozitatea și îndoiala Katerinei Vasilievna. A doua zi, un gînd stăruia în mintea fetei : „Kirsanov nu mi-a spus nimic, nici măcar o vorbă despre el. Dacă i-ar fi produs o impresie bună, desigur că Kirsanov mi-ar fi spus-o. Oare să nu-i fie pe plac ? Dar ce anume s-ar fi putut să nu-i placă la el ?“ Seara, cînd sosi logod-

nicul, ea observă cu luare-aminte felul lui de a se purta și ascultă cu atenție cele ce vorbea. Vroia să vadă singură dacă într-adevăr Kirsanov ar putea găsi vreun cusur logodnicului ei. Ea nu găsi nimic. Nevoia însă de a-ți dovedi ție însuși că omul pe care-l iubești n-are defecte duce repede la descoperirea defectelor.

După cîteva zile, Kirsanov veni din nou și tot nu-i spuse dacă-i plăcușe sau nu logodnicul. De data aceasta, ea nu se mai putu stăpîni și, spre sfîrșitul serii, îl întrebă :

— Ce părere ai ? De ce taci ?

— Nu știu dacă dumneata ai fi dispusă să-mi ascuți părerea și nici nu știu dacă ai socoti-o nepărtinitoare.

— Nu-ți este pe plac ?

Kirsanov nu răspunse.

— Nu-ți place ?

— N-am spus asta.

— Văd. Dar de ce nu-ți place ?

— Am să aștept pînă ce vei vedea singură de ce anume nu-mi place.

În seara următoare, Katerina Vasilievna se uită și mai atent la Solovțov : „E un om foarte bine. Kirsanov n-are dreptate. Dar de ce nu-mi pot da seama ce anume nu-i place lui Kirsanov ?“ Era necăjită că nu putea observa nimic și se întreba : „Sînt oare atît de naivă ?“ Astfel i se trezi amorul propriu într-un chip foarte primejdios pentru logodnic.

Peste cîteva zile, cînd Kirsanov veni din nou, își dădu seama că poate acționa mai energic. Pînă atunci, evitase să stea prea mult de vorbă cu Solovțov spre a n-o alarma pe Katerina Vasilievna printr-o intervenție prematură. Acum el luă loc în grupul de musafiri în care erau ea și Solovțov și începu o discuție anume ca să-l facă pe Solovțov să-și dea pe față caracterul. Se discută despre bogăție. Katerina Vasilievna avu impresia că pe Solovțov îl frămîntă foarte mult această chestiune a bogăției. Veni apoi vorba despre femei și ea observă că Solovțov vorbește despre ele pe un ton prea ușor. Se vorbi despre căsnicie — și în zadar se silea ea să-și alunge impresia că unei soții nu i-ar fi

plăcut, ba poate că i-ar fi chiar penibil, să trăiască cu un asemenea bărbat.

Criza se dezlănțui. Katerina Vasilievna nu putu mult timp să adoarmă și tot plîngea de necaz, supărată pe ea însăși că-l nedreptățește pe Solovțov, judecîndu-l astfel. „Nu-i adevărat, își zicea ea ; nu-i o fire rece ; nu disprețuiește femeile ; ține la mine și nu la averea mea.“ Dacă aceste obiecții ar fi fost răspunsuri la vorbele altuia, ele i-ar fi stăruit cu îndărătnicie în minte. Dar și le aducea ei însăși, și la un adevăr pe care-l descoperi tu însuți este mai greu să te opui, căci este al tău și nu poți bănuii nici o viclenie la mijloc. În seara următoare, Katerina Vasilievna îl iscodi și ea pe Solovțov în același chip în care îl pusese la încercare Kirsanov cu o zi înainte. Își zicea că nu vrea decît să se convingă că-l jignise fără pricină, dar în același timp simțea cum îi crește neîncrederea într-însul. Și iar nu putu multă vreme să adoarmă. Acum însă îi era ciudă pe el ; de ce vorbise în așa fel încît nu numai că nu-i alungase îndoielile, dar chiar i le întărise ? Îi era ciudă și pe ea însăși, dar motivul acestei ciude era limpede : „Cum am putut fi așa de oarbă ?“

Se înțelege că peste o zi-două ea începu să se gîndească cu groază : „În curînd nu voi mai fi în stare să-mi repar greșeala, dacă cumva am greșit în părerea mea asupra lui“.

Cînd Kirsanov veni din nou, văzu că putea sta mai lesne de vorbă cu ea :

— M-ai întrebat ce părere am despre dînsul ; dar părerea mea nu-i atît de importantă ca a dumitale. Ce crezi *dumneata* despre el ?

Acum, ea tăcea.

— Nu-mi permit să stăruii, zise el, schimbă vorba și, în curînd, se îndepărtă.

Dar, după o jumătate de ceas, ea veni singură la dînsul :

— Dă-mi un sfat ! Vezi doar și dumneata că m-au prins îndoielile.

— Pentru ce-ți trebuie sfatul altuia ? Știi și singură ce trebuie să faci cînd te cuprinde îndoiala.

- Să aştept pînă va dispărea ?
- Vezi că ştii ?
- Voi amîna nunta.
- Amîn-o, dacă găseşti că-i mai bine aşa.
- Dar el ce va zice ?
- Ai să vezi cum va primi el amînarea şi atunci ai să chibzuieşti cum e mai bine.
- Dar mi-e greu să-i spun.
- Atunci roagă-l pe tatăl dumitale să i-o spună.
- Nu vreau să mă ascund îndărătul altuia. Am să i-o spun singură.
- Dacă te simţi în stare să i-o spui singură, e şi mai bine.

Bineînţeles, cu alţii — de pildă, cu Vera Pavlovna — n-ar fi fost nevoie să se procedeze atît de molcom. Dar fiecare temperament îşi are cerinţele lui deosebite : dacă un om pătimaş se irită din pricina unei încetinelii sistematice, în schimb, un altul, mai domol, se revoltă cînd procedezi brusc cu dînsul.

Rezultatul explicaţiei dintre Katerina Vasiliievna şi logodnicul ei întrecu aşteptările lui Kirsanov, care credea că Solovţov îşi va da seama de situaţie şi va tărgăni lucrurile printr-o atitudine de resemnare şi cu rugăminţi umile. Dar nu ! În pofida stăpînirii lui de sine, Solovţov, văzînd că uriaşa bogăţie îi scapă printre degete, nu se putu stăpîni şi pierdu singur slabele şanse ce-i mai rămăseseră. Izbucni în invective împotriva lui Polozov, pe care îl făcu intrigant. Impută Katerinei Vasiliievna că lasă pe tatăl ei să aibă prea multă înrîurire asupra ei, că se teme de dînsul şi face aşa cum îi porunceşte el. Polozov însă nici n-avea habar de hotărîrea fiicei sale de a amîna nunta. Fata văzuse că tatăl ei îi lăsase în vremea din urmă o libertate nemărginită. Imputările pe care Solovţov le făcu tatălui ei o supărare, fiindcă erau nedrepte şi totodată o jignire, căci cu acest prilej Solovţov arătase ce părere avea despre dînsa, considerînd-o ca pe o fiinţă lipsită de voinţă şi caracter.

— Am impresia că dumneata mă socoţi o jucărie în mîinile altora.

— Da ! rosti el înciudat.

— Și eu care eram gata să mor pentru dumneata, fără să mă gândesc la tata. Acum îmi dau seama că nu mă înțelegi. Din clipa aceasta, totul s-a isprăvit între noi ! zise ea și ieși repede din odaie.

VIII

În urma celor petrecute, Katerina Vasilievna rămase multă vreme tristă, însă întristarea nu mai avea acum nici o legătură cu această întâmplare. Există firi pentru care un caz particular se dovedește a fi puțin interesant, slujindu-le numai ca un imbold pentru idei generale, care — acestea — au asupra lor un efect cu mult mai puternic. Dacă astfel de oameni au o minte foarte ageră, atunci devin creatori de idei generale. Mai demult, ei ajungeau mari filozofi. Kant, Fichte, Hegel nu s-au îndeletnicit cu chestiuni particulare, căci așa ceva ar fi fost plictisitor pentru ei. Dar aceasta se referă, bineînțeles, numai la bărbați. Femeile, după concepția curentă, n-au o minte prea ageră — pentru că, vedeți dumneavoastră, natura cică le-a refuzat un asemenea dar, așa cum n-a catadicsit să dea fierarilor un ten gingaș, croitorilor o statură zveltă și cizmarilor un miros fin — și astea purced de la natură. De aceea, nici printre femei nu se află persoane cu o minte prea ageră. Oamenii cu mintea nu prea ascuțită, și flegmatici din fire, ajung la o totală nepăsare. Oamenii cu inteligență obișnuită au uneori înclinare spre meditație, spre o viață tihnită și, îndeobște, sînt puși pe visare. Aceasta încă nu înseamnă că ei ar fi niște făuritori de fantezii ; mulți oameni au o imaginație săracă, sînt foarte pozitivi și le place numai să însăileze ceva gânduri în tihnă.

Katerina Vasilievna se îndrăgostise de Solovțov datorită scrisorilor lui ; tînjise din pricina unei iubiri întemeiată numai pe visurile ei. Chiar din aceasta reiese că pe vremea aceea era foarte romantică. Cum însă

viața zgomotoasă a lumii, care umplea casa lui Polozov nu predispunea cîtuși de puțin la exaltări idealiste — este limpede că această trăsătură romantică provenea din însăși firea ei. Zgomotul o stingherea mult, deoarece îi plăcea să citească și să viseze. Acum însă începu s-o stingherească și bogăția, nu numai zgomotul ei. Nu trebuie totuși s-o socotim — datorită acestui simțămînt — o fire excepțională ; toate femeile bogate, dar modeste și potolite din fire, au acest simțămînt. Atît doar că la Katerina Vasilievna se ivise ceva mai devreme decît de obicei, deoarece primise mai de timpuriu cea dintîi lecție.

„În cine să cred ? În ce să cred ?“ se întreba ea după întîmplarea cu Solovțov. Și tot ea își răspundea : „În nimeni și nimic“. Bogăția tatălui ei atrăgea numai oameni lacomi de bani, vicleni, fățarnici. Era înconjurată numai de mincinoși și de lingușitori ; fiecare vorbă ce i se spunea era calculată pe măsura milioanei tatălui ei.

Începu să se gîndească tot mai serios la aceste lucruri. Începură s-o frămînte o seamă de probleme generale legate de bogăția, care o stingherea atît de mult, și de sărăcia, care în schimb îi chinuia tot atît de mult pe alții. Tatăl îi dădea destui bani de buzunar, și ea, ca orice ființă cu inimă, ajuta o seamă de săraci. Dar, citind și cugetînd, începu să-și dea seama că ajutorul pe care îl dădea folosea mult mai puțin decît ar fi trebuit. Începu să observe că existau mulți care făceau pe săracii sau pe cerșetorii, ca să-i stoarcă parale. Mai observă că banii dați de pomană nu aduc mai niciodată un folos temeinic nici chiar celor care merită să fie ajutați și care caută să-i întrebuinteze cum trebuie ; într-adevăr, îi scot pentru moment din mizerie, dar după o jumătate de an, după un an, oamenii aceștia ajung iarăși în mizerie. Ea începu să se gîndească : „Pentru ce există oare această bogăție, care îi strică așa de mult pe oameni ? Și de ce săracii nu pot scăpa de mizerie ? De ce există atîția săraci, care-s tot așa de nechibzuiți și de răi ca și bogații ?“

Katerina Vasilievna era o fire visătoare, dar visurile îi erau domoale, ca și caracterul ei și aveau tot atît de puțină strălucire ca și ea însăși. Scriitorul ei preferat era George Sand, dar ea nu-și închipuia că este Lelia, sau Indiana, sau Cavalcanti, nici măcar Consuelo ; în visările ei, se vedea o Jeanne și, mai ales, o Geneviève. Această Geneviève era eroina ei favorită. Iat-o umblînd pe cîmp și culegînd niște flori care aveau să-i servească de model pentru broderiile ei, iat-o întîlnindu-l pe André — ce întîlniri tihnite : iată-i că încep să se iubească. Acestea erau visurile ei și singură își dădea seama că sînt numai visuri. Totuși, îi plăcea să viseze, să-și spună cît de invidiat era soarta lui *miss Nightingale*, această fată liniștită, modestă, despre care nimeni nu știe nimic, în afară de faptul că toată Anglia o iubește. E tînără ? Bogată ? Săracă ? Este oare ea însăși fericită ori nenorocită ? De asta nu vorbește nimeni, și nimeni nu se gîndește la asta ; toți doar o binecuvîntează pe fata care a fost un înger binefăcător în spitalele engleze din Crimeia și de la Scutari și, o dată cu terminarea războiului, întoarsă în patrie cu sutele de oameni salvați de ea, continuă să îngrijească de bolnavi... Erau niște visuri pe care Katerina Vasilievna ar fi vrut să le vadă împlinite. Fantezia ei n-o ducea însă mai departe de gîndul la Geneviève și la *miss Nightingale*. Dar era asta într-adevăr fantezie ? Se poate spune oare că era o visătoare ?

Geneviève, într-o societate gălăgioasă și banală de aventurieri și filfizoni ratați ; *miss Nightingale*, în mijlocul unui lux deșert, puteau ele oare să nu se plictisească și să nu fie triste ? De aceea, Katerina Vasilievna poate mai mult se bucură decît se mîhni cînd tatăl ei se ruină. Îi părea rău să-l vadă îmbătrînind deodată, el care pînă mai ieri fusese voinic și încă tînăr. Îi părea rău și de mijloacele ei pentru ajutorarea altora, care scăzură acum destul de tare. La început, îi fu necaz văzînd disprețul gloatei care, altădată, se milogea și se ploeonea în fața tatălui ei și în fața ei. În

schimb, îi părea bine că liota aceea banală, plictisitoare, scîrboasă, îi lăsa acum în pace și nu-i mai stingherea viața și n-o mai revolta cu prefăcătoriile și josnicia ei. Se simțea acum așa de liberă ! Începea chiar să tragă nădejde că va putea cunoaște fericirea. Își zicea : „Acum, dacă voi găsi pe cineva care să țină la mine, voi fi sigură că ține într-adevăr la mine și nu la mili-oanele tatei“.

IX

Polozov căuta să vîndă fabrica de stearină, al cărei acționar era și pe care o administra. După un an și mai bine de căutare asiduă, găsi un cumpărător. Pe cărțile de vizită ale cumpărătorului era scris Charles Beaumont, dar acest nume nu se pronunța „Șarl Bo-mon“, așa cum l-ar pronunța necunoscătorii, ci „Cearls Biumont“ — și era firesc să se pronunțe așa, deoarece cumpărătorul era un agent al firmei engleze Hodgeson, Lothair & Co., care se ocupa cu colectări de seu și de stearină. Fabrica nu putea să meargă din pricina relei stări financiare și administrative a societății pe acțiuni, care o deținea ; o dată ajunsă în mîinile unei firme puternice, fabrica avea să dea mari profituri ; cu o cheltuială de cinci-șase sute de mii de ruble se putea sconta un venit de o sută de mii de ruble anual. Agentul era un om conștiincios : cercetă cu atenție fabrica, studie amănunțit scriptele ei înainte de a recomanda firmei cumpărarea ei. După aceea începură tratativele cu societatea pentru vînzarea fabricii. Tratativele ținură foarte mult, așa cum se întîmplă cu societățile noastre pe acțiuni, ținură atît de mult încît ar fi plictisit pînă și pe grecii cei răbdători, care nu și-au pierdut răbdarea asediind Troia timp de zece ani. Polozov se îngrijea tot timpul de agent, după străvechiul obicei de a te purta bine cu oamenii de care ai nevoie, și îl poftea

mereu la masă. Agentul se cam ferea de amabilități și refuza invitațiile la masă ; într-o zi însă, cînd tratativele cu direcția societății se prelungiră din cale-afară, obosit și flămînd, acceptă să vină la masă la Polozov, care locuia la același etaj cu sediul societății.

X

Charles Beaumont nu prea era amator de intimități și de efuziuni personale — așa cum se și cuvine să fie orice Charles, James, John sau William ; dar, cînd era întrebat, își spunea biografia fără prea multe vorbe, însă foarte limpede. Familia sa, zicea el, se trăgea din Canada ; e adevărat că în Canada aproape jumătate din locuitori sînt urmași de-ai coloniștilor francezi ; iar familia sa se trăgea tocmai dintr-unul din aceștia și, din cauza aceasta, avea nume francez. Chiar chipul său era mai curînd al unui francez decît al unui englez sau yankeu. Dar, spunea el mai departe, bunicul său se mutase din Quebec la New York. Pe vremea acestei migrațiuni, tatăl său era încă un copil. Apoi, bineînțele, crescuse și ajunsese om în toată firea. Pe vremea aceea, un moșier bogat din Crimeia, care avea idei înaintate în agricultură, se gîndi să facă la el, pe litoralul de sud al Crimeii, plantații de bumbac în loc de viță de vie, și în acest scop însărcinase pe cineva să-i aducă un administrator din America de Nord. Așa i-a fost adus James Beaumont, originar din Canada și locuitor al New York-ului, deci un om care văzuse plantații de bumbac de la aceeași distanță de la care eu și cu dumeata, cititorule, fie că sîntem din Petersburg sau din Kursk, am vedea muntele Ararat. Așa se cam întîmplă întotdeauna cu asemenea progresiști. Este adevărat că nu putea dăuna cu nimic completa ignoranță a administratorului american în materie de plantații de bumbac, deoarece a cultiva bumbac în Crimeia este totuna cu a cultiva viță de vie la Petersburg. Cînd se con-

stată însă acest lucru, administratorul american fusese deja concediat de la bumbac și ajunsese administratorul unei distilerii de spirt în gubernia Tambov. Trăi acolo aproape tot restul vieții, acolo avu un fiu, pe Charles, iar curînd după aceea își înmormîntă tot acolo nevasta. La vîrsta de șaiszeci și cinci de ani, după ce-și agonisise ceva bani pentru bătrînețe, se întoarse în America. Pe atunci Charles avea vreo douăzeci de ani. După ce îi muri tatăl, Charles se gîndi să se întoarcă în Rusia, deoarece se socotea rus, fiind născut în Rusia și trăind pînă la vîrsta de douăzeci de ani la țară, în gubernia Tambov. La New York fusese agentul unei firme comerciale. Cînd își pierdu tatăl, trecu la sucursala new-yorkeză a firmei londoneze Hodgeson, Lothair & Co., știind că firma are legături de afaceri cu Petersburgul și, după ce se făcu apreciat, ceru să fie trimis ca reprezentant al firmei în Rusia, deoarece cunoștea Rusia ca patria lui. Bineînțeles, firmei îi convenea să aibă în Rusia un asemenea reprezentant. Mai întîi, Beaumont lucră cîtva timp la sediul londonez al firmei, pentru probă, și după aceea, cu vreo jumătate de an înainte de masa de la Polozov, sosi la Petersburg ca reprezentant al firmei care făcea comerț cu seu și stearină. Avea o leafă de cinci sute de lire. Beaumont, care se născuse și trăise pînă la douăzeci de ani în gubernia Tambov, fiind, împreună cu tatăl său care își petrecea toată ziua la distilerie, singurii englezi sau americani pe o rază de douăzeci, cincizeci sau o sută de verste, vorbea rusește ca un rus get-begt, iar englezește curgător și corect, totuși nu tocmai curat, așa cum era și de așteptat de la un om care trăise numai cîtiva ani — și la maturitate — într-o țară de limbă engleză.

XI

Beaumont șezu la masă numai cu bătrînul și cu o blondă foarte drăguță, și cam îngîndurată — fiica lui.
— Puteam eu bănuî vreodată, zise la masă bătrînul Polozov, că aceste acțiuni ale fabricii vor avea vreo

importantă pentru mine ? E greu să înduri la bătrînețe o asemenea lovitură. Din fericire Katia a suportat cu indiferență faptul că încă în timpul vieții mele i-am ruinat averea căci — o pot spune — averea a fost mai mult a ei decît a mea. Mama ei a fost bogată ; eu, mai puțin. Dar eu am făcut din fiecare rublă douăzeci de ruble ; prin urmare, privind altfel lucrurile, averea a fost agonisită mai mult prin munca mea decît prin moștenire. Cît m-am trudit ! Și cîtă pricepere se cerea ! — Bătrînul vorbi îndelung cu aceeași laudă de sine. — Totul a fost făcut cu trudă, încheie el, dar mai cu seamă cu pricepere. Și, drept concluzie, adăugă cele rostite ca introducere, anume că e greu să înduri o asemenea lovitură și că, dacă din pricina aceasta Katia s-ar fi amărît, ar fi înnebunit și el de supărare. Katiei însă nu numai că nu-i părea rău, dar îi dădea curaj și lui.

Obişnuit, ca orice american, să nu vadă nimic deosebit nici într-o îmbogățire peste noapte și nici în ruină, sau poate fiindcă așa era firea lui, Beaumont nu se grăbi să admire iscusința unei minți care agonisise la un moment dat vreo trei-patru milioane, nici să deplîngă o ruinare, după care totuși mai rămăseseră mijloace pentru a ține un bucătar excelent. Față de acest lung discurs, trebuia totuși să spună o vorbă de compătimire, așa că zise :

— Da, e o mare ușurare cînd familia suportă strîns unită neplăcerile.

— Dar, Karl Iakovlici, dumneata parcă o spui cu oarecare îndoială. Dumneata o vezi pe Katia îngîndurată și crezi poate că îi pare rău după avere ? Nu, Karl Iakovlici, greșești dacă crezi așa. Eu și cu dînsa avem un alt necaz : ne-am pierdut încrederea în oameni, zise Polozov pe un ton jumătate glumeț, jumătate serios, așa cum vorbesc bătrînii cu experiență despre ideile bune, însă lipsite de experiență, ale copiilor.

Katerina Vasilievna se înroși. Nu-i plăcea că bătrînul adusese vorba despre sentimentele ei. Dar în

afară de dragostea de părinte, mai era la mijloc și o altă pricină bine cunoscută pentru care se ajunsese la discuția aceasta și de care tatăl ei nu era vinovat : cînd n-ai despre ce vorbi, iar în odaie se află o pisică sau un cîine, atunci vorbești despre pisică sau despre cîine ; dacă nu există nici pisică, nici cîine, atunci vorbești despre copii. Starea vremii este numai al treilea refugiu, refugiul extrem al lipsei unui subiect de conversație.

— Nu, papá, degeaba explici îngîndurarea mea printr-un motiv atît de adînc ; mata știi că n-am o fire veselă și că mă plictisesc.

— Veselia este desigur chestie de temperament, zise Beaumont, dar plictiseala, după părerea mea, nu poate fi scuzată. Plictiseala este la modă la frații noștri, englezii, însă noi, americanii, habar n-avem de ea. N-avem timp să ne plictisim, căci avem prea multe treburi. Eu cred, mi se pare, își corectă el îndată americanismul, că și poporul rus ar trebui să se considere tot în aceeași situație ; și el are prea multe treburi de făcut. În realitate însă, văd la ruși ceva cu totul contrar ; sînt foarte dispuși să se plictisească. Nici englezii nu rezistă în privința aceasta la o comparație cu ei. Societatea englezilor care, în toată Europa inclusiv toată Rusia, este socotită cea mai plictisitoare din lume, este totuși mai vorbăreată, mai vioaie, mai veselă decît cea a rușilor, în aceeași măsură în care cea a francezilor se dovedește mai comunicativă, mai însuflețită și mai veselă decît cea a englezilor. Și cu toate astea călătorii voștri vorbesc de plictiseala lumii engleze ! Eu nu înțeleg unde le sînt ochii. Ei nu văd ce-i la dînșii acasă ?

— Dar rușii au dreptate să se plictisească, zise Katerina Vasilievna. Ce treabă au ei ? N-au ce face, trebuie să stea cu brațele încrucișate. Dă-mi o ocupație și atunci, probabil, că nu mă voi mai plictisi.

— Vrei să-ți găsești o ocupație ? N-ai de căutat prea mult. Privește în jurul dumitale, cîtă ignoranță —

scuză-mi părerea pe care o am despre țara... despre patria dumitale, continuă el corectîndu-și expresia englezească, dar și eu m-am născut și am crescut aici, așa că o socot și patria mea și de aceea vorbesc fără ocol — uite cîtă ignoranță turcească și cîtă indolență japoneză ! Eu vă urăsc patria, fiindcă o iubesc ca și pe a mea. Mă exprim cu vorbele unui poet de-al dumneavoastră. În patria dumneavoastră este încă mult de lucru.

— Da. Dar ce poate face unul singur și, cu atît mai mult, una singură ?

— Bine, Katia, dar și tu faci ceva ! interveni Polozov. Am să-ți spun secretul ei, Karl Iakovlici. De plictiseală, dă lecții unor fete. Vin la ea în fiecare zi și își bate capul cu ele de la ora 10 pînă la 1, uneori și mai mult.

Beaumont o privi cu stimă pe Katerina Vasilievna.

— Așa da, ca la noi, americănește ; bineînțeles, înțeleg prin americani numai statele de nord, cele libere ; cele din sud sînt mai rele decît Mexicul, aproape tot atît de odioase ca și Brazilia (Beaumont era un abolitionist¹ înfocat.) Da, asta-i ca la noi ! Dar, atunci, cum te mai plictisești ?

— Parcă asta este o îndeletnicire serioasă, *mister* Beaumont ? Nu-i decît o distracție, cred eu. Poate că greșesc ; poate că o să mă faci materialistă...

— Te aștepti la o asemenea dojană din partea unui om care aparține unei națiuni despre care toată lumea afirmă că dolarul îi este unicul țel și gînd ?

— Dumneata faci glume, dar eu mă tem serios, mă feresc să-mi exprim părerea față de dumneata ; ea poate să-ți pară asemănătoare cu ceea ce predică obscuranțiștii cînd vorbesc de inutilitatea educației.

„Ehei ! își zise Beaumont. Să fi ajuns ea oare atît de departe ? Începe să fie interesant.“

¹ Denumire dată partizanilor desființării sclaviei din America de Nord pe la mijlocul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea. (N. red. ruse.)

— Eu, personal, sînt obscurantist, zise el ; eu sînt pentru negri analfabeți și împotriva proprietarilor lor civilizați din statele sudului. Iertați-mă ! M-am lăsat luat de ura mea interamericană. Dar sînt foarte curios să-ți aud părerea.

— Mister Beaumont, părerea mea este foarte prozaică, dar însăși viața m-a adus la ea. Mi se pare că îndeletnicirea mea este prea unilaterală și nu constituie ceva de seamă, un lucru asupra căruia trebuie să se îndrepte atenția celor care vor să aducă un folos popoului. Eu cred așa : dați-le oamenilor pîine și ei vor învăța singuri să citească. Trebuie să se înceapă de la pîine ; altfel ne irosim vremea degeaba.

— Atunci de ce nu începi cu ce trebuie ? întrebă Beaumont, de astă dată cu oarecare însuflețire. Lucrul este posibil. Cunosc unele exemple de la noi, din America, adăugă el.

— Ți-am mai spus : ce pot face eu singură ? Nu știu cum, nu știu de unde s-o iau și, dacă aș ști, ce-aș putea face ? O fată ca mine este cu mîinile legate aproape în tot ce ar vrea să facă. Sînt liberă doar în camera mea ; dar ce pot face în ea ? Doar să deschid o carte și să învăț pe cineva să citească. Unde să mă duc singură ? Cu cine să mă întîlnesc, dacă sînt singură ? Ce fel de treabă pot să fac așa singură cum sînt ?

— Mi se pare, Katia, că eu apar acum ca un despot, zise tatăl ei. Dar tocmai de așa ceva nu mai pot fi învinovățit de cînd tu singură m-ai învățat minte.

— Papá, mi-e rușine, cînd mă gîndesc la asta ; dar atunci eram o copilă. Nu, papá, mata ești bun, mata nu mă stingherești cu nimic. Lumea mă stingherește. Este adevărat, *mister* Beaumont, că în America fetele nu mai sînt atît de încătușate ?

— Da, ne putem mîndri cu acest lucru ; desigur, nici la noi nu sînt toate așa cum ar trebui să fie ; totuși, nu încape nici o comparație cu voi, europenii. Tot ce vi se spune despre libertatea femeilor de la noi este adevărat.

— Papá, hai să plecăm în America, după ce *mister* Beaumont îți va cumpăra fabrica ! spuse Katerina Vasilievna în glumă. Acolo aş putea face și eu ceva. Ah, ce bine mi-ar părea !

— Se poate găsi ceva și la Petersburg, zise Beaumont.

— Spuneți-mi și mie ce aş putea face.

Beaumont șovăi o clipă-două. „Dar atunci, ce caut eu aici ? Și nu e tocmai ea persoana indicată de la care să pot afla ?“... se gândi el.

— Dumneata n-ai auzit ? Există o interesantă experiență de aplicare practică a unor principii care au fost elaborate în ultimul timp de știința economică. Le cunoști ?

— Da, am citit ; trebuie să fie ceva foarte interesant și folositor. N-aș putea lua și eu parte ? Și unde ?

— Acest lucru l-a realizat doamna Kirsanova.

— Cine ? Nu cumva soțul ei este medic ?

— Îl cunoști ? Și nu ți-a vorbit despre asta ?

— L-am cunoscut mai demult, când încă nu era înșurat. Am fost grav bolnavă și el m-a vindecat. Ah, ce om ! O fi și ea ca dînsul ?

Dar cum s-o cunoască pe doamna Kirsanova ? N-ar putea s-o recomande Beaumont ? Nu, soții Kirsanov n-au auzit niciodată de numele lui. Dar nu-i nevoie de nici o recomandatie : doamna Kirsanova va fi bucuroasă să cunoască pe cineva care se interesează de întreprinderea ei. Adresa se putea lua de la spitalul unde lucrează Kirsanov.

XII

Iată cum Polozova făcu cunoștință cu Vera Pavlovna. Se duse la ea chiar a doua zi, dimineata. Beaumont se interesa așa de mult de acest lucru încît veni seara ca să afle cum i-a plăcut Katerinei Vasilievna noua cunoștință și ce-i arătase aceasta.

Katerina Vasilievna era acum foarte voioasă. Nu-i mai rămăsese nici o urmă de tristețe. Nu mai stătea îngândurată, ci era veselă. Îi povesti cu entuziasm lui Beaumont tot ce văzuse. Îi povestise deja totul tatălui ei, dar nu se potolise încă. Ar fi putut vorbi la nesfârșit despre cele ce văzuse în dimineața aceea, căci sufletul îi era plin de gânduri bune. Găsise, în sfârșit, un lucru viu, care o interesa ! Beaumont o asculta cu atenție. Dar de ce nu zicea nimic ? Ea îi spusese aproape cu ciudă :

— *Mister* Beaumont, începi să mă dezamăgești. Cum se poate ca lucrul să te impresioneze atât de puțin ? Pentru dumneata, pare numai interesant și nimic mai mult !

— Katerina Vasilievna, dumneata nu ții seama că toate acestea le-am văzut la noi, în America ; pentru mine sînt interesante doar unele amănunte, dar lucrul, în general, îl cunosc foarte bine. Nou și interesant este pentru mine faptul că există persoane care au izbutit să înfăptuiască acest lucru nou la voi. Dar ia spune : cum ți-a plăcut doamna Kirsanova ?

— Mi-a plăcut tare mult ; mi-a explicat totul cu foarte multă căldură.

— Da. Mi-ai mai spus.

— Altceva, ce mai vrei ? Ce pot să-ți spun mai mult decît atât ? Nu prea am avut vreme să mă gîndesc la ea, atunci cînd aveam în fața mea asemenea lucruri !

— Așa e, zise Beaumont. Înțeleg că atunci cînd te interesează anumite lucruri, uiți persoanele. Totuși, ce poți să-mi mai spui despre *madame* Kirsanova ?

Katerina Vasilievna începu să-și răscolească amintirile, dar nu găsi decît cea dintîi impresie pe care i-o produsese Vera Pavlovna. Îi descrie în culori foarte vii înfățișarea, felul de a vorbi, tot ce este mai izbitor cînd faci cunoștință cu cineva. Dar altceva nu mai găsea de spus despre Vera Pavlovna. În schimb, vorbea mereu despre atelier și despre explicațiile pe care i le dăduse Vera Pavlovna. Explicațiile și le amintea

pe de-a-ntregul, dar pe Văra Pavlovna, după primele vorbe pe care le schimbasesc cu dînsa, o uitase cu totul.

— Aşadar, de astă dată m-am înşelat eu, aşteptînd să aflu de la dumneata mai multe lucruri despre *madame* Kirsanova. Dar n-am să te las : peste cîteva zile, am să te descos din nou.

— Dar de ce nu vrei să faci cunoştinţă cu ea, dacă te interesează aşşa de mult ?

— Chiar asta vreau : poate că am s-o şi fac cîndva. Dar, mai întîi, trebuie să aflu ceva mai multe despre dînsa.

Beaumont se opri o clipă, apoi urmă :

— Mă întreb dacă să-ţi fac o rugăminte sau nu. Mi se pare că-i mai bine să-ţi o fac : dacă ai prilejul să-mi pomenesci numele, cînd vorbeşti cu ea, să nu-i spui că te-am întrebat despre ea sau că vreau s-o cunosc.

— Asta începe să semene cu o enigmă, *mister* Beaumont, zise Katerina Vasilievna, pe un ton grav. Vrei să afli prin mine tot felul de lucruri despre ei şi nu vrei ca ei să ştie.

— Da, Katerina Vasilievna. Cum să-ţi explic ? Mi-e teamă să fac cunoştinţă cu ei.

— E ciudat, *mister* Beaumont.

— E-adevărat. Să-ţi vorbesc mai deschis : mi-e teamă că acest lucru nu le va face plăcere. N-au auzit de numele meu. Dar poate că am cunoscut pe vreun prieten de-al lor. Într-un cuvînt, trebuie să mă încredinţez în prealabil dacă le-ar plăcea să mă cunoască sau nu.

— Toate acestea par tare ciudate, *mister* Beaumont.

— Sînt un om cîstit, Katerina Vasilievna. Imi permit să te asigur că n-aş vrea niciodată să te compromit. Ne vedem abia a doua oară, dar de pe acum te stimez foarte mult.

— Văd şi eu, *mister* Beaumont, că eşti un om cumsecade, dar...

— Dacă mă socoți un om cumsecade, atunci, îmi vei da voie să mai vin pe aici, pentru ca, atunci cînd vei fi destul de sigură pe mine, să te pot întreba din nou despre soții Kirsanov. Sau, mai bine, dumneata singură să aduci vorba despre *madame* Kirsanov, atunci cînd vei crede că-mi poți îndeplini rugămintea ce ți-o fac acum și de care nu voi mai pomeni de acum încolo. Ne-am înțeles ?

— Cum vrei, *mister* Beaumont, zise Katerina Vasilievna, dînd ușor din umeri. Dar trebuie să recunoști că...

Dar iar nu-și sfîrși vorba.

— ...că acum îți inspir oarecare neîncredere ? E drept. Dar voi aștepta pînă cînd mă vei cunoaște mai bine.

XIII

Beaumont începu să vină foarte des la Polozov. „Și de ce nu ? își zicea bătrînul. Este o partidă bună. Bineînțeles, altădată, Katia ar fi putut avea o partidă și mai bună. Dar nici atunci nu fusese interesată și ambițioasă. Iar acum, nici că se poate să dorești ceva mai bun.“

Într-adevăr, Beaumont era o partidă bună. Mărturisea că are de gînd să rămînă pentru totdeauna în Rusia, deoarece o socoate patria lui. Era un om serios : la treizeci de ani, după ce începuse din nimic, ajunsese să aibă un post bun. Dacă ar fi fost rus, desigur că Polozov i-ar fi cerut să fie și nobil, dar lucrul acesta nu poate fi cerut unui străin, mai ales unui francez și, cu atît mai puțin, unui american. La ei în America, un om azi este calfă de cizmar ori plugar, mîine general, poi-mîine președinte și, pe urmă, șef de birou sau avocat. E un popor cu totul deosebit : la ei, omul este judecat după banii pe care îi are și după minte. „Așa-i chiar și mai drept, se gîndea Polozov. Și eu sînt la fel. M-am

apucat de negoț și m-am însurat cu o negustoreasă. Banii — acesta-i lucrul principal — banii și mintea, fiindcă fără minte nu câștigi bani. Și el este în stare să câștige. A apucat pe o cale bună. Va cumpăra fabrica, va ajunge administrator ; mai târziu firma îl va lua ca asociat. La ei, firmele nu sînt ca la noi. Așa că și el va mînuî milioane...”

Este foarte probabil că nădejdlile lui Polozov care crede că, datorită negustoriei, ginerele său va ajunge milionar, nu se vor împlini, precum soarta n-a binevoit să îplinească nici speranțele Mariei Alexevna, cînd și-a închipuit că primul ei ginere va ajunge concesionar de monopoluri. Totuși, Beaumont era o partidă bună pentru Katerina Vasilevna.

Dar nu cumva greșea Polozov, prevăzînd că îl va avea de ginere pe Beaumont ? Dacă bătrînul mai avea vreun dram de îndoială asupra acestui lucru, ea îi dispăru cu desăvîrșire atunci cînd Beaumont, la vreo două săptămîni după ce începu să vină mai des pe la ei, îi spuse că, probabil, cumpărarea fabricii va suferi o amîinare de cîteva zile, dar, cu toate acestea, lucrurile vor merge bine și nu vor suferi o mare întîrziere ; probabil că ei, chiar și fără să aibă nevoie să-l aștepte pe *mister* Lothair, tot n-ar putea redacta clauzele definitive ale contractului, înainte de o săptămîină ; or, *mister* Lothair va fi la Petersburg peste patru zile.

— Mai înainte, cînd nu vă cunoșteam personal, zise Beaumont, vroiam să închei singur tranzacția. Acum, lucrul este mai delicat, fiindcă ne cunoaștem mai de aproape ! Ca să nu încapă nici un fel de neînțelegeri, am comunicat firmei acest lucru ; am scris că în cursul negocierilor, am făcut cunoștință cu administratorul, care își are aproape tot capitalul investit în acțiunile fabricii ; am cerut ca firma să trimită pe cineva în locul meu ca să încheie tranzacția. Așa că acum, vedeți, va veni *mister* Lothair.

Lucru prudent și inteligent și, în același timp, un semn evident că Beaumont vrea să se însoare cu Katia : o simplă cunoștință n-ar fi fost un motiv suficient pentru asemenea precauții.

Katerina Vasilievna îl primi destul de rece pe Beaumont în zilele care urmară după ultima lor convorbire. Adevărul este că ea nu prea avea încredere în acest om, pe care aproape nu-l cunoștea și care cerea mereu în chip misterios informații despre o familie pe care, după cum spunea chiar el, n-o cunoștea și cu care, totuși, se ferea a face cunoștință, nefiind sigur că va fi pe placul acestei familii. Dar și acum, Katerina Vasilievna, deși îl primea cu neîncredere, tot stătea de vorbă cu dînsul. În viața ei de pînă atunci, înainte de a-i cunoaște pe Beaumont și pe Kirsanov, ea nu mai întîlnise asemenea oameni. Beaumont împărtășea cu totul ideile ce o interesau și o înțelegea foarte bine; nici chiar cu prietenele ei cele mai bune (n-avea, de altfel, decît o singură prietenă, pe Paulina, care se mutase demult la Moscova, după ce se măritase cu un industriaș de acolo), nici chiar cu Paulina nu-i venea atît de ușor să stea de vorbă cum stătea cu dînsul.

Dar el? La început, era cert că nu venise pentru ea, ci pentru a afla prin ea ceva despre Kirsanova; dar, chiar de la începutul cunoștinței lor, din clipa cînd discutaseră despre plictiseală și despre mijloacele de a o evita, se văzuse că el o stimează și o simpatizează. La cea de a doua vizită, lui Beaumont îi plăcuse înflăcărarea cu care descoperise ea că va putea găsi o nouă ocupație. Acum, cu fiecare nouă vizită, simpatia ce o avea el față de dînsa devenea tot mai vădită pentru Katerina Vasilievna. Foarte curînd, între ei se legă o prietenie firească și caldă, iar după vreo săptămînă, Katerina Vasilievna începu să vorbească ea singură despre Kirsanov și soția lui: acum era sigură că acest om nu poate nutri nici un gînd rău.

Cînd aduse vorba despre Kirsanovi, Beaumont o opri:

— Pentru ce așa repede? Mă cunoști prea puțin.

— Ba nu, te cunosc destul, *mister* Beaumont ; socot că dacă n-ai vrut să-mi explici ceea ce mi se părea ciudat în dorința dumitale, asta înseamnă probabil că ai un motiv serios să nu-mi spui ; sînt multe taine pe lume !

El îi spuse :

— Vezi, nu mai vreau atît de mult să aflu ceea ce doream să știu despre ei.

XV

Katerina Vasiliievna era mereu la fel de voioasă, și voioșia ajunse la ea o stare permanentă care-i dădea strălucire. Avea impresia că tocmai această însuflețire a ei îl atrăgea pe Beaumont. Se vedea că și el se gîndea mult la dînsa. După ce ascultă de vreo două-trei ori ceea ce îi spusese ea despre Kirsanovi, cînd veni vorba a patra oară, el zise :

— Acum știu tot ce trebuie. Îți mulțumesc.

— Dar ce știi ? Deocamdată, nu ți-am spus decît că se iubesc foarte mult și că sînt fericiți.

— Nici nu vroiam să știu mai mult. De altfel, o și știam.

Și începură să vorbească de altceva.

Bineînțeles, cînd o întrebasese întîia oară de Kirsanova, Katerina Vasiliievna se gîndise că Beaumont era îndrăgostit de Vera Pavlovna. Dar acum era vădit că nu era așa. După cît îl cunoștea ea acum, Katerina Vasiliievna nici nu-l credea pe Beaumont în stare să se îndrăgostească. De iubit, desigur putea să iubească. Dar, dacă iubește acum pe cineva, atunci pe mine mă iubește, își zicea Katerina Vasiliievna.

XVI

Dar de fapt, se iubeau ei oare ? În ce o privește pe ea, avu o dată prilejul de a arăta că Beaumont nu-i este indiferent. Dar întîmplarea se isprăvi cu totul altfel

decît s-ar fi putut crede, judecînd după cum începuse. Beaumont trecea acum pe la Polozov în fiecare zi ; uneori zăbovea mai mult, alteori şedea mai puţin, dar nu era zi în care să nu vină. Tocmai din pricina aceasta, Polozov era convins că Beaumont vrea să se însoare cu Katerina Vasilievna. Alte motive pentru o asemenea speranţă nu existau. Dar iată că, într-o seară, Beaumont nu veni.

— Papá, oare ce-o fi cu el ?

— Nu ştiu, dar îmi închipui că nu-i nimic. N-a avut timp, pur şi simplu.

Beaumont nu veni nici a doua zi. A treia zi dimineaţa, Katerina Vasilievna se pregăti să iasă.

— Unde te duci, Katia ?

— Am treabă în oraş, papá.

Se duse la Beaumont. El şedea, îmbrăcat cu un halat cu mîneci largi şi citea. Cînd se deschise uşa, îşi ridică ochii de pe carte :

— Katerina Vasilievna, dumneata eşti ? Imi pare bine că te văd. Îţi mulţumesc că ai venit.

O spuse însă pe acelaşi ton cu care îl saluta pe tatăl ei — poate oleacă mai afectuos.

— De ce n-ai mai venit pe la noi, *mister* Beaumont ? Eram îngrijorată : mă temeam să nu fii bolnav. Ce s-a întîmplat ?

— Nimic deosebit, Katerina Vasilievna. Sînt sănătos, precum vezi. Vrei un ceai ? Tocmai vroiam să iau ceaiul.

— Cu plăcere. Dar de ce n-ai mai fost pe la noi ?

— Piotr, adu un pahar ! După cum vezi, sînt sănătos. Nu mi s-a întîmplat mai nimic. Am fost la fabrică cu *mister* Lothair şi, pe cînd îi explicam ceva la o maşină, n-am fost precaut şi am pus mîna pe o rotiţă care mi-a zgîriat mîna prin mîneacă. De aceea, n-am putut nici alaltăieri, nici ieri să-mi pun haina.

— Arată-mi şi mie. Mă tem că nu-i doar o zgîrietură, ci o rană serioasă.

— Nu-i nimic serios.

Piotr intră cu un pahar pentru Katerina Vasiliievna.
— Uite, pot să-mi mișc brațul foarte bine. În sfârșit, poftim, dacă vrei să vezi.

Și își suflecă mîneca pînă la cot.

— Piotr, du-te de golește scrumiera și adu-mi port-țigaretul. E în birou, pe masă. Vezi că nu-i nimic ?
Nici n-am pus altceva decît un plasture.

— Da, dar e umflat și roșu.

— Ieri era și mai umflat. Pînă mîine va trece. Piotr ieși, după ce aduse scrumiera și port-țigaretul. Nu vroiam să apar în fața dumitale în ipostaza unui erou rănit.

— Bine, dar puteai să scrii.

— Nici eu n-am crezut că va ține atît ; credeam că mă voi putea îmbrăca chiar a doua zi, adică alaltăieri ; pe urmă am crezut că voi putea ieși ieri. Și acum, văd că nici astăzi nu se poate. Și n-am vrut să vă mai tulbur.

— Da, dar așa m-ai tulburat și mai rău. Trebuia să scrii. Și cu cumpărarea fabricii cînd vei isprăvi ?

— Probabil că zilele acestea. De altfel, tărăgăneala nu-i din pricina mea și a lui *mister* Lothair, ci din partea societății.

— Ce citeai ?

— Noul roman al lui Thackeray. Ce păcat că un asemenea talent s-a irosit atît de repede. Asta-i din cauză că sfera ideilor lui este cam îngustă.

— L-am citit și eu. E adevărat că... etc.

Și amîndoi își exprimară părerea de rău cu privire la decăderea lui Thackeray și mai discutară vreo jumătate de oră despre alte asemenea lucruri. Apoi, Katerina Vasiliievna se ridică să plece :

— Trebuie să mă duc la Vera Pavlovna. Cînd ai de gînd să faci, în sfârșit, cunoștință cu ei ? Sînt niște oameni foarte cumsecade.

— Într-una din zilele astea. Am să te rog, dacă vrei, să mergem împreună. Îți sînt foarte recunoscător că ai venit să mă vezi. Calul de la trăsură e al dumitale ?

- Da, al meu.
- A, de aceea tatăl dumitale nu merge niciodată cu el. Dar e un cal bun.
- Mi se pare și mie. Nu mă pricep la cai.
- Bun cal, domnule. Face vreo trei sute cincizeci de ruble, spuse și vizitiul.
- Cîți ani are ?
- Șase, domnule.
- Hai să mergem ! Zahar, m-am urcat. La revedere, *mister* Beaumont ! Vii diseară ?
- Nu cred ; dar mîine vin sigur.

XVII

Așa trebuia să se întîmple oare ? Așa sînt oare vizi-tele pe care le fac fetele îndrăgostite ? Nu mai vorbim de faptul că nici o fată bine crescută nu și-ar îngădui vreodată așa ceva, iar dacă totuși și-ar îngădui, atunci n-ar putea ieși decît cu totul altceva. Dacă fapta Katerinei Vasiliievna este atît de contrară moralei, atunci sensul acestei fapte imorale, ca să-i zicem așa, este și mai potrivit tuturor noțiunilor uzuale privind relațiile dintre un bărbat și o fată. Dar Katerina Vasiliievna și Beaumont parcă n-ar fi oameni, parcă ar fi alt soi de ființe, și chiar dacă sînt oameni, atunci n-au în vine un sînge cald, omenesc. Impresia aceasta o dădea și felul ei obișnuit de a se purta cu dînsul cînd venea pe la ei. De pildă, dacă el stătea uneori prea mult, ea zicea :

— Am ostenit de atîta vorbă, *mister* Beaumont. Ră-mîi cu papă. Eu mă duc.

Și pleca la ea în odaie.

Uneori, el răspundea :

— Mai stai un sfert de ceas, Katerina Vasiliievna.

— Bine. Mai stau, răspundea ea.

Dar, de cele mai multe ori, Beaumont spunea :

— Atunci, la revedere, Katerina Vasiliievna.

Ce fel de oameni or fi și aceștia ? Tare aș dori să știu : nu cumva sînt numai niște oameni cumsecade,

pe care nimeni nu-i împiedică să se vadă între ei, atunci cînd vor și atît cît vor, pe care nimeni nu-i împiedică să se căsătorească dacă vor și care, prin urmare, n-au de ce să se agite ? Totuși, pe mine mă cam stingherește purtarea lor rece, a unuia față de altul, și mă rușinez, nu atît pentru ei cît pentru mine : oare sînt sortit să-mi compromit, ca romancier, eroii și eroinele față de oamenii bine crescuți ? Iată, unii din aceștia nu fac decît să mănînce și să bea ; iar alții nu se agită niciodată degeaba. Ce oameni neinteresanți !

XVIII

După convingerea bătrînului Polozov, lucrurile duceau totuși spre căsătorie. Spre căsătorie — cu toată purtarea logodnicei prezumtive față de prezumtivul logodnic ! Doar el auzea ce vorbesc amîndoi ! Este adevărat că fiică-sa și cu logodnicu-i prezumtiv nu stăteau toată vremea cu dînsul ; mai ședeau și în altă odaie sau în alte odăi, mai des chiar decît în aceeași odaie cu el ; dar asta nu schimba de loc tonul și subiectul discuțiilor dintre ei. Dacă ar fi auzit ce vorbeau ei împreună, orice om care știe să pătrundă inima umană (o inimă cum, în realitate, nu găsești la oameni) ar fi pierdut speranța de a-i mai vedea pe Katerina Vasilievna și pe Beaumont căsătoriți. Nu s-ar putea spune că nu pomeneau despre sentimente ; vorbeau așa cum vorbeau și despre alte lucruri, dar puțin. Și nici asta n-ar fi fost nimic că vorbeau puțin — dar să fi auzit tonul cu care vorbeau ! Tonul era revoltător de calm, iar sensul era îngrozitor — nu se putea compara cu nimic pe lume.

Iată, de exemplu, ce fel de conversație avu loc între ei, la o săptămînă după vizita pe care o făcuse Katerina Vasilievna lui Beaumont și pentru care acesta „îi mulțumise foarte mult“, și la două luni după ce se cunoscuseră. Fabrica fusese vîndută. *Mister Lothair* se

pregătea tocmai să plece a doua zi. Și chiar plecă. Să nu vă așteptați la vreo urmare catastrofală. Așa cum îi șade bine unui negustor, el efectuase o operație comercială și îl anunțase pe Beaumont că firma îl numește administrator al fabricii cu o leafă de o mie de lire, ceea ce de altfel era de așteptat. Și asta a fost tot. Ce rost avea să se amestece *mister* Lothair în altceva decât în comerț, gândiți-vă și dumneavoastră ! Acționarii, printre care și Polozov, urmau să primească chiar a doua zi (și au primit — să nu vă așteptați nici acum la vreo catastrofă ; firma Hodgeson, Lothair & Co. este foarte serioasă) jumătate din bani în numerar, iar cealaltă jumătate în polițe cu scadența peste trei luni. Încântat de acest lucru, Polozov ședea la masa din salon și își controla polițele, dar auzea și câte ceva din cele ce vorbea fiică-sa cu Beaumont, în clipele când treceau prin salon. Se plimbau prin toate cele patru camere ale apartamentului, care dădeau la stradă.

— Dacă o femeie sau o fată este stingherită de judecăți, zicea Beaumont (nemaifăcînd acum nici un fel de anglicisme sau americanisme), atunci și bărbatul — vorbesc despre un om corect — este expus, din pricina aceasta, la mari neajunsuri. Spune-mi : cum se poate însura un bărbat cu o fată care nu cunoaște absolut nimic din raporturile care se vor crea prin consimțămîntul ei ? Ea n-are cum să judece dacă îi va plăcea sau nu viața de toate zilele cu un om care are caracterul logodnicului ei.

— Dar, *mister* Beaumont, dacă relațiile ei cu acest om au avut și mai înainte de a o cere în căsătorie caracterul unor relații de toate zilele ? Prin urmare, există totuși oarecare garanție că ei vor fi mulțumiți unul de celălalt.

— Oarecare garanție, da. Totuși ar fi cu mult mai bine dacă cunoașterea ar fi mai deplină și mai multilaterală. Ea nu cunoaște din experiență natura relațiilor pe care le va începe ; de aceea căsătoria înseamnă pentru ea un risc cumplit. Așa stau lucrurile în cazul ei,

dar din pricina aceasta și bărbatul cu care se căsătorește întâmpină același risc, dacă-i om corect. În genere, el poate judeca dacă va fi sau nu mulțumit; a cunoscut mai de aproape femei de diferite tipuri și poate să vadă care dintre ele i se potrivește mai bine. Ea însă nu.

— Dar și ea a avut puțința de a observa viața și caracterele în familia ei și în familiile cunoscuților, și deci poate să judece.

— Toate acestea sînt foarte bune, dar nu și suficiente. Nimic nu poate înlocui experiența personală.

— Atunci vrei ca numai vădulele să se mărite? Întrebă Katerina Vasilievna, rîzînd.

— Ai spus foarte bine. Numai vădulele. Fetelor trebuie să li se interzică să se mărite.

— Este adevărat, rosti Katerina Vasilievna, de data aceasta cu seriozitate.

La început, asemenea discuții sau crîmpeie de discuții nu-i plăceau lui Polozov. Acum însă se obișnuise cu ele și își spunea: „Și eu sînt un om fără prejudecăți. M-am apucat de negustorie, m-am însurat cu o femeie din lumea negustorească.“

A doua zi, această parte din convorbire — fiindcă era numai un mic crîmpei dintr-o convorbire, care mai cuprindea și alte subiecte — această parte din convorbire fu continuată astfel:

— Mi-ai povestit cum te-ai îndrăgostit de Solovțov. Cum a fost? A fost...

— Să ședem, dacă vrei. Sînt obosită de atîta umblet.

— Bine... Așadar, a fost un sentiment copilăresc, care nu oferea nici o cheazășie. Un sentiment de care îți aduci aminte rîzînd și, dacă vrei, mîhnindu-te puțin, fiindcă există și ceva foarte regretabil. Ai scăpat numai datorită acestui fapt deosebit și rar că totul a căzut pe mîna unui om ca Alexandr...

— Cine?

— ...Matveici Kirsanov, completă el, ca și cum nu s-ar fi oprit numai la numele de „Alexandr“. Fără Kir-

sanov, te stingeai de oftică sau mureai din pricina aceluia ticălos. De aici s-ar putea trage niște concluzii foarte grave cu privire la primejdiile la care te expunea situația dumitale socială. Ți dai seama de ele. Toate acestea sînt foarte frumoase ; te-au făcut doar mai chibzuită și mai bună, dar nu ți-au dat încă destulă experiență ca să știi cu certitudine ce fel de bărbat ți se potrivește. Nu un ticălos, ci un om cinstit — asta-i tot ce ai putut afla. Perfect. Dar parcă pe o femeie cumsecade o poate mulțumi simplul fapt că bărbatul ei e cinstit, fără s-o mai intereseze și celelalte însușiri ale lui ? Ea are nevoie de o cunoaștere mai precisă a caracterului bărbaților, și a modului în care să se poarte cu ei, adică i se cere o experiență cu totul diferită decît cea pe care o are. Spuneam ieri că, după expresia dumitale, numai văduvele ar trebui să se mărite. Dar ce, dumneata ești văduvă ?

Beaumont spuse toate acestea cu un aer de nemulțumire, iar cuvintele din urmă trădau chiar necaz.

— E adevărat, zise Katerina Vasilievna, cu oarecare mîhnire. Și totuși n-aș putea să mă prefac.

— Cred și eu că n-ai putea să pretinzi că ai o experiență pe care n-o ai.

— Dumneata susții mereu că noi, fetele, n-avem posibilități suficiente pentru a ne alege bărbatul potrivit. Asta-i adevărat, în general. Există totuși cazuri excepționale, în care o asemenea experiență nici nu se cere pentru ca alegerea să fie bună. Cînd o fată nu este prea tînră, poate să-și cunoască bine caracterul. Iată, de pildă, eu îmi cunosc bine caracterul și este probabil că nu mi-l voi mai schimba. Am douăzeci și doi de ani. Știu ce-mi trebuie pentru ca să fiu fericită : vreau să trăiesc în liniște și alții să nu mă împiedice de a trăi astfel. Nu vreau nimic mai mult.

— Ai dreptate. Se și vede.

— Ce, parcă-i așa de greu să vezi dacă un om are sau nu trăsăturile de caracter necesare pentru acest lucru ? Asta se vede din cîteva discuții.

— E adevărat. Dar singură ai spus că acesta-i un caz excepțional. Regula e altfel.

— Bineînțeles, regula e altfel. Dar *mister* Beaumont, în condițiile de viață de la noi, cu concepțiile și moravurile noastre, eu nu cred că dumneata ceri ca o fată să ajungă la relații prozaice, numai pentru motivul că prin asta ea n-ar mai risca să facă o alegere rea, așa cum se întâmplă în majoritatea cazurilor. În condițiile de astăzi nu există ieșire dintr-o asemenea situație. În condițiile de acum, orice fel de relații ar avea o fată, ea tot n-ar putea căpăta experiența necesară, iar, pe de altă parte, primejdia ar fi enormă. Într-adevăr, fata ar putea să se înjosească pînă la minciună și prefăcătorie ; ar trebui să-și înșele rudele și lumea ei, ascunzîndu-se de ele. Iar de aici, nu-i greu să ajungi la alte înșelăciuni care, într-adevăr, degradează caracterul. Este foarte posibil chiar ca ea să înceapă a privi viața cu prea multă ușurință. Iar dacă lucrul nu se va produce, dacă fata va rămîne tot cinstită, atunci va rămîne cu inima zdrobită. Cu toate acestea, ea tot nu va dobîndi mare lucru din experiența aceea prozaică, deoarece asemenea relații, atît de primejdioase pentru caracterul ei și atît de chinuitoare pentru inima ei, rămîn tot niște relații superficiale — relații de zile rare, nu de toate zilele. Vezi, dar, că acest lucru nu se poate recomanda, în nici un caz, în condițiile de la noi.

— Desigur, Katerina Vasilievna. Dar tocmai de aceea condițiile noastre de viață sînt neprielnice.

— Sigur. În această privință sîntem de acord.

Dar ce-or mai fi și astea ? Fără să mai pomenim că sînt o grozăvie din punctul de vedere al concepțiilor generale, ce rost pot avea toate acestea în relațiile lor personale ? Bărbatul zice : „Mă îndoiesc că-mi vei fi soție bună“. Iar fata răspunde : „Nu. Te rog, cere-mă în căsătorie !“ Ce neobrăzare nemaipomenită ! Sau poate că n-o fi așa ? Poate că bărbatul zice : „Nu mă îndoiesc că voi fi fericit cu tine, dar fii cu băgare de seamă cînd mă alegi. Ai ales, dar, te rog, gîndește-te bine.

Este ceva foarte important. Cu toate că te iubesc foarte mult, nici în mine să n-ai încredere decît după ce te vei gîndi și vei judeca bine.“ Și poate că fata răspunde : „Prietene, îmi dau seama că nu te gîndești la dumneata, ci la mine. Ai dreptate : noi, fetele, sîntem vrednice de milă ; lumea ne înșală, ne leagă la ochi, ca să nu vedem limpede. Dar în privința mea să nu-ți fie nici o teamă : *dumneata* nu mă înșeli. Fericirea mea este sigură. Sînt tot atît de liniștită în ce mă privește, cum ești și dumneata în privința dumitale.“

— Mă mir de un lucru, urmă Beaumont a doua zi (se plimbau din nou prin camere și Polozov ședea într-una din ele), mă mir că în asemenea condiții mai există căsătorii fericite.

— Vorbești ca și cum ți-ar fi necaz că mai sînt căsătorii fericite, răspunse Katerina Vasilievna rîzînd. Trebuie observat că acum ea rîdea adeseori, cu un rîs potolit, dar vesel.

— Da, într-adevăr, zise Beaumont, aceste căsătorii fericite pot să ne ducă la gînduri triste. Uite, dacă în ciuda slabelor posibilități de a judeca gusturile și caracterul bărbaților, fetele știu totuși să aleagă destul de bine, ce dovedește aceasta decît că femeile sînt înzestrate cu o minte sănătoasă și limpede ? Cîtă rațiune, ce minte viguroasă și ageră posedă femeia de la natură ! Și totuși această minte rămîne fără folos pentru societate, care o respinge, o copleșește, o sugrumă. Omenirea ar progresa de zece ori mai repede dacă această minte n-ar fi înăbușită și distrusă, și ar putea lucra în voie.

— *Mister* Beaumont, dumneata ești un apologet al femeilor. Cred că s-ar putea da o explicație mai simplă, socotind că e vorba de ceva întîmplător.

— Aș ! Întîmplător ! Oricît de multe întîmplări ai explica printr-o simplă întîmplare, îți dai seama și dumneata că atunci cînd cazurile sînt numeroase, în afară de această simplă întîmplare care explică unele din ele, trebuie să mai existe și o cauză generală care stă la

baza celorlalte întâmplări. Aici nu se poate presupune existența nici unei alte cauze generale, în afară de explicația pe care am dat-o : o minte viguroasă și ageră care știe să aleagă bine.

— Hotărît, parcă ești o a doua *missis* Beecher Stowe, dar în problema feministă, *mister* Beaumont. Ea dovedește că negrii sînt cel mai înzestrat neam, că sînt superiori rasei albe prin facultățile lor mintale.

— Dumneata glumești, dar eu nu glumesc de loc.

— Mi se pare că te superi pe mine pentru că nu mă închin în fața femeii. Dar, drept scuză, recunoaște măcar că mi-e greu să mă pun în genunchi în fața mea însămi !

— Dumneata glumești și eu sînt supărat foarte serios.

— Sper că nu pe mine. Eu n-am nici o vină dacă, după părerea dumitale, femeile și fetele nu pot face ceea ce trebuie. Totuși, dacă vrei, am să-ți spun și eu serios părerea mea, însă nu cu privire la chestiunea feminină, fiindcă nu vreau să fiu arbitru într-o chestiune proprie, ci chiar cu privire la dumneata, *mister* Beaumont. Ai o fire foarte stăpînită, dar te enervezi ori de cîte ori atingem chestiunea aceasta. Înseamnă că ești foarte legat de această chestiune. Pesemne că ai suferit de pe urma vreunei alegeri greșite, făcută de o fată, după expresia dumitale, fără experiență.

— Poate că eu, poate că altcineva, pe care îl cunosc îndeaproape. Totuși, gîndește-te, Katerina Vasilievna. Am să ți-o mărturisesc, dar numai cînd îmi vei da răspunsul. Te rog să mi-l dai peste trei zile.

— La o întrebare care n-a fost pusă ? Și crezi că te cunosc atît de puțin, încît să mai am nevoie să mă gîndesc trei zile ?

Katerina Vasilievna se opri, îl luă pe Beaumont de după gît, îi aplecă spre dînsa capul și îl sărută pe frunte.

După toate exemplele existente și chiar după cerințele politetii, Beaumont ar fi trebuit s-o îmbrățișeze

și s-o sărute pe buze. Dar el nu făcu așa, ci îi strînse numai mîna, care se lăsa moale în jos.

— Bine, Katerina Vasiliievna ; totuși, gîndește-te ! Și începură iar să se plimbe.

— Dar cine ți-a spus, Charlie, că nu m-am gîndit la asta mult mai mult de trei zile ? întrebă ea, fără să-l lase de mînă.

— Da, adevărat, îmi dau seama. Totuși am să-ți spun ceva acum. Dar e un secret. Să mergem în odaia aceea și să ne așezăm așa ca să nu ne audă nimeni.

Beaumont rosti sfîrșitul acestei fraze, în clipa cînd trecură pe lîngă bătrîn. Acesta îi văzu mergînd braț la braț, ceea ce nu se întîmplase niciodată pînă atunci, și se gîndi : „A cerut-o și ea a primit. Bun.“

— Spune-mi, Charlie, secretul dumitale. De aici papa nu poate să ne audă.

— Desigur, Katerina Vasiliievna, este caraghios să mă tem pentru dumneata. Nu-i nimic primejdios, dar mă vei înțelege de ce te feresc atît, deși crezi de pe acum că vom putea conviețui. Am văzut însă cu ochii mei un exemplu de alegere greșită. Mi-a fost milă de dînsa. A suferit mult și îndelungată vreme n-a avut viața pe care o merita. Ce penibil ! Am văzut totul cu ochii mei. Unde s-a întîmplat asta, n-are nici o importanță — la New York, la Boston, la Philadelphia — e totuna. Era o femeie foarte bună și își socotea bărbatul la fel ca dînsa. Amîndoi erau foarte atașați unul de altul. Și totuși ea a trebuit să sufere foarte mult. El era gata să-și dea viața spre a o face cît de cît fericită. Și, cu toate astea, ea nu putea fi fericită cu el. Bine că s-a isprăvit așa. Dar ce greu a fost pentru ea. N-ai știut așa ceva și de aceea vroiam să nu-mi dai încă un răspuns.

— Aș fi putut să mai aud această poveste și de la alții, nu ?

— Poate că da.

— Poate chiar de la ea ?

— Și asta se poate.

— Nu ți-am dat încă răspunsul ?

— Nu.

— Știi care e ?

— Știu, zise Beaumont.

Și începu o scenă obișnuită, așa cum se cuvine să fie între logodnici : o scenă cu îmbrățișări.

XIX

A doua zi, pe la trei, Katerina Vasilievna se duse la Vera Pavlovna.

— Știi, Vera Pavlovna, că poimîine mă mărit ? zise ea de cum intră. Diseară, am să vin cu logodnicul meu.

— Bineînțeles că-i vorba de Beaumont, de care ești atît de entuziasmată ?

— Eu, entuziasmată ? Totul s-a petrecut atît de domol și cu foarte mare prudență !

— Da. Cred că ai vorbit cu el și domol, și prudent ; cu mine însă n-ai vorbit așa.

— Da ? E curios. Dar iată ceva și mai curios ! El vă iubește foarte mult pe amîndoi, dar pe dumneata, Vera Pavlovna, încă și mai mult decît pe Alexandr Matveici.

— Și ce-i curios în asta ? Dacă i-ai vorbit despre mine cu a mia parte din entuziasmul cu care îmi vorbești despre el, atunci sigur că...

— Dumneata crezi că te cunoaște numai prin mine ? Tocmai asta e : nu prin mine, ci direct și mult mai bine decît te cunosc eu.

— Asta-i nostim ! Dar cum ?

— Cum ? Am să-ți spun îndată. Din prima zi, cînd a venit la Petersburg, el dorea foarte mult să te vadă, dar i se părea că ar fi mai bine să amîne cunoștința pînă în ziua cînd nu va veni la dumneata singur, ci cu logodnica sau cu soția lui. Are impresia că dumitale

îți va face mai mare plăcere să-l vezi cu ea, decît singur. Chiar și logodna noastră s-a făcut datorită dorinței lui de a te cunoaște.

— Adică se însoară cu dumneata spre a face cunoștință cu mine !

— O, nu ! Cine zice că se însoară cu mine pentru dumneata ? N-am spus că ne căsătorim de dragul dumitale. Dar știam unul de altul că existăm pe lume, atunci cînd călătorea el spre Petersburg ? Iar dacă n-ar fi venit aici, cum ne-am fi cunoscut ? La Petersburg, însă, el a venit pentru dumneata. Ce nostimă ești !

— Spui că vorbește rusește mai bine decît englezește ? Întrebă Vera Pavlovna, tulburată.

— Rusește vorbește cum vorbesc și eu, iar englezește tot cum vorbesc eu.

— Katinka, draga mea, ce bine-mi pare !

Vera Pavlovna sări și își îmbrățișă prietena :

— Sașa, vino încoace ! Hai, mai iute ! Mai iute !

— Ce este, Verocika ? Bună ziua, Katerina Va...

Dar n-avu timp să-i isprăvească numele și Katerina Vasiliievna se repezi și îl sărută.

— Azi e paște, Sașa ! Spune Katenkăi „Adevărat a înviat !“

— Dar ce înseamnă asta ?

— Stai jos, că are să-ți spună. Nici eu nu știu încă bine. V-ați sărutat destul și încă în fața mea ! Hai, spune Katenka !

XX

Bineînțeles, seara fu și mai multă zarvă. Dar după ce se potoliră, Beaumont, la cererea noilor săi cunoscuți, le povesti viața lui și începu de la sosirea în Statele Unite. „Imediat ce am sosit, zise el, am început să mă îngrijesc ca să capăt cît mai repede naturalizarea¹. Pentru asta, trebuia să iau legătură cu cineva,

¹ Adică cetățenia statului respectiv. (N. red. ruse.)

dar cu cine ? Firește, cu aboliționiștii. Am scris cîteva articole în *Tribune* despre influența iobăgiei asupra întregii orînduiri sociale a Rusiei. Pentru aboliționiști a fost un nou argument împotriva sclaviei din Statele Unite — și m-am făcut cetățean al Massachusetts-ului. Curînd după sosire, am căpătat, tot prin ei, un post la sucursala uneia dintre puținele case mari de comerț din New York, care aparține partidului lor.“

După aceea, urmă povestea pe care o cunoșteam. Așadar, cel puțin această parte din biografia lui Beaumont nu poate fi pusă la îndoială,

XXI

În aceeași seară cele două familii hotărîră să caute două apartamente învecinate. Deocamdată, pînă vor găsi ceva potrivit, soții Beaumont vor locui la fabrică, unde firma dispusese să se amenajeze un apartament pentru administrator. Această plecare din oraș putea fi socotită drept o călătorie de nuntă, după frumosul obicei englezesc, care se întinde acum în toată Europa.

După vreo lună și jumătate găsiră două locuințe alăturate și comode ; Kirsanovii ocupară una din ele și soții Beaumont cealaltă ; bătrînul Polozov preferă să rămîna în apartamentul său de la fabrică, a cărui întindere îi amintea, deși în proporții reduse, măreția de odinioară. Îi plăcea să rămîna locului pentru că acolo era cea mai respectată persoană pe o rază de trei-patru verste. Se bucura de nenumărate semne de respect din partea funcționarilor săi și a vecinilor, ca și din partea meșterilor și a tuturor celorlalți oameni din partea locului, care dețineau situații ceva mai mici sau mai mari decît funcționarii de la uzină sau de la fabrică. Este aproape cu neputință de descris mulțumirea cu care primea el în chip patriarhal aceste semne de respect, prin care i se recunoștea calitatea de cel mai important personaj al locului. Ginerile venea la fabrică

mai în fiecare dimineață ; fiică-sa venea aproape zilnic împreună cu bărbatul ei. Vara, ei se mutau (și se mută și acum) la fabrică și își petreceau acolo vacanța. În restul anului, bătrînul, în afară de vizitele fiicei și ale ginerei (rămas tot nord-american), are de multe ori plăcerea în fiecare săptămînă, și chiar mai des, să primească o seamă de oaspeți care vin serile cu Katerina Vasilievna și cu bărbatul ei, uneori numai pe Kirsanov cu cîțiva tineri, iar alteori un grup mai numeros. Mulți dintre cei care formează cercul Kirsanovilor și al soților Beaumont vin adeseori în excursie la fabrică. Polozov este foarte mulțumit ori de cîte ori îi vin musafiri. Și cum să nu fie ? El are rolul gazdei, care nu-i lipsită de prestanță patriarhală.

XXII

Fiecare dintre cele două familii trăiește așa cum îi place. În zilele obișnuite, un apartament este ceva mai gălăgios, celălalt mai liniștit. Sînt între ei ca niște rude apropiate și se întilnesc uneori chiar și de zece ori pe zi — de fiecare dată, numai un minut-două. Uneori, unul din apartamente este gol aproape toată ziua : locatarii se află în celălalt. Cum se nimerește. Și cînd vin oaspeți, iarăși cum se nimerește : ușa dintre salonul unui apartament și salonul celuilalt rămîne uneori închisă, fiindcă de obicei numai ușa dintre camera Verei Pavlovna și a Katerinei Vasilievna este mereu descuiată. Prin urmare, uneori ușa dintre saloanele de primire rămîne închisă ; asta se întîmplă atunci cînd adunarea nu-i prea numeroasă. Dar cînd vine mai multă lume, ușa se deschide și atunci musafirii nici nu mai știu de cine sînt primiți — de Vera Pavlovna sau de Katerina Vasilievna — și nici gazdele nu mai fac vreo deosebire. Poate că totuși s-ar putea face o deosebire : tineretul, cînd este liniștit, stă mai mult în apartamentul Katerinei Vasilievna, iar cînd se agită mai mult, pre-

feră apartamentul Verei Pavlovna. Dar tinerii nu pot fi socotiți drept musafiri — sînt oameni de-ai casei — și uneori Vera Pavlovna îi alungă fără ceremonie și îi trimite la Katerina Vasilievna : „Domnilor, m-ați cam plictisit. Ia, duceți-vă și la Katenka. Pe ea n-o plictisiți niciodată. Și de ce, mă rog, sînteți mai cuminiți la ea decît la mine ? Doar eu sînt mai bătrînă.“ „Nu-i nimic. O iubim mai mult decît pe dumneata.“ „Katenka, pentru ce te iubesc mai mult decît pe mine ? Fiindcă eu nu-i muștruluiesc ca tine.“ „Așa e, Katerina Vasilievna ne tratează ca pe niște oameni serioși și de aceea și noi sîntem serioși cu ea.“ Iarna trecută avea căutare un anumit fel de petrecere, care se repeta destul de des la ei, atunci cînd se aduna numai tineretul și cu prietenii intimi. Cele două pianе din respectivele apartamente erau așezate alături. Tinerii aruncau sorții. Se împărțeau în două coruri și rugau pe protectoare să se așeze fiecare la cîte un pian, față în față ; apoi fiecare cor se înșira în spatele primadonei lui și cîntau cu toții în același timp : Vera Pavlovna cu corul ei *La donna è mobile* și Katerina Vasilievna cu al ei : *Demult respins de tine*. Alteori, Vera Pavlovna cu corul ei intona cîntecul Lizetei de Béranger, iar Katerina Vasilievna cu corul ei, *Cîntecul pentru Eriomușka*¹. Iarna aceasta au adoptat o altă modă ; fostele primadone au transformat după placul lor *Disputa despre frumos între doi filozofi greci*². Ea începea astfel : Katerina Vasilievna, cu ochii îndreptați spre cer și suspinînd languros, exclama : „O, divinule Schiller, vraja sufletului meu !“ Iar Vera Pavlovna îi obiecta cu demnitate : „Dar ghetetele de șevro de la magazinul lui Koroleov sînt și ele frumoase“, și își scotea ușurel piciorul înainte. Tinerii, care rîdeau la această reprezentare, erau puși la colț. La sfîrșitul concursului, din cei

¹ Autorul opune aici ariilor și romanțelor la modă cîntecele lui Nekrasov *Demult respins de tine* (1854) și *Cîntecul pentru Eriomușka* (1859), mult apreciate în rîndurile tineretului democrat din anii șaizeci ai secolului trecut. (N. red. ruse.)

² *Disputa despre frumos între doi filozofi greci* de Kozma Prutkov ironizează pe poeții adepți ai „artei pure“. (N. red. ruse.)

zece-doisprezece oaspeți nu mai rămîneau decît doi-trei care ascultau fără să stea la colț. O explozie de entuziasm izbucnea însă atunci cînd izbuteau să-l mo-mească pe Beaumont, aducîndu-l la această înscenare și făcîndu-l să stea și el la colț.

Mai vreți ceva ? Atelierele de croitorie își continuau existența, din ce în ce mai strîns unite. Acum sînt trei ateliere : Katerina Vasiliievna și-a înjghebat demult unul propriu și o înlocuiește adesea pe Vera Pavlovna la atelierul ei ; ba, în curînd, va trebui s-o înlocuiască de-a binelea, deoarece, anul acesta, Vera Pavlovna, să ne fie cu iertăciune, își va da examenul de doctor în medicină și atunci nu va mai avea de loc timp să se ocupe de atelier. „Păcat că aceste ateliere n-au posibilități de dezvoltare. Ce strașnic s-ar mai dezvolta !“ zice uneori Vera Pavlovna. Katerina Vasiliievna nu-i răspunde nimic, dar în ochi îi sclipește o scînteie de furie. „Ce pasionată ești, Katia ! Mai rău decît mine, zice Vera Pavlovna. Dar bine că tatăl tău mai are ceva. Da, e foarte bine !“ „Da, Verocika, e bine — așa mă simt mai liniștită pentru băiatul meu“ (va să zică, are un fiu). „Katia, tu m-ai făcut să mă gîndesc la o seamă de lucruri. Sper că ne vom trăi viața în tihnă și în voie bună.“ Katerina Vasiliievna tace. „Ei, Katia, zi și tu «da». Zi-o pentru mine.“ Katerina Vasiliievna rîde : „Aceasta nu depinde de un «da» sau un «nu» al meu, dar, ca să-ți fac pe plac, voi zice : «Da, așa e, vom trăi în liniște».“

Într-adevăr, cu toții trăiesc în liniște. Trăiesc strîns uniți ca niște prieteni, și în liniște, dar și în gălăgie ; cu veselie, dar și cu zor la treburi. Aceasta nu înseamnă însă că povestirea mea a luat sfîrșit. Nu. Tuspatri sînt încă oameni tineri și, dacă își trec viața într-un chip armonios, prietenos, frumos și temeinic, nu înseamnă de loc că numai este interesantă. Nu, cîtuși de puțin, și de aceea mai am multe de povestit despre ei și vă garantez că urmarea povestirii mele va fi cu mult mai interesantă decît ceea ce am spus pînă acum.

Aşadar, trăiesc voios şi uniţi, muncesc şi se odihnesc, gustă din plăcerile vieţii şi privesc viitorul, dacă nu fără grijă, în orice caz cu siguranţa neclintită şi deplin întemeiată că pe măsură ce trece timpul va fi mai bine. Astfel au trăit acum doi ani şi anul trecut, tot astfel trăiesc şi anul acesta. Mai deunăzi, pe la sfîrşitul iernii, cînd zăpada începea să se topească, Vera Pavlovna se întreba : „Oare vom mai avea măcar o singură zi de ger, ca să putem face încă un picnic de iarnă ?“ Nimeni nu-i putea răspunde la întrebare şi zilele treceau, toate cu moină, şi cu fiecare zi ce trecea posibilitatea unui picnic de iarnă se micşora. Dar, în sfîrşit, iată ! Cînd tocmai pierduse speranţa, se aşternu un omăt chiar ca de iarnă, şi nu cu moină, ci cu un geruleţ uşor şi plăcut. Cerul este senin, seara va fi minunată — aşadar, picnic ! Picnic ! Unul mic, înighebat la iuţeală şi fără mulţi invitaţi ; nu-i timp să facă invitaţii în regulă.

Seara, porniră două sãnii. Una alerga, ducînd cu ea vorbe zgomotoase şi glume, pe cînd cealaltă se purta din cale afară de uşuratic. Abia ieşi din oraş şi cei din ea intonară din răsputeri un cîntec, şi ce cîntec !

.
 Uite gingaşa fetiţă
 Se strecoară pe porţiţă.
 Pe porţiţa de stejar,
 Unde o zbugheşte iar ?
 Tata-i rău, se face foc
 Cînd îi spun că merg la joc.
 Nu vrea să petrec în pace
 Cu flăcăul care-mi place...
 Eu de dînsu' nu ascult,
 Şi petrec cît pot de mult...

.

Da, straşnic, n-am ce zice ! Dar parcă-i numai atît ?
 Uite-i ! Ba merg la pas şi rămîn în urmă cu un sfert

de verstă, ba se avîntă deodată în galop, cu strigăte și cu chiote, îi ajung pe cei din față, și aruncă în ei cu bulgări de zăpadă. Sania cealaltă e veselă și ea, dar nu atît de nebunatică. Cei din sania mai cuminte, după două-trei atacuri de acestea, au hotărît să se apere. Lăsînd sania nebunatică să treacă înainte, au început și ei să facă bulgări de zăpadă, dar pe ascuns ca să nu-i vadă ceilalți. Sania nebunatică a început să meargă la pas și a rămas în urmă, dar cea cuminte face pe șireata, fără să arate că s-au aprovizionat și ei. Sania cea nebunatică nu rămîne multă vreme în urmă; deodată se repede înainte cu chiote și rîsete. Cei din cealaltă sanie se pregătesc s-o înfrunte așa cum trebuie, dar... ia uite! Ce-o mai fi și asta? Sania nebunatică a luat-o într-o parte, peste șanț, fără să-i pese și trece acum în zbor, ocolindu-i la vreo cinci stînjeni depărtare. „Au ghicit, șireții. Uite! A luat singură hățurile și mîna în picioare“, zic cei din sania cea cuminte. Și adaugă imediat: „Dar las' că-i ajungem noi și atunci or să vadă!“ Bici cailor și la goană! Îi ajung din urmă sau nu? „Îi ajungem!“ își zic cu înflăcărare cei din sania cea cuminte. „Ba mi se pare că nu!“ zic tot ei în clipa următoare. Dar peste o clipă, iar se bucură: „Îi ajungem“. „Au să ne ajungă!“ zic cu disperare cei din sania cea nebunatică. „Ba nu!“ strigă tot ei, cu bucurie, în clipa următoare. Dar ia să vedem! Într-adevăr, îi vor ajunge ori nu?

În sania cea cuminte se aflau Kirsanov și Beaumont cu soțiile lor; în cea nebunatică patru tineri și o doamnă; și tocmai aceasta dădea semnalul tuturor năzbîtiilor!

— Bine ați venit, *mesdames et messieurs*! Sîntem foarte bucuroși că vă vedem din nou, zise ea de pe treapta de sus a scării ce ducea la fabrică. Domnilor, ajutați doamnele să se dea jos din sanie, adăugă ea, întorcîndu-se către însoțitorii ei.

Repede, mai repede în casă! Gerul rumenise obrajii tuturor.

— Bine te-am găsit, moșneguțule ! Dar nu-i de loc așa de bătrîn ! Katerina Vasilievna, de ce mi-ai spus că-i bătrîn ? Ai să vezi că-mi va face ochi dulci. Ai să-mi faci, moșneguțule drag ? întrebă doamna din sania cea nebunatică.

— Da ! răspunse Polozov fermecat că îi mîngîia favoriții cărunți. Copii, îi dați voie să-mi facă dumneaei curte ?

— Îi dăm, zise unul dintre tineri.

— Nu, nu se poate, răspunseră ceilalți trei.

Dar de ce doamna din sania cea nebunatică era îmbrăcată toată în negru ? O fi în doliu sau așa îi plăcea ?

— Să știți că am obosit, zise ea și se aruncă pe un divan turcesc, lung cît peretele odăii. Copii, cît mai multe perne ! Și nu numai mie ! Cred că și celelalte doamne sînt ostenite.

— Da, ne-ați ostenit și pe noi, zise Katerina Vasilievna.

— M-a hurducat rău sania tot alergînd după voi peste hopuri ! se plînsese Vera Pavlovna.

— Noroc că pînă la fabrică nu era decît o verstă ! zise Katerina Vasilievna.

Ostenite, amîndouă se lăsară pe pernele divanului.

— Dacă nu vă pricepeți ! Pesemne că nu prea ați avut prilejul să mînați în galop. Trebuia să vă sculați în picioare și nici n-ați fi simțit hopurile.

— Și noi am obosit, zise Kirsanov, vorbind și în numele lui Beaumont. Amîndoi se așezară lîngă nevestele lor. Kirsanov o ținea pe Vera Pavlovna cu un braț petrecut pe după mijloc. Beaumont luă mîna Katerinei Vasilievna. Era un tablou idilic. Ce plăcut e să vezi căsnicii fericite. Dar pe chipul doamnei în doliu trecu o umbră — o clipă numai — așa că nimeni n-o observă, afară de unul dintre tinerii ei însoțitori. El se retrase la fereastră și începu să privească atent florile de gheață de pe geam.

— *Mesdames*, povestirile voastre sînt foarte ciudate și îmi pare rău că n-am auzit nici una așa cum trebuie ;

știu doar că sînt emoționante și amuzante și se sfîrșesc în chip fericit. Așa îmi place. Dar moșneguțul unde e ?

— Are treabă, pregătește gustarea. Asta îl distrează întotdeauna foarte mult, zise Katerina Vasilievna.

— Ei, atunci să-l lăsăm. Așadar, povestiți, vă rog. Dar pe scurt : nu-mi plac poveștile lungi.

— Eu am să vă povestesc foarte pe scurt, zise Vera Pavlovna. Să începem cu mine, iar cînd va veni rîndul celorlalți, să povestească și ei. Dar țin să vă previn : în povestea mea există și unele taine.

— Ei, cînd vom ajunge la ele, îi vom da afară pe acești domni. Sau : n-ar fi mai bine să-i dăm chiar de pe acum ?

— Nu. Deocamdată, pot să asculte.

Vera Pavlovna începu povestitul.

.

— Ha-ha-ha ! Julie, draga de ea ! O iubesc foarte mult. Cade în genunchi, ocărăște și se poartă fără nici o cuviință. Draga de ea !

.

— Bravo, Vera Pavlovna ! „Am să mă arunc pe fereastră !“ Bravo, domnilor !

Doamna în doliu începu să aplaude. La acest semnal, tineretul aplaudă asurzitor și izbucni în strigăte de „bravo“ și „ura“.

.

— Ce ai ? Ce ai ? rosti, după două-trei minute, Katerina Vasilievna, speriată.

— Nu. N-am nimic. Dă-mi puțină apă ! Nu te mai osteni ! Mosolov îmi și aduce. Mulțumesc, Mosolov ! Ea luă paharul cu apă, adus de tînărul ei însoțitor — acela care se retrăsese adineauri la fereastră. Vedeți ce bine l-am învățat ? Știe toate dinainte. Mi-a trecut. Continuați, vă rog. Vă ascult.

— Ba nu, sînt obosită, zise ea, după vreo cinci minute, ridicîndu-se de pe divan. Trebuie să mă odihnesc, să dorm un ceas, un ceas și jumătate. Vedeți, plec

fără nici o etichetă. Hai, Mosolov, să-l căutăm pe moșneguț să-mi arate unde mă pot odihni.

— Dă-mi voie ! De ce să nu-ți arăt eu ? întrebă Katerina Vasilievna.

— De ce să te ostenești ?

— Ne părăsiți ? zise unul dintre tineri, luînd o atitudine tragică. Dacă am fi prevăzut aceasta, am fi luat cu noi niște pumnale. Dar așa, n-avem cu ce ne omorî.

— Cînd se va aduce gustarea, ne vom omorî cu furculițele ! zise altul, nemaiputînd de bucurie la ideea unei asemenea soluții salvatoare.

— O, nu ! Nu vreau ca nădejdlile patriei să piară prea devreme, rosti doamna în doliu, cu aceeași solemnitate. Consolați-vă, copiii mei ! Mosolov, pune pe masă o pernă — una mai mică !

Mosolov așeză pe masă o pernă. Doamna în doliu se postă lîngă masă într-o atitudine maiestuoasă și își lăsă încetișor mîna pe pernă.

Tinerii îi sărutară mîna. Apoi, Katerina Vasilievna o conduse la culcare.

După ce ieșiră cele două femei, cei trei care fuseseră în sania cea cuminte spuseră într-un glas :

— Sărmana !

— Strașnică femeie ! ziseră cei trei tineri.

— Nu-i așa ? întrebă cu mulțumire de sine Mosolov.

— O cunoști de mult ?

— De vreo trei ani.

— Și pe dînsul îl cunoști bine ?

— Bine. Vă rog să n-aveți nici o grijă, zise el celor din sania cuminte : e numai obosită și atît.

Vera Pavlovna schimbă o privire cu soțul ei și cu Beaumont, cu un aer de îndoială și clătină din cap.

— Aș ! Ce oboseală ! zise Kirsanov.

— Vă asigur că da. E numai obosită și atît. Dacă doarme puțin îi trece, repetă Mosolov pe un ton nepăsător și liniștit.

Katerina Vasilievna se întoarse după vreo zece minute.

— Ei, cum e ? o întrebare deodată șase glasuri.

Mosolov tăcea.

— S-a culcat și a ațipit ; acum, probabil că doarme.

— Nu v-am spus eu ? zise Mosolov. N-are nimic.

— Sărmana ! zise Katerina Vasilievna. Să nu stăm împreună, când e și ea aici. Eu stau lângă tine, Verocika, și Charlie să stea lângă Sașa.

— Totuși nu trebuie să ne stînjenească cîtuși de puțin, zise Mosolov. Putem să cîntăm, să dansăm, să strigăm ; acum doarme dusă.

Dacă doarme și dacă nu-i nimic, atunci de ce să stea ei locului ? Impresia deprimantă pe care o lăsase pentru un sfert de ceas doamna în doliu trecu și fu uitată, dacă nu cu totul, dar în bună parte. În lipsa ei, petrecerea purcese încetul cu încetul pe făgașul tuturor seratelor de acest fel din trecut și continuă astfel în mijlocul veseliei tuturor.

Era veselie, însă nu deplină. Doamnele se uitară de vreo cinci-șase ori una la alta, cu un aer de gravă îngrijorare. De vreo două ori, Vera Pavlovna îi șopti pe ascuns soțului : „Sașa, dar dacă mi s-ar întîmpla și mie așa ceva ?“ Întîia oară, Kirsanov nu găsi ce să-i răspundă ; a doua oară, zise repede : „Nu, Verocika, ție nu poate să ți se întîmple“. „Nu se poate ? Ești sigur ?“ „Da.“ Katerina Vasilievna șopti și ea de vreo două ori pe ascuns soțului ei : „Charlie, asta nu s-ar putea să mi se întîmple și mie ?“ Întîia dată, Beaumont zîmbi numai ; a doua oară găsi ceva de spus : „După toate probabilitățile, nu se poate. După toate probabilitățile.“

Dar acestea nu fură decît niște ecouri trecătoare, care se iviră numai la început. În totul însă, seara a trecut cu bine — după o jumătate de ceas, chiar bine de tot. Oaspeții stăteau de vorbă, dansau, cîntau. „Doarme dusă“, îi asigurase Mosolov. Și într-adevăr, nici n-ar fi putut s-o tulbure. Camera în care se culcase era foarte departe de salonul unde se aflau ei, în partea cealaltă a clădirii. Erau pînă acolo trei odăi, un coridor, o scară și încă o cameră.

Astfel, buna dispoziție le reveni tuturor. Ca de obicei, tineretul ba venea laolaltă cu ceilalți, ba pleca și se despărțea, cînd cu toții, cînd numai cîțiva ; de vreo două ori, Beaumont se duse la ei ; de vreo două ori, Vera Pavlovna îi chemă la dînsa pe toți, luîndu-i din preajma lui de la discuțiile serioase ce se încinseseră. Flecăreau mult, chiar foarte mult, ba se și apucau de discuții, dar care nu țineau îndelung.

Acum erau cu toții împreună.

— Ei, și care-i rezultatul : bun sau rău ? întrebă tînrul care se postase mai înainte într-o atitudine tragică.

— Mai mult rău decît bun, zise Vera Pavlovna.

— Dar de ce, Verocika ? întrebă Katerina Vasilievna.

— În orice caz nu există viață fără asemenea în-tîmplări, zise Beaumont.

— E ceva de neînlăturat, zise Kirsanov.

— E cum nu se poate mai rău. Prin urmare, e perfect, hotărî acela care întrebuse.

Cei trei tovarăși ai săi dădură afirmativ din cap și ziseră : „Bravo, Nikitin !“

Tinerii ședeau acum mai la o parte.

— Eu nu l-am cunoscut, Nikitin, dar tu, tu parcă-l cunoșteai ? întrebă Mosolov.

— Pe atunci eram un băiețandru. L-am văzut însă.

— Dar după cît ți-l amintești, n-ai impresia că prietenii îl preaslăvesc din spirit de prietenie ?

— Nu.

— Și, după aceea, nu l-a mai văzut nimeni ?

— Nu. Dar, stai ! Beaumont era pe-atunci în America.

— Adevărat ! Karl Iakovlici, o clipă, vă rog ! Nu v-ați întîlnit în America cu rușul acela despre care am vorbit ?

— Nu.

— Ar fi timpul să se întoarcă.

— Ar fi.

— Mă gîndesc, zise Nikitin că ar fi o pereche potrivită pentru ea.

— Domnilor, cine vrea să cînte cu mine ? întrebă Vera Pavlovna. A, sînt chiar doi amatori ? Cu atît mai bine.

Mosolov și cu Nikitin rămaseră singuri.

— Nikitin, am să-ți arăt un lucru curios, zise Mosolov. Tu crezi că doarme ?

— Nu.

— Numai te rog să nu spui la nimeni. Ei poți să-î spui mai tîrziu, cînd ai s-o cunoști ceva mai de aproape. Celorlalți însă, nu. Nu-i place.

Ferestrele parterului nu erau prea înalte.

— Da, desigur, aceea-i fereastra, acolo unde se vede lumină. Mosolov se uită într-acolo.

— Ea e. O vezi ?

Doamna în doliu ședea într-un fotoliu lîngă masă, se sprijinea cu brațul stîng de masă, acoperindu-și cu mîna tîmpla și o parte din păr. Mîna dreaptă se odihnea pe masă, iar degetele ei se ridicau mașinal și se lăsau ușor în jos, bătînd parcă ritmul unei melodii. Chipul doamnei avea o expresie de îngîndurare tristă, mai mult severă. Sprîncenele i se strîngeau ușor și se destindeau, se încruntau și se destindeau iar.

— Așa face totdeauna, Mosolov ?

— Vezi și tu. Acum, hai, că o să răcim. Și așa stăm de un sfert de ceas.

— Ce nesimțitor ești ! zise Nikitin, privind atent în ochii tovarășului, pe cînd treceau prin fața lanternei, prin sala de așteptare.

— M-am obișnuit, frățioare. Tu o vezi întîia oară. Se servi gustarea.

— E bună votca, zise Nikitin, dar ce tare ! Îmi taie răsuflarea !

— Vai de tine, fetișcano ! Uite, ți s-au înroșit și ochii ! zise Mosolov.

Toți începură să rîdă de Nikitin. El se dezvinovătea : „E numai din pricină că m-am înecat ; altfel, pot

să beau cît vreau“. Cineva întrebă cît e ceasul. Era abia unsprezece. Mai puteau deci să stea de vorbă vreo jumătate de oră — mai era timp.

După o jumătate de ceas, Katerina Vasilievna se duse s-o trezească pe doamna în doliu. Doamna o întâmpină în prag.

— Ai dormit bine ?

— Minunat.

— Și cum te simți ?

— Excelent. Ți-am spus că nu-i nimic. Mă simțeam obosită, fiindcă mă agitasem prea tare. Acum am să fiu mai liniștită.

Nu izbuti însă de loc să stea liniștită. Nu trecură nici cinci minute și începu să-l ia la zor pe Polozov, să le comande celor tineri și bătu în masă un marș, cu două furculițe. Apoi îi zori pe toți să plece, dar ceilalți, care se înveseliseră și mai tare de cînd se întorsese ea, nu se grăbeau de loc.

— Gata săniile ? întrebă ea, ridicîndu-se de la masă.

— Încă nu. Abia acum pun caii.

— Ah, ce nesuferiți ! Bine. Dacă-i așa, Vera Pavlovna, atunci să-mi cînti ceva. Mi s-a spus că ai voce frumoasă.

Vera Pavlovna cîntă ceva.

— Am să te rog mai des să cînti, zise doamna în doliu.

— Acum cîntă și dumneata, cîntă și dumneata ! o rugară cu toții.

N-a fost nevoie de prea multă stăruință, fiindcă ea se și așezase la pian.

— Poftim, numai că nu prea știu să cînt ; dar asta nu-i o piedică pentru mine ; de altfel, pentru mine nu există piedici ! Dar, *mesdames et messieurs*, nu cînt de loc pentru domniile voastre ; cînt numai pentru copiii mei. Copii, să nu rîdeți de mama ! Făcu cîteva acorduri, potrivit acompaniamentului, apoi zise : „Copii, nu cumva să rîdeți, dacă am să cînt cu sentiment“.

Și, căutînd să scoată note cît mai stridente, ea începu :

Geme porumbelul...

Surprinși, tinerii pufniră de rîs. Rîseră și ceilalți și nici cîntăreața nu-și putu stăpîni rîsul. Dar se potoli repede și continuă cu o și mai mare stridentă în glas :

...cenușiu

Oftează zi și noapte

Căci dragul lui priet...¹

De la acest cuvînt, glasul ei începu să tremure cu adevărat și se stinse.

— Nu merge ? Foarte bine că nu merge, nici nu trebuie să meargă — o să iasă altceva mai bun. Ascultați, copii, o povață de la mama voastră : să nu vă îndrăgostiți și să știți că nu trebuie să vă căsătoriți.

Și începu cu un glas de alto, plin, puternic :

Femei frumoase-s multe-n țara mea

Și-n ochii lor lucește cît-o stea.

Dulce-i să fii iubit și să iubești

Dar...

Acest „dar“ sună proteste :

Dar și mai dulce-i liber să trăiești²

Nu în aceasta constă însă obiecția ; această obiecție este neghioabă, dar știți voi pentru ce.

Să nu te-nsori, voinicele.

Ascultă vorbele mele !³

Mai departe vine o prostie. Și poate că și ceea ce vă spun acum este o prostie. Nu, copii ! Îndrăgostiți-vă,

¹ Romanță veche de poetul Dmitriev. (N. red. ruse.)

² M. Lermontov — *Un erou al timpului nostru*. Ed. „Cartea Rusă”, 1953, pag. 27. (N. red. rom.)

³ Cîntec circazian din Izmail Bei de Lermontov. (N. red. ruse.)

însurați-vă, dar numai cu chibzuială și fără înșelăciune, copii, fără înșelăciune. Am să vă spun acum prin cîntec cum m-am măritat : este o romanță veche, dar și eu sînt bătrînă. Și iacă așa : stau într-un balcon în castelul părintesc, Dalton. Pentru că sînt o scoțiană blondă. În apropiere se întinde pădurea și curge râul Bringal. La balcon vine pe ascuns logodnicul meu. E sărac și eu sînt bogată. Sînt fată de baron, de lord. Dar îl iubesc foarte mult și-i cînt :

Pe mal, la Bringal, e frumos
Și codru-i verde și stufos.
Aici, în fiecare zi,
Eu vin să-mi întîlnesc iubitul.

Fiindcă eu știu că ziua el se ascunde și în fiecare zi își schimbă ascunzătoarea :

Și mi-i mai drag acuma el
Decît frumosul meu castel.

Casa părintească, într-adevăr, nu prea mi-a fost dragă. Și eu îi cînt :

O, lasă-mă să plec cu tine !

Și ce credeți că-mi răspunde ?

Tu, fată, vrei să fii a mea,
Să-ți uiți și neamul pentru mine,

Fiindcă, trebuie să știți, eu sînt de viță nobilă !

Dar află mai întîi de cine
Ai vrea să-ți legi tu soarta ta.

„Ești vînător ?“ întreb eu. „Nu.“ „Ești braconier ?“ „Aproape că ai ghicit“, zice el.

Cînd ne-adunăm, copii ai beznei,

fiindcă noi sîntem, *mesdames et messieurs*, niște oameni foarte răi.

Sîntem datori să nu mai știm
Cine sîntem, să dăm uitării
Tot ce-am putut cîndva să fim.

Așa a cîntat el. Eu am bănuir de mult și-i zic :
„Ești tîlhar !“ Ei și ? E adevărat : este tîlhar. Da, tîlhar. Și atunci, domnilor, ce-mi răspunde el ?

Ce fel de mire aș fi eu
Și ce prieten pentru tine
Cînd codrul e-adăpostul meu ?

E adevărat. Locuiește în codru — și zice :

De aceea, nu veni cu mine.
Trăiesc primejdios și greu.
Fiindcă în codrul des sînt fiare
Și trist va fi sfîrșitul meu.

Asta nu-i adevărat, copii, nu va fi trist. Dar, atunci, el așa credea, și așa credeam și eu. Totuși i-am răspuns :

Pe mal, la Bringal, e frumos
Și codru-i verde și stufos.
Aici, în fiecare zi,
Eu vin să-mi întîlnesc iubitul
Și mi-i mai drag, acum el
Decît frumosul meu castel¹

Și într-adevăr, chiar așa a fost. Dar nu-mi pare cîtuși de puțin rău : doar știam încotro merg. Așa, copii, puteți să iubiți, puteți să vă însurați — fără înșelăciune — și să știți să alegeți :

Luna răsare
Și urcă-n zare
Voinicul pleacă

¹ Poezie de Walter Scott. (N. red. ruse.)

La luptă grea
Încarcă flinta
Și sare-n șa
Și fata-i spune :
„Fii cu credință
În soarta ta.“¹

Iată, de-o fată ca asta trebuie să se îndrăgostească
un bărbat : cu o fată ca asta trebuie să se însoare...

(„Uită, Sașa, ce ți-am spus adineauri ! Ascult-o pe
ea !“ șoptește una din cele două femei și-i strânge
mîna. „De ce nu ți-am spus și eu așa ? De acum îna-
inte, am să-ți spun“, șoptește cealaltă.)

Vă îngădui, copii, și vă dau binecuvîntarea de a
le iubi :

Fii cu credință
În soarta ta !

Văd că nu m-am înșelat de tot cu voi. Dar unde-î
veselie, acolo trebuie și băutură :

Vino-ncoace, crîsmărițo,
Toarnă-mi hidromel și vin !

Hidromel... numai pentru că așa zice cîntecul. Mai
aveți șampanie ? Da ? Minunat ! Desfundați-o !

Vino-ncoace, crîsmărițo,
Toarnă-mi hidromel și vin !
Vreau ca sufletul să-mi fie
Vesel, liber și senin !

Cine-i crîsmărița ? Eu sînt crîsmărița !

Crîsmăriță sprîncenată
Cu papucii potcoviți...²

Sări în picioare, își mîngîie sprîncenele cu mîna și
bătu voinicește cu călcîiele în dușumele :

¹ Cîntecul lui Selim din *Izmail Bei* de Lermontov. (N. red. ruse.)

² Cîntec popular ucrainean. (N. red. ruse.)

— Am turnat. Gata ! *Mesdames et messieurs*, moș-
neguțule și voi, copii, luați, ca să vă înveseliți sufletul !
— Trăiască crîsmărița ! Trăiască crîsmărița !
— Mulțumesc ! Beau în sănătatea mea !
Apoi se duse din nou la pian și cîntă :

Mîhnirea piară pe vecie !

și va pieri :

Și-n inimile înnoite
Să intre numai bucurie !¹

Așa are să fie. Se poate ghici de pe acum.

În fața zorilor dispare
Cumplita noapte grea și lungă ;
Și soarele cel nou răsare
Și bezna rece o alungă
Nu mai miroase a mucegai
Ci. doar a trandafiri ca-n mai...²

¹ Versuri din poezia *Anul Nou* de Nekrasov (1851). (N. red. ruse.)

² *Stanje* de poetul englez Thomas Hood (1799—1845). (N. red. ruse.)

Capitolul al șaselea

SCHIMBARE DE DECOR

— În Pasaj ! rosti doamna în doliu. Numai că acum ea nu mai era în doliu : purta o rochie roz, o pălărie roz, o capă albă și avea un buchet în mână. Nu mergea numai cu Mosolov. Pe scăunelul din față al trăsuri ședeau Mosolov și cu Nikitin : pe capră ședea încă un tânăr, iar lângă doamnă se afla un bărbat de vreo treizeci de ani. Ce vîrstă are doamna ? Într-adevăr douăzeci și cinci de ani, așa cum pretindea ea, ori numai douăzeci ? În sfîrșit, n-are decît să se socotească cu conștiința ei, dacă se face mai bătrînă decît este.

— Da, dragul meu, de doi ani am așteptat mereu ziua aceasta ; de doi ani și mai bine, presimțeam că va veni ; încă de atunci de cînd l-am cunoscut pe el (și îl arătă pe Nikitin), dar pe atunci nu credeam că speranța mi se va împlini așa de repede.

— Dă-mi voie, dă-mi voie ! zice cititorul. Și nu numai cititorul cu spirit pătrunzător, ci oricare cititor, căci fiecare rămîne uluit cînd face socoteala. Cum, sînt doi ani și mai bine de cînd l-a cunoscut pe Nikitin ?

— Da, răspund eu.

— Bine, dar pe Nikitin l-a cunoscut atunci cînd a fost cu Kirsanov și cu Beaumont la picnicul acela, din iarna aceea.

— Da. Foarte adevărat, răspund eu.

— Dar atunci cum vine asta ? Dumneata nu povestești întâmplări din anul 1865 ?

— Ba da.

— Dă-mi voie, dar asta nu se poate.

— Dar de ce să nu se poată, de vreme ce eu știu că așa e ?

— Lasă-mă în pace ! Cine crezi că are să te mai asculte ?

— Cum, dumneata nu vrei să ascuți ?

— Drept cine mă iei ? Sigur că nu.

— Dacă nu vrei să ascuți acum, atuncea, bineînțeles, sînt nevoit să-mi amîn continuarea povestirii pînă cînd vei fi dispus s-o faci. Sper că nu voi avea prea mult de așteptat.

4 aprilie 1863

ANEXE I

La pag. 468

Peste un an, noul atelier fu pe deplin organizat și pus pe roți. Amîndouă atelierele erau strîns legate între ele, făcînd schimb de comenzi; unul executa o parte din munca celuilalt, cînd avea prea multe comenzi; între ele exista un cont curent permanent. Ele dispuneau acum de mijloace atît de însemnate încît, dacă și-ar fi strîns și mai mult legăturile, s-ar fi putut deschide un magazin pe Nevski. Acest lucru aduse din nou destul de multă bătaie de cap Verei Pavlovna și doamnei Merțalova. Cu toate că lucrătoarele din cele două asociații erau în strînse legături, cu toate că se cunoșteau între ele, cu toate că o asociație primea adeseori la ea pe cealaltă, și cu toate că adeseori ele se uneau pentru a face împreună excursii în afară din oraș, totuși ideea contopirii conturilor curente ale celor două întreprinderi, încă separate, era o idee nouă, care avea nevoie de îndelungate lămuriri. Dar avantajele unui magazin propriu pe Nevski erau prea vădite ca, după cîteva luni de stăruințe pentru contopirea celor două întreprinderi, Vera Pavlovna și Merțalova să nu izbutească a-l înfăptui. Astfel se ivi pe Nevski o nouă firmă: „*Au bon travail. Magasin de Nouveautés*“.

¹ Se citează variantele din versiunea inițială a romanului, care n-au intrat în textul publicat în *Sovremennik*, probabil din pricina cenzurii. (N. red. ruse.)

O dată cu deschiderea magazinului pe Nevski, afacerile începură să devină în mod vădit și mai rentabile decît pînă atunci. Magazinul începu să fie la modă — nu în protipendadă, căci aceasta ar fi fost prea mult! — dar în cercuri destul de înstărite, adică dintre acelea care fac comenzi rentabile.

După două-trei luni, se observară în magazin niște vizitatori care se deosebeau prin curiozitatea lor oarecum stîngace și de care parcă se sfiau ei înșiși. Această curiozitate nu era însoțită de gîndul obișnuit, propriu obișnuitei curiozități pe care o manifestă oamenii dornici de a afla lucruri noi: „Doar și pe mine mă interesează ceea ce te interesează pe dumneata, și prin urmare bănuiesc că nu mi-o vei lua în nume de rău, ci vei căuta pe cît poți să mă lămurești personal“, ci de un gînd cu totul diferit: „Văd eu că te uiți chiorîș la mine și cauți să te ferești de ochii mei, dar pe mine tot n-ai să mă tragi pe sfoară“. Au fost vreo doi-trei asemenea vizitatori, care au venit fiecare de cîte trei-patru ori la magazin. Apoi au mai trecut vreo șase săptămîni după satisfacerea acestei „curiozități“, cînd, după vreo lună și jumătate, a venit la Kirsanov un confrate medic, oarecum cunoscut, dar nu prea bine. După variate discuții cu privire la diferite cazuri din practica lui medicală, dar mai ales după ce i-a pomenit de uimitoarele succese ale metodei sale de a trata bolnavii, metodă de care se ținea mortîș atunci și care consta în a nu da bolnavului nimic de băut timp de cîteva zile, „deoarece toate bolile provin din pricina unor secreții vătămătoare, iar secrețiile vătămătoare se elimină mereu din organism; prin urmare, dacă nu se oferă nici un nou prilej pentru aceste secreții, ele, prin forța lucrurilor, se vor opri și atunci boala va trece“¹ — după asemenea discuții, musafirul spuse între altele că are o invitație pentru Kirsanov. Un om luminat, care auzise multe despre Kirsanov, vroia să-l

¹ Fapt riguros exact. Unul dintre cei mai buni cunoscuți ai mei spunea că un medic aplica această metodă de tratament. Acum, acest medic folosește o altă metodă, — a cincea la număr, mi se pare — după ce, acum cincisprezece ani, trata toate bolile interzicînd pacienților să bea apă. (N. aut.)

cunoască. Kirsanov răspunse că va merge chiar a doua zi la omul luminat.

Omul luminat — pe care ar fi mai corect să-l numim chiar „bărbat luminat“, cu toate că n-avea soție — deci acest bărbat luminat era cu adevărat un bărbat luminat, întrucît atunci, prin anii 1858—1859, era o epocă grozav de luminată. Adevărat că mai existau și unii oameni neluminați; dar încă de pe atunci asemenea oameni erau o mare raritate, și chiar aceste exemplare rare nu se mai găseau decît în rîndul unor ființe care nu puteau fi numite propriu-zis bărbați, chiar dacă aveau soții, pe cînd între bărbații în sensul strict al cuvîntului, adică printre oamenii care sînt bărbați în sine, fiindcă sînt bărbați și nu fiindcă au neveste, nu existau oameni neluminați; pe vremea aceea toți bărbații erau luminați.

Așadar, bărbatul (luminat) îl primi pe Kirsanov, bineînțeles așa cum se cuvine unui bărbat luminat să-și primească musafirii, cu care chiar el a vrut să facă cunoștință, adică într-un chip foarte amabil; îl pofti să ia loc, îi trase nițel scaunul, îi oferî o țigară de foi și rosti cîteva vorbe foarte frumoase, arătîndu-și bucuria de a avea prilejul „de a te cunoaște, Alexandr Matveevici“, dat fiind că auzise multe „despre dumneata, Alexandr Matveevici“, ca „despre una dintre cele mai frumoase podoabe ale științei noastre medicale, atît de necesară statului“. Toate acestea sunau într-adevăr foarte drăguț, mai ales datorită faptului că i se adresa lui Kirsanov cu numele și cu pronumele. De ! Iată ce înseamnă cultura ! E un lucru minunat ! După aceea, urmă o convorbire în chestiuni de cultură medicală, iar în cele din urmă, se ajunsese la țelul cunoștinței, la rostul plăcutului prilej de a se cunoaște.

— Am o rugămintă la dumneata, spuse bărbatul luminat, după ce-și arată îndeajuns firea de om drăguț și cu aleasă cultură. Fii bun și lămurește-mă ce fel de magazin a deschis pe Nevski soția dumitale ?

— Un magazin de confecții, răspunse Kirsanov.

— Bine, dar cu ce scop l-a deschis ? Iată ce vreau să știu.

— Cu scopul obișnuit al tuturor magazinelor de mode, care fac comerț cu confecții de damă.

Bărbatul luminat se uită la Kirsanov cu o privire pătrunzătoare ; Kirsanov se uită și el la bărbatul luminat cu o privire pătrunzătoare ; privindu-l atât de lung, bărbatul luminat își dădu seama că musafirul cu care avusese plăcerea de a face cunoștință era un om recalcitrant, pe care trebuia să-l zgâlțîi bine de tot.

— Trebuie să-ți spun, domnule Kirsanov (de ce bărbatul luminat uitase deodată numele și pronumele musafirului său ?) că pe seama magazinului deschis de soția dumitale circulă niște zvonuri cam nefavorabile.

— Tot ce se poate ; avem destui amatori de bîrfeli ; cum magazinul nevestei mele merge destul de bine, s-ar putea ca unii să fie invidioși din pricina lui. Iată că aveți și o explicație. Totuși, aș fi curios să știu în ce constau aceste zvonuri nefavorabile ? De cele mai multe ori, bîrfelile răspîndite pe seama magazinelor de mode constau în afirmația că ele servesc de locuri pentru întâlniri amoroase. Nu cumva e vorba despre asta ? Ar fi o curată absurditate.

Bărbatul luminat se uită din nou la Kirsanov cu o privire pătrunzătoare și se convinsese că musafirul său era nu numai îndărătnic, ci chiar foarte îndărătnic.

— Vai de mine, Alexandr Matveevici, dar cine ar cuteza să-ți jignească soția cu o asemenea calomnie ? Se înțelege că dumneaei, ca și dumneata, sînteți cu mult mai presus de asemenea bănuieli. De altfel, dacă zvonurile care s-au stîrnit ar avea ca subiect așa ceva, n-aș fi avut nici un motiv de a căuta să-ți fac cunoștința : oamenii serioși nu simt nevoia de a se îndeletnici cu asemenea lucruri. Dacă am căutat să-ți fac cunoștința, aceasta se datorește faptului că, prețuind mult folosul ce-l aduce statului activitatea dumitale științifică, doream să-ți fiu util, așa că îngăduie-mi, Alexandr Matveevici, să te rog să fii mai cu băgare de seamă. Oamenii de știință de talia dumitale sînt de neprețuit pentru societate și, pot s-o spun, pentru stat, deoarece înflorirea științei este cea dintîi necesitate pentru un stat bine orînduit, așa că, Alexandr Mat-

veevici, oamenii ca dumneata trebuie — pot să spun chiar : sînt datori — să se cruțe.

— După cît știu despre mine, nu fac nici un lucru care ar fi în contradicție cu îndatorirea de a mă cruța, ce o am față de societate și de stat.

Bărbatul luminat se uită la Kirsanov cu o privire pătrunzătoare și constată că musafirul său era nu numai un încăpățînat, ci și un om înveterat în îndărătnicia lui.

— Să vorbim fără înconjur, Alexandr Matveevici : pentru ce doi oameni luminați ca noi să nu fie deplin sinceri, cînd stau de vorbă între patru ochi ? În adîncul sufletului sînt și eu socialist, și îl citesc pe Proudhon cu o plăcere fără seamăn. Dar...

— Dă-mi voie să-ți spun cîteva cuvinte ca să nu rămîna nici o neînțelegere între noi. Ai spus că „și dumneata ești socialist ?“ Probabil, acest „și“ se referă la mine. Dar de ce crezi că aș fi socialist ? Poate că nu sînt de loc : în afară de socialiști, mai există protecționiști, mai există adepți ai lui Say, mai există partizani ai concepțiilor istorice ale lui Row, în sfîrșit, adepți ai unei puzderii de alte curente din economia politică. Pentru ca cineva să fie considerat adeptul unuia din ele, trebuie să existe anumite motive.

— Domnule Kirsanov, am motive să te consider socialist, fiindcă am cunoștință despre modul de organizare al magazinului soției dumitale.

— Acest mod de organizare este aprobat de adepții tuturor curentelor economice, atunci cînd ei vorbesc serios. Unii dintre ei — acum numai foarte puțini -- îl atacă după caz și la nevoie, cînd pornesc o polemică împotriva adepților unuia dintre celelalte curente. Dar nu-l atacă decît în caz de polemică. Cînd e vorba de o expunere calmă, curat științifică, absolut nimeni dintre acei care scriu în cadrul economiei politice nu îndrăznește să nu-i recunoască caracterul nevătămător, ba chiar util pentru societate. Citează-mi, te rog, măcar o pildă contrară, dacă n-am dreptate.

— Domnule Kirsanov, aici nu ne aflăm pentru controverse științifice. Recunoaște și dumneata că n-am timp să mă ocup cu ele. Magazinul doamnei Kirsanova

are o tendință vătămătoare și v-aș sfătui, pe domnia-sa și, mai cu seamă, pe dumneata, să fiți mai cu băgare de seamă.

— Dacă este vătămător, atunci trebuie închis, urmînd ca noi să fim dați în judecată. Totuși, aș fi curios să știu în ce constă caracterul lui vătămător ?

— Păi, în toate. Începînd chiar de la firmă. Ce-i cu asta : *Au bon travail* ? E, pur și simplu, o lozincă revoluționară !

— În traducere înseamnă : „Munca de bună calitate“ și nu pricep ce fel de tîlc revoluționar ar avea faptul că un magazin de confecții vrea să execute bine comenzile ce i se dau.

— Nu acesta este înțelesul cuvintelor. Ele înseamnă că toate magazinele trebuie să fie organizate la fel, că numai astfel cei din starea muncitorească o vor duce bine. E limpede că pînă și cuvîntul *travail*¹ — este luat de la socialism, este o lozincă revoluționară.

— Mi se pare că de cînd locuitorii Franței au început să lucreze pămîntul și, mai înainte, de cînd au început să vîneze fiare, ei s-au îndeletnicit cu o muncă oarecare și nu s-au putut lipsi de acest cuvînt în convorbirile lor ; cuvîntul este foarte vechi, te asigur, cu mii de ani mai vechi decît toți socialiștii.

— Bine, dar vorbind chiar în general, la ce bun să figureze asemenea cuvinte pe firmă ? „Magazinul de confecții al doamnei cutare“ și gata.

— Pe Nevski sînt foarte multe firme cu diferite embleme. „*Au pauvre Diable*“, „*A l'Elégance*“ și alte multe, nu ? N-ai decît să treci pe Nevski, ca să vezi.

— N-am timp pentru controverse cu dumneata. Te rog să înlocuiești această firmă cu alta, pe care să se scrie doar atît : „Magazinul de confecții al...“ Aceasta este, în genere, o dorință cu caracter imperativ, care deci trebuie îndeplinită.

— Atunci nu mă mai opun și declar că se va face întocmai. Dar, luîndu-mi în locul soției mele obligația de a o îndeplini, sînt dator să vă spun că această

¹ Muncă (în limba franceză.) (N. trad.)

schimbare dăunează serios intereselor bănești ale întreprinderii. Le dăunează dublu : mai întâi, orice schimbare de firmă scade o mare parte din popularitatea comercială, dînd cu mult îndărăt respectiva întreprindere comercială sub raportul rentabilității ; în al doilea rînd, soția poartă numele meu, care este rusesc, iar prezența unui nume rusesc pe firma unui magazin de confecții are de la sine darul de a-l dezavantaja. Așadar, interesele bănești ale soției mele vor avea mult de suferit. Ea se va supune însă necesității.

Bărbatul luminat rămase pe gînduri cu o sinceră compătimire.

— Magazinul dumneavoastră este o întreprindere comercială ? Acest punct de vedere merită atenție. Cîrmuirea trebuie să ocrotească interesele bănești și să protejeze dezvoltarea comerțului. Poți oare să mă asiguri, pe cuvîntul dumitale de onoare, că magazinul soției dumitale e o întreprindere comercială ?

— Pe cuvîntul meu de onoare că e o întreprindere comercială.

— Spune-mi atunci ce se poate face pentru a micșora paguba pe care, din păcate, soția dumitale trebuie neapărat s-o sufere ? Aș fi dispus să accept orice soluție cu puțință pentru atenuarea acestei lovituri inevitabile ; mai mult, o voi face chiar cu plăcere. Îți dai seama însă că firma actuală nu poate rămîne așa cum este.

— Iată ce idee am. Cuvîntul *travail* de pe firmă pare a fi neindicat și trebuie înlocuit cu numele soției mele. În aceasta constă cererea din motive de interes public, nu ?

— Da.

— Am găsit o soluție, care să respecte această cerință, apreciînd pe deplin importanța motivelor ei, dar evitînd cel de al doilea dintre neajunsurile loviturii care ar fi dată magazinului prin apariția unui nume cu terminația în *ov*. Numele soției mele este Vera și poate fi redat în limba franceză prin cuvîntul *Foi*. Dacă se păstrează cuvîntul *bon* și se scoate ceea ce este strict necesar să fie scos, și anume cuvîntul *travail*, atunci

noua firmă ar fi : „*A la bonne foi*“, sau, textual „La buna-credință, adică magazin de încredere. Mai mult încă, în noua emblemă franceză va exista chiar o nuanță de conservatism, potrivit cu accepția cuvîntului *foi*, adică *credință*, îndepărtînd orice tendință de ordin negativ.

Bărbatul luminat rămase pe gînduri.

— E o chestiune importantă. La prima vedere, Alexandr Matveevici, dorința dumitale pare a fi realizabilă. Totuși, în clipa de față, n-aș putea să-ți dau un răspuns definitiv ; trebuie să mă gîndesc bine și temeinic.

— Îmi permit să-mi exprim fără ocol gîndul ; desigur, la oamenii de rînd, iuțeala hotărîrii și maturitatea ei sînt două calități ce nu se îmbină cu ușurință ; cu toate acestea, nu m-am îndoit niciodată că există, ba am și întîlnit în viață oameni care sînt în stare să cuprindă dintr-o dată toate laturile unei probleme, formulînd o concluzie cu totul justă, matură și definitivă ; acesta este un talent prin excelență al oficialității.

— Nu ți-am cerut decît cîteva minute, obiectă sentențios bărbatul luminat, și într-adevăr am nevoie de aceste cîteva minute.

Cele cîteva minute trecură într-o tăcere mormîntală.

— Da, am chibzuit toate laturile chestiunii : compromisul pe care l-ai propus este acceptabil. Cred că pricepi trista necesitate de a-ți călca mai mult sau mai puțin interesele, în interesul societății, pot să spun chiar mai mult, pentru interesele bunei orînduiri sociale ; totodată, Alexandr Matveevici, mă aștept din partea dumitale să recunoști fără părtinire că sînt gata să fac tot posibilul pentru a atenua urmările acestei măsuri necesare.

— Fii sigur că apreciez cu totul atît importanța măsurii ce o iei, cît și atitudinea dumitale plină de grijă de a ocroti pe cît cu putință interesele noastre particulare.

— Prin urmare, Alexandr Matveevici, ne despărțim prieteni ; lucrul mă bucură foarte mult, dat fiind că, în genere, sînt gata să servesc ca mijlocitor pentru

a atenua raporturile dintre rațiunea de stat și interesele particulare, aceasta mai ales datorită respectului ce ți-l port, ca unuia dintre cei mai destoinici savanți de la noi, pe care societatea trebuie să-i prețuiască atât de mult, ba pot spune și mai mult : pe care guvernul îi stimează îndeosebi...

Bărbatul luminat și savantul stimat de el își strînsă cu căldură mîinile.

Astfel, Vera Pavlovna și soțul ei își găsiră cam mulțioară vreme un subiect de haz, gîndindu-se cum societatea sau, ca să zicem așa, orînduirea socială, a fost salvată de primejdie prin înlocuirea cuvîntului *travail* cu cuvîntul *foi* și prin modificarea, în consecință, adusă adjectivului de pe una din miile și miile de firme de pe Nevski Prospekt. De fapt însă, cazul nu era de loc hazliu. De astă dată magazinul scăpase ieftin de tot ; sigur, așa e ; dar nevoia ca magazinul să se restrîngă mereu era vădită, pentru a face pe alții să uite de existența lui ; cel puțin, pentru o bună bucată de vreme nu se mai putea gîndi la dezvoltarea întreprinderii, care era gata să propășească de la sine. Tot ce se mai putea și trebuia socotit ca o fericire era ca magazinul să-și continue existența, renunțînd pentru multe luni, poate chiar pentru mulți ani, la mărirea întreprinderii. Bineînțeles, nu era lucru ușor. Dar, ca să vorbim drept, parcă nu prevăzuseră situația aceasta ? Era bine că măcar pînă atunci întreprinderea se putuse dezvolta fără piedici ; asemenea piedici s-ar fi putut ivi cu mult mai înainte ; și tot era bine că piedicile se manifestaseră doar în sensul arătat și n-avuseseră un efect nimicitor. Nu se puteau aștepta și la desființarea magazinului ?

Se înțelege de la sine că o dată intrat sub supraveghere, supravegherea magazinului nu mai putea înceta. Totuși la magazin domneau numai liniștea și ordinea, bunele purtări și buna orînduială. De aceea activitatea celor care supravegheau magazinul s-a mărginit la supravegherea propriu-zisă, iar efectul acestei supravegheri se limita la necesitatea de a nu merge mai departe, ci de a rămîne în situația în care întreprinderea

fusese surprinsă, plătind cu rămânerea în vechea situație continuarea existenței ei.

De asemenea lucruri însă nu poți scăpa, oricum ai căuta, o dată ce dumnealor le-a venit să se agate de om ; și dumnealor au chef să se agate de orice și ori-cînd. Dacă eu, de pildă, m-aș apuca să mă plimb mai des pe Nevski, sigur că s-ar găsi cineva care s-ar apuca să se gîndească : „Dar pentru ce se plimbă asta pe Nevski ? Ce-o fi însemnînd asta ?“ Eu însă nu mă plimb pe Nevski ; de aceea în mod cert, cineva a și început să se gîndească : „Pe asta nu l-am mai văzut niciodată plimbîndu-se pe Nevski ; ce-o fi însemnînd și asta ?“ Să nu vă închipuiți că fac glume ; de loc ; și să nu bănuți că probabil am greșit în privința acestui „în mod cert“ ; o știu în mod pozitiv, am și dovezi, și nu vă spun decît adevărul curat, mărturisind că de trei ani încoace n-a trecut măcar o singură zi, în care să nu mă întreb : ce să fac azi ? Să mă plimb pe Nevski, ori ba ? De fapt, m-aș plimba eu, cu toate că n-am nici o poftă, dar, după o matură chibzuință, îmi dau seama că lucrurile ar putea ieși tare prost pentru mine : „Altădată nu făcea plimbări, acum a început să se plimbe ; ce-o fi însemnînd asta ?“ Recunoașteți și dumneavoastră că acest lucru m-ar compromite și mai rău. Și dacă un om, despre al cărui trai nu se poate gîndi nimic rău, în afară de faptul că nu face plimbări (ori că le face — căci totuna este, cînd e vorba de a te agăța de un fapt și a-l întoarce pe față și pe dos, făcînd tot soiul de ipoteze) zic dacă un asemenea om care, orice-ar face, tot servește timp de mai mulți ani drept obiect de iscodire și de presupuneri, atunci Kir-sanov și cu nevasta lui, care a deschis un magazin pe Nevski, nu vor scăpa nici ei de o asemenea soartă.

Astfel medicul acela, care practica pe atunci metoda de a interzice oricărui pacient să bea apă, continuă să-l viziteze din cînd în cînd, exprimîndu-i stima ce i-o purta, sfătuindu-l să fie calm. Ba îl mai sfătuia să fie prudent — și toate acestea, spuse cu duhul blîndeții și tare drăguț. Într-adevăr erau adevărate manifestări de bunăvoință, atît din partea medicului care

aplica tratamentul ce-ți usca gîtul, cît și, în genere, din partea bărbaților luminați care, într-adevăr, erau oameni luminați, și buni, și binevoitori, și doritori de bine, nevoind niciodată să facă rău nimănui sau să stingherească pe cineva.

Și într-adevăr — ca să vorbim drept — Kirsanov n-avea parte de nici un rău și nu era stingherit.

În ceea ce privește efectul produs asupra atelierului, el continua să existe, dar bineînțeles fără a se mai dezvoltă, ci căutînd să se restrîngă în limita posibilităților ; oricum, tot își continua existența și deci această bunăvoință se răsfrîngea și asupra lui, cu bune rezultate, și nu cu rezultate proaste, însemnînd pentru el o adevărată bunăvoință și, ca să zicem așa, chiar o ocrotire împotriva tuturor relelor.

Dacă acum întreprinderea nu se mai putea mări, ea tot putea să-și păstreze organizarea și s-o facă din ce în ce mai bună. Bineînțeles, și aici se cerea prudență, pentru ca reușitele prea vădite să nu trezească din nou neîncrederea supraveghetorilor ; bineînțeles faptul că întreprinderea fusese oprită în extinderea ei avea repercusiuni și asupra dezvoltării ei în sine, dat fiind că atunci cînd o întreprindere ia mari proporții, această sporire a proporțiilor exterioare nu rămîne fără urmări pentru mijloacele de perfecționare internă. Sporirea proporțiilor exterioare și sporirea mijloacelor de perfecționare internă sînt strîns legate între ele. Oricum, întreprinderea mergea înainte și prospera, deși mult mai încet decît ar fi făcut-o în alte condiții.

Starea în care se afla întreprinderea la trei-patru ani după înființarea celui de al doilea atelier, ori la vreo șapte după înființarea celui dintîi, ne este arătată în scrisoarea unei fete, care o cunoscuse cam pe atunci pe Vera Pavlovna, scrisoare trimisă unei prietene la Moscova.

La pag. 545

— ...Dar pe unde o fi acum ?

— Cică a fost văzut ultima oară undeva între Viena și München ; spunea că peste un an pleacă în America.

- Beaumont nu l-a văzut acolo ?
- Nu.
- Așa că tot nu se știe pe unde o fi ?
- Nu, nu se știe.
- Dar ar fi timpul să se întoarcă ?
- Da, ar fi.
- N-aveți grijă, nu scapă el momentul.
- Dar dacă nu se întoarce ?
- Ei și ? (Doar știi : un post bun nu rămîne ne-
ocupat). În privința oamenilor, nu există lipsă ; dacă
va fi nevoie, se va găsi un altul ; pîine să fie, că mă-
sele-s destule.
- Iar moara macină, macină de zor și face rost de
pîine.

CUPRINS

	<u>Pag.</u>
Despre romanul lui Cernîșevski <i>Ce-i de făcut ?</i> B. Riurikov	5
I. Un nătărău	41
II. Cea dintii urmare a unei isprăvi de nătărău .	44
III. Prefață	49
<i>Capitolul întâi. Viața Verei Pavlovna în casa părintească</i> .	53
<i>Capitolul al doilea. Cea dintii iubire și căsătorie</i> . .	101
<i>Capitolul al treilea. Căsnicia și cea de-a doua iubire</i> . .	204
<i>Capitolul al patrulea. Cea de-a doua căsătorie</i> . . .	383
<i>Capitolul al cincilea. Noi personaje și deznodământul</i> .	480
<i>Capitolul al șaselea. Schimbare de decor</i>	552
Anexe	554

Redactor responsabil : Bistrițeanu Maria
Tehnoredactor : Ionescu Aurica

*Dat la cules 18.10.1962. Bun de tipar 25.12.1962.
Apărut 1963. Tiraj 25.165. Broșate 20.090 legate 5075.
Hirtie semivelină satinată de 63 g/m². For-
mat 540×840/16. Coli editoriale 31,07. Coli tipar 35,5.
A. nr. 01297. C.Z. pentru bibliotecile mari 8.S. C.Z.
pentru bibliotecile mici 8S—31=R.*

Tiparul executat sub comanda nr. 21.088 la Com-
binatul Poligrafic „Casa Scintei”, Piața Scintei
nr. 1, București — R.P.R.